m.duverger

SİYASİ PARTİLER

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI
BİLGİ DİZİSİ : 10

Birinci Basım 1970

İkinci Basım
Mayıs 1974

BİLGİ YAYINEVİ
Tunalı Hilmi Cad. 94
Telf: 178930 - 178019
Kavaklıdere - Ankara

Babıâli Cad. 19/2
Telf: 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

MAURICE DUVERGER

Siyasi Partiler

Türkçesi : Doç. Dr. Ergun Özbudun

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

BİLGİ BASIMEVİ — ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
ÜÇÜNCÜ BASKIYA NOT 13
GİRİŞ: PARTİLERİN KÖKENİ 15

KİTAP I
PARTİLERİN YAPISI

I. PARTİLERİN ÖRGÜTÜ 37
(i) *Dolaysız Yapı ve Dolaylı Yapı*, s. 38 Dolaylı parti şekilleri s. 39. Dolaylı yapının etkenleri, s. 47.
(ii) *Temel Unsurlar*, s. 51. Komite, s. 52. Ocak, s. 59. Hücre, s. 64. Milis, s. 75.
(iii) *Genel Bağlantı*, s. 79, Zayıf bağlantı ve kuvvetli bağlantı, s. 80. Dikey bağlar ve yatay bağlar, s. 88. Merkeziyet ve ademimerkeziyet, s. 93.

II. PARTİ ÜYELİĞİ 104
(i) *Üyelik Kavramı*, s. 105. Kadro partileri ve kütle partileri, s. 106. Üyelik kriterleri, s. 115. Üyelerin sayısı, s. 124.
(ii) *Katılmanın Dereceleri*, s. 138. Seçmenler, s. 139. Taraftarlar, s. 151. Militanlar, s. 160.
(iii) *Katılmanın Mahiyeti*, s. 168. Totaliter ve sınırlı partiler, s. 168. Cemaat, Dernek, Tarikat s. 178.

III. PARTİ LİDERLİĞİ 188
(i) *Liderlerin Seçimi*, s. 191. Otokrasi eğilimi, s. 191. Görünüşteki liderler ve gerçek liderler, s. 203.
(ii) *Liderlerin Oligarşik Mahiyeti*, s. 210. «İç Çember»in Oluşumu, s. 210. «İç Çember»in Bileşimi ve Yenilenmesi, s. 217.
(iii) *Liderlerin Otoritesi*, s. 230. İktidarın kuvvetlenmesi, s. 231. İktidarın kişiselleşmesi, s. 241.
(iv) *Parti Liderleri ve Parlamento Üyeleri*, s. 248. Parlamento üye-

lerinin partiye hakimiyeti, s. 249. Parlamento üyeleri ile liderler arasındaki rekabet, s. 256. Partinin parlamento üyelerine hâkimiyeti s. 265.

KİTAP II
PARTİ SİSTEMLERİ

I. PARTİLERİN SAYISI 276
(i) *İki-parti Sistemi*, s. 278. İki-parti sistemi tipleri, s. 279. İki-parti sistemi ve seçim sistemi, s. 289.
(ii) *Çok-parti Sistemi*, s.302. Çok-parti sisteminin oluşumu, s. 303. Çok-parti sistemi tipleri, s. 310. Çok-parti sistemi ve iki-turlu seçim, s. 315. Çok-parti sistemi ve orantılı temsil, s. 322.
(iii) *Tek Parti*, s. 335. Tek-partinin genel nitelikleri, s. 336. Faşist ve Komünist tek-partiler, s. 344. Tek-parti ve demokrasi, s. 358.

II. KUVVET VE İTTİFAKLAR 365
(i) *Parti Kuvvetinin Çeşitleri*, s. 367. Kuvvet kategorileri, s. 368. Küçük partiler teorisi, s. 376.
(ii) *Parti Kuvvetinin Evrimi*, s. 387. Evrim tipleri s. 387. Normal evrim ve ani değişimler, s. 403.
(iii) *Parti İttifakları*, s. 417. İttifakların faktörleri, s. 418. Seçim parlamento ve hükümet ittifakları, s. 425. İttifakların siyasal coğrafyası, s. 433. Müttefikler arasındaki ilişkiler, s. 440.

III. PARTİLER VE SİYASAL REJİMLER 452
(i) *Partiler ve Yöneticilerin Seçimi*, s. 453. Partiler ve aday gösterme, s. 455. Partiler ve asıl seçimler, s. 467.
(ii) *Partiler ve Kamuoyunun Temsili*, s. 477. Kamuoyundaki iki sapma, s. 478. Parti sistemleri ve kamuoyunun sapması, s. 487.
(iii) *Partiler ve Hükümet Yapısı*, s. 500. Partiler ve kuvvetler ayrılığı. s. 502. Partiler ve hükümet otoritesi, s. 513. Partiler ve Muhalefet görevi, s. 525.

SONUÇ 536
BİBLİYOGRAFYA NOTU 543

ÖNSÖZ

Bu eser, temel bir çelişmeden hareket ediyor: Siyasal partilerin mekanizmaları hakkında ciddî bir karşılaştırmalı araştırma şimdilik mümkün olmasa bile, gene de bunu yapmamız gerekir. Burada, bir kısır döngü içinde bulunuyoruz. Bir partiler genel teorisi, eninde sonunda, ancak çok sayıda derin ön-çalışmalar üzerine kurulabilir; fakat bir partiler genel teorisi mevcut olmadıkça da, bu çalışmalar gerçek derinlik kazanamaz. Çünkü Tabiat, ancak kendisine soru sorulduğu zaman cevap verir; biz ise, bu konunun ne gibi soruları gerektirdiğini henüz bilmiyoruz. Amerika örneği, dikkati çekecek niteliktedir. Bu ülkede, siyasal partilerle ilgili, büyük çapta ciddî gözlemlere dayanan pek çok çalışma yapılmıştır; çoğu zaman bunların büyük değeri de vardır; ama içlerinden hiç biri, partilerin yapısal evrimi, partilerin sayısı ve karşılıklı ilişkileri, partilerin Devlet içinde oynadıkları rol gibi sorunlara hiç ışık tutmamaktadır, çünkü bütün bu çalışmalar, Amerikan çerçevesinin dışına çıkmamakta, sırf Amerika'ya özgü sorunlarla uğraşmakta ve genel sorunlara değinmemektedir. Oysa, genel sorunların büyük çoğunluğu hâlâ belirtilmemiş olduğuna göre, bu sorunların ele alınması nasıl mümkün olacaktır?

Bu kitabın amacı, kısır döngüyü kırmak; müphem, tahminî ve yaklaşık nitelik taşımak zorunda da olsa, ayrıntılı çalışmalara temel ve kılavuz olabilecek bir ilk partiler genel teorisinin ana hatlarını ortaya koymaktır. Bir defa kitap, pratik araştırma me-

totlarını belirtmektedir. Söz konusu metotlardan bazılarının hiç bir orijinal tarafı yoktur; bunlar, bilinen ve denenmiş bulunan usullerin siyasal partilere uydurulmasından ibarettir; diğer bir kısmı ise daha yenidir. Hepsinin amacı, genellikle yoğun duyguların ve taraflı iddiaların hâkim olduğu bir alana objektiflik getirebilmektir; metotlarımızın birçoğu, ön-şart olarak, parti liderlerinin bu gibi çalışmaların değerini kavrayıp, şimdiye kadar elde edilemeyen ciddî belgeleri araştırıcıya sağlamalarını gerekli kılmaktadır. İkincisi, bu kitap, bütün temel sorunların bir bilançosunu meydana getirmek ve onları, gerek karşılıklı bağımlılıklarını gerek bireysel önemlerini ortaya çıkaracak biçimde bir düzene koymak suretiyle, çalışma alanının genel bir planını çizme amacını gütmektedir. Bu metodik tasnif çabası, işin başlangıç noktasıdır; siyasal bilim araştırmaları, dağınık ve bireysel kaldığı, bilimsel olmaktan çok ampirik nitelik taşıdığı sürece, siyasal bilim hiç bir gerçek ilerleme kaydedemez. Nihayet bu kitap, imkân ölçüsünde çok çeşitli ve kapsayıcı olmakla beraber gene de zorunlu olarak kısmî ve yetersiz kalan ilk gözlemlerden hareket ederek, günün birinde gerçek sosyolojik kanunların formülleştirilmesini mümkün kılacak müstakbel araştırmalara yol gösterici varsayımları belirtmeye çalışmaktadır.

Öyleyse, bu kitapta açıkça görülen devamlı tasnif ve sistemleştirme çabasına şaşmamak gerekir. Bu çaba, «araştırma modeli» yöntemini siyasal bilime sokmak, yani esasında varsayımın bilimdeki metodik kullanılışını yeni bir biçim altında canlandırmak yolundaki bilinçli arzunun sonucudur. Dolayısıyle, konumuz bakımından yararı sınırlı olan matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle yetinmeyip, bütün mümkün araştırma araçlarından faydalanmak suretiyle, «modeller» (bunlara «kalıplar» veya «şemalar» demek daha doğru olur), yani az çok yaklaşık nitelikte tutarlı bütünler meydana getirmeye çalışılmıştır; bunların değeri, kendilerini doğrulama veya daha kuvvetli bir ihtimalle yalanlama amacını güden yeni monografik çalışmalara ilham vermek ve yol göstermekten başka bir şey değildir.

Her iki durumda da, modeller, gerçeği arama çabasına yeterince hizmet etmiş olacaklardır. Her modelin gerçeğe yakınlık derecesi, o modele temel teşkil eden gözlemlerin niceliğine göre değişir; fakat bu yakınlık derecesinin kesinlikle saptanmasına daima çalışılmıştır.

Dolayısıyle okuyucu, bu kitapta formülleştirilen sonuçların pekçoğunun fazlasıyle tahminî nitelik taşıdığını unutmamalıdır; bu nokta, kendisine daima hatırlatılacaktır. Belki elli yıl içinde, siyasal partilerin gerçek işleyişlerini tasvir etmek mümkün olabilecektir. Şu anda içinde bulunduğumuz çağ ise, «kozmogoni»ler çağıdır. Bilim, bir kez olgunluğa eriştikten sonra, bunlar hakkında sert yargılar verir; ama onlar olmasaydı, bilim de olmazdı; yahut hiç değilse, bilimin gelişmesi daha uzun zaman alırdı.

Siyasal partiler hakkındaki çalışmaların çoğunluğu, özellikle bunların doktrinlerinin çözümlenmesiyle ilgilidir. Bu eğilim, partiyi esas itibariyle bir ideolojik grup olarak gören Liberal anlayışın sonucudur. 1816'da Benjamin Constant, «bir parti, aynı siyasal doktrine inanan insanlar topluluğudur» diyordu. Bu anlayış, sosyolojik çözümleme alanından çok, siyasal fikirler tarihine giren birçok ilginç eserlere vücut vermiştir. Karşılaştırmalı siyasal partiler araştırmaları alanında hemen sadece doktrinlerin yapı üzerindeki etkileri çerçevesinde kalınmaktadır. üstelik bu etki, sanıldığı kadar büyük de değildir. David Hume, «Partiler hakkında Deneme»sinde (1760), programın, ilk safhada dağınık bireyleri bir araya getirirken önemli bir rol oynadığını, fakat sonraları örgütün ön plana çıktığını ve programın tali nitelik aldığını yerinde olarak gözlemlemiştir. Bundan daha doğru bir şey olamaz. Bununla birlikte yukarıdaki ifade, doktrinin dinsel bir nitelik aldığı ve partilere üyelerinin hayatı üzerinde totaliter bir etki kazandırdığı bazı çağdaş siyasal partiler bakımından doğru sayılamaz.

Son yıllarda, Liberal doktrin-parti anlayışının yerine geçen Marksist sınıf-parti anlayışı, araştırmalara yeni bir yön vermiştir.

Bireyin yaşama standartlarının, mesleğinin ve eğitiminin, siyasal ilintileriyle olan ilişkisi araştırılmıştır. Bu çözümlemeler son derece önemlidir ve kitabımızın birçok yerlerinde partilerin sosyal bileşimlerini ölçecek kesin metotların belirtilmesine çalışılacaktır. Burjuvaziyle geniş anlamında işçi sınıfı (buna «proleterya», «kütleler», vb., de denmektedir) arasındaki temel Marksist karşıtlığa da sık sık yer verilecektir. Şüphesiz, bu düalizm çok yaklaşık niteliktedir ve Marksizmin hasımları kadar, Marksist sosyologlar da bunu bilmektedirler. Sosyal tabakalaşma, bu kaba maniheizmin ifade ettiğinden çok daha fazla nüanslara sahiptir. Her şeye rağmen sözü geçen şemanın doğru bir yanı vardır; «burjuvazi» ve «proleterya», belki salt ekonomik anlamda birer sınıf teşkil etmezlerse de, iki düşünce tarzı, iki sosyal tavır, iki yaşayış biçimi ortaya koyarlar ve bu ayrım, partilerin yapısıyle ilgili birtakım sorunlara ışık tutar.

Ancak bu eserin başlıca amacı partilerin doktrinlerini incelemek olmadığı gibi, onların sosyal bileşimlerini araştırmak da değildir; eser, esas itibariyle, parti kurumlarına ve onların Devlet içindeki rolüne ilişkindir. Çünkü, modern partiler, programlarından veya üyelerinin mensup olduğu sınıftan çok, örgütlerinin mahiyetiyle ayırdedilebilirler,. Bir parti, belli bir yapıya sahip bir insan topluluğudur. Modern partilerin başlıca ayırıcı özelliğini, bunların anatomileri teşkil eder. Geçmiş çağların tek hücreli yaratığının yerini, karmaşık ve farklılaşmış yapısıyle, yirminci yüzyıl partisi almıştır.[1] *Bu evrim, dil alanında da ifadesini bulmaktadır. Amerikalılar, kendi partilerinin zaman zaman aldığı belli bazı biçimleri anlatmak için «makine» sözünü kullanmaktadırlar. Komünistler, partilerinin hiyerarşik yapısını «aygıt»* (appareil) *olarak adlandırmakta ve genellikle bunu,*

[1] Yirminci yüzyıl partilerinin orijinal yanının, bunların örgütlerinde olduğu bir gerçektir. Bu örgütün, partinin faaliyeti, etkisi ve işleyişi bakımından en önemli bir etken haline gelme eğilimi gösterdiği de doğrudur. Bu gerçekler kitabımızın genel yönelimini açıklar. Ancak bundan, yazarın, parti örgütünü partinin doktrininden ya da sosyal temelinden daha önemli bir etken saydığı

anlatımlı bir deyimle, yani Örgüt deyimiyle (büyük harfle yazılması ilginçtir) ifade etmektedirler. Ostrogorski,[2] bu tutku uyandırıcı çözümleme alanının yolunu açan ilk yazardır. Kendisinin, özü bakımından çözümleyici nitelikteki ayrıntılı eserinin takdircisi çok, fakat taklitçisi az olmuştur. Üstelik bu eser, sadece iki ülkeyle ve sadece burjuva partileriyle sınırlıydı. Daha sonraları, Sosyalizmin gelişmesinden esinlenen Roberto Michels, kütle örgütlerinin oligarşik eğilimlerini bugün için bile geçerli terimlerle anlatan, mükemmel bir küçük kitap yazdı.[3] Bu iki eser dışında, partilerin yapısını karşılaştırmalı olarak inceleyen bir çalışma mevcut değildir. Hartmann'ın, on iki belli başlı Orta Avrupa partisinin tüzüklerini çözümleyen bir kitabını[4] da zikretmek mümkünse de, bu eser, tasvirci ve sınırlı kalmaktadır.

Böylece, bu satırların yazarı, bakir ve geçilmesi adamakıllı güç bir araziye girme cesaretini göstermektedir. Partilerin örgütü, esas itibariyle, uygulamalara ve yazısız âdetlere dayanmakta, hemen tamamen teamülî nitelik taşımaktadır. Tüzük ve yönetmelikler ya gerçeği hiç tasvir etmez, ve ya çok eksik eder; çünkü bunların, oldukları gibi uygulandıkları enderdir. Üstelik parti hayatı, kasten, bir gizlilik perdesiyle örtülüdür. En basit konularda bile, partiler hakkında kesin bilgi elde etmek kolay değildir. Burada, yasaların ve törenlerin gizli olduğu ve üyelerin bunları yabancıların gözünden sıkı sıkıya sakladıkları ilkel bir hukukî sistem

sonucu çıkarılmamalıdır. Aslında kendisi, daha çok, sonuncu etkenin en önemli olduğu görüşüne yaklaşmaktadır. Bu noktada, Marksist *alt-yapı* ve *üst-yapı* teorisini, bazı sakınımalarla kabule hazır sayılabilir. Dolayısıyle bu kitap bir ölçüde, üst-yapı düzeyinde yer almaktadır. Fakat üst-yapıyla alt-yapı arasındaki ilişkiler, hiç de tek yönlü değildir. Bazı çağdaş parti tiplerinde örgüt, açıkça, yukarıdan aşağıya, üst-yapıdan alt-yapıya doğru inme eğilimindedir. Çağdaş evrimin derindeki anlamının bu olduğunda şüphe yoktur.

2 *Democracy and the Organization of Political Parties*, 2 cilt, London, 1902.

3 *Political Parties*, London, 1915, 2'nci baskı, Leipgiz, 1925.

4 *Die Politische Partei*, Brünn, 1931.

içinde bulunuyoruz. Parti örgütünün girdisi çıktısı ve orada dönen ince entrikalar hakkında yeter bilgi sahibi olanlar, ancak partinin yaşlı militanlarıdır. Oysa bunların çoğu, zorunlu objektifliği koruyabilmelerini mümkün kılacak bir bilimsel zihniyet taşımamakta ve bu konularda konuşmak istememektedirler.

Yıllar süren araştırmalara rağmen, yazarın toplayabildiği belgeler tam değildir; birçok eksiklikleri ve şüpheli noktaları vardır. Bu sebeple yazar, çoğu zaman kaçınılmaz nitelikte olan yanlışlardan dolayı okuyucunun özel hoşgörüsünü rica eder; bu yanlışların kendisine bildirilmesi ve böylece, başarıya ulaşması mümkün olduğu kadar çok kişinin işbirliğine bağlı bulunan araştırma çabalarının tamamlanması, onu mutlu kılacaktır. Yazar, bu kitabın yazılabilmesini mümkün kılan bilgileri toplamakta kendisine yardım etmiş olan herkese, özellikle Profesör James K. Pollock'a; Bay Jean Meynaud'ya, Milletlerarası ve Fransız Siyasal Bilim Derneklerine; Profesör Barents ve Bay de Jong'a; Profesör Castberg, Bay Einar Löchen ve Oslo Üniversitesi Siyasal Bilim öğrencilerine; Dr.J.Goormaghtigh, Bay Heuse ve Bay Van Houte'a; Bay Niison'a ve Chr. Michelsen *Enstitüsüne; İsviçre Federal İstatistik Bürosuna; Dr. Tarık Z. Tuna'ya ve Bay İlhan Arsel'e; çeşitli siyasal partilerin sekreterliklerine ve müracaat bürolarına, v.d., teşekkürlerini ifade ederken, Paris ve Bordeaux'da* Institus d'Etudes politiques*'deki kendi öğrencilerini de hatırdan çıkarmamaktadır.*

Bu ilk İngilizce baskı için, 1951'de Fransa'da yayınlanmış olan ilk baskıyı tamamen yeniden gözden geçirdim ve mümkün olan yerlerde metni ve rakamları yeni verilere uydurdum.

Bu vesileyle, birçok yararlı tavsiyelerde bulunmuş olan Profesör S. E. Finer'a karşı şükran duygularımı belirtmek isterim.

M. D.

ÜÇÜNCÜ BASKIYA NOT

İlk baskının 1951'de yayınlanmasından bu yana, birçok ülkelerde siyasal partilerle ilgili çok sayıda etüd kaleme alınmış bulunmaktadır. Şüphesiz, söz konusu akım, gerçekten böyle araştırmaları teşvik amacını güden bu eserimize bazı şeyler borçludur.

Bu yoldan elde edilen sonuçların bir sentezine çalışmak ve eseri, bunları içine alacak şekilde tamamen yeni baştan yazmak için vakit henüz erkendir. Dolayısıyle, gözden geçirmemi, ileri sürmüş bulunduğum teorilerden çok, olgulara ilişkin ayrıntılarla sınırlı tuttum. Gerçekten de bu teoriler, ciddî bir eleştirmeye uğramış görünmüyor. Seçim sistemlerinin etkisine ayrılan yer lüzumundan fazla görülebilir; fakat en yeni çalışmalar, çoğunlukla, bu etkinin genel yönünü ve yedi yıl önce ortaya konmuş bulunan varsayımları doğrulamaktadır.

1 Mart, 1957

GİRİŞ
PARTİLERİN KÖKENİ

Kelime benzerliği bizi yanıltmamalı. «Partiler» kelimesini, modern demokrasilerde kamuoyuna biçim veren geniş halk örgütlerini olduğu kadar, ilk çağ Cumhuriyetlerini bölen hizipleri, Rönesans İtalya'sında bir komutanın etrafında toplanan orduları, devrim meclisleri üyelerinin bir araya geldikleri kulüpleri ve anayasal monarşilerin mülkiyet esasına dayanan seçimlerini hazırlayan komiteleri anlatmakta da kullanıyoruz. Ancak isim özdeşliğini haklı gösterecek sebepler de yok değil; çünkü bu özdeşlik, yakın bir hısımlığı yansıtıyor. Bütün bu kurumların fonksiyonu, siyasal iktidarı ele geçirmek ve kullanmak değil mi? Ama her şeye rağmen bunların özdeş olmadıkları da görülüyor. Doğrusu istenirse, gerçek partiler ortaya çıkalı yüzyıl bile olmamıştır. 1850'de dünyanın (Amerika dışında) hiç bir ülkesi, kelimenin bugünkü anlamında siyasal partileri tanımıyordu. Buralarda, fikir akımları, halk kulüpleri, felsefî dernekler ve parlamento grupları vardı; fakat gerçek partiler yoktu. 1950'de ise, partiler, uygar ulusların çoğunda faaliyet göstermekte, diğer uluslar da bunları taklide çalışmaktadır.

1850 sisteminden 1950 sistemine nasıl geçildi? Bu soruyu ortaya attıran, sırf tarihsel merak değildir. İnsanlar, çocukluklarının izini bütün hayatları boyunca taşıdıkları gibi, partiler de kökenlerinin derin etkisi altında kalırlar. Örneğin, İngiliz İşçi partisiyle

Fransız Sosyalist partisi arasındaki yapı farkını, bunların doğuşlarındaki farklı koşulları bilmeden anlamaya imkân yoktur. Fransa ve ya Hollanda'daki çok-parti sistemini ve ya Amerika'daki iki-parti sistemini, bu ülkelerin her birinde partilerin kökenine başvurmadan ciddî şekilde çözümlemek mümkün değildir; bunlardan birinde partilerin çoğalmış, diğerinde ise sınırlı sayıda kalmış olmasını ancak böyle açıklayabiliriz. Genellikle partilerin gelişimi, demokrasinin gelişimine, yani oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişletilmesine bağlı görünmektedir. Siyasal meclisler fonksiyonlarının ve bağımsızlıklarının genişlediğini gördükçe, bu meclislerin üyeleri, eylemlerinde ahenk sağlayabilmek için, ortak niteliklerine göre gruplaşma gereğini duymuşlardır. Oy hakkı genişletilip yaygınlaştırıldıkça, adayları tanıtabilecek ve oyları bunlara yöneltebilecek komiteler yoluyla seçmenlerin örgütlendirilmesi zorunluluğu artmıştır. Dolayısıyle, partilerin doğuşu, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlıdır. Bununla birlikte bazı partiler, bu genel şemadan az çok sapma gösterirler. Bunların doğuşu, seçim ve parlamento çevresi dışında olur; en belirgin ortak nitelikleri de budur.

Seçimlerde ve Parlamentoda Doğan Partiler. Bu doğuşun genel mekanizması basittir: İlkin parlamento grupları yaratılır; sonra seçim komiteleri belirir; nihayet bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulur. Uygulamada, bu saf teorik şemadan çeşitli sapmalar meydana gelir. Genellikle parlamento grupları, seçim komitelerinden önce ortaya çıkmıştır. Gerçekten, seçimler mevcut olmadan önce de, siyasal meclisler vardı. Parlamento grupları, seçilmiş bir mecliste olduğu kadar, otokratik bir mecliste de kurulabilir. İster klasik devir Roma'sındaki Senato, ister Polonya Diet'i olsun, verasete ya da kooptasyona dayanan bütün meclislerde genellikle «hizipler» kavgasının görüldüğü bir gerçektir. Şüphesiz «hizip», «parlamento grubu» ile aynı anlama gelmez. Bu ikisi arasında, inorganikle örgütlenmiş arasındaki bütün farklar mevcuttur. Ancak parlamento grubu, hızlı ya da yavaş bir evrim sonucunda, hizipten oluşmuştur.

A Priori, parlamento gruplarının kuruluşundaki başlıca itici güç, siyasal doktrin ortaklığı gibi görünmektedir. Fakat olgular, her zaman bu varsayımı doğrulamıyor. Çoğu zaman, coğrafî yakınlığın ya da kendi mesleğini savunma isteğinin, ilk itici gücü teşkil ettiği görülmektedir; doktrin, ancak sonradan gelmiştir. Böylece, bazı ülkelerde ilk parlamento gruplarını yöresel gruplar meydana getirmiş ve bunlar, sonunda ideolojik gruplara dönüşmüştür. 1789 Fransız Kurucu Meclisinde partilerin doğuşu, bu çeşit bir gelişmenin iyi bir örneğidir. 1789 Nisanında illerden Versailles'a gelmeye başlayan Etats Généraux üyeleri, ne yapacaklarını bilmez durumdaydılar. Pek tabiî, aynı bölgenin temsilcileri, tutuldukları yalnızlık duygusundan kurtulmak, bir yandan da yöresel çıkarlarını savunmak üzere hazırlıklarda bulunmak amacıyle, bir araya gelme eğilimindeydiler. İlk teşebbüs, bir kahve salonunu kiralayarak, kendi aralarında düzenli toplantılar tertipleyen Breton milletvekillerinden geldi. Daha sonraları bunlar, sadece bölgesel konularda değil, ulusal siyasetin temel sorunlarında da anlaşmakta olduklarını fark ettiler. Dolayısıyle, diğer illerden de kendi görüşlerini paylaşan milletvekillerini üye yapmaya çalıştılar; böylece «Breton kulübü» ideolojik bir grup haline geldi. Meclis, Versailles'dan Paris'e taşındığında, kulüp toplantılarını bir süre kesmek ve yeni bir toplantı yeri aramak gerekti. Bu sefer bir kahve salonu bulunamadığından, kulübün ileri gelenleri bir manastırın yemekhanesini kiraladılar ve tarihe de bu manastırın adıyle geçtiler. «Breton kulübü»nü hemen herkes unutmuştur ama, Jacobin'leri kim bilmez? Daha sonraları, yöresel bir grubu doktriner bir hizbin çekirdeği haline dönüştüren benzer nitelikte bir süreç de, Girondin'ler kulübüne vücut verdi.

Bu çeşit yöresel grupları, toplantı yerlerinin adını taşıyan gruplarla karıştırmamak gerekir. Jacobin'ler örneği, burada da sözü edilmeye değer; gerçekten bu örnek, partilerin tarih-öncesi devrine ait bir safhayı, tümüyle karakterize etmektedir. Aynı şekilde, 1848 Fransız Kurucu Meclisinde, Palais National, Institut (Ilımlı Cumhuriyetçi), Rue de Poitiers (Katolik Monarşist), Rue de Castig-

lione ve Rue des Pyramides (Sol) grupları vardı. Frankfurt Parlamentosunda da, Café Milani (Aşırı Sağ) ,Casino (Merkez Sağ), Hotel de Wurtemberg (Merkez Sol; Westendhal ve Hotel d'Augsburg partileri de bundan kopmuştur), Hotel d'Allemange (Sol) ve Hotel du Mont-Tonnère (Aşırı Sol) partileri mevcuttu. Burada Breton kulübünden ya da Girondin'ler kulübünden çok farklı bir olguyla karşılaşıyoruz. Milletvekilleri, ortak kökenlerinden dolayı bir araya gelip, sonradan fikir ortaklıklarının farkına varacak yerde, ortak fikirlere sahip olduklarından dolayı aynı yerde toplanmaktadırlar. Burada, yöresel bir grup değil, ideolojik bir grup söz konusudur; ancak adlarını toplantı yerlerinden almaları, doktrinlerin, henüz bunları nitelendirmeye yetmeyecek derecede belirsiz olduğunu göstermektedir.

Yöresel ve ideolojik etkenlerin yanında, kişisel çıkarın da rolü olmuştur. Örneğin bazı gruplar, açıkça ya da daha örtülü şekilde, parlamenter savunma sendikaları niteliğini taşımaktadır. Yeniden seçilme kaygısı, doğal olarak, bunda büyük rol oynamıştır; parlamento gruplarının olgunluk çağına ulaşmasından sonra bile, bu kaygı hiç bir zaman tamamen ortadan kalkmaz. Şüphesiz, ortak bir çabayı gerekli kılan oy verme usulleri, örneğin liste usulü *(scrutin de liste)* ve orantılı temsil, bu doğal eğilimi güçlendirir; bazı ülkelerde (örneğin İsviçre ve İsveç'te) gerçek anlamda örgütlenmiş ilk parlamento gruplarının kuruluşu, orantılı temsilin kabulüyle aynı zamana rastlamaktadır. Parlamentoda çabaların birleştirilmesini mümkün kılan önemli etkenlerden biri de, bakanlık koltuğu ümididir; Fransız Meclislerindeki Merkez gruplarından bir kısmı, bakan adayları *(ministrables)* arasındaki koalisyonlardan başka bir şey olmadıkları gibi, bu aşamadan geçip gerçek partiler haline gelmeleri de mümkün değildir. Ostrogorski'ye inanmak gerekirse, rüşvet, İngiliz parlamento gruplarının gelişiminde oldukça büyük rol oynamıştır.[1] Uzun süre, İngiliz

[1] Ancak bu yorum, İngiliz bilim adamları arasında genel bir görüş birliği kazanmış olmaktan uzaktır.

bakanları, Parlamento üyelerinin vicdanlarını değilse bile,oylarını satın almak suretiyle, sağlam çoğunluklar sağlamışlardır. Bu usul, yarı-resmî nitelik taşıyordu; Kamarada, üyelerin, oylama sırasında oylarının mükâfatını almak üzere ziyaret ettikleri bir gişe vardı. 1714'de bu akçalı işlemleri üstlenmek üzere, Siyasal Hazine Sekreterliği makamı kuruldu; sözü geçen sekreter, hükümet görevlerine yapılacak atamaları rüşvet niyetine kullanması sebebiyle, kısa zamanda «Patronaj Sekreteri» adıyle anılmaya başladı. Hükümetin ihsanlarını çoğunluk partisi üyelerine dağıtan Patronaj Sekreteri, bu üyelerin oy ve konuşmalarını da çok yakından izliyordu. Dolayısıyle üyelerin gözünde, tıpkı avda tazıları bir araya toplayan kişi gibi eli kamçılı bir adam, «the Whip», haline geldi. Böylece, giderek, çoğunluk partisinde sıkı bir disiplin kuruldu. Tabiatıyle azınlık da, kendisini savunabilmek için, farklı metodlara dayansa bile, benzer nitelik taşıyan bir disiplin kabul etti. Daha sonraları parlamento ahlâkının gitgide düzelmesine rağmen, parlamento gruplarının güçlü bir örgüte ve otoriter bir *whip*'e sahip olan yapısı, kendisini doğuran sebeplerin ortadan kalkmasından sonra da yaşamaya devam etti.

İngiliz sisteminin diğer ülkelerde de kullanılıp kullanılmadığını, parlamento içindeki rüşvetin, ister etki ister tepki yoluyle olsun, üye gruplarının iç örgütlerinde bir güçlenmeye yol açıp açmadığını araştırmak ilginç olurdu. Demokratik gelişmenin belli bir aşamasında bu çeşit rüşvet olaylarının, meclislerin artan baskısına karşı hükümetin direnebilmesini sağlayan bir araç olarak, önemli bir rol oynadığı bilinmektedir; Fransa'da Guizot, İtalya' da Giolitti örnekleri, herkesin hatırındadır. Ancak bunların, partilerin gelişimi üzerindeki etkisi, acaba her yerde İngiltere'dekinin aynı mı olmuştur? Bu noktada, aceleci bir genellemeden kaçınmak gerekir. İtalya'da Giolitti sistemi, tersine, kurulma yolunda bulunan parlamento gruplarını parçalamış ve siyasal mücadelelerin kişisel niteliğini artırmış görünmektedir.

Yöresel seçim komitelerinin ortaya çıkışı, doğrudan doğruya, oy hakkının genişlemesine bağlıdır; çünkü bu genişleme, yeni seç-

menlerin parti kadrosuna sokulmasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, genel oy hakkının kabulü, yirminci yüzyıl başlarında Avrupa ülkelerinin çoğunda Sosyalist partilerin güçlenmesine yol açmıştır. Ancak oy hakkının bu mekanik genişlemesi, yöresel komitelerin doğuşundaki tek etken değildir; eşitçi duyguların gelişmesi ve geleneksel sosyal elitleri bertaraf etme isteği de, bir başka etken teşkil etmiştir; hatta bu ikinci etken olmasaydı, birincisinin hiç etkisi olmayacaktı. 1815'ten 1830'a kadar Fransa'da veya 1832'den önce İngiltere'de olduğu gibi, çok sınırlı bir oy hakkına dayanan bir siyasal rejim düşünelim. Burada, seçmenleri örgütlendirecek komitelere ihtiyaç yoktu; seçmenler, hem sayıca az, hem sosyal bakımdan yüksek kişiler olduklarından, bir partinin takdimine hacet kalmaksızın, adaylar arasında doğrudan doğruya bir tercih yapabilecek durumdaydılar; sanki seçim, «centilmenler» arasında, aynı dünyaya mensup olan ve birbirlerini az çok tanıyan kişiler arasında cereyan ediyordu. Şüphesiz, bazen böyle dar bir seçim sisteminde de seçim komiteleri vardır; fakat burada oynadıkları rol çok önemsizdir. Şimdi, oy hakkının birdenbire genişletildiğini düşünün. Eğer bu sırada, yeni seçmenlerin güvenini kazanabilecek aktif seçim komiteleri kurulup geliştirilemezse, bu seçmenlerin oyları, zorunlu olarak, az çok tanıdıkları yegâne adaylara, yani geleneksel sosyal elitlere yönelecektir. Nitekim Fransa'da 1871 Ulusal Meclis seçimlerinde, yirmi yıldır süren resmî adaylık sisteminden sonra, oy verme ansızın serbest bırakıldı; ancak partiler mevcut olmadığından, köysel bölgelerin büyük seçmen kütlesi, yöresel toprak ağalarına yöneldi. Böylece, «Dükler Cumhuriyeti» doğmuş oldu. Dolayısıyle, seçim komitelerinin kurulması, genellikle Sol'un teşebbüsüne dayanır, çünkü aslında bundan yararlanan, Sol'dur. Burada söz konusu olan, seçmenlerin gözünde eski elitlerin prestiji ile rekabet edebilecek yeni elitleri, bu komiteler vasıtasıyle tanıtmaktır. Fakat Sağ da, etkisini koruyabilmek için, bu örneği izlemek zorunda kalır; bu Soldan Sağa bulaşma olayına, partilerin yapısının çözümlenmesinde sık sık rastlanacaktır.

Bir seçim komitesinin kuruluş mekanizmasını, sırf genel prensipler çerçevesinde kesinlikle tasvir edebilmek güçtür; çünkü burada yöresel koşullar önemli bir rol oynar. Bazan adayın kendisi, seçilmesini veya yeniden seçilmesini sağlayabilmek için, etrafına birkaç sadık arkadaş toplar; böyle bir komite, hayli sunî nitelik taşır. Bazı ülkelerde, örneğin İngiltere'de, bir adayın, kendisini tek başına halk oyuna arzetmesi hoş karşılanmazdı; dolayısıyle adayın, birkaç dostunu kendisine kefil olmaya ikna etmesi gerekiyordu. Ondokuzuncu yüzyılda birçok komite, sırf bu sebepten doğmuştur. Bazan da aksine, ufak bir grup, bir kimseyi aday göstermek ve kampanyasında ona yardımcı olmak üzere bir araya gelir; buna örnek olarak, 1876da Paris'in 6'ncı *Arrondissement*'ında, Üçüncü Cumhuriyetin ilk Sosyalist adayı, Sorbonne Hukuk Fakültesi profesörü Emile Acollas'nın adaylığını desteklemek üzere, bir öğrenci grubunun ve bazı işçilerin kurdukları komiteyi gösterebiliriz. Çoğu zaman, komitenin kuruluşuna yol açan, daha önceden mevcut bir dernektir: Fransız Devrimi sırasında «fikir kulüpleri», seçimlerde aktif bir rol oynamıştır; Amerika Birleşik Devletlerinde, Birliğin ilk yıllarında yöresel kulüpler, seçimlerde büyük ölçüde etkili olmuştur. Çoğu zaman gazeteler de, seçim komitelerinin kuruluşuna yol açabilir; 1848'de Fransa'da, *Le National ve La Rèforme* gazetelerinin gösterdiği etki, malumdur.

Bazı durumlarda özel koşullar, komitelerin doğuşunu kolaylaştırmıştır; örneğin, İngiltere'de 1832 Kanununun kabul etmiş olduğu seçmen kaydı sistemi gibi. Bu kanun, seçim listelerinin düzenlenmesi görevini, bucaklardaki sosyal yardım müfettişlerine, yani bu çeşit bir işte yeteneği olmayan maliye memurlarına vermişti; bununla birlikte, bireysel müracaatlar da büyük ölçüde kabul olunuyor, böylece kişisel teşebbüs önemli bir rol oynuyordu. Ne var ki, bu usulün harekete geçirilmesi, çok zaman alıyordu; hele kanun birçok kimselerin ödemek istemediği, bir şilinglik bir kayıt ücreti de koyduğundan, işler daha da yavaş yürüyordu. Dolayısıyle, kayıt işlemlerini kolaylaştırmak ve seçmenleri kayıt

için müracaata teşvik etmek üzere, adaylarla işbirliği içinde hareket eden «Kayıt Dernekleri» (Registration Societies) hızla çoğaldı. Bu akım, Liberaller tarafından başlatılmış olmakla beraber, oldukça kısa süre içinde Muhafazakârlarca da izlendi. Başlangıçta, Kayıt Dernekleri aday gösterme işiyle uğraşmıyor ve adaylar, özgürlüklerini tam olarak muhafaza ediyorlardı; fakat Dernekler geliştikçe, bu alana da müdahale ettiler.

Amerika Birleşik Devletlerinde de seçim komiteleri özel koşullardan yararlanmıştır. Birçok kamu görevleri seçimli olduğundan, bir seleksiyon mekanizması kendisine yol göstermedikçe, seçmen kütlesi, ne yapacağını bilmez durumda kalacaktı. Öte yandan, Başkan seçiminin tek dereceli oluşu dolayısıyle, oyların bölünmesini önleyecek iyi örgütlenmiş komitelerin işe müdahalesi gerekiyordu. Bundan başka, sürekli göçmen akımı, seçmen kütlesine mütemadiyen, Amerikan siyaseti hakkında hiç bir şey bilmeyen birçok yeni seçmenler katıyordu; bunların oylarını, Komitenin tavsiyesi dışında haklarında hiç bir şey bilmedikleri adaylara yöneltmek gerekliydi. Nihayet Jackson'dan itibaren, bütün memuriyet görevlerini galip partiye veren «ganimet sistemi»nin yerleşmesi, komitelerin emrine güçlü maddî araçlar verdi; nasıl rüşvet İngiltere'de parlamento gruplarının yapısını kuvvetlendirdiyse, Amerika'da da seçim komitelerinin yapısını sağlamlaştırdı.

Bir kez bu ana hücreler, parlamento gruplarıyle seçim komiteleri ortaya çıktıktan sonra, gerçek bir partiyle karşılaşmamız için, bunlar arasında sürekli bir düzenleşmenin (Coordination) ve iki unsuru birbirine bağlayan düzenli ilişkilerin kurulması kâfi gelir. Genellikle, bu son aşamada parlamento grubu en önemli rolü oynamıştır. Zirvede grup, milletvekillerinin faaliyetleri arasında düzenleşmeyi sağlamıştır; ancak her milletvekili de, bir yandan, kendi seçim komitesiyle olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır; çünkü ileride vekâletinin yenilenip yenilenmemesi, bu komiteye bağlıdır. Böylece çeşitli komiteler, temsilcilerinin parlamento grubu içinde işbirliği yapması nedeniyle, dolaylı şekilde bir federasyon

meydana getirmişlerdir. Artık partinin doğum belgesinin resmen verilebilmesi için, bu ilişkilerin kişisellikten çıkıp kurumlaşması kâfi gelir. Ancak olayların böyle hukukî yönden tescili, bunların uygulamadaki sırasından daha az önemlidir. Tasvirimizi tamamlamak için şunu da eklemeliyiz ki, bir partinin kurulduktan sonraki ilk çabası, normal olarak, henüz seçim komitelerine sahip olmadığı seçim çevrelerinde bu komitelerin kurulmasına ön ayak olmaktır. Öncekilerin tersine, bunlar, merkezin itişiyle doğar. Böylece parti evriminin mekanizması tersine dönmüş olur. Bu gözlemin önemi, bir partinin merkeziyetçilik ya da ademimerkeziyetçilik derecesini, yahut partinin yönetiminde parlamento üyeleriyle «iç liderler»in karşılıklı etkilerini belirtmeye çalıştığımız zaman, tam olarak ortaya çıkacaktır. İkinci aşamada, parlamentoda temsilcisi olmayan seçim çevrelerinde komitelerin kurulması, genellikle, parlamento grubundan ayrı bir parti genel kurmayının teşekkülüne yol açar; parti, kökeninin derin etkisini muhafaza etmekle beraber, ondan uzaklaşır. Böylece, parti, seçim ve parlamento mekanizması dışında kuruldukları için yapıca bunlardan daha da uzak olan ikinci parti tipine (dışta doğmuş partilere) benzeme eğilimi gösterir.

Parlamento Dışında Doğan Partiler: Partilerin seçim ve parlamento çevresi içindeki doğuşlarını incelerken, bu çevre dışındaki örgütlerin işe karıştığına değinmiştik. Örneğin, fikir kulüpleri, halk kulüpleri, gazeteler gibi. Dışta kurulan partilerle, seçim ve parlamento çevresi içinde kurulan partiler arasındaki ayrım kesin değildir; bu ayrım, birbirlerinden açıkça ayrılmış tipleri değil, daha çok genel eğilimleri ortaya koymakta, dolayısıyle bazan uygulanması güç olmaktadır. Gene de, bir partinin esas biçiminin, önceden mevcut ve asıl faaliyeti seçimler ve parlamento dışında bulunan bir kurum tarafından belirlendiği birçok durumlar vardır; işte bu gibi durumlarda, dış kuruluştan söz etmemiz doğru olur.

Bir siyasal partinin bu şekilde doğuşuna yol açan grup ve dernekler pekçok ve çeşitlidir. Bunların tam bir listesini yapmaya imkân olmadığından, birkaç örnekle yetineceğiz. İçlerinde en

çok bilineni, sendikalardır. Birçok Sosyalist partiler, doğrudan doğruya sendikalar tarafından yaratılmış, hattâ bir süre sendikaların seçim ve parlamento işlerindeki «siyasal kolu» olma niteliğini devam ettirmişlerdir. İngiliz İşçi partisi, bunun en tipik örneğidir; bu partinin doğuşu, 1899 Sendikalar Kongresinde alınan, bir parlamento ve seçim örgütü kurma kararının (434.000'e karşı 548.000 oyla kabul edilen Holmes önergesi) sonucudur. Şüphesiz, daha önce de, Keir Hardie'nin liderliğindeki Bağımsız İşçi partisi (I.L.P.) ve özellikle Fabian Society mevcuttu ve her iki kuruluş, Holmes önergesinin kabulünde büyük rol oynamıştı (hattâ Holmes'un kendisi, I.L.P. üyesiydi). Fakat kesin eylem, sendikalardan gelmiş, dolayısıyle parti, onlara sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Burada,kökenin yapı üzerindeki etkisini ölçmek mümkündür. James Bryce, haklı olarak, iki çeşit Sosyalist parti arasında bir ayrım yapılması gerektiğini ileri sürmüştür: Sendikalarca yaratılan İşçi partileri ve parlamento üyeleriyle aydınlar tarafından yaratılan gerçek Sosyalist partiler; ikinci kategoridekiler, birincilerden çok daha doktriner ve çok daha az gerçekçi niteliktedirler.

Tarım kooperatiflerinin ve köylülere ait meslek kuruluşlarının partilerin doğuşu üzerindeki etkisini de, işçi sendikalarınınkiyle karşılaştırmak gerekir. Çiftçi partileri, İşçi partileri kadar gelişmiş olmamakla birlikte, bazı ülkelerde, özellikle İskandinav demokrasilerinde, Orta Avrupa'da, İsveçre'de, Avustralya'da, Kanada'da, hattâ Amerika Birleşik Devletlerinde büyük bir faaliyet göstermişlerdir. Bunlar bazen, tasvir ettiğimiz ilk tipe uygun basit seçim ve parlamento örgütlerinden ibarettir (örneğin, Fransa). Başka yerlerde ise, tersine, İngiliz İşçi partisinin kuruluş mekanizmasını andırırlar; yani tarımsal sendika ve gruplar, ya bir seçim örgütü kurmaya karar verir, ya da doğrudan doğruya kendileri bir parti haline dönüşürler.

Fabian Society'nin İşçi partisinin kuruluşu sırasındaki faaliyeti, (onsekizinci yüzyıldaki adıyle) fikir derneklerinin ve aydın gruplarının siyasal partilerin doğuşundaki etkisini aydınlatmak-

tadır. Ondokuzuncu yüzyıl Avrupa'sındaki halk hareketlerinde ve ilk solcu siyasal partilerin ortaya çıkışında, öğrenci derneklerinin ve üniversite gruplarının oynadıkları rol, malûmdur. Bugün benzer bir olgu, bazı Latin Amerika ülkelerinde görülmektedir. Aynı şekilde Masonluğun, Fransa'da Radikal partinin ve Avrupa'da çeşitli Liberal partilerin doğuşunda rol oynadığı göze çarpmaktadır. Belçika'da Masonların bu müdahalesi, çok açıktır: Belçika Masonlarının Büyük Üstadı Defacqz, 1841'de *L'Alliance* adlı bir siyasal dernek kurmuş ve bu dernek, bütün ülkede yöresel şubeler açmıştı. 1846'da *L'Alliance*, bu taşra şubelerinin hepsini, Brüksel'de Hotel de Ville'de bir kongreye davet etti ve kongre, 320 delege ile toplandı. Defacqz'ın başkanlığındaki kongre, kantonlarda sürekli Liberal dernekler kurulmasını kararlaştırdı. Aynı şekilde, aydın grupları tarafından kurulan siyasal partilerin de epeyce çok olması gerekir; ancak böyle bir partinin, halktan, bir genel oy sisteminde başarı kazanabilmesine imkân verecek derecede destek görmesi, çok enderdir. Fransa'da Jean-Paul Sartre ve bazı solcu yazarlar tarafından kurulmasına teşebbüs edilen *Rassemblement démocratique revolutionnaire'in* (R.D.R., Devrimci Demokratik Parti) uğradığı son başarısızlık, bunun bir örneğidir. Partilerin bu kuruluş şekli, daha çok, sınırlı bir seçim sistemine uygun görünmektedir.

Buna karşılık, Kiliselerin ve dinsel mezheplerin etkisi, her zaman için önemlidir. Örneğin Hollanda'da Devrim-Aleyhtarı parti, Katolik Muhafazakâr partiyle mücadele etmek üzere, Kalvinistler tarafından kurulmuştur; 1897'de daha da aşırı Protestanlar, Katoliklerle Devrim-Aleyhtarlarının işbirliğini protesto etmek amacıyle, Tarihsel Hıristiyan partiyi kurmuşlardır. 1914'den önce doğmuş olan sağcı Hıristiyan partilerin kuruluşunda ve günümüzde de Hıristiyan Demokrat partilerin ortaya çıkışında, din adamlarının kendileri olmasa bile, Katolik örgütler doğrudan doğruya rol oynamışlardır. Belçika'da dinsel otoritelerin faaliyetleri, Katolik Muhafazakâr partinin gelişiminde başlıca etken olmuştur. Din adamları, layık öğretime ilişkin 1879 tarihli «felâket kanun-

ları»na karşı mücadele etmek ve dinsel eğitimi korumak üzere, bütün ülkede «Katolik okul komiteleri»nin kurulmasına önayak olmuşlardır; bu komiteler, çocukların Devlet okullarından alınması ve dinsel okulların sayısının çoğaltılması için halkı kışkırtmışlardır. Sözü geçen komiteler, 1884'te Katolik partinin yöresel şubelerine dönüşmüş; böylece parti, Avrupa'nın en iyi örgütlenmiş partilerinden biri haline gelmiştir. 1945'te Hıristiyan-Demokrat partilerinin kuruluşunda, kilisenin etkisi daha dolaylı olmuş görünmektedir. Örneğin Fransa'da kilise otoriteleri, bu konuda herhangi bir teşebbüste bulunmamışlardır; fakat *Association catholique de la jeunnesse française*'in (A.C.J.F., Fransız Katolik Gençlik Derneği) ve bunun çeşitli özel dallarının (Genç Hıristiyan İşçiler, J.O.C., Genç Hıristiyan Öğrenciler, J.E.C., Genç Hıristiyan Çiftçiler, J.A.C.) katalizör rolünü önemle belirtmek gerekir. A.C.J.F., örgüt olarak, bu işe karışmamış olmakla beraber, gerek ulusal gerek yöresel düzeyde partinin lider ve militan ihtiyacını karşılamıştır. İtalya'da da Katolik Hareket, benzer bir rol oynamış görünmektedir; yalnız burada din adamları, çoğu zaman, daha dolaysız bir müdahalede bulunmuşlardır; Almanya'da da durum aynıdır.

Sendikalardan, fikir kulüplerinden ve Kiliselerden sonra, eski muharipler derneklerini de, partilere vücut verebilecek «dış örgütler» arasında saymak gerekir. Bunlar, 1914 savaşının ertesinde, Faşist ve Faşist taklidi partilerin kuruluşunda büyük rol oynamışlardır. Eski Baltık *freik'orps*nun Nasyonal Sosyalizmin, İtalyan Eski Muharipler Derneğinin de Faşizmin doğuşundaki rolü malûmdur. Bunun daha da açık bir örneği, Fransa'da ortaya çıkmış ve 1936 yılında bir eski muharipler derneği *(Croix de Feu)*, doğrudan doğruya bir siyasal partiye *(Parti social français*, P.S.F., Fransız Sosyal partisi) dönüşmüştür. Gerçi bundan daha iki yıl önce, *Croix de Feu*, bir eski silâh arkadaşları derneği olmak niteliğini kısmen kaybedip, Fransız siyasetindeki özel anlamında bir «lig» niteliğini almıştı. «Ligler» de, partiler gibi ve şimdiye kadar incelediğimiz «dış örgütler»den farklı olarak, siyasal amaçlarla kurulan derneklerdir; yalnız bunlar, amaçlarına ulaşmak için

partilerle aynı araçları kullanmazlar. Partiler, daima, tamamen değilse bile hiç olmazsa pek büyük ölçüde, seçim ve parlamento düzeyinde faaliyet gösterirler; ligler ise, seçimlerde aday göstermez ve parlamentoda grup kurmaya çalışmazlar; bunlar, sadece propaganda ve kışkırtma örgütleridir. Dolayısıyle ligler, mahiyetleri gereği, parlamentarizme şiddetle karşıdırlar; demokrasi oyununu oynamayı reddederler; bu noktada, doktrinleri aynı derecede anti-parlamenter olmakla beraber, Parlamentoyu iktidarın ele geçirilmesinde bir araç olarak kullanan Faşist ve Komünist partilerden ayrılırlar. Ligler, ilkel bir siyasal yöntemin ifadesidir; çünkü bir demokraside, sistemi yıkabilmek için seçim ve parlamento metodlarını kullanmak, dışarıdan faaliyet göstermekten şüphesiz çok daha etkilidir. Dolayısıyle, liglerin doğal evrimi, aşırı partilere dönüşmektir; gerçekten de bunların bazıları, özellikle İtalyan Faşist partisi, gerçek partiler haline gelmeden önce lig niteliği taşımaktaydılar.

Liglerin partilerin kuruluşu üzerindeki etkisi, gizli derneklerin ve yeraltı gruplarının etkisiyle kıyaslanabilir. Gerçekten, her iki durumda da, siyasal bir amacı olan, fakat seçim ve parlamento düzeyinde faaliyet göstermeyen örgütler söz konusudur (birinciler istemediklerinden, ikincilerse kanunî yasak dolayısıyle yapamadıklarından). (Bu gizli dernek tanımımızın, aslında gizli değil, ketum olan Masonluğu içine almadığı görülmektedir). Hukukî yasak kalkınca, yeraltı grupları, partilere dönüşme eğilimi gösterir. Nitekim 1945'te, işgalden kurtulan birçok ülkelerde direnme hareketlerinin, parti haline gelmeye çalıştıkları, fakat bunda genellikle başarı kazanamadıkları görülmüştür. Bununla birlikte, Fransız *Mouvement republicain populaire* (M.R.P., Cumhuriyetçi Halk Hareket ve özellikle İtalyan Hıristiyan Demokrat partisi, büyük ölçüde, eski gizli-örgütlerden doğmuş sayılabilirler. 1917'de kanun-dışı olmaktan çıkıp hemen iktidara gelen Rus Komünist partisinin kökeni de, böyle bir örgüttü; hatta parti, eski örgütünün belli başlı özelliklerini devam ettirmiş ve sonradan bunlar, Rus Komünist partisi modeline göre yeniden örgütlenen bütün dünya Komünist partilerine

uygulanmıştır. Burada bir partinin doğuş biçiminin, onun nihai yapısı üzerindeki etkisini bir kere daha belirtmek gerekir. Gerçekte, Komünist partilerde yeraltı örgütünün muhafaza edilmesi, hükümet baskılarının zorunlu kılması halinde süratle bir gizli grup yapısına dönme ihtimaliyle de haklılaştırılmıştır.

Siyasal partilerin kuruluşuna yol açan çeşitli «dış örgütler»i sayarken, son olarak sanayi ve ticaret gruplarının (bankalar, büyük teşebbüsler, sanayi kartelleri, işveren sendikaları, vb.) rolünü de unutmamak gerekir. Yazık ki, burada genelleme ve varsayım sınırlarının ötesine geçmek çok güçtür; çünkü bu gibi faaliyetler, daima büyük bir gizlilikle yürütülür. *Encyclopaedia of Social Sciences*'da E.H. Underhill, 1854'de Kanada Muhafazakâr partisinin doğuşunda, Montreal Bankasının, Grand Trunk Railway'in ve genel olarak Montreal'in «büyük iş çevreleri»nin oynadığı rolü göstermektedir. Şüphesiz, hemen bütün sağcı partilerin kaynağında benzer etkiler görülebilir; ancak bu konuda, çoğu zaman, elimizde kanıtlar değil, sadece (ciddî olmakla beraber) görünüşe dayanan kanılar mevcuttur. Siyasal partilerin doğuşunda kapitalist grupların oynadıkları rolün biçim ve derecelerini aydınlatmak için, çok ustalıklı araştırmalar gereklidir.

Kökenleri ne olursa olsun, parlamento dışında doğan partiler, seçim ve parlamento çevresi içinde doğanlardan tamamen farklıdır. Bir defa bunlar, genellikle, diğerlerinden daha merkeziyetçidir. Gerçekten, diğerleri aşağıdan yukarıya doğru geliştikleri halde, bunlar yukarıdan aşağıya doğru gelişirler. Komiteler ve yöresel gruplar, mevcut bir merkezin çabasıyle kurulur; dolayısıyle mermez, bunların eylem özgürlüğünü dilediği gibi kısabilir. Oysa, seçim ve parlamento çevresinde doğan partilerde ilk olarak ortaya çıkan, yöresel komitelerdir; bunlar, kendi faaliyetlerini düzenleştirmek için, bir merkezî organizma yaratırlar ve böylece onun yetkilerini, kendilerine mümkün mertebe geniş bir özerklik bırakacak şekilde sınırlandırırlar. Partiyi yaratan parlamento-dışı kurumun ademimerkeziyet derecesi, şüphesiz, partinin ademimerkeziyet derecesi üzerinde etkili olur: Örneğin İşçi partileri, Ko-

münist partilerden daha az merkeziyetçidir; kapitalist gruplarca yaratılan partiler, İşçi partilerinden daha az merkeziyetçidir, vb.. Bununla birlikte, parlamento dışında doğuşla, merkeziyet arasında genel bir düşümdeşlik vardır. Benzer sebeplerle, seçim ve parlamento çevresi dışında doğan partiler, bu çevre içinde doğanlardan, genellikle daha tutarlı ve disiplinlidirler. Birinci tipteki partiler, tabandaki bütün parti hücrelerini doğal olarak birbirlerine bağlayan, önceden mevcut bir örgüte sahiptirler; ötekilerinse, sadece, birkaç milletvekilinin parlamentoda bir arada bulunuşundan hareket edip, bütün bu bağlantıları bizzat yaratmaları gerekir.

Aynı şekilde, parlamento gruplarının etkisi, iki parti tipinde birbirinden çok farklıdır. Parlamento ve seçim alanında doğan partilerde bu etki, çok büyüktür; milletvekilleri, ya kollektif olarak partinin yönetim örgütünü meydana getirmek ya da parlamento grubundan sözde ayrı olan yönetim kuruluna ferden birçok üyeler vermek suretiyle, en önemli rolü oynarlar. Partinin kuruluş mekanizmasında hâkim mevkii milletvekilleri işgal etmiş olduğundan, kendilerinin bu üstünlüğünü açıklamak kolaydır. Öte yandan, parlamento dışında doğan partiler, milletvekillerinin müdahalesi olmaksızın kurulduğu için, bunlarda milletvekillerinin etkisinin daima daha zayıf oluşu, kolayca anlaşılabilir. Gerçekten, bu çeşit partilerde, genellikle, parlamento grubuna karşı az çok açık bir güvensizlik ve grubu kendisinden bağımsız bir yönetim kurulunun otoritesi altına sokma yolunda oldukça belirgin bir istek mevcuttur. Şüphesiz, bu olguyu açıklayacak daha başka birçok etkenler vardır Örneğin bunun, ister Fransa'daki gibi parlamento içinde, ister İngiltere'deki gibi parlamento dışında doğmuş olsun, bütün Sosyalist partilerde kendisini gösterdiği söylenebilir. Ancak bu örnek, önceki gözlemi çürütmemektedir; tam tersine, uygulamada Fransız Sosyalist partisi parlamento grubunun, İşçi partisi grubundan çok daha fazla etki sahibi oluşu dikkate değer değil midir? Keza bütün Sosyalist partiler, seçim ve parlemento çevresine en yakın olanlar da dahil, dış unsurların etkisine az çok maruz kalmamışlar mıdır? Milletvekillerinin par-

tideki nüfuzunu tâyin eden etkenler arasında en önemlilerden biri, partinin kökenidir.

Bu noktada, tartışmayı daha da genişletmemiz gerekir. Aslında parti hayatının tümü, partinin doğuş biçiminin izlerini taşır; partinin, seçilmiş temsilciler karşısındaki tutumu da, seçim ve parlamento faaliyetlerine diğer faaliyetlere oranla verilen genel önemin özel bir belirtisinden başka bir şey değildir. Dışarıda doğmuş partiler, parlamentonun gölgesinde doğup gelişmiş partilere oranla, bu faaliyetlere karşı çok daha kayıtsız kalırlar. İkinci kategorideki partiler için, siyasal meclislerde sandalye kazanmak, parti hayatının özü, partinin varlık sebebi ve en yüce amacıdır. Birinci kategorideki partilerde ise, seçim ve parlamento mücadelesi gene çok önemlidir; fakat bu, partinin genel eylemi içindeki unsurlardan sadece biri, onun siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı birçok araçlardan yalnız bir tanesidir. Örneğin, Fransa'da Radikal parti için en önemli problem, parlamentoda mümkün olduğu kadar çok sandalye kazanmaktır; oysa, M.R.P. için esas olan, siyasal hayatta birtakım manevî ve ahlakî ilkeleri yerleştirmektir; bu ise, eğitici faaliyetlere, seçim mücadeleleri derecesinde önem verilmesini gerektirir. Nihayet, Komünist partisi için seçim mücadelesi, iktidarın tümüyle ele geçirilmesi ve totaliter biçimde kullanılması amacına yönelmiş kapsayıcı bir stratejinin sadece bir unsuru, üstelik çoğu zaman pek tâlî bir unsurudur. Muhakkak ki, bu farklar, yalnız köken farklarıyla açıklanamaz; ancak bunların etkisinden şüphe etmek de mümkün değildir. Sonuç olarak denilebilir ki, parlamento dışında doğan partiler, parlamanto sisteme doktrinleriyle bağlı bulunsalar dahi, buna birinci tipteki partiler derecesinde değer vermezler. Dolayısıyle, bu partilerin gelişmesi, parlamentolara ve seçimlere karşı (çoğu zaman bilinçsiz ve bastırılmış) belli bir fiilî kayıtsızlığı ifade eder.

Seçim ve parlamento çevresinde kuruluşun eski bir tipe, parlamento dışında kuruluşun ise yeni bir tipe uygun düşer görünmesi, bu gözlemin ciddiliğini arttırmaktadır. 1900'e kadar

kadar siyasal partilerin çoğu, birinci yoldan kurulmuştur. Bazı Katolik partileri (özellikle Belçika Muhafazakâr partisi) üzerinde Kilisenin, Sağcı partiler üzerinde endüstriyel ve malî grupların ve bazı Liberal partiler üzerinde aydın çevrelerin (ve Masonluğun) etkisi bir yana bırakılırsa, yüzyıl başlarında Sosyalist partilerin doğuşuna değin, parlamento-dışı müdahalenin pek az örneğine rastlıyoruz. Oysa, o zamandan bu yana, parlamento dışında kuruluş kural, parlamento içinde kuruluş istisna haline gelmiştir. Fransa'da son zamanlardaki *Parti Républicain de la Liberté* (P.R.L., Cumhuriyetçi Hürriyet Partisi) örneği ve bunun uğradığı başarısızlık, böyle bir yöntemin günümüzdeki istisnai niteliğini göstermektedir. Bununla birlikte, demokrasiye yeni girmiş, yani siyasal meclislerin ve genel oy sisteminin henüz gerçek anlamda işlemeye başlamadığı ülkeleri bir yana bırakmak gerekir; bu ülkelerde partilerin gelişimi, genellikle, tasvir etmiş olduğumuz birinci tipe uymaktadır. Bu, yukarıdaki iddiayla çelişme halinde değildir; tam tersine, partilerin seçim ve parlamento çevresinde kuruluşlarının, demokratik evrimin belli bir aşamasına, genel oyun gitgide yerleşmesi aşamasına (bu yerleşme, sadece hukukî belgelerde değil, uygulamada da görülmelidir; bunlardan birincisi, genellikle. ikincisinden daha önce gerçekleşir) uygun düştüğünü göstermek suretiyle, onu doğrulamaktadır. Bundan sonraki problem, kişisel oydan kollektif oya geçerek, yeni seçmenler kütlesini örgütlendirmeye devam etmektir; yöresel komitelerin gelişmesi, bunu doğal olarak sağlar. Fakat bir kez bu ilk aşama geçilip, partiler sağlam şekilde yerleşince, yeni partilerin doğuşu, eski partilerin teşkil ettiği engelle karşılaşır; artık münferit yöresel teşebbüsler, sözü geçen engeli yıkmaya yetmez ve bunlar, doğdukları yerin ötesine geçerek, gerçek anlamda ulusal bir partiye vücut veremezler. Diğer bir deyimle, tasvir ettiğimiz ilk tip, örgütlenmiş bir parti sisteminin henüz mevcut olmadığı bir ülkede siyasal partilerin kuruluşuna uygun düşer. Böyle bir sistem işlemeye başladıktan sonra ise, ikinci kuruluş tipi, daha sık görülür.

KİTAP I

PARTİLERİN YAPISI

Partilerin yapısının en belirgin niteliklerinden biri, bu yapının heterojenliğidir. Aynı ad altında, temel unsurları, genel çatıları, üyelik bağları ve yönetici kurumları bakımından birbirlerinden farklı üç ya da dört sosyolojik tip ifade edilmektedir.

Bu tiplerden ilki, halen Muhafazakâr ve Liberal partiler şeklinde yaşamaya devam eden, ondokuzuncu yüzyıl «burjuva» partilerine oldukça uygundur; sözü geçen partiler, Amerika Birleşik Devletlerinde siyaset sahnesini tek başlarına işgale devam etmektedirler (ancak Amerikan partilerinin tamamen orijinal bazı nitelikleri de vardır). Bu partiler, dar bir çevreden devşirilmiş, birbirlerinden oldukça bağımsız ve genellikle ademimerkeziyetçi komitelere dayanırlar; amaçları, üye sayılarını arttırmaktan ya da kütleleri örgütlendirmekten çok, seçkinleri bir araya getirmektir. Faaliyetleri, tamamen seçimlere ve parlamento kombinezonlarına dönük ve bu yüzden de yarı-mevsimliktir; yönetsel yapıları ilkel mahiyettedir; liderlikleri, büyük ölçüde, milletvekillerinin elinde olup, çok belirgin bir bireysel biçim gösterir; gerçek iktidar, bir parlamento lideri etrafında toplanan şu ya da bu kliğe aittir; parti hayatı, bu küçük gruplar arasındaki rekabette kendini gösterir. Parti, sadece siyasal sorunlarla ilgilenir; doktrin ve ideolojik sorunlar, burada ancak tali bir rol oynar; üyelik, genellikle, çıkara ya da alışkanlığa dayanır.

Kara Avrupası Sosyalist partileri, halk kütlelerinin mümkün olduğu kadar geniş ölçüde örgütlendirilmesine dayanan, farklı bir yapıya sahiptirler. Dolayısıyle bunlarda, çok sıkı bir bireysel aidat mekanizmasıyle tamamlanan, belli bir üyelik sistemi görülür; parti, malî bakımdan aidatlara dayanır. Bu, vergiye dayanan kamu maliyesi yöntemidir; oysa birinci tipteki partiler, özel finansman yöntemine bağlıdırlar; bunların malî kaynakları, birkaç taraftarın (tüccarlar, sanayi teşebbüsleri, bankalar, vb.) sağladığı bağış ve yardımlardan gelir. Birinci tipteki komitelerin yerini burada «ocaklar» alır; bunlar, daha geniş çevreli, daha açık ve salt seçime ilişkin faaliyetlerin yanısıra, üyelerin siyasal eğitimine de büyük önem veren çalışma gruplarıdır. Üyelerin sayısı ve aidatların toplanması, büyük çapta bir yönetim örgütünün kurulmasını gerektirir. Dolayısıyle, parti içinde doğal olarak bir sınıf meydana getirme ve belli bir otorite kazanma eğilimi gösteren, hayli çok sayıda sürekli memurlar bulunur; bürokrasi tohumları gelişmeye başlar. Liderliğin kişisel niteliği zayıflar; gerçek bir «kuvvetler ayrılığı»na dayanan karmaşık bir kurumlar sistemi (Kongreler, Ulusal Komiteler, Konseyler, Bürolar, Sekreterlikler) kurulur. Teorik olarak, bütün kademelerde seçim, asıldır; uygulamada ise, güçlü oligarşik eğilimler kendini gösterir. Parti içinde doktrin, çok daha önemli bir rol oynar; rekabetler, kişisel klikler yerine, fikir eğilimleri arasındaki bir çatışma görünümünü alır. Hatta parti, salt siyasal alanın dışına çıkarak, ekonomik, sosyal, ailevî, vb., alanlara da el uzatır.

Daha yakınlarda Komünizm ve Faşizm, daha da yeni bir sosyolojik tip yaratmışlardır. Sosyalist partilerdeki yarı-ademimerkeziyete karşılık, bunların her ikisinde de çok aşırı bir merkeziyet; temel unsurları sert bölmelere ayıran, partiyi her çeşit ayrılık ve bölünme teşebbüsüne karşı koruyan ve çok sıkı bir disiplin sağlayan bir dikey bağlantı sistemi; otokratik metotlara (yukarıdan atama ve kooptasyon) dayanan ve parlamento üyelerinin etkisinden hemen tamamen uzak olan bir liderlik mevcuttur. Her iki parti de, seçim mücadelelerine ancak ikinci derecede önem

verir; bunların gerçek faaliyeti, başka alanda, sürekli propaganda ve kışkırtma alanındadır; faaliyetlerinde, grevler, sabotajlar, baskınlar gibi dolaysız ve bazen de cebrî metotlar kullanırlar. Devlet kendilerine karşı yasaklama ve kayıtlamalara başvurduğu takdirde, her ikisi de, hem açık hem gizli mücadelenin koşullarına uyarlanmaya çalışırlar. Her ikisi de, kişiden sadece bir siyasal katılma değil, bütün varlığını mutlak şekilde adamasını isteyen, kamusal ve özel hayat arasında hiç bir ayrım yapmayan ve bunlardan ilkini olduğu kadar ikincisini de yönetme hakkını ileri süren, sert ve totaliter bir doktrine dayanırlar. Özellikle, her ikisi de, üyelerinde dinsel mahiyette mit ve inançlara dayanan akıl-dışı bir bağlılık yaratırlar ve böylece, Kilisenin imanını ordunun disipliniyle birleştirirler. Bununla birlikte, Komünist ve Faşist partiler arasında derin farklar da vardır. Birincisi, yapıları bakımından: Komünist partiler, işyeri hücreleri sistemine, Faşist partilerse bir çeşit özel milise dayanırlar. İkincisi, sosyal bileşimleri bakımından: Komünizm, işçi sınıfının siyasal ifadesi, kendi kurtuluşu için savaşan proleteryanın öncü kuvveti olduğunu ileri sürer; Faşizmse, kendi tasfiyelerini ve siyasal iktidarın işçi sınıfınca ele geçirilmesini önlemek amacını güden orta-sınıfların ve burjuvazinin savunma ordusunu meydana getirir. Nihayet, doktrin ve temel felsefe bakımından: Komünizm kütlelere, Faşizm «seçkinler»e inanır; Komünizm eşitlikçi, Faşizm aristokratiktir. Komünizm, iyimser bir metafizik sisteme, bir ilerleme inancına, tekniğin uygarlaştırıcı erdemlerine karşı derin bir imana dayanır. Faşizm ise, insanlığı kötümser bir açıdan görür; ondokuzuncu yüzyıl bilimciliğini olduğu gibi, onsekizinci yüzyıl akılcılığını da reddeder; geleneksel ve ilkel değerler (ırk, kan ve toprak birliği) üzerinde durur. Faşizmin bilincaltında en yüce değerleri canlandıran, işçi değil, köylüdür.

Birçok parti tipleri, bu genel şemanın dışında kalır: Bir defa, eski partilerle sosyalist partiler arasında aşağı yukarı ortalama bir yer işgal eden Katolik ve Hıristiyan Demokrat partiler; ikincisi, özel incelemeleri gerektirecek bir «dolaylı yapı» sistemine göre,

sendikalara ve kooperatiflere dayanarak kurulmuş İşçi partileri; örgütleri büyük çeşitlilik gösteren ve rolleri birkaç ülkeyle sınırlı bulunan Çiftçi partileri; nihayet, bazı Doğu, Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde, yahut 1939'dan önceki Orta Avrupa'da görülen eski ve tarih-öncesi parti tipleri; bu sonuncular, nüfuzlu bir koruyucu etrafında toplanan takipçilerden, bir feodal aile çevresinde meydana gelen klanlardan, ya da askerî bir liderin bir araya getirdiği *camarilla*'lardan ibaret olup, bu kitapta doğrudan doğruya incelenecek değillerdir.

Öte yandan, söz konusu şema, çok yaklaşık ve belirsiz nitelik taşımakta, kesin ayrımlardan çok, eğilimleri tasvir etmektedir. Daha doğrusu bu şema, partinin temel unsurlarına, genel bağlantısına, üyelik mekanizmasına, katılmanın derecelerine ve mahiyetine, liderlerin belirtilmesine, parlamento üyelerinin rolüne, v.d., ilişkin birçok özel ayrım kategorileri arasındaki paralelliğe dayanmaktadır. Bu çalışmanın başlıca amacı, sözü geçen temel ayrımları azamî kesinlikle belirtmektir; şimdiye kadar, sadece bunların kesişme noktalarını incelemiş bulunuyoruz.

BÖLÜM I

PARTİLERİN ÖRGÜTÜ

Bir insan topluluğu içindeki iki unsurun, üyelerle liderlerin, itaat edenlerle emredenlerin, yöneticilerle yönetilenlerin –Duguit'nin deyimiyle «gouvernants» ve «gouvernés– ayırdedilmesi, gerçeğe uygun olmakla birlikte, yeter değildir. Bir yanda, belli bir dayanışma ile birbirlerine bağlı bir insan kalabalığı, öte yandan birkaç lider... Böyle bir tanım, bir ayaklanma günündeki yığın, parktaki bir çocuk topluluğu, ya da reislerinin yönetimindeki bir haydut çetesi bakımından doğru olduğu gibi, küçük ya da istikrarsız topluluklara, kişisel klanlar olmaktan henüz kurtulamamış tarih-öncesi partilere, bir koruyucu etrafında toplanmış takipçilere de uygun düşer. Fakat geniş ve sürekli topluluklar bakımından yeterli değildir; bunlarda üyeler, oldukça karmaşık bir kurumsal çerçeve içinde yer alırlar; global topluluk, koordinasyon mekanizmalarıyle birbirlerine bağlanmış, küçük temel toplulukların birleşmesinden meydana gelir. Modern partilerde bu örgüt büyük önem kazanır; üyelerin faaliyetlerinin genel çerçevesini, bunlar arasındaki dayanışmaya verilen biçimi belirler; liderlerin seçim mekanizmalarını ve yetkilerini belirtir. Çoğu zaman, bazı partilerin niçin güçlü ve etkin, diğerlerininse güçsüz ve etkisiz olduklarını açıklar.

Son elli yıl içinde bu alanda önemli değişiklikler olmuştur. Batının büyük uluslarında, Devletin genel yapısı ana hatları bakımından aynı kalmış olmakla beraber, partilerin yapısı, en azından

iki defa köklü bir değişime uğramıştır. Siyasal hayatın genel koşullarının değişmesine ve demokratik alt-yapının allak bullak olmasına yol açan iki –hatta bazı ülkelerde üç– devrim vuku bulmuştur. 1890'la 1900 arasında Sosyalist partiler, sınırlı ve birbirlerinden oldukça bağımsız komitelerden meydana gelen eski yapının yerine, bütün üyelere alabildiğine açık ve kendi aralarında sıkı şekilde bağlantılı bir halk ocakları sistemini getirmişlerdir. 1925'le 1930 arasında Komünist partiler, «demokratik merkeziyetçilik» yöntemiyle birbirlerine sıkıca bağlanmış, fakat aynı zamanda dikey bağlantılar yoluyla bölmelere ayrılmış, oldukça küçük işyeri gruplarına dayanan daha da yeni bir yapı geliştirmişlerdir. Kütlelerin böyle mükemmel şekilde örgütlendirilişi, Komünizmin başarısında, Marksist doktrinden ya da işçi sınıflarının düşük hayat standartlarından daha etkili olmuştur. Nihayet, aşağı yukarı aynı zamanlarda Faşist partiler, gerçek anlamda siyasal ordular, Devleti zaptedip sonra da ona muhafızlık yapabilecek özel milisler yaratmışlardır.

Ancak bütün Batılı uluslar bu değişmeleri geçirmiş değildir. Partilerin, eski geleneksel örgütlerini hâlâ korudukları Amerika'da, böyle bir değişim olmamıştır; burada, en yeni maddî teknikler, modası geçmiş bir siyasal teknikle bir arada bulunmaktadır. İngiltere ve Dominyonları, önemli Komünist ve Faşist akımlarla karşılaşmamışlardır; bu ülkelerdeki sosyalist partilerse, sendikal bir temele dayanmaları bakımından, çok orijinal bir biçim almışlardır. Diğer ülkelerde istisnaî olarak rastlanılan bu «dolaylı» yapı, gerek siyasal partilerin temel unsurlarından, gerekse bu kurucu hücreleri birleştirip düzenleştiren genel bağlantıdan önce, özel olarak incelenmeye değer mahiyettedir.

I. DOLAYSIZ YAPI VE DOLAYLI YAPI

Günümüzün Fransız Sosyalist partisini, 1900'ün İngiliz İşçi partisiyle karşılaştıralım. Bunlardan ilki, , bir üyelik formunu imzalamış olan, aylık bir aidat ödeyen ve yöresel ocak toplantılarına

oldukça düzenli şekilde katılan bireylerden kuruludur. İkincisiyse, ortak bir seçim örgütü kurma amacıyla birleşmiş sendikalardan, kooperatiflerden, yardımlaşma derneklerinden ve aydın gruplarından meydana gelmiştir; burada, partinin taraftarları ya da üyeleri değil, sadece kurucu grupların, sendikaların, kooperatiflerin, yardımlaşma derneklerinin, vd., üyeleri mevcuttur. Fransız Sosyalist partisi, «dolaysız» (direct) partilere, 1900'ün İşçi partisiyse, «dolaylı» (indirect) partilere bir örnektir.

Partiler bakımından bu ayrım, ulusal düzeyde tek devletle federasyon arasında yapılan ayrıma uygun düşer. Tek devlette vatandaşlar, ulusal topluluğa doğrudan doğruya bağlıdır; aynı şekilde, «dolaysız» partide üyeler, başka sosyal grupların yardımı olmaksızın, parti topluluğunu kendileri meydana getirirler. Federal devlette ise vatandaşlar, üye devletler vasıtasıyla ulusa katılırlar; aynı şekilde, «dolaylı» parti, temel sosyal grupların (meslekî ya da diğer) birleşmesinden meydana gelir. Ancak bu karşılaştırma, pek de doyurucu değildir; çünkü federalizm, üyelerin teşkil ettikleri ayrı topluluklardan her birinin üstünde, global bir topluluk yaratır; kanton topluluklarının ve kanton sevgisinin üzerinde, bir İsviçre ulusu, bir İsviçre vatanseverliği, gerçek bir İsviçre toplumu mevcuttur. Oysa, «dolaylı» parti kavramı, temel sosyal gruplardan gerçekten ayrı bir parti topluluğunun mevcut olmadığını varsayar. Bir kimse, gerçek anlamda bir partinin üyesi değil, partiye kollektif şekilde bağlanmış bir sosyal grubun üyesidir. Ancak bu teorik şema, uygulamada sık sık değişikliğe uğramaktadır.

Dolaylı Parti Şekilleri. Genel olarak, iki çeşit parti dolaylı biçim gösterir: Sosyalist partiler ve Katolik partiler. Bunlardan ilkinde partinin ham maddesi, işçi sendikalarından, kooperatiflerden ve işçi yardımlaşma derneklerinden meydana gelir; parti, tek bir sosyal sınıfa dayanan bir topluluktur. İkincisindeyse parti, işçi sendika ve kooperatifleriyle, köylü derneklerinin, ticaret ve sanayi odalarının, vd., bir federasyonu görünümündedir; parti, her biri kendi örgütünü korumakta olan farklı sosyal sınıfları

birleştirir. Her iki kategori, çok çeşitli biçimler gösterir; her partinin orijinal bir yanı vardır. Dolayısıyle, burada birkaç somut örneğin tasviriyle yetinilecek ve bunların genel eğilimlerle ilişkileri gösterilecektir. Bu örnekler, Sosyalist partiler için İngiliz İşçi partisi ve Belçika İşçi partisi, Katolik partiler için de Belçika Katolik Bloku ve Avusturya Halk parstisidir.

Dolaylı partilerin üçüncü bir çeşidi daha vardır: Çiftçi partileri. İşçi sendika ve kooperatiflerinin Sosyalist partilerde oynadığı rolü, bunlarda tarım sendika ve kooperatifleri oynamıştır. Ancak hiç biri, Sosyalist partiler derecesinde yüksek bir örgütlenme düzeyine ulaşmış değildir; hiç bir yerde tam anlamıyla gerçekleşmemiş ve çoğu zaman pek ilkel nitelikte kalmış olan dolaylı biçim, bunlarda temel bir eğilim teşkil eder. Bununla birlikte, Balkanlardaki Çiftçi partileri, özellikle Bulgar Çiftçi partisi, tamamen İşçi partisi modeli üzerine kurulmuş bulunan Avustralya Köylü partisi, 1921'le 1939 arasında Katolik Blokun bir kolunu meydana getiren ve aşağıda incelenecek olan Flaman *Boerenbond* örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan, ilk siyasal gruplaşmanın, kurucu grupların bütün üyelerinin yöresel düzeyde bir araya gelmelerinden doğduğu dolaylı partilerle, temel unsurların sadece bu grupların delegelerinden meydana geldiği dolaylı partiler arasında da bir ayrım yapılabilir. İngiliz İşçi partisi, ilk tipin; Belçika İşçi partisiyle İsveç Sosyal Demokrat partisi de, ikinci tipin örneğidir. Dolaylı parti kavramınına tam anlamıyle uyan, bunlardan sadece ilkidir.

İngiliz İşçi partisi, 1900'de kuruluşundan bu yana, büyük bir evrim geçirmiştir. Partinin uzun tarihinde ayırdedilebilecek birçok evrelerin dönüm noktaları, 1913 Sendika Kanunu, 1918'de parti tüzüğünün değiştirilmesi, 1927 Sendika Kanunu, ve 1946'da bu Kanunun kaldırılmasıdır. Bu evrimin genel görünümü, saf bir dolaylı partiden, bireysel üyelerle kollektif üyelerin bir arada bulunduğu bir karma partiye geçilmesidir. Birinci sistem, 1913'te meşhur Osborne olayı sonucunda geçirdiği ilk değişiklikle, 1918'e kadar sürmüştür. Bu devrede, sendikalar ve diğer sosyalist grup-

lar dışında bireysel üyelik mümkün değildi; bu gruplar içerisinde de partiyi desteklemeyi kabul eden üyelerle diğer üyeler arasında hiç bir ayrım yoktu. Partinin değişik kademelerdeki çeşitli organları, kurucu grupları kollektif olarak temsil eden delegelerden meydana geliyordu. Bununla birlikte, bu organlar içersinde birtakım sürekli görevlerin, özellikle (Ramsay MacDonald'a verilmiş olan) sekreterlik görevinin bulunuşu, «bir parti ruhu»nun doğmasında büyük rol oynadı. Böylece, oldukça kısa zamanda liderlik düzeyinde gerçek bir parti topluluğu ortaya çıktı.

Ancak 1913 Kanununun İşçi partisine yüklediği reformla, 1918'de partinin bizzat kararlaştırdığı reform, onun dolaylı niteliğinin zayıflamasına yol açtı. 1913'ten önce, İşçi partisine bağlı sendikalar, üyelerinden siyasal amaçlarla özel bir meblağ talep etmiyorlar, sadece kendilerinin bu üyelerden topladıkları aidatlar tutarından partiye bir ödeme yapıyorlardı. Fakat 1908'de W.V. Osborne adlı bir demiryolu işçisi, üyesi bulunduğu sendikanın, kaynaklarını siyasal faaliyette kullanmasını önlemek amacıyle, sendika aleyhine dava açtı. Birkaç kere temyiz edildikten sonra, dava, nihayet Lordlar Kamarasının önüne geldi ve o da davacıyı haklı buldu (1909); böylece, İşçi partisinin varlığı bile tehlikeye girmiş oluyordu. Sonunda, 1913 tarihli Sendika Kanunu, şu iki prensibe dayanan uzlaştırıcı bir çözüm yolu kabul etti: (1) Sendikalar, bir siyasal kuruluşa (pratikte İşçi partisine) üye olmaya ve ona malî yardımda bulunmaya gizli oyla karar verebileceklerdi; (2) Böyle bir karar verildiği takdirde, sendikanın İşçi partisine ödeyeceği tutar, her sendika üyesince ödenen bireysel aidata ek özel bir aidattan toplanacak ve her üye, açık bir beyanname imzalamak şartıyle, bu «siyasal aidat»ı reddetme hakkına daima sahip olacaktı («contracting out»).

İlk hüküm, sendikaların üye oluşlarında bir gizli oyu gerektirmesi dışında, İşçi partisi örgütünde herhangi bir değişiklik yaratmadı. Buna karşılık ikinci hüküm, partinin yapısında derin bir değişime yol açtı. 1913'ten önce parti, «dolaysız» partilerin hiç bir özelliğini taşımıyordu; bağlı sendikaların üyeleriyle parti

arasında hiç bir bireysel ilişki mevcut değildi. Oysa, bu tarihten sonra «siyasal aidat», böyle bir ilişki meydana getirdi: Sendika içinde, parti üyeleri (siyasal aidatı ödeyenler) ile diğerlerini (bunu ödemeyi reddedenler) ayırdetmek mümkün oldu. Ancak bu üyelik, hemen hemen otomatik nitelikteydi; sükût ikrardan sayılarak, itirazda bulunmayan her yeni sendika üyesi, partiye dahil ediliyordu. Başarısız bir genel grev teşebbüsünden sonra Muhafazakârlar tarafından çıkarılan 1927 Sendika Kanunu, bu konuda son derece önemli bir değişiklik getirdi. 1913'te konulmuş olan kural tersine çevrildi; artık sükût, red anlamına geliyordu; siyasal aidatı ödemeye mecbur olanlar, sadece, bunu resmen kabul eden sendika üyeleriydi. Bu sistemde parti, gerçekten «dolaysız» bir nitelik alır; siyasal aidatı ödemeyi kabul ettiğini yazıyla bildiren yeni bir sendika üyesinin eylemi, bireysel parti üyeleğinden farklı değildir. Hatta bu eylem, birçok partilerin yeni bir üye alırken istedikleri giriş beyannamesinden daha açık ve daha kesindir. Bu safhada İşçi partisinin, kuruluşunda benimsemiş olduğu tamamen federatif sistemden çok, klasik tipte bir partiye yaklaştığı kabul edilebilir. Fakat 1946'da işçiler, 1927 Kanununu kaldırarak eski sisteme döndüler; «çıkış beyannamesi» *(contracting out)* adıyla bilinen usul, yeniden yürürlüğe kondu: Sendika üyesinin sükûtu, siyasal aidatı ödemesi için kâfi gelir; üye ancak açık bir beyanla bundan kurtulabilir. Böylece, dolaylı sisteme dönülmektedir.

1918'de parti tüzüğünde yapılan reform, partiyi daha başka bir bakımdan ve sürekli olarak, dolaylı sistemden uzaklaştırdı. Bundan böyle İşçi partisi, sendikaların, kooperatiflerin ve diğer Sosyalist grupların kollektif üyeliklerinin yanısıra, sözü geçen örgütlere mensup olmayan erkek ve kadınların bireysel üyeliklerine de izin verdi. Böylece, federal ilişkilerle partiye bağlanan sendikal ve korporatif toplulukların yanında, gerçek bir «dolaysız» parti topluluğu da meydana getirildi. Bu ikinci unsurun önemi gitgide arttı; 1949'da İşçi partisi, Sendikaların desteği hesaba katılmaksızın dahi, 729 624 bireysel üyesiyle, Avrupa'nın en güçlü Sosyalist partisiydi (Şekil 1). Bununla birlikte Sendikalar, partinin

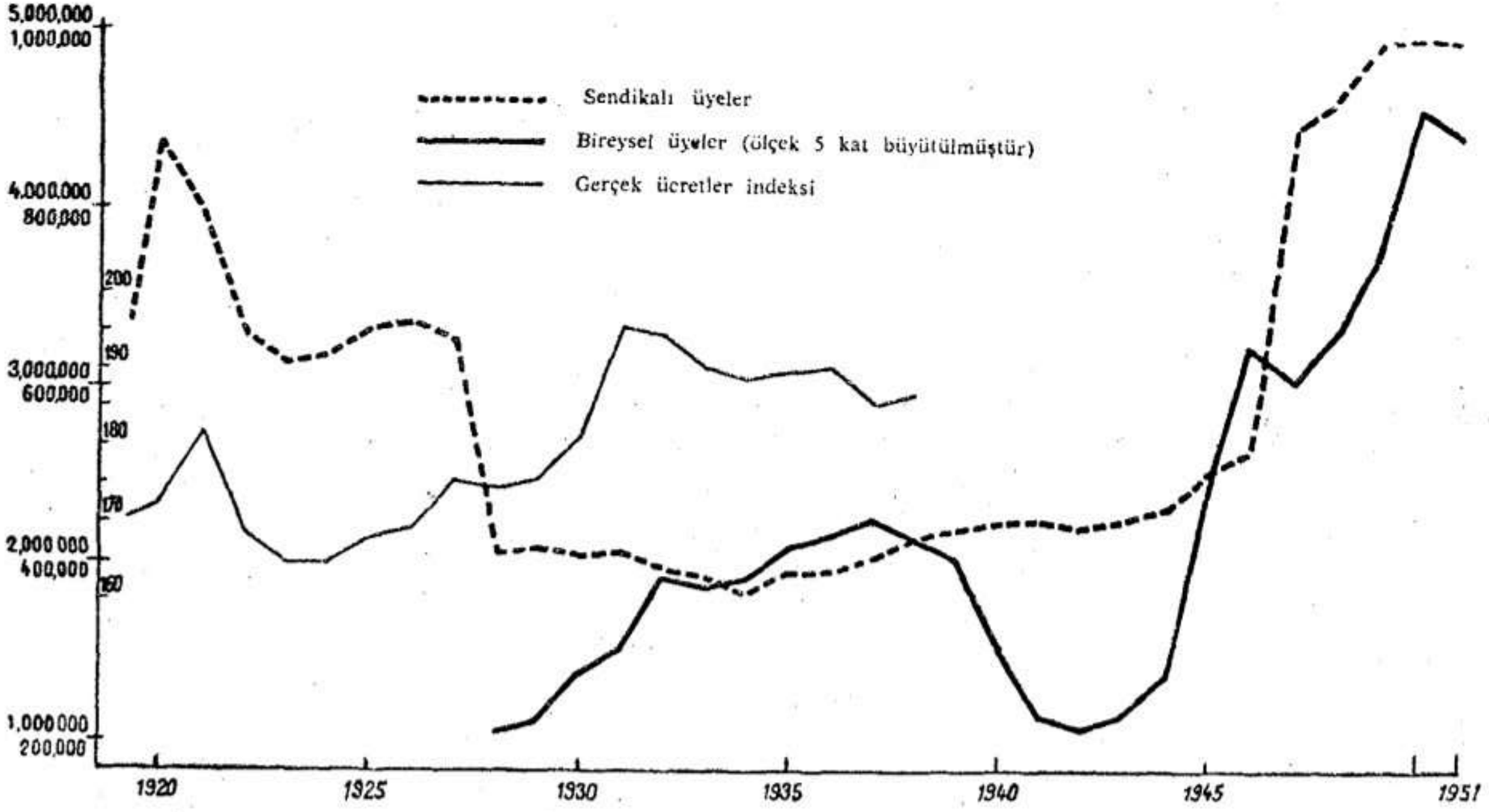

Şekil 1. İşçi Partisinde bireysel üyelik

bütün kademelerdeki yönetim organlarında geniş bir çoğunluğu ellerinde tutmaktadırlar.

«Dolaylı» bir yapıdan «dolaysız» bir yapıya doğru meydana gelen bu evrim, 1945'te köklü bir değişime uğramış olan Belçika Sosyalist partisinde çok daha belirgin şekilde görülür. Hatta yapısal değişiklik, bir isim değişikliğine de yol açmış ve eski P.O.B. (Belçika İşçi Partisi), bundan böyle P.S.B. (Belçika Sosyalist Partisi) adım almıştır. İlk şekliyle bu parti, kooperatiflerin, sendikaların, yardımlaşma derneklerinin ve Sosyalist liglerin (genç Sosyalistler, kültürel gruplar, vb.) bir federasyonu niteliğini taşıyor ve bazı önemli farklara rağmen, İşçi partisine biraz benziyordu. Baş rol, sendikalara değil, kooperatiflere ait olmuştu. Partinin kuruluşundan önce, sendikalar güçlü bir örgüte sahip değillerdi; böyle bir örgüt partiyi yaratacak yerde, parti onu yaratmış; kooperatiflere dayanan partinin gelişmesi, sendika hareketine hız kazandırmıştı. Dolayısıyle, rolünün önemsizliği mütevazi adından anlaşılan «Genel Komisyon» bir yana bırakılacak olursa, sendikaların parti dışında güçlü bir merkez örgütü yoktu. Prensip olarak bütün sendika üyeleri parti üyesi, bütün parti üyeleri de sendika üyesiydi. Üstelik bu çift üyelik, üçlü hatta dörtlü üyeliğe yol açıyordu; çünkü sendikalı parti üyesi, partinin kooperatiflerine ve yardımlaşma derneklerine de üye olmak zorundaydı. Mamafih bu çeşitli gruplar arasında tam bir uyum yoktu: Bütün kooperatif üyeleri sendikalı olmadıkları gibi, bütün sendikalılar da yardımlaşma derneklerinde üye değildiler; ayrıca, Sosyalist liglerin üyeleri de, bazen sendikalar dışında kalıyorlardı.

Öte yandan, partinin temel hücreleri, kurucu grupların (sendikalar, kooperatifler, yardımlaşma dernekleri) delegelerinden değil, doğrudan doğruya bu grupların üyelerinden meydana geliyordu; yöresel «işçi ligi», partinin bütün mensuplarını bir araya getiriyordu. Bu yapı, İsveç Sosyal Demokrat İşçi partisininkiyle karşılaştırılabilir; orada yöresel ocağa *(arbetarekommun)* gerek bireyler, gerekse gruplar –uygulamada sendikalar, kooperatifler, vb.– üye olabilir. Ocak yöneticileri, üyelik şekli ne olursa olsun, bütün

üyelerin katıldığı bir genel kurul toplantısında seçilir ve çeşitli kurucu gruplar ayrı ayrı temsil edilmez; bu örgüt, İşçi partisininkinden çok daha dolaysızdır. 1945'ten itibaren Belçika İşçi partisinin örgütüyse, daha da dolaysız nitelik taşımaktadır; sendikalar (Komünist baskısı altında) partiden koptuklarından, parti, diğer Kara Avrupası Sosyalist partileri modeline uygun olarak bireysel üyelerle yeniden örgütlenmiştir. Bununla birlikte yeni parti tüzüğü, «çabalarını partininkiyle birleştirmekte kararlı olan ekonomik, sosyal ve kültürel gruplar»ın kollektif üyeleğine izin vermektedir; bu guruplarla çeşitli kademelerdeki parti organları arasındaki bağlantı, eşit sayıda üyelerden kurulu komitelerce sağlanmaktadır. Gerçekten Leopold III'e karşı mücadele, partiyle sendikalar arasında yeni bir yakınlaşmaya imkân vermiş ve bunlar, «Ortak Hareket Ulusal Komitesi» içinde, kooperatiflerle ve yardımlaşma dernekleriyle bir araya gelmişlerdir. Eski yapıya dönülmesi yönünde çok açık bir eğilim kendisini göstermektedir.

1921 ve 1945 yılları arasında Belçika Katolik partisi, gerek İngiliz İşçi partisininkinden, gerek Belçika İşçi partisininkinden farklı bir dolaylı yapı örneği teşkil etmektedir. 1914 Savaşından sonra Hıristiyan Demokrat eğilimlerin gelişmesi, fazla burjuva ve tutucu kalmış olan eski Katolik Guruplar Federasyonunu zayıflatmış ve parti içinde derin bir bölünme yaratmıştı. Parti birliğini, hiç değilse nisbî olarak, yeniden sağlamak ve Sosyal Katoliklerle onların örgütlerine daha çok yer vermek amacıyla, 1921'de temelli bir yapı reformuna gidildi. Bu reform partiyi *Standen*'e, yani sosyal sınıflara (örneğin «Etats Généraux» deyiminde olduğu gibi, kelimenin Eski Rejimdeki anlamında) dayandırdı. Artık, Katolik Birlik adı altında dört temel kuruluş bir araya gelmekteydi: Tutucu burjuvaziyi temsil eden eski Katolik Gruplar Federasyonu; *Boerenbond*, Flaman köylüler ligi (1931'de Walon Tarım Birliği de buna katıldı); sendikalardan, kooperatiflerden ve yardımlaşma derneklerinden meydana gelen Hıristiyan İşçiler Ulusal Ligi; nihayet esnaf ve zanaatkârları bir araya getiren Orta Sınıflar Federasyonu. Bu gruplardan herbiri, Katolik Birlik Genel

Konseyine altı temsilci gönderiyor ve Konseye sırayla başkanlık ediyorlardı. Genel Konseyin etkisi azdı; yetkileri, hemen hemen, hakemlik ve teklif yetkilerine inhisar ediyordu. Konseyin başlıca fonksiyonu, seçimlerde birleşik Katolik listeler düzenlenmesi için, *standen* arasında anlaşma sağlamaktı. Böylece, ne üyeler düzeyinde, ne de yöneticiler düzeyinde, gerçek bir parti topluluğu mevcuttu. Partiye dolaysız şekilde üye olmak mümkün değildi; sadece *standen*'den birine üye olunabiliyordu. Parti Genel Konseyi, hiç değilse ilk şekliyle, *standen*'in temsilcilerinden kurulu bir çeşit Diet olmaktan öteye geçmiyordu. Bununla birlikte, devamlı bir başkanlığın kurulması, *standen* temsilcileri dışındaki kişilerin de katılması ve gerçek karar alma yetkisine sahip kılınması sonucunda Konsey, gitgide daha özerk bir nitelik aldı; bu, yüksek kademelerde dolaysız bir parti topluluğunun yaratılması yolunda atılmış, ufak çapta da olsa, bir ilk adımdı.

1921 - 39 arasındaki Belçika Katolik Blokuyla, bugünkü Avusturya Halk Partisini karşılaştırmak mümkündür. Bu sonuncu parti, biri köylüler (*Bauernbund*), ikincisi beden ve fikir işçileri (*Arbeiter und angstellten bund*), üçüncüsü de orta sınıflar (*Wirtschaftbund*) için olmak üzere, meslek esasına dayanan üç gruptan kuruludur. Diğer kuruluşlar, özellikle *Jugendbewegung*, kültür ve spor grupları, vb., bunlara federatif şekilde bağlıdır. Ancak Avusturya Halk Partisinin *Bund*'ları, Belçika Katolik Blokunun *standen*'inden çok daha az özerktir. *Standen*, yalnız zirveye mahsus olmak üzere, dar yetkili ve konfederal yapıda bir ortak yönetim organıyle birbirlerine bağlanmıştır. *Bund*'lar ise, çok geniş yetkili, karmaşık ve hiyerarşik organlar vasıtasıyle, bütün kademelerde düzenleştirilmişlerdir; bu örgütlerin üyeleri, sadece *Bund*'ların temsilcilerinden ibaret değildir. Burada, bağımsız toplulukların siyasal bir eylem için bir araya gelmelerinden çok, tek bir siyasal topluluğun korporatif altbölümlere ayrılmasının söz konusu olup olmadığı sorulabilir; eğer böyleyse, parti, dolaylı partiden çok, dolaysız partiye yakın demektir. Fakat bu, doğru bir yorum olmaz; her *Bund*, *standen* gibi, ekonomik ve malî yönden bağım-

sızdır; gene onlar gibi, her birinin kendi tüzel kişiliği mevcuttur. Halk partisi parlamento grubu içerisinde, her *Bund*,dan gelen milletvekilleri kolayca ayırdedilebilir (Belçika Katolik Blokunda her zaman böyle değildir). Halk partisi, gerçekten, dolaylı bir partidir; fakat daha tam ve mükemmel şekilde örgütlenmiştir.

Dolaylı Yapının Etkenleri: Dolaysız partiler kural, dolaylı partiler istisnadır; yani bunlardan birincisi, ikincisinden çok daha yaygındır. Bu bakımdan, bir partiyi, klasik dolaysız örgüt yolunu izleyecek yerde, dolaylı bir yapı kabul etmeye iten etkenleri araştırmak ilginç olacaktır. Ancak burada genel şemaları belirtmek güçtür. Çoğu zaman özel siyasal koşullar önemli bir rol oynar. Örneğin, Belçika'da sendikalarla Sosyalist parti arasında beliren ve partinin dolaylı niteliğini zayıflatan bölünme, Komünistlerin 1945'te sendikalar üzerinde sahip oldukları nüfuzun sonucuydu ve Komünist etkisi, sendikaları özerk bir örgüt (F. G.T.B.) kurmaya itmişti. Fransa'da ise, tersine, bu etki sendika hareketinde bir bölünme yaratmış ve Komünist olmayan yeni Merkez Büro (C.G.T.-F.O.), eskisine oranla, Sosyalist partiye çok daha fazla bağlanmıştır. Aynı şekilde, 1950'de Belçika Sosyalist partisiyle sendikaların birbirlerine yaklaşmaları, yöresel nitelikteki bir siyasal olayın (Kral sorununun) sonucuydu; Leopold III'e karşı mücadele etmek amacıyla kurulmuş olan Ortak Hareket Komitesi, bu amaç ortadan kalktıktan sonra da yaşamaya devam ederek, bir sürekli işbirliği aracı haline geldi. Bu konuda genel kurallar çıkarmanın çok güç olduğu görülmektedir.

Şüphesiz, doktriner etkiler, dolaylı yapının kabulünde bir rol oynamış olabilir. Bazı Katolik partilerin dolaylı karakteriyle Hıristiyan demokrasinin *Rerum Novarum* ve *Quadragesimo Anno* gibi Papalık genelgelerinden esinlenen korporatif doktrinlerini karşılaştırmak, çekici görünmektedir. Avusturya Halk partisinde söz konusu ilişki, daha da açıktır; çünkü bu korporatif doktrinler, *Anschluss*'tan önce Avusturya'da gerçekten derin bir etki yapmış ve Devletin resmî örgütüne temel olmuştur. Gene de, her yerde olduğu gibi, burada da acele sonuçlara varmak yersizdir. Günü-

müzdeki büyük Hıristiyan-Sosyal partilerin çoğu, özellikle Fransa, Almanya ve İtalya'dakiler, dolaysız bir yapıya sahiptirler. Sosyalist partileri taklit etme ve onların metodlarını ödünç alma isteğinin, korporatif doktrinlerden daha önemli bir rol oynamış olması muhtemeldir; nasıl Sosyalist partiler laik sendikalarla ilişki halindeyseler, bütün çağdaş Katolik partiler de Hıristiyan sendika örgütleriyle oldukça sıkı bir ilişki içindedirler.

Dolaylı yapıyı parti doktrinlerine bağlamak, Sosyalist partiler bakımından daha da çekici olabilir. Partiyi bir sınıfın siyasal ifadesi olarak gören Marksist parti anlayışı, tam tamına, İngiliz İşçi partisinin yapısını tasvir etmiyor mu? Fakat İşçi partisinin, bütün Sosyalist partiler arasında, Marx'ın öğretilerine en az bağlı parti olması, bu izahı çürütmeye kâfidir. Genel olarak dolaylı katılma, en çok, Marksist doktrinlerin hayli önemsiz bir rol oynadığı Kuzey Sosyalist partilerinde görülmekte, ideolojik düşüncelerden daha fazla etkilenen Latin Sosyalist partileri (özellikle Fransız Sosyalist partisi) ise, dolaysız şekilde örgütlenmiş bulunmaktadır. Şüphesiz yukarıdaki açıklamayı tersine çevirmek gerekir: İşçi partisinin ve benzer partilerin sendikal yapıları, bunların somut, reformcu ve doktriner olmayan yönelimlerini izah eder; buna karşılık, Fransız Sosyalist partisinin ve ona benzemeye çalışan partilerin dolaysız siyasal yapıları, onları teorik sorunlara yöneltmiştir. Marksizm, sendikal yapıya yol açmamış, tersine sendikal yapı, hemen sonuç vererek reformlara, toplumun tümden değiştirilmesi isteği karşısında öncelik tanıyarak, Marksizmden uzaklaşmıştır.

Dolaylı yapının kabulünde ulusal karakter, doktrinlerden muhakkak ki daha çok etkili olmuştur. Latin ülkelerinde dolaylı parti hemen hiç yoktur; bu partiler, sadece, Nordik, Anglo-Sakson ve Germen ülkelerinde görülmektedir. Tarihlerinin belli bir çağında iki ana partinin aynı zamanlarda dolaylı örgütü kabul etmiş oldukları Belçika'da, bu örgütün, Flanders'te Valonya'dakine oranla daha kuvvetli olduğu görülmektedir; burada, Flanders tarihinde birçok izlerine rastlanan hayli güçlü bir kor-

poratif iç güdünün etkisini görmek mümkün değil midir? Bu alanda seçim sisteminin de bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. İlerde görüleceği gibi, genel oyun yokluğu, Sosyalist partilerin gelişmesini sendika veya kooperatifler yararına frenleyerek, bu ikincilerin Sosyalist partilerin yapısında rol oynamalarını açıkça teşvik etmiştir. Öte yandan liste usulü, Belçika ve Avusturya'da her *standen* ve *bund*'a ortak listede kendi temsilcilerini seçme imkânı vermek suretiyle, Katolik partilerin *standen* ve *bund* temeline dayanan federal bir biçimde örgütlenmelerini kolaylaştırmış olabilir; oysa tek-isim usulü, bunları, her seçim çevresinde tek bir aday üzerinde anlaşmaya zorlayacak ve birbirleriyle kaynaşmalarına yol açacaktı. Yazık ki, bütün bu açıklamalar, kısmî ve yüzeysel kalmakta ve büyük ölçüde varsayımlara dayanmaktadır.

Sadece Sosyalist partilerle sınırlı kalmak üzere, bu çözümlemenin daha ileri götürülmesi mümkündür. Yüzyılımızın başında, (dolaylı yapıdaki) «İşçi» partileriyle, (dolaysız yapıdaki) gerçek «Sosyalist» partiler arasında hayli hararetli bir mücadele vardı. Çoğu zaman aynı ülkede her iki tip bir arada bulunuyordu (örneğin Avustralya'da, Yeni Zelanda'da, Belçika'da ve İngiltere'de); fakat genellikle Sosyalist partiler, İşçi partileri yararına, ortadan silinip gittiler. Başka bazı ülkelerde ise, sadece dolaysız yapıdaki saf Sosyalist partiler gelişirken, sendikalar siyasal eylem dışında özerk örgütler olarak kaldılar. Burada, dolaylı yapı, sendikaların partiden daha önce gelişmiş olmalarının sonucu gibi görünmekte, karşıt durum ise dolaysız yapıya yol açmaktadır. Bazı ülkelerde, ya genel oyun olmayışı (Belçika ve İskandinav ülkeleri), veya seçim mücadelesinin özel koşulları (İngiltere'deki iki-parti sistemi) yüzünden, ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında proleteryanın parlamentoya temsilci gönderebilmesine veya yöresel seçimler dışında seçimleri etkileyebilmesine imkân yoktu. Dolayısıyle, işçi hareketi, ilkin meslekî alanda sendikalar ve kooperatifler yoluyle gelişti ve bunlar daha Sosyalist partiler doğmadan *önce* güçlenip örgütlendiler. Siyasal sistemin ve seçim

sisteminin evrimi, Sosyalist partilerin doğuşuna imkân verdiğinde, zaten mevcut olan meslekî örgüt, onlara hazır bir kadro ve saglam bir destek sağladı; dolaylı yapı eğiliminin kaynağı budur. Sendikaların ondokuzuncu yüzyıl sonundan önce hatırı sayılır bir güç kazanmış oldukları İngiltere, bu konuda ilginç bir örnek teşkil eder; 1895'te Sendikalar, 1.500.000 üyeyi, yani toplam yetişkin işçilerin beşte birini bir araya getiriyorlardı. Keir Hardie'nin kurduğu Bağımsız İşçi Partisi ise, aynı devrede iki-parti sistemi yüzünden, sadece 45.000 oy kazanabilmiş ve Parlamentoda tek bir sandalye bile elde edememişti. Liberal ve Muhafazakâr devler arasında yer alabilecek, güçlü bir siyasal partinin kurulmasını mümkün kılan, ancak sendika örgütü olmuştur.

İsveç'te ve Belçika'da genel oyun yokluğu, işçi sınıfını, bir parti yoluyla siyasal ifade kazanmaktan alıkoymuştur. Buna karşılık, sendikaların ve kooperatiflerin faaliyeti, işçilerin hayat koşullarının iyileşmesini sağlamıştır. İsveç'te sendikal faaliyetin, Belçika'da da kooperatifçilik hareketinin gelişmesinin sebebi budur. Her iki ülkede genel oy uğrundaki siyasal savaş, meslekî bir silâhla, yani grevle (Belçika'da 1891 ve 1893, İsveç'te 1902 ve 1908 genel grevleri) yürütülmüştür. Böylece Sosyalist parti, tabiatiyle, mevcut sınıf örgütlerine dayanarak kurulmak ve dolaylı bir yapı kabul etmek zorunda kalmıştır. Belçika İşçi partisinin kooperatiflere dayanan yapısını yukarıda anlatmıştık. İsveç'te ise, sendikalar, 1898'de Sosyal Demokrat partiye katılma kararı vermişlerdir; önceleri bütün sendikalar için zorunlu olan bu üyelik, 1900'de seçimlik hale gelmiş; daha sonra 1908'de, sendika üyelerinin açık bir yazılı beyanla ferden üyelikten çekilmelerini mümkün kılan ve böylece partinin yapısını İngiliz İşçi partisininkine benzeten bir hüküm getirilmiştir.

Buna karşılık Fransa'da, sendikacılığın gelişiminin *Commune'e* ait hatıralardan doğan (hukukî ve diğer) engellerle güçleştirildiği bir dönemde, genel oy, işçi sınıfına siyasal eyleme girişme imkânını vermiştir. Jules Guesde'nin Fransız İşçi partisi 1879'da, Sendi-

kalar Genel Konfederasyonu (C.G.T.) ise ancak 1902'de kurulmuştur; parti, sendikalardan daha önce örgütlenmiş olduğundan, sendikal bir yapı almasına imkân yoktu. Sendikalar, güçlendikleri zaman da, karşılarında esasen güçlü bir Sosyalist parti bulmuşlar ve onu fazla parlamenter, fazla doktriner ve fazla «burjuva» saymakla birlikte, işçi sınıfını bölmeksizin onunla rekabete girişememişlerdir. Bu da, doğal olarak, sendikaları tamamen meslekî nitelikte bir eyleme yöneltmiştir. Başka ülkelerde, örneğin Almanya'da, parti sendikalara oranla o kadar gelişmiştir ki, sendikalar açıkça bağımlı bir karakter almışlar ve neredeyse partinin bir aracı durumuna girmişlerdir; bu, partinin sendikaların bir aracı olduğu İngiltere'deki durumun tam tersidir. Belçika'da da, 1945'e kadar durum hemen hemen aynıydı; dolaylı yapının ilk temel unsurlarını kooperatifler sağlamış, sendikalar ise, bir çeşit ek organizma gibi, partinin kendi içinde gelişmişlerdir.

Bu gözlemleri genelleştirmek ve ortaya genel bir sosyolojik şema koymak istersek diyebiliriz ki, sendikalar veya kooperatifler Sosyalist partiden önce doğdukları takdirde, partinin doğal eğilimi, dolaylı bir katılma esasına göre, bu kuruluşlar çerçevesi içerisinde örgütlenmektedir; buna karşılık parti, sendikalardan önce doğmuşsa, klasik dolaysız katılma yolunu izlemiştir (sendikalar, kuruldukları anda partinin sahip bulunduğu güce göre, parti karşısında ya özerkliğe veya bağımlılığa yönelmişlerdir). Mutlak bir sosyolojik kanun olarak, bu sonuçlar yanlıştır. Fakat, sonuçları hafifletebilecek veya ortadan kaldırabilecek diğer birçok etkenle bir arada bulunan temel bir eğilimin ifadesi olarak alındıkları takdirde, açıklayıcı bir prensip teşkil edebilecek nitelikte görünmektedirler.

II. TEMEL UNSURLAR

Bir parti, tek bir topluluk değil, birçok toplulukların yarattığı bir bütün, ülke içinde dağılmış ve koordinatör kurumlar vasıtasıyle birbirlerine bağlanmış küçük grupların (ocaklar, komiteler,

yöresel dernekler, vb.) meydana getirdiği bir birliktir. «Temel unsurlar» deyimi, parti organizmasına vücut veren bu hücreleri anlatmaktadır. Dolaysız ve dolaylı partiler karşıtlığı, «yatay» planda yer alıyordu; temel unsurlar kavramı ise, «dikey» planda söz konusu olmaktadır. Dolaylı bir partiyi meydana getiren korporatif veya meslekî gruplardan her birinin kendisi de, «temel unsurlar»dan (sendikalar, kooperatifler, Boerenbond loncaları, orta-sınıflarm yöresel ligleri, vb.) kurulu bir birliktir; fakat bunlar, siyasal nitelik taşımazlar; parti, bu unsurların, ya sadece zirvede veya çeşitli kademelerde bir araya gelmelerinden doğar. Partinin ana hücreleri olan «temel unsurlar»ı, ya sempatizanları bir araya toplamak veya üyelerin bağlılıklarını pekiştirmek amacıyle parti etrafında kurulan kurumlarla, yani «yardımcı örgütler»le de (gençlik hareketleri, kadın örgütleri, spor kulüpleri, kültürel örgütler, vb.) karıştırmamalıdır Aslında bu yardımcı örgütleri, birleşerek dolaylı partilere vücut veren meslekî veya korporatif topluluklardan ayırmak, her zaman kolay değildir. Örneğin, sendikalar, bazen dolaysız bir partinin yardımcı örgütleri, bazen de dolaylı bir partinin bir dalı niteliğini taşırlar. Bu ikisinin ayırdedilebilmesi, ancak partinin yapısının genel bir çözümlemesiyle mümkün olur

Her partinin temel unsurlarının kendilerine özgü bir yapısı vardır. Fransız Radikal Sosyalist komitesi, Fransız Sosyalist partisinin ocağı, Amerikan partilerinin komiteleri ve seçim ajanları, Komünist partilerin hücreleri, İtalyan Faşist partisinin «fasces»i... Bütün bunlar, birbirlerinden derin farklarla ayrılan kurumlardır. Her parti, diğer partilerin yapısına benzemeyen, kendine özgü bir yapıya sahiptir. Gene de, temel unsurların başlıca dört tipini ayırdetmek ve mevcut partilerin çoğunu bunlardan birine sokmak mümkündür. Bu tipler, komite, ocak, hücre, ve militir.

Komite, Bu deyim, aşağı yukarı, Anglo-Sakson terminolojisinde «caucus» deyimiyle ifade edilen olguyu anlatmaktadır. Komitenin başta gelen özelliği, sınırlı mahiyette oluşudur. Ko-

mite, az sayıda üyeden meydana gelir ve bunu arttırmaya çalışmaz. Devşirme faaliyetini genişletmek amacıyle propagandaya girişmez. Hatta gerçekte üye de almaz; çünkü bu sınırlı grup, aynı zamanda kapalı bir gruptur. Her isteyen, oraya giremez; üyelik, ya bir çeşit zımnî kooptasyonla, ya da şeklî bir atanmayla kazanılır. Sayıca böyle zayıf oluşuna rağmen komitenin gücü büyüktür. Bu gücü, üyelerinin sayısına değil, niteliğine dayanır. Komite, nüfuzları dolayısıyle seçilmiş seçkinlerden meydana gelen bir gruptur.

Komite, temel seçim çevresiyle çoğu zaman çakışan oldukça geniş bir coğrafî alanda faaliyet gösterir. Fransa'da komitelerin esas faaliyeti, Üçüncü Cumhuriyetteki temel siyasal bölüm olan ilçe *(arrondissement)* çerçevesi içinde cereyan eder. Amerikada komiteler, özellikle, «ganimet» sisteminin sağladığı başlıca yönetim mevkileri için seçimlerin yapıldığı «county»lerde ve belediyelerde önem taşırlar. Öte yandan komite, mevsimlik olarak faaliyet gösterir; bu faaliyet, seçimler sırasında en yüksek noktasına ulaşır ve seçimler arasında büyük ölçüde azalır. Kısacası komite, yarı-sürekli niteliktedir. Burada artık tek bir seçim kampanyası için kurulan ve onunla birlikte ömrünü bitiren geçici bir kurum söz konusu olmamakla beraber, tahrik ve propaganda faaliyetine hiç bir zaman son vermeyen modern siyasal partilere benzer tam sürekli bir kurum da henüz mevcut değildir.

Bu genel niteliklerin gerisinde, komitenin birkaç tipini ayırdetmek mümkündür. Bir defa, «dolaysız» ve «dolaylı» komite arasında ayrım yapılabilir. Fransız Radikal Sosyalist komiteleri, birinci tipin iyi bir örneğidir. Bunlar, bireysel nitelikleri ve kişisel etkileri dolayısıyle seçilmiş seçkinleri bir araya getirir: Nüfuzlu tüccarlar, köylerdeki küçük toprak sahipleri, köy veya kasaba noterleri veya doktorları, memurlar, öğretmenler, avukatlar, vb. Bunlardan hiç biri, resmen bir sınıfı veya grubu temsil etmez; komitede delege olarak değil, kişilikleri dolayısıyle yer alırlar. Hattâ komiteye seçilmeleri açık bir kurala dayanmayıp, bir çeşit zımnî kooptasyondan doğar. Buna karşılık, İngiliz İşçi partisinin,

bireysel üyeliği kabul etmesinden önceki bir seçim çevresi komitesini ele alalım; bu komite, sendikaların, sendika birliklerinin, Sosyalist derneklerin, kooperatif örgütlerin, vb., yöresel şubelerince seçilmiş üyelerden meydana geliyordu. İşçi partisinin bu temel unsuru, partiyi meydana getiren topluluklardan herbirinin yöresel temel unsurlarını temsil eden delegelerin bir arada toplanmasıyle teşekkül ediyordu; yani «dolaylı» bir komite mevcuttu. Ancak bu dolaylı komite, «dolaysız» komitenin tipik örneği olan Fransız Radikal parti komitesinden ne kadar farklı olursa olsun, az önce belirtmiş bulunduğumuz genel unsurlar yönünden, ona yaklaşıyordu. İşçi partisinin her komite üyesini, kendi kişiliği bakımından değilse bile, taşıdığı delegelik sıfatı bakımından, «seçkin» bir kişi sayabiliriz. Bu, doğuş veya doğal ayıklanma yoluyle sivrilmiş bir geleneksel elit anlayışının terkedilmesini ve onun yerine örgütlenmiş kütlelerin güveniyle iş başına gelen bir «kurumsal» elit anlayışının geçişini ifade etmektedir.

Seçkinlerden kurulan bu komiteleri, kişisel nüfuzlarından çok, seçim kampanyası araçları hakkındaki bilgilerinden dolayı seçilmiş kişilerden kurulu «teknisyen» komiteleriyle (örneğin Amerikan partilerinin komiteleri) karşılaştırabiliriz. Ancak teknisyenlere, komitenin kendi içinden çok, seçim ajanları düzeyinde rastlanır; bu ajanlar, daha ufak yöresel birimlerde komiteyi temsil eder ve onun nüfuzunu ülkenin her köşesine yayarlar. Fransa'da, ilçe düzeyinde kurulan komiteler, her komünde bir ajan bulundurmaya çalışırlar. Amerika'da ilçe *(county)* veya şehir düzeyinde teşkil olunan komiteler, mahalle görevlilerinin *(precinct-captains)* faaliyetleri arasında koordinasyon sağlarlar (yaklaşık olarak, 3.000 *county* ve 140.000 *precinct* mevcuttur). Bu seçim ajanlarını, seçim kampanyaları sırasında parti komitelerine yardımcı olan gönüllü propagandacılarla, örneğin İngiltere'deki kampanya gönüllüleriyle *(canvassers)* karıştırmamak gerekir: Gönüllü propagandacılar, aşağıda açıklanacak olan «sempatizan» kavramına uygun düşer; seçim ajanları ise, partinin kendi yapısına dahil bir unsurdur.

Seçim ajanlarının durumunu ve oynadıkları rolü ayrıntılı olarak çözümlemek, çok faydalı olacaktır. Bunlar, çoğu zaman, komiteden maaş alan ve onun hesabına tam gün çalışan gerçek komite memurları olmadıkları gibi, az önce değindiğimiz sempatizanlara benzer sırf gönüllü yardımcılar da değillerdir. Genellikle, partiden bazı maddî çıkarlar sağlamak, fakat kendilerine belli ölçüde bağımsızlık veren özel bir mesleği de devam ettirmek suretiyle, ikisi arası bir yer işgal ederler. Bununla birlikte, Amerika'da bazen mahalle görevlilerinin geçimi, dolaysız veya dolaylı şekilde (partinin, kendilerini uydurma denilebilecek bir idarî göreve getirip, parti için çalışmalarına imkân vermesi) tamamen parti tarafından sağlanır. Seçim ajanları arasında içki satıcılarının işgal ettiği önemli yer, çok defa söz konusu olmuştur. Siyasal propaganda için, insanların hem kafalarını dinlemek, hem de bir içki içmek üzere geldikleri ve gruplar halinde toplanarak serbestçe tartışabildikleri barlardan, tavernalardan, meyhanelerden daha elverişli yer olabilir mi? Böyle bir tartışmayı açıp kendi fikirlerini yaymak bakımından en uygun durumda olan da, meyhaneci değil midir? İnsan tabiatı hakkında biraz bilgi sahibiyse, böyle bir kimse, çok etkili olabilir; partiler de işin farkında olduklarından, onu kendilerine çekmeye çalışırlar. Meyhane, modern demokrasilerin Agora'sı olma yolundadır.

Komiteler, siyasal partilerin eski bir yapı tipidir. Bunlar, servet esasına dayanan bir seçim sisteminde veya genel oy sisteminin ilk zamanlarında partilerin normal örgütünü teşkil ederler. Dolaylı komiteleri bir yana bırakırsak diğerleri, gerçekten, geleneksel sosyal elitleri bir araya getirir. Bunlar, gerek bileşimleri, gerekse yapıları (zayıf kollektif örgüt, bireysel etkenlerin hâkimiyeti) bakımından, büyük ve küçük burjuvazinin nüfuzunu temsil ederler. Marksist terimlerle ifade edecek olursak, komiteler, burjuvazinin normal siyasal ifadesidir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında Avrupa'da iki komite tipi ayırdedilebilir: Muhafazakâr partilerde görülen birincisi, aristokratları, büyük sanayicileri, bankerleri, hatta ileri gelen din adamlarını bir araya ge-

tirir; Liberal veya Radikal (kelimenin Fransızcadaki anlamında) partilere tekabül eden ikincisi ise, tüccarlardan ve küçük sanayicilerden, memurlardan, öğretmenlerden, avukatlardan, gazetecilerden ve yazarlardan meydana gelir.

On dokuzuncu yüzyılın servet esasına dayanan seçim sisteminde partiler, normal olarak, komitelerin meydana getirdiği federasyonlardan başka bir şey değildi. Hatta bu komitelerle, partilerin doğuşundan önceki devreye ait seçim komiteleri arasında kolayca görülebilecek bir ilişki mevcuttur. Seçim komiteleri, her seçim için *ad hoc* olarak kurulmaktan çıkıp, seçimden sonra da devam eden daha sürekli bir nitelik kazanınca, gerçek parti komiteleri haline gelmişlerdir. Birinin nerede bitip ötekinin nerede başladığını söylemek, her zaman kolay olmamaktadır.

Genel oyun ortaya çıkışı, her ülkede komite sisteminin derhal ortadan kalkmasına yol açmış değildir. Halk kütleleri, kendi gerçek örgütlerini (sendikal ya da siyasal) kurabilene kadar, eski çerçeve içerisinde faaliyet göstermişlerdir. Dolayısıyle komiteler, özellikle seçim ajanlarının sayısını artırmak suretiyle, kütleleri etkilemenin yolunu aramışlardır. Bu, halk kütlelerine eski yapıları empoze etmek ve böylece genel oya rağmen onları pasif bir rolde tutarak genel oyun siyasal sonuçlarını sınırlandırmak amacıyla girişilmiş, bazen bilinçsiz bir çabanın ifadesidir. Ancak, doğrudan doğruya kütlelerin kendilerine uygun örgütlendirme metotlarının (örneğin ocak sistemi) daha büyük bir etkinlik göstermesi, çoğu zaman komitelerin gerilemesine yol açmıştır.

Fakat bu gerileme, genel değildir. Bir defa, «dolaylı komite» sistemi, partilerin eski örgütlerine yeniden can vermiş ve bunların kendilerini yeni sosyal yapıya yeterince uyarlayabilmelerini mümkün kılmıştır. Dolaylı komiteler, soyca veya servetçe sivrilmiş burjuva üyelerin yerine, işçilerin sendikal veya kooperatif örgütlerini temsil eden delegeleri koymak suretiyle, İngiliz İşçi partisi gibi hakikaten kütlelere dayanan gerçek halk partilerinin komiteler çerçevesi içinde örgütlenmelerine imkân vermiştir. Ancak bu sırada çerçevenin kendisinin de derin bir değişime uğ-

radığını belirtmek gerekir. On dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sindeki eski Muhafazakâr veye Liberal komitelerle, İşçi partisi komiteleri arasındaki yapı farkı çok büyüktür. Demokratik gelişime rağmen, siyasal partilerin yapısında hâlâ çok önemli bir yer tutan klasik tipteki komitelerle karşılaştırıldığında, dolaylı komitenin istisnaî niteliği açıkça görülmektedir. Dünya ülkelerinin çoğundaki Sağcı partileri ve Amerikan partilerinin özel durumunu buna örnek gösterebiliriz. Sağcı partilerin durumunda tabiî olmayan hiç bir taraf yoktur. Bu partilerce temsil olunan burjuva sınıfı, ocak ve hücreleri gerektiren kollektif örgütlenme ve eylemden hoşlanmaz. Bu sınıfın varlığı, daima, doğuştan veya serbest yarışmadan çıkan geleneksel elitlerin kabullenilmesine dayanır. Dolayısıyle, burjuvazinin, siyasal ifadesini daima komiteler çerçevesinde bulması doğaldır. Bu tutum, gerek muhafazakâr büyük burjuvazi, gerekse yüzyılımızın başında Liberal ve ilerici olan fakat şimdi büyük burjuvaziyle bağlaşma eğilimi gösteren küçük burjuvazi tarafından paylaşılır. İngiliz Muhafazakâr partisi, Kuzey Avrupa Liberal ve Muhafazakâr partileri, Fransız Sağcı partileri ve Fransız Radikal partisi (1955-57'de teşebbüs edilen reforma rağmen) daima komite esasına göre örgütlenmişlerdir. Bu partilerden bazıları ocak sistemini kabule çalışmışlarsa da, başarılı olamamışlardır. Ocak, bunların sosyal alt-yapılarına uygun düşmemektedir

Amerika Birleşik Devletlerindeki her iki büyük parti de Avrupa partilerinden birçok noktalarda ayrılmalarına rağmen, aynı durumdadırlar. Amerikan partileri, herşeyden önce, federe devletlerin *convention* ve *primary*'lere ilişkin kanunlarıyla resmen düzenlenen bir çeşit ön-seçimlerde adayların tesbit olunmasını sağlayan seçim makineleridir; bu bakımdan, örgütleri çok orijinal nitelik taşır. Öte yandan bu partiler, ideolojik gruplar veya sınıf toplulukları da değillerdir; her biri, Federal Devletin muazzam ülkesi içinde çok farklı fikirlere ve çok çeşitli sosyal durumlara sahip kişileri bir araya getirir. Gerçekte bu partiler, oy toplamakta ve ganimet sisteminin sağladığı yöne-

tim mevkilerini ele geçirmekte uzman kişilerden kurulu takımlardır; hattâ çoğu zaman uzmanların yer değiştirmesi de mümkündür (tıpkı bir teknisyenin işverenini değiştirmesi gibi, mahalle görevlileri de bazan uzmanlıklarını öbür partinin hizmetine sunarlar). Ancak bu çeşit kaygılar ve özellikler, Avrupa partilerinde de yok değildir; aradaki fark, amaçtan çok, metotlardadır. Öte yandan Amerikan partilerinde, Eski Dünya partilerinin özelliğini teşkil eden siyasal ve parlamanter örgütlenişin izlerini görebiliriz; burada da mutlak bir karşıtlık söz konusu değildir. Dolayısıyle, aralarında bir kıyaslama yapma imkânı, bir dereceye kadar mevcuttur.

Bu kayıtlar saklı olmak şartıyla, Amerikan partilerinin komite temeline dayandığı kabul edilebilir. Ayrıca, ilçe, mahalle veya şehir komitelerinden ulusal komitelere kadar yükselen resmî komiteler hiyerarşisi ile, patronlardan *(bosses)* ve makinelerden *(machines)* meydana gelen gayrı resmî komiteler arasında da bir ayrım yapmak gerekir. Bu komiteler, daima, kişisel nüfuzları sayılarından daha çok ağırlık taşıyan ünlü kişilerden ve klâsik dolaysız komiteler sistemine uygun olarak *makine* içerisinde bir çeşit kooptasyon yoluyla devşirilen seçkinlerden kurulu ufak gruplardır. Bu seçkinlerin çoğu zaman belli bir türe, yani profesyonel politikacı türüne mensup olmaları, hiçbir şeyi değiştirmez. Dolayısıyle, Amerikan partilerinin genel yapısı çok eski tiptedir. Bu partiler, seçim ajanlarını geliştirmiş ve komitenin teknik karakterini kuvvetlendirmiş olmakla beraber, burjuva demokrasinin eski siyasal çerçevesini muhafaza etmişlerdir. Bu olayın izahı, derin bir araştırmaya lüzum gösterir. Araştırılması gereken Amerikan partilerinin niçin komitelerin yerine ocak veya hücreleri kabul etmedikleri sorunu değildir; çünkü tecrübeler, dünyada pek az partinin, yapısını bu şekilde değiştirmiş bulunduğunu göstermektedir; eski Avrupa partileri de, Atlantik'in öte yanındaki benzerleri gibi, komiteye bağlı kalmaktadır. Gerçek problem, genel oyun kabulünün ve kütlelerin Amerikan siyasal hayatına girmesinin, niçin modern yapıda solcu bir partinin doğmasına

yol açmamış olduğunu tesbit etmektir. Diğer bir deyimle problem, Amerika'da büyük bir Sosyalist partinin bulunmayışıdır; bu ise, Amerikan işçisinin sınıf bilincinden yoksunluğu ve derin bireyciliği —Lenin'in deyimiyle küçük burjuva karakteri— ile ilgili görünmektedir. Şu halde, Amerikan partilerinin eski tip yapıları, Amerikan siyasetindeki temel muhafazakârlığın (kelimenin Avrupadaki anlamında) sonucu olmuşa benzer. Gerçekte, iki büyük Amerikan partisinin Avrupa parlamento coğrafyasındaki yeri, Sağ veya Merkezdir; dolayısıyle bunların hâlâ komitelere dayanmakta olmaları, yukarıda açıklanan genel eğilime uygundur.

Ocak. «Ocak» *(branch, section)* deyimi, kelime anlamı itibariyle, komite kadar ademimerkeziyetçi olmayan bir temel unsuru anlatır. Ocak, bir bütünün parçasından ibarettir; kendi başına varlığı düşünülemez. Komite kelimesi ise, kendi başına yaşayabilecek özerk bir gerçekliği hatıra getirir. Gerçekten, ocaklara dayanan partilerin, komitelere dayanan partilerden daha merkeziyetçi olduklarını göreceğiz. Fakat, ocağın asıl orijinal yanı, onun diğer ocaklarla olan bağlantısında değil, kendi yapısındadır. Bu bakımdan ocağı, özelliklerinden herbirini komiteninkilerle karşılaştırmak suretiyle, tasvir etmek mümkündür. Komite sınırlı, ocak yaygın niteliktedir; ocak, üye kaydetmeye, üye sayısını çoğaltmaya, toplam gücünü artırmaya çalışır. Ocak niteliği hor görmez; fakat onun için nicelik, en önde gelir. Komite, ancak kooptasyon veya delegasyon yoluyla girilebilecek kapalı bir grup teşkil eder; ocak ise, tamamen açıktır. Uygulamada, ocağa girebilmek için istek kâfidir. Şüphesiz, aşağıda görüleceği gibi partilerin çoğu, üyelik hakkında birtakım kurallar koyar ve partiye giriş koşullarını tesbit eder; fakat hiç değilse ocak sisteminde bunlar, genellikle, teorik mahiyette kalır (hücre sisteminde durum pek de öyle değildir). Komite, nüfuzları dolayısıyle seçilmiş seçkinleri bir araya getirmekle yetinir; ocak ise, kütlelere hitap eder.

Bundan başka ocak, kütlelerle temasını devam ettirmeye de

çalışır; ocağın coğrafî temelinin, çoğu zaman komiteninkinden daha dar oluşunun nedeni budur. Örneğin Fransa'da komiteler, özellikle *arrondissement* düzeyinde faaliyet gösterir; ocaklar ise, komün çevresinde kurulur. Hattâ büyük şehirlerde ocaklar, daha da çoğalma ve *quartier* veya mahalle temeline dayanma eğilimindedir. Bazı partiler (fakat hepsi değil), ocak içinde, üyelerin daha sıkı şekilde örgütlendirilmelerini mümkün kılan daha küçük alt bölümlere de yer verirler. Almanya ve Avusturya Sosyalist partilerinin «blok» ve apartman örgütleri, Fransız Sosyalist partisinin «gruplar»ı gibi. Bununla birlikte, rekabete ve karışıklığa yol açmaları bakımından, çok küçük alt-bölümlere karşı bir güvensizlik beslendiği gözlemlenebilir. Dolayısıyle, 1905'teki birleşme sırasında Fransız Sosyalist partisi tüzüğü, gruba hiçbir özerklik vermeyerek, ocağın gruptan önce geldiğini teyit etmiştir. Bu, daha önceki Sosyalist partileri zayıflatmış olan grupçuklar arası çekişmelere karşı bir tepkiydi. Nihayet, ocağın sürekliliği, komitenin yarı-sürekli niteliğine karşıttır. Komite, seçim zamanı dışında bir kış uykusuna yatar; sık ve düzenli toplantılar yapmaz. Ocağın faaliyetleri ise, seçim zamanlarında tabiatiyle çok yoğun olmakla beraber, seçimler arasında da önemini ve özellikle düzenliliğini korur. Sosyalist ocaklar, genellikle, her ay veya her iki haftada bir toplanırlar. Toplantıların niteliği de, komiteninkilerden farklıdır; bunlarda sadece seçim taktikleri değil, siyasal eğitim de söz konusu olur. Parti sözcüleri, ocak üyelerine hitaben çeşitli sorunlar üzerinde konuşmaya gelirler; bu açıklamayı genellikle bir tartışma izler. Gerçi tecrübeler, toplantıların ufak tefek yöresel sorunlar ve seçim sorunları etrafında dönüp dolaşma eğiliminde olduğunu göstermiştir; fakat partiler genellikle, bu eğilimi bertaraf etmek, doktrine ve genel menfaate ilişkin tartışmalara yeterince yer ayırmak için, övgüye değer çabalar harcamaktadırlar.

Ocak, komiteden daha kalabalık bir grup olduğundan, daha gelişmiş bir iç-örgüte sahiptir. Komitedeki hiyerarşi çok ilkeldir; genellikle burada, bir liderin kişisel nüfuzundan başka bir şey

görülmez. Bazen lider, üstün bir nüfuz sahibidir; Amerika'da komite, çoğu zaman, «patron»un çevresindeki kişilerden ibaret kalır. Ara sıra, başkan, ikinci başkan, sayman, sekreter, arşivci gibi resmî görev ve unvanlara rastlanır. Ancak bunlar, fazla kesin bir iş bölümünün ifadesi olmaktan çok, şeref payeleri niteliğini taşırlar («başkan» unvanı, özel bir prestij taşır). Buna karşılık, ocaktaki hiyerarşi daha açık, iş bölümü daha kesindir. Üye kütlesinin yönetilebilmesi için, örgütlenmiş bir yönetim kurulunun varlığı zorunludur; sözü geçen kurulun, en azından, toplantılara çağrıda bulunacak ve gündemi düzenleyecek bir sekreterle, üye aidatlarını toplayacak bir saymanı içine alması gerekir. Bu ise, yönetim kurulunun tesbitinde düzenli bir usulün kabulünü gerekli kılar; aşağıda görüleceği gibi, bu usul, genellikle seçimdir.

Ocak, Sosyalistlerin bir icadıdır. Salt siyasal bir temele ve dolaysız bir yapıya dayanarak örgütlenmiş olan Sosyalist partiler, tabiatiyle, faaliyetlerinin temel unsuru olarak ocağı seçmişlerdir. Ocak, bazı dolaylı Sosyalist partilerce de kabul edilmiştir. Örneğin Belçika İşçi partisinin temel grubu, sendika, kooperatif ve yardımlaşma derneği üyelerini bir araya getiren yöresel «işçi ligi»ydi ve bu üyelerin çoğu, aynı anda birkaç örgütte birden üye bulunuyorlardı; böyle bir yapı, partinin dolaylı karakterini zayıflatmakta ve onu, üyelik bağlarını pekiştirmek amacıyle birçok «yardımcı örgütler» kurmuş olan dolaysız bir partiye yaklaştırmaktadır. Sosyalist partilerin ocağı seçmeleri, çok normaldir. Bunlar, kütleleri örgütlendirmeye, onlara bir siyasal eğitim vermeye ve kütlelerin içinden halk elitlerini çıkarmaya çalışan ilk partilerdir. Ocak, bu üçlü gereğe uygun bir karşılık olmuştur. Burjuvazinin siyasal ifade organı olan komitenin aksine, ocak, kütlelerin normal siyasal ifade organı olarak görünmüştür. Ancak bu kütlelerin tümü, sosyalizmi kabul etmiş olmadığından, çeşitli burjuva partileri, işçi partilerine başarı sağlayan metodları aynen kullanarak, onları kendi yönlerine çekmeye çalışmışlardır. Böylece, birçok ülkelerde, Merkez hatta Sağ partileri, yapılarını değiştirmiş ve temel unsur olarak komitenin yerine ocağı kabul etmişlerdir.

Hemen hemen bütün yeni partilerle birlikte, eski partilerin birçoğu da, aynı taktiği izlemiştir. Bu, yapısal bulaşmanın ilginç bir örneğini teşkil etmektedir.

Ancak bu bulaşmanın etkileri, sınırlı kalmaktadır. Ocak sistemini kabul etmiş olan Muhafazakâr veya Merkez partilerinin çoğunda sözü geçen sistem, pratik olmaktan çok, teorik mahiyet taşımaktadır. Genellikle toplantılar sık değildir (Belçika Hıristiyan Sosyal partisinin tüzüğüne göre, genel kurul toplantısı, yılda bir kez yapılır; bununla birlikte, 1948 yılında Valonya'daki 677 ocaktan 233'ü en azından ayda bir defa toplanmıştır).[1] Ayrıca, üye kaydı hemen hiç kontrol edilmediği gibi, aidatlar da düzenli şekilde toplanmamaktadır. Öyle ki, yönetim kurulu ve ufak bir militan çekirdeği dışında, kimlerin ocak üyesi olduklarını kesinlikle bilmeye imkân yoktur. Devamsızlık aşırı ölçülere vardığından, bu çekirdek de çoğu zaman pek küçüktür. Gerçekten, katılanların sayısı bakımından, bir ocak toplantısı, bazan bir komite toplantısından pek farklı olmaz. Aslında, burada partinin gerçek temel unsuru, düzenli şekilde toplanan ve örgütün günlük işleyişini sağlayan ocak yönetim kuruludur. Sözü geçen kurul, özel tipte bir komiteden başka bir şey değildir. Eski komite, biraz değişmiş ve biraz gençleşmiş olarak, ocak görünüşü altında devam etmektedir. Parti liderleri, genellikle bu durumu esefle karşılarlar, ama bunun kaçınılmaz olduğunu, çünkü gruplarının sosyal alt-yapısından ileri geldiğini pek anlamazlar. Burjuvazi, ister büyük, ister küçük, ister orta burjuvazi olsun, kollektif eylemden hoşlanmaz; üstelik (hem de yanlış olarak), kendi siyasal eğitiminin yeterli olduğunu ve ocak toplantılarında verilen öğretime ihtiyacı bulunmadığını sanır; kendi içinden, bu toplantıları ilginç kılabilecek inançlı ve enerjik kişiler çıkarmakta güçlük çeker. Burjuvazinin âdet ve alışkanlıkları, ona, işçi sınıfınca hayli tutulan bu ufak siyasal gruplardan daha başka eğlenceler sağlar. Halk kütlelerinin, siyaseti bir yükselme aracı olarak görmelerine kar-

[1] *Bulletin of the Christian Social Party*, 1948, s. 429.

şılık, burjuvazi, kendi sosyal önemini teyit edecek başka imkânlara sahip ve siyasete karşı daimî bir aşağsama duygusu içindedir. Köylü sınıflarında da farklı sebepler benzer sonuçlara yol açtığından, ocak sistemi, özellikle işçi sınıfının zihniyetine uygun düşmektedir. Şüphesiz, sosyal psikoloji üzerindeki bu düşünceler genel ve yüzeysel niteliktedir; davranışlar, ülkelere, ırklara ve geleneklere göre değişir. Ancak bu genel eğilimin izlerine her yerde rastlamak mümkün görünmektedir.

Ne olursa olsun, Muhafazakâr ve Merkezci partilerin ocak sistemini taklit etmelerinde ilginç bir sosyolojik anlam yok değildir. Ocak sistemine ilham vermiş olan etkinlik kaygılarını ve işçi sınıflarının önemlice bir bölümünü bu şekilde üye kaydetme ümidini bir yana bırakacak olursak, sistemin derin saiki, partiyi «demokratlaştırma» ve ona çağın siyasal doktrinlerine daha uygun bir yapı verme isteği olmuşa benzemektedir. Çünkü komitenin (istisnaî nitelikteki dolaylı şekil müstesna) demokratik olmadığında şüphe yoktur; kısmî bir kooptasyonla seçilmiş seçkinlerden kurulu olan bu küçük kapalı grup, açıkça oligarşik karakterdedir. Buna karşılık, herkese açık olan ve liderlerin (hiç değilse teorik olarak) üyeler tarafından seçildiği ocak, siyasal demokrasinin gereklerine uymaktadır. Şu halde ocak, kelimenin sosyolojik anlamında, partilerin «meşru» yapısını teşkil eder; bir kurum, çağının hâkim doktrinlerine, iktidarın mahiyet ve şekli hakkındaki en yaygın inançlara uygun olduğu zaman, meşrudur. Ocağın Muhafazakâr partilerce kabul edilmesi, genel oyun ve parlamanter rejimin okuma yazma bilmeyen feodal uluslarca kabul edilmesiyle aynı anlamı taşır: Yani zamanın fikirlerine karşı bir fedakârlık, kötülüğün iyiliğe karşı ödediği bir bedel (eğer ortodoksluğu iyilik, heterodoksluğu kötülük kabul edecek olursak). Uygulamada ise, bu da diğerinden daha etkin değildir; çünkü kurumlar, dayandıkları sosyal alt-yapıya uygun olmadıkça, doktrinler bunların işlemelerini sağlamaya yetmez.

Sosyalistler dışında ,ocağı gerçekten canlı tutabilen partiler, sadece Katolik partilerle Faşist eğilimli partilerdir ki, bu da,

daha önceki çözümlememizi doğrulamaktadır. Birinci durumda dinsel inanç, ikincisinde ise milliyetçi mistik, orta-sınıfları, doğal olarak karşı bulundukları bir siyasal örgütlenmeye itmiştir. Hattâ bu iki parti tipi, doktrinlerinin mahiyeti icabı olarak, sınıf farklarının üzerine çıkmakta ve işçi kütlelerinin büyükçe bir kısmını genellikle kendi taraflarına çekebilmektedir. Şüphesiz, derin araştırmalar, çoğunluğu işçi olan ocakların, çoğunluğu burjuva veya köylü olan ocaklardan daha iyi işlediğini gösterecektir. Sosyalist partilerle ilgili bir çözümlemede, muhtemelen, bu sonuçları doğrulayacaktır. Sosyalist partilerin gitgide burjuvalaşmalarına paralel olarak, bu partilerde ocak sisteminin de gitgide gerilemekte olduğu gözlemlenebilir. Bir Sosyalist parti ocağının kuruluşundan bugüne kadarki hayatı hakkında seri halinde monografik çalışmalar yapmak ilginç olurdu (maalesef arvişler nadiren muhafaza edilmiştir; yeterli oldukları haller ise daha da enderdir). Şüphesiz, böyle bir araştırma, ocağın bugünkü faaliyetlerinin, 1900 - 14 döneminin kahramanca günlerine oranla çok daha az olduğunu ortaya koyacaktır. Muhtemelen, bu enerji kaybıyle, ocağın sosyal yapısındaki değişim, yani onun salt proleter niteliğinin yavaş yavaş zayıflayışı arasında bir paralellik göze çarpacaktır. Bugünkü Sosyalist partilerin çoğunda «proleter» ocaklar, «burjuva» veya karma ocaklardan daha büyük bir canlılığa sahip görünmektedir.

Hücre. İki esas özellik, hücreyi *(cell, cellule)* ocaktan ayırır: Grubun temeli ve üyelerin sayısı. Komite gibi, ocak da, yöresel bir temele dayanır; bu temel, komiteninkinden daha dar olmakla beraber, gene de coğrafî niteliktedir. Oysa hücrenin temeli meslekîdir; hücre, aynı yerde çalışan bütün parti üyelerini bir araya getirir. Fabrika, atölye, dükkân, büro ve devlet daireleri hücreleri mevcuttur. Üyelerin oturdukları yer, pek önem taşımaz; çalışanların çoğunun banliyölerde oturduğu büyük şehirlerde, aynı hücreye mensup üyelerin birbirlerinden hayli uzak mesafelerde oturmakta olmaları mümkündür. Bazı özel durumlarda, özellikle bir geminin tayfalarını bir araya getiren «gemi hücreleri»nde

bu dağınıklık daha da fazladır. Ancak, gerek münferid işçileri bir araya getirebilmek (Komünist partilerinde, bir fabrikada hücre kurulabilmesi için, en az üç üyenin varlığı gerekir), gerekse büyük işletmelerde çalışmayan parti üyelerini (zanaatkârlar, doktorlar, avukatlar, tüccarlar ve sanayiciler, tarım işçileri) gruplandırabilmek için, işyeri hücrelerinin yanısıra, yöresel hücrelerinin de varlığı zorunludur. Yöresel hücre, coğrafî temeli bakımından ocağa benzerse de, bu temelin daha dar olması yönünden, ondan ayrılır. Ocakların komünlerde kurulmasına karşılık, burada köy hücrelerine, mahalle hücrelerine, sokak hücrelerine ve (büyük apartmanların bulunduğu şehirlerde) «blok» hücrelerine rastlanır. Fakat yöresel hücreler, daima tali bir karakter taşır; gerçek hücre, parti üyelerini çalışma yerlerinde bir araya getiren işyeri hücresidir.

Üyelerinin sayısı bakımından da hücre, ocaktan çok daha küçük bir gruptur. Orta büyüklükte bir mıntıkada, bir ocağın normal olarak yüzden fazla üyesi vardır. Birkaç yüz, hatta birkaç bin üyeli ocaklara da sık sık rastlanır. Oysa, hücre üyelerinin hiç bir zaman yüzü aşmaması gerekir. M. Léon Mauvais, Fransız Komünist partisinin 1945 Kongresine sunduğu, örgütsel sorunlara ilişkin raporunda,[1] «bazı hücrelerimizin yüzden fazla üyeye sahip olduğunu hayretle öğrendik; bu gibi hücrelerin etkin bir eylemde bulunmalarının ne derece imkânsız olduğunu belirtmeye lüzum yoktur» demiş ve biraz aşağıda daha kesin bir ifadeyle şunları eklemiştir: «50 - 60 üyeli hücrelerden üç kat fazla iş gören 15 - 20 üyeli hücreler mevcuttur». Şu halde, optimum üye sayısı, 15 - 20 arasındadır. Bununla birlikte, Komünist partisi tüzüğü, belli bir tavan tesbit etmemektedir; çünkü üye sayısı sorunu yanında, yöneticileri artırmanın mümkün olup olmadığını da düşünmek gerekir. Çok büyük bir hücrenin bölünmesi, görevlerini yerine getirebilecek yetenekte ikinci bir sekreter bulmayı zorunlu

[1] *Le Parti Communiste Français, puissant facteur de l'union et la renaissance de la France,* brochure, Editions du Parti Communiste, 1945, s. 10.

kılar. M. Léon Mauvais, aynı raporda, «koşullar, iki yönetim organı kurulmasına elverdiği anda, fazla üyeli hücreleri ademimerkezileştirmek (bölmek) gerekir» demek suretiyle, bunu çok iyi açıklamaktadır.

Hücrenin mahiyeti ve boyutları, ona üyeleri üzerinde ocağınkinden çok daha büyük bir etki sağlar. Bir defa hücre, parti üyelerinin her gün bir araya geldikleri işyerinde kurulmuş olması dolayısıyle, tam sürekli nitelik taşıyan bir gruptur. Asıl toplantılar dışında da, üyeler arasında sürekli temas mevcuttur. İşin başlangıç veya bitiminde sekreter, kolayca emirleri dağıtabilir, ödevleri paylaştırabilir ve her üyenin faaliyetini kontrol edebilir. Ortalama üye sayısı düşük olduğundan, eylem çok daha etkindir. Birkaç yüz üyeli bir ocakta liderler, ne her üyeyi şahsen tanıyabilir, ne de herbiriyle sürekli teması muhafaza edebilir. 15 - 20 üyeli bir hücrede ise, bunun hiç de güç bir yanıyoktur. Bir başka sonuç da, hücre üyelerinin birbirlerini iyice tanımaları ve parti dayanışmasının güçlenmesidir.

Hücrenin meslekî mahiyeti, ona somut ve dolaysız bir temel sağlamak suretiyle, bu dayanışmayı daha da artırır. Fabrika sorunları, iş koşulları ve ücretler, sağlam bir siyasal eğitim için, mükemmel bir başlangıç noktası teşkil eder. Şüphesiz burada, hücrenin meslekî taleplere büsbütün dalıp, salt siyasal nitelikteki sorunları unutması, yani bir sendikanın normal işini yapması gibi bir tehlike vardır. Hücrelerde, daima, bu «ekonomik» sapma eğinimine (temptation) raslanır; Komünist partisi kongrelerine sunulan örgüt roparları okunduğunda, söz konusu eğinime kapılmamak için büyük çabaların gerektiği görülür.[1] Fakat bundan kaçınılabildiği ölçüde, kütlelerin siyasal formasyonu, hayranlık uyandırıcı bir temele oturtulmuş olur. Burada en önemli güçlük, prensiplerle günlük uygulamalar arasındaki kaçınılmaz ayrılıktır. Halk kütleleri, kendilerine dolaysız sonuçları gösterilmedikçe,

[1] M. A. Lecoeur'ün Onikinci Kongreye (1950) sunduğu rapordaki ilginç gözlemlere bakınız, s. 13 ve 14.

en çekici genel fikirlere karşı bile ilgilerini çabucak yitirirler. Büyük bir burjuva partisinden (özellikle, fikirlerin fikir olarak sevildiği Lâtin ülkelerindeki burjuva partilerinden) farklı olarak, kütleler için siyaset bir lüks değildir. Yöresel grubun ocak oluşu, prensiplerle günlük gerçekler arasında böyle bir bağlantı kurulmasına yardım etmez: Genel siyasetle, kanalizasyon yapımı, yöresel yolların bakımı veya kişisel çekişmeler arasında doğrudan doğruya bir bağ yoktur. Oysa, genel siyasetle, ücret artışları, iş güvenliği, çalışma koşulları ve teşebbüsün örgütlenişi arasında sıkı bağlar mevcuttur. Hele parti, siyaseti ekonominin bir üst-yapısından ibaret sayan Marksist doktrini benimsenmişse, bu bağlar daha da sıkıdır. Her özgül isteği genel bir prensibe bağlamak, her özel sorunla parti siyasetinin tümü arasında ilişki kurmak ve her ayrıntıya kendi doktrin çerçevesi içinde bir yer vermek için devamlı çaba harcayan bir parti, üyelerine eşsiz sağlamlıkta bir formasyon vermiş olur; onlar üzerinde emsalsiz bir etki elde eder.

Şüphesiz, bu çözümlemenin geçerliği ,özellikle işçi partileriyle sınırlıdır; diğer partilerde hücre sistemi, siyasal eğitimi ve partiye bağlılığı kuvvetlendirecek yerde, zayıflatır. Avrupa'da işçi zihniyeti, meslekî hayat ve çalışma koşullarını, siyasal mahiyette bir kollektif eylemin sonucu olarak görür; çünkü işçi sınıfı, ancak çoğu zaman siyasal mahiyet taşıyan bir kollektif eylemle, bu koşulları gerçekten iyileştirebilmiştir. Oysa, büyük ve küçük burjuvazi ile köylü sınıfları, çalışmayı ve meslek hayatını özel sorunlar olarak görme eğilimindedir; çünkü bunların ilerlemeleri, esas itibariyle, bireysel ve kişisel bir çabanın sonucudur (Amerikan işçi sınıfı da aynı görüşü paylaşır); planlı ekonomiye doğru yöneldiği açık olan ekonomik evrim, henüz bu tutumda derin bir değişiklik yaratmamıştır; çünkü orta-sınıflar ve köylü sınıfları bu evrimi kabule yanaşmamaktadır. Bizzat İşçi partileri için bile, iş sorunları siyasal hayatın tek temeli değildir. Birçok başka etken, özellikle heyecan, mistik ve iman da işe karışmaktadır. Fakat her şeye rağmen, hücre sistemi gücünü korumaktadır;

bunun başlıca sebebi, sistemin, fabrika işleriyle, meslek hayatından çok uzakmış gibi görünen siyasal sorunlar arasında bağlantı kurmaya imkân vermesidir; örneğin bu sistem, ya doğrudan doğruya veya sendikalara hâkim olmak suretiyle, siyasal grevlere girişilmesini mümkün kılmaktadır.

Son olarak şunu da belirtelim ki, hücre, yeraltı faaliyetine çok elverişli gelir. Ocak ise, gizli faaliyetin başlıca güçlüklerine (her üyenin toplantıya çağrılması ve bir toplantı yerinin seçilmesi) maruz bulunması bakımından, buna elverişli değildir. Hücrede bu gibi güçlükler kolayca bertaraf edilebilir; üyeler, her gün işyerinde buluşmaktadırlar; istendiği zaman kendileriyle kolayca «temas» edilebileceği gibi, grup halinde toplantıya çağrılmaları da hemen hiçbir zaman gerekli değildir. Haberleri ağızdan ağıza iletmek, iş saatlerinden önce ve sonra küçük toplantılar düzenlemek kolaydır; yapılacak tek şey, hücreleri çok küçülterek hücre sayısını artırmaktan ibarettir. Gerçekte hücre, zaten yeraltı faaliyeti için kurulmuş bulunduğundan, bu tür faaliyete uyarlanması çok doğaldır. Rus fabrikalarında 1917'den önce hücreler vardı. Polis tarafından takip edilen bu minyatür gruplar, en büyük tehlikelere rağmen, ihtilâl propagandasını yaymışlar; gizli aydın gruplarıyla birlikte, Rus Sosyal Demokrat partisinin temelini teşkil etmişlerdir. Bu partinin çoğunluk kanadı iktidara gelip Komünist partisine dönüştükten sonra da, kütlelerin eğitilmesi ve örgütlendirilmesi bakımından mükemmel bir temel sağlayan bu örgütü muhafaza etmiştir.

Ocakların bir Sosyalist icadı oluşuna karşılık, hücreler bir Komünist icadıdır. Daha doğrusu, bunlar Rus Komünist partisinin bir icadı olup, Üçüncü Enternasyonalin 21 Ocak 1924 tarihli kararıyla bütün dünya Komünist partilerine empoze edilmiştir: «Siyasal örgütlenme çalışmasının ağırlık merkezi hücreye verilmelidir.» Bu yeknesaklığın sağlanması kolay olmamıştır. Komünist partisinin, 1920'de Sosyalist partisindeki bir bölünmeden doğduğu ve Komünistlerin Sosyalist örgütlenme biçimi olan ocağı muhafaza ettikleri Fransa'da, militanlar, yeni sisteme karşı bir

muhalefet göstermişlerdir. Kabul etmek gerekir ki, mevcut ocakların bölünmesi, bunların üyelerinin işyeri esasına göre yeniden gruplandırılması ve yeni organlar için birçok sorumlu yöneticinin seçilmesi, çok büyük problemler yaratıyordu; 1925 Nisanından önce tamamlanması gereken değişikliğin hızı da nazara alındığında, bu problemlerin ufak tefek hatalara düşmeksizin çözülebilmesi güçtü. M. Maurice Thorez'in 1926 Lille Kongresine sunduğu raporda, bu konuda ilginç gözlemlere rastlanmaktadır.

Ocağın aksine hücre, diğer partilerce taklit edilmemiş, hiç değilse başarılı bir taklit konusu olmamıştır. Sosyalist olmayan bazı partilerin ocak esasına göre örgütlenebilmiş olmalarına karşılık, hücre temeline dayanan partiler, sadece Komünist partileridir[1]. Bu olay bazı açıklamaları gerektirir. «Burjuva» partilerinin hücre sistemini kabulde güçlük çekmeleri kolayca anlaşılabilir; tüccarlar, sanayiciler, doktorlar, çiftlik sahipleri, işyeri hücresi esasına göre gruplandırılamazlar. Hücreler, ancak müstahdemleri, memurları, mühendisleri bir araya getirebilir; bunlar ise, partinin tümü içinde pek ufak bir yer işgal eder. Fakat Sosyalist partiler bakımından bu açıklama geçerli değildir. Niçin Sosyalist partiler, üyelerini örgütlendirmede ocak sisteminden çok daha etkin olan bir yapıyı kabul etmemişlerdir? İşyeri hücresini kendilerine tehlikeli bir rakip olarak gören sendikaların muhalefeti, şüphesiz, bunda kesin bir etken olmuştur. «Dolaylı» Sosyalist partilerde hücreler sorunu, zaten söz konusu bile olamaz. Diğerlerinde de partiyle sendikalizm arasında mevcut bağlar, hücreye karşı olumsuz bir tepki gösterilmesine yol açmıştır. Unutmamak gerekir ki, hücre sisteminin etkinliğini göstermeye başladığı 1930'larda Sosyalistler, çoğu ülkelerde büyük işçi konfederasyonları üyelerinin çoğunluğunca destekleniyorlardı. Komünistler için sendikalar, zaptedilmesi gereken bir kaleydi; hücreler de, buna karşı iyi bir savaş silâhı teşkil ediyordu. Oysa

[1] Bununla birlikte, hücrelerin bazı Faşist partilerde de gelişmiş olduğunu belirtmek gerekir, bk. aş., s. 55.

Sosyalistler için sendikalar savunulacak bir kale olduğundan, onlar, sendikaları zayıflatabilecek her şeyden kaçınmak istiyorlardı.

Öte yandan, parti üyelerinin istekleri de şüphesiz önemli bir rol oynamıştır. 1924 - 25 yıllarında Komünist partisinin yeniden örgütlenişine karşı gösterilen direnme, üyelerin eski ocak sistemini yeni sisteme tercih ettiklerini ispatlar görünmektedir. Kazanılmış alışkanlıkların ve geleneklere bağlılığın tabiatıyle hesaba katılması gerekir. Bununla birlikte, hücreye karşı direnme, sırf yeniliklere karşı gösterilen direnmeden daha derindir; Komünist partilerde sistem yirmibeş yıldır mevcut olduğu halde, bugün bile üyeler arasında yöresel hücreleri işyeri hücrelerine tercih etme eğilimi göze çarpmaktadır. Partinin Fransa'daki son Kongrelerinde, özellikle 1950 Kongresinde, bu olay üzerinde defalarca durulmuş ve Komünist partisi liderleri, işyeri hücresinin temel karakterini ısrarla belirtmişlerdir. M. Maurice Thorez, «bu, partimizin temel düşünüşüne bağlı bulunan en önemli bir siyasal sorundur» demiştir.[1] M. A. Lecoeur, örgüt hakkındaki raporunda, işyeri hücrelerine karşı duyulan hoşnutsuzluğun, bunların yanlış yönelimlerinden, sırf *meslekî* mahiyetteki taleplere dalıp siyasal sorunları ihmal etmelerinden doğduğunu ileri sürmektedir. Bu açıklamanın yeterli olup olmadığı ve yöresel grup (yani ocak) lehindeki tercihin daha derin sebeplere dayanıp dayanmadığı sorulabilir. Ocakların (veya yöresel hücrelerin) daha verimsiz çalıştıklarında şüphe yoktur. Fakat çok kimse bir partiye sırf çalışmak için girmez; partide, günlük tasalarından bir kurtuluş, ufuklarını genişletecek bir imkân, Pascal'ın deyimiyle bir «oyalanma» arar. Bu bakımdan ocak toplantıları, daha geniş kadrosu, başka çevrelerden kişilerle karşılaşma imkânı, konferansları, yöresel konulardaki tartışma ve sohbetleriyle, hücre toplantılarından daha oyalayıcı niteliktedir. Dolayısıyle hücre

1 *La lutte pour l'indèpendance national et la paix*, Editions du Parti Communiste, 1950, s. 91.

sistemi ancak merkezin sürekli çabasıyle kurulup devam ettirilebilir. Parti liderlerinin büyük bir otoriteye sahip bulunduğu Komünist partilerde böyle bir çaba mümkündür. Daha ademimerkeziyetçi ve daha az disiplinli olan bir Sosyalist partide ise, durum farklıdır.

Halk kütlelerini örgütlendiren bir partide ocak sisteminin «doğal» olduğu, yani en açık bir eğilim olan en az çaba kanununa uygun düştüğü, hücre sisteminin ise «sunî» nitelik taşıdığı, yani ancak sürekli bir baskıyle yaşatılabildiği söylenebilir. Ancak gerek bu karşıtlığı, gerekse bir partiyi hücre temeli üzerinde yaşatmanın güçlüğünü mübalağa etmemelidir. Belki de halen Fransız Komünist partisinde bu ikinci güçlüğü arttıran husus, en kuvvetli

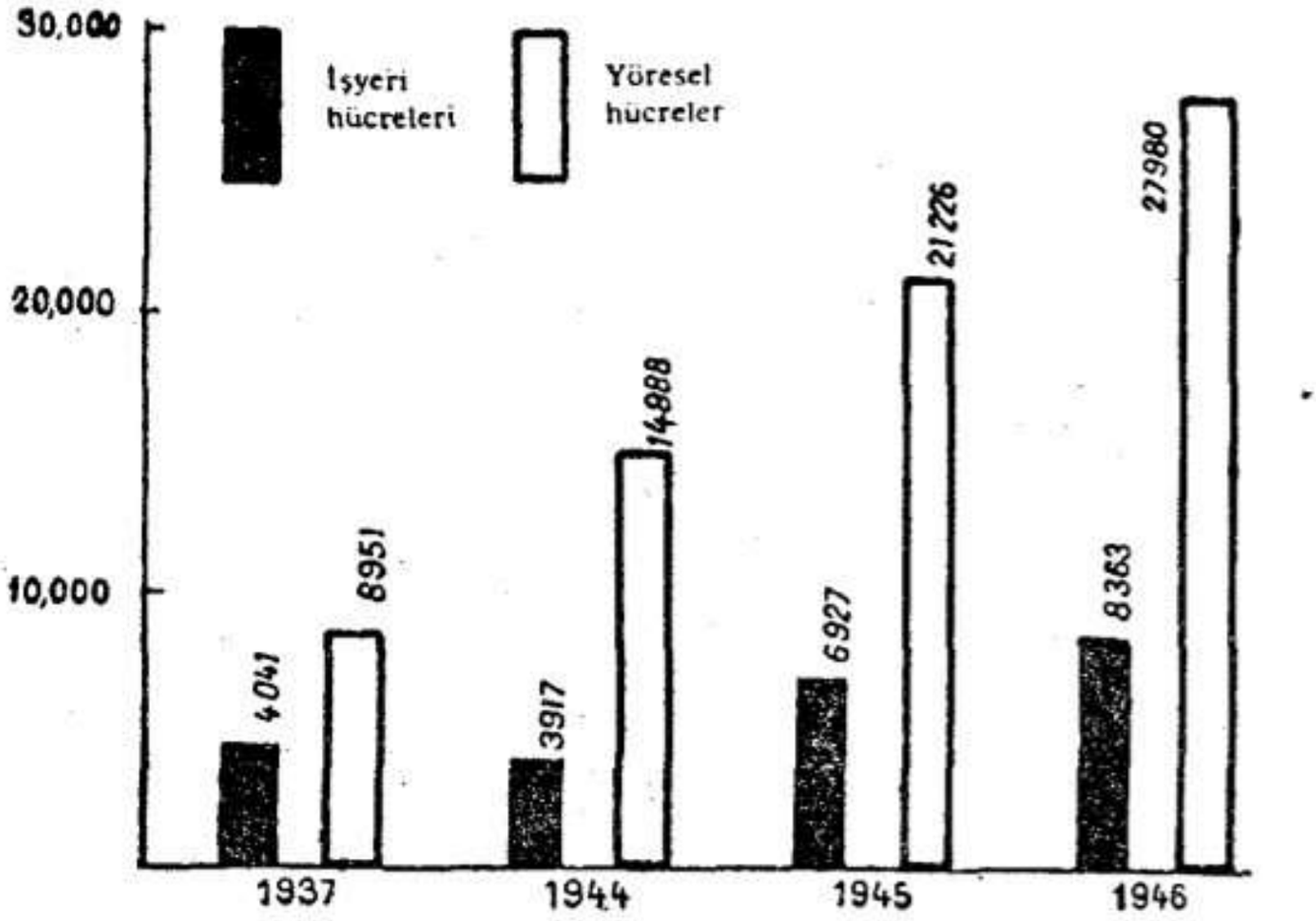

Şekil 2. Fransız Komünist Partisinde işyeri hücreleri ve yöresel hücreler.[1]

[1] M. Léon Mauvais'nin 1945 Paris Kongresine sunduğu raporda (s. 6 ve son.) ve 1947 Strasbourg Kongresine sunulan raporlarda zikredilen rakamlara göre.

sendika konfederasyonu olan C.G.T.'nin doğrudan doğruya partiye bağlı bulunuşudur. Belli başlı sendikaların Sosyalist ol-olması halinde, Kömünist hücresi, bu sendikalarla mücadele etmek, onların kinden daha aşırı isteklerle dolu sloganlar yaymak ve onlar içerisinde propaganda çekirdekleri kurmak gibi, önemli ve belirli bir eylem temeline sahiptir. Oysa, sendikalar Komünist olduğu takdirde, hücrenin faaliyetleriyle gerçek sendikal eylem arasında gereksiz tekrarlamalar olması gibi bir tehlike görülür. Ne olursa olsun, 1945 yılında Fransız Komünist partisindeki işyeri hücrelerinin, savaş-öncesine oranla, hissedilir derecede önemlerini kaybetmiş olduğu gözlemlenebilir) bkz. Şekil 2 ve 3).

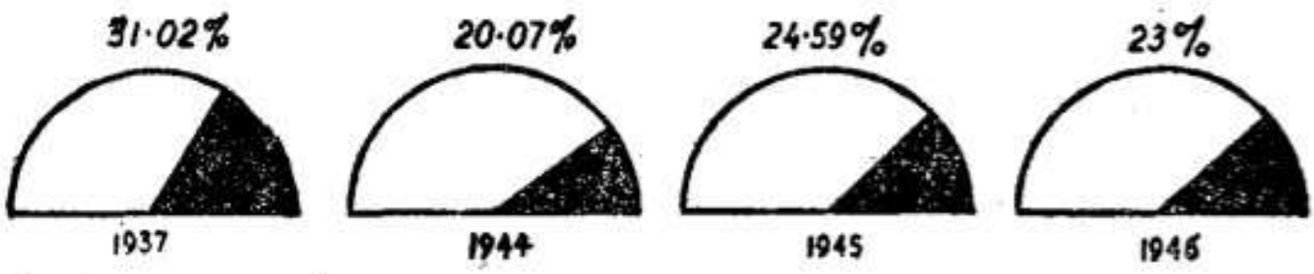

Şekil 3. Fransız Komünist Partisinde işyeri hücrelerinin oranı.[1]

Bu olay, kısmen partinin sosyal yapısındaki değişimle, yani üye sayısındaki artış oranının, orta-sınıflarda ve çiftçi sınıfında işçi sınıfmdakinden daha yüksek oluşuyla açıklanabilir (bkz. Şekil 4). Fakat bu, tek etken değildir; 1937 - 1944 arasında işçi üyeler artmış olduğu halde, işyeri hücrelerinin sayısı azalmıştır. 1946 dan beri de, partide işçi üyelerin oranı yükselir göründüğü halde, işyeri hücrelerinin sayısı azalmaktadır. M.A. Lecoeur'ün 1950 Kongresine sunduğu rapor, toplam rakamları vermemekle beraber, bazı tipik örnekleri nakletmekte ve «bunlar, münferid olaylar değil, genel eğilimi gösteren örneklerdir» diye ilâve etmektedir[2] Şu halde, işyeri hücresinin, partinin temel unsuru olarak muhafazası güçlüklerle karşılaşmakta; fakat liderler, bu sistemin ocak

1 Bkz. s. 48,n. 2.

2 *Op. cit., s.* 14.

Yıl	Sanayi Bölgeleri		Yarı-Sanayi Bölgeleri		Tarımsal Bölgeler	
	Üye Sayısı	Nüfusun Yüzdesi	Üye Sayısı	Nüfusun Yüzdesi	Üye Sayısı	Nüfusun Yüzdesi
1937	144,383	1·02	93,926	0·646	54,392	0·284
1944	153,000	1·08	120,634	0·83	97,834	0·512
1945	222,323	1·57	202,018	1·389	192,014	1·6
1945 rakamları 1937 ile karşılaştırıldığında artış yüzdesi (%)	53·9%		115%		253%	

Şekil 4. 1939 Savaşından önce ve sonra Fransız Komünist Partisinde üyelik.[1]

isteminden çok daha etkin olduğuna inandıklarından, güçlükleri yenmeye çalışmaktadırlar.

Bu inancın bir işçi partisi bakımından haklı olduğunda şüphe yoktur. Ocak, ancak gevşek, yüzeysel ve gelip geçici bir disipline imkân verir, hücre ise, hacmi ve sürekliliği sayesinde, düzenli sıkı ve sağlam bir disiplin kurmayı mümkün kılar. Hücre çalışmasının, ocak tartışmalarını tercih eden birçok kişiyi parti üyeliğinden vazgeçirdiği muhakkaktır. Fakat bunlar zaten, o kadar iyi, samimî ve güvenilir olmayan kimselerdir. Oysa diğerleri için hücre, hem çabuk, kesin ve ciddî bir eylem aracı, hem de bir eğitim merkezidir. Şüphesiz, hücre sistemi, Komünist partiler için bir kuvvet unsuru teşkil eder. Fakat aşağıda göreceğimiz gibi, hücre sistemi yüzünden siyasal eylemin ağırlık merkezi

[1] Tablo, M.Léon Mauvais'nin 1945 Kongresine sunduğu raporda verilen rakamlara dayanmaktadır: *Op. cit.*, s. 4-5. Yazar, hangi bölgeleri «sanayi» veya «tarım» bölgeleri saydığını belirtmemektedir. Ayrıca, bu bölgelerin 1937'deki nüfusu hakkında verdiği ramaklar, 47.744.500 kişiye ulaşmaktadır ki, bu, Fransa'nın o tarihteki nüfusundan (41 milyon) fazladır; dolayısıyle rakamlar, denizaşırı toprakları da içine alsa gerektir.

değişmektedir. Komite, esas itibariye, bir seçim ve parlamento örgütü, seçmenlerin desteğini kazanmaya ve seçilenler üzerinde baskı yapmaya yarayan bir araçtır; komite, seçimin örgütlendirilmesine ve vatandaşlarla temsilciler arasında temas kurulmasına imkân verir. Ocakta bu nitelik, hissedilir şekilde değişir; ocak toplantıları, üyelerin eğitilmesini mümkün kılar. Ocak, sadece seçim kazanmaya değil, üyelerine bir siyasal eğitim vermeye ve böylece doğrudan doğruya kütlelerden çıkarak onlar adına iş görebilecek bir elit yetiştirmeye çalışır. Fakat, herşeye rağmen seçim ve parlamento düşünceleri, önceliklerini muhafaza eder. Hücre de ise, bunlar tamamen ikinci planda kalır. Hücre, mahiyeti ve boyutları bakımından, seçim mücadelesine elverişli bir araç değildir; bir seçim çevresiyle veya onun bir alt-bölümüyle çakışmaz; bir siyasal seçime katılma amacıyla değil, işyerinde faaliyet göstermek amacıyla kurulmuştur. Şüphesiz, hücre içinde yürütülen kışkırtma faaliyeti, seçim kampanyalarında yarar sağlayabilir; fakat bu, dolaylı ve sapa bir yoldan olur; kampanyaların başka organlarca yönetilmesi zorunludur.

Böylece, örgütün temeli olarak hücrenin seçilmesi, bizzat siyasal parti kavramında derin bir değişime yol açmaktadır. Siyasal parti, oy toplamak, temsilcileri bir araya getirmek ve bunlarla seçmenleri arasında temas sağlamak amacını güden bir topluluk olacak yerde; bir kışkırtma, propaganda, disiplin ve (gerekirse) yeraltı faaliyeti aracı haline gelmekte, seçimler ve parlamento görüşmeleri onun için çeşitli faaliyet araçlarından sadece bir tanesini, hattâ tali nitelikte bir tanesini teşkil etmektedir. Bu değişimin önemi üzerinde ne kadar durulsa azdır. Siyasal rejimle, onun kendi işleyişini sağlamak üzere yarattığı organlar arasındaki kopma, burada kendisini göstermektedir. Genel oyun ve parlamenter demokrasinin doğuşu, siyasal partilerin gelişimine yol açmıştır; fakat partilerin gelişimi de, içlerinden bazılarını seçimlerden ve parlamentodan uzaklaştırıcı bir yapıya yöneltmiştir. Hücre sistemi, bu olayın tali bir görünümünden ibarettir; ileride daha önemlileriyle de karşılaşılacaktır.

Milis. Siyasal partilerle, seçim ve parlâmento faaliyetleri arasındaki kopma, milis (*milice, militia*) temeline dayanan partilerde daha da açıktır. Milis, üyeleri askerî esaslara göre örgütlenen, askerlerle aynı disipline ve aynı eğitime tabi tutulan, onlar gibi üniforma ve alâmetler taşıyan, onlar gibi önlerinde bando ve bayraklar olduğu halde geçitler yapan, onlar gibi hasımlarına karşı silâhlı fizikî mücadeleye girişebilen bir çeşit özel ordudur. Ancak bu üyeler, sivilliklerini muhafaza ederler; genellikle, sürekli bir seferberlik altında tutulmadıkları gibi, geçimleri de örgütçe sağlanmaz; sadece, sık sık toplanmak ve talim yapmak zorundadırlar. Dalma liderlerinin emirlerine hazır bulunmaları şarttır. Milis üyeleri arasında da, genellikle iki kategori ayırdedilebilir; bunlardan biri, bir çeşit aktif ordu, diğeri ise sadece bir «yedek» kuvvet teşkil eder. Örneğin, Hitler'in Hücum Kıtaları içerisindeki aktif üyeler, haftada üç veya dört kere ve hemen her pazar günü propaganda yürüyüşleri veya siyasal toplantıların korunması için göreve çağrılırlardı; buna karşılık, otuzbeş yaşını aşmış veya meslekî meşguliyetleri dolayısıyle yedeğe ayrılmış olan milis üyeleri, ayrı alaylarda gruplandırılır ve daha hafif görevlere koşulurdu. Aynı şekilde, 1921'de İtalyan Faşist savaş kıtaları örgütü kurulduğunda, aktif unsurlar olan *principii* ile tali görevlere verilen bir çeşit yardımcı ordu niteliğindeki *triari* arasında bir ayrım yapılmaktaydı.

Milisin askerî karakteri, onun sadece bileşiminde değil, yapısında da göze çarpar. Bu yapı, piramit biçiminde birleşerek gitgide daha büyük birimler teşkil eden çok küçük temel gruplara dayanır. Nasyonal Sosyalist Hücum Kıtalarında, en küçük unsur, dört ilâ oniki kişiden meydana gelen manga (*schar*) idi; üç ilâ altı manga, bir takım (*trupp*); dört takım, bir bölük (*sturm*); iki bölük, bir tabur (*sturmbaum*); üç ilâ beş tabur, bir alay (*standarte*) teşkil ediyor ve böylece alay, bin ilâ üçbin kişiden meydana geliyordu; üç alay, bir tugay (*untergruppe*); dört ilâ yedi tugay, bir tümen (*gruppe*) meydana getiriyordu; yirmibir Alman eyaletinden herbiri için bir tümen mevcuttu. Alman Komünist par-

tisinin milisi olan Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği (1929'da feshedilmiş ve sonra Faşizme Karşı Savaş Ligi adı altında yeniden kurulmuştur), seferberlikte kolaylık sağlamak üzere, aynı mahallede, hattâ mümkünse aynı blokta oturan sekizer (sonraları beşer) kişilik gruplara dayanmaktaydı. Dört grup, bir takım (*abteilung*) ve üç takım bir bölük (*kamaradschaft*) teşkil ediyordu. Mussolini'nin *Fascii* örgütü de, aynı modelin kopyasıydı; burada temel unsur, Roma tarihinden alınma terimlere göre seksiyonlar, senturiler, kohortlar ve lejyonlar şeklinde gruplaştırılan savaş müfrezeleriydi (*squadri di combatimento*).

Hiç bir zaman bir siyasal parti, sadece milis temeli üzerine kurulmuş değildir. Alman Nasyonal Sosyalist partisinde, Hücum Kıtalarının yanısıra, işyeri hücreleri ve klasik tipte ocaklar da vardı. İtalyan Faşist partisinde de, ceza baskınları ve müfrezecilik (*squadrism*) günlerinde bile, bunlar mevcuttu; hele Weimar Cumhuriyeti Komünist partisinde Kızıl Cephe milisi, sadece koruyucu bir rol oynamaktaydı. Öte yandan, toplantılarda düzeni sağlamak ve konuşmacılarla parti üyelerini korumak arzusu hemen bütün partileri, oldukça basit bir milis kurmaya itmiştir. Bu durum, milisin, bazı partilerde çok tali ve silik bir rol oynamasına karşılık, diğer bazı partilerde temel unsur sayılmasına engel olmaz. Bir partinin dört «temel unsur»dan sadece birine dayandığı haller nadirdir (belki, komitelere dayanan eski on dokuzuncu yüzyıl partileri müstesna). Ocaklardan kurulu partilerde, genellikle henüz ocak bulunmayan komünlerde ilçe komitesine bağlı olarak faaliyet gösteren bireysel temsilcilere rastlanır; bunlar, komite partilerindeki seçim ajanlarına pek benzer (örneğin, 1948'de Hıristiyan Sosyal partinin Valon eyaletlerinde 677 yöresel ocağı ve ocak bulunmayan yerlerde de 1847 temsilcisi mevcuttu). Hücrelere dayanan partiler, işyeri çerçevesi içinde gruplandırılmasına imkân olmayan üyeleri bir araya getirebilmek için ocaklara pek benzeyen yöresel hücreler kurmak zorundadırlar. Aynı şekilde, milise dayanan bir parti de, orjinalliğini yitirmeksizin, bir ocak ve hücre şebekesi ihtiva edebilir. Komite

partileri, ocak partileri, hücre partileri ve milis partileri arasındaki ayrım, bu partilerin temel kurucu unsuruna dayanır; yoksa onun mutlaka inhisarcı nitelik taşımasını gerektirmez. Hatta bu unsurun, parti üyelerinin sayısal çoğunluğunu toplaması da gerekli değildir. Fransız Komünist partisinde işyeri hücreleri, yöresel hücrelerden çok daha azdır,; Alman Nasyonal Sosyalist partisinde, Hücum Kıtalarının üye sayısı, partinin toplam üye sayısının üçte birinden pek fazla olmamışa benzemektedir (1922'de, partinin 15.000 üyesine karşılık S.A.'nin 6.000; 1929'da, 175.000'e karşılık 60.000; 1932'de 1.200.000'e karşılık 350.000 üyesi vardı).[1] Bununla birlikte, milis nasıl Nazi partisinin aslî temeli olmakta devam etmişse, işyeri hücresi de Komünist partisinin aslî temeli olarak kalmıştır. Her iki parti de, genel yönelimini, taktiğini, orijinal karakterini ve stilini bunlardan almaktadır.

Hücre bir Komünist icadı olduğu gibi, milis de Faşistlerin bir eseridir. Bir defa milis, Faşist doktrine, yani elitlerin ve aktif azınlıkların üstünlüğünü ve iktidarın bunlarca ele geçirilip korunabilmesi için zorun gerekli olduğunu savunan bu Sorel, Maurras ve Pareto karışımına uygun düşer; milis, bu azınlıkları örgütlendirerek, onlara zora dayanan eylem araçları sağlar. Milisi, Faşizmin sosyal yapısıyle de açıklamak mümkündür; Faşizm, kütlelerin gücüne silâh gücüyle karşı koyarak, işçi sınıfı egemenliğini önlemeye çalışan burjuvazinin ve orta-sınıfların bir aracıdır. Nihayet milis, Faşizmin tarihsel gelişiminin bir sonucudur; 1920 İtalya'sındaki kargaşalık ve anarşi ortamı içinde *Fascii*, sert fakat anî ve gözle görülür bir düzen kurmuş, böylece hükümetin yetersizliğini telâfi etmiştir; aynı şekilde Hücum Kıtaları, bir yandan sokak üstünlüğünü Komünist ve Sosyalist yığınların elinden alırken, bir yandan da yenik fakat militarist Weimar Almanya'sında yeni kurulacak bir ordu ümidini uyandırmıştır.

Milisin, seçim ve parlamento faaliyetlerine hücreden de daha

[1] Rakamlar, J. Benoist-Méchin, *Histoire de l'Armée Allemande*, Paris, 1938'den alınmıştır (ihtiyatla kabul edilmeleri gerekir).

uzak olduğu açıktır. Milis, demokratik rejimi örgütlendirmenin değil, onu devirmenin bir aracıdır. Bu niteliği hücreninkinden daha belirgin olmakla birlikte, milisin hücreden daha etkin olduğu şüphelidir. Faşist milisi, Roma yürüyüşüyle Mussolini'yi iktidara getirmiştir; Nazi milisi, Reichstag yangını senaryosuna ve sonra da Komünist partisinin feshine imkân vererek, Hitler'i iktidarda tutmuştur; böylece, bir halk ayaklanması olmaksızın Naziler parlamento çoğunluğunu sağlamlaştırmışlardır. Bununla birlikte milis partileri, hücre partileri gibi, iktidarın ele geçirilmesi safhasında seçimleri ve parlamentoyu hor görmezler. Hitler, Roehm'ün eğilimlerine, Mussolini milisçiliğin aşırılıklarına şiddetle karşı koymuştur. Her iki parti de, seçimlere katılarak yoğun bir seçim propagandası düzenler ve karışık parlamento entrikalarına girişirler. Fakat bu, onların faaliyetlerinin ancak tek ve tâlî bir yönüdür. Bu partiler, seçim ve parlamento mekanizmasını o mekanizma çerçevesinde çalışmak için değil, onu yıkmak için kullanırlar. Hücre partilerinin yaptığı da, başka bir şey değildir.

Hücre ve milis sistemlerinin birbirleriyle iç içe geçme ve birbirlerini tamamlama eğiliminde olup olmadıkları da sorulabilir. Esas itibariyle milise dayanan partilerin hücrelerle de yakından ilgilenmeleri ve bunlara örgütlerinde büyük yer vermeye çalışmaları, ilginçtir. İşyeri hücreleri, Nasyonal Sosyalist partide çok gelişmişti; partinin başındaki «birinci örgüt dairesi»nde, (W. Schumann'ın yönetimindeki) işyeri hücreleri direktörlüğü, üç ana bölümden birini meydana getiriyordu[1]. Faşist parti, iktidara gelmesinden önce hücrelere yer vermemişse de, bu, hücrelerin henüz mevcut olmayışından (Rusya dışındaki Komünist partiler 1924'e kadar hücre sistemini kabul etmemişlerdir) ileri gelmişti. 1930 Savaşı öncesinde çeşitli Avrupa ülkelerindeki küçük Faşist partiler ise, birtakım güçlüklere rağmen, hücreler kurmaya çalışmışlardır. Öte yandan, hücreye dayanan partiler, Faşist partiler dışında, milis sistemine zaman zaman büyük yer vermiş olan yegâne par-

1 *Dokumente der Zeitgeschichte*. Munich, 1941.

tilerdir. Şüphesiz, daha başkaları da aynı sistemi kullanmışlardır: Alman Sosyal Demokratlarının «İmparatorluk Sancağı», Avusturya Sosyal Demokratlarının işçi milisi mevcuttu; hatta Belçika İşçi partisi, 1920'de bir Gençlik Milisi kurmuştu. Fakat bu çabalar, hiç bir zaman fazla ileri gitmemiştir. Hitler'in Hücum Kıtalarına karşı güçlü bir milis kurabilmiş olan tek Alman partisi (Naziler dışında), Komünist partisiydi. Komünist milisin 1945 Avrupasındaki gelişimi, daha da belirticidir: Diğer partiler de direnme hareketinde mücadele etmiş ve düşmanla savaşmış oldukları halde, işgal sırasında bağımsız bir askerî örgüt kurabilen ve Kurtuluştan sonra bunu güçlü halk milislerinin çekirdeği haline getirebilen, ancak Komünist partiler olmuştur. Bu milislerin bazı Doğu Avrupa ülkelerinde, özellikle Çekoslavakya'da oynadıkları rol malûmdur.

Milis ve hücrenin birlikte kullanılması yolundaki bu eğilim, her ikisinin de seçim ve parlamento metotlarından uzak oluşlarıyle açıklanabilir; dolayısıyle bunlardan birincisine dayanan bir parti ikincisini, yahut ikincisine dayanan bir parti birincisini de kullanmakta tereddüt etmez. Daha önemlisi, belki bu iki sistem arasında yapısal bir hısımlık da ortaya çıkarılabilir: Temel grupların küçüklüğü, grup üyelerinin yakınlığı, faaliyetlerin sıklığı gibi. Nasıl milis askerî bir seferberlik sağlıyorsa, hücre de üyeler için bir çeşit «sivil seferberlik» sağlamıyor mu? Özellikle, bu küçük grupları –müfrezeler ve hücreler– tek bir kuruluş içerisinde birleştiren genel bağlantı, her iki partide aynı genel çizgileri taşımaktadır.

II. GENEL BAĞLANTI

Bir araya gelmeleriyle partiyi meydana getiren küçük temel topluluklar –komiteler, ocaklar, hücreler, milisler– birbirlerine nasıl bağlanırlar? Bu, partinin genel bağlantısı problemidir; yüzeyden bakınca, tamamen teknik ve dolayısıyle tali bir sorun gibi görünmekle beraber, gerçekte siyasal nitelikte ve çok önemli bir

sorundur. Çünkü partinin birincil grupları arasındaki bağlantı ve ilişkilerin düzenleniş tarzı, partinin militanları, ideolojik birliği, eylemlerinin etkinliği, hatta metot ve prensipleri üzerinde derin bir etki gösterir.

Genellikle siyasal bağlantı, devletin idarî bağlantısını model olarak alma eğilimindedir; dolayısıyle, «temel unsurlar»ın meydana getirdiği gruplar, ülkenin resmî bölümleriyle çakışan kademeli bir piramit görünümünü alır. Çoğu zaman, bu kademelerden biri hâkim nitelik taşır ve genellikle temel yönetim bölgesine tekabül eder. Fransa'da hücre ve ocaklar, il *(département)* federasyonları içersinde toplanır; ilçe *(arrondissement)* ve bucak *(canton)* grupları, tali ve bağımlı nitelik taşır. Belçika'da ise bağlantı, ilçeye dayanır; bucak ve il komiteleri, çok daha önemsizdir. Hollanda'da bu birim, genellikle mıntıka *(district)*, İsviçre' de kantondur, vb.. Bununla birlikte bazı partiler, kendi bağlantılarını yönetim çerçevesinden ayırma eğilimi gösterirler. Fransız Komünist partisi, uzun süredir, hiç bir idarî karşılığı olmayan ve sadece parti birimleri niteliğini taşıyan «çevre» *(rayon)* ve «bölge» *(région)* örgütlerini kullanmaktadır. Faşist milislerin değişik bağlantı kademeleri, çok açık bir orijinal karakter gösterir; Alman Sosyal Demokrat partisinin mıntıkaları, *Länder* sınırlarıyle çakışmaz (Şekil 7) vb.. Ayrıca, bağlantı kademelerinin bir tanesine üstünlük verme eğilimi genel değildir; bu kademelerin sayısını çoğaltan ve herbirine hemen hemen eşit önem veren partilere de rastlanır. Bu yapının, partinin merkeziyet derecesi üzerinde önemli sonuçları vardır.

Zayıf Bağlantı ve Kuvvetli Bağlantı. Her ikisi de belli bir parti örgütü çeşidinin tipik temsilcisi olan Fransız Radikal Sosyalist partisiyle Belçika Hıristiyan Sosyal partisini karşılaştıralım. Bunlardan ilkinin bağlantısı çok zayıftır. Parti, esas itibariyle, kendisine kollektif şekilde üye olmuş bulunan komitelerden, federasyonlardan ve gazetelerden meydana gelir. Genellikle ,ancak il federasyonları, partiye doğrudan doğruya üye olabilirler; çünkü tüzük, bir federasyona (şayet varsa) kayıtlı olmayan bir komitenin üye-

liğine izin vermemektedir. Fakat bu federasyonların iç yapılarına ve komitelerin federasyonlar içinde nasıl birleşeceklerine dair hiç bir kayıt yoktur. Dolayısıyle her federasyon, dilediği gibi örgütlenmekte serbesttir. Federasyonların parti içindeki bağlantıları da, daha açık şekilde belirtilmiş değildir. Gerçi tüzük, Kongre ve Yönetim Kurulu için bir temsil sistemi koymaktadır, ama, bu da kesin olmaktan uzaktır. 1914 Savaşından önce Kongre, partili milletvekilleriyle, gazetelerin, komitelerin ve federasyonların delegelerinden meydana gelirdi; fakat bu delegelerin sayısı ve seçim şekli açıkça belirtilmemişti. Şimdi ise, aidatlarını ödemiş olan yöresel komite ve federasyon üyeleri, bu ödemede bulunurken bir «Kongre kartı» almak suretiyle toplantılara katılabilirler; böylece herkes (veya hemen herkes) Kongre üyesi olabilir.

En önemli merkez organı olan Yönetim Kurulunun kuruluş şekli de, daha kesin hükümlere bağlanmış değildir. Kurul, tabiî *(ex-officio)* üyelerle, Kongre tarafından seçilen üyeleri içine alır. Tabiî üyeler, partili senatörler, milletvekilleri, il genel meclisi ve belediye meclisi (nüfusu 50.000'i aşkın şehirlerin) üyeleri, partinin fahrî başkan ve başkan yardımcıları, parti başkanları ve eski başkanların, genel sekreterleri ve eski genel sekreterleri ve il federasyonlarının başkan ve sekreterleridir. 1914'den önce, Kongre tarafından seçilen üyeler, her il ve her 200.000 nüfus için ikişer delegeden meydana geliyordu. Bu tarihten sonra ise Kongre, her ilden (1) her 100.000 nüfus veya 100.000 nüfusun kesri için bir üye; (2) aidatlarını ödemiş her 200 üye veya 200'ün kesri için bir üye seçmeye başlamıştır. 1945'ten beri, sadece ikinci kategori mevcuttur; fakat bu üyeler, Yönetim Kurulunun ancak dörtte birini teşkil etmekte, geri kalanını ise tabiî üyeler meydana getirmektedir. Bağlantının zayıflığı burada açıkça görülür. Radikal parti, her biri kuvveti oranında söz hakkına sahip temel topluluklardan meydana gelen bir gruba değil; gizli entrikalardan, klik rekabetlerinden, hizip ve şahıs mücadelelerinden doğan belirsiz ve değişken bağlarla birbirlerine bağlanmış komitelerden müteşekkil tutarsız bir yığına benzemektedir. Dünyadaki ılımlı ve

Muhafazakâr partilerin çoğu, aynı tipte bir yapı gösterir. Bu yapı, her zaman Radikal partinin yapısı kadar belirsiz değildir; fakat sözü geçen partilerden bazıları, örneğin, Amerika partileri, Radikal partininkinden de daha zayıf ve daha belirsiz bir bağlantı sistemine sahiptir.

Belçika Hıristiyan Sosyal partisiyle yapılacak bir karşılaştırma, aradaki farkı açıkça ortaya koyar. Bu partide bağlantı sistemi, her temel unsurun partinin genel hayatına katılmasını sağlayacak şekilde, ayrıntılarına kadar düzenlenmiştir (Şekil 5)

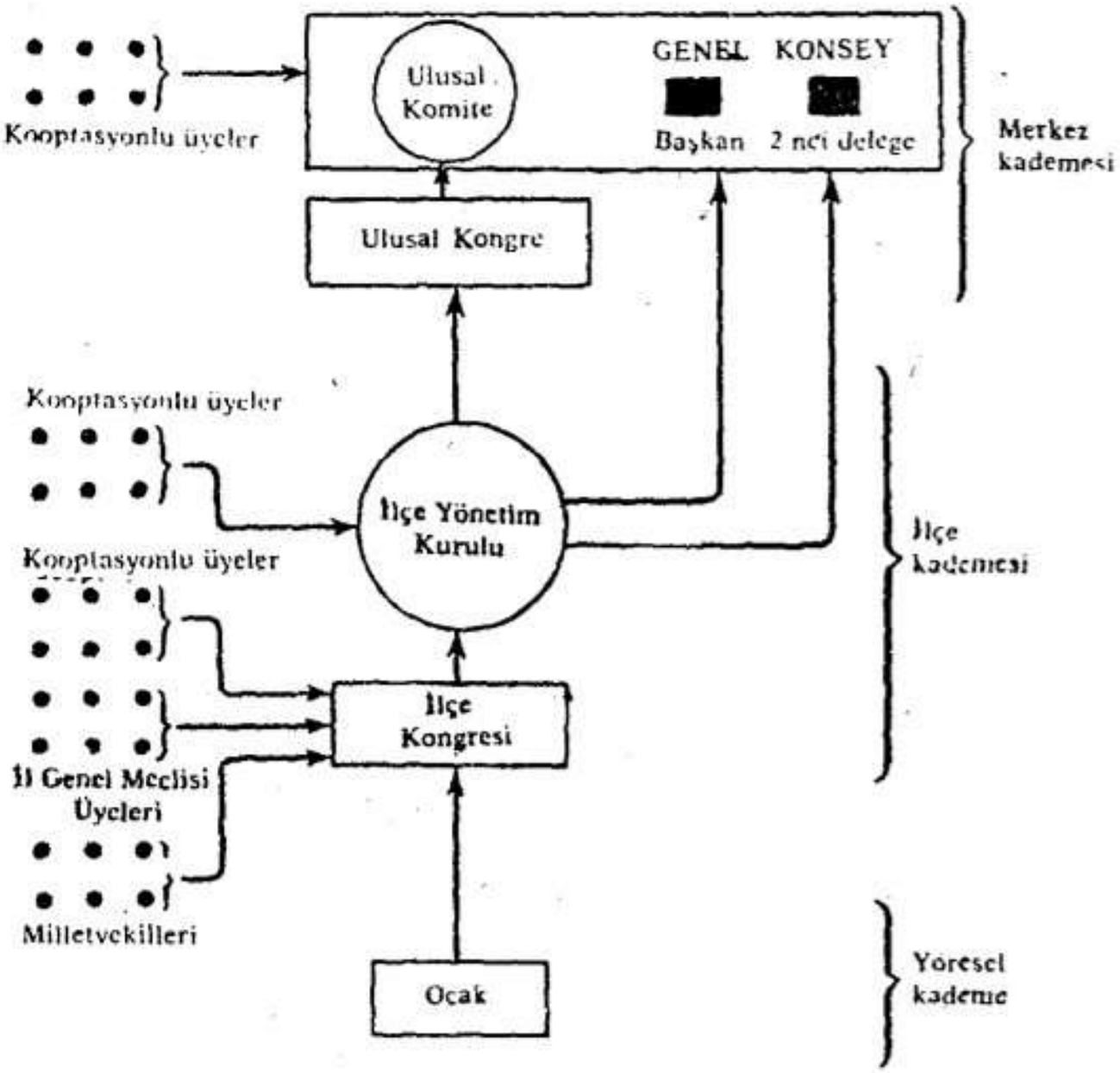

Şekil 5. Belçika Hristiyan Sosyal Partisinin bağlantısı.

Her yıl yöresel ocaklar, her 100 üye için bir kişi oranında olmak ve ikiden aşağı olmamak üzere, delege seçerler; ocak delegeleri,

milletvekillerinin ve il genel meclisi üyelerinin de katılmasıyle, ilçe Kongresini meydana getirir; Kongre, bir başkanla en az on iki üye seçer; bunlar da, kooptasyon yoluyla, seçilmiş üyelerin yarısı sayısında üye tayin ederler; böylece, partinin yöresel düzeyde yönetimini sağlayan İlçe Yönetim Kurulu ortaya çıkar. Her Yönetim Kurulu, kendi Kongre üyeleri arasından, Ulusal Kongreye katılacak delegeleri seçer; bu delegelerin oranı, Kurulun kendi bölgesi içindeki bütün ocaklara usulünce kaydolmuş her 250 üye için bir kişidir. Ulusal Kongre, partinin en yüksek karar organı olup, Ulusal Komite üyelerinin çoğunluğunu (diğerleri kooptasyonla iş başına gelir) seçer; Ulusal Komite, partinin sürekli yönetim işleriyle görevlidir. Bu Komite, ilçe yönetim kurulları başkanlarıyle her ilçeden ikinci bir temsilcinin ve Komitenin kendisince seçilecek iki üyenin katılmasıyle, bir Genel Konsey haline gelebilir. Genel Konsey, Kongre ile Ulusal Komite arasında aracı bir organ teşkil eder ve önemli sorunlarda federasyonlara doğrudan doğruya ve süratle danışılmasını mümkün kılar.

Belçika Hıristiyan Sosyal partisinin bağlantı sistemi orijinal olmayıp, geniş ölçüde Belçika Sosyalist partisinin yapısından esinlenmiştir. Bunu örnek almış olmamızın sebebi, yeni ve ayrıntılı nitelikte oluşudur; ancak aynı sistem, ana çizgileriyle, dünyanın hemen bütün Sosyalist partilerinde, Katolik ve Hıristiyan Demokrat partilerin çoğunda ve diğer eğilimlerdeki birçok partilerde de görülmektedir. Komünist ve Faşist partilerde (ve Komünist veya Faşist olmayan daha birçoklarında) bağlantı sistemi, hiyerarşik kademelerin daha çok oluşu ve coğrafî çerçevenin aynı olmayışı yönünden, oldukça farklı olmakla beraber, temel nitelik aynıdır. Bütün bu partilerde, Fransız Radikal Sosyalist partisinin zayıf bağlantısının aksine, kuvvetli bir bağlantı mevcuttur. Parti, bütün temel unsurların, önem derecelerini tayin eden belli bir mevkie sahip oldukları örgütlenmiş bir topluluk görünümündedir. Aslında, entrika ve hizipleşme bunlarda da mümkündür; ama ancak, parti topluluğundan ve onu meydana getiren gruplardan destek bulabildiği ölçüde. Fransız Sosyalist

partisindekiler çeşidinden bir «eğilim»in parti üzerinde nüfuz sahibi olabilmesi için, bunun ilkin her ocakta belli sayıda üyenin, her federasyonda belli sayıda ocağın, Kongrede de belli sayıda federasyonun desteğini kazanmaya çalışması gerekir.

Kuvvetli bağlantı, demokratik yapıyle karıştırılmamalıdır. Zayıf bağlantının demokratik olmadığından şüphe yoktur; Radikal partinin örgütü, tamamiyle, üyelerin sesini boğmak ve parti-içi iktidarı küçük oligarşik gruplara vermek amacıyle düzenlenmiştir. Ancak bunun tersi doğru değildir; kuvvetli bir bağlantı sistemi, demokratik olabileceği gibi, olmayabilir de. Sosyalist partilerde, bütün kademelerde seçime başvurulması, oylamaların düzenlenmesi ve delege tutanaklarının sıkı şekilde kontrolü, yüksek bir demokrasi sağlamaktadır. Hıristiyan Demokrat partilerde çeşitli usuller (örneğin Belçika Hıristiyan Sosyal partisinde kooptasyon), bu demokratik niteliği zayıflatma eğilimindedir. Komünist partilerde ise, yöresel liderlerin merkez tarafından atanmaları, fiilî bir oligarşiye yol açmaktadır; bu takdirde bağlantının sertliği, oligarşinin bir unsuru, liderlerin parti üyeleri üzerindeki hâkimiyetini kuvvetlendiren bir araç haline gelmektedir.

Bir partinin bağlantı sisteminin zayıf ya da kuvvetli oluşunu belirleyen etkenler nelerdir? Ulusal yaradılıştaki geleneksel farklar, burada da söz konusu edilebilir. Bu gibi kavramlar, ne kadar belirsiz ve tehlikeli olurlarsa olsunlar, gene de büsbütün anlamsız değillerdir: Örneğin, Latin Sosyalist partilerinin İskandinav Sosyalist partilerinden, İtalyan Sosyalist partisinin Fransız Sosyalist partisinden daha zayıf bir bağlantıya sahip oluşu, hayli ilginçtir. Ancak bu, bizi fazla ileri götürmemektedir; çünkü, örneğin, Fransız Komünist partisi Alman Sosyalist partisinden, Fransız Sosyalist partisi de İngiliz Muhafazakâr partisinden daha sert yapıdadır. Aynı şekilde, açıklamamızda özel tarihsel koşullara da başvurabiliriz: 1940 ile 1945 arasında yeraltı mücadelesi zorunluluğu, Avrupa siyasal partilerini, bağlantı sistemlerini kuvvetlendirmeye itmiş ve bunun izleri, Kurtuluştan sonra da devam etmiştir. Ancak bu etkenler, pek tali nitelikte kalmaktadır.

Seçim sistemi, daha önemli bir etken gibi görünmektedir. Geniş çevreli liste usulü *(scrutin de liste)*, yöresel parti komitelerini veya ocaklarını, listelerin bileşimi üzerinde bir anlaşmaya varabilmek için, seçim çevresi içinde kendi aralarında kuvvetli bir bağlantı kurmak zorunda bırakır. Buna karşılık, dar bir seçim çevresinde işleyen tek-isim usulü *(scrutin uninominal)*, her küçük yöresel parti topluluğunu bağımsız bir varlık haline getirme ve böylece partinin bağlantısını zayıflatma eğilimindedir. Liste usulü, orantılı temsille, karma liste *(panachage)* imkânsızlığıyle ve adayların seçilme şanslarını önceden belirleyen bloke listeyle bir arada bulunuyorsa, bu takdirde kuvvetli bağlantı ihtiyacı daha da büyüktür. Orantılı temsille birlikte olsun ya da olmasın, liste usulü, yöresel düzeyin üstünde bir bağlantı sistemini teşvik eder; kişilerin etkisini azaltıp fikirlerin etkisini artırır; genel programlara yöresel çekişmeler karşısında üstünlük kazandırır; dolayısıyle partileri, ulusal düzeyde örgütlenmeye iter. Hatta bazı sistemlerde, örneğin ulusal artık sisteminde, orantılı temsil böyle bir örgütlenmeyi zorunlu kılar.

Bu sonuçlar, teorik bir muhakemeden değil, birçok pratik gözlemlerden çıkmaktadır. Kronolojik sıraya göre, ilkin Belçika örneğinden söz açabiliriz; burada, XIX. yüzyıl sonunda partiler, Avrupa'daki en kuvvetli yapılardan birine sahiptiler; bu da, liste usulüyle bir arada bulunuyordu. Bundan sonra, orantılı temsilin kabulünün, her ülkede bağlantıyı kuvvetlendirmiş olduğu göze çarpmaktadır; birçok ülkelerde resmî istatistiklerin, ancak bu tarihten sonra milletvekillerini partilere göre sınıflandırmaya başlamış olması ilginçtir; daha önceleri, parti örgütlerinin zayıflığı sebebiyle, böyle bir şeye imkân yoktu. Nihayet, Fransa örneği daha da dikkat çekicidir; burada tek-isim usulünün *(scrutin d'arrondissement)* yerini orantılı temsil alırken, Üçüncü Cumhuriyetin zayıf bağlantılı partileri de yerlerini Dördüncü Cumhuriyetin kuvvetli bağlantılı partilerine bırakmışlardır: Radikal parti, ilçelerde doğmuştur ve hâlâ bunun özlemini çekmektedir. Aynı şekilde, Amerikan partilerinin çok zayıf bağlantısıyle

tek-isim usulü arasında bir düşümdeşlik mevcuttur. Bununla birlikte, seçim sisteminin etkisi kesine benzememektedir: Aynı ülke içinde, parti bağlantısının kuvveti veya zayıflığı bakımından çok belirgin farklar bulunabilir. Seçim sistemi ne olursa olsun, her yerde Sosyalist partiler, Muhafazakâr partilerden daha kuvvetli bir bağlantıya sahiptirler. Fransa'da bile, Dördüncü Cumhuriyet partilerinin Üçüncü Cumhuriyete oranla daha sert yapıda oluşlarının, 1945 - 46 yıllarında zayıf bağlantılı partilerin (Radikaller ve Ilımlılar) ortadan silinip, kuvvetli bağlantılı partilerin (Sosyalistler ve Komünistler) gelişmesinden ve bunlara bir yenisinin (M.R.P.) eklenmesinden ileri gelip gelmediği sorulabilir.

Gerçekte, en önemli etken, partiyi meydana getiren temel unsurların mahiyeti gibi görünmektedir. Çözümlemeler, bunlarla parti bağlantısının kuvveti veya zayıflığı arasında bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Ondokuzuncu yüzyılda partiler, komiteye ve zayıf bağlantıya dayanıyorlardı; bugün de, Avrupa' daki Muhafazakâr, Ilımlı ve «Liberal» partilerin çoğu, bu iki aslî niteliği göstermektedir; Amerikan partileri de aynı durumdadır. Buna karşılık, ocağa dayanan Sosyalist partilerle Katolik partilerin çoğu, aynı zamanda kuvvetli bir bağlantıya sahiptir; ocağın daha sağlam ve daha yaygın olduğu Sosyalist partilerdeki bağlantı, genellikle, ocağın daha az düzenli bir şekilde işlediği Hıristiyan Demokrat partilerdekinden kuvvetlidir. Nihayet, hücre temeli üzerine kurulu Komünist partilerle, temel birimin milis olduğu Faşist partilerdeki bağlantı, daha da kesin, sert ve sağlamdır. Aynı farkları, ayrıntılar bakımından da göstermek mümkündür: Milislerin o kadar iyi örgütlenmemiş olduğu İtalyan Faşist partisi, Hücum Kıtalarının büyük bir mükemmelliğe erişmiş bulunduğu Alman Nasyonal Sosyalist partisinden daha zayıf bir bağlantıya sahipti. Ancak bu farklarda ulusal yaradılışın da rolü yok değildir.

Bu olgunun izahlarını araştırmak mümkündür; komite sisteminin, derin bir bireyciliği ve seçkinlerin siyasal nüfuzunu yan-

sıttığı, dolayısıyle böyle bir sistemde zayıf bağlantının doğal bir olgu olduğu söylenebilir. Oysa hücre sistemi, çeşitli teşebbüslere dağılmış olan bu küçük birimlerin çabalarının çok sıkı ve kesin bir koordinasyonunu zorunlu kılar; yoksa hücreler, hedefleri çok sınırlı olan pazarlık faaliyetlerinde harcanıp giderler. Milis sisteminde bu zorunluluk, daha da emredicidir; askerî bir örgütün mahiyeti, çeşitli temel birimlerin sürekli bir işbirliği içinde olmalarını ve bunlar arasında çok kesin bir hiyerarşik ilişki bulunmasını gerektirir. Ocağa gelince, bunun adı bile, daha geniş bir topluluk içersinde bir birleşmeyi hatıra getirmektedir; ocağın gerçekleştirmeye çalıştığı demokratik parti yapısı, her temel grubun, parti yönetiminde kendi gerçek önemiyle orantılı bir rol oynamasını gerektirir; bu ise, oldukça sert ve kuvvetli bir bağlantı sistemine yol açar.

Mamafih bu *a posteriori* açıklamaların büyük önemi yoktur. Önemli olan, uygulamada, komite sistemiyle zayıf bağlantı, ocak sistemiyle kuvvetli bağlantı, hücre ve milis sistemleriyle de çok kuvvetli bağlantı arasında genel bir paralelliğin mevcut oluşu dur. Burada önemli bir sınır çizgisiyle, iki parti tipini ayırdeden temel bir farkla karşı karşıya olduğumuzu gösteren başka olgular da bulunabilir. Örneğin, kuvvetli bağlantının karmaşık örgüte, zayıf bağlantının basit örgüte uygun düştüğü gözlemlenebilir. Parti, çeşitli temel unsurlar arasında ne kadar açık ve kesin bir bağlantı sağlamak istiyorsa, parti organlarının sayısını o kadar çoğaltmaya, bunların fonksiyonlarını geliştirmeye, aralarındaki görev dağılımını belirlemeye ve böylece zayıf örgütlü embriyonik bir otorite yerine kuvvetler ayrılığına dayanan gerçek bir Devlet mekanizması yaratmaya yönelir. Bu mekanizmada yasama yetkisi, «Kongre»ye (onun yokluğunda ise «Genel Konsey»e yahut «Ulusal Konsey»e); yürütme yetkisi, Yönetim Kuruluna («Ulusal Komite», «Yürütme Kurulu», «Merkez büro», vb.); yargı yetkisi de, «Tahkim», «Kontrol» veya «Uyuşmazlık» Komitelerine verilir. Yönetim mekanizmasındaki bu karmaşıklığı artıran bir etken de, kuvvetli bağlantılı partilerin, zayıf bağlantılı partilerin

komitelerine oranla, kendi ocaklarına, hücrelerine veya milislerine daha çok üye kaydetme amacını güden partiler oluşudur. Dolayısıyle burada, kütle partileriyle kadro partileri arasındaki başka bir ayrıma paralel bir durum mevcuttur. Bu çeşitli noktalar aşağıda daha ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Dikey Bağlar ve Yatay Bağlar. Kuvvetli bağlantıyla zayıf bağlantı arasındaki ayrım, önemli olmakla birlikte, yeterli değildir. Bu ayrım, bize sadece, pek yaklaşık nitelikte olmak üzere, tasnifin ilk unsurlarını, ilk yön işaretlerini vermektedir. Ayrımı daha kesinleştirmek için, bağlantı sisteminin yönünü belirtmemiz gerekir. Bu ise bizi, bir yandan dikey ve yatay bağlar, öte yandan da merkeziyet ve ademimerkeziyet karşıtlıklarına götürmektedir.

Dikey bağlar kavramı yeni değildir. Komünist partisi, bu sistemi büyük bir mükemmelliğe ulaştırmış olmakla beraber, onu icat etmemiştir. Genel anlamda dikey bağ, biri-diğerine tabi durumdaki iki organı birleştiren bağdır; örneğin, bir komün ocağıyle ilçe yönetim kurulu, bir ilçe yönetim kuruluyle bir il federasyonu, bir il federasyonuyle merkez komite. Buna karşılık yatay bağ, aynı düzeydeki iki organı birleştiren bağ, örneğin Neuilly ocağıyle Passy ocağı, Libourne yönetim kuruluyle La Réole yönetim kurulu, Dordogne federasyonuyle Lot-et-Garonne federasyonu arasındaki bağdır. Dikey bağlar sistemi, parti içinde bunlardan sadece birinci tipe izin verilip, ikincisine verilmemesi anlamına gelir. Böylece, sert bir kompartmanlaşma sağlanmış olur; aynı düzeydeki gruplar, üst kademenin aracılığı olmaksızın birbirleriyle haberleşemezler. Bu da iki şeyi gerektirir: Hiç bir dolaysız yatay ilişkinin mevcut olmaması ve üst kademelerin kuruluşunda delegasyona başvurulması. Farzedelim ki, iki komün ocağı, dolaysız yatay ilişkiler kurma hakkına sahip değillerdir; fakat eğer federasyon Kongresi, yöresel ocakların bütün üyelerinden meydana geliyorsa, sözü geçen ocaklar bu Kongrede temasa geçebilecekler, böylece dolaylı bir yatay bağ doğmuş olacaktır. Buna karşılık, Kongreye sadece, usulüne uygun şekilde seçilmiş ocak

delegeleri kabul ediliyorsa, ocakların kendileri arasında hiç bir temas mevcut olmayacaktır.

Komünist partisi, tutarlı ve sıkı bir dikey bağlantı sisteminin en iyi örneğini verir. Hücreler, birbirleriyle doğrudan doğruya değil, ancak üst kademe olan seksiyon *(section)* aracılığıyle haberleşebilirler. Seksiyon, hücrelerin delegelerinden meydana gelir; bu delegeler bir komite seçerler ve o da bir büro tayin eder. Seksiyonların kendileri de, birbirleriyle doğrudan doğruya değil, ancak üst kademe olan federasyon *(federation)* aracılığıyle haberleşebilirler; federasyon, altı ayda bir kongre halinde toplanan seksiyon delegelerinden meydana gelir; kongre, bir federasyon komitesi seçer ve o da bir büro tayin eder. Nihayet federasyonlar da, kendi aralarında değil, «zirve» yani Ulusal Kongre aracılığıyle haberleşirler; Ulusal Kongre, her iki yılda bir federasyon delegelerini bir araya getirir ve bir Merkez Komitesi seçer; o da, Siyasal Büroyu, Sekreterliği ve Siyasal Kontrol Komitesini tayin eder. Bu sistem, parti içinde her türlü bölünmenin, parçalanmanın veya muhalefetin gelişmesini kesinlikle önler. Bir hücrede doğan muhalefet, komşu hücrelere doğrudan doğruya bulaşamaz; seksiyon kademesine de ancak hücre delegeleri yoluyla varabilir; fakat bunların hepsi, zaten daha seçme ve daha güvenilir kişilerdir. Yüksek kademelerin herbirinde aynı engellere rastlanır ve her defasında bu engeller daha da kuvvetlenir; çünkü kadrolar daha iyi eğitilmiş ve denenmiştir. Hücreler içinde geniş bir tartışma özgürlüğünün mevcut olması (bütün kanıtlar bu noktada birleşmektedir), fakat hiyerarşi içersinde yükseldikçe bu özgürlüğün azalması ilginçtir.

Bağlantının dikey karakterini güçlendiren merkeziyetçilik, bulaşma tehlikelerini büsbütün azaltır. Alt organın her delegesi, kendisini seçenlere karşı değil, üst organa karşı sorumludur; dolayısıyle onun görevi, kendisine emanet edilen grup içersinde başgösterebilecek görüş ayrılıklarını üst organın bilgisine sunmaktır; bunda da amaç, söz konusu grubun görüşünü savunmak değil, merkezin kurtarıcı müdahalesini tahrik etmektir. Merkez,

çeşitli yöneticilerin tayininde önemli bir rol oynadığı, onlarla devamlı temasta olduğu, herhangi şüpheli bir eğilimin varlığı halinde onlarca uyarıldığı ve resmî mekanizmayı kontrol etmek amacıyle merkez tarafından gizli bir mekanizma kurulmuş göründüğü için, bu çeşitli «barajlar» daha da büyük güç kazanmaktadır[1]. Dolayısıyle, örgütün herhangi bir yerinde bir çatlak başgösterdiğinde, merkez, çok enerjik ve etkin bir müdahalede bulunabilir. Sistem, birbirlerinden sıkıca ayrılmış su geçmez kompartmanlara bölünmüş olması itibariyle, gemilerde kullanılan güvenlik mekanizmasına pek benzemektedir[2].

Dikey bağlar sistemi, sadece partinin birlik ve türdeşliğini koruyacak mükemmel bir araç olmakla kalmaz, aynı zamanda onun büyük kolaylıkla gizli faaliyete geçebilmesini de mümkün kılar. Çünkü dikey bağlar ve su geçmez bölmeler, gerçekte yeraltı faaliyetinin temel kuralıdır; böylece polis müdahalesi, örgütün çok dar bir kesimiyle sınırlı kalmış olur. Açık eylemden gizli eyleme geçişin yolu çok basittir. İlkin parti, yasak dolayısıyle veya eziyete uğrama korkusuyle kendisini terkeden, daha az sâdık üyelerin teşkil ettiği safrayı atar. Bu, partinin temel gruplarını biraz daha küçültür; örneğin, 1940'da gruplar beşer kişilik, daha sonralarıyse yalnız üçer kişilik olmuştur. Fakat parti, sadece, yatay ilişkiyi yasaklayan her zamanki kurallarını daha sıkı şekilde uygulamak şartıyle, örgütünü tümüyle muhafaza eder. Bu yeraltı faaliyeti olanağı, dikey bağ sisteminin 1924 Enternasyonalince kabulünde büyük rol oynamıştır; o günler, partinin yarı gün ışığında, yarı gizli şekilde faaliyet göstermek zorunda olduğu kahramanlık günleriydi. Bir yandan 1939 Savaşı ve işgal, öte yandan yeni yasaklar ve baskılar, bu eski saiki bütün gücüyle devam ettirmiştir. Bununla birlikte, günümüzde pek çok kimse, Komü-

1 Örneğin bkz. Ruth Fisher'in gösterdiği belgeler, *Stalin and the German Communist Party*, New York, 1948. Bütün bu belgeler, partinin eski üyelerinden gelmekte olup, ihtiyatla kabul edilmeleri gerekir.

2 Bu benzetme, bizzat parti tarafından kullanılmaktadır. Bkz. *Vie du parti*, gizli yayın, 1941, 2 trimestre, No. 3, s. 9, 11-12.

nistlerin dikey bağlantı sistemini sırf gizli eylemi uyarlanabilirliği açısından değerlendirmektedir; oysa bu sistemin birlik sağlayıcı bir araç olarak değeri, şüphesiz daha büyüktür.

Dikey bağlar, Komünist partisinin tekelinde değildir. Genellikle Faşist partiler de, benzer bir sistem kabul ederler; örneğin Nasyonal Sosyalist parti, esas itibariyle, dikey bağlara dayanıyordu. Bütün kademelerdeki liderlerin doğrudan doğruya merkez organınca atanması, bölmelere ayrılma işini daha kolaylaştırır. 1908 dernekler kanunundan önce Alman Sosyalist partisi, Bismarck'ın aldığı kısıtlayıcı tedbirler yüzünden, çok orijinal bir dikey bağlantı sistemini kabule mecbur kalmıştı: Her mıntıkadaki Sosyalistler, açık bir toplantıda bir kişiyi «mutemet» seçiyorlar ve Sosyal Demokrat partinin hukukî örgütü sadece bu mutemetlerden meydana geliyordu. Böylece ocaklar, birbirleriyle doğrudan doğruya değil, ancak mutemetleri aracılığıyle haberleşiyorlardı. Mamafih bu bölmelenme, siyasal olmaktan çok, hukukî nitelikteydi; siyasal türdeşliği sağlamaktan çok, kanundan kurtulmak amacıyle kullanılıyordu. Aslında, dikey bağlar yönünde bir eğilim, hemen hemen bütün partilerde, hiç değilse nisbeten kuvvetli bir bağlantıya sahip olanlarda gözlemlenebilir. Ne ocaklar ne de federasyonlar, birbirleriyle doğrudan doğruya haberleşebilirler; partinin temel bağlantısı, delegasyon sistemi vasıtasıyle, aşağıdan yukarıya doğru gider. Dikey bağlantılı partilerle yatay bağlantılı partileri karşı tutmak yanlıştır; karşılaştırma, ancak, sadece dikey bağlara sahip olan partilerle, aynı zamanda hem dikey hem yatay bağlara sahip olan karma bağlantılı partiler arasında yapılabilir; bu sonuncular arasında da, genellikle dikey bağların yatay bağlardan daha büyük önem taşıdığını hatırdan çıkarmamak gerekir. Zayıf bağlantılı partilerde yatay bağlar, en yüksek dereceye ulaşır, bunlar, liderler ve üyeler düzeyinde olmak üzere, iki düzeyde ortaya çıkar. Gerçekten, yatay bağ, partinin temel gruplarının üyeleri arasındaki dolaysız temastan doğabileceği gibi, iki komşu yöresel komitenin veya iki komşu federasyonunun liderleri arasındaki temaslardan da doğabilir. Radikal Sosyalist partide bu

çeşit temaslar, tam denilebilecek bir özgürlük içinde yürütülebilir; çünkü parti tüzüğü, bu konuda ne bir yasak koymakta, ne de açık bir hüküm taşımaktadır.

Kuvvetli bağlantılı partilerde, yatay bağlar istisnaî niteliktedir. Ancak bunlar, temel grupların liderleri arasındaki temaslar biçimi altında, dolaylı partilerin ana bağlantı sistemini meydana getirmeye devam ederler. 1921 ile 1936 arasında Belçika Katolik Bloku yönetim komitesi; Boerenbond, Orta-Sınıflar Ligi, Katolik Gruplar Federasyonu ve Hıristiyan İşçi Sendikaları arasında yatay bir bağ teşkil etmiştir. Aynı şekilde, İngiliz İşçi partisinin yönetim kurullarına vücut veren, işçi sendikalarının, kooperatiflerin, yardımlaşma derneklerinin ve Sosyalist liglerin delegeleri arasındaki bir yatay bağlantı sistemidir.

Dolaysız partilerde de yatay bağlar, bir iç bağlantı sistemi olarak değilse bile, bir dış emperyalizm metodu olarak, hâlâ önemlerini büyük ölçüde muhafaza etmektedir. Bu anlamdaki yatay bağlar, ya partinin yardımcı örgütlerine hâkim olmak veya rakip partilere yahut paralel örgütlere sızmak için kullanılır. Birinci durumda liderlerle, ikinci durumda ise temel grupların üyeleriyle olan yatay bağlardan yararlanılır. Bir parti, işçi sendikaları, kültür ve spor dernekleri, sınırlı bir amaç taşıyan siyasal topluluklar (Ulusal Cephe, Barış Partizanları, vb.) kurabilir; bunların hepsinin amacı sempatizanları bir araya getirmek ve onlar vasıtasıyle partinin etkisini arttırmaktır. Parti, bu kuruluşların yönetim kurullarıyle kendisininkiler arasında çeşitli kademelerde yatay bağlar kurmak suretiyle, bunlar üzerindeki hâkimiyetini korur; yardımcı örgütlerin liderleri, ya parti liderleriyle aynı kişiler olur, yahut da parti tarafından atanır ve kontrol edilir.

Bu bağlar çoğu zaman gizli kalmaktadır; resmen, sendikalar, kültür ve spor dernekleri, cepheler ve çeşitli topluluklar, partiden ayrı ve bağımsızdır; fakat gerçekte, bütün kilit mevkiler partinin elinde bulunur. Bu konuda çeşitli metodlar kullanılabilir. Eskiden Alman Sosyal Demokrat partisi «kişisel birlik» usulünü geliştirmişti; sendikaların, teorik bakımdan bağımsız olan bütün lider

ve memurlarının, parti üyeleri arasından seçilmesi gerekiyordu. Komünist partisi, kamuflaj usulünü de eklemek suretiyle, bu sistemi mükemmelleştirmiştir; yardımcı örgütlerin yönetim kurulları, sadece göstermelik bir rol oynayan, mümkün olduğu kadar göz kamaştırıcı birçok bağımsız şahsiyeti içine alır. Bunların gerisinde, etkin yönetim görevleri partinin elinde bulunur. Genel merkezi generallerle, piskoposlarla, bilim adamlarıyle, sanatkârlarla ve profesörlerle süslenmiş olan 1945 Fransız Ulusal Cephesi, bu taktiğin en iyi örneğidir.

Sızma taktiği ise, partinin yardımcı örgütlerine değil, paralel kurumlara (bağımsız sendikalar, rakip partiler, vb.) uygulanır. Sızan parti, kendisiyle bu kurumlar arasında, temel birim düzeyinde, ortak eylem grupları kurar. Bu gruplar yoluyla, sızılan kurum üzerinde etkisini gösterir; hatta onu ele geçirmeye veya kısmen parçalamaya kadar gidebilir. Şüphesiz, bu metot, sızanın sızılandan çok daha kuvvetli bir örgüte sahip olmasını gerektirir; burada, toprak çanakla demir kâsenin arkadaşlığına benzer bir durum vardır. Dolayısıyle, sızma en çok, hücre veya milis temeline dayanan partiler tarafından kullanılır. Komünist partisi, buna çok sık başvurmuştur; 1939 Savaşından önce Fransa'da C.G.T.'ye sızılması, Fransa'da ve diğer ülkelerde Sosyalist partiyle ortak eylem komiteleri kurulması, halk demokrasilerinde muhalefet partilerini parçalamış olan ittifaklar ve cepheler sistemi, vb..

Merkeziyet ve Ademimerkeziyet. Çoğu zaman, dikey bağlantı ile merkeziyet, yatay bağlantıyle de ademimerkeziyet birbirine karıştırılır. Bu kavramsal kategoriler birçok noktalarda çakışmakla birlikte, gene de tamamen farklı temellere dayanır. Dikey bağlar ve yatay bağlar, partiyi meydana getiren temel unsurların koordinasyon tarzlarını belirtir; merkeziyet ve ademimerkeziyet ise, yetkilerin yönetim kademeleri arasındaki dağılış şekline ilişkindir.

A ve B adında iki partiyi ele alalım. Birincisinde, yöresel ocaklar kendi aralarında yakın ilişkiler kurabilirler; yöresel düzeyde etkin otorite, ocakların bütün üyelerinin serbestçe katıla-

bildiği ve bütün eğilimlerin ifade bulabildiği, il kongresine aittir; burada bir yatay bağlantı durumu mevcuttur. İkincisinde ise, ocaklar birbirlerinden kesin şekilde ayrılmışlardır; yöresel düzeyde otorite, kendisi de ocaklarca seçilmiş delegelerden meydana gelen bir Kongrenin seçtiği yönetim kurulunun elindedir; bu da bir dikey bağlantı durumudur. Fakat farzedelim ki, B partisinin yöresel yönetim kurulu, A partisinin yöresel kongresiyle tamamen aynı yetkilere sahip bulunuyor; A ve B'nin merkez organlarına bırakılmış yetkilere oranla, bu yetkiler çok geniş bir mahiyet taşıyor; böylece partinin temel kararları, yöresel düzeyde alınıyor. Bu durumda, iki ademimerkeziyetçi partiyle karşı karşıya bulunuyoruz demektir. Tersine, farzedelim ki, A ve B'nin yöresel kurullarının elinde hiç bir gerçek yetki yoktur ve her şey merkez organlarınca kararlaştırılmaktadır; burada da, iki merkeziyetçi partiyle karşı karşıya bulunmaktayız. Dolayısıyle, teorik olarak, ne ademimerkeziyet yatay bağlantıya, ne de merkeziyet dikey bağlantıya indirgenebilir. Uygulamadaysa, bunların bir arada bulunması yolunda inkâr edilemez bir eğilim mevcuttur; fakat bu eğilim, genel olmadığı gibi, mutlak da değildir. Örneğin Fransız Sosyalist partisinde, çok geniş ölçüde bir ademimerkeziyete rağmen, dikey bağlar hâkim durumdadır. Zayıf bağlantıyla ademimerkeziyetin, kuvvetli bağlantıyle merkeziyetin karıştırılmasından evleviyetle kaçınmak gerekir: Fransız Sosyalist partisi, ademimerkeziyetçi fakat kuvvetli bağlantılıdır; İngiliz Muhafazakâr partisi, merkeziyetçi fakat zayıf bağlantılıdır, vb.

Merkeziyet ve ademimerkeziyet, çeşitli biçimler alır. Ademimerkeziyetin dört genel tipini ayırdedebiliriz: Yöresel, ideolojik, sosyal ve federal. Bunlardan ilki, genellikle kabul edilen ademimerkeziyet kavramına uygundur ve ayırıcı özelliklerini şu faktörler teşkil eder: Partinin yöresel liderleri tabandan gelir; bunlar geniş yetkilere sahiptir; üzerlerindeki merkez kontrolu hafiftir; temel kararlar onlar tarafından alınır. Bu yöresel ademimerkeziyet, bazen, Fransız Radikal Sosyalist partisinde yahut Amerikan partilerinde görüldüğü gibi, zayıf bir bağlantıyle düşümdeşir;

bazen de Fransız Sosyalist partisinde olduğu gibi, kuvvetli bir bağlantıyle bir arada bulunur. Yöresel ademimerkeziyetin, partinin siyasal davranışı üzerinde önemli sonuçları vardır; bu sistem, bölgeciliğe yol açar; yani partinin çabalarını, büyük ulusal ve uluslararası sorunlar zararına olarak, sırf yöresel ilgiye hitap eden sorunlara yöneltir. Gerçek anlamda bir parti politikasının yerini, özel menfaatlerden esinlenen, fakat bir genel menfaate ve sorunların tümü hakkında genel bir görüşe vücut vermeyen çelişik ve eklentili yöresel politikalar alır. Fransız politikasının Radikal Cumhuriyet zamanındaki dar görüşlülüğünü büyük ölçüde iktidar partisinin ademimerkeziyetiyle açıklamak gerekir: Amerikan Kongresindeki siyasal kararsızlıklar bakımından da aynı şey söylenebilir. Dünya ölçüsünde sorumluluklar yüklenen en büyük dünya ulusunun, daracık yöresel ufuklara yönelmiş bir parti sistemine dayanması, vahim bir durumdur.

İdeolojik ademimerkeziyet, çok farklı mahiyettedir. Bu, parti içindeki çeşitli «hizipler»den veya «eğilimler»den herbirine yönetim kurullarında yer verme, ayrı örgütler kurmalarına müsaade etme gibi yollarla, bunlara belli ölçüde özerklik tanımaktan ibarettir. Fransız Sosyalist partisi, bu sistemi hayli geliştirmiştir; parti içindeki eğilimler, çoğu zaman kuvvetli örgütlere sahip olmuştur ve 1945'e değin Yönetim Kurulunda kuvvetleriyle orantılı olarak temsil edilmişlerdir; yeni parti tüzüğü, bu kuralı resmen kaldırmışsa da, fiiliyatta bunun bir dereceye kadar uygulanmasına devam edilmektedir. Hemen bütün dolaysız Sosyalist partiler, ideolojik ademimerkeziyet ve «kanatlar» konusunda az çok tecrübe sahibi olmuşlardır. Bolşevikler, gizli Rus Sosyalist partisinin çoğunluk kanadından, Menşevikler ise azınlık kanadından başka bir şey değildi. Üstelik, Slav ruhu bu grupların ve alt-grupların sayısını artırmış, gizli mücedele koşulları da aynı şeyi teşvik etmiştir. Rus Komünist partisi içinde, iktidarın ele geçirilmesinden sonra da uzun süre çeşitli kanatlar yaşamaya devam etmiştir; ideolojik merkezîleşme mücadelesi çok uzun sürmüştür; bu mücadelenin ancak 1936'da gerçekten sona ermiş bulunduğu kabul edilebilir.

Bazen parti içindeki çeşitli örgütler, ideolojik ademimerkeziyeti teşvik eder; örneğin, özerk gençlik örgütleri, çoğu zaman muhalefetin merkezi haline gelir (Bu vesileyle, Fransa'da ve diğer ülkelerde Sosyalist Gençlik Liglerinin tarihçesini incelemek çok ilginç olur). Almanya'da Hücum Kıtalarının liderleri, bir zamanlar kendilerini Nazi partisi içinde bağımsız bir grup haline getirmeye çalışmışlar ve buna son verebilmek için 1934 haziranındaki korkunç katliama başvurmak gerekmiştir. İdeolojik ademimerkeziyetin açık tehlikesi, bölünmeye yol açabilmesindedir; Sosyalist partiler, böyle çok acı tecrübeler geçirmişlerdir. Fakat sistemin, bir tartışma, entellektüel rekabet ve özgürlük atmosferini sürdürme gibi bir avantajı da vardır. Aynı zamanda sistem, genel sorunlara yöresel sorunlar karşısında öncelik verir; bu bakımdan, yöresel ademimerkeziyetin etkilerinden tamamen farklı etkilere sahiptir.

Sosyal ademimerkeziyet, Katolik tipte dolaylı partilerin ayırıcı özelliğidir. Bu, her ekonomik kategoriyi (orta-sınıf, çiftçiler, ücretli işçiler, vb.) parti içinde özerk bir grup olarak örgütlendirmek ve bu korporatif bölümlere önemli yetkiler vermek anlamına gelir. Kitabın bu bölümünün ilk sayfalarında böyle bir yapıyı tasvir etmiştik. Sosyal ademimerkeziyeti yöresel ademimerkeziyetle karşılaştırmak, bir yönden, insana çekici gelmektedir. Gerçekten, bu da, diğeri gibi, özel çıkarları örgütlendiren bir sistemdir. Örgütün çerçevesi ve çıkarların mahiyeti aynı olmamakla beraber, her ikisinde de aynı özgücülük (particularism) mevcuttur. Hatta sosyal ademimerkeziyet, diğerinden daha etkili sayılabilir; çünkü iş bölümü, ticaretin ilerlemesi ve teknik gelişmeler, coğrafî yörecilikten çoğu zaman daha önemli olan özel çıkar farklılaşmaları doğurmaktadır; zamanımızda sosyal çatışmalar, yöresel çatışmalardan daha belirgindir. Üstelik sosyal ademimerkeziyetin, ekonomik ve sosyal sorunları genel çizgileriyle ortaya koymak gibi bir yararı da vardır; fakat sistem, çelişik çözümleri yan yana getirmesi, her *stand* veya grubun kendi görüşünü kabul ettirmeye çalışması ve aralarında hakemlik etmenin güç oluşu dolayısıyle

bu sorunların çözülmesine imkân vermemektedir. İdeolojik ademimerkeziyet gibi, sosyal ademimerkeziyet de, parti içinde derin bir bölünme yaratır; dolaylı yapının çatışmaları hafifletecek yerde şiddetlendirmiş gibi göründüğü Belçika Katolik Bloku tecrübesi, bu yönden ilginç mahiyet taşımaktadır.

Bazen de, devletin federal yapısı, partilerin yapısına yansır; örneğin, İsviçre'de partiler, esas itibariyle, kanton temeline göre örgütlenmişlerdir. Fakat bu paralellik genel değildir. Bir defa, federal devletin siyasal ve idarî bölümlerinin temelini ulusal gruplar teşkil ettiğinden, bunların parti içindeki bağımsızlığı, daha çok yöresel ademimerkeziyet biçimini alır. Daha önemlisi, devletin federal yapısı, bu gruplardan herbirine, kendi bireysel karakterini doğrudan doğruya hükümet mekanizması içersinde ifade etme imkânı verdiğine göre, bunların parti içindeki özerkliğini haklı kılacak sebep kalmamaktadır. Dolayısıyle federal devletlerin çoğu, yöresel ademimerkeziyete biraz daha fazla yer veren, klasik tipte partilere sahiptir. Buna karşılık, farklı grupların kendi bireysel karakterlerini federal devlet yapısı içersinde ifade edemedikleri bir ulusta, bunun partiler içinde ifade edilmesi, önem kazanmaktadır. Böylece, tekçi bir devletin hükümet mekanizmasına, belli ölçüde bir federalizm unsuru sokulmuş olur. Örneğin, 1914'den önce Sosyalist partisinin hemen hemen özerk nitelikte yedi örgüte (Alman, Macar, Çek, Leh, Rüten, Sloven ve İtalyan) bölünmek zorunda kaldığı Avusturya-Macaristan'da durum böyleydi. Bugünkü Belçika'nın durumu da benzer niteliktedir. 1936'da Belçika Katolik Bloku, federal esasa göre yeniden örgütlendirilmiş ve bundan böyle iki kısımdan meydana gelmesi öngörülmüştü: Ortak bir yönetim kurulunda kurum olarak temsil edilen Brüksel ve Valon Katolik Sosyal partisi ile *Katholieke Vlaamschë Volkspartig*. Savaş, bu örgütün işlemesini engellemiş ve savaş sonucu ortaya çıkan yeni siyasal eğilimler, Hıristiyan Sosyal partinin daha tekçi yapısına vücut vermiştir. Gene de bu örgüt, büyük ölçüde bir federal ademimerkeziyet göstermekte ve parti, biri Flaman diğeri Valon olmak üzere iki kanattan mey-

dana gelmektedir. Kanatlardan herbirine, Ulusal Komitede ve Genel Konseyde eşit sayıda temsilcilik verilmiştir. Ulusal Kongre sırasında her kanat, bazı ortak törensel oturumlar dışında, ayrı olarak toplanmaktadır. Bu yapı, çok daha az sayıda üyeye sahip olmasına rağmen, partinin yöneteci kurullarında Flaman kanadıyle eşit durumda bulunan Valon kanadına avantaj sağlamaktadır; 1947'de Valon kanadı, Flaman kanadının 84.779 üyesine karşılık 39.739 üyeye, 1948'de 120.197'ye karşılık 49.737 üyeye, 1949'da 160.077'ye karşılık 65.888 üyeye sahipti. Belçika Sosyalist partisi, kendisinin tekçi bir kuruluş olduğunu ileri sürerek, hiç bir zaman böyle federal bir yapı kabul etmeye yanaşmamıştır. Bununla birlikte o da, yönetici kurulları içersinde iki dil grubu arasında bir çeşit eşitlik sağlamaya büyük itina göstermektedir

Amedimerkeziyetçi olduklarını ileri süren birçok partiler, gerçekte merkeziyetçidir. Dolayısıyle, tüzüğün metnine aldanmamamız ve bir sonuca varmadan önce, bunun fiiliyattaki uygulanışını incelememiz gerekir. Genellikle, yöresel liderler, önemlerinden gurur duyarlar ve gerçek farklı bile olsa, rollerinin önemli olduğuna kendilerini inandırmak isterler. Diğer bazı partilerse, yapılarının merkeziyetçi olduğunu açıkça kabul eder, fakat olumsuz bir anlam taşıdığı muhakkak olan bu eylemin etkisini hafifletmek için, ona popüler bir sıfat eklerler; örneğin, Komünist partisi, «demokratik merkeziyetçilik»ten söz eder. Bu ifadenin üzerinde durmak gerekir; merkeziyetçiliğin, biri otokratik diğeri demokratik (eğer bu ikinci deyim, tabandaki üyelerle teması koruma isteği anlamında alınıyorsa) olmak üzere, iki çeşidi ayırdedilebilir. Otakratik merkeziyetçilikte bütün kararlar yukarıdan gelir ve bunların uygulanışı, merkez temsilcileri tarafından yörelerinde denetlenir. Faşist partiler, genellikle bu esasa göre örgütlenmişlerdir; ancak bunlar da, çoğu zaman, bazı alt-liderlerin bağımsızlıklarını gösterme eğilimlerine karşı mücadele etmek zorunda kalırlar; Nazi partisi içinde Roehm'ün bu çeşit faaliyetlerine yukarıda değinmiştik. Bunu, İtalyan Faşist partisinde, iktidarın ele geçirilmesinden hemen sonra, her yöresel liderin kendi

bölgesinde bir satrap rolü oynaması şeklinde görülen merkezkaç hareketle karşılaştırabiliriz; bu, Habeşistan'daki feodal beyler için kullanılan deyimle, bir «Ras»lar dönemi olmuştu. Otokratik-merkeziyetçiliğin çok ilginç bir örneğini, halen Fransa'da Fransız Halk Topluluğu *(Rassemblement du Peuple Français,* R.P.F.) vermektedir; bu partide, seçimle gelen fakat sadece bir danışma fonksiyonuna sahip olan İl Konseylerinin yanısıra, merkez tarafından atanan ve uygulamada karar yetkisini kullanan birer delege bulunmaktadır. 1948 Senato seçimleri sırasında, İl Yönetim Kurullarıyle merkez delegeleri arasında, yöresel aday seçimleriyle ilgili birtakım anlaşmazlıklar patlak vermiştir. Burada, otokratik merkeziyetçiliğin işleyiş tarzının karakteristik bir örneğiyle karşı karşıya bulunuyoruz; sistem, üst organın kararının, yöresel üyelerin görüşlerinden üstün tutulmasına yaramaktadır.

«Demokratik merkezîyetçilik» ise, daha etkin olmakla birlikte, daha esnektir. Bu deyimle Komünist partisi, aşağıdaki amaçları güden karmaşık bir kurumlar topluluğunu kasdetmektedir: Birincisi, merkezin yerinde kararlar verebilmesi için, tabandaki üyelerin görüşünün, mümkün olan en doğru şekilde merkeze bildirilmesi; ikincisi, merkezce alınan kararın bütün kademelerde kesinlikle ve tastamam, fakat kavrayışla, yani tabandaki üyelerin katılmasıyle uygulanmasının sağlanması. Böylece, kararlar yukarıda alındığı için, sistem merkeziyetçidir; bu kararlara tabanın fikirlerinin ışığında varıldığı ve uygulamada daima tabanın görüş birliği arandığı için de, demokratik niteliğini korumaktadır. Bu sonucun elde edilebilmesi için yöresel liderler, taban tarafından (aşağıda inceleneceği gibi, merkezin bazı müdahaleleriyle) seçilmekle birlikte, kendilerini seçenlere karşı değil, üst kademelere karşı sorumludurlar. Dolayısıyle, onların görevi, tabanın tepkilerini ve görüşlerini üst kademeye mümkün olduğu kadar doğru şekilde iletmek ve merkez kararlarının nedenlerini tabana sabır ve dikkatle açıklamaktır. Yöresel liderler, ne ademimerkeziyetçi bir sistemde olduğu gibi, kendi seçmenlerinin görüşlerini kaydedip, bunları hâkim kılmaya çalışmakla yetinen pasif temsilcilerdir;

ne de, otokratik merkeziyetçilikte olduğu gibi, merkezin iradesini tabana körü körüne empoze etmekle ödevli basit merkez temsilcileridir. Bunlar, haber vermeyle eğiticiliği birleştiren, karmaşık ve son derece önemli bir rol oynamaktadırlar.

Öte yandan, demokratik merkeziyetçilik, kararların alınmasından *önce*, merkezi aydınlatabilmek amacıyle tabanda çok serbest tartışmaların cereyan etmesini, fakat karara varıldıktan *sonra*, herkesin en sıkı bir disipline uymasını gerektirir. Fiiliyatta da kanıtlar, hücre içinde gerçek bir tartışmanın varlığını ispatlar görünmektedir; ancak bu «tartışmanın, parti ilkeleri, Marksizm-Leninizm ilkeleri çerçevesinde yürütülmesi gerekir»[1] ki, bu da doğaldır. Fakat karardan sonra, tartışmalar durmak zorundadır; bundan böyle, kararın uygulanabilmesi için her şeyin yapılması gerekir. Burada demokratik merkeziyetçilik, uygulamanın merkez tarafından çok sıkı şekilde denetlenmesini öngörmektedir; bütün kademelerdeki parti liderleri, kendi emirleri altındaki kadroların kararları uygulayış tarzını kontrol etmek zorundadır. Aynı zamanda da yürütücülerin, yerine getirdikleri kararın nedenlerini tabana daima anlatmaları şarttır; böylece, tabanla olan temel ilişki, hiç bir zaman kaybedilmemiş olur.

Komünist partisi hakkında çeşitli şeyler düşünülebilir; ancak onun kurduğu mekanizmanın dikkate değer bir etkinlik gösterdiğini ve tabanla teması koruma, «kütlelerin sesini dinleme» konusundaki sürekli çabası bakımından da, demokrasi unsurundan büsbütün yoksun sayılamayacağını kabul etmek gerekir. Eski partilerin seçim ajanları (örneğin, Üçüncü Cumhuriyet zamanında bazı Radikal «komite üyeleri», birtakım Amerikan «patronları») arasında da, kütlelerin derin duygularına sezgisel ve ampirik şekilde nüfuz edebilmiş ve onlara daima yakın kalabilmiş olanlar vardır. Komünist partisinin gücü, aynı sonuçları bilimsel metodun iki üstünlüğü (daha büyük bir kesinlik ve yeterince eğitilmiş olan herkes tarafından uygulanabilme olanağı) ile bir-

[1] 1950 Kongresinde Maurice Thorez; broşür, s. 87-88.

likte sağlayacak bilimsel bir metod yaratmış olmasındadır. Daha da önemlisi, bu metodun değeri, onun salt pasif nitelikte olmayışından, yani kütlelerin tepkilerini kaydetmekle yetinmeyip; tersine, kütleleri etkilemeyi, onlara yavaş, ihtiyatlı, fakat köklü şekilde yön vermeyi mümkün kılışından ileri gelmektedir. Bir kimse, bu aracın kullanılış tarzından dolayı esef duyabilir; ama onun teknik mükemmelliğine hayran olmamak elde değildir.

Geriye kalan problem, partileri, merkeziyetçi ya da ademimerkeziyetçi bir bağlantıyı kabule iten etkenler (pratik etkiniği, veya partinin doktrinlerine uygunluğu dolayısıyle, bu sistemlerden birini isteyerek kabul etme durumu hariç) belirtmektir. Bazı ülkelerdeki merkeziyeti veya ademimerkeziyeti açıklayabilecek özel sebeplerden birkaçına, daha önce dolaylı olarak işaret etmiştik. Bu özel etkenlerin yanında, onlarla birlikte etki gösteren genel etkenler de var mıdır? Burada, tarihin etkisi hatıra gelebilir partilerin doğuş mekanizması, merkeziyetin derecesinde belli bir rol oynar gibi görünmektedir. Yukarda belirtildiği gibi, seçim ve parlamento çevresinde doğan partiler, genellikle, bu çevre dışında ve tabandan değil merkezden gelen bir teşebbüsle kurulan partilerden daha ademimerkeziyetçi bir yapıya sahiptirler. Nitekim İşçi partileri, parlamenter Sosyalist partilerden daha merkeziyetçidir; Katolik partiler de, kuruluşlarında ruhban sınıfınınya da Katolik örgütlerin (örneğin, Katolik Eylem, Fransız Katolik Gençlik Derneği) oynadığı rol dolayısıyle, genellikle, oldukça merkeziyetçi bir mahiyet taşırlar.

Finansman metodu da çok önemlidir. Seçim masraflarının büyük kısmının adaylarca veya onların yöresel taraftarlarınca karşılandığı burjuva partilerinde, tabandaki komiteler, merkezden daha zengin ve dolayısıyle bağımsızdır. Buna karşılık, malî destekçiler doğrudan doğruya merkeze yardım etmeyi âdet edinmişlerse, merkez, yöresel gruplar üzerinde daha büyük bir baskıda bulunabilir. Gelirlerini yıllık kartların ve aylık pulların satışıyle toplanan geniş çapta düzenli aidatlardan sağlayan partilerde, bilinmesi gereken en önemli nokta, kaynakların merkezle yöresel

ocaklar arasında nasıl dağıtıldığıdır. Örneğin, Fransız Sosyalist partisinde merkez, aylık pulları federasyonlara 16 frank fiyatla satar; federasyonlarsa, bunları üyelere satarken, fiyatı diledikleri gibi saptayabilirler. Seine Federasyonunda, pulları ocaklara 56 franga satan federasyon örgütlerine 40 frank, bunları üyelere 75 ilâ 125 franga satan ocaklara ise 20 ilâ 50 frank kalır. Bu sistemin, merkezin aleyhine olarak, tabanı kayırmakta olduğu açıktır; gerçekten de, Fransız Sosyalist partisi çok ademimerkeziyetçidir. Komünist partisinde ise, her parti birimi (hücre, seksiyon, federasyon, merkez komitesi) aidatların net % 25'ini alır.

Seçim sisteminin de bu konuda belli bir etkisi olduğu görülmektedir. Tek isimli çoğunluk sistemi, dar yöresel görüşlere ve adayların kişiliğine öncelik vermek suretiyle, şüphesiz ademimerkeziyeti teşvik eder; adaylar kendilerini ve parti komitelerini merkezden bağımsız kılabilirler. Ancak liste usulü de, doğrudan doğruya merkeziyeti teşvik etmez; sadece, ademimerkeziyetin alanını genişletir. Fransa'da tek-isim ulusü, ilçe yönetim kurullarına büyük bir bağımsızlık vermekte; liste usulü ise, bunları il federasyonlarına karşı bağımlı kılmakla beraber, il federasyonlarının merkez karşısındaki bağımsızlığını devam ettirmektedir gerçekten, orantılı temsilin uygulanışında birçok Sosyalist federasyonların, merkezin kendi adaylarını zorla kabul ettirme veya adayların sırasına karışma çabalarına karşı direndikleri gözlemlenmiştir. Kısacası, ancak ulusal düzeyde işleyen orantılı temsil sistemleri, merkeziyetçiliği teşvik eder görünmekte; bu sistemler ise nadiren uygulanmaktadır. Dolayısıyle çeşitli seçim usullerinin, genellikle, merkeziyetten çok ademi merkeziyete yol açma eğiliminde oldukları düşünülebilir; gerçekten, en merkeziyetçi partiler, seçimlere ancak tali derecede önem veren ve örgütlenmelerinde seçimleri esas almamış olan partiler, yani Komünist ve Faşist tipte partilerdir.

Bununla birlikte, İngiltere'deki durum, ortaya güç bir problem çıkarmaktadır; burada tek-turlu tek-isim sistemi, İngiliz partilerinin hayli kuvvetli merkeziyetçiliğine katkıda buunmuş

değil midir? İngiltere örneğinde, küçük yöresel grupların bağımsızlık eğilimi, başka bir etken tarafından etkisiz kılınmaktadır; bu etken, oyları dağıtmaktan kaçınma ve dolayısıyle aday tesbitinde sıkı bir disiplin sağlama zorunluluğudur; bu da, tabiatıyle, oldukça kuvvetli şekilde merkezileşmiş iki partinin kurulmasına yol açmaktadır. Fakat İngiliz partilerinin merkeziyetçi oluşuna karşılık, aynı tek-turlu tek-isimli seçim sistemi içinde faaliyet gösteren Amerikan partileri, çok ademimerkeziyetçidir. Ancak adayların «ön-seçim»lerde tesbit edildiği ve birçok yönetim görevlerinin seçimle doldurulduğu Amerika'da, seçim mekanizmasının bu çok özel niteliği, ciddî bir mukayeseye imkân vermemektedir. Bundan başka, İngiltere'de merkeziyetin yerleşmesine diğer etkenler de şüphesiz katkıda bulunmuştur; burada özellikle, parlamento gruplarının doğal olarak parti örgütlerine de yansıyan kuvvetli disiplinine ve James Bryce'ın belirttiği gibi, seçim fonlarının merkezden dağıtılmasına değinilebilir. Kısacası, tek-turlu çoğunluk sisteminin partilerin merkeziyet derecesi üzerindeki etkisine ilişkin kesin bir sonuç ortaya konulamaz.

BÖLÜM II

PARTİ ÜYELİĞİ

Parti üyesi kimdir? Cevap: partiye göre değişir; her parti, kendisine özgü bir üyelik anlayışına sahiptir. «Parti üyesi» deyimi, Komünistler ve Radikaller, Fransız Sosyalist partisi ve İngiliz İşçi partisi, 1920 - 36 arasındaki Belçika Katolik Bloku ve 1945' in Hıristiyan Sosyal partisi bakımından aynı şeyi ifade etmez. Hatta Amerikan partileri bakımından hiç bir anlamı yoktur; orada sadece, «makine»nin bir parçası olan militanlardan, seçim kampanyaları sırasında makineye güç katan taraftarlardan, «ön seçim»lere katılan kişilerden, ve seçimlerde partinin adaylarına oy veren vatandaşlardan söz edilebilir.

Üstelik, bir partinin kendi içinde de birkaç çeşit üyeye rastlanır. Örneğin İşçi partisi, 1918'den beri kollektif üyelerle bireysel üyeleri ayırmaktadır. Yalnız bireysel üyelere sahip olan dolaysız partiler daha türdeş gibi görünürlerse de, bu ancak görünüştedir. Taraftarlar, üyeler, militanlar ve propagandacılar, parti dayanışmasının gitgide güçlendiği bir dizi özekteş *(concentric)* çember meydana getirir. Bu ayrımların çoğu zaman yarı-resmî bir nitelik taşımaları, gerçekliklerini ortadan kaldırmaz. Parti üyesini partiye bağlayan dayanışma bağına «katılma» diyecek olursak, katılmanın dereceleri vardır. Acaba burada sadece derecelerden mi bahsedebiliriz? X'in katılmasının, Y'ninkinden üç ya da dört kat üstün olduğu düşünülebilir mi? Yoksa, aslında farklı katılma

çeşitleri mi söz konusu olmaktadır? Bu soru bizi, katılmanın gerçek mahiyetini araştırmaya, üyeleri parti topluluğuna bağlayan sosyolojik bağın muhtevasını belirtmeye götürmektedir.

Bu, çağımızın iki ana karakterini (grupların canlanışı ve dinlerin yeniden doğuşu) yansıtan, sürükleyici bir araştırmadır. Katılma bağları, gitgide güçlenme ve bir yandan da gerçek bir dinsel biçim alma eğilimindedir. Resmî dinlerin çöküşü, siyasal dinlerin yükselişine paraleldir. Bugün parti deyimi, din adamlarıyle, müminleriyle, inançlarıyle, ortodoksluklarıyle ve hoşgörüsüzlükleriyle birlikte, gerçek kiliseleri maskeleyen bir deyimdir. Ancak bu olgu genel nitelik taşımadığından, burada da çok farklı mahiyetteki partilerin bir arada yaşadıkları görülmektedir. Genel olarak, bu mahiyet farklarıyle, yukarıda belirtmiş olduğumuz yapı farkları arasında belli bir düşümdeşlik mevcuttur: Zayıf ve ademimerkeziyetçi yapıdaki eski komite partileri, ilk zamanlardaki *ad hoc* partilerin özelliklerini muhafaza etmektedir; bunlarda üyeler ne sayıca çok, ne de fazla tutkuludur. Merkeziyetçi ve kuvvetli örgütlü modern hücre ve milis partileri, fanatik kütleleri örgütlendirmektedir; bu partilerde dinsel bir inanç, yarı-askerî bir disipline eklenmektedir. Ocak partileriyse, hemen hemen ortada yer almaktadır; bunlar, kalabalık bir üye kütlesini, orta derecede ve layık mahiyette bir dayanışmayla birleştirmektedir. Ancak, bu katılma farkları, belki de yaş farkının bir sonucudur; çünkü, birinci tipteki partiler en eskiler, ikinci tiptekiler ise en yenilerdir; üçüncülere gelince, onlar, yapı bakımından olduğu gibi, zaman bakımından da, ortada yer almaktadır.

I. ÜYELİK KAVRAMI

Günlük dilde parti «üyesi» *(member, membre)* kavramı, hiç değilse Avrupa'da parti«mensubu» *(adhèrent, adherent)* kavramının karşılığıdır. Bu ise, partinin doktrinlerinden yana olduğunu bildiren ve zaman zaman onu destekleyen, fakat parti örgüt ve topluluğunun dışında kalan «taraftar»dan farklıdır. Ancak daha

yakından incelemeye kalkıştığımız anda, bu ayrım bulanıklaşır ve bazen de ortadan silinir. Ayrımın inceliğini gösteren en iyi ölçüt, partiler arasında üyelerini sayma bakımından mevcut muazzam farklardır. Bazı partilerde en ciddî araştırmalar bile, ancak pek yaklaşık rakamlar verebilir. 1939'da *Esprit* dergisinin aynı sayısında yayınlanan objektif ve dürüst iki makaleden biri, Fransız Radikal Sosyalist partisine 80.000[1], diğeriyse 200.000[2] üye izafe etmekteydi. Buna karşılık, Sosyalist ve Komünist partiler gibi bazı partiler, üyelerinin sayısını bir nüfus sayımı kesinliğiyle saptayabilmektedir.

Bu fark, yalnız daha iyi örgütlenmiş olmaktan, kütük ve fişleri daha sıkı tutmaktan değil, parti topluluğunun aslî mahiyetinden doğar. Bu iki parti tipinde üye deyimi, ne aynı anlamı, ne de aynı önemi taşır. Daha doğrusu, birinci tipte hemen hemen hiç bir anlamı ve önemi yoktur. Üye kavramı, Sosyalist partilerle birlikte yirminci yüzyıl başlarında doğmuş ve sonraları başka partilerce de taklit edilmiş olan belli bir siyasal parti anlayışına bağlıdır. On dokuzuncu yüzyılda, oy hakkının servet esasına dayandığı parlamenter sistemlerde gelişmiş olan eski parti anlayışına uygun düşmemektedir. Üyelik kavramı, kadro partilerinden kütle partilerine giden evrimin sonucudur.

Kadro Partileri ve Kütle Partileri. Kadro partileriyle kütle partileri arasındaki ayrım, bunların büyüklüklerine, üye sayılarına dayanmaz; burada söz konusu olan, büyüklük değil, yapı farkıdır. Örneğin, Fransız Sosyalist partisini göz önüne alalım. Bu parti için üye devşirme, gerek siyasal gerek malî yönden temel nitelik taşır. Bir defa parti, işçi sınıfını siyasal bakımdan eğitme, bu sınıf içinden ülkenin hükümet ve yönetimini ele alabilecek bir elit yetiştirme amacını gütmektedir; dolayısıyle üyeler, partinin kendi öz maddesi ve faaliyet malzemesidir. Üyeleri olmadığı takdirde parti, öğrencisiz bir öğretmene benzer. Malî yönden de parti, esas

[1] *Esprit*, Mayıs 1939, s. 176.

[2] *Op. cit.*, s. 209.

itibariyle, üyelerinin ödediği aidatlara dayanır; ocağın birinci ödevi, bu aidatların düzenli şekilde toplanmasını sağlamaktır. Böylece parti, siyasal eğitim çalışmaları ve günlük faaliyetleri için gerekli olan fonları toplar; seçim giderlerini de aynı yoldan karşılayabilir; burada işin malî ve siyasal yönleri birleşmektedir. Bu sonuncu noktanın önemi büyüktür; her seçim kampanyası, geniş çapta gidere yol açar. Gerçekten, kütle partisi sistemi, seçimlerin kapitalist yoldan finansmanı yerine, demokratik bir finansman getirmektedir. Kütle partileri, kampanya giderlerini karşılayabilmek için birkaç büyük özel bağışçıya, sanayicilere, bankerlere ya da büyük tüccarlara başvuracak yerde (bu, adayı ve seçilen temsilciyi sözü geçen kişilere bağımlı kılar), yükü, herbiri mütevazi bir katkıda bulunan, mümkün olduğu kadar çok sayıda üye arasında dağıtır. Kütle partilerinin doğuşu 1914'de Ulusal Savunma Tahvillerinin ortaya çıkışına benzer; daha önceleri, Hazine Tahvilleri büyük değerler üzerinden çıkarılıyor ve devlete ödünç veren birkaç büyük banka tarafından satın alınıyordu; 1914'de, halktan mümkün olduğu kadar çok kimsenin satın alabileceği, çok daha fazla sayıda ufak tahviller çıkarmak gibi parlak bir fikir hatıra geldi. Aynı şekilde, kütle partisinin ayırıcı özelliği de, onun halka hitap etmesidir. Bu halk kütlesi, yaptığı ödemelerle, seçim kampanyasının kapitalist baskılardan kurtulmasını mümkün kılar; partiye kulak veren aktif bir kütle olarak da, kendine bir siyasal eğitim sağlar ve Devlet hayatına nasıl karışacağını öğrenir.

Kadro partisi, farklı bir anlayışa uygun düşmektedir. Burada, seçimleri hazırlamak, kampanyayı yürütmek ve adaylarla teması muhafaza edebilmek için, seçkinlerin bir araya getirilmesi söz konusudur. Bu seçkinler arasında, her şeyden önce, adı, prestiji veya ilişkileri sayesinde, adaya destek olabilecek ve oy sağlayabilecek nüfuzlu kişiler; ikincisi, seçmenlere yön verme ve kampanyayı örgütlendirme sanatını bilen teknisyenler; nihayet, savaşın barutunu sağlayan malî destekçiler vardır. Burada nitelik, en önde gelir: Büyük prestij, teknik ustalık, geniş servet gibi. Kütle partisinin sayı ile sağladığını, kadro partisi seçme yoluyla

sağlar. Dolayısıyle böyle bir partiye üye olmak, çok farklı bir anlam taşır; bu, bir kimsenin yeteneklerine veya özel durumuna dayanan ve salt bireysel niteliklere göre belirlenen tamamen kişisel bir işlemdir. Bu işlem, az sayıda kişiye hasredilir; sıkı ve kapalı bir seçmeye dayanır. Üyeyi, partiye karşı bir taahhütname imzalayan ve sonra da aidatını düzenli şekilde ödeyen bir kimse olarak tanımlarsak, kadro partilerinin hiç üyesi yoktur. Gerçi kütle partilerinden etkilenen bazı kadro partileri de, onları taklit ederek kendilerini üye devşirir gibi göstermektedirler; ama bunu ciddîye almamak gerekir. Fransız Radikal Sosyalist partisindeki üyelerin sayısı problemine kesin bir cevap verilemiyorsa, bu, sorunun kendisinin anlamsız oluşundandır. Radikal partinin üyelerini saymaya imkân yoktur; çünkü Radikal parti, kelimenin gerçek anlamında, bir üye devşirme faaliyetinde bulunmaz; o, bir kadro partisidir. Amerikan partileriyle, Avrupa'daki ılımlı ve Muhafazakâr partilerin çoğunluğu da aynı kategoriye girmektedir.

Bu ayrım, teorik bakımdan açık olmakla birlikte, her zaman kolayca uygulanamaz. Az önce değindiğimiz gibi, bazen kadro partileri de kütle partilerini taklit ederek, alelâde üyelere kapılarını açarlar. Aslında, bu uygulama oldukça yaygın olup, saf kadro partilerinin sayısı azdır. Diğerleri, uygulamada bunlardan pek uzak olmasalar bile, dış görünüşleriyle gözlemciyi yanıltabilirler; gözlemcinin, tüzüklerdeki şeklî hükümlerle veya liderlerin beyanlarıyle yetinmemesi gerekir. Bir üye kaydı sisteminin mevcut olmaması veya aidatların düzenli şekilde toplanmaması, oldukça sağlam bir kriter teşkil eder; aşağıda göreceğimiz gibi, bunlar olmadıkça gerçek bir üyelik düşünülemez. Verilen rakamların belirsizliği de, bir karine olarak kabul edilebilir: 1950'de Türk Demokrat partisi, seçimlerden önce «üç ya da dört milyon üyesi» olduğunu ileri sürerken, şüphesiz taraftarları kastediyordu; gerçekte bu parti, esas itibariyle, bir kadro partisiydi. Aynı şekilde, dolaylı partilerin (yani kişisel üye kaydetmeyen kütle partilerinin) varlığı da bu ayrımla çelişki halindedir. İşçi partisi örneğini ele

alalım: Bu parti, 1900 yılında. işçi adaylarının seçimlerde finanse edilmelerini sağlamak amacıyle kurulmuştur; seçim giderleri kollektif olarak sendikalar tarafından karşılandığı için, malî bakımdan bir kütle partisi sistemi mevcuttur. Ancak bu kollektif üyelik, gene de, bireysel üyelikten çok farklıdır; ne gerçek anlamda bir siyasal örgütlenmeyi, ne de partiye karşı kişisel bir taahhüdü içerir. Bu ise, aşağıda etraflıca göstermeye çalışacağımız gibi, partinin ve üyeliğin mahiyetini kökten değiştirmektedir. Öteyandan, katılanların tescil edildiği «kapalı ön-seçim» sistemini uygulayan Amerika devletlerindeki partileri ele alalım; bunlar da, siyasal yönden kütle partilerine benzemektedir. Ön-seçime katılmak ve bunun gerektirdiği tescil ve taahhüt işlemleri, bir çeşit üyelik olarak düşünülebilir. Üstelik, partinin seçimlerde göstereceği adayların tesbitine ilişkin faaliyetler, parti üyelerinin tipik faaliyetlerinden birini teşkil eder. Fakat burada üyenin başkaca bir faaliyeti mevcut değildir; kütle partilerinin ocak toplantılarına benzer bir şey yoktur. Özellikle, partinin ve seçim kampanyalarının finansmanını sağlayacak düzenli bir aidat sistemine raslanmaz; malî yönden, bunların kadro partisi örnekleri oldukları açıktır. Kısacası, dolaylı partileri ve kapalı ön-seçime dayanan Amerikan partilerini, yarı-kütle partileri saymak gerekir; ancak bu kavram, heterojenliği sebebiyle, diğer iki kategoriden ayrı üçüncü bir kategori olarak kabul edilemez.

Kadro ve kütle partileri arasındaki ayrım, bir sosyal ve siyasal alt-yapı farkına dayanır. Başlangıçta bu ayrım, genel çizgileri itibariyle, sınırlı oy sisteminin yerini genel oy sisteminin alışı olayıyla düşümdeşmiştir. Ondokuzuncu yüzyılda kural olan servet esasına dayalı seçim sistemlerinde, partiler açıkça kadro partileri biçimini almışlardı; kütlelerin hiç bir siyasal etkisinin bulunmadığı bir zamanda, bunları örgütlendirmek söz konusu olamazdı. Üstelik, seçimlerin kapitalist yoldan finansmanı da tabiî görülüyordu. Hatta bu, sınırlı oy sisteminden sonra da devam etmiştir. Aslına bakılırsa, genel oyun kabulü, derhal gerçek kütle partilerinin doğuşuna yol açmış değildir. Sadece kadro partileri, saflarını

kütlelere açar gibi görünerek, örgütlerini daha esnekleştirmeye çalışmışlardır. İngiliz Liberal partisinde Birmingham komitesi *(caucus)* sistemi, Muhafazakâr partide Primrose Ligi, Amerika'da ön-seçimlerin kabulü, bu ilk safhaya tekabül eder. Problem, bir yandan kütlelere belli bir siyasal faaliyet alanı bırakmak, bir yandan da komiteyi meydana getiren seçkinlere iktidarlarını halktan almış görünüşü vermektir. İlk iki örnekte kütle partisine yaklaşılmış, şeklî bir üyelik sistemi ve düzenli bir aidat usulü mevcut olmuştur. Fakat partinin gerçek hayatı, üyelerin dışında cereyan ediyordu: Asıl partiden ayrı bir örgüt olan Primrose Ligi, bir sosyal kaynaşma amacı gütmekteydi; yalnız Birmingham komitesi mahalle ocaklarıyle, gerçek bir kütle partisinin habercisi olmuş, fakat geçici bir deneme olmaktan öteye geçmemiştir. Bu devrede kütle partilerinin siyasal ve malî temelleri henüz mevcut değildir. Ne adayları ve seçimleri kapitalist finansmandan kurtarmak, ne de kütleleri eğiterek onların faaliyetlerinden siyasal hayatta doğrudan doğruya yararlanmak söz konusuydu. Burada, daha çok, kütlelerin siyasal ve malî gücünü yardımcı bir kuvvet olarak kullanma durumu mevcuttu. Gerçi ilk adım atılmıştı, ama bu sadece bir ilk adımdan ibaretti.

Genel oyun kabulü, hemen her yerde (Amerika hariç) Sosyalist partilerin gelişmesine yol açmış ve nihaî adım bunlar tarafından atılmıştır; fakat bu da, her zaman birdenbire olmamıştır (bkz. Şekil 6). Örneğin, Fransa'da ilk Sosyalist gruplar, burjuva partilerinden pek farklı değildi; üyelerin kayıtlarının yapılması, aidatların toplanması, seçimlerin özerk şekilde finansmanı, ancak yavaş yavaş gelişmiştir. İtalya'da ve siyasal bakımdan azgelişmiş ülkelerde, bu daha da yavaş olmuştur. Bununla birlikte, 1914 - 18 Savaşı arifesinde Avrupa Sosyalist partileri, daha önceki kadro partilerinden derin farklarla ayrılan, büyük insan toplulukları teşkil ediyorlardı. Özellikle, bir milyondan fazla üyesi ve aşağı yukarı iki milyon marklık yıllık bütçesiyle Alman Sosyal Demokrat partisi, birçok ulusal devletlerden daha güçlü gerçek bir devlet meydana getiriyordu. Bu kütle yapısına vücut veren şey, Marksist

sınıf partisi anlayışı olmuştur; eğer parti, bir sınıfın siyasal ifadesiyse, o zaman tabiatıyle, sınıfın tümünü örgütlendirmeye, ona siyasal bakımdan şekil vermeye, içlerinden siyasal ve yönetsel elitleri çıkarmaya çalışması gerekir. Bu örgütlendirme, işçi sınıfının, burjuva partilerinin vesayetinden kurtulmasını da mümkün kılmıştır; seçimlerde bağımsız işçi adaylar gösterebilmek için, kapitalist finansmandan vazgeçmek gerekiyordu; buna ancak ufak bir ilâve şeklinde yer verilebilirdi; yani roller yer değiştirmişti; bu ise, yalnız kollektif finansmanla mümkündü. Burjuva siyasal basına karşı bir işçi siyasal basını kurabilmek için, sermaye toplamak ve gazetenin dağıtım işlerini örgütlendirmek gerekiyordu. Bunları ancak bir kütle partisi mümkün kılabilirdi.

Kadro ve kütle partileri ayrımının, sağ ve sol, «burjuva» ve «işçi» partileri ayrımına niçin hemen hemen paralel düştüğü, böylece açıklanmış olmaktadır. Burjuva sağ, ne malî ne de siyasal bakımdan kütleleri örgütlendirmeye muhtaç değildi; onun kendi seçkinleri, şöhretleri, malî destekçileri vardı. Kendi siyasal eğitimini yeter görmekteydi. Dolayısıyle, Faşizmin doğuşuna kadar, Muhafazakâr kütle partileri yaratma teşebbüsleri genellikle başarısızlığa uğramıştır. Burjuvazinin, örgütlendirilmeye ve ortak eyleme karşı duyduğu içgüdüsel muhalefet de, bunda rol oynamıştır; tıpkı işçi sınıfındaki karşıt eğilimin, Sosyalist partilerin kütlesel karakterini teşvik etmiş olması gibi. Burada, daha önceki bazı gözlemlerimizi tekrarlayabiliriz. Burjuvazi, ancak Komünizmin veya devrimci metotların gelişmesi üzerine, kadro partilerinin yetersizliğini anlamış ve kütle partileri kurma yolunda, ciddî teşebbüslere girişmiştir: 1932'de Nasyonal Sosyalist partinin üye sayısı, 800.000'e ulaşmıştı. Fakat gerçekte bu, burjuvazinin demokrasiden koptuğuna işaretti. Seçim ve parlamento sistemi içinde, kadro partileri genellikle sağa kâfi gelmiştir; seçim ve parlamento sistemine karşı mücadelede ise, Faşist tipteki kütle partileri, nadiren proleter partileri derecesinde denge ve istikrar gösterebilmişlerdir. Üstelik bunlar, aşağida göreceğimiz gibi, saf kütle partisi mahiyetini de yitirme eğilimindedir.

	Almanya	Avusturya	Danimarka	Fransa	Büyük Britanya			Norveç	Hollanda	İsveç	İsviçre
					Sendikalı Üyeler	Bireysel Üyeler	Toplam				
1900					353,070		375,931		3,200	44,100	
1901					455,450		469,311		4,000	48,241	
1902					847,315		861,150		6,500	49,190	9,155
1903			22,061		956,025		969,800	17,000	5,600	54,552	8,912
1904					885,270		900,000		6,000	64,835	19,840
1905	400,000			34,688	904,496		921,280		6,816	67,325	20,337
1906	384,327		29,651	40,000	975,182		998,338	19,100	7,471	101,929	20,000
1907	530,466			52,913	1,049,673		1,072,418		8,423	133,388	
1908	587,338		34,078	56,963	1,127,035		1,158,565	27,838	8,748	112,693	20,439
1909	633,309			57,977	1,450,648		1,486,308	27,789	9,504	60,813	21,132
1910	720,038			69,085	1,394,402		1,430,539		9,980	55,248	20,671
1911	836,562			69,578	1,501,783		1,539,092		12,582	57,721	21,508
1912	970,112			72,692	1,858,178		1,895,498	43,557	15,667	61,000	27,500
1913	982,850	89,628	48,985	75,192					25,708	75,444	29,730
1914	1,085,905		57,115	93,218	1,572,391		1,612,147	53,866	25,609	84,410	29,585
1915	585,898		60,072	25,393	2,053,735		2.093,365	62,952	25,642	85,937	27,485
1916	432,618		67,724	25,879	2,170,782		2,219,764		24,018	105,275	31,307
1917	243,061		78,320	28,224	2,415,383		2,465,131		24,893	114,450	
1918	249,411		91,791	15,827	2,960,409		3,013,129	94,165	27,093	129,432	39,765
1919	1,012,299	332,391	115,900	133,277	3,464,020		3,511,290		37,628	151,364	52,163
1920	1,180,208	335,863	126,603	179,787	4,317,537		4,359,807		47,870	143,090	51,250
1921	1,028,574	491,160	129,756	50,449	3,973,558		4,010,361	45,946	37,412	134,753	40,483
1922	1,464,868	553,022	124,549	49,174	3,279,276		3,311,036		41,472	133,042	36,552
1923	1,261,072	514,273	130,371	50,496	3,120,149		3,155,911		42,047	138,510	34,000
1924	940,078	566,124	143,203	72,659	3,158,102		3,194,399	40,394	41,230	153,187	31,306
1925	844,495	576,107	146,496	111,276	3,337,635		3,373,870		37,894	167,843	31,788
1926	823,526	592,346	144,680	111,368	3,352,347		3,388,286		41,221	189,122	33,339
1927	867,671	669,586	148,472	98,034	3,238,939		3,293,615	68,016	43,196	203,338	36,727
1928	937,381	713,834	149,120	109,892	2,025,139	214,970	2,292,169		46,169	221,419	41,621
1929	1,021,777	718,056	163,193	119,519	2,044,279	227,897	2,330,845	76,579	53,395	234,962	43,867
1930	1,037,384	698,181	171,407	125,563	2,211,484	277,211	2,346,908	80,177	61,162	277,017	47,444
1931	1,008,953	653,605	173,890	130,864	2,024,216	297,003	2,358,066	83,071	69,263	296,507	50,722
1932		648,497	179,579	137,684	1,960,269	371,607	2,371,787	87,315	78,920	312,934	55,186
1933			190,070	131,044	1,899,007	366,013	2,305,030	95,327	81,914	326,734	57,227
1934			191,995	110,000	1,857,524	381,259	2,278,490	104,517	87,212	330,350	55,571
1935			195,142	120,083	1,912,924	419,311	2,377,515	122,007	84,269	346,786	52,881
1936			191,424	202,000	1,968,538	430,694	2,441,357	142,719	87,826	368,158	50,599
1937			199,283	286,604	2,037,071	447,150	2,527,672	160,245	87,312	398,625	45,039
1938			198,836	275,373	2,158,076	428,826	2,630,286	170,889	88,897	437,239	42,860
1939			206,995		2,214,070	408,844	2,663,067		82,145	458,831	37,129
1940			188,825		2,226,575	304,124	2,571,163			487,257	33,842
1941			193,599		2,230,728	226,622	2,485,458			498,209	31,742
1942			206,565		2,206,209	217,783	2,453,932			519,322	32,995
1943			216,816		2,237,307	235,501	2,503,240			538,747	34,606
1944			232,215		2,373,381	265,763	2,672,845			553,724	37,453
1945		357,818	243,532	335,705	2,510,369	487,047	3,038,697	191,045		563,981	40,956
1946	701,448	500,181	267,876	354,878	2,635,346	645,345	3,322,358	197,638	114,588	558,584	47,662
1947	875,479	570,768	287,736	296,314	4,386,074	608,487	5,040,299	202,043	108,813	588,004	51,342
1948	844,653	616,232	296,175	223,495	4,751,030	629,025	5,422,437	203,094	117,244	635,658	52,697
1949	736,218	614,366	294,969	157,897	4,946,207	729,624	5,716,947	204,055	109,608	668,817	52,983
1950	684,698	607,283	283,907	140,190	4,971,911	908,161	5,920,172	203,094	105,609	722,073	53,697
1951	649,529	621,074		126,858	4,937,427	876,275	5,849,002		112,000	739,474	53,852
1952	627,827	627,435		116,327	3,071,935	1,014,524	6,107,859		110,000	746,004	53,911
1953	607,456	657,042		113,455	5,056,912	1,004,685	6,096,022	178,004	111,000	753,785	54,346
1954	585,479	666,373	283,221	115,494			6,498,027		112,000	757,426	54,111
1955		689,040							125,000		

ALMANYA: 1. 1919'dan önceki rakamlar için, J. Longuet, *Le mouvement socialiste international* (Encyclopédie socialiste, syndicale et coopérative de l'Internationale ouvrière), Paris, 1913, s. 231-2. Keza bkz.: *Yearbook of the International Labour Movement*, 1956-7, London, 1956.

2. 1946-50 rakamları, sadece Batı Almanya'ya aittir (1931'de bu bölgede Sosyalist partinin 610.212 üyesi vardı).

BELÇİKA: Belçika Sosyalist partisi, 1931'deki 650.000 üyeye (kollektif üye) karşılık. 1951'de 150.000 üyesi (bireysel üye) olduğunu ileri sürmüştür (gerçek rakamları büyüten ikili veya üçlü üyelikler dolayısıyle, bu iki rakamı karşılaştırmaya imkân yoktur). Parti, 1911'de 222.669 üyesi olduğunu ileri sürmüştür (bunlar da, kollektif üyelerdir. Bkz. J. Longuet *op. cit.*, s. 115-6).

BÜYÜK BRİTANYA: Toplam, sadece Sendikalı ve bireysel üyeleri değil, Kooperatifler, Yardımlaşma Dernekleri ve Sosyalist Dernekler vasıtasıyle partiye bağlanan üyeleri de içine almaktadır.

HOLLANDA: 1946'dan sonraki rakamlar, her yılın 31 Aralığına aittir; yalnız rakamların 30 Eylüle ait olduğu 1950 yılı, bunun dışındadır. Aralık rakamları, genellikle, Eylül rakamlarının 2.000 kadar altındadır.

Aksi belirtilmiş olmadıkça, bütün rakamlar, resmî parti el kitaplarından alınmıştır.

Şekil 6. Avrupa Sosyalist Partilerinde Üyelik, 1950-55.

Nihayet, kadro partileriyle kütle partileri arasındaki bu ayrım, çeşitli parti örgütü tiplerine dayanan ayrımlarla da düşümdeşmektedir. Kadro partileri, ademimerkeziyetçi ve zayıf bağlantılı komite partilerine; kütle partileri ise, daha merkeziyetçi ve daha sıkı bağlantılı ocak partilerine karşılıktır. Örgütlendirme usullerindeki farklar, örgütlendirilen toplulukların mahiyetindeki farklardan doğar. Hücre ve milis partilerine gelince, onlar da kütle partileri olmakla birlikte, bu nitelikleri daha az belirgindir. Gerçi Komünist ve Faşist partiler, iktidarı ele geçirip tek parti haline dönüşmelerinden önce bile, Sosyalist partiler derecesinde kalabalık kütleleri örgütlendirirler: Alman Nasyonal Sosyalist partisinin 1932'de, 800.000, Fransız Komünist partisinin 1945'te bir milyon, İtalyan Komünist partisinin de 1950'de iki milyon üyesi vardı. Ancak her şeye rağmen burada bir evrim kendini göstermektedir. Komünist partiler, zaman zaman, gevşekleri, pasifleri, şüphelileri partiden uzaklaştırmak amacıyle, iç «temizlik»lere girişirler; böylece nitelik, gene nicelikten daha büyük önem kazanmış olur. Üstelik, Komünist partilerde, üye kaydını sıkı bir denetim altında tutma eğilimi mevcuttur; gerçi bazı Sosyalist partiler de, bu çeşit bir denetimi öngörmektedir; fakat, sistem onlarda pek az uygulandığı halde, Komünistlerin bu konuda daha titiz oldukları göze çarpmaktadır. Faşist partilerde niteliğe verilen önem, daha da belirgindir; ancak bu belki de uygulamadan çok, açıkça aristokratik karakterdeki doktrin bakımından söz konusudur; Nasyonal Sosyalist partide, iktidarın ele geçirilmesinden önceki son yıllarda görülen muazzam üye artışı, üyelerin ciddî bir elemeden geçerilmesine imkân bırakmamıştır.

Ne olursa olsun, genel eğilim inkâr edilebilecek gibi değildir. Bu eğilim, bizi şu soruya götürmektedir: Acaba karşımızdaki partiler hâlâ gerçek kütle partileri midir, yoksa yeni bir anlayışa, üçüncü bir kategoriye (kadro partilerinden daha açık, kütle partilerinden daha kapalı mahiyetteki müminler partişine) doğru tedrici bir evrim mi mevcuttur? Leninist anlayışa göre parti, işçi sınıfının tümünü içine almamalı, onun sadece öncü kuvveti, savaşçı

kanadı, «en bilinçli» kesimi olmalıdır. Bu, artık sınıf-parti anlayışı değil, elit-parti anlayışıdır. Faşist doktrinler, bu konuda daha da açıktır; Nietzsche'ci, eşitlik aleyhtarı ve temelden aristokratik olan bu doktrinler, partiyi, en iyilerden, en sadıklardan, en cesurlardan, en istidatlılardan kurulu bir tarikat *(Order)* olarak görürler, Kütleler çağı geride bırakılmış, seçkinler çağına girilmiştir. Dolayısıyle, «üye» kavramı da, çeşitlilik göstermektedir. Partinin kendi içinde bile, farklı sadakat ve faaliyet derecelerine uygun düşen içiçe çemberlere rastlanmaktadır. Nasyonal Sosyalist partide, en önce partinin kendisi, sonra S.A., daha sonra da S.S. geliyordu. Komünist partisinde, eşitlikçi mahiyetteki resmî doktrin böyle bir hiyerarşiye karşı olmakla birlikte, istikrarlı ve sağlam bir «iç çevre»nin varlığı saptanabilir; genellikle oldukça istikrarsız görünen sıradan üyeler kütlesi, bu iç çevrenin etrafında yer alır (savaştan önceki Fransız Komünist partisinde bu fark çok belirgindi).

Henüz sınırlı ölçüde kalan bu gibi olguların önemi mübalağa edilmemelidir. Nisbeten özel karakterlerini hatırda tutmak şartıyle, Komünist ve Faşist partileri, daima kütle partileri olarak sınıflandırmak mümkündür; nitekim ilk zamanlarında Sosyalist partiler de, bunlara benzer bazı nitelikler göstermişler, üye devşirme konusunda sıkı davranmışlardır; yaşlılık, titizliklerini azaltana kadar, onlar da müminler partisi olma arzusunu duymuşlardır. Bu son kavramın ayrı bir kategori teşkil edemeyecek kadar belirsiz olduğu muhakkaktır; fakat gene de sağlam bir gerçeği ifade etmektedir: katılmanın mahiyetinin çözümlenmesi, bizi, bu sorunu başka bir biçim altında tekrar ele almaya götürecektir.

Üyelik Kriterleri. Kesin bir taahhütname imzasını ve yıllık bir aidat ödenmesini kapsayan şeklî kayıt mekanizması, sadece kütle partilerinde vardır. Kadro partilerinde bunlardar ne biri, ne de öteki görülür; üyeliğe kabul, resmî formalitelerden uzak cereyan eder; süreli aidatın yerini, ara sıra yapılan bağışlar alır; dolayısıyle hiç bir kesin üyelik kriteri yoktur ve katılmanın derecesini ancak üyenin parti içindeki faaliyeti tayin eder.

Bir kütle partisine girmek için en çok kullanılan usul, giriş beyannamesi usulüdür; bu beyanname, genellikle, ilginin parti disiplinine uymayı ve parti doktrinlerini yaymayı taahhüt ettiğini bildiren bir metinle, isim, adres, doğum tarihi ve diğer çeşitli bilgilerin yazılacağı boş yerleri ihtiva eden basılı bir formdur. Partiye üye olmak, herşeyden önce, giriş beyannamesini doldurup imzalamak demektir. Bu usulün iki büyük faydası vardır. Bir defa, üyelik işlemine maddî bir biçim kazandırır; bütün hukuk sistemleri, sadece delil olma değeri (yazılı şey, kalıcıdır) bakımından değil, taşıdığı psikolojik değer yönünden de, yazılı beyana özellikle önem verirler. Bizim uygarlığımızda yazılı bir taahhüt, sözlüsünden çok daha bağlayıcıdır; imza, ilkel toplumların belli jestlere, belli formüllere, belli törenlere izafe ettiğine benzer bir çeşit sihirli nitelik almıştır. Bazı Faşist partiler daha ileri gitmekte ve taahhüdün değerini daha da pekiştirmek amacıyla, karmaşık ve toplu törenler tertiplemektedir; bu, kütle partilerindeki genel bir eğilimin mübalağalı şeklinden ibarettir. Fakat giriş beyannamesininin bir faydası daha vardır; o da, yeni üye hakkında bir bilgi fişi teşkil etmesidir. İstenilen bilgilerin kesinliği ve ölçüsü, partiden partiye değişir. Bazen bu bilgiler, giriş beyannamesinin kendisine değil, ayrı bir belgeye kaydedilir; bu belge, gerekirse yeni üye hakkında yapılan bir soruşturma sonucunda doldurulur.

Aslında, iki türlü üyelik işlemi arasında ayrım yapılabilir: Açık ve sınırlı. Birincisinde, üyelik formunu imzalamak (ve bir aidat ödemek) dışında hiçbir şart ve formalite yoktur; dolayısıyle, partiye giriş sınırlandırılmamıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde bazı kapalı ön-seçimler için konulmuş olan tescil sistemi de, buna benzetilebilir; ön-seçim listelerine kaydolma, aşağı yukarı, giriş beyannamesinin imzalanmasına tekabül eder; ancak burada, partiye gerçek anlamda üye olmak değil, sadece parti adaylarının tesbitinde oy kullanma hakkı söz konusudur. Buna karşılık, sınırlı üyelik, çok farklı mahi-

yettedir. Bu iki ayrı işlemle olur: İlgilinin kabul edilmek üzere müracaatı ve partinin yetkili organının aldığı kabul kararı. Genellikle kabul yetkisi, yöresel ocağa aittir; ancak red halinde üst mercilere başvurmak mümkündür; bazen de müracaat, özel bir komisyon tarafından incelenir. Genel olarak bu sistem, bir mecburî kefillikle tamamlanır; bir veya iki parti üyesinin, kendi imzaları ve sorumlulukları altında, müracaatçının siyasal ve ahlakî niteliklerini garanti etmeleri gerekir. Kefalete ve parti kararına dayanan sınırlı üyelik, Sosyalist ve Komünist partilerin tüzüklerindeki olağan usuldür. Alman bu güvenlik tedbirleri, sözü geçen partilerin ilk zamanlarda uğradıkları güçlüklerle ve özellikle polisin içlerine casus sokma çabalarıyla açıklanabilir; kefillerce yapılan incelemenin, kabulden önceki soruşturmanın ve ocak tarafından verilen kesin kararın nedeni budur. Fakat partilerin faaliyetleri daha az tehlikeli ve daha az kontrollu hale geldikçe, bu güvenlik tedbirleri de kullanılmaz olmuştur. Çoğu zaman bunlar, artık önemsiz formalitelerden başka bir şey değildir; dolayısıyle, sınırlı üyelik nihayet açık üyelik halini almaktadır. Sınırlamalar, ancak bir elemenin yeniden zorunlu olduğu bazı olağanüstü durumlarda güç kazanmaktadır. Örneğin Kurtuluştan sonra birçok Avrupa partileri, üye kayıtları üzerindeki kontrolu daha sıkılaştırmışlardır. Almanya, Avusturya ve İtalya'da eski Faşist rejimler dolayısıyle, üye kayıtlarının kontrolu halen oldukça sıkı tutulmakta, müracaatçının bu rejimler sırasındaki tutumu soruşturulmaktadır.

Üye, kabul edildikten sonra, parti üyeliği sıfatını somutlaştıran, isme yazılı bir kart alır. Kartın çeşidi de aidat sistemine bağlıdır. Burada iki parti tipi ayırdedilebilir. Birincisinde aidat, bir defada ve yıllık olarak toplanır. Toplam rakam oldukça düşüktür ve üye bakımından büyük bir malî fedakârlığı gerektirmez. Ödeme, üye kartına yılı gösteren bir pul yapıştırmak suretiyle tevsik edilir (dolayısıyle kart, sürekli mahiyettedir). Diğerlerinde ise, aidat iki unsurdan meydana gelir: Biri, kar-

tın kendisi için yapılan ödemeye (böylece kart, her yıl yenilenir) tekabül eden yıllık aidat; öteki, yıllık karta (veya içindeki sayfalara) pul yapıştırmak suretiyle ödenen aylık aidat. Bu ikinci çeşit aidatlar çok daha yüksektir; örneğin Belçika Sosyalist partisinde asgarî aidat, ayda 6 ile 100 Belçika frangı arasında, Fransız Sosyalist partisinde ise 75 ile 200 Fransız frangı arasında değişir. Ancak bu ikinci tip, esas itibarile, İşçi, Sosyalist ve Komünist partilerinde görülür; en fakir sınıflara dayanan partilerin en yüksek aidatları kabul etmiş olmaları, garip bir paradokstur. Bu genellikle psikolojik saiklerle açıklanmaktadır; emekçi sınıflarda partiye bağlılığın, burjuvaziye oranla daha kuvvetli olduğu bir gerçektir; bu da, yüksek bir aidat tesbitini kolaylaştırmaktadır. Fakat malî yönden bir açıklamaya da başvurmak gerekir: Muhafazakâr partilerde aidat işçi partilerinde taşıdığı temel önemi taşımaz; üyeler, malî destekçilerin bağışlarının, parti kasasındaki açıkları kapatacağını ve partinin gerçek gelir kaynağını bu bağışların teşkil ettiğini bilirler. İşçi partilerinde ise aidatlar, partinin ve seçim kampanyalarının finansmanında en başta gelen yoldur; «aidatlarla yaşamak», partinin ilân edilmiş amacıdır ve ancak bu amacın gerçekleştirlmesi, partinin bağımsızlığım garanti altına alabilir. Üyeler, aidatın bu hayati karakterini anlar ve kendilerine yüklediği fedakârlığı kabul ederler.

Partiler, aidatların toplanmasında bir adalet unsuruna yer verme teşebbüsünde de bulunmuşlardır. Bazı partiler, bir örnek aidat sistemi yerine (bu, malî usullerin en ilkeli olan kafa vergisinin karşılığıdır), aidatı gelirle orantılı kılacak bir sistem (hattâ özellikle Avusturya Sosyalist partisinde görüldüğü gibi, bir aile aidatı sistemi) kurmuşlardır. örneğin Belçika Sosyalist partisinde, 6, 10, 15, 20, 25, 50 ve 100 Belçika franklık ödemelere tekabül eden yedi değişik aidat tarifesi (ayrıca, emekliler ve çalışmayan kadınlar için yılda 3 franklık bir indirimli tarife) vardır; malî imkânlarına uygun düşecek aidat sınıfını seçmek, ahlakî bir borç olarak, üyenin kendisine aittir. Alman Sosyal De-

mokrat partisinde, çeyrek marktan otuz marka kadar değişen, oniki aidat tarifesi vardır; üyelerin çeşitli aidat kademeleri arasındaki dağılımı da, eşitlikten çok uzaktır (Şekil 7). Fransız Komünist partisinde aidatlar, ilk bakışta orantılı gibi görünmektedir: Ücretli bir iş sahibi olmayan üyeler ayda 10 frank; aylık ücreti 10.000 franktan aşağı olanlar, 30 frank; 10.000 ile 15.000 frank arasında ücreti olanlar, 40 frank; 15.000 franktan yukarı ücret alanlar, 60 frank öderler. Fakat tavan o kadar alçaktır ki (en az geçim düzeyinde), bu orantılılığın başlıca amacı, pek dar imkânlı üyeler için indirimli bir aidat tesbitinden ibaret kalmaktadır; diğer üyelerin hepsi, aşağı yukarı aynı durumdadır. Fransız Sosyalist partisinde, son yıllarda orantılı aidatlar sorunuyla ilgili epeyce tartışma olmuş ve 1950'de bunun lehinde bir karar alınmıştır; birçok ocaklar, daha önceden de sistemi uygulamakta, hattâ bundan kâr sağlamaktaydılar. Direnmenin, bizzat sistemin yararlandıracağı kişilerden, yani en fakir üyelerden gelmiş olması gariptir; bu üyeler, «yarım Sosyalistler oldukları izlenimine kapılmak» istememişlerdir[1]. Bu davranış, aidatın gerçek niteliğini çok iyi belirtmektedir; onun yalmz malî karakterini hesaba katmak, ana noktayı gözden kaçırmak demek olur. Aidat, üyeliğin ve katılmanın psikolojik bir unsurudur. O, hem bir sadakat belirtisi, hem de bir sadakat kaynağıdır. Aidatını düzenli şekilde ödemek, bir fedakârlığı gerektirecek derecede yüksek aidat vermek gibi eylemler, üyeyi partiyle birleştiren bağların kuvvetini gösterir. Fakat aynı zamanda bunlar, sözü geçen bağları daha da kuvvetlendirir: İnsanın bir topluluğa bağlılığı, tıpkı başka bir insana olan bağlılığı gibi, onun için yaptığı fedakârlıklarla orantılıdır.

Dolaysız partilerce uygulanan bireysel aidat sisteminin, katılmanın yoğunluğu açısından, sağlam üstünlükleri vardır; sırf malî verim yönünden ise, bazı dolaylı partilerce (özellikle İngiliz İşçi partisi) uygulanan, sendikalar yoluyla kollektif finansman

1 M. Staub'un Ulusal Konsey'deki konuşmasından, 1947.

Bölge	Toplam üye sayısı	Her Aidat Sınıfındaki Üyelerin Sayısı											
		'25 Mark	'30 Mark	'5 Mark	1 Mark	2 Mark	3 Mark	5 Mark	7 Mark	10 Mark	20 Mark	25 Mark	30 Mark
Schleswig-Holstein	07,765	18,207	—	13,220	20,813	2,093	373	269	—	27	2	—	—
N.W. Hamburg	71,648	—	12,064	14,502	33,725	1,759	636	226	—	98	54	—	—
Weser-Ems	20,502	716	1,148	4,891	8,165	631	174	45	—	11	1	—	—
Hanover	72,522	4,919	—	18,851	31,909	1,050	692	239	—	56	20	—	1
Brunswick	19,595	1,435	—	5,112	10,014	757	268	105	4	20	3	—	1
W. Westphalia	28,274	—	—	7,285	16,466	238	106	79	17	36	6	3	2
E. Westphalia	89,354	2,988	—	29,899	48,644	862	272	159	11	22	6	—	1
Lower Rhine	48,383	774	—	12,781	26,292	878	645	305	3	79	14	—	2
Middle Rhine	15,296	1	—	5,167	8,267	1,854	304	150	5	14	8	—	—
Rhine-Esse-Nassau	12,230	111	—	1,993	5,773	519	84	46	5	2	—	—	—
N. Hesse	21,395	—	754	5,408	11,793	122	56	14	—	15	—	—	—
S. Hesse	45,056	763	—	9,871	28,323	1,178	402	165	5	35	6	3	4
Hesse-Rhine	5,953	88	—	1,803	3,103	367	35	27	—	4	—	—	—
Wurtemberg-Baden	31,260	5,831	—	4,845	16,520	541	171	51	3	15	3	—	3
S. Wurtemberg	4,035	467	—	413	2,272	90	28	16	1	2	1	—	—
S. Baden	8,950	—	—	1,380	5,540	104	40	23	—	7	4	—	—
E. Bavaria	13,795	—	—	6,607	3,816	180	38	17	—	3	—	—	—
Franconia	53,645	—	3,368	15,949	25,281	1,196	225	147	—	17	6	—	—
S. Bavaria	35,588	4,698	—	11,753	15,762	192	70	54	25	1	4	3	—
Palatinate	23,024	346	—	6,769	14,017	550	163	42	1	12	5	—	2
Berlin	47,948	—	—	7,481	26,026	4,778	455	743	7	229	84	11	6
TOPLAM	736,218	41,344	17,334	185,980	362,521	19,939	6,237	3,022	87	705	227	20	22

Şekil 7. Alman Sosyal Demokrat Partisinde aidatlarını ödemiş üyelerin dağılımı, 1949.

sistemi, inkâr edilemiyecek bir üstünlüğe sahiptir. İşçi partisinin zenginliği, herşeyden önce, Sendikaların kendisine ödediği fonlardan gelmektedir. Eğer parti, bunların desteğinden vazgeçmek ve sendikal çerçeve dışında işçilerin bireysel üyeliklerinin ve aidatlarının peşinde koşmak zorunda kalsaydı, kaynakları büyük ölçüde azalmış olurdu. 1927-46 arasındaki sistem bile sendika-dışı üyeliğe oranla partinin daha lehinedir: Sendikaya katılma anında siyasal aidatı kabul ettiğine dair beyanda bulunmaya mecbur olmak başkadır, partiye katılmak için ayrı ve bağımsız bir işlemde bulunmak başkadır. İkinci usul, çok büyük bir kişisel teşebbüsü ve çok daha etraflıca düşünülmüş bir irade eylemini gerektirir. Bu itibarla, kollektif aidat sistemi, parti dayanışması açısından, dolaysız bir partiye üye olmak kadar elverişli değildir; ayrı bir giriş beyannamesinin imzalanması, siyasal aidatın kabülünden daha sıkı bir bağ yaratır. Bununla birlikte bu sonuncu usul, malî yönden daha verimlidir; siyasal aidat, sendika aidatının bir ilâvesinden ibaret olduğu için, toplanması daha kolaydır. Aynı anda ödenmesi bakımından da sendika aidatından açıkça ayırdedilemez; hele çıkış bildirimi (contracting-out) sisteminde ayırdedilmelerine hiç imkân yoktur; böylece, fedakârlık daha zahmetsiz olur ve partiye para sağlamak kolaylaşır. Bu durumda parti aidatı, hizmet ücretine dahil edilmiş-dolaylı bir vergi görünümünü alır; dolayısıyle, göze daha az batar ve yükü daha az hissedilir. Partiye, kooperatif ve benzeri örgütlerce yapılan malî yardımlarda, bu özellik daha da belirgindir; burada, muhafazakâr partilerce kullanılan sisteme pek benzer bir endüstriyel ve ticarî finansmana ulaşılmış olur. Şu halde, kollektif ve dolaylı aidat sistemi, malî verim yönünden çok avntajlı olmakla birlikte, katılmayı geliştirmez; bu sistemde, aidat ve üyelik birbirlerinden kesin olarak ayrıdır; aidat üyeliğin bir kriteri ve unsuru değildir.

Ancak, dolaylı bir partide üyelikten söz etmek acaba doğru olur mu? İlk bakışta, şüpheye yer yok gibi görünür. Gerçekten bu partilerde katılma dolaysız partilerdekinden daha kuvvet

liye benzemektedir. İşçi partisiyle birleşmiş bir sendikada üye olan bir İngiliz işçisini partiye bağlayan dayanışma, sendika faaliyetiyle siyasal faaliyetini ayrı örgütler içinde geçiren bir Fransız işçisininkinden çok daha kuvvetli değil midir? Dayanışma bağlarının birbirine eklenmesi, bunlardan herbirinin daha güçlenmesine yol açar gibi görünmektedir; yani burada, bir toplama kadar bir çarpma da söz konusudur. Boerenbond vasıtasıyla Belçika Katolik Blokunun dolaylı üyesi olan Flaman köylülerinin durumu, bunu daha da iyi açıklayacaktır. 1887'de bir Campine papazının teşebbüsünden doğan bu hayranlık uyandırıcı örgüt, günümüzde çiftçilerin bütün dinsel, fikrî, meslekî, ekonomik ve sosyal hayatlarını kapsamı içine almaktadır. Aynı zamanda hem esirgeme derneği, hem akşam okulu, hem sendika, hem kooperatif, hem yardımlaşma sandığı olan Boerenbond, üyelerinin dinsel duygularını kuvvetlendirmeye, fikrî eğitimlerini tamamlamaya, ahlakî standartlarını geliştirmeye, ve maddî durumlarını her çeşit yoldan (ürün ve gübreleri toptan alıp satma; tasarruf bankası ve tarım kredi sandığı; sığır hastalıklarına, yangına ve tarımsal risklere karşı yardımlaşma ve sigorta, vb.) iyileştirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda 1919'dan 1940'a kadar, Katolik partinin dört *standen*'inden biri oluşu dolayısıyle, üyelerinin siyasal hayatına da bir çerçeve teşkil etmiştir. Partinin bu destekten sağladığı muazzam kuvveti anlamak güç değildir.

Fakat problemin can alıcı noktası başkadır. Partilerin dolaylı yapısı, parti topluluğunun gerçek anlamının ne olduğu sorusunu ortaya çıkarır. Dolaylı partinin temel gruplarında ifade bulan sınıf çıkarları özdeşliği, şüphesiz, dayanışmayı güçlendirir; ancak burada, gerçek bir siyasal dayanışma, gerçek bir «katılma» söz konusu değildir. Temel grupların üyeleri, gerçek, parti üyeleri sayılamaz; çünkü bunlarla parti arasındaki bağlar bütün görünüşe rağmen, çok zayıftır. Burada, sık sık yapılan bir karıştırmadan kaçınmak gerekir; Flaman köylüsünü Boerenbond'a bağlayan bağların kuvvetini belirtiğimiz zaman, Katolik

partinin değil, Boerenbond'un gücünü göstermiş oluruz. 1921 ve 1939 arasında Katolik parti, Boerenbond üyesi olan bir Flaman köylüsü için ne ifade etmekteydi? Pek az şey... Bu köylü, Boerenbond sayesinde partinin bir *seçmeni* olmuş ve öyle kalmıştır; fakat gerçek bir parti *üyesi* olarak kabul edilmesine imkân yoktur. Boerenbond'un kendisinin Katolik Bloka üye olması durumu değiştirmez: Dolaylı üyelik, gerçek üyelik değildir. Aslında, dört *standen* arasındaki koalisyon, üyeler düzeyinde sosyolojik anlamda bir topluluk, dayanışma bağlarına müstenit bir insan gurubu yaratmamıştı. Sadece bütün «stand»ların delegelerinin parti organları içerisindeki işbirliği, gerçek anlamda bir topluluğa vücut verebilmekte, bu ise yalnız yüksek kademede söz konusu olmaktaydı; parti, kütleler düzeyinde değil, ancak yöneticiler düzeyinde bir varlığa sahipti.

İşçi partisinin geçirdiği tecrübe bir yandan bu iddiaların deneysel yoldan doğrulanmasına, bir yandan da bunların dogmatik niteliklerinin hafifletilmesine imkân vermektedir. 1927'de çıkış bildirimi sisteminin kaldırılmasından sonra, parti üyesi olan sendikalıların (yani siyasal aidatı ödemeyi kabul edenlerin) sayısı, 3.200.000'den 2.000 000'a düşmüş ve uzun yıllar aynı rakam civarında durmuştur (Bkz. Şekil 15). 1946'da çıkış bildirimine dönülmesinden sonra bu sayı 2.600.000'den 4.000.000'a yükselmiştir. Görülüyor ki, 1928'de 1.200.000 sendika üyesi, sırf kendilerinin zımnî bir muvafakat yerine açık bir muvafakat istenmiş olması sebebiyle, parti üyeliğine devamı reddetmişlerdir. Bunlar, eskiden redde cesaret edemezken, şimdi de kabul cesareti gösterememişlerdir. Buna karşılık, 1947'de 1.400.000 sendika üyesi, daha önce açık bir üyelik işleminde bulunmayı kabul etmedikleri halde, şimdi sırf açık bir red işleminde bulunmamak için partiye girmişlerdir. Böyle boş düşüncelere dayanan bir katılma gülünç denecek kadar zayıftır. Dayanışma ruhu bu derece zayıfken, gerçek bir topluluktan söz edebilir miyiz? Her iki örnekte, sırf çıkış bildirimi usulü dolayısıyle üye olanların, toplam sendika üyelerine oranları, ilginç bir paralellik göstermektedir: 1927'de

% 37.85, 1947'de %35. Şu halde, sendikalardaki İşçi partisi üyelerinin üçte birden çoğunun, partiye karşı gerçek bir bağlılık duymadıkları ileri sürülebilir; bunların üyeliği, inançtan çok, zayıflıktan doğmaktadır. Buna karşılık, üyelerin üçte ikiye yakınının, siyasal aidat karşısındaki sükûtlarından doğan zimnî üyeliklerini açıkça teyide hazır oldukları bir gerçektir. Dolayısıyle, İşçi partisindeki dolaylı katılma, üyelerin ancak azınlığı, yani aşağı yukarı üçte biri bakımından, gerçekten zayıf bir katılmadır. Diğerleri için bu dolaylı katılma, birçok dolaysız üyeliklerden daha aşağı değildir. Kısacası, İşçi partisinin dolaylı üyelerinden üçte birinin, gerçek anlamda parti üyesi olarak kabul edilmemeleri gerekir; adi kütle partilerinin üyeleriyle kıyaslanabilecek olanlar, ancak geri kalan üçte ikidir. Fakat bu iki kategorinin birbirinden ayırdedilmesine imkân verecek hiçbir bireysel kriter mevcut değildir; sırf bu iki deneye dayanarak yapabileceğimiz genel değerlendirme, ancak İşçi partisi bakımından geçerli olur; çünkü sonuçları diğer dolaylı partilere uygulamaya tabiatıyle imkân yoktur[1].

Kısacası, bütün partiler için geçerli olacak kesin bir üye tanımı aramak, boşuna bir çaba gibi görünmektedir. Üyelik işlemi ve aidatların düzenli şekilde ödenmesi, ancak dolaysız kütle partileri bakımından, kriter olarak muhafaza edilebilir. Fakat bu biçimsel ve dış kavramlar da kafî değildir; usullerin benzer oluşuna rağmen, bir Sosyalist parti üyesiyle bir Komünist parti üyesi arasında büyük farklar vardır. Aynı partinin üyeleri arasında da, katılmanın birkaç derecesi ve nüansı mevcuttur. Sayısal bir çözümleme, bu konuda ilk olarak kısa bir genel görüş edinmemize ve böylece üye kavramını tamamlamamıza imkân verecektir.

Üyelerin Sayısı. Bir partinin üyeleri üzerinde ilginç sayısal

1 Genellikle sendika üyelerinin pek azı, yazılı bildiriyle çekilme haklarını kullanmaktadır. Örneğin, 1938'de İsveç Sosyal Demokrat partisinde, bağlı sendika üyelerinden % 4.5'i, bu şekilde parti üyeliğini reddetmiştir; 1948'de oran, % 2.5'e düşmüştür.

çözümlemeler yapılabilir. Yazık ki, burada iki çeşit güçlükle karşılaşılmaktadır: Partilerin her zaman üye sayımlarını yayınlamamaları ve bu sayımların nadiren sağlam esaslara dayanması.

Bazı partiler, üye sayıları hakkında hiçbir bilgi vermezler; kayıt tutma ve aidat toplamadaki ihmalcilikleri sebebiyle bazen bunu kendileri de bilmez. Sadece Sosyalist, Komünist ve Faşist partiler (ve bazı Hristiyan Demokrat partiler), aidatların tahsili vesilesiyle süreli sayımlar yaparlar. Fakat içlerinden pek azı, bunların sonuçlarını yayınlar; bazıları, sonuçları ancak parti kongrelerinde ve örgüte mahsus olan parti genelgelerinde açıklar; diğer bir kısmı ise, bunları tamamen gizli tutar ve soruşturmaları yaklaşık yuvarlak rakamlarla cevaplandırır. Bu konuda ciddî belgeler toplamak güçtür. Üstelik, elde edilenlerin de dikkatle kullanılması gerekir. M. Leon Mauvais'nin, 1945 Fransız Komünist partisi Kongresine sunduğu raporda, partinin «1944 sonunda 385.000 kayıtlı üye»ye sahip oduğu görülmektedir[1]. Oysa, aynı belgenin birkaç satır aşağısında, Aralık 1944 için verilen bölgesel rakamlar toplandığında, ancak 371.468 rakamına ulaşılmaktadır[2]. Buradaki fark büyük değildir; 1937'ye ait rakamlardaki fark ise çok daha büyüktür. M.Maurice Thorez'in 1945 Kongresine sunduğu genel rapora göre 340.000[3], M. Leon Mauvais'nin aynı Kongredeki raporuna göre ve kendisinin verdiği bölgesel rakamlar toplandığı takdirde 291.701[4]. Fark, sayım metotlarının farklı oluşuyla açıklanabilir; muhtemelen M. Leon Mauvais kendi rakamlarını kesin kayıtlı üye sayısına, M. Maurice Thorez ise hücrelerce satın alınan kartların ve pulların sayısına dayandırmıştır.

Gerçekte, iki çeşit istatistik yapmak mümkündür; bunlar-

1 Léon Mauvais, *Rapport au Congrés de* 1945, Editions du Parti Communiste, 1945, s. 4.

2 *Op.* cit., s. 6.

3 *Op. cit.*, s. 56.

4 *Op. cit.*, s. 6.

dan biri, ocaklarca merkez veznesinden satın alınmış kartların sayısına, diğeri ise üyelere fiilen satılmış kartların sayısına dayanır. Ocaklarla hücreler, kart ve pullarını önceden ısmarladıklarından, ilk rakamlar genellikle ikincilerden daha yüksektir. Bu, özellikle yıl ortasında ve en çok Kongre veya kampanya arifelerinde belirli hal alır; çünkü yeni üyeler bekliyen ocaklar, oldukça büyük siparişlerde bulunurlar. M. Leon Mauvais'in raporunda, 1945 Nisanı sonunda partinin 616.300 kayıtlı üyesi olduğu açıklanmıştır; oysa Hazirana kadar, partinin Merkez veznesince 906.627 kart verilmiş bulunmaktaydı. İki aydan kısa bir süre içinde partinin 300.000 yeni üye kaydetmediğine şüphe yoktur (hattâ M. Leon Mauvais de bunu açıkça söylemiştir); aykırılık, farklı sayım metotlarıyla açıklanabilir. Yıl sonunda, bütün dağıtılmış kartların üyelere satılmış olması gerektiğinden, bu iki rakamın uyuşması lâzımdır. Ancak uygulamada, bazen satılmayan kartlar olur; dolayısıyle, satılmış kartlara değil, dağıtılmış kartlara dayanan sayımlar, gerçekten yüksek rakamlar verir. Bu metodun partilerce tercih olunmasının ve bazı partilerin iki sayım usulünü birbirine karıştırmaya çalışmalarının sebebi böylece anlaşılmaktadır. 1945'te Fransız Komünist partisi, iki istatistiği birbirinden kesinlikle ayırmıştı; çünkü o zamanlar üyeleri hızla artıyor ve rakamlardaki fark, partinin başarısının daha iyi ölçülmesini sağlıyordu. Oysa 1947'den beri, parti üye kaybetmekte olduğundan, artık açık bir ayrım yapılmamaktadır. Mamafih İngiliz İşçi partisi ve Sosyalist partilerin çoğu, yalnız üyelere fiilen satılmış olan kartları nazara almak suretiyle, doğru istatistikler meydana getirirler; çoğu zaman örnek olarak seçilmelerinin sebebi de budur.

Ancak yöresel ocaklar ve federasyonlar, genellikle, gerçek üye sayılarından daha çok kart satın almak ve bunları ellerinde tutmak için, para toplamaya çalışırlar. Bu, otokratik partilerde merkezin gözüne girmenin bir yoludur; demokratik partilerde ise, Kongre delegelerinin sayısını çoğaltacak ve dolayısıyle yönetim kurullarında daha büyük etki sağlayacak bir araçtır.

Her yöresel federasyona tanınan delege ve oy sayısı, genellikle, o federasyonun fiilen satın almış bulunduğu kart ve pulların sayısıyla orantılıdır; bu da, federasyonları, mümkün olduğu kadar çok kart ve pul satın almaya teşvik eder. Şüphesiz, burada malî kaynakların getirdiği bazı sınırlamalar mevcuttur; dolayısıyle zengin federasyonlar, avantajlı durumda bulunurlar. Gelişigüzel bazı örnekler verecek olursak, Fransız Sosyalist partisinde Pas-de-Calais ve Senegal federasyonları, bu şekilde, güçlerinin üstünde bir temsil sağlamaktadır. Şu halde, satılan kart ve pulların sayısına dayanan istatistikler, daima gerçeğin üzerinde rakamlar verir; mamafih genellikle elde başka istatistik yoktur. Üstelik, bu istatistiklerin yararsız olduğu da söylenemez; çünkü yanılma payı, şüphesiz, her parti için aşağı yukarı aynıdır. Malî esasa dayanan istatistikler, aynı partinin farklı evrim aşamalarındaki üyelerin karşılaştırılması bakımından geçerlidir. Başka ülkelerdeki benzer partilerin (örneğin Avrupa Sosyalist partileri) karşılaştırılmasında, bunların geçerliği daha azdır; çünkü uygulama her yerde aynı değildir. Aynı ülkedeki farklı partilerin karşılaştırılmasında ise, bu çeşit istatistikler tamamen geçersizdir; üyelik kavramı her partide özdeş olmadığı için, böyle bir karşılaştırma anlamsız olacaktır.

Üye sayımları, muhtevalarına ilişkin bu ihtiras kayıtları unutulmamak şartıyla, iki çeşit araştırmada kullanılabilir: Biri partilerin evriminin, diğeri de bunların sosyal bileşiminin araştırılmasıdır. Birinci kategori, herşeyden önce, siyasal ve ekonomik olaylarla, parti topluluğun büyüklüğü arasındaki ilişkiyi ölçmemize imkân verir. Bu konuda, bazı genel gözlemlerden ilginç bir sonuç çıkarılabilceği anlaşılmaktadır; o da, sözü geçen ilişkinin, genellikle sanıldığından çok daha gevşek oluşudur. Parti topluluğu, «konjonktür değişimleri»ne karşı oldukça duyarsızdır. Gerçi örneğin iki dünya savaşı, genellikle, üye sayısında değişmelere yol açmıştır; 1919-20 ve 1945-46 yıllarında Fransa ve İngiltere'de Sosyalist partilerin gösterdikleri gelişme, çok dikkat çekicidir; İskandinav ülkelerinde ise bu etki, çok da-

ha hafiftir. Fakat üyelerin konjonktür karşısındaki duyarsızlığının en açık örneğini, 1929'daki büyük ekonomik kriz teşkil etmektedir. Genel olarak bu kriz, Avrupa partilerinin üye sayılarında kayda değer değişiklikler yaratmışa benzememektedir. Burada Sosyalist partilerin durumu, özellikle tipiktir. Fransa'da kriz, 1931-1932 yıllarından başlıyarak kendisini duyurmuş, 1934'de zirvesine ulaşmıştır; oysa, bütün bu süre içinde Fransız Sosyalist partisinin üye sayısı, 120.000-130.000 civarında hemen hemen sabit kalmıştır (Şekil 8). Ekonomik güçlüklerin, solcu partilerin gücünü artırdığı yolundaki genel kanaat, seçmenler bakımından doğru olsa bile, üyeler bakımından her zaman doğru değildir. Hattâ gerçekte ekonomik güçlüklerin, partinin muhalefette olduğu zamanlarda dahi, üye sayısında hafif bir azalmayla düşümdeştiği görülmektedir. Gerçek ücretler eğrisiyle Sosyalist partilerin üye sayısı arasında bazan bir paralellik gözlemlenebilir; ancak bu da çok belirsiz niteliktedir (Kşz. Şekil 1 ve Şekil 16). İngiltere'de işçi partisinin sendikalı üyeleri (bunların krize karşı özellikle duyarlı olmaları gerekirdi), aynı dönemde iki milyon dolaylarında kalarak, daha da ilginç bir istikrar göstermişlerdir (Kşz. Şekil 1ve 15). Yıllık değişiklikler, hiçbir zaman % 3.2'nin üstünde olmamıştır: 1930'da % 1.7 azalma; 1931'de % 0.65 artma 1932'de % 3, 1933'te % 3.2, 1934'te %2.2 azalma; 1935'te % 2.75 artma. Şu halde, 1932'den 1935'e kadar, hafif bir düşme eğilimi olduğu görülmektedir; fakat bu düşme, üç yıl içinde üye saysının % 10'una bile ulaşmış değildir. Oysa aynı devre içinde bireysel üyelerin sayısı, 1929'daki 227.877'den 1935'te 419.311'e çıkmak suretiyle, çok büyük ölçüde bir artış göstermiştir; en büyük artışlar, 1930 ve 1932'de (her iki yılda da % 25) olmuştur. Üye sayısındaki değişimlerin karşıt yönlerde olması gariptir; İşçi partisi üyelerinin iki grubu, bireysel üyeler ve sendikalılar, aynı olaylara karşı aynı şekilde tepki göstermemişlerdir. Bu iki topluluk, türdeşlikten hayli uzak gibi görünmekte ve bu da, dolaylı üyelerin özel karakteri hakkında daha önce söylemiş olduklarımızı doğrulamaktadır.

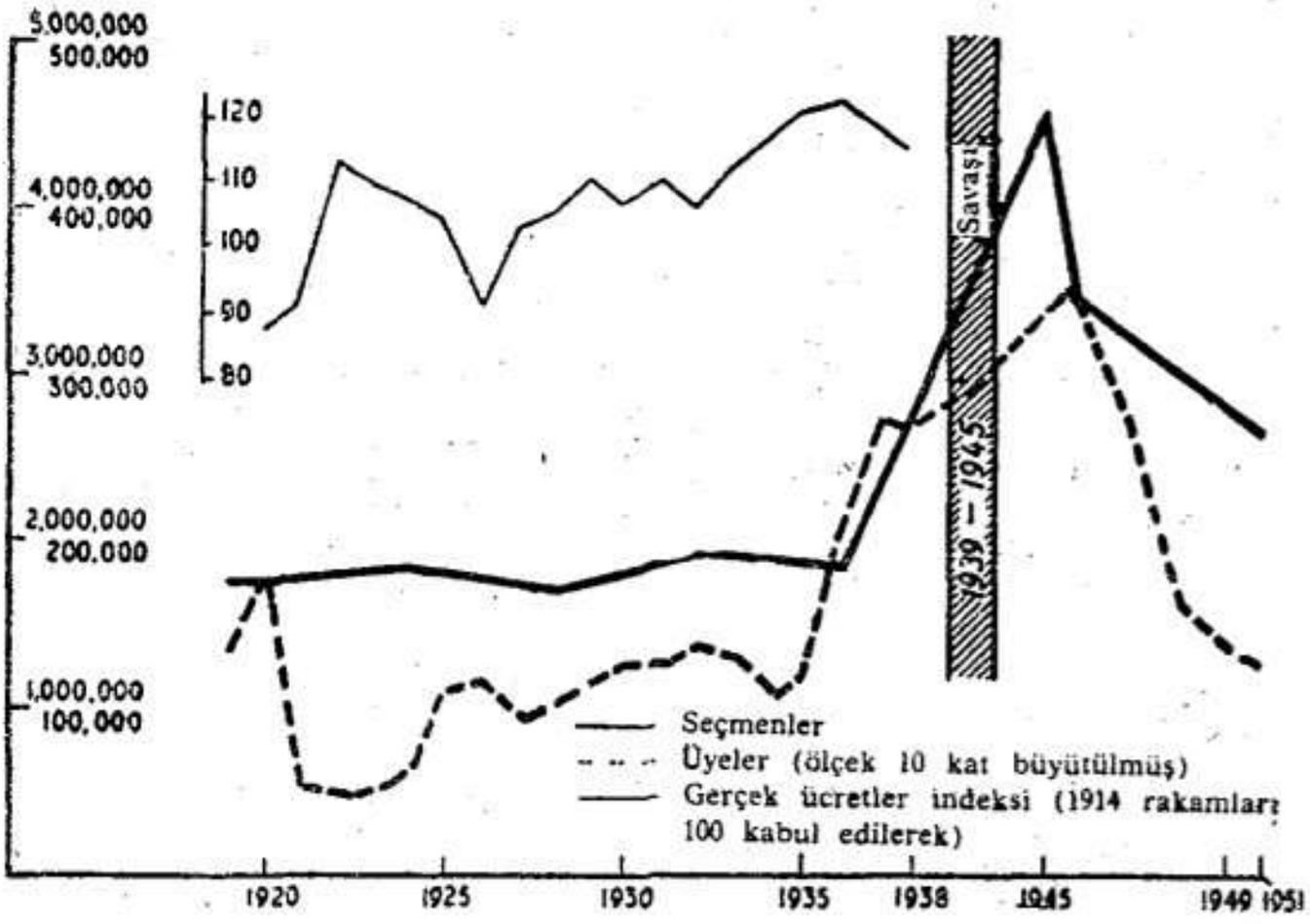

Şekil 8. Üyeler ve Seçmenler: Fransız Sosyalist Partisi.[1]

Buna karşılık Almanya'da, ekonomik krizle Nasyonal Sosyalist partisinin gelişimi arasında çok belirgin bir korelasyon gözlemlenebilir. İşsizlik eğrisiyle N.S.D.A.P.'nin üyelik eğrisi arasında belli bir paralellik mevcuttur (Şekil 9). Bu olayın çok daha hafif şekilde cereyan ettiği Alman Komünist partisi hakkında da benzer şeyler söylenebilir. Oysa, 1930 ile 1934 arasında Fransız Komünist partisi, 40.000[2] den 45.000[3] e yükselmek, yani yılda % 1'in biraz üzerinde bir artış kaydetmek su-

[1] 1924 yılı için Sosyalist seçmenlerin toplam sayısı, partinin ayrı liste göstermiş olduğu 19 ile dayanarak, ekstrapolasyon yoluyla, 1919 rakamlarından hesaplanmıştır; diğer illerde parti, Radikallerle ittifak halinde bulunuyor ve Sol Kartel listelerinde yer alıyordu. Parti, bu 19 ilde, 1919'daki 595.034 oyuna karşılık, 628.883 oy almıştır; bu da, Fransa'nın tümü için partiye, aşağı yukarı 1.814.000'lik bir oy toplamı (1919'daki 1.727.963 oya karşılık) izafe etmemezi mümkün kılmaktadır.

[2] M. Thorez, *Rapport au Congrès de* 1947, s. 84.

[3] M. Thorez, *Rapport au Congrès de* 1945, s. 56.

retiyle, istikrarını muhafaza etmiştir; mamafih ekonomik kriz de, Fransa'da Almanya'daki kadar ağır geçmemiştir. Acaba burada iki çeşit parti, yani «konjonktür değişimleri»ne karşı pek duyarlı olmayan geleneksel partilerle, yükselişleri veya düşüşleri bu değişimlere bağlı bulunan yeni partiler arasında bir ay-

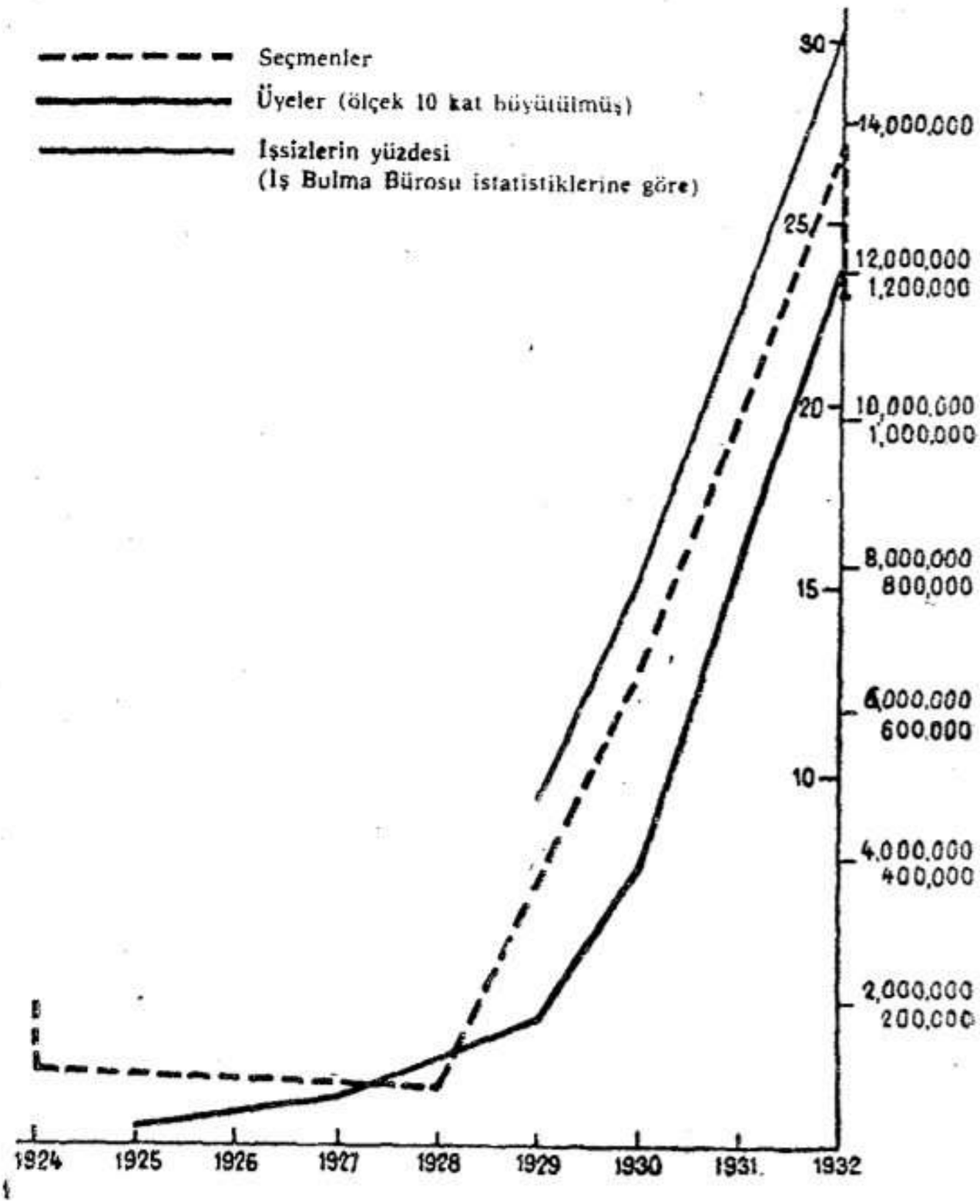

Şekil 9. Nazi Partisinin Yükselişi, 1924 32.

rım yapılabilir mi? Bu iki kategori, iki farklı sosyolojik tipe uygun düşmektedir: Birincisi bir çeşit siyasal amortisör rolü oynayan, istikrarlı ve istikrar yaratıcı topluluklar; ikincisi, olayların doğurduğu kamu oyu hareketlerini büyüten, ateşli ve dirençsiz topluluklardır. Bu konuda fazla aceleci sonuçlardan kaçınacak ve parti topluluğunun nisbî duyarsızlığına, siyasal ve ekonomik olaylar karşısındaki kısmî bağımsızlığına dikkati çekmekle yetineceğiz. Buna karşılık parti topluluğu, gerçek parti sorunlarına karşı çok daha duyarlı görünmektedir; örneğin iç krizler ve bölünmeler, üye sayısında önemli değişmelere yol açar. Tours Kongresinden sonra Fransız Sosyalist partisinin üye sayısı, 1920'de 179.787'den 1921'de 50.449'a düşmüş; üçyıl bu düzeyde kaldıktan sonra, ancak 1924 seçim kampanyasından itibaren tekrar yükselmiştir. Aynı şekilde, Norveç İşçi partisinin 1920'de geçirdiği bölüme, partinin üye sayısını 95.165'ten 45.946'ya düşürmüştür. İngiliz İşçi partisiyle İsveç Sosyalist partisinin üye sayılarında, sendika mensuplarının üyeliklerine ilişkin reformlar sonucunda meydana gelen değişiklikler de bunlarla karşılaştırılabilir. Parti topluluğunun, kapalı topluma ait özelliklerden birini taşımakta olduğu, şüphe götürmez: O da, kendi içine kapanmış bir toplumdur; içinde bulunduğu ulusal toplumun kanunlarından farklı ve kendine özgü kanunlara göre yaşar görünmektedir; kendine özgü bir gelişme temposuna sahiptir.

Bu tempo, seçimlerin temposuna sıkı sıkıya bağlıdır. Bazı partilerin faaliyetinin mevsimlik olmaktan pek öteye geçmediğini yukarıda belirtmiştik; bunlar, seçim kampanyası devrelerinde faaliyet göstermekte, devre aralarında ise gerçek bir kış uykusuna yatmaktadırlar. Öyle görünüyor ki, bu değişimler, partinin sadece propaganda faaliyetlerini değil, doğrudan doğruya onun bileşimini de ilgilendirmektedir. Üye sayısındaki değişimlerin çözümlenmesi, bazen, seçimlere (özellikle genel seçimlere; çünkü ancak bunlar, gerçekten siyasal nitelik taşır) bağlı düzenli bir hareketin izlerini ortaya koyar. Örneğin, Fransız

Sosyalist partisinde, 1919 ve 1939 yılları arasında belli belirsiz bir çeşit «seçimsel devreli hareket»in geliştiği görülmektedir: Şöyle ki, seçim yılında ve genellikle seçimden hemen sonraki yılda üye sayısı artmakta, fakat daha sonraları bir duraklama ve «sönme» meydana gelmektedir. Böylece, iki yıllık «şişme» ve iki yıllık «sönme» devreleri mevcuttur. Bu olay, 1924 seçimiyle (1922'de % -2.5, 1923'te % + 2.7, 1924'te % + 49, 1925'te % + 53.2, 1926'da % + 0.7, 1927'de % —11.9) 1936 seçiminde (1934'de % —16.1, 1935'te % + 9.15, 1936'da % + 68, 1937'de % + 41.5, 1938'de % —3.9) çok açıktır. 1928 seçiminde (1927'de % —12, 1928'de % + 12, 1929'da % + *8.8*, 1930'da % + 5, 1931'de % + 4.2) o kadar açık değildir; 1932 siçiminde ise (1931' de % + 4.2, 1932'de % + *5.2*, fakat 1933'de % —*4.7*) büsbütün belirsizdir. Belki de buruda gerçekten, dünya ekonomik krizinin etkisi kendini göstermiştir; aynı şekilde, 1924 ve 1936 yıllarında genel seçimlerin sonucu olarak meydana gelen artışlar, kampanyanın özel koşulları ve «Kartel» ve «Halk Cephesi» hareketlerinin yarattığı heyecan dolayısıyle, normalden fazla olmuştur. Bir yandan her yıla ait yeni üyeleri ayırmak, öte yandan da kaydı silinen üyeleri (ihraç, ölüm ve özellikle açık veya zımnî istifa yollarıyla) hesaba katmak suretiyle, üye sayımları üzerinde daha yakından yapılacak bir inceleme, bu devreli hareketleri doğrulamaktadır: Genellikle, yeni üyelerin sayısı, seçim yılında ve ertesi yılda; kaydı silinen üyelerin sayısı ise, bunu takip eden iki yılda en yüksektir. Mamafih bu olay, hiçbir şekilde mutlak ve genel nitelikte değildir: örneğin İngiliz, İsveç ve Norveç Sosyalist partilerinde böyle bir hareket hemen hiç hissedilmemektedir. Sadece dört seçime ve tek partiye dayanan bir çözümlemeden genel sonuçlar çıkarılamaz.

Bu çözümlemenin tek faydası, istikrarlı ve istikrarsız üyeler arasındaki çok önemli bir ayrıma dikkati çekmesidir. Günün birinde bir giriş beyannamesi imzalayıp parti kartını alan, fakat ertesi yıl bu kartı yenilemiyen ve üye oylduğunu unutan pek çok kimse vardır; bunlardan bir kısmı resmen istifasını gönderir;

çoğu ise, partiyle bütün temasını kesmekle yetinir (üstelik bunlar, kayıt sisteminin pek sıkı olmadığı partilerde, kütüklerde yer almaya ve üye sayısını sunî şekilde şişirmeye devam ederler). Çoğu zaman üyelik daha da kısa sürer; yeni üye, partisini, birkaç ay, hattâ birkaç gün sonra unutup gider. Bazen de, tersine, bağlılığı iki veya üç yıl devam eder. Fakat ne olursa olsun, bunlar istikrarlı üyeler değildir; istikrarlı üye partisine uzun süre, hattâ çoğu zaman bütün hayatı boyunca sıkı sıkıya bağlı kalır. Bu iki kategoriyi açıkça ayırdedebilmek son derece yararlı olurdu. Ne yazık ki, parti istatistikleri, bunlar arasında bir ayrım, ya da açık bir ayrım yapmamaktadır. Gerçi 1950 yılına kadar Fransız Sosyalist partisi, her yıl, «yeni üyeler»i, «eski üyeler»i ve «kaydı silinmiş üyeler»i birbirinden ayırıyordu (Şekil 10). Fakat ertesi yıl, «yeni üyeler», «eski üyeler» haline geliyor, böylece bu ikinci kategorinin anlamı bulanıklaşıyordu. Özellikle, «kaydı silinmiş üyeler»in sayımında partiden ayrılanların eskilikleri hakkında hiç bilgi verilmiyordu. Ciddî bir istatistiğin, (1) yıl içinde katılmış olan yeni üyeleri, (2) bir yıllık, iki yıllık, üç yıllık, v.d., üyeleri birbirinden ayırması gerekir. Aynı şekilde, kaydı silinmiş üyelerin de, eksiliklerine göre gruplandırılmaları lâzımdır. Ancak bu takdirde, üyeliğin istikrarı üzerinde derin araştırmalar yapmak mümkün olur. Fakat hiçbir zaman partilerden bu derece yakın bir işbirliği beklenemez; istikrarsız üyelerin istikrarlı üyelere oranını gizlemekte partilerin apaçık çıkarları vardır; çünkü bu oran, belki de bir zaafı ortaya koyacaktır.

Bazı partilerde bu oran, gerçekten yüksektir. Örneğin bazı ciddî araştırmacılar, sürekli yenilenmeyi Fransız Komünist partisinin değişmez özelliklerinden biri saymaktadırlar; 1939'da, parti üyelerinden ancak % 3 ilâ %4'ünün, altı yıldan uzun süredir partiye mensup bulundukları ifade edilmiştir[1]. Bu gibi beyanları kontrol etmek güçtür. Fakat iyi bir örnekleme

[1] *Esprit*, Mayıs 1939, s. 157.

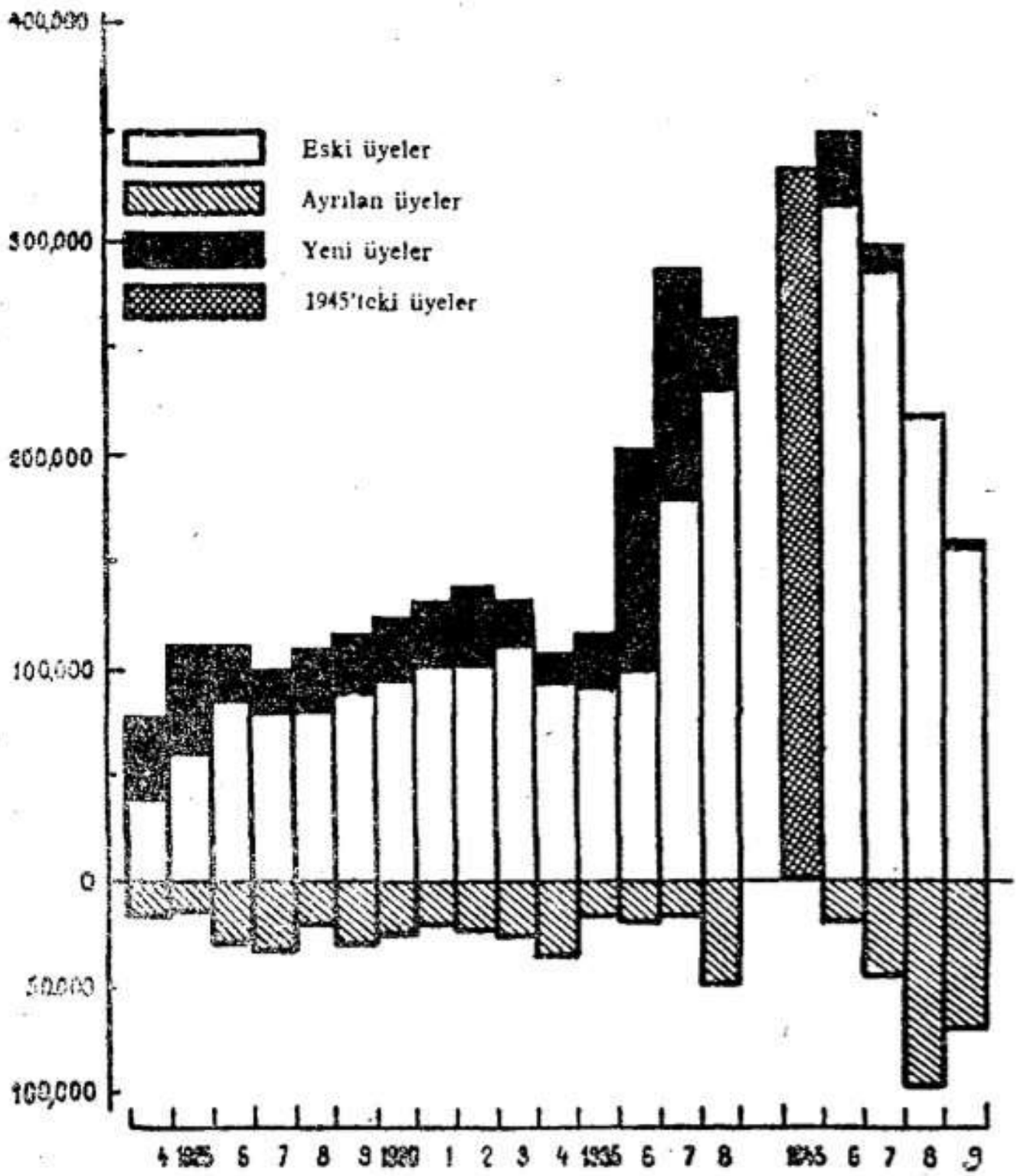

Şekil 10. Fransız Sosyalist Partisinde Üyelik.

meydana getirecek şekilde seçilmiş çeşitli hücrelerde yapılacak sondajların yaklaşık bir deneylemeye imkân vermesi gerekir Partinin resmî istatistikleri, zaten ,birtakım sonuçlar çıkarmayı mümkün kılmaktadır. Parti, 1934 Şubatındaki 45.000 üyesine karşılık, 1937'de 340.000 üyesi olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyle, 1937'deki üyelerinin % 87'den fazlası, en çok dört yıllık üyelerdi. Parti, 1944 Aralığında 385.000, 1945 Aralığında ise 1.032.000 üyesi olduğunu iddia etmiştir; Öyleyse, bu son

tarihte, aşağı yukarı üç üyeden ikisi, en çok bir yıldır üye bulunuyordu; fakat, 1949 Aralığında parti üye sayısını 786.000 olarak gösterdiğine göre, bunların dörtte biri, ancak kısa bir süre üye kalmıştır (Şekil 11). 1924-25'te Fransız Sosyalist partisindeki üye artışı da, daha istikrarlı olmamıştır: Parti, 1924'te 38.000 eski üyeye karşılık 34.668 yeni üye, 1925'te ise 60.939 eski üyeyeye karşılık 50.537 yeni üye kaydetmiştir; ancak daha önceki yıllardaki ortalama 12.000 rakamına karşılık, 1926'da 28.031, 1927'de 31.522 üye partiden ayrılmıştır. Aynı şekilde, İşçi partisinin 1920'deki parlayışı da, esas itibarile, istikrarsız üyelerden meydana gelmişe benzemektedir: 1918'den 1920'ye kadar, iki yıl içinde 1.353.126 yeni üye partiye katılmış, yani % 46.3'lük bir artış olmuştur. Fakat 1920-1922 arasında üye sayısı, % 31.5 oranında azalmış, sonra 1927'ye kadar oldukça istikrarlı kalmıştır. İki yılda 1.034.351 üye, yani bundan önceki dönemde gerçekleşen artışın % 76.4'ü, partiden ayrılmıştır. 1918-1920 arasında partiye giren yeni üyelerden dörtte üçünün, istikrarsız üyelerden ibaret olduğunu kabul edebiliriz. Buna karşılık, Fransız Sosyalist partisinin 1936-37'de kaydettiği artış, daha sağlam gibi görünmektedir: Parti, 1936'da 100.211, 1937'ne 101.332 yeni üye kazanmış; kaydettiği istifalar ise, 1937'de 16.728 ve 1938'de 49.338'den ibaret kalmıştır.

İstikrarlı ve istikrarsız üyeleri ayırmamıza imkân veren sistematik çözümlemeler, parti topluluğunun mahiyeti hakkında daha derin bir bilgi edinmemize yol açacaktır. Ancak o zaman, salt istikrarsız üyeleri etkileyen yüzeysel değişimlerle, istikrarlı üyeleri etkileyen gerçek dönüşümleri ayırdetmemiz mümkün olacaktır. Bu açıdan bakınca, Fransız Sosyalist partisinin 1936-37'de kaydettiği büyüme, 1924-25'te gösterdiği şişmeden çok daha başka bir anlam almaktadır. Gene aynı açıdan bakıldığında, partinin halen geçirmekte olduğu kriz, istikrarlı üyelere bir ricat olarak kabul edilebilir. Fakat bu çekilmenin yanısıra, ortalama yeni üye sayısında çok önemli bir düşüş vardır. Savaştan önce partinin yıllık yeni üye oranı (eski üyelerin sayı-

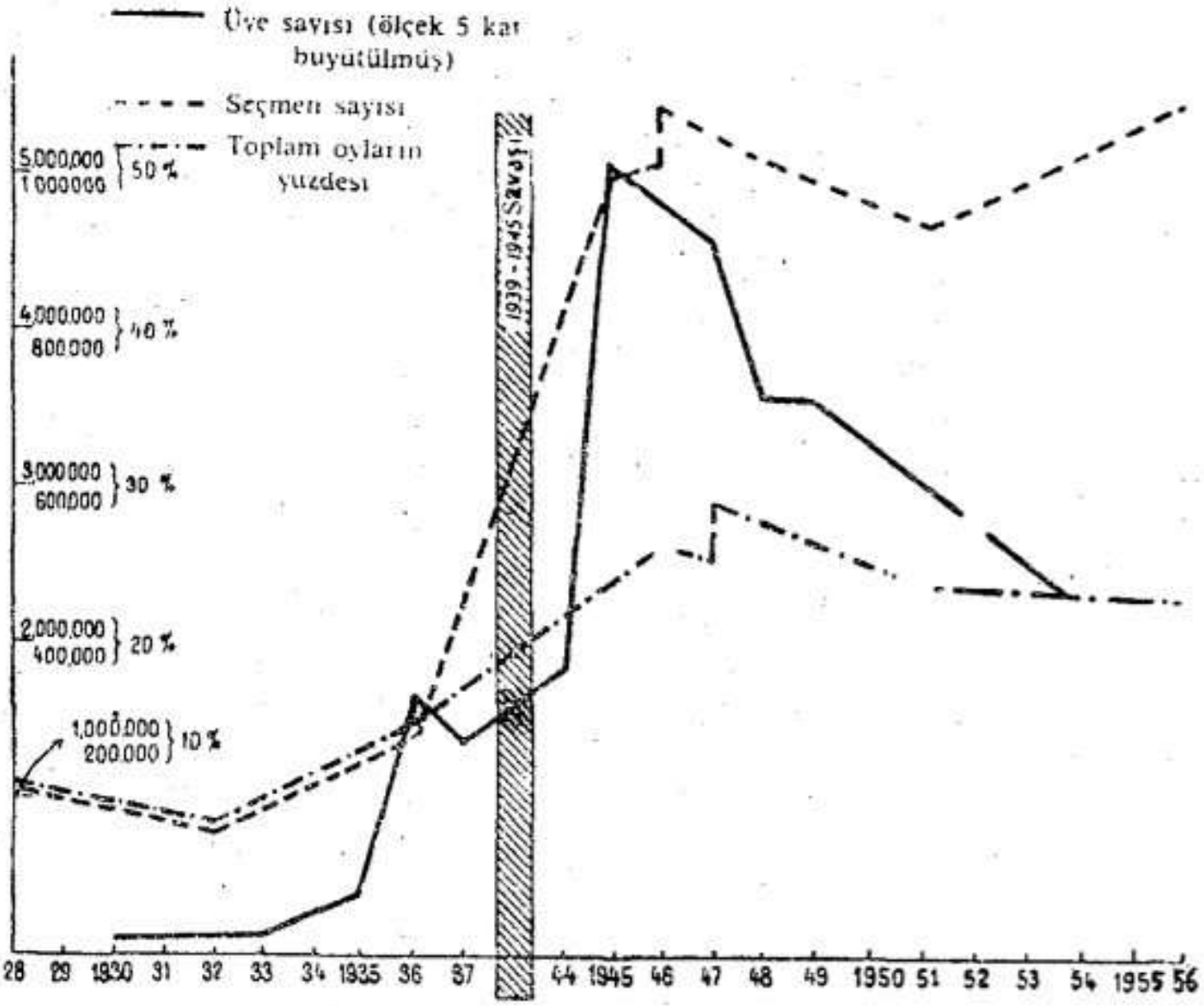

Şekil 11. Üyeler ve Seçmenler: Fransız Komünist Partisi, 1928 56[1].

1 Üye sayısı: — 1930, 40.000; 1933, 45.000; 1935, 80.000; 1936, 363.000 1937, 340.000; 1944, 385.000; 1945, 1.032.000; 1947, 907.700; 1948, 798.400; 1949, 786.800; 1954, 500.000. Bu rakamlar, aşağıdaki kaynaklardan çıkarılmıştır:

1930 M. Thorez, *Au service du peuple de France* (1947 Kongresindeki konuşma), Paris, Fransız Komünist Partisi yayını, 1947, s. 85.

1933 M. Thorez, *Une politique Française* (1945 Kongresindeki konuşma), Paris, Fransız Komünist Partisi yayını, s. 56 (Şubat 1934 rakamları, 1933'e aittir).

1935 *Loc. cit.* (Villeurbane Kongresi, Ocak, 1936).

1936 G. Walter, *Histoire du Parti Communiste Français*, Paris, 1948, s. 380 (Ekim 1936 rakamları).

1937 M. Thorez, *op. cit.*, s. 56 (Arles Kongresi, Aralık, 1937).

1944 L. Mauvais, Örgüt Raporu, 1945 Kongresi, s. 4.

1945 M. Thorez, *Au service du Peuple de France*, s. 84.

1947-9 M. Thorez, *La Lutte pour l'indépendance nationale et pour la paix* (1950 Kongresindeki konuşma), Paris, Fransız Komünist Partisi yayını, 1950,

sına oranla) hiçbir zaman % 15'ten aşağı olmamıştı; oysa bu oran, 1947'de % 4'ün altına, 1948'de % 0.31'e 1949'da % 1.9'a düşmüştür. Yeni üye kaynağının bu şekilde kuruması, ciddî bir doku sertleşmesinin (sclerosis) belirtisidir.

İstikrarlı ve istikrarsız üyeler arasındaki ayrım, sadece parti topluluğunun gelişimi bakımından değil, aynı zamanda onun birleşimi bakımından da önemlidir. Bu alanda, daha başka temel araştırmaların da yapılması şarttır; ancak istatistiklerin kesin olmayışı bunu güçleştirmektedir. Hiç değilse, üye kütlesinin yaş, cinsiyet, sosyal gurup ve coğrafi dağılım yönünden bileşimini bilmemiz gerekir. Gerçekte ise sayımlar, çoğu zaman ancak bölgesel dağılımla cinsiyet dağılımını göstermekte, hattâ bunlardan birinin veya ötekinin gösterilmediği de olmaktadır. Dolayısıyle, genel bilgilerin eksikliklerini çok sayıda monografilerle tamamlamak gerekir: örneğin bir parti ocağının hayatını uzunca bir süre için incelemek; bu çözümlemeleri, değişik çevrelerdeki mümkün olduğu kadar çok sayıda ocağa uygulamak gibi. Ne yazık ki, bu monografilerin her biri, büyük engellerle karşılaşacaktır; parti üyesi olmayanlar, gerekli belgeleri elde etmekte güçlük çekecek, parti üyeleri de bunları tek taraflı olarak yorumlama tehlikesiyle karşılaşacaklardır. Bununla birlikte, bu çeşit çalışmalar, seçim coğrafyası ve sosyolojisi araştırmalarının vazgeçilmez bir tamamlayısıcıdır; oyların dağılımı, muhakkak ki, partilerin gücüne ve mahiyetine bağlıdır. Partilerin mahiyetini ise, sadece parti üyelerinin dıştan ve toptan bir sayımıyla anlayamayız; üyelerin çeşitli kategorilerini, bu kategorilerden her birinin büyüklüğünü ve geçirdiği evrimi, mümkün olduğu kadar kesin şekilde belirtmemiz şart-

s. 90 (Dağıtılan yıllık kart sayısı),

1954 Parti Kongresinde verilen rakamlar (A. Lecoeur, *L'autoeritique attendue*, 1955, s. 62, önemli ölçüde abartma olduğu ve 1945 sonrasına ait bütün üyelik rakamlarının da aynı şekilde şişirilmiş bulunduğu kanısındadır. Bazı otoriteler, 1954 rakamlarını 350.000 olarak tahmin etmek tedir).

tır. Bir yandan da, parti topluluğunun temelini teşkil eden üyeerle, ya onların çevresinde dönen, ya da içlerinden sivrilen kimseleri (taraftarlar, militanlar, propagandacılar) karşılaştırmamız gerekir.

II. KATILMANIN DERECELERİ

Şeklî bir üyelik sisteminin mevcut bulunmadığı partilerde, üç katılma çemberi ayırdedilebilir. Bunlardan en genişi, yöresel ve ulusal seçimlerde (gerçi bu iki tipi de birbirinden ayırmak mümkündür; ancak açıklamamızı basitleştirmek amacıyla problemin bu yönü üzerinde durulmayacaktır) partinin gösterdiği adaylara oy veren seçmenleri içine alır. İkinci çember, «taraftarlar»dan meydana gelir; bu, müphem bir kavramı ifade eden müphem bir deyim olmakla beraber, gene de bir gerçeğe uymaktadır: Taraftar, bir seçmendir; fakat sadece bir seçmenden ibaret değildir; partiye karşı sempatisini gizlemez; onu savunur ve bazen malî yönden destekler; hattâ partinin yardımcı örgütlerine girer. Günümüzde çuk kullanılan para-komanist ve kripto-komünist deyimleri, taraftarları ifade eder. Nihayet, üçüncü ve en içteki çember, militanları bir araya getirir; bunlar, kendilerini partinin üyeleri, parti topluluğunun unsurları sayarlar; partinin örgütlenmesini ve işleyişini sağlarlar; onun propagandasını ve genel faaliyetlerini yürütürler. Kadro partilerinin «komite üyeleri», militanlardır. Üyelere sahip olan partilerde ise bunlar, son iki çember arasında yer alan dördüncü bir çember (militanlar çemberinden daha geniş, taraftarlar çemberinden daha dar) meydana getirir: Üyelik, sempatiden daha derin, fakat militanlıktan daha yüzeysel bir katılmayı içerir. Üyelerle, diğer üç gurubun her biri arasında verimli karşılaştırmalar yapılabilir: yani üyelik, iyi bir referans sistemi teşkil eder.

Temel problem, çeşitli çemberler arasındaki ilişkilerin belirtilmesindedir. Bunun çözülmesi, salt bilimsel meraktan ileri gelen ve yarar gözetmeyen bir çaba değildir. Bu sorun, doğrudan

doğruya. siyasal partilerin mahiyeti ve örgütlerinin demokratik karakteriyle ilgilidir. Çünkü içteki çemberler, dıştakileri temsil ettikleri (yani genel yönelimleri birbirine uyduğu) takdirde, sistem demokratik nitelik taşıyabilir; aksi halde, bu özekteş çemberler dizisi, bir oligarşiyi gösterir.

Seçmenler. Seçmen kategorisinin, bütün diğer kategoriler karşısında, siyasal bilim açısından önemli bir üstünlüğü vardır; o da kolayca ölçülebilir olmasıdır. Her zaman adayların parti ilintilerini açıkça göstermeseler bile çoğunlukla elimizde oldukça iyi seçim istatistikleri mevcuttur. Orantılı temsilin kabulünden önceki bazı Avrupa istatistiklerinde, bu konuda büyük boşluklara rastlanır. Yöresel seçimler bakımından boşluklar daha da büyük olmakla beraber, bunlar konumuz yönünden o kadar önemli değildir; çünkü yöresel seçimlerde kişisel sorunlar ve özel çıkarlar, partiye bağlılığı, genel seçimlerdekine oranla daha çok etkilemektedir.

Kadro partilerinde, parti topluluğunun mümkün olan tek ölçüsü, seçmenleri saymaktır. Partinin gücü veya zayıflığı, seçmenlerinin sayısıyla ölçülebilir. Partinin evrimi, oy miktarındaki dalgalanmalardan izlenebilir. Hattâ partinin yönetim kurullarının ne derece demokratik nitelik taşıdığını da, bu kurulların bileşimini parti seçmenlerinin dağılımıyla karşılaştırmak suretiyle ölçmek mümkündür. Örneğin, Amerikan yazarları, başkanlık seçiminde partinin adayını seçmekle görevli bulunan Ulusal Konvansiyonu, temsil edici nitelikte görmemektedirler; çünkü bu Konvansiyonun delegeleri, partinin seçmen sayısıyla orantılı değildir; köysel bölgelerdeki seçmenlerin artık-temsili yanında, Cumhuriyetçi partide Güneyli seçmenler de artık-temsil edilmektedir (bkz. Şekil 19). Buna karşılık, kütle partilerinde temsile esas alınan, üyelerdir; fakat burada da, iki kategori arasındaki ilişkiyi belirtmek önem kazanmaktadır. Seçmenler ve üyeler, iki ayrı topluluk meydana getirir; aşağıda göreceğimiz gibi, bunlardan ikincisi, birincisine önderlik etme eğilimindedir; seçmenlerin seçtiği parlamento üyeleri, gitgide, üye kütlesi için-

den çıkan yönetim kurullarının otoritesine tabi olmaktadır. Dolayısıyle, bu iki topluluğun tepkilerinin birbirine uyduğunu veya birbirinden ayrıldığını kesinlikle tesbit etmenin önemi vardır; bu konuda istatistikî karşılaştırmalar, yararlı bilgiler verebilir.

Ancak bu çeşit karşılaştırmalar her zaman kolay olmamaktadır. Bir defa, yukarıda belirttiğimiz gibi, üye sayımlarının genellikle kesinlikten yoksun oluşlarının doğurduğu güçlükle karşılaşılmaktadır; dolayısıyle, kıyaslamanın unsurlarından birine daima ihtiyatla bakmak gerekir. Öte yandan, seçim istatistikleriyle parti istatistiklerini karşılaştırmadaki güçlük söz konusudur. Bu alanda, korelasyon katsayısı metodunu kullanmaya imkân yoktur; çünkü karşılaştırma noktaları sayıca çok azdır; 1909-1910 öncesine ilişkin üye sayımları, hemen hemen hiç mevcut değildir; dolayısıyle, en çok bir düzine genel seçim için, karşılaştırma imkânına sahip bulunmaktayız; çoğu ülkelerde bu sayının bile altına inmek gerekir; çünkü partilerin henüz pek az gelişmiş oldukları devreler hakkında karşılaştırmalar yapmak mümkün değildir: Bu bakımdan seriler, anlamlı bir hesaplamaya imkân vermeyecek derecede kısadır. Üstelik korelasyon katsayıları, ancak genel seçimler sırasındaki üye sayısıyla seçmen sayısının karşılaştırılmasına imkân verir; oysa, iki seçim arasındaki devrede üye toplamında meydana gelen değişiklikler, problemin temel unsurlarından birini teşkil eder. Aslında, bu serilerin ritimleri, birbirinden farklıdır; üyelik istatistikleri bakımından yıllık bir ritim, seçim istatistikleri bakımından ise dört veya beş yıllık (bu da, çoğu zaman, fesihler ve tatiller yüzünden değişikliğe uğrar) ritimler söz konusudur. Korelasyon katsayıları, yeter derecede seçmeli bir çözümleme sağlamaz. En iyi metot, temel istatistiklere dayanarak seçmen eğrileriyle üye eğrilerini karşılaştıran grafikler çizmektir. Seçmenlerle üyeler arasındaki büyük sayı farkı dolayısıyle, bu eğrilerin ölçeği aynı olamaz. Şu halde, incelenen dönemin tümü sırasında iki topluluk arasındaki ortalama orana az çok uyacak ölçekler kabul etmemiz gerekir. Seçmenlerin ve üyelerin artış

oranlarını tesbit etmek suretiyle bu eğrileri tamamlamak da faydalı olur; çünkü bu, daha kesin bir ölçüleme imkân verir.

Çeşitli partilerde (aynı ülkedeki farklı partiler veya farklı ülkelerdeki benzer partiler) seçmenlerle üyelerin karşılıklı durumlarını karşılaştırabilmek için, her partinin incelenen tarihteki «üyelik oranı»nı, yani üye sayısının seçmen sayısına oranını tesbit etmek gerekir. Belli bir partinin ardı ardına gelen seçimlerdeki üyelik oranlarını karşılaştırmak suretiyle de, gerek zaman gerek yer içinde mukayeselere imkân verecek üyelik eğrileri çizilebilir (Şekil 12). Ancak üyelik oranına, lâyık olduğundan daha fazla değer vermemelidir; bu, bir ölçü aletinden başka bir şey değildir. Üyeliğin, her partide aynı anlamı taşımadığı; kadro-partilerinde pratik bakımdan hiçbir gerçek anlamının olmadığı; kütle partilerinin bile, kayıt mekanizması ve sayımın kesinliği yönünden birbirlerinden çok farklı oldukları unutulmamalıdır. Örneğin, Radikal Sosyalist ve Komünist partilerin üyelik oranlarını karşılaştırmanın hiç anlamı yoktur; çünkü bu iki örnekte, üyelik anlayışı tamamen farklıdır. Aynı şekilde, İşçi paştisinin üyelik oranı, Fransız Sosyalist partisininkiyle karşılaştırılamaz; çünkü bunlardan birincisi dolaylı, ikincisi dolaysız yapıdadır. Kısacası, üç çeşit karşılaştırma yapmak mümkündür: (1) Aynı partinin, çeşitli gelişme dönemlerindeki üyelik oranlarının karşılaştırılması (bu, yukarıda belirtilen karşılaştırmalı grafikleri tamamlar); (2) Aynı partinin, ülkenin değişik bölgelerindeki, veya değişik sosyal sınıflar yahut yaş grupları içerisindeki üyelik oranlarının karşılaştırılması (ancak, istatistiklerin bu konudaki sükûtu dolayısıyle, bu çeşit karşılaştırmalara hemen hemen hiçbir zaman imkân yoktur; araştırıcı, sondaj veya monografi yoluyla, kendi istatistiklerini bizzat hazırlamak zorundadır); (3) Farklı ülkelerdeki benzer partilerin üyelik oranlarının karşılaştırılması: Örneğin, Sosyalist partilerin (Şekil 12 ve 13), Komünist partilerin, Hıristiyan Demokrat partilerin v.b., üyelik oranları (bu partilerin yapıları birbirine ne kadar benzerse, karşılaştırma da o kadar doğru olur; böyle bir karşı-

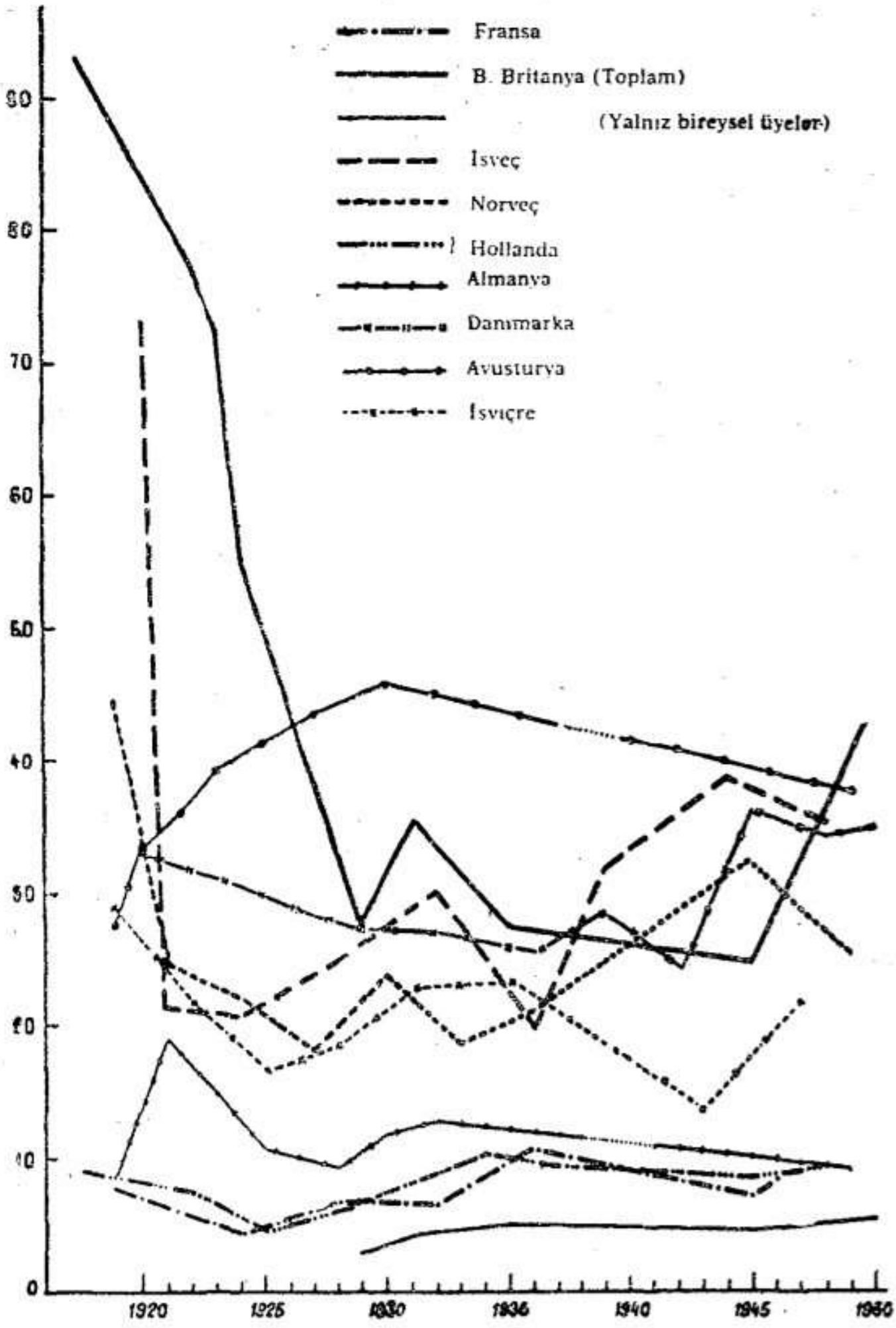

Şekil 12. Avrupa Sosyalist Partilerinin Üyelik Oranlarında Değişimler (1918-50).

laştırma, Komünist partilerde Sosyalist partilerden, Sosyalist partilerde ise Hıristiyan Demokrat partilerden daha kesin sonuçlar verir); (4) Aynı ülke içindeki nisbeten benzer partilerin (örneğin Komünist ve Sosyalist partiler veya Sosyalist ve Hıristiyan Demokrat partiler) karşılaştırılması; ancak bu sonuncu tipte bir karşılaştırmanın, daima, en kesin ihtiyat kayıtlarıyla ele alınması gerekir.

Böylece, araştırıcılara geniş bir çalışma alanı açılmakta ve yararlı bulgular elde etme olanağı belirmektedir. Araştırmaların bir merkezî temaya (seçmenlerin tepkileriyle üyelerin tepkileri arasındaki ayrılığın sistematik ölçümü) yöneltilmesi, yerinde olacağa benzer. Bu şekilde, bölgelere veya ülkelere göre, bir partinin üyelik oranını, aldığı oyların yüzdesiyle karşılaştırmak ve bunlar arasında bir ilişki olup olmadığını, bunların aynı

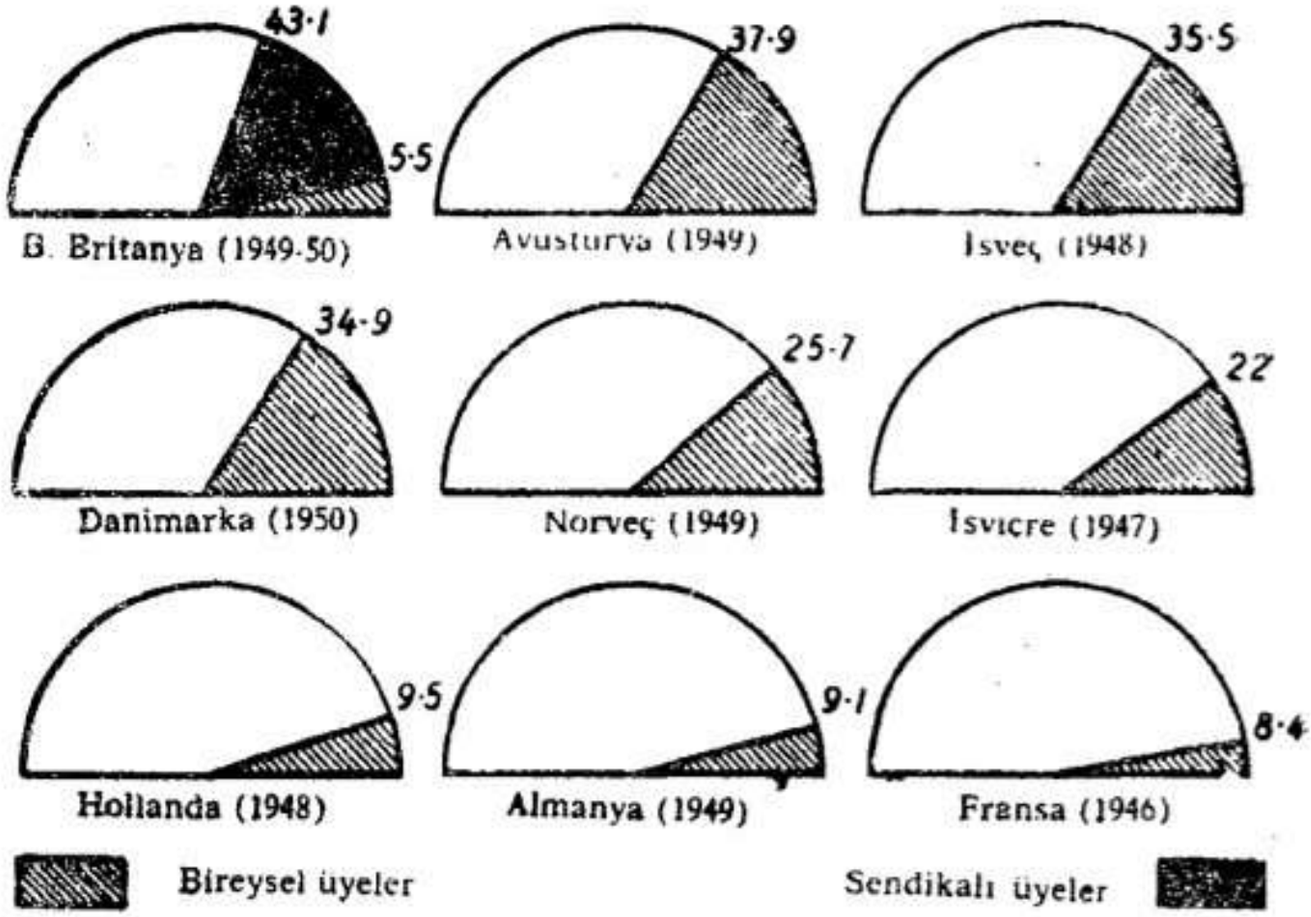

Şekil 13. Avrupa Sosyalist Partilerinde Üyelik Oranları.

yönde mi, ters yönde mi, değiştiklerini veya bu değişimlerin bir korelasyon gösterip göstermediğini araştırmak mümkün olur. Aynı karşılaştırma, meslekler, sosyal kategoriler ve yaş gurup-

ları bakımından da yapılabilir. Tabii bu gibi çözümlemelerin, mümkün olduğu kadar çok sayıda parti için yapılması ve istatistiklerden elverdiği ölçüde geçmişe gitmesi gerekir. Ancak partilerin kuluçka devreleri bu hesaba katılmamalıdır; çünkü üye ve seçmen sayısının azlığı, ciddî bir karşılaştırmayı imkânsız kılmaktadır: Bu dönemde partilerin ancak şurada burada birkaç aday göstermekte olmaları, ulusal istatistiklerde kendilerine izafe edilen seçmen tutarını yanıltığı gibi, henüz ülkenin her bölgesinde ocaklara veya komitelere sahip olmamaları da, aynı şekilde, parti sayımlarındaki üye tutarlarını yanıtmaktadır. Partilerin çözümlenmesi, ancak bunlar belli bir gelişme derecesine vardıktan, yetişkinlik çağına ulaştıktan sonra mümkün olur.

Gerçekten, sınırlı ve az sayıda birkaç ilk sondajın ortaya koyduğu bir varsayımın doğruluğu –veya yanlışlık derecesi– ancak böyle derin ve tekrarlı araştırmalarla kontrol edilebilir. Bu varsayım, seçmenlerle üyelerin birbirlirinden nisbeten bağımsız olmaları,bu iki toplulukça siyasal olaylar karşısında gösterilen tepkilerin farklı bulunması ve evrimlerinin farklı yönlere yönelmesidir. Gerçi karşılaştırmalı çözümlemeler, üyelerle seçmenlerin paralel bir gelişme gösterdikleri dönemler olduğunu ortaya koymaktadır : Örneğin, 1906 - 1914 ve 1928 - 1932 arasında Fransız Sosyalist partisi (Şekil 8); 1924 ile 1940 arasında İsveç Sosyal Demokrat partisi, v.d. Fakat iki topluluk arasında böyle bir paralelliğin bulunması, nisbeten nadirdir. Bu paralellik, partilerin güçlenme veya üstünlük kazanma safhalarında kendini göstermektedir. Aslında çoğu zaman üye topluluğunun artış hızı, seçmen topluluğununkiyle aynı değildir; seçmenler, genellikle, üyelerden daha hızlı artar; gerçekten, seçmen sayısı yükseldikçe üyelik oranının düştüğü, seçmen sayısı düştükçe bu oranın yükseldiği, gözlemlenebilecek bir eğilimdir. Sosyalist partilere ilişkin ve dokuz ülkede altmış üç örnek-olayı içine alan gözlemler, bu genel eğilimden sadece yirmi sapma olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 14); üstelik, istisnaların beş tanesi (örneğin, Fransa, 1919-28; Norveç, 1918-24; İngiltere, 1945-50), partideki bir iç bunalımla veya

üyelik sistemindeki bir değişiklikle açıklanabilir ve bu durum, sözü geçen istisnaları bütün anlamlarından yoksun bırakır. Dolayısıyle, üye topluluğu, seçmen topluluğundan daha istikrarlı gibi görünmektedir. Ancak bu sonuçlar, sadece Sosyalist partiler bakımından geçerli (Komünist partisi üyeliğinin istikrarsızlığına daha önce değinmiştik) ve çok yaklaşık niteliktedir: Örneğin, Fransa'da 1919-39 döneminde seçmenlerin gösterdiği istikrar, üyelerin istikrarsızlığı ile açık bir tezat halindedir; seçmenler bakımından en büyük fark, iki uçtaki rakamların ortalamasına göre, % 14.7'dir; üyelerde ise, bu oran, % 121.7'ye ulaşmaktadır. İsviçre'de de, 1930'dan bu yana, seçmenler üyelerden çok daha istikrarlıdır; bunlardan birincisi için fark % 1.4, ikincisi için % 28.7'dir.

Ayrıca, gelişme hızındaki farklar, daha sık görülen tam uzaklaşmalar (divergence) derecesinde önemli değildir; bunlar, her topluluğun gerek siyasal ve ekonomik olaylar, gerek parti-içi bunalımlar karşısında aykırı tepkiler göstermesinin sonucudur. Burada iki eğilimin oldukça açık şekilde ortaya çıktığı görülmektedir: (1) Üyelerin parti-içi bunalımlara veya olaylara karşı gösterdikleri tepki, seçmenlerinkinden daha kuvvetlidir; (2) Bu iki topluluğun siyasal ve sosyal olaylar karşısındaki tepkileri farklı olmakla beraber, hangisinin daha kuvvetli veya daha zayıf olduğunu tayine imkân yoktur. Sosyalist partilerin, 1914 Savaşından hemen sonraki Komünist veya «Solcu» (gauchiste) kopmalara karşı gösterdikleri tepki, bu eğilimlerden ilkine iyi bir örnektir. Fransa'da Sosyalist parti, 1919'la 1924 arasında, üyelerinin %46.6'sını, fakat seçmenlerinin sadece %2.4'ünü kaybetmiştir. Norveç'te Sosyal Demokratların ayrılması, 1918'le 1921 arasında İşçi partisine üyelerinin % 60'a yakınını kaybettirmiş, fakat partinin seçmenleri ancak % 8 oranında azalmıştır. Buna karşılık Almanya'da, Bağımsız Sosyalist partinin kopması, 1919 ve 1920'de Sosyal Demokratlara oy veren seçmenlerin sayısında önemli bir düşüşe (% 46.5 azalma) yol açmış, üye sayısı ise % 6.8 oranında artmıştır (Şekil 16). İşçi partisinin üye ve seç-

menlerinin, giriş bildirimi ve çıkış bildirimi usulleri karşısındaki tepkileri, daha da büyük bir ayrılık göstermiştir: 1924'le 1929 arasında, çıkış bildirimi yerine giriş bildiriminin kabul edilmesi, sendikalı üyelerin sayısında % 35.3'lük bir azalmaya yol açmış, fakat, seçmen sayısının % 51.5 oranında yükselmesine engel olmamıştır; çıkış bildirimine dönülmesinden sonra, 1945'le 1950 arasındaki fark, bu kadar büyük olmamıştır; bu değişiklik sonucunda, sendikalı üyelerin sayısı % 96.3[1], seçmenlerin sayısı ise % 10.5 oranında yükselmiştir.

Seçmenlerle üyelerin, siyasal ve sosyal olaylar karşısındaki davranışlarının farklılığı, bunların 1914 ve 1939 Savaşlarına karşı gösterdikleri tepkilerde de ortaya çıkmıştır. Her iki Savaş, Sosyalist partilerin gerek seçmenlerinde gerek üyelerinde genel bir artışa yol açmıştır. Ancak bu artışların her iki toplulukta birbirine paralel olduğu haller nadirdir; üstelik, artış oranları arasındaki farkı ölçmek de kolay değildir; çünkü seçim reformları, genellikle, seçmen sayısını arttırmıştır; bu bakımdan, bazı düzeltmeler yapmak gerekir. 1914 ile 1919 arasında Fransız Sosyalist partisinde, istisnaî olarak paralel bir durumla karşılaşılmaktadır; seçmen toplamı %31.5, üye toplamı % 30 oranında yükselmiştir. Öte yandan İngiltere'de, 1910 ile 1918 arasında İşçi partisinin seçmenleri (kullanılan toplam oy sayısına göre) % 200'den fazla artmış, aynı dönem içinde üye sayısı ancak % 100'lük bir artış göstermiştir (Şekil 15). 1935 ile 1945 arasında, İşçi partisinin sendikalı üyeleri % 20.5, bireysel üyeleri de % 16.2 oranında artarken, parti seçmenlerinin sayısı % 43.7 oranında yükselmiştir. Bu örnekler, yukarıdaki eğilimin tersine çevrilebileceği izlenimini uyandırmaktadır; burada seçmenlerin tepkisi, üyelerinkinden daha kuvvetli olmuştur. Ancak böyle bir sonuç çıkarmak erken olur. Örneğin, Fransa'da, Sosyalist oyların yüzdesi (kullanılan toplam oya nisbetle), 1936'da % 20'den, 1945'te % 25'e yükselmiş, yani % 25'lik bir artış oranı göstermiştir; oysa üye

[1] 1949 rakamlarına göre.

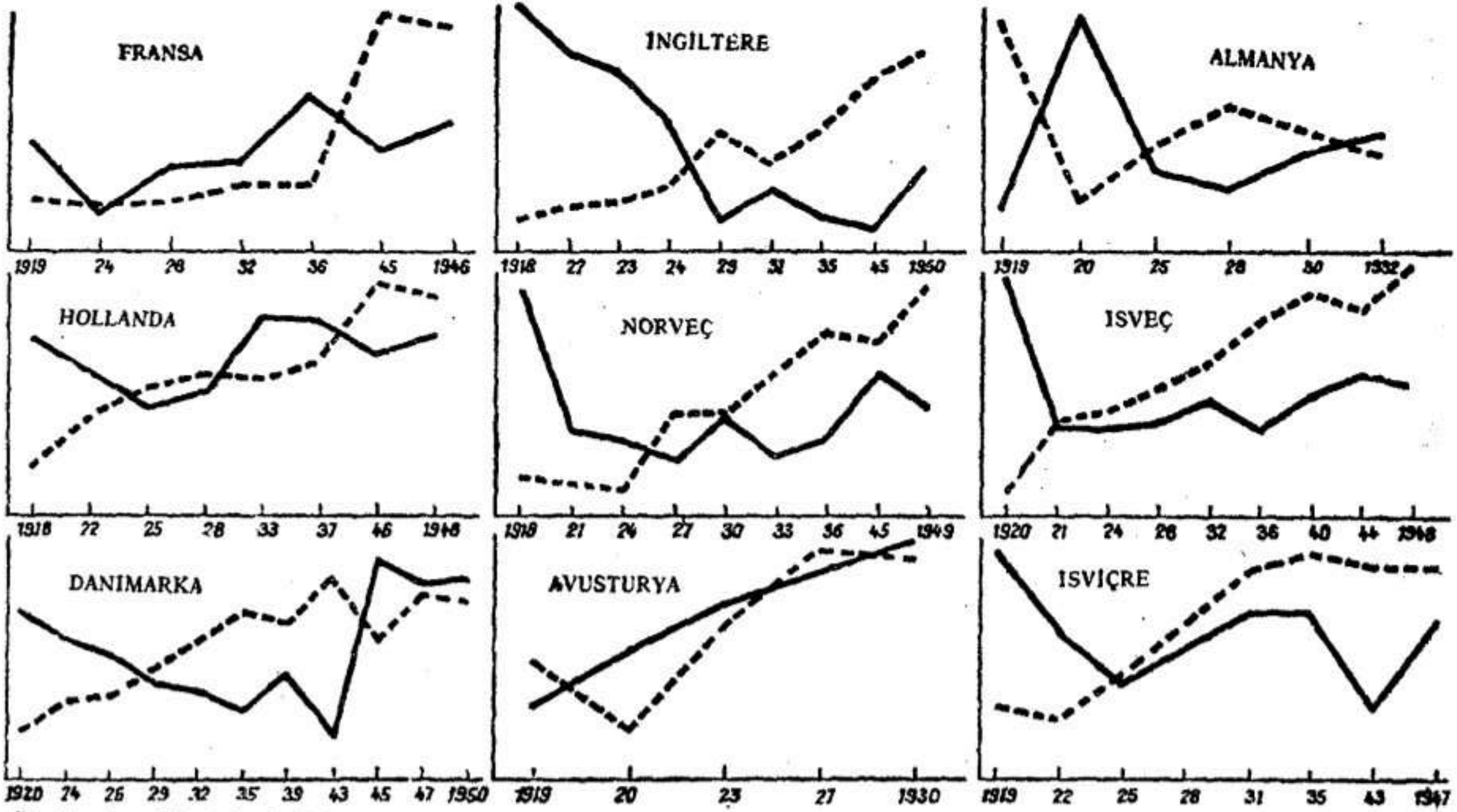

Şekil 14. Avrupa Sosyalist partilerinde üye sayıları ile üyelik oranlarındaki değişimlerin karşılaştırılması.

sayısı, % 65.8 oranında artmıştır. Bu, diğer bazı ülkelerde çok daha büyük ölçüde görülen bir davranış ayrılığından başka birşey değildir. Örneğin, İsveç'te Sosyalist seçmenlerin sayısı, 1914'de 256.428'den 1920'de 195.121'e düşmüş, üye sayısı ise 84.410 dan 143.090'a yükselmiştir; aynı şekilde, seçmenlerin sayısı, 1940'da 1.546.804'ten 1944'te 1.436.571'e düşerken, üye sayısı 487.257'den 553.724'e yükselmiştir. Norveç'te Sosyalist seçmenler, 1936'da 618.616'dan 1945'te 609.348'e düşmüş, üye sayısı ise 142.719'dan 197.683'e çıkmıştır. Aynı olay karşısında (gerçi bu, hayli önemli bir olaydır) iki topluluk, taban tabana zıt hareket etmiştir.

Aynı derecede tipik başka örneklerde verilebilir. İngiltere'de 1918 ile 1935 arasında iki-parti sisteminin çöküşüyle ortaya çıkan siyasal bunalım sırasında, İşçi seçmenlerin davranışı, İşçi partisi üyelerininkinden tamamen farklı olmuştur. 1918 den 1922'ye kadar işçi seçmenlerle İşçi partisi üyeleri, birincisi ikincisinden daha hızlı olmak üzere (üye sayısındaki % 10 artışa karşılık, seçmenler % 30 oranında) artmıştır. 1922 ile 1923 arasında, seçmenler % 2.6 oranında hafif bir artış kaydetmiş, fakat üyeler % 4.7 oranında azalmıştır. 1923 ile 1924 arasında seçmen sayısı daha belirli şekilde (yaklaşık olarak % 26) artarken, üye sayısı hemen hemen aynı kalmıştır (%1.2'lik bir artış). 1924 ile 1929 arasında, seçmen sayısında % 51.5'e ulaşan daha da belirgin bir artış olmuş, buna karşılık üye sayısı % 26 oranında azalarak düşüş kaydetmiştir (bu, şüphesiz, çıkış bildiriminin terkedilmesinin bir sonucu olarak açıklanabilir). 1929 ile 1931 arasında ise, tersine seçmenler sayıca azalmış, fakat üye sayısı yeniden hafifçe, % 1.16 oranında yükselmiştir (sadece bireysel üyelerdeki artış çok daha belirgin olmuştur: % 38).

Almanya'da, Weimar Cumhuriyeti sırasında, Sosyal Demokrat seçmenlerle üyelerin tepkileri, genellikle, ayrılık göstermekteydi: 1919'dan 1920'ye kadar seçmenler azalmış, üyeler artmış: 1920'den 1925'e kadar üyeler azalmış, seçmenler artmış; 1928'den 1930'a kadar üyeler artmış, seçmenler azalmıştır. İki toplulu-

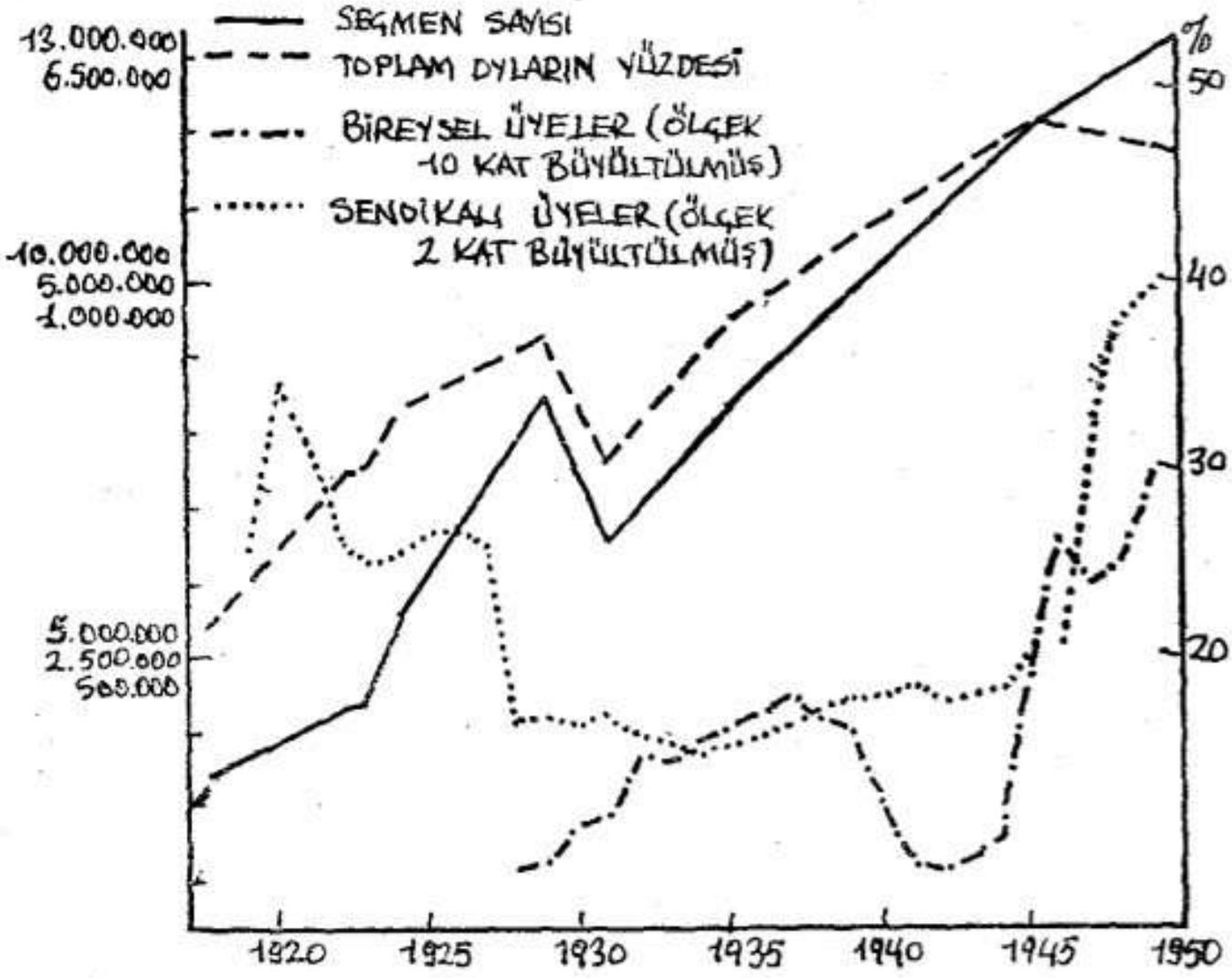

Şekil 15. Üyeler ve Seçmenler: İşçi Partisi.

ğun hareketleri, sadece 1925-1928 ve 1930-1932 arasında aynı yönde olmuştur; ayrıca, seçmen sayısındaki değişimler, üye sayısındaki değişimlerden daha belirgin nitelik taşımıştır (Şekil 16). Kısacası, iki topluluk, tamamen farklı davranışlar izlemiştir. Fransa'da Halk Cephesinin 1936'daki zaferi, Sosyalist partinin oylarında 1932'ye kıyasla % 1.7'lik bir azalma meydana getirmiş, fakat, % 45 oranında bir yükselme gösteren üye sayısında önemli bir artışa yol açmıştır. Aynı şekilde, 1945'ten 1946'ya kadar Sosyalist seçmenlerin 4.561.000'den 3.432.000'e (yani toplam oyların % 23.8'inden % 17.9'una) düşmeleri, üye sayısında % 5.7'lik bir artışla düşümdeşmiştir.

Şüphesiz, bu gözlemler yüzeysel ve parça parçadır. Fakat gene de, sırf bir varsayım niteliğinde olmak üzere, seçmenler topluluğuyla üyeler topluluğu arasında bir aykırılığın mevcut olduğu

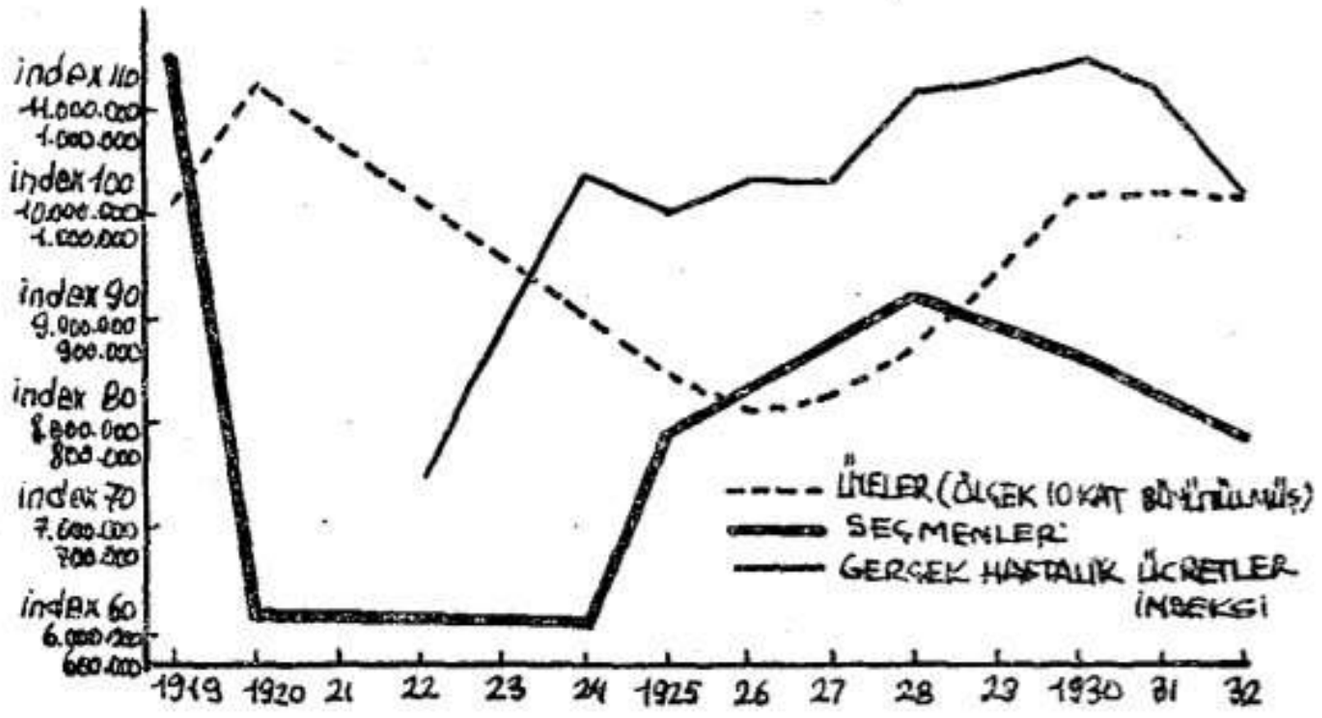

Şekil 16. Üyeler ve Seçmenler: Alman Sosyal Demokrat Partisi.

fikrini savunmamıza imkân vermektedir. Sanki bunlardan ikincisi birincisine kıyasla kapalı bir dünya, kapalı bir çevredir; bu dünyanın tepkileri ve genel davranişı, seçmenlerin yani kamu oyunun değişimlerini belirleyen kanunlardan farklı, kendine özgü kanunlara tabidir. Bu gözlemlerin önemi üzerinde fazla durmak gereksiz görünüyor. Bunlar doğrulanabildiği ve bir «aykırılık kanunu» gerçekten tesbit edilebildiği takdirde, geleneksel siyasal demokrasi anlayışı yıkılmış olacaktır; çünkü, ileride göreceğimiz gibi, parti üyeleri içinden çıkan parti yönetim kurulları, seçmenlerce seçilen parlamento üyeleri üzerinde üstünlük kurma eğilimindedir. Seçmenlerle üyelerin siyasal tutumları aşağı yukarı birbirine benzer olsaydı, bu durum önemsiz bir dert olmaktan öteye geçmez; üyeler, seçmenlerin öncü kuvveti ve en bilinçli kesimi olarak kabul edilebilirlerdi. Oysa aykırılık kanunu, iki topluluğun davranışı arasındaki temel farkların, bunlardan hiçbirine diğerini herhangi bir şekilde yansıtma ve temsil etme iddiasında bulunma imkânı vermiyeceğini göstererek, bu hayali yıkmaktadır. Böylece, seçmenlerle üyeler arasındaki aykırılığın ölçülmesi, demokratik adını verdiğimiz sistemlerin içine sızan oligarşinin derecesini ölçmekle kapıya çıkmaktadır.

Taraftarlar. «Seçmen» kavramının basit ve açık oluşuna karşılık, «taraftar» kavramı, belirsiz ve karışıktır. Taraftar, seçmenin ötesinde, üyenin gerisinde bir kimsedir. O da, seçmen gibi partiye oyunu verir; fakat sadece bununla yetinmez. Partiyle aynı görüşte olduğunu açığa vurur; siyasal tercihini itiraf eder. Seçmen ise, seçim hücresinin gizliliği içinde oyunu kullanır ve yaptığı tercihi açıklamaz. Oyun gizliliğini sağlamak amacıyla alınan tedbirlerin kesinliği ve bolluğu da, bu olgunun önemini ispatlar. Oyunu açıklayan bir seçmen, artık sadece bir seçmenden ibaret olmayıp, bir taraftar haline gelme yolundadır. O, bu eylemiyle, birtakım sosyal bulaşma olaylarını da harekete geçirir; taraftarın itirafında bir propaganda unsuru mevcuttur; bu, aynı zamanda kendisini diğer taraftarlara yaklaştırmak suretiyle, ilk topluluk bağlarını yaratır. Seçmenler, birbirlerini tanımadıkları, için, gerçek bir topluluk teşkil etmezler; sadece, tüm olarak belirtilebilen ve istatistikî yollarla ölçülebilen bir grup meydana getirirler. Buna karşılık, çoğu zaman embriyonik ve şekilsiz, fakat gene de gerçek bir taraftarlar topluluğu vardır.

Bir siyasal tercihin açıklanması, bir partiye karşı duyulan sempatinin itiraf edilmesi, birçok şekil ve dereceler alabilir. Bir kimsenin, bir defaya mahsus olarak bir partiye oy verdiğini bildirmesi yeter değildir; hele o kimse, bu oyun bir istisna olduğunu, özel koşullardan ileri geldiğini ve bunu tekrarlamaya hiç niyeti olmadığını da eklemişse, böyle bir açıklama, bir sempati gösterisinden çok bir hınç gösterisi olur. Buna karşılık, oy olağan ve normal olarak görülüyorsa, durum tamamen farklıdır (kapalı ön-seçimlerde Amerikan vatandaşlarının tutumu, hemen hemen böyledir). Sempati açıklaması salt pasif olmaktan ibaret kalmayıp, parti lehine birtakım olumlu çabalarla da tamamlanırsa, bir adım daha atılmış olur: Örneğin, parti gazetelerini devamlı olarak okumak, partinin miting ve açık toplantılarına katılmak, malî yardımda bulunmak, evleri dolaşarak propaganda faaliyetlerinde bulunmak, vb. Böylece salt sempati, hiç farkedilmeden gerçek üyeliğe hatta militanlığa dönüşebilir.

Taraftar, seçmenden daha ileri olmakla beraber, üyeden daha geridedir. Partiyle olan ilişkileri, yazılı bir taahhüt ve devamlı bir aidat gibi resmî ve şeklî bağlarla kutsallaştırılmış değildir. Taraftarla üye arasındaki ilişkinin, nikâhsız yaşamakla evlilik arasındaki ilişkiye benzediği bile söylenebilir. Şeklî üyelik neden böyle eksik kalmıştır? Kadro partilerinde, şeklî üyelik mevcut olmadığı için. Burada, evlendirme memurunun karşısına çıkmaya imkân yoktur; çünkü böyle bir memur mevcut değildir; evlilik mümkün olmadığından, nikâhsız yaşamayı sineye çekmek gerekir. Komite üyeleri, aşağıda açıklanacak anlamda, militan sayılabilirler; onların etrafında dönüp dolaşanların hepsi, taraftarlardır. Ancak bu açıklama, örgütlenmiş üyeliğin mevcut bulunduğu kütle partileri bakımından geçerli değildir. Öyleyse, bir yandan partiyle görüş birliği içinde olduğunu açıklarken, öte yandan parti saflarına girmeyi reddetmenin, gerçek parti topluluğu dışında kalmak istemenin sebebi nedir? Bunun sebepleri çeşitlidir. Bazen taraftar, birtakım maddî engellerle karşı karşıyadır; görevleri, şeklen partiye katılmasına imkân vermez. Örneğin, bazı devletler, memurlarına, yıkıcı telâkki edilen partilere katılma hakkını tanımazlar; bazı işverenler de, çalıştırdıkları kişiler üzerinde, açık veya zımnî olarak, aynı kuralı uygularlar, Yahut taraftarın kendisi, mesleğini çok sıkı bir bağlantıyla bağdaşmaz nitelikte görür; bu, ya üyelik ödevlerini yerine getirmeye yetecek zamanı olmayışından, ya da güç durumlara düşmek korkusundan (tüccar müşterilerini kaybetmek, din adamı cemaaatini gücendirmek, subay otoritesini tehlikeye sokmak istemez) ileri gelebilir. Bu sebeplerin hepsini hor görmemek gerekir; bazıları bir cesaretsizlik ve ilgisizlik ifadesi olmakla beraber, diğerleri özgeci nedenlere dayanmaktadır (ancak bazen bunlar da, az çok bilinçli bahaneler teşkil edebilir).

Diğer bazı durumlarda engel, vatandaşın dışında, onu etkileyen sosyal baskılarda değil onun kendi içindedir. Taraftar, disipline girmekten hoşlanmadığı, kişisel bağımsızlığından vazgeçmek istemediği için, üye olmayı reddedebilir, bazı burjuva ve

köylü çevrelerinde çok güçlü olan bu duygu, üyeliğin sağcı partilerde ve tarımsal bölgelerde niçin daha az gelişmiş olduğunu açıklar. Aynı duygu, aydınlar ve sanatkârlar arsında da güçlüdür; ancak istisna olarak bunlardan bazıları, bir topluluk sarhoşluğu içinde bireyciliklerini çılgınca terkedip, bütün varlıklarıyla kendilerini kollektif eyleme atarlar; bu, hem oldukça büyük bir ruhî istikrarsızlığın, hem bir çeşit manevi mazoşizm arzusunun belirtisidir (Aydınların parti içindeki tutumları, daima özel problemler yaratır; çünkü bunlar, ya parti safları içinde kalmakta büyük güçlük çekerler, yahut da tersine, aşırı bir teslimiyetle kendilerini topluluğa terkederler. İster bireyci ister mistik olsunlar, kendilerine özgü ve çoğu zaman istikrarsız bir durumları vardır; bu da genellikle, diğer parti üyelerinin güvensizliğine yol açar) Çoğu zaman partiye katılmaktan kaçınma, onunla bir ideolojik uyuşmazlığın sonucudur: Taraftar, o partiyi bütün diğerlerine tercih eder ve dolayısıyle ona yardımda bulunur; fakat partinin bütün görüşlerini paylaşmadığından, ona tamamen girmek istemez. Belli sorunlarda parti ile ortak hareket etmesine rağmen, genel bir görüş birliğini kabul etmez.

Böylece, biraz güç de olsa tarafların yaklaşık bir tanımına varmak mümkün olmaktadır. Ancak onu tanıyabilmek için hangi pratik kriterleri kullanabiliriz? Parti seçmen ve üye sayımlarıyla karşılaştırılarak, bu çeşitli topluluklardan herbiririn davranışları arasındaki ilişkinin ölçülmesine imkân verecek taraftar istatistiklerini hangi esaslara göre hazırlayabiliriz? İşte burada güçlüklerle karşı karşıyayız. Taraftarların bazı özel çeşitleri bakımından doğrudan doğruya bir sayım yapmaya çalışmak mümkündür; örneğin, parti gazetesinin okuyucularını sayabiliriz. Fakat bu, kesin bir faktör değildir; birçok partiler, parti organım, taraftarlar şöyle dursun, üyelerine bile okutturmakta pek büyük güçlük çekerler. Okuyucuların bir kısmı ise, taraftarlar değil, sadece meraklılar, hattâ bu gazeteyi öfkelerini kızıştıracak bir araç olarak gören muhaliflerdir; fakat her iki kategori de sayıca çok olmayıp, büyük okuyucu kütlesi içinde

kaybolur. Nihayet, taraftar sayımına esas olacak gazetenin seçilmesi de, nazik problemler doğurur. Her halde, parti basınım (veya partiye yakın gazeteleri) okumak, taraftarların ancak belli bir kategorisini ayırdeder. Çoğu zaman bu birinci kategoriyle çakışan bir kategori ise, parti toplantılarına ve mitinglerine katılmayla belli olur. Bu kriter de, birincisinden daha kesin değildir; gerçek anlamda taraftar olmayan birçok kimse, açık toplantılara meraktan veya eğlenmek için gider. Gene de söz konusu gösterge, büstütün değersiz sayılmaz; polis raporları, bir partinin halk oyundaki gücünün geçirdiği değişiklikleri ölçmek için, buna birinci derecede önem vermektedir. Amerika'da kapalı ön-seçimlere katılma, partinin taraftar kütlesinin mükemmel bir kriterini teşkil eder[1]. Ön-seçimlere katılanlara ait istatistiklerle seçim istatistiklerinin karşılaştırılması, taraftarlarla seçmenler arasında ilginç kıyaslamalara imkân verir (bkz. Şekil 42 ve 43).

Çoğu durumlarda, taraftarları ancak anketler ve Gallup yoklamaları yoluyla tesbit edebiliriz. Burada bile «taraftar» kavramı, basit ve dolambaçsız bir soruyla işin halledilmesine imkân vermeyecek kadar belirsizdir. Bir yandan taraftarlığın objektif dereceleri saptanırken, öte yandan taraftarlığın biçimsel üyelik haline dönüşmesini önleyen *saiklerin neler olduğunu* belirtmek gerekir. Oysa, anketçilerin sorularına muhatap olan kişilerin bu konudaki ketumlukları, hiç değilse Fransa'da her konudakinden fazladır. Kesin ve ayrıntılı sondajların güçlüğü, bundan ileri gelmektedir.

Bir örnek olarak, ortalama bir Fransız kasabasının yapısına ilişkin genel bir sosyolojik anket çerçevesi içinde 1949'da Auxerre'de sorulmuş bulunan soruları nakledebiliriz[2]. Soru

[1] Tek-parti sisteminin, asıl seçimlerde kütle halinde çekimserliğe, ön-seçimlerde ise daha büyük bir katılmaya yol açtığı Güney devletleri, bunun dışındadır.

[2] Ch. Bettelheim et S. Frère, *Auxerre en* 1950, Paris, 1950, Cahiers de la Fondation Nationale Des Sciences Politiques, No. 17.

136 şöyleydi: «Belli bir siyasal partinin taraftarı mısınız?» Soru 137 ise şu şekildeydi: «Bir siyasal partiye üye misiniz?» Taraftarı veya üyesi bulunulan parti hakkında herhangi bir ayrıntılı bilgi istenmediği gibi, bunların saikleri hakkında da hiçbir soru sorulmamıştı. Gözlemcilerin kendi istekleriyle de gösterdikleri bu ölçülülük, araştırmalarının kapsamını çok daraltmış olmakla beraber, elde edilen sonuçlardan bazıları, örnek olarak zikredilmeye değer niteliktedir.

Genel olarak, Auxerre'de taraftarlar, üyel rden beş kat fazladır; oran, aşağıdaki yüzdelerin gösterdiği gibi, erkekler arasında (bir üyeye karşı üç taraftar) kadınlar arasındakinden (bir üyeye karşı dokuz taraftar) daha yüksektir:

	Toplam	Erkek	Kadın
Taraftarlar	29	31	27
Üyeler	6	10	3

Bu toplam sonuçları, her sosyal kategori içindeki taraftarlarla üyelerin yüzdeleri ve bunların birbirine oranı ile karşılaştırmak ilginç olur:

	Taraftarlar	Üyeler	Taraftarların yüzdesi olarak üyeler
Serbest ve tenik meslekler	42	9	21.4
Yöneticiler-menajerler	32	11	34.3
Esnaf	36	7	19.4
Memurlar	34	7	20.2
İşçiler	22	8	36.6
Zanaatkârlar	19	5	25.8
Vasıfsız işçiler ve ev işçileri	17	2	11.7
İşsizler	34	4	11.7

Üyelerin ve taraftarların sosyal sınıflara göre dağılımı ise şöyledir:

	Üyeler	Üyeler ve Taraftarlar
Serbest ve teknik meslekler	9	9
Yöneticiler-menajerler	7	5
Esnaf	7	7
Memurlar	20	19
İşciler	31	20
Zanaatkârlar	5	5
Vasıfsız İşçiler	3	6
İşsizler	18	29

Tablo, bağımlı durumdaki ücretlilerin –memurlar ve işçiler– siyasal partilerde üye çoğunluğunu sağlama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Ancak, tek ve kısa bir araştırmadan kesin sonuçlar çıkarmak doğru değildir.

Nihayet, parti metotlarında son aşama olan, taraftarların parti çerçevesinde örgütlendirilmesi durumunu ayrıca ele almamız gerekir. Kütle partileri, uzun süre taraftarları hoş görmüşler, onları İncil'in «madem ne sıcaksın ne soğuk, seni kusup çıkaracağım» –dediği gevşeklerle bir tutmuşlardır. Ancak, zaman geçtikçe, bu gevşeklerin– doğal bir üye kaynağı oluşturduklarını parti propagandasına başkalarından daha açık olduklarını; gerçek partizanlar çevresini genişletmekte işe yarayabileceklerini; parti doktrinlerinin katılığını azaltmak, bir çeşit koruyucu duman perdesi rolü oynamak ya da kurdu kuzu postuna bürümek suretiyle, partiye kendisinin doğal hasmı olan çevrelere sızma olanağı verebileceğini farketmişlerdir. Fakat, bu çeşitli ödevlerin gereğiyle başarılabilmesi için, taraftarların şekilsiz, belirsiz, göze görünmez bir kütle olmaktan çıkıp, üyeler gibi kollektif organlar içerisinde örgütlendirilmiş olmaları şarttır.

İşte, taraftarlara açık yardımcı parti örgütleri fikri, buradan doğmaktadır. «Yardımcı örgütler» deyimi, hukuken veya fiilen parti tarafından kurulup kontrol edilen[1] ve daha geniş ya da daha derin bir katılmaya imkân veren çeşitli toplulukları ifade eder. Katılmanın genişletilmesi, gerçek partizanlar çekirdeğinin etrafında, taraftarların teşkil ettiği uydu örgütler yaratmak suretiyle gerçekleştirilir; katılmanın derinleştirilmesi ise, üyenin parti içindeki örgütlendirilişini, ailevî, sosyal ve kültürel bir örgütlendirmeyle tamamlama yoluyla olur. Yardımcı örgütler iki kategoriye ayrılabilir; Taraftarlar için olanlar, üyeler için olanlar. Uygulamada, bunların çoğu, her iki şekilde de kullanılabilir. Burada işin sadece birinci yönüyle ilgilenecek ve ikincisini daha sonra ele alınmak üzere bir yana bırakacağız.

Gençlik kuruluşları, kadın dernekleri, spor kulüpleri; eski muharipler dernekleri, fikir veya edebiyat kulüpleri, eğlence ve vakit geçirme amacını güden topluluklar; sendikalar, yardımlaşma dernekleri, kooperatifler; uluslararası dostluk dernekleri, vergi mükellefleri, kiracılar, ev kadınları dernekleri; vatan veya barış cepheleri, v.d... Yardımcı örgütler, en değişik biçimler alabilir, en çeşitli alanlarda faaliyet gösterebilir ve birbirlerine en az benzeyen kişileri bir araya getirebilir. Bunların çokluğu ve çeşitliliği, başarılarındaki unsurlardan birini teşkil eder; gerçekten, bütün yardımcı örgütler yönteminin dayandığı temel, bu örgütlerce izlenen amaçların özel ve sınırlı oluşudur. Siyasal partiler, genel amaçlı topluluklardır; bunlar, tam ve tutarlı toplumsal düşünüş sistemleri ortaya koyarlar; ulusal, hattâ uluslararası hayatın toptan düzenlenmesi amacını güderler. Amaçların böyle genel oluşu, bütün olarak değilse de belli bir özel amaçta partiyle hemfikir olan birçok kimseleri uzağa iter. İşte bazı modern partilerin dâhice fikri, genel amaçlı topluluk olan partiye, mümkün olduğu kadar çok sayıda, özel amaçlı uydu

[1] Yardımcı örgütlerin kontrolunu ele geçirmede kullanılan yöntem, yukarıda anlatılmıştır (Bkz. s. 66-67).

topluluklar eklemektir. Kiracıların çoğu, ev sahiplerinden şikâyetçi ve kiracılıktan doğan özel çıkarlarını savunmak üzere onlara karşı birleşmeye hazırdır; ancak ne bunların çoğunluğu Komünisttir, ne de kiracılıktan doğan isteklerini destekleme amacıyle bile olsa, Komünist partisine girmeyi kabullenecektir. Oysa parti, resmen özerk ve siyaset-dışı olan, fakat gerçekte faaliyetleri partinin kontrolunda bulunan bir Kiracılar Derneği kurduğu takdirde, birçok kiracılar bu Derneğe girecektir. Böylece, parti sloganları, bazı ihtiyat tedbirlerine uymak şartıyla bunlar arasında yayılacak; tamamen özel karakterdeki hak arama gösterileri, uygun bir anda partinin genel politikasını desteklemek amacıyla kullanılacak; ölçülü ve kurnazca bir propaganda yeni üyeler devşirilmesine imkân verecektir.

Siyasetten çok uzak bir yardımcı örgütü, mahsus, örnek olarak seçmiş bulunuyoruz; mamafih bu, somut ve canlı bir örnektir; çünkü Fransa'da Kiracılar Derneği, Komünist partisiyle ilişkilidir. Bazı örgütlerde bu ilişki, daha da sıkıdır: Komünist spor kulüpleri; partilere bağlı koro cemiyetleri, jimnastik kulüpleri; artist ve aydın gurupları, eğlence toplulukları vardır. Fransız Film Dernekleri Federasyonu, Komünist partisiyle ilişki halindeydi. Yardımcı örgütlerin siyasal eyleme daha yakın oldukları diğer örnekler de vardır; bunun başlıca örneği, sendikalardır. Sendikalarla İşçi partileri arasındaki ilişkiler sorunu, çeşitli ülkelerde ve çeşitli sendikalarda çok değişik şekillerde cevaplandırılmıştır; iki uç çözüm, dolaylı bir parti bünyesi içinde birleşme (İngiliz sistemi) ve sendikanın partiler karşısında bağımsızlığıdır (Amiens Fermanında ifadesini bulan Fransız doktrini). Gerçekten, sendikalarla siyasal partiler, daima birbirlerini etki altına almaya çalışmışlardır. Daha 1914'ten önce Alman Sosyal Demokrat partisi, sendikaları yardımcı örgütler statüsüne indirebilmek için sistemli bir çaba göstermiştir. Komünist partiler ise, bu yöntemi daha mükemmelleştirmişlerdir: Fransa'de 1936'dan itibaren Komünistler, C.G.T.'nin metotlu şekilde sömürgeleştirilmesi işine girişmişlerdir (buna imkân ve-

ren de, C.G.T.'nin, Tours bölünmesinden sonra Komünistlerin kurmuş olduğu C.G.T.U. ile birleşmeyi kabul etmesi olmuştur). Bu sömürgeleştirme, Kurtuluştan sonra en yüksek noktasına ulaşmış ve Komünist olmayan sendikacıların ayrılarak C.G.T.-F.O.'yu kurmalarına yol açmıştır. Bugün Fransız C.G.T., Komünist partisinin bir yardımcı örgütünden başka bir şey değildir. Sendikalar yoluyla parti, muazzam bir işçi kütlesini, işçi talepleriyle ilgili temaslar etrafında birleştirmek suretiyle kendi çerçevesi içine sokmaktadır; bütün bunlarda, partinin kendi genel amaçları için kullandığı bir özel amaçlı topluluklar sistemi söz konusudur.

Nihayet sistem, doğrudan doğruya siyasal nitelikteki yardımcı örgütlerde de kullanılmaktadır; bunların amacı, isabetle seçilen ve doktrinin geri kalan kısmından ayrı tutulan belli bir sorun hakkında partinin görüşünü paylaşan kişileri bir araya getirmektir. Buna iki örnek verilebilir: Her ikisi de Komünist partisinin eklentisi olan 1945 Ulusal Cephesi ve bugünkü Barış Kampanyası. Birincisinde amaç Direnme Hareketinin ve o günlerdeki gibi bütün vatansever unsurların düşmana karşı birleşmelerinin özlemini çeken kimseleri bir araya getirmekti. Parti bölünmelerine ve mücadelelerine karşı siyasal birlik ve ulusal beraberlik ruhu, kamu oyunda her zaman için derin bir yankı uyandırır; özellikle, parti sisteminin iyi işlemediği Lâtin ülkelerinde, hele ulusal birliği kuvvetlendirmiş bir savaştan sonra, bu yankı daha da kuvvetlidir; fikrin orijinal yanı, bu parti-aleyhtarı ruhu, bir partinin hizmetinde kullanmaktır. O zamanlar koalisyonlardan yana olan Komünist taktiği, Cephenin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Fakat Ulusal Cephe, örgütsüzlük yüzünden başarıya ulaşamamaştır. Buna karşılık daha iyi örgütlenmiş olan Barış Kampanyası, daha iyi sonuçlar sağlamış görünmektedir. Son savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa, yeni bir savaşın cehennemî devreyi (İşgal-Yıkım-Kurtuluş) tekrarlatacağına inanmakta, dolayısıyla pasifist propaganda tohumları bakımından fevkalâde verimli bir toprak teşkil etmektedir. Böylece, Komünizm

den çok uzak olan birçok Avrupalılar, Barış Kampanyasının faaliyetlerinden kolayca etkilenmekte ve partinin genel stratejisine etkin bir destek sağlamaktadırlar.

Siyasal nitelikli yardımcı örgütler yönteminin, parti kavramının giderek biçim değiştirmesine, böylece partinin oligarşik karakterinin kuvvetlenmesine ve aynı zamanda kütle partisi ve müminler partisi kavramlarının birbirleriyle tamamen birleşmelerine yol açıp açmayacağı sorulabilir. Bu takdirde partinin genel örgütü, içiçe iki çemberden meydana gelecektir: Sadece en saf en ateşli, en inançlı olanları bir araya getiren, dar ve kapalı bir çevre niteliğindeki parti; üyeleri parti için manevra kuvveti, bir yedek ordu, bir propaganda alanı teşkil eden, herkese açık ve daha geniş bir çevre olan «cephe». Bazı Halk Demokrasilerinde, özellikle Yugoslavya'da, Ulusal Cepheler veya Vatan Cepheleri, artık başlangıçta olduğu gibi, muhalefet partilerini Kominist partisi etrafında birleştirmek amacıyla değil, partiye tam üye olarak kabul edilebilecek değerde görülmeyen bir çeşit ikinci-sınıf Komünistleri bir araya getirme kamacıyla kullanılmaktadır. Bu durumda artık karşımızda gerçek taraftarlar değil, gerçek üyeler verdır; bununla birlikte, 1939 öncesinde Rus Komünist partisinde olduğu gibi, iki sınıf üyeyi birbirinden ayırmamız gerekir: Müminler ve din adayları, vatandaşlar ve uyruklar, aktifler ve yedekler. Böyle bir evrim, oligarşi yönündeki genel eğilime çok iyi uymaktadır.

Militanlar. Militan kavramının açıklanması, taraftar kavramındakinden daha kolay değildir. Burada, kadro partileriyle kütle partiler arasındaki ayrımı hatırlamamız gerekir. Kütle partilerinde militan deyimi, özel bir üye kategorisini anlatır. Militan, aktif bir üyedir; militanlar, partinin aslî faaliyetinin dayandığı bütün temel parti gruplaramn çekirdeğini teşkil ederler. Örneğin ocaklar içerisinde daima, kütleden açıkca ayrılan, toplantılara devamlı olarak gelen, parti sloganlarının yayılmasına katılan, parti propagandasının örgütlendirilmesine yardım eden ve partinin seçim kampanyalarını hazırlayan ufak

bir üye grubu görülür. Bu militanlar, ocak içerisinde bir çeşit komite meydana getirirler. Militanları, liderlerle karıştırmamalıdır; bunlar, yönetici değil, yürütücü mevkiinde bulunurlar; militanlar olmaksızın işlerin yürütülebilmesine imkân yoktur. Diğer üyeler ise, deftere bir isim, kasaya da biraz para sağlamaktan başka birşey yapmazlar; parti için etkin bir çalışma gösterenler, militanlardır. Kadro partilerinde, üyelikle militanlık birbirine karışır. Bu parti tipinin ayırıcı özelliği olan komiteler, tamamen militanlardan kuruludur; bunların etrafında da gerçek anlamda parti topluluğuna dahil olmayan taraftarlar toplanır.

Bir partide militanlarla üyelerin karşılıklı oranlarını ölçebilmek ilginç olurdu. Böylece, üye topluluğuyla seçmen topluluğu arasında kıyaslamalara imkân veren üyelik oranıyla, militan sayısının üye sayısına göre yüzdesi şeklinde ifade edilen militanlık oranını karşılaştırmak mümkün olsaydı, siyasal partilerin gerçek gücü hakkında çok daha doğru bir görüş edinebilirdik. Hele bu oranlar, sosyal sınıflara, yaş gruplarına, bölgelere göre hesaplanabilseydi, parti topluluklarının ulusal topluluk içindeki yeri daha büyük bir kesinlikle belirtilebilirdi. Ne yazık ki, burada da aynen, taraftarların tesbitindeki güçlüklerle karşılaşılmaktadır: Sayımların mevcut olmaması ve sayılmak istenen kategorinin belirsizliği yüzünden sayım imkânının yokluğu. Üstelik, bu konuda partiler, diğer konulardakinden de daha ketumdur; bütün üyelerini militan gibi göstererek, olduklarından güçlü görünmek isterler. Militanların ayrı olarak örgütlendirildiği partiler, örneğin, *parteimitarbeiter* (fakat bunlar da, gerçek militanlardan çok, ikinci derecede liderler niteliğindedir) sistemine yer veren Avusturya Sosyalist partisi müstesna, ancak sondaj ve monografilerden birtakım sonuçlar çıkarmak mümkün olabilir.

Sırası gelmişken, Auxerre araştırmacılarının, daha önce değinilen genel araştırma çerçevesi içinde elde ettikleri cevapları nakledebiliriz. Soru kâğıdındaki 139 No.lu soru (parti taraf-

tarlığı veya üyeliği hakkındaki 137 ve 138'inci soruların tamamlayıcısı), şu şekilde ifade edilmişti: «Siz militan bir üye misiniz? Evetse, siyasal faaliyetlere ne kadar zaman ayırırsınız?» Sorunun gayet belirsiz oluşu, esef uyandırıcıdır; çünkü bu durum, cevapları gerçek bir anlamdan yoksun kılmaktadır. Araştırmacılar, siyasal faaliyete hiç zaman ayırmadıklarını söyleyenleri aktif militanlar saymadıklarını belirtmişlerdir[1], oysa bunlardan bir kısmı, «Siz militan bir üye misiniz?» sorusuna olumlu cevap vermiştir. Bunların militanlık kavramından ne anladığını öğrenmek ilginç olurdu. Her neyse, soruyu cevaplandıranlar arasındaki yüzde oranları şöyledir:

	Toplam	Erkek	Kadın
Üyeler	6	10	3
Militanlar	2	4	1
Militanların üyelere oram	33	40	33

Çeşitli partiler arasında hiçbir ayrım yapılmadığı için, bu sonuçları değerlendirmek güçtür. Bunların ihtiyatla kabul edilmeleri gerekir; çünkü ortaya koydukları militanlar oranı, hayli yüksek gibi görünmektedir[2].

Üstelik, diğer ayrıntılı bilgilerle tamamlanmayan bir militanlar sayımı hiçbir anlam taşımaz; çünkü kavram çok müphem veçok karmaşıktır. Taraftarlarda olduğu gibi burada da, kolayca saptanabilecek somut bir olguyu militanlığın göstergesi olarak almak suretiyle, kategorilere göre bir sayım yapmamız gerekir. Ocak partilerinde, toplantılara devam, oldukça iyi bir kriterdir. Bu, pasif nitelikte bir eylem olmakla beraber, partinin yapısı dolayı-

1 *Op. cit.*, s. 235.

2 Buna karşılık, Komünist partisinde militanların üyelere oranını, J. Fauvet % 50 (*Les Forces Politiques en France*, Paris, 1951), eski parti sekreteri A. Lecoeur ise, ancak üçte bir (*L'autocritiique Attendue*, 1955) olarak tahmin etmektedir.

sıyle büyük önem taşımakta ve tecrübeler, toplantılara devamlı olarak katılanların genellikle partinin aktif militanları olduklarını göstermektedir. Toplantı zabıtlarına (eğer varsa) başvurmak ve ocak sekreterlerinden soruşturmak suretiyle, toplantılara katılan üyelerin ortalama yüzde oranını bulmak mümkünse de, bu işlenmemiş rakamlar yeterli değildir. Ocak toplantılarına üyelerin ortalama % 25'inin devam ettiğini söylemek duruma ışık tutmaz; çünkü tecrübeler, daima bir nöbet değiştirme olayının mevcut olduğunu, toplam ortalama katılma rakamlarının gerisinde, katılan kişilerin bir toplantıdan ötekine değiştiğini göstermektedir. Öyleyse, katılmanın devamlılık derecesindeki farkları ortaya koyan rakamları bulmak gerekir. Örneğin, toplantıların % 25'inden azına katılan üyelerin yüzdesi, % 25 ile % 50, % 50 ile % 100 arasında katılarların yüzdeleri gibi. Ancak bundan sonradır ki, devamın derecesini sosyal sınıfa, yaş grubuna, vb., göre tayin etmek mümkün olacaktır. Bu çeşit sayımlar, birçok pratik güçlüklerle karşı karşıyadır; çünkü isabetle seçilmiş birtakım örnek ocakların liderlerinin, bir süre için, üyelere haber vermeksizin devamı çok dikkatli olarak kontrol etmelerini gerektirir. Partilerin, böyle araştırmaların bilimsel değerini anlayıp, bunun gereklerini yerine getirecekleri şüphelidir. Ne olursa olsun, bu gibi çalışmalar, bize parti topluluğunun gerçek mahiyet; hakkında değerli bilgiler verecektir.

Sosyalist partinin Paris ocaklarında yapılmış bir araştırma, militanların mahiyetiyle ocağın sosyal çevresi arasında oldukça yakın bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır; bu ilişki, şöylece ifade edilebilir: Militanların mahiyeti, hakim sosyal kategorininkiyle aynı olma eğilimindedir. Çoğunluğu işçi olan bir ocakta, militanların da büyük kısmı işçidir ve işçilerin militanlar arasındaki oranı üyeler arasındaki oranından daha yüksektir. Buna karşılık, bir «burjuva» mahallesinde bulunan ve üyelerinin çoğunluğunu memurlar, tüccarlar, avukatlar, öğretmenler vb., teşkil eden bir ocakta, burjuva kökenli militanların oranı, bunların üyeler arasındaki oranınını aşar

üyeler arasında işçilere rastlanırsa da, militanlar arasında genellikle rastlanmaz. Araştırma, sayısal sonuçlarının henüz yayınlanmasına imkân vermeyecek derecede eksik ve yüzeyseldir. Bununla birlikte, daha önce değinilmiş bulunan eğilim burada açıkça kendini göstermektedir. Bu eğilimin mekanizması da kolayca anlaşılabilir; çoğunluğu burjuva olan bir ocakta işçiler, kendi siyasal kanaatlarını paylaşan fakat kendi zihniyetlerini, günlük kaygılarını ya da içgüdüsel tepkilerini paylaşmayan kişiler arasında yalnızlık hissetmektedirler; *aynı şey, çoğunluğu* işçi olan ocakların «burjuva» üyeleri bakımından da doğrudur. Dolayısıyle, üyelerin sosyal çeşitliliği, militanlığın gelişmesine bir engel teşkil eder görünmektedir. Çevre ne kadar türdeşse, militanlık göstergesinin de o kadar yüksek olacağı söylenebilir. İşte ayrı ve türdeş çevreler içerisinde örgütlendirme yönteminin üstünlüğü buradadır; örneğin, Komünist hücrelerinde, korporatif temele dayanan örgütlerde (Belçika Katolik Blokundaki *standen* gibi) , veya Katolik eylem'in «özelleşmiş» dallarında (Genç Katolik İşçiler, Genç Katolik Öğrenciler, Genç Katolik Sporcular) olduğu gibi... Bununla birlikte, daha çok sayıda, daha ayrıntılı ve daha derin araştırmalar olmadıkça, bu konuda kesin sonuçlara varılamaz.

Bazı partilerde militanlık, başka yollardan da ölçülmeye çalışılabilir. Toplantılara katılma kriterinin yanı sıra, aidat ödeme kriterini de kabul edebiliriz. Aidatların aylık olarak pul veya defter sistemiyle toplandığı hallerde, her yıl üyelerce satın alınan ortalama aylık pul sayısını bulmak ilginç olabilir. Normal olarak her üyenin oniki pul satın alması gerekir; *fakat uygulamada* bu ideale hiçbir zaman erişilmez. On pullu, sekiz pullu, altı pullu vd., üyelere rastlanır. Böylece üyeliğin malî derecelerine göre bir sınıflama düşünülebilir ve bunun da yaş gruplarına ve sosyal sınıflara ayrılması gerekir[1]; ancak partilerin malî istatistikleri

[1] Farklı aidat bedelleri uygulayan partilerde, üyelerin çeşitli bedellere göre dağılımı, militanlığın ilginç bir göstergesi olabilir (ancak bu alanda baş-

bu konuda yeterince ayrıntılı bilgi vermediğinden, bu gibi bilgiler ancak özel soruşturmalarla elde edilebilir. Mamafih bazı partiler, her yıl, üyelerce satın alınan ortalama aylık pul sayısını hesaplamaktadırlar (toplam pul sayısını, satılan kart ya da yıllık defter toplamına göre bulunan üye sayısına bölmek suretiyle). Bu ortalama, malî militanlığın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Şüphesiz, hesabın dayandığı temeller, sağlam değildir (daha önce görmüş olduğumuz gibi, merkezce satılan pulların hepsi, üyeler tarafından satın alınmamış olabilir); fakat bunlar gene de, işin önem derecesi hakkında doyurucu bir fikir sağlar. Öte yandan, aidatların düzenli şekilde ödenmesi, militanın tanımındaki unsurlardan biri değildir; aidat ödemek, doğrudan doğruya üyeliğin bir sonucudur. Fakat tecrübeler, militanların, bu malî ödevin yerine getirilmesinde genellikle diğer üyelerden daha güvenilir olduklarını göstermektedir; dolayısıyle, sözü geçen kriter muhafaza edilebilir. Bununla birlikte, satılan pulların genel ortalaması, militanların parti içindeki oranını bize bildirmez; bu rakam daha çok, üyelerin sadakat derecelerini toplu olarak gösterir. Burada, militanın kişi olarak ele alınmasından vazgeçilip, salt istatistikî bir tanıma gidilmiş olmaktadır.

Herşeye rağmen, bu ortalamanın incelenmesi, özellikle üye ve seçmen sayılarındaki değişimlerle karşılaştırıldığı taktirde, ilginç olabilir. Fransız Sosyalist partisinde 1906'dan 1936'ya kadar ortalamanın geçirdiği değişimlerin incelenmesi, bazı genel eğilimleri ortaya koyar (Şekil 17). Yeni üyeler eskileri kadar sadık olmadıklarından, üye sayısı arttığı zaman ortalamanın düştüğü göze çarpmaktadır. Ancak bu hareket, genel olmadığı gibi, çoğu zaman sırf mekanik sebeplerle de açıklanabilir: Yıl içinde partiye katılan yeni üyeler sadece birkaç ay için aidat ödediklerinden, genel ortalamayı düşürürler. Tersine, partideki

ka faktörler, özellikle parti üyelerinin sosyal durumu da, etkili olur. Bu vesileyle, Alman Sosyal Demokrat partisinin Berlin'li üyelerinin, daha büyük bir malî çaba göstermekte olmaları kayda değer (Bkz. Şekil 7).

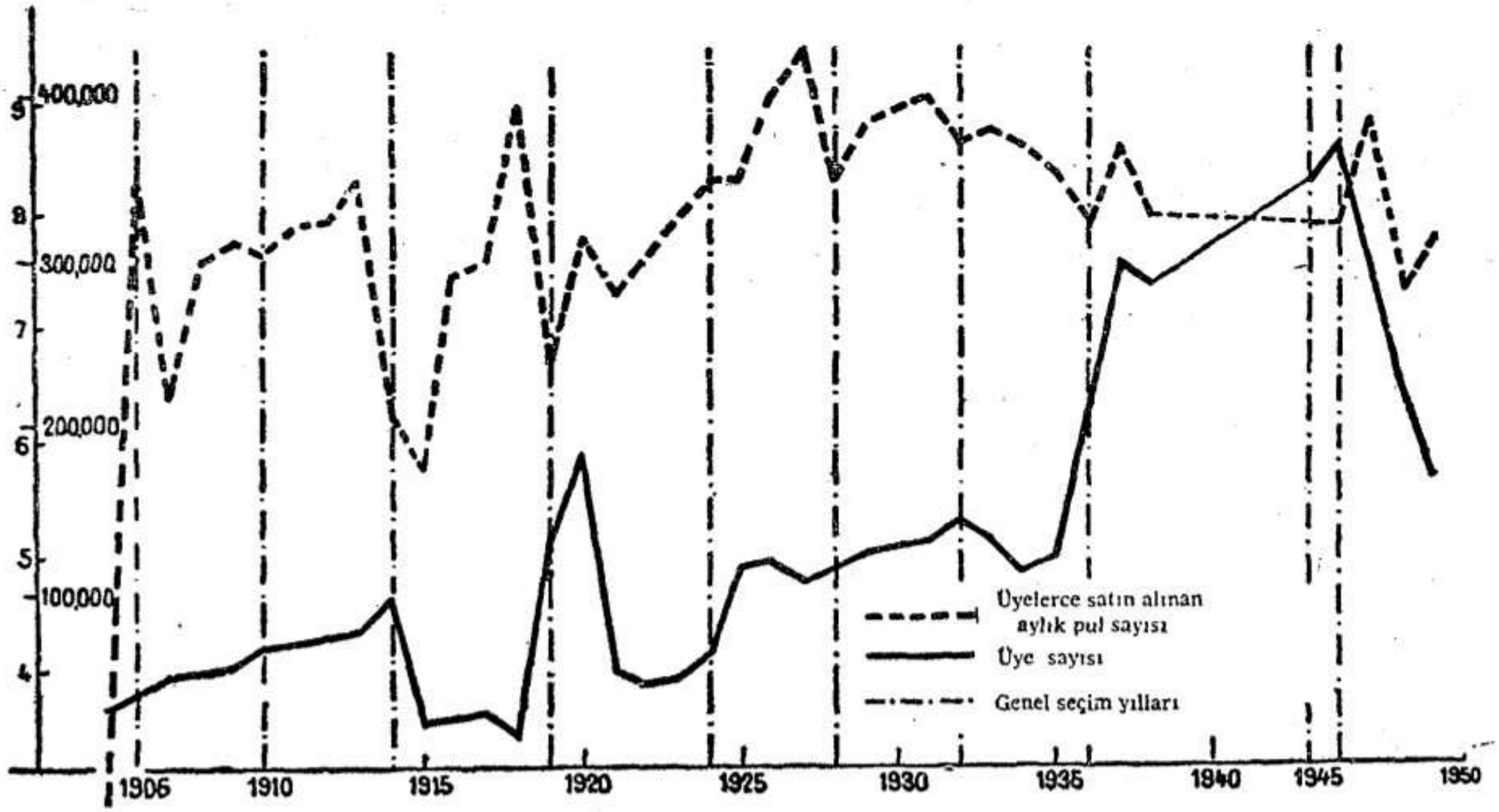

Şekil 17. Fransız Sosyalist Partisinde Aidatlar.

krizler sırasında üye sayısında görülen düşüşler, çoğu zaman, aidat ortalanmasındaki bir yükselişle düşümdeşir; böylece, adeta üye kütlesinin hacim bakımından kaybettiği şey, yoğunluk bakımından kazanılmış olur. Fakat bu olay da, yukardakinden daha yaygın değildir. Genel seçimlerde aidatların toplanma ritmi arasında daha belirli bir düşümdeşlik gözlemlenebilir. Seçimden önceki yılda ortalama düşer; 1910 ile 1936 arasında bu olay, yedi kereden altısında (İstisnaî yıl 1924'tür) tekrarlanmıştır. Seçimden sonraki yılda ortalama yükselir:bu olay, 1910 ile 1936 arasındaki yedi kereden beşinde (istisnalar, 1924 ve 1915 yıllarıdır ve bu sonuncusundaki ritim değişikliği, savaşla açıklanabilir) tekrarlanmıştır. Oysa, hatırlanacağı üzere üye sayısı, sadece genel seçimlerden sonraki yılda değil, önceki yılda da artma eğilimi göstermektedir. Bu düşümdeşlikleri veya bu sapmaları açıklayabilecek etkenleri tesbit etmemiz gerikir; fakat daha önce bunların aynı tipteki başka partilerde de kendilerini gösterip göstermediklerini araştırmak zorunludur, çünkü sadece tek bir partiye ve oldukça kısa bir süreye ait birkaç kismî gözlemden hiçbir sonuç çıkarılamaz.

Üyelerle kıyaslandığında, militanların sayısı oldukça azdır. Öyle görünüyor ki, hiçbir partide militanlar, üye sayısının yarısını aşmamaktadır: bunlar üçte bire veya dörtte bire ulaştığı takdirde parti, aktif bir parti olarak kabul edilebilir. Böylece üyeler arasında spontane bir oligarşi kurulmaktadır; üye kütlesi, toplantı ve kongrelere devam eden, liderlerin seçimine katılan ve yönetici kadroları sağlayan ufak bir militan çekirdeği tarafından yönetilmeye ses çıkarmamaktadır. Partinin aşağıdaki şemaya göre tasviri, pek de mübalağalı değildir: Militanlar üyeleri, üyeler taraftarları, taraftarlar da seçmenleri yönetirler. Parti üyeleri, eşitçi ve bir-örnek bir toplum değil, karmaşık ve hiyerarşik bir topluluk meydana getirir; hattâ katılmanın mahiyeti herkes için aynı olmadığından, bu topluluk, farklılaşmış bir topluluk görünümü de taşır.

III. KATILMANIN MAHİYETİ

Katılmanın derecelerine az önce değinmiş bulunuyoruz; ancak bunlar, acaba gerçekten dereceler midir, yoksa mahiyet farkları mıdır? Seçmenler, taraftarlar, üyeler ve militanlar, partiyle olan bağlarının yoğunluğundan çok, bu bağların niteliği bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Bir militan, bir üyeye oranla, partiye iki veya üç kat fazla bağlı değildir; başka bir biçimde bağlıdır. Partizanlığın her kategorisi, yuğunluktan çok nitelik bakımından özellik gösteren bir katılma tipine uygun düşer. Fakat her kategirisinin kendi içinde dahi, katılmanın bu niteliği değişiklikler gösterir: Dayanışma bağları, bütün üyeler, bütün militanlar veya bütün taraftarlar için aynı değildir. Araştırmayı biraz daha ileri götürdüğümüzde, şu temel sorunla karşılaşırız: Katılmanın mahiyeti.

Üyellikle ilgili bütün sorunlar bakımından ortak olan genel çözümleme güçlüklerinin yanı sıra bu problem, sosyolojik terminolojinin belirsizliğinden doğan özel güçlüklerde göstermektedir. Sosyolojinin bugünkü durumunda, herkesçe benimsenen ve katılma tarzlarının ayırdedilmesi bakımından bir referans sistemi ödevi görebilecek olan genel bir topluluk bağları sınıflaması mevcut değildir. Dolayısiyle, ya bu konuya özgü bir tasnif yaratmak, ya da belli bir sosyolog tarafından meydana getirilen ve diğerleri karşısında mutlak bir üstünlüğü olmayan bir tasnifi benimsemek zorunluluğu vardır. Burada her iki yöntemde sırayla kullanılacaktır; ilkin totaliter parti ve sınırlı parti kavramları karşılaştırılacak. sonra da Tönnies' in «Cemaat» ve «Dernek» arasındaki ayırımı, gözden geçirilip tamamlanmak suretiyle, partilere uygulanacaktır.

Totaliter ve Sınırlı Partiler. Bir Radikal militanla, bir Komünist partisi üyesini karşılaştıralım. Birincisinin hayatında parti çok önemsiz bir rol oynar; bu kimse, zaman zaman, komitesinin toplantılarına katılır; bazen, kendi milletvekilinin aracılığıyla

bir iltimas sağlamaya çalışır; ulusal ve özellikle yöresel mahiyetteki siyasal kombinezonları izler; gelecek seçimlerdeki adaylık; ları ve ittifakları düşünür; eğer varsa, bir Radikal gazete okur; pek büyük bir faaliyeti olmayan İnsan Hakları Derneğinin, veya bir mason locasının, yahut benzer nitelikte başka bir grubun üyesi olabilir. Kısacası, partiye ancak birkaç saatlik zamanını, günlük kaygılar arasında ancak birkaç düşüncesini hasreder. Ne zihnî ve meslekî hayatı, ne serbest zamanları, ne de (evleviyetle) aile ve duygu hayatı Radikalizmin etkisindedir. Katılma, salt siyasal bir nitelik taşır ve bu çok sınırlı alanın dışına çıkmaz; Radikal parti, sınırlı bir partidir.

Komünist partisi üyesinin durumu ise, tamamen farklıdır. Parti, kendisinden çok daha yoğun bir siyasal faaliyet ister. Hergün fabrika veya atölyesinde, hücre çerçevesi içinde çalışmaya, yani parti sloganlarını iş arkadaşları arasında yaymaya, *L'Humanité*'deki ya da yöresel Komünist gazetesindeki başlıca yazıları onlara açıklamaya, kendilerinin hak arama azimlerini beslemeye mecburdur. Partinin bir şubesi niteliğinde olan C.G.T. sendikasında üyedir; buradaki faaliyeti, hücre faaliyetini devam ettirir ve tamamlar. Böylece, üyenin bütün iş hayatı, parti çerçevesi içine alınmış, parti hâkimiyeti altına sokulmuş, parti hizmetine adanmıştır. Üyenin serbest zamanı bakımından da durum aynıdır; bunun büyük bir kısmı, parti, sendika ve yardımcı örgüt (Barış Kampanyası, Fransız-Rus Dostluk Derneği, vb.) toplantılarında geçer; geriye kalanı da, parti tarafından dikkatle örgütlendirilir: Komünist spor dernekleri; Komünist gençlik yurtları; Komünist bayram, panayır ve piknikleri; Komünist sinema seansları; Komünist edebiyat ve sanat kulüpleri; Komünist sergiler ve konferanslar, parti üyelerinin «eğlence»lerini teşkil eder. Parti, üyenin aile hayatına da nüfuz eder; normal olarak karısı, Fransız Kadınlar Birliğinin ve çeşitli ev kadınları komitelerinin üyesidir; çocukları ise, Cumhuriyetçi Fransız Gençlik Birliğine ve buna bağlı kulüplere kaydolmuşlardır. Artık kamusal hayatla özel hayat arasında bir ayrılık kalmamıştır; parti

hayatından başka birşey yoktur. Böylece, totaliter parti tanımlanmış olmaktadır.

Bu bütün içerisinde, biri maddî diğeri ruhî olmak üzere, iki unsurun birbirinden ayırdedilmesi gerekir. Birincisi, bireyin bütün faaliyetlerini (iş, spor, eğlence, dinlenme, kültür ve aile hayatı) örgütlendirmek ve salt siyasal alanın dışına taşmak amacıyla, parti tarafından gösterilen çabadan ibarettir. Bu çaba, taraftarlar yerine üyeleri hedef tutan yardımcı örgütlerin geliştirilmesi şeklinde kendini gösterir. Burada artık, ikinci derecedeki partizanları, parti üyelerinin meydana getirdiği bir mekezî çekirdek etrafında birleştirmek değil, aynı kişinin ilintilerini (parti, sendika, spor kulübü, sanat derneği, kamping kulübü, Fransız-Rus dostluk derneği, kiracılar birliği, aile birliği, v.b.) çoğaltmak ve böylece partinin kontrolu dışında hiçbir faaliyet bırakmamak söz konusudur. Tek-parti rejimlerinde herşey o şekilde ayarlanır ki, vatandaş hiçbir zaman düşünceleriyle yanlız kalabileceği bir dakikalık gerçek bir serbest zaman bulamaz; böylece, bütün resmî serbest zaman (yani çalışma, uyuma ve yemek yemede geçmeyen zaman), partinin ve yardımcı örgütlerin hizmetine adanır. Bununla birlikte, gerçekten totaliter olmayan bazı partiler de, yardımcı örgütlerini çoğaltmaya çalışırlar. Bunların geliştirilmesi, üye çekmek veya mevcut üyeleri partide tutmak bakımından iyi bir yoldur: Partinin ocak toplantılarından sıkılan bir kisme, onun spor kulübünden hoşlanabilir; toplantılara devam etmeyen bir kimse, liderlerin bir panayırda ya da köy bayramında söyleyecekleri birkaç sözü pek âlâ dinlemek isteyebilir. Partinin yardımcı faaliyetleri, gerek gevşek üyeleri partide tutacak, gerek sadıkların bağlılığını güçlendirecek bir araç olabilir. Yardımcı örgütler yöntemi, *Salvation Army*'nin bandolarını ve geçit resimlerini andırır; her ikisi de, ruhlar üzerindeki hâkimiyetin bir delili değildir. Bir insanın bütün faaliyetlerinin maddî bakımdan örgütlendirilmesi, onun bütün düşüncelerinin ruhî bakımdan örgütlendirilmesi de buna eklenmediği sürece, gerçekten totaliter bir anlam kazanmaz. Üyeliği daha

çekici kılabilmek için yardımcı örgütleri geliştirmeye çalışan bir parti, eğer doktrini sadece siyasal bir tutumu içeriyor ve diğer alanlarda seçme özgürlüğü bırakıyorsa, gerçek anlamda totaliter değildir. Gerçek totalitarizm, ruhîdir.

Şimdi militan Komünistimize dönelim. Parti, ona sadece bütün maddî faaliyetleri için bir çerçeve sağlamakla kalmaz; daha önemlisi, genel bir fikir çerçevesi, topyekûn bir dünya görüşü verir. Marksizm, sadece siyasal bir doktrin değil, fakat tam bir felsefe, bir düşünüş tarzı, ruhî bir kozmogonidir. Her alandaki her münferit olay, onun içerisinde yerini ve varlık sebebini bulur. Marksizm, devletin yapısını ve evriminini olduğu kadar, canlı varlıkların değişimini, insanın yer yüzünde belirişini, dinsel duyguları, cinsel davranışları, sanat ve bilimlerin gelişimini de açıklar. Ve bu açıklama, bilgili ve okumuş kimselerce anlaşıldığı kadar, kütlelerin de anlayabileceği bir biçime sokulabilir. Marksist felsefe, pek büyük bir değişikliğe uğramaksızın, kolayca bir kateşizm haline getirilebilir. Böylece, belki de, insan ruhunun temel birlik ihtiyacı doyurulmuş olur. Marksizmin bu totaliter mahiyetinin ışığında, partinin yardımcı örgütleri yeni bir anlam kazanmaktadır. Siyasal olmayan faaliyetlerin örgütlendirilmesi, sadece üyelerin disiplin veya sadakatının güçlendirilmesi bakımından değil, Marksist doktrinin bütün bu faaliyetlere nüfuz etmesini sağlamak bakımından da önemlidir. Bir Komünist spor kulübü, üyelere istedikleri şeylerle oyalanma imkânları vererek onları partide tutubilmek amacıyle değil, Marksizm'in spor alanına uygulanmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur; çünkü spor da, aynen jenetik bilimi, resim ve tıp kadar Marksist olabilir. İnsanın bütün faaliyetlerinin maddî bakımdan örgütlendirilmesi, bu faaliyetlerin temel bir doktrin etrafında birleştirilmesiyle, gerçek anlamını kazanır ve aynı zamanda gerçek bir totaliter nitelik alır; çünkü üyeleri, parti-dışı kulüplerin üyeleri kadar özgür kaldıkları müddetçe, bir spor veya edebiyat kulübünün siyasal etiket taşımasının önemi yoktur; buna karşılık, kulüp belli bir doktrini yayar ve buna sadakat gösterilmesini

isterse, o zaman herşey değişir. Şu halde, parti üyesinin bütün hayatını sarma amacını güden yardımcı örgütleri çoğaltmak suretiyle gerçekleştirilen yalancı-totalitarizm ile, gerçek totalitarizmi ayırmamız gerekir; bu ikincisinin ayırıcı özelliği, parti doktrininin, yalnız siyaset ve ekonomiyle sınırlı kalmaması, aksine sistematik ve inhisarcı bir genel dünya görüşü teşkil etmesidir. Böylece maddi totalitarizm, ruhî totalitarizmin yansısı ve sonucu olmaktadır.

Partinin totaliter niteliği, üyelerine göre az veya çok belirgin olabilir. Sınırlı partilerin bazı militanları, görevlerini o kadar ciddiye alır ve siyasete karşı o kadar ilgi gösterirler ki, bu ilgi, giderek onların tüm hayatlarını kapsar; bu gibi tutkulu üyeler bakımından sınırlı parti, totaliter bir mahiyet alır. Bu psikolojiye milletvekilleri ve liderler arasında sık rastlanır. Tersine, totaliter partilerin bazı ılımlı üyeleri, doktrinlerinin esiri olmayı kabul etmeyerek, partinin hariç bırakıldığı özerk bir özel hayat alanını muhafaza ederler; bunlar için de totaliter parti, sınırlı bir parti niteliğini taşır. Katılma, hiçbir zaman yeknesak mahiyette değildir; aynı partinin üyeleri arasında her zaman önemli bireysel farklar bulunabilir. Fakat herşeye rağmen genel karakterler oldukça belirlidir. Komünist ve Faşist partilerin totaliter, Muhafazakâr ve Liberal partilerin sınırlı olduklarında şüphe yoktur. Sosyalist partiler başlangıçta totalitarizm eğilimi göstermişlerse de, gerek uygulamadaki tartışmalar ve hizipleşmeler, gerekse gitgide yaşlanma olayı, bunlara sınırlı nitelik vermiştir. Hıristiyan partiler ise, siyasal ve sosyal tutumlarını, dinsel ilkelerin kaçınılmaz sonucu olarak gösterdikleri ölçüde totaliter; Hıristiyanların bu alanlardaki özgürlüğünü tanıdıkları ölçüde de sınırlı mahiyettedirler.

Totaliter partilerde katılmanın mahiyeti, şüphesiz, sınırlı partilerdekinden çok farklıdır. Sınırlı partilerde birey hayatının ancak küçük bir kesimi, topluluk bağlarının etkisi altındadır; totaliter partilerde ise, kişinin bütün hayatı, grup ağlarına yakalanmıştır. Bireyin mensup olduğu bütün topluluklar arasında,

sınırlı partiler ancak ikinci derecede bir yere sahiptirler; totaliter partiler ise, ilk yeri işgal ederler; parti dayanışması, diğer birçok bağların etkisi altında olacak yerde, bunların hepsinin üstüne çıkar. Bir Komünist için, vatan, aile, eş, dostlar, hep parti çıkarlarından sonra gelir; oysa bir Liberal veya Muhafazakâr için parti, bunların çok gerisinde yer alır. Totaliter partilerin genel nitelikleri böylece ortaya çıkmaktadır: Bunlar, türdeş, kapalı ve kutsal partilerdir. Sınırlı partiler, türdeş değildir; yani bir araya getirdikleri üyelerin fikir ve tutumlarında, bütün ayrıntılara kadar inen mutlak bir özdeşlik yoktur. Kişisel görüşlerde çeşitlilik, geniş ölçüde kabul olunur; örneğin, Liberal ve Muhafazakâr partilerde bu çeşitlilik çok belirlidir; her parti üyesine geniş bir düşünce özgürlüğü bırakılır. Diğer bazı partilerde ise, görüş ayrılıkları daha kollektif bir biçim alır ve bireysel karşıtlıkların yerine, toplu karşıtlıklar söz konusu olur; parti safları içinde, oldukça iyi örgütlenmiş hiziplere ve eğilimlere rastlanır. Bunların, nüfuzlu kişiler etrafında toplanmış klikleri andıran bazı tarafları hâlâ mevcut olmakla beraber, Sosyalist partiler içinde teşekkül eden eğilimlerde görüldüğü gibi, oldukça açık bir doktriner renk taşıdıkları haller de vardır. Örneğin 1920 ile 1940 arasında Fransız Sosyalist partisinde bazı hizipler kuvvetli örgütlere sahiptirler; bunlara üye olmak ve hizip organına abone yazılmak mümkündü (1933'e kadar P. Faure-Zyromski hizbinin günlük gazetesi olan *La Battaille Socialiste;* Marquet-Déat - Renaudel hizbinin haftalık dergisi olan *La Vie Socialiste;* 1936'dan sonra barışsever hizbin günlük gazetesi olan *Le Pays Socialiste;* «devrimci sol» hizbinin belirsiz aralıklarla çıkan dergisi, *Les Cahiers rouge vb.*); bazen de hizbin yöresel temsilcisinden bir «dost kartı» *(Carte d'ami)* satın alınıyor ve bu, normal abone ücretinden daha yüksek bir yardım abonesi olarak hizip yararına bir çeşit aidat teşkil ediyordu. Amerikan partilerinde hizipler, bazen «patron»lara ve bunların hâkimiyetini sağlayan «makine»lere karşı harekete geçen gruplar görünümünü almaktadır; örneğin, Demokrat parti içerisinde Louisiana'da Loug, Illinois'da Kelly, Georgia'da Tal-

madge Missouri'de Prendergast aleyhtarı hizipler görülmüştür. Ayrıca, Kuzeyli Demokratlarla Güneyli Demokratlar *(Dixiecrats)* arasında da temelli bir çatışma mevcuttur.

Totaliter partilerde ise. buna benzer uygulamalar tasavvur edilemez; iç bölünmelere, gruplara, hiziplere, kesimlere, eğilimlere, «bölgeciliğe» hiçbir şekilde göz yumulmaz. Tam bir türdeşlik mevcuttur. Çoğunluk ve azınlık yoktur; parti doktrinini tümüyle benimsemeyen herkes, partiden ayrılmak zorundadır. Muhalifler ancak itaatle ihraç arasında bir tercih yapabilirler. Ortodoksluk üzerinde böyle ısrar edilmesi doğaldır. Sınırlı partilerde doktrinin temel bir önemi yoktur; bu doktrin, parti üyelerinin düşünce ve ruhlarında ancak ufak bir yer işgal eder. Üyeler, partinin genel stratejisi, seçim ve yönetim metodları üzerinde anlaşmış oldukları sürece, aralarındaki ideoloji veya taktik ayrılıkları, tali nitelik taşır. Üstelik, bu doktrin katı mahiyette de değildir; çoğu zaman, gerçek bir doktrinden çok, bir ruh hâleti, bir genel yöneliş söz konusudur. Yorum ayrılıklarının hoşgörülmesi doğaldır. Totaliter bir partide ise, bunların yasaklanması, aynı derecede doğal nitelik taşır; bu partilerde doktrin, aslî ve sert bir karakter alır. Doktrin, parti üyelerinin tüm hayatlarının entellektüel ve moral dokusu, onların düşünüş tarzı, felsefeleri ve inançlarıdır. Bu doktrin, bütün parçaları birbirine bağlı, tam ve tutarlı bir dünya görüşü sistemi olarak görünür. Burada doktrin ayrılıkları, bütün hayat yönünde bir ayrılık anlamına gelir; dolayısıyle partinin birliğini bozmaksızın, bunlara göz yumulamaz.

Totaliter partilerin kapalı niteliği, bunların türdeş niteliğinin doğal bir sonucudur. Bu partilerde üyelik, sıkı bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Partinin demokratik rejim içerisinde faaliyet göstermesi halinde, rakipleriyle olan mücadele, onu üye sayısını arttırma konusunda çaba harcamaya zorladığından, üyelik düzenlemeleri (gene de sınırlı partilerdekinden çok daha sıkı olmakla birlikte) pek sıkı değildir. Totaliter partinin tek-parti durumuna gelmesi takdirinde ise, bu kapalı nitelik belirgin şekilde ortaya çıkar. Partiye ancak, uzunca bir staj devresin-

den (Hıristiyanlığa girişte olduğu gibi), güvenilir kişilerin sağlam kefaleti sağlandıktan, hattâ sınav ve eleme komitelerinin karşısına çıkıp bağlılığının samimiyeti ve kuvveti hakkında kanıt gösterdikten sonra girilebilir. Bir kez partiye girdikten sonra, oradan çıkmak da güçtür. Jean-Paul Sartre'ın Kirli Eller'deki *(Les Mains Sales)* karakterlerinden biri, «partiden ancak tabutta çıkılır» der. Gerçi totaliter partiler, genellikle, karışıklık anlarından yararlanarak, kendilerine ihanet etmiş olanları tasfiye ederler; fakat gene de bu sözde biraz mübalağa vardır. Partiden ayrılmanın güçlüğü, üyeliğin kendi mahiyetinden ileri gelir. Totaliter parti, üyelerinin hayatındaki başlıca itici gücü, onların bütün faaliyetlerine yön veren inancı ve varlıklarının manevi dayanağını teşkil eder; partiden ayrılmak, insanın yaşama sebeplerinden vazgeçmesi, tüm benliğinden kopması, kendi içinde bir boşluk ve bir çöl yaratması demektir; çünkü, herşeyi dolduran, partidir. Aforoza uğramış bir ortaçağ Hıristiyanının perişanlığını düşününüz; partiden «temizlenmiş» bir Komünist veya Faşist parti üyesinin durumu da bundan farklı değildir.

Bu karşılaştırma, bizi, totaliter partilerin üçüncü temel niteliğine, yani kutsallık niteliğine götürmektedir. Durkheim'ın «kutsal»la «kutsal olmayan» *(profane)* arasındaki önemli ayrımı malûmdur. Bir sosyal olay ya da bir obje, özel bir saygı ve tâzimle çevrelendiği, üstün ve yüce olarak kabul edildiği, eleştirme, tartışma, şaka ya da alay konusu yapılmadığı takdirde, kutsaldır. Sınırlı partiler bu mahiyette değildir; bunlar tamamen «profane»dır. Totaliter partiler ise, tersine, «kutsal» kategorisine girer ve gerçek bir tapma konusu teşkil ederler; Parti («kutsallaştırma»nın tipik belirtisi olan büyük harfle yazılır), kişileştirilmiş, herşeye kadir, yanılmaz, koruyucu ve yüce bir Partidir; araçlar ve metotlar alanında kalacak yerde, başlıbaşına bir amaç durumuna yükseltilmiştir. Böylece katılma, gerçekten dinsel bir mahiyet almaktadır. Komünizme «lâik bir din» adını vermek gerektiğini söyleyenler vardır; bu deyim, aynı şekilde,

Faşizme ve diğer totaliter partilere de uygulanabilir. Dinsel nitelik, sadece bu partilerin (kiliseninkine pek benzeyen) yapılarından veya totaliter mahiyetlerinden (din de, topyekün bir izah sistemi teşkil etmesi bakımından, mahiyeti icabı totaliterdir) ileri gelmemekte; daha önemlisi, dayanışma bağlarının gerçek anlamda kutsal mahiyette oluşlarına dayanmaktadır.

Bundan başka. totaliter partilerin doğuşu, Batıda örgütlenmiş dinlerin zayıflayışıyla düşümdeşmektedir. Gerçi, son yirmi yıl içinde Avrupa'da, gerek Katolik Kilisesi gerek Protestan cemaatleri içinde dinsel düşünüşün bir rönesansına tanık olunmaktadır; buna paralel olarak, «aydın» sınıflar arasında da din duygusunun uyanmakta olduğu açıkça farkedilebilir. Ancak kütleler arasında dinsizliğin yayılışı, yüz yıldır durmadan devam etmektedir; bugün özellikle işçi sınıfı arasında, gerçek dinsel kaygıların hemen hemen hiç yeri yoktur. İşte totaliter partiler de, en büyük gelişmeyi, halk kütleleri ve işçi sınıfı içinde kaydetmişlerdir. Rusya ve Almanya gibi dinsel zihniyetin derine işlemiş olduğu ülkelerde, bu partiler, mükemmelliğe erişmişlerdir. Herşey, kütlelerin dinsel inançlar olmadan yaşayamayacağını, dolayısıyle geleneksel dinlerin zayıflamasının zorunlu olarak yeni dinlerin doğuşuna yol açtığını göstermektedir. Geçen yüzyılın büyük pozitivistlerinin, yani Auguste Comte'la Saint-Simon'cuların da bu fikre yakın olduklarını görmek, ilgi çekicidir; bunların hepsi, halktaki akıl-dışılık ihtiyacının, mutlaklık ihtiyacının, ruhî birlik ihtiyacının değişmez niteliğine kani olmuşlar ve dolayısıyle birtakım dinler yaratmaya çalışmışlardır. Hataları, bundan böyle yeni dinlerin metafizik değil, siyasal olacağını anlamamış bulunmalarıdır. Totaliter partilerin ilerleyişindeki etkenlerden biri olarak, halk kütlelerinin siyasal hayata girdikleri bir sırada, bu kütleler içerisinde örgütlenmiş dinlerin zayıflamış olması kabul edilebilir.

İkinci etken ise, öyle görünüyor ki, siyasal doktrinlerin gerçek dinsel inançlara dönüşmüş olmasıdır. Bu alanda iki evrim gerçekleşmiş bulunmaktadır: Salt siyasal bir doktrinden,

topyekün bir felsefeye geçiş; akılcı düşünceden efsaneye *(myth)* geçiş. Siyasal teoriler, artık sadece iktidarın ve onun mahiyetinin, niteliklerinin, şekillerinin ve evriminin izahıyla yetinmeyip, bütün sosyal olayları ve onlar vasıtasıyla da bütün beşerî olayları açıklamaya kalkışınca, siyaset, felsefî nitelikte genel bir izah sistemi haline gelmiştir. Ortaçağda siyaset, (kendisi de dinin bir çocuğu olan) felsefeden çıkarılıyordu; bugün ise felsefe, siyasetten çıkarılmaktadır; artık sosyal ilişkiler insan zihninin mahiyetiyle açıklanmamakta, insan zihninin mahiyeti sosyal ilişkilerle açıklanmaktadır. Böylece zaten felsefeye dönüşmüş olan siyasetin gerçek bir din haline gelebilmesi için, Sorel'in ve kendisini izleyen daha birçoklarının tasvir ettiği süreç gereğince, fikirden efsaneye, bilimsel ispattan akıldışı inanca geçilmesi kâfi gelmiştir. İşte, Komünist totaliter partilerin temeli olan Marksizmle, Faşist totaliter partilerin temeli olan milliyetçiliğin (veya ırkçılığın) gelişmesi böyle olmuştur. Ancak, bunlardan ilki, ikincisine oranla çok daha iyi işlenmiş ve çok daha tamdır. Bütün tabiat, toplum ve zihin olgularını, ırk veya millet farklarıyla açıklamak, pek zordur; oysa Marksistler, diyalektik metod vasıtasıyla bu olguları sınıf mücadelesine bağlamakta, diğer dinlerden daha büyük bir esrara veya garabete düşmeksizin, hayli başarı kazanmaktadırlar.

Nihayet, parti yapılarının geçirdiği evrim de (ancak bu, şüphesiz, bir sebep olmaktan çok, bir sonuçtur), totaliter partilerin ve lâik dinlerin gelişimine yardımcı olur. Her halde, totaliter karakterle; dikey bağlı, kuvvetli bağlantılı, merkeziyetçi, hücreye veya milise dayanan yapı tipi arasında düzenli bir korelasyon kendini göstermektedir. Komünist ve Faşist partiler, bu korelasyonun göze çarpıcı örnekleridir. Öte yandan, zayıf bağlantılı ve ademimerkeziyetçi komite partileri, Muhafazakâr ve Liberal partilerde görüldüğü gibi, daima sınırlı niteliktedir. Ocak temeline ve daha kuvvetli ve daha merkeziyetçi bir bağlantı sistemine dayanan Sosyalist tipte partiler ise, genellikle sınırlıdır; ancak bunlarda, komite partilerinden daha geniş öl-

çüde bir katılma eğilimi mevcut olduğu gibi, zaman zaman gelip geçici totaliter hevesler de gözlemlenebilmektedir.

Cemaat-Dernek-Tarikat. 1887'de Tönnies, sosyal grupların iki kategorisi, *Gemeinschaft* (Cemaat) ve *Gesellschaft* (Dernek) arasında bir ayrım yapmıştı. Kendisi, bunları somut, objektif bir sınıflamadan çok, normatif kavramlar, ideal tipler olarak düşünüyordu. Bundan başka ayrım, belli bir değer yargısını da içeriyordu; çünkü, Tönnies'e göre *Gemeinschaft, Gesellschaft*'tan daha üstün bir gruplaşma yoluydu; bu görüş, Nasyonal Sosyalist ideolojiyi etkilemişe benzemektedir. Bu metafizik romantizmi bir yana bırakıp, Tönnies'in görüşünü saf bilimsel olgular alanına aktaracak olursak, bu fikirlerden ilginç bir sosyal gruplar tasnifi çıkarabiliriz; böyle bir tasnif, çok genel nitelikte kalmakla beraber, partiler içindeki dayanışma bağlarının mahiyeti sorununa ışık tutabilecek gibi görünmektedir; hele, H. Schmalenbach'ın 1922'de *Bund* adını verdiği üçüncü bir gurup kategorisiyle tamamlandığı takdirde... *Bund*'u, «Tarikat» olarak dilimize çevireceğiz («dinsel tarikat», «Malta tarikatı» gibi deyimlerde geçen anlamıyla).

Cemaatin *(Gemeinschaft)* iki esas özelliği vardır. Bir defa bu, yakınlık ve komşuluk temeline (Durkheim'in deyimiyle, benzerlik dolayısıyle dayanışmaya) dayanan bir sosyal gruptur. Yakınlık, köyde, komünde, kilise cemaatinde, ulusta olduğu gibi coğrafî bir yakınlık olabilir. Veya fizyolojik bir yakınlık bir kan ilişkisi olabilir (Tönnies, kan birliği üzerinde ısrarla durmuştur); bunun en iyi örneği, ailedir. Nihayet bu, ruhsal bir yakınlık, birbirlerine yakın ve benzer olduklarını fark eden zihinler arasındaki bir çeşit hısımlık da olabilir. Tönnies'e göre arkadaşlık bu kategoriye girer; fakat, serbest tercihe dayanan «seçimli bir ilişki» söz konusu olduğu ölçüde, arkadaşlık bir cemaat olmaktan çıkar; çünkü cemaat, bireyden daha önce mevcut olan, doğal ve spontane bir sosyal gruptur. Bu, cemaatin ikinci özelliğini teşkil eder. Cemaat yaratılmaz, keşfedilir. Cemaate gerçek anlamda üye olunmaz; ona isteyerek

veya istemeyerek, otomatik şekilde mensup olunur. Kişi, bir cemaat içerisinde doğar ve bundan kaçınamaz. Kişinin, ailesine, köyüne, vatanına, ırkına mensup oluşu, doğal ve irade-dışıdır.

Dernek *(Gesellschaft)* ise, tamamen karşıt özellikler gösterir. Bu, sözleşmeye ve üyeliğe dayanan iradî bir sosyal gruptur. Kişi, ona bilerek ve isteyerek katılır ya da hiç katılmaz. Dernek, tamamiyle yapma bir gruptur; doğal olarak mevcut değildir. Kurulmasının nedeni de, bunda bir çıkarın bulunuşudur. Dernek, komşuluğa, coğrafî yakınlığa ya da kan ilişkisine değil, çıkara dayanır. Gurup üyeliğinin temeli, bundan sağlanan yararlardır. Ancak bu çıkar kavramını, çok geniş ve kapsayıcı bir anlamda anlamak gerekir. Şüphesiz bu, ticaret şirketlerine, işçi sendikalarına, yardım sandıklarına ve dayanışma derneklerine temel olan maddî çıkarları kapsadığı gibi; fikir kulüplerini, edebiyat ve felsefe derneklerini, Akademileri ve sanat guruplarını doğuran zihnî çıkarları; veya hayır derneklerine, içkiyle savaş guruplarına ve karşılıklı yardım derneklerine vücut veren ahlâkî çıkarları da içine alır. İnsanlara oyalanma (Pascal'ın kullandığı anlamda) imkânı sağlayacak çeşitli grupları yaratan, «serbest zaman çıkarları» adı verebileceğimiz çıkarları bile kapsar; çünkü bu eğlenceler, çoğu zaman, tek başına yapılabilecek şeyler değildir: Spor kulüpleri, briç kulüpleri, *bowling* ve balıkçılık kulüpleri, kampçılık dernekleri, amatör tiyatro kulüpleri, bilardo kulüpleri, izci grupları gibi. Nihayet, iki terim birbiriyle çatışmasaydı, adına duygusal çıkarlar diyebilecek olduğumuz çıkarları da saymak gerekir; insanlar, tek başlarına sıkılır ve bir araya gelme ihtiyacını duyarlar; başkalarıyla birlikte olmaktan hem zevk alır, hem de gururlarını (arkadaşlık, insana kendini gösterme, parlama, göz kamaştırma imkânını verir) ve eylem ihtiyaçlarını (eğer Eflatun'un ileri sürdüğü gibi, eylem bir zevk kaynağı ise) tatmin ederler. Birçok kadın derneklerinin, özellikle geçkin ve kibar hanımları bir araya getiren derneklerin, gerçekte başka bir amacı yoktur; bunlar, Kuzey ve Anglo-Sakson ülkelerinde ve özellikle Amerika'da çok yaygındır. İlâve etmek

gerekir ki, bu değişik çıkar şekilleri, genellikle birbirine karışır ve çoğu zaman bazıları, diğerlerine bahane ödevi görür (birçok hayır dernekleri, gerçekte ya kendini göstermenin gururuna, ya da başkalarıyla bir araya gelmenin zevkine dayanır). Dolayısıyle, *Gesellschaft*'ın pek çok çeşidi vardır; fakat *Gesellschaft* kavramının kendisi, oldukça açık görünmektedir.

Schmalenbach'ın tanımladığı *Bund* (Tarikat), cemaatle dernek arasında ortalama bir yer işgal eder. Dernek gibi *Bund* da, iradî üyeliğe dayanır; doğal ve spontane bir evrimin değil, insanın bilinçli bir yaratmasının ürünüdür. Bununla birlikte bir tarikata girmek, bir derneğe üye olmakla aynı anlama gelmez. Burada, üyelikle adama arasında bir ayrım yapmamız gerikir; bunlardan ilki, ikincisinden çok daha zayıf bir bağlılık biçimini ifade eder. Adama, tam bir üyelik, kişinin bütün hayatına verilen bir yöndür; üyelik ise, üyenin faaliyetlerinin ancak bir kesimini etkileyen, onun derin benliğini, iç varlığını bağlamayan kısmî bir adamadan ibarettir. Başka bir deyimle, üyelik sınırlı, adama totaliterdir. Şunu da eklemeliyiz ki, adama, tamamen ihtiyariymiş gibi görünmez; kendisini adayan kişi, daima, bir iç zorlamanın, derin bir yüküm ve ödev duygusunun etkisi altındadır. Burada, esas itibariyle bir Tarikata girişi veya bir Tarikat değiştirmeyi ilgilendiren «ilâhî çağrı» ve «ihtida» kavramlarını hatırlamak gerekir. Görülüyor ki, Tarikat, dernekten farklı ve cemaate benzer olarak, çıkar üzerine kurulu değildir. Tersine kişinin kendisini bir Tarikata adaması, çoğu zaman, bir fedakârlık, bir vazgeçme, İncil'in bahsettiği o «dar kapı»dan geçiş niteliğini taşır. Tarikat, inanç birliği, kişiliğin aşılması, bireyliklerin kendilerinden daha yüce bir gurup içinde kaynaştırılması yolundaki derin bir ihtiyaca dayanır. Şüphesiz burada, hem Tönnies'e göre *Gemeinschaft*'ın unsurlarından biri olan ruhsal hısımlığın, hem de *Gesellschaft*'ın temellerinden birini teşkil eden duygusal çıkarın izlerini görmek mümkündür, fakat *Bund*, inanç birliğinin yoğunluğu, derinliği, kapsamı ve üyelerinin kendisi hakkında hissettiği yücelik duygusu bakımından, her ikisinden

de ayrılır. Şunu da eklemeliyiz ki, bir iç gerilim, bir coşkunluk ve taşkınlık, *Bund*'un ayırıcı özelliğidir; derneğin «soğuk»luğuna karşılık, Tarikatın sıcaklığından söz edilebilir. Yeni doğan bir din, bir manastır tarikatı, bir aşk evliliği... Schmalenbach ve öğretililerinin, *Bund* için verdikleri örnekler bunlardır.

Tarikatın, gerçekten «dernek» ve «cemaat»ten faklı üçüncü bir sosyal grup kategorisi mi teşkil ettiği, yoksa zaman zaman bunlardan birinde ya da diğerinde görülen özel bir yoğunluk halini mi ifade ettiği sorulabilir. François Mauriac, cemaatin Tarikata çok yakın olduğu trajik ve tutkulu aileleri tasvir etmiştir; aynı şekilde, vatanseverlik duygusunun yüceltilmesi, uluslara (yada daha önceki evrim aşamalarında kabilelere yahut köylere) böyle bir Tarikat karakteri verebilir. Buna karşılık, manastır tarikatları ve totaliter partiler, derneklere benzeyen Tarikat örnekleri teşkil eder. Schmalenbach'ın, Tarikatın geçici niteliği ve tâbi olduğu içten bozulma kanunu hakkındaki sözleri, bu görüşü güçlendirmektedir: Zaman geçtikçe, Tarikattaki gerginlik hafifler ve heyecan azalır. Söz gelimi, Tarikat sıcaklığını yitirerek, günün birinde bir Cemaat veya Dernek haline gelir; örneğin, dinler, sonunda kiliselere, aşk evlilikleri alışkanlık ortaklıklarına dönüşür. Bu sorunu kitabımızın çerçevesi içinde tartışmaya imkân yoktur; Tarikatın, hangi açıdan bakılırsa, bakılsın, bir gerçeğin ifadesi olduğunu ve bu kavramın, üyeliğin mahiyeti hakkında daha açık bir fikir edinmemize imkân verdiğini belirtmekle yetinebiliriz. Bununla birlikte, Tarikat kavramı, bu konuda yapmış bulunduğumuz iki tasnifin, yani totaliter ve sınırlı partiler tasnifiyle; cemaat, dernek ve tarikat tasnifinin kesişme noktasına ışık tutmaktadır. Partiler bakımından, Tarikat ve totalitarizm kavramlarının birbirlerine hemen hemen tamamen uygun düştükleri kabul edilebilir: Bütün totaliter partiler *Bund* karakterindedir ve *Bund* karakterindeki bütün partiler totaliterdir. Ancak Tarikat kavramı sayesindedir ki, totaliter partilerin yapısının daha iyi anlaşılması mümkün olur. Cemaat ve dernek ayrımı ise, kural olarak, sadece sınırlı parti-

lerde görülür ve onların mahiyetini daha açık şekilde belirtir. Bununla birlikte, totaliter partilerde de bunların izlerine rastlanabilir: Çocukluğundan beri Komünist ideoloji içinde yetiştirilmiş bir Rus genci için, parti bir cemaattir; Komünistliğe dönen bir Batılı içinse, parti daha çok bir dernek niteliğini taşır. Burada gene, *Bund* kavramının, ayrı bir kategori teşkil etmeyip, cemaat veya derneğin ara sıra aldığı özel bir biçimi anlatmakta olabileceği görüşüyle karşılaşıyoruz.

Tönnies-Schmalenbach tasnifini, yukarıda değinmiş bulunduğumuz çekinme kayıtlarıyla, partilere uygularsak, katılma bağlarının karmaşıklığını belirtmemiz gerekir. Her partide, sosyal bağların üç tipi de yanyana bulunmaktadır. Geleneğin, sınıfsal zorunluluğun, aile, yöre veya meslek alışkanlıklarının yönettiği bir kısım üyeler için parti bir cemaattir. Muhtemel maddî avantajların siyasal eylem arzusunun, ahlakî veya idealist bir güdünün partiye çektiği diğer birtakım üyeler bakımından, parti bir dernektir. Coşkunun, tutkunun, inanç birliği arzusunun cezbettiği başka bazı üyeler için de, parti bir tarikattır (çoğu zaman gençler ve aydınlar bakımından durum budur). Ancak farklı katılma yolları, aynı bireyin bilincinde de iç içe geçmiş ve üst üste çakışmış durumda mevcut olabilir. Gelenek ve çıkar düşümdeşliğine, yani cemaat ve dernek karışımına sık sık rastlanır; aynı şekilde, Komünist partilerde sosyal sınıfa dayanan doğal üyelikle, totaliter tutkunun, yani Tarikatla cemaatin bir karışımı görülür. Ancak *Bund*'un ayırıcı özelliği olan bu totaliter tutkuya bazen, bilinçli veya bilinçsiz olarak, gurur, kendini gösterme isteği, eylem arzusu, yani derneğin temelleri olan duygusal çıkar ve serbest zaman çıkarları da karışır. Bir partiyi bu üç kategoriden (cemaat, dernek, Tarikat) birine sokabilmek için, üyeler arasında diğerlerinden daha büyük önem taşıyan sosyal bağa dayanmaktan başka çare yoktur. Bir parti, dernek bağları hâkim olduğu takdirde *Gesellschaft*, *Bund* bağları hâkim olduğu takdirde Tarikat sayılacaktır, vb. Bu sınırlar içinde, cemaat, dernek ve Tarikat kavramları, hem siyasal partilerin

bir tasnifini yapmayı, hem de bunlar arasındaki bir evrimi gösterebilmeyi mümkün kılmaktadır.

Bazı partiler, çıkar ve iradenin kâkim olduğu, Tarikat tutkusunun ve cemaat geleneğinin hemen hiç yer bulmadığı dernek partilerdir. Ondokuzuncu yüzyılın burjuva partileri, bunun iyi bir örneğidir; ancak bu partilerin, üyelerinden birçoğu bakımından Liberal veya Muhafazakâr bir geleneğe uygun olmaları, onlara bir cemaat niteliği de vermiştir. Zamanımızdaki bazı Merkez partileri de benzer durumdadır. Bunlarda üyeliğin başlıca sebebi, partinin ortadaki yerinin, siyasal mücadelelerde ve iltimas çabalarında sağladığı avantajlardır. Amerikan partileri, kısmen bu kategoriye girerler; gerçi üyelerinin bir çoğu, ailevî veya yöresel bir gelenek yüzünden bunları destekler; fakat gerçek militanlar kütlesi için katılmanın asıl temeli çıkardır. Bu örnek, katılmanın mahiyetinin, üye kategorilerine göre çok farklı olabileceğini göstermektedir. Özellikle, seçmenlerle üyeleri partiye bağlayan bağların aynı mahiyette olmaması ve üyelerle militanların daha çok dernek tipine mensup oldukları partilerde bile, seçmenler arasında cemaat tipinin hâkim nitelik taşıması, muhtemel görünmektedir. Alelâde üyelerle gerçek militanların da, birbirlerinden dikkatle ayrılması gerekir. Bu konuda, herhangi bir genel tasnifte bulunmak çok güçtür.

Diğer partiler, örneğin Sosyalist partiler, cemaat tipine daha iyi uyarlar. Bu partiler, kendilerine sınıf partisi adını vermektedirler (hiç değilse, yüzyılımızın başında öyle söylüyorlardı) oysa, bir sosyal mensubiyet, bir *Gemeinschaft* bağıdır. Parti üyeliği sınıfla belirlendiği ölçüde, parti bir cemaat niteliğini alır. Marksizm, partiyi ideolojiye ya da çıkarlara dayandıran Liberal düşüncenin yerine partiyi bir sosyal sınıfın siyasal ifadesi olarak gören anlayışı geçirmek suretiyle, daha önceki dernek-parti teorisinin yerine bir cemaat-parti teorisini ikame etmiştir. Bu cemaat teorisi, en çok, her partinin resmen belli bir sınıfa tekabül ettiği bazı Halk demokrasilerinde gelişmiştir; SSCB'de ise resmî teze göre, sınıf farklarının ortadan kaldırılışı, sadece tek

bir partinin varlığına yol açmaktadır. Bununla birlikte, cemaat partisi kavramı, sınıf partisi kavramından çok daha geniştir. Örneğin, sosyal eşitliliğin derhal göze çarptığı Amerikan partilerinde partiye bağlılık, çoğu zaman, âdetten. alışkanlıktan, ailevî veya yöresel geleneklerden ileri gelmektedir. Birçok kimseler, ana ve babalarıyla büyükana ve büyükbabaları Cumhuriyetçi olduğu ve Cumhuriyetçilik aile içinde temel iyi davranış kurallarından birini teşkil ettiği için Cumhuriyetçidirler. Güneyliler ise, beyaz oldukları, İç Savaştaki âsilerin soyundan geldikleri ve Cumhuriyetçiliğini açıklamak yakışıksız ve hoşa gitmez bir davranış olduğu için, Demokrattırlar. Fransızların kaba fakat güçlü deyimleri, «sucer le lait républicain à la mamelle» (anasından Cumhuriyetçi süt emmek) ve «avoir la tripe républicaine» (işkembesine kadar Cumhuriyetçi olmak) herkesçe malûmdur. Bunlar da, geleneksel bir partiye karşı aynı cinsten bir cemaat bağlılığını ifade etmektedir.

Nihayet, Komünist ve Faşist partiler, Schmalenbach'ın tanımladığı *Bund* kavramına uygundurlar. Tarikat anlayışının derin bir özlemi yansıtır gibi göründüğü Almanya'da, Nasyonal Sosyalistler, bunu açıkça itiraf etmişlerdir; Faşist partilerin çoğu da aynı örneği izlemiştir. Tarikat mistiği, Faşist ideolojinin önemli bir unsurudur. Komünist ideolojide ise bu mistiğin ilk bakışta hiç yeri yok gibi görünmekte, parti terminolojisi Tarikat deyimini yasaklamaktadır. Fakat Lenin ve Stalin'in, işçi sınıfının en bilinçli, en sadık ve en cesur unsurlarını bir araya toplayan partinin temel rolüne ilişkin görüşleri, neticede aynı anlayışa yol açmaktadır. Partinin, üyelerinden istediği bu topyekûn adama, onlara aşıladığı bu inanç birliği ve fedakârlık ruhu (Malraux'nun, parti üyesi olduğu sıralarda bahsettiği bu «erkekçe kardeşlik»), onlardan talep ettiği bu dünya nîmetlerinden uzaklaşma ve bu çetin, sade hayat... Bütün bunlar, Tarikatın tipik özellikleridir. Partinin üyelerinden istediği mutlak disiplin hakkında da aynı şey söylenebilir, bu *perinde ac cadaver* itaat, en büyük ve en ünlü dinsel tarikatları andırmaktadır. Keza partinin, «ihtilâlin eliti»,

«kütleleri kabartan maya», «işçi sınıfının öncü kuvveti» olarak kabulü de, aynı Tarikat anlayışını yansıtmaktadır. Komünist partisinin nitelikleriyle, *Bund*'un tanımlanmasında başvurulan ana özelliklerin karşılaştırılması, aralarındaki tam benzerliği ortaya çıkarmaya kâfi gelir.

«Cemaat, dernek, Tarikat» ayrımının faydası, hâkim dayanışma bağlarının mahiyetine göre böyle bir siyasal partiler tasnifi yapmamıza imkân vermiş olmasından ibaret değildir. Bu ayrım sayesinde, ilginç bir evrimi ortaya çıkarmak da mümkün olmaktadır. İlk aşamada, partilerin dernek tipinden cemaat tipine geçtikleri görülür.. Partiler, ondokuzuncu yüzyılda kuruldukları zaman, zorunlu olarak *Gesellschaft* biçimini almışlardı; bunlar, mahiyetleri icabı olarak, doğal, spontane, önüne geçilmez topluluklar teşkil etmiyorlardı; çünkü daha henüz –şartların zorladığı– beşerî teşebbüslerle kurulmuşlar ve ilk üyeler bunlara ancak bilinçli bir irade işlemiyle katılmışlardı. Bu partiler, ilk faaliyet alanları olan dar seçimli burjuva demokrasilerinde açıkça maddî çıkar ve ideoloji temeline dayanıyor ve çoğu zaman bunlardan ikincisi, birincisini maskelemeye yarıyordu. Partiye sadakatın hemen hiç anlamı yoktu; bir kimse, çıkarları değiştiği anda, partisini de değiştiriyordu; meğer ki, partinin kendisi, ideolojisini ve taktiklerini değiştirsin. Avrupa Muhafazakâr ve Liberal partilerinde, serbest ticaret, tarım siyaseti, sosyal kanunlar, v.b. konulardaki tutumların ardarda geçirdiği değişimler kolayca izlenebilir. Politikacıların bir partiden diğerine geçmeleri de sık sık görülür ve tamamen doğal karşılanır. Bu dernek partileri sisteminin cemaat partileri sistemine dönüşmesinde iki şey etken olmuşa benzemektedir. Birincisi, burjuva partilerinin, yaşlanıp geleneklere vücut vermeleridir. Parti, kurucuları bakımından bir *Gesellschaft* niteliğindeydi; üyeliği aile mirasıyla birlikte iktisap eden kurucuların oğulları bakımından ise, *Gemeinschaft* karakterleri kazanmış bulunmaktadır. Tıpkı gasp durumlarının meşru monarşiler haline dönüşmesinde olduğu gibi, bu karakterler de kuşaktan kuşağa güçlenmiştir;

dernekleri giderek cemaatlere dönüştüren bu olgu, genel bir doğa kanunudur. Bugünün yeniliği yarının âdeti olduğu gibi, bugünün derneği de yarının cemaatini doğurmaktadır. Partiler alanındaki değişim, proleteryanın sınıf partileri biçiminde siyasal hayata girmesiyle hız kazanmıştır. Sosyalist partiler, başlangıçtan beri bir sosyal sınıfa dayanmak suretiyle gerçek cemaat partileri niteliğini almışlar ve açıkça ilân ettikleri bu ilkenin bütün partilere uygulanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Eski partilerin buna karşı gösterdikleri tepki ise, kendi sınıfsal karakterlerinin bilincine varmak olmuş; bu da, doğal olarak, sözü geçen partilerin cemaat tipine dönüşmelerini hızlandırmıştır. Böylece, bir yandan Marksizmin ve Sosyalist partilerin ortaya çıkışı, öte yandan burjuva partilerin yaşlanmaları, dernek partilerinden cemaat partilerine geçişi sağlamıştır.

Ayrıca, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, örgütlenmiş dinlerin gerilemesi ve siyasal doktrinlerin dinsel plâna yükseltilmesi, partileri Tarikat yapısına doğru itme eğilimi göstermiştir. Bu noktada, totaliter partileri doğuran etkenlerin çözümlenmesinden başka bir şey yapacak değiliz; çünkü *Bund* niteliği ile totalitarizm arasında tam bir düşümdeşliğin mevcut olduğu saptanmış bulunmaktadır. Şu halde, partilerin evrimindeki ikinci aşama, cematten Tarikata geçiştir. Ancak bu, daha önceki aşama kadar açık ve genel değildir; Tarikat mahiyetindeki totaliter partiler, siyasal partilerin tümü içerisinde henüz istisna olmaktan öteye geçmemişlerdir. Hattâ Tarikat partileri içinde de bir evrim kendini göstermektedir. Herşeyden önce, iktidardaki totaliter partilerde dernek-Tarikattan cemaat-Tarikata doğru görülen değişimi ele alabiliriz. (burada Tarikatı, dernek ve cemaate karşıt ve onlardan ayrı bir sosyolojik kategori olarak değil, dernek ve cemaatlerin alabileceği istisnaî bir biçim olarak düşünüyoruz; Bkz. yuk. s. 182-2). Nasyonal Sosyalist parti iktidarı ele geçirmeden önce bir dernek-Tarikattı; buna karşılık çocukluğundan itibaren Hitlerjugend içinde seçilmiş ve yetiştirilmiş bir genç Nazi bakımından, daha çok, bir cemaat-Tarikat niteliğini taşı-

yordu. İktidardaki totaliter partilerin, doğrudan doğruya üye kaydı yolunu kapatma ve bunu parti gençlik örgütlerinden gelen unsurlara hasretme eğiliminde oldukları görülmektedir; böylece bu partiler, özel tipte cemaatler teşkil etme eğilimindedirler.

Acaba Tarikat partilerinde, gerçek bir cemaat tipine doğru gelişme, totaliter mahiyetlerinden, cezbelerinden, çoşkunluklarından, iç gerilimlerinden gitgide sıyrılma eğilimi de yok mudur? Yüzyılımızın başındaki ilk Sosyalist partilerin, üyeleri üzerinde sahip oldukları etki, Tarikattakinden pek farklı değildi; ancak Schmalenbach'a göre *Bund*'un doğal bir kanunu olan bozulma, aynen bu partilerin başına gelmiş bulunmaktadır. Komünist ve Faşist partiler de, *şayet serbest bırakılmış olsalardı*, muhakkak ki aynı yolu izleyeceklerdi. Fakat bu partilerin yapısı ve liderlerince gösterilen çabalar, onları böyle bir zayıflamadan koruma eğilimindedir. Bir yandan tasfiyeler ve temizlikler, ihraçlar ve bölünmeler mekanizması, öte yandan da yönetici kadroların muntazaman gençleştirilmesi, yeni liderlerin gitgide sıkı bir eğitimden geçirilmesi, hücreler ve milisler yoluyla üyeler üzerindeki hâkimiyetin kuvvetlendirilmesi, hep partinin Tarikat yapısını kaybetmesine engel olmak amacını gütmektedir. Her sosyal grupta görülebilen enerji azalışına karşı sistemli bir kampanya yürütülmektedir. Bu çabaların sonuçları hakkında kesin bir yargıya varmak, geçen sürenin kısalığı sebebiyle, imkânsızdır. Bununla birlikte, son yirmi yıl içinde Komünist partilerin geçirdiği evrim, bunların totalitarizminde bir hafifleme, Tarikat karakterlerinde bir zayıflama göstermiş değildir; tersine, gerek tekparti olarak iktidarda bulunan (SSCB'de), gerek demokratik plüralizm ortamı içerisinde mücadele eden partilerde, bu karakterler daha da güçlenmiş görünmektedir. Görünür gelecekte, sözü geçen partilerin, basit bir iç evrim sonucu olarak Tarikattan cemaate dönüşmeleri beklenemez.

BÖLÜM III

PARTİ LİDERLİĞİ

Her insan topluluğunda iktidarın yapısı, iki karşıt gücün sonucudur: Bir yanda inançlar, öte yandan pratik zorunluluklar. Dolayısıyle, siyasal partilerin liderliği, günümüzdeki sosyal grupların çoğu (sendikalar, dernekler, şirketler, v.b.) gibi, ikili bir özellik gösterir; yani görünüşte demokratik. gerçekte oligarşiktir. Sadece birkaç Faşist parti, bu kurala istisna teşkil eder; bunlar, diğerlerinin gizlice uyguladığını, açıkça itiraf edecek cesareti gösterirler; fakat iki yüzlülük, gerçekten kötülüğün fazilete ödediği bir bedelse, onları bundan dolayı kutlamamak gerekir.

Demokrasiye karşı gösterilen bu hemen hemen evrensel saygı, onun çağdaş insanlığın gözüne meşru görünmesiyle açıklanabilir. Her çağda insanlar, sosyal gruplar içinde iktidarın yapısı ve el değiştirmesi hakkında belli bir ideal yaratmışlardır; bu ortak ideale uyan liderlere itaat etmek, diğerlerine ise etmemek, onlara doğal gelir. Bu hâkim inanç, kelimenin sosyolojik anlamında, bir liderin meşruluğunu tayin eder. İnancı benimsemiş olanlar, lidere mutlak bir karakter izafe ederler; araştırıcı ise, onun nisbî karakterini ortaya çıkarır. Her uygarlık, genellikle diğerlerinden çok farklı olan, kendi meşruluk doktrinini yaratmıştır. Batı dünyasında Fransız Devrimi, monarşik meşruluğun yerine, demokratik meşruluğu geçirmiştir. Yüzyıllar bo-

yunca, iktidarın veraset yoluyla intikali normal karşılanmıştı; bugün de, bunun seçim yoluyla olması normal görülmektedir. Bu demokratik meşruluk, artık karşısında sınıf meşruluğunu bulmaya başlamaktadır; Komünist partilerin açıkça kabul ettiği sınıf meşruluğu, diğer partilerde de kendini göstermiş bulunmaktadır: İşçi sınıfına mensup olmak, otoriteyi kullanmanın bir ön-şartıdır. Faşistler ise, bunun karşısına aristokratik bir meşruluk çıkarmışlardır: İktidar, «Siyasal elit» üyelerine, yani ancak doğal yetenekleri dolayısıyle iktidarı üstlenebilecek kişilere ait olmalıdır. Fakat bu her iki doktrin de henüz tâli bir karakter taşımaktadır; demokrasi, çağımızın hâkim doktrini olmaya devam etmekte ve iktidarın meşruluğunu tayin etmektedir.

Partiler, doğrudan doğruya, demokratik doktrinlerin daima söz konusu olduğu siyaset alanında faaliyet gösterdikleri için bu hususu daha da çok dikkate alma zorundadırlar. Meşruluğa ilişkin inaçlar, genel nitelikte ve bütün sosyal gruplar için geçerlidir; ancak bunlar, devlete, devlet organlarına ve devlet mekanizmasına daha yakından uygulanırlar. Bir ticaret şirketinin veya balıkçılık kulübünün, otoriteyi üyelerin tümü tarafından seçilmemiş olan birkaç kişiye vermek suretiyle, oligarşik bir yapı kabul etmesi, demokrasiye karşı olan genel inancı sarsacaktır; fakat aynı yapı; demokratik bir devlet çerçevesi içinde faaliyet gösteren ve tek meşru iktidar şeklinin demokratik iktidar olduğu inancındaki kütlelerin desteğini kazanmaya çalışan bir siyasal parti tarafından kabul edilecek olursa, sarsıntı çok daha derin olacaktır. Dolayısıyle partiler, kendilerine demokratik görünüşte bir liderlik sağlama konusunda son derece dikkatli olmak zorundadırlar.

Oysa, pratik etkinlik, partileri karşıt yöne doğru kuvvetle iter. Demokratik ilkeler, liderliğin bütün kademelerde seçimli olmasını, sık sık yenilenmesini, kollektif nitelik taşımasını ve zayıf bir otoriteye sahip bulunmasını gerektirir. Bu şekilde örgütlenmiş olan bir parti ise, siyaset mücadelesi için gerekli silâhlara sahip değildir. Eğer bütün partiler aynı yapıyı kabul et-

selerdi, savaş koşulları hepsi için aynı olacağından, bunun bir zararı dokunmazdı. Fakat içlerinden biri, otoriter ve otokratik bir biçimde örgütlenmiş olursa, diğerleri ondan aşağı kalacaklardır. Çoğu zaman gözlemlendiği gibi, diktatoryal bir devletle savaş içerisinde bulunan demokratik bir devlet, eğer rakibini yenmek istiyorsa, onun metodlarını gitgide benimseme zorunluluğunu duyar. Aynı olay, siyaset savaşında ve partiler düzeyinde de kendini gösterir; demokratik yapıdaki partiler, varlıklarını koruyabilmek için, diğerlerini kopya etmek zorunda kalırlar. Liderler, doğal olarak iktidarlarını koruma ve artırma eğiliminde olduklarından; üyeler ise, bu eğilimi engellemek şöyle dursun, tersine liderleri putlaştırmak suretiyle, onu büsbütün güçlendirdiklerinden, iş daha kolaylaşmış olur. Bütün bu noktalarda Roberto Michels'in çözümlemesi, doğruluğunu hâlâ muhafaza etmektedir. Bununla birlikte partiler, demokratik görünüşü sürdürmeye de gayret ederler; otoriter ve oligarşik metodlar, genellikle tüzüğün izni olmaksızın, birtakım dolambaçlı fakat etkili yolardan gerçekleştirilir. Bu kamuflaj metodu, bazı çağdaş devletlerin aynı amaçlarla başvurduğu kamuflaja benzetilebilir. Amaç, demokratik formüllerin ve dekorların gerisinde otokratik bir iktidarın kurulmasıdır.

Bu eğilim genel olmakla beraber, derecesi partiye göre değişir. Bunun yaygınlık derecesi, birçok etkenlere bağlıdır: Partinin sosyal bileşimi, demokrasi duygusunun parti üyeleri arasındaki gücü, partinin yapısında açıkça ifade bulan parti doktrini ve partinin yaşı. Bütün insan grupları gibi, partiler de muhafazakârdır; evrim, kendilerini değişmeye zorlasa bile, kolay kolay yapılarını değiştirmezler. Bazı partilerin daha demokratik karakterleri, bunların, daha otoriter nitelikteki örgütlenme usullerinin geliştirilmesinden önce doğmuş bulunmalarından ileri gelmektedir.

I. LİDERLERİN SEÇİMİ

Resmen, parti liderleri, hemen daima demokratik kurallar uyarınca üyeler tarafından ve oldukça kısa bir görev süresi için seçilirler. Sadece Faşist partiler, bu yöntemi açıkça reddederek, onun yerine yukarıdan atama yöntemini geçirirler; ikinci derecedeki liderler, partinin yüksek şefi tarafından seçilirler. Kendi kendisince atanmış olan yüksek şef ise, hayatı boyunca görevinde kalır ve halefinin seçilmesinde kooptasyon yoluna başvurulur. Uygulamada, demokratik seçim sisteminin yerini otokratik devşirme metotları (kooptasyon; merkezce atanma, aday gösterme, v.b.) almaktadır. Partinin gerçek liderlerinin çoğu zaman görünüşteki liderlerden ayrı kişiler oluşu da, durumu büsbütün ağırlaştırmaktadır.

Otokrasi Eğilimi. İlkin, istisnaî olan açık otokrasi ile, kural olan örtülü otokrasi arasında bir ayrım yapmamız gerekir. Bunlardan ilki, meşruluğun temeli olarak seçimin yerini *führer prinzip*'in aldığı, Faşist veya Faşist-taklidi partilerde görülür. Dolayısıyle, yüksek yönetim, kişisel niteliği veya koşullar dolayısıyle, bu yetkiyi kendi kendisine vermiş bulunan bir lidere aittir. Liderlik hakkında iki çeşit Faşist dokrin ayırdedilebilir: *Führer*'i, kendi mahiyeti icabı, Alman halkını kişileştiren ve bu sıfatla egemenliği kullanan, Tanrı tarafından görevlendirilmiş bir kişi olarak kabul eden Alman teorisi; ve Tanrının rolünü, sadece lideri partinin başına getirmiş olan koşullarda gören, daha az mistik nitelikteki bir doktrin. Birinci durumda lider, gerçek bir üstün insandır; burada, yöneticilerin ilahî mahiyetine, Tanrı-kral teorisine ilişkin eski inaçların modern bir uygulamasına rastlanmaktadır. İkinci durumda lider, sadece bir insandır; fakat kader (müminlere göre, herşeyi bilen Tanrı; diğerlerine göre, kör talih) kendisini öyle bir duruma sokmuştur ki, partinin yüksek yönetimini ancak o üstlenebilir. Alman Faşizminden daha az mistik ve daha şüpheci olan Latin Faşist sistemleri, genellikle ikinci teoriyi tercih ederler; bu da, parti liderini saran

saygı atmosferinin daha az yoğun olmasına ve daha geniş bir eleştirme alanının mevcut bulunmasına yol açar. Alt liderlerin seçim metodları bakımından, iki sistem birbirinin aynıdır; bütün alt liderler, kendi egemen iktidarına dayanan parti şefi tarafından atanırlar.

Ancak seçimin meşruluğu hakkındaki genel inançlar o kadar güçlüdür ki, bazan bu tipteki partiler, demokrasi prensibiyle uzlaşmaya ve ona hiç değilse görünüşte bir yer vermeye mecbur kalırlar. Genellikle, yöresel kademelerde verilen tavizler, üst kademelerdekinden daha önemlidir; fakat uygulamada, partinin merkeziyetçiliği, bunların etkisini büyük ölçüde silip götürür. Bir örnek olarak, 1947'de General de Gaulle tarafından kurulmuş oan Fransız Halk Topluluğunun (R.P.F.) örgütüne değinebiliriz. Komün kademesinde yönetim kurulu, resmen, seçimle iş başına gelir; dolayısıyle, hiç değilse görünüşte, bütün liderler demokratik şekilde seçilmiş bulunmaktadır. İl kademesinde, seçimli bir yönetim kuruluyla, merkez tarafından atanmış bir delege bir arada bulunur; teorik olarak, teşebbüs hakkı komiteye, veto yetkisi delegeye aittir; gerçekte ise, yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, merkez delegesinin yetkileri daha önemli görünmektedir. Bölge kademesinde sadece atanmış bir delege mevcuttur. Nihayet, merkez kademesinde Kongre ve Ulusal Konsey delegeleri dışında bütün liderler, parti lideri tarafından atanır. Fakat Kongre, yılda yanlız bir kere toplanır; görüşmeleri, kapalı oturumlarda ve uzmanlık komisyonları halinde yürütülür; genel kurul oturumları, sadece parti liderlerinin konuşmalarının dinlenmesine ve komisyonlarca varılan sonuçların onaylanmasına ayrılır; aynı şekilde, Ulusal Konseyin rolü de, ancak istişarîdir. Parti lideri dışında gerçek iktidar, üyeleri doğrudan doğruya General de Gaulle tarafından atanan Yönetim Konseyine ve Sekreterliğe aittir (hattâ Sekreterlik, Generalin kendi kişisel yardımcılarından meydana gelir) . Merkezî yönetim, tamamen otokratik karakter taşımaktadır.

Fransız Halk Topluluğu örneğinden, otokrasinin ancak kıs-

men kabul edilmiş olduğu diğer partilere geçebiliriz; bunlarda, seçimli liderlerin yanı sıra, onların etkisini karşılayabilecek güçte, atanmış ya da kooptasyonla gelmiş liderlere rastlarız. Ondokuzuncu yüzyıl sonunda İngiliz partilerinin örgütünü büyük ölçüde etkilemiş olan ünlü Birmingham komitesinde, seçim ve kooptasyonun böyle ustaca bir karışımı görülüyordu. Tabanda, parti üyelerince seçilen delegelerden ve bunların istedikleri sayıda atadıkları kooptasyonlu üyelerden meydana gelen mahalle komiteleri vardır; tepede ise, üyelerinden 48'i doğrudan doğruya her mahalledeki üyeler tarafından ve 32'si yukarıda gösterilen şekilde kurulmuş mahalle komiteleri tarafından seçilen, 30'u da bu 80 kişi tarafından kooptasyonla atanan, 110 üyeli bir Yürütme Kurulu mevcuttu. Bu ikisi arasında, Yürütme Kurulunun 110 üyesiyle mahallelerdeki üyeler tarafından seçilmiş 480 delegeyi içine alan, bir çeşit oylaşım meclisi niteliğindeki bir Genel Kurul bulunuyordu; görünüşte sistem, geniş ölçüde demokratik mahiyet taşıyordu. Bazı Hiristiyan Demokrat partilerin günümüzdeki örgütleri de bununla karşılaştırılabilir. Örneğin, Fransız Cumhuriyetçi Halk Hareketinde (M. R.P.), Ulusal Komitenin 10, Yönetim Komitesinin 5 kooptasyonlu üyesi vardır. Belçika Hristiyan Sosyal partisinde, komün ve ilçe komiteleri, seçimli üyelerin sayısına eşit sayıda üyeyi kooptasyon yoluyla atayabilirler; merkez kademesinde Genel Konseyin yüzden fazla üyesinden 12'si ve Ulusal Komitenin 21 üyesinden dördü, kooptasyonlu üyelerdir. Yöresel düzeyde kooptasyonlu üyelerin sayısı, sisteme yarı-otokratik bir nitelik vermeye yetecek ölçüdedir; merkez düzeyinde ise, bunların sayıları çok azdır; burada kooptasyonun amacı, federasyonların siyasal hayatında rol almayan, fakat tecrübeleri dolayısıyla faydası dokunabilecek olan çeşitli kişileri (aydınlar, uzmanlar, v.b.) partinin yönetim kurullarına sokmaktır. M.R.P.'de de liderlerin kooptasyonu, aynı mahiyettedir.

Fransız Komünist partisinde liderlerin üst organlarca veya kooptasyon yoluyla (merkez organın onaylaması şartıyla) atan-

ması, «Merkez Komitenin takdir edeceği özel koşullarda ve partinin serbest gelişim ve faaliyetinin herhangi bir şekilde engellenmesi halinde» tüzüğün 7'inci maddesi ile açıkça öngörülmüştür. İkinci formül, zımnen, partinin yeraltı faaliyetine geçmesini gerektiren bir duruma çare bulma amacını gütmektedir; birincisi ise, daha belirsiz ve daha geniştir; bu uygulamada Merkez Komiteye, yararlı gördüğü anda kooptasyon ya da atamaya başvurma olanağını vermektedir. Böylece, herhangi bir muhalefet, güçlüğe uğramaksızın susturulabilir. Aşağıda göreceğimiz gibi, seksiyon komitesinin, seksiyon kongresinde hücrelerin temsil edilme şeklini belirtme yetkisine sahip olması, gerektiğinde liderlerin seçiminde demokrasi unsurunun tamamen ortadan kaldırılmasını mümkün kılmaktadır.

Açık otokrasiye kısmen başvurulması, örtülü otokrasi metotlarının da kullanılmasına engel olmaz; bu metotlar, resmen demokratik bir yapıya sahip olan *Bütün* partiler tarafından kullanılır. Otokrasinin ölçüsü, büyük ya da küçük olabilir; fakat otokratik bir unsur daima mevcuttur. Otokrasiyi maskelemekte iki yöntemden yararlanılabilir: Seçimlere hile karıştırılması ve gerçek liderlerle görünüşteki liderlerin ayrılması. Bunlardan ilkine hükümetlerce *sık sık* başvurulur: İkinci İmparatorluğun «resmî adaylık» sisteminden, Lâtin Amerika veya Balkan Ülkelerinin «güdümlü» seçimlerine; «gerrymandering»den, idarî baskılara, sahte seçmen kartlarına ve benzerlerine kadar, siyasal temsile hile karıştırılmasını mümkün kılan çok çeşitli bir sürü usuller vardır. Seçimlerin daha dar bir çevre içinde cereyan ettiği ve aleniyetin daha az olduğu partilerde, bu hileler daha da çok ve etkilidir. Demokratik ülkelerde seçimlere hile karıştırılması yaygın değildir ve seçim sonuçlarını hissedilir derecede bozmaz; buna karşılık siyasal partilerde hileye sistemli şekilde başvurulur ve bu, liderlerin devşirilmesine belirgin bir otokratik karakter verir.

Burada herşeyden önce, dolaylı temsilin yaygın şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır:Temel unsurlar (ocak ya da

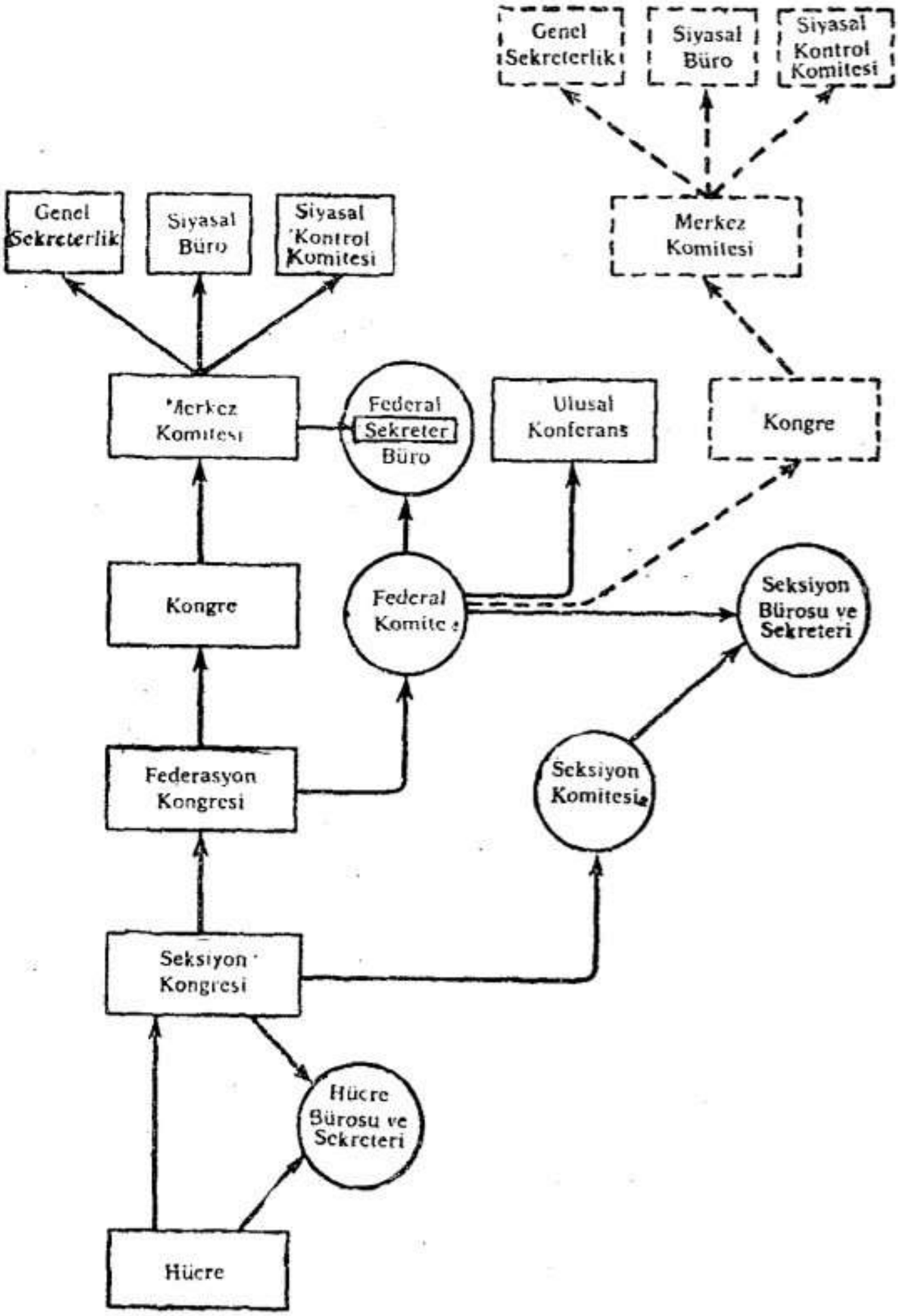

Şekil 18. Fransız Komünist Partisinde dolaylı seçim.
Noktalı çizgiler, tüzüğün 26'ncı maddesinde öngörülen olağanüstü örgütü göstermektedir.

hücre) dışında, parti liderleri, doğrudan doğruya üyeler tarafından değil, kendileri de seçilmiş olan delegeler tarafından seçilirler. Çoğu zaman delegasyon, birden çok aşamada kendini gösterir; özellikle Komünist partisi, bu piramitsel seçim sistemini çok geliştirmiştir (Şekil 18). Partinin tüm kuruluşu, «seksiyon komitesince kararlaştırılan bir temsil metodu»na göre (Tüzük, Madde 15) seçilmiş «hücre temsilcileri»nden (Madde17) kurulu olan seksiyon kongresine dayanır. Dolayısıyla kongre, hücrelerin sekreter ve yöneticilerinden, yahut bu yöneticilerce atanmış üyelerden meydana gelebilir; birinci durumda kongre, tabandaki üyelerden bir derece uzak bir temsile, ikinci durumda ise iki derece uzak bir temsile dayanır. Fakat 15'nci maddenin metni o kadar belirsizdir ki, gerektiğinde seksiyon komitesini, seksiyon kongresine katılacak hücre temsilcilerini bizzat atamaktan alıkoyacak hiçbir şey mevcut değildir; bu durumda sistem, artık hiçbir şekilde demokratik sayılamaz.; çünkü *parti üyelerince yapılmış tek seçim* olan birinci seçim, hükümsüz bırakılmış olmakta, bütün piramit bir boşluğa dayanmaktadır. Her ne olursa olsun seksiyon kongresi bir komite seçer ve bu komite de bir büro tayin eder. Federasyon kademesinde, seksiyon delegelerinden meydena gelen federal kongre de (üyelerden iki ya da üç derece uzak) aynı şekilde bir komite seçer (üç ya da dört derece uzak) ve bu komite gene bir büro tayin eder (dört ya da beş derece uzak); merkez kademesinde, federal kongrelerce atanan delegelerden meydana gelen Ulusal Kongre (üyelerden üç ya da dört derece uzak), bir Merkez Komitesi seçer (dört ya da beş derece uzak) ve bu da, Siyasal Büroyu, Sekreterliği ve Siyasal Kontrol Komitesini tayin eder (beş ya da altı derece uzak); Kongreler arasında ise, üyeleri federal komitelerce atanan (dört ya da beş derece uzak) Ulusal Konferans faaliyet gösterir. Tüzüğün 26'ıncı maddesi, şu noktayı da hükme bağlamıştır ki, «partinin serbestçe işlemesini ve faaliyet göstermesini engelleyen koşulların varlığı halinde federal komite, istisnai olarak ve Merkez komitenin rızasıyla, (Kongre) delege-

lerini atayabilir»; bu durumda Kongre, tabandan (beş ya da altı derece uzak) bir temsile; Siyasal Büro, Sekreterlik ve Kontrol Komitesi ise, (altı ya da yedi derece uzak) bir temsile dayanacaktır.

Bütün partiler, dolaylı temsili bu kadar sıkı sıkıya uygulamazlar, fakat hepsi bu metodu kullanır. Dolaylı temsil, bir yandan demokrasiyi uyguladığım ileri sürerken, öte yandan onu ortadan kaldırmanın mükemmel bir yoludur. Rousseau, egemenliğin tevkil edilemiyeceğini çok iyi anlamıştı; müvekkilin vekilce temsiline ilişkin bütün hukuk oyunları, şu temel gerçeği örtemez: Delegelerin zihniyeti, hiçbir zaman, kendilerine vekâlet verenlerinkiyle aynı değildir; dolayısıyla her ek delegasyon derecesinde, tabanın iradesiyle tepenin kararı arasındaki uçurum biraz daha genişler. Bir partinin liderlerinin ufak bir delege grubu tarafından seçilmesi, bunların doğrudan doğruya üye kütlesi tarafından seçilmesiyle aynı nitelikte değildir, Bu durumda, seçmenlerin azlığı sebebiyle, diğer seçim hilelerinin çok daha kolay uygulanabileceğini de ayrıca hesaba katmak gerekir. Üstelik, ard arda oylamalar sırasında, bu hileler birbirine eklenir; öyle ki, oylama pramidi içerisinde yükseldikçe, seçim gitgide gerçekten uzaklaşır. Özellikle, bazen, liderlerin seçileceği konferans ve kongrelere delege olarak parti memurlarının gönderilmesine çalışılır; memurlar, örneğin, departman federasyonlarının sekreterleri, tabandaki üyeleri etkileyebilecek bir durumda bulunduklarından, iş daha da kolaylaşmış olur; bu koşullar altında parti kongreleri, çalışanlarla çalıştıranları bir araya getiren bir meclise benzer; çalışanların da, varlıklarını borçlu bulundukları çalıştıranları görevlerinde tutma eğiliminde olacakları şüphesizdir.

Dolaylı temsilin yanı sıra, aday gösterme usulü de, seçim hileleri listesindeki şeref yerlerinden birini işgal eder. Bazı partiler, tüzüklerinde bir aday gösterme usülü tesbit etmek suretiyle, seçmenlerin seçme özgürlüğünü resmen kısıtlarlar. Çoğu zaman bu sistem, sadece partiye bir otokrasi unsuru getirme dileğiyle değil, aynı zamanda merkeziyeti ya da ademimerkeziyeti artırma çabasıyla da ilgilidir. Bazen yöresel liderlerin seçimi, mer-

kez organın aday göstermesine bağlıdır; bu da, şüphesiz, merkeziyetçiliği artırır. Örneğin, Fransız Kominist partisi tüzüğüne göre, «federal komite, federasyon sekreterliği adaylıklarını *Merkez Komite* ile görüşmek zorundadır.» Avusturya Sosyalist partisinde yöresel örgütlerin liderleri, ancak, daha yüksek kademedeki bölge örgütünce düzenlenmiş olan «parti kooperatörleri», *(Parteimitarbeiter)* listesi içinden seçilebilir. Kooperatörler, özellikle sadık ve yetenekli sayılan ve Sosyal Demokrat partinin merkez okullarında düzenlenen kurslara devam etmiş bulunan üyelerdir; bugün için oniki üyeye karşı aşağı yukarı bir kooperatör vardır. Belçika Hiristiyan Sosyal partisinde yöresel komitelerin başkanlık adayları, ilçe komitesinin önceden onayı alınmak şartıyla, bizzat yöresel komite tarafından üyelerin oyuna sunulur; ilçe komitelerinin başkanları da, aynı şekilde, Merkez Komitesinin önceden onayıyla, ilçe komitesi tarafından aday gösterilir. Buna karşılık, merkez liderlerinin aday gösterilmelerinin, yöresel organların teşebbüsesüne bırakılması, ademimerkeziyeti artırıcı etkiye sahiptir; fakat bu eğilim, karşıt eğilime oranla, çok daha az göze çarpmaktadır. Belçika Sosyalist partisinde, parti bürosuna ilçe federasyonları aday gösterir; bunlar, doldurulacak yer sayısı kadar aday göstermek zorundadır; bu, gerçekten, federasyon kademesindeki liderlerin nüfuzunu artırır. Belçika Katolik partisinde Ulusal Komite adayları, ya Ulusal Komitenin kendisi, ya da il yahut ilçe komiteleri tarafından gösterilir. Avusturya Sosyalist partisinde, Ulusal Konsey seçimi, sayısal güçleri «mümkün mertebe» gözönüne alınmak suretiyle il örgütlerinin temsilcilerini ihtiva eden bir seçim komisyonu tarafından hazırlanır; bu komisyon, il delegeleri toplantısına bir rapor sunar ve kesin teklif, bundan sonra Kongreye sunulur.

Ancak, yarı-resmî şekilde aday gösterme, resmî aday göstermeden çok daha yaygındır. Birçok partilerde, tek bir aday (ya da tek bir liste) üyelerin oyuna sunulur. Örneğin, Komünist partisindeki normal uygulama böyledir; Ulusal Kongre toplan-

tılarında, Merkez Komitesi için gerçek bir seçim değil, sadece bir onaylama söz konusu olur; bu durumda seçim, bir formaliteden, bütün etkinliğini yitirmiş bir törenden başka bir şey değildir. Aşağı kademelerde de benzer metotların kullanıldığı görülmektedir. Fakat geleneksel demokratik ilkelere sahip çıkan partiler de, benzer usullerden yararlanırlar; Fransız Radikal Sosyalist partisi yöneticilerinin seçimi, çoğu zaman, tek bir aday listesinin onaylanması şeklinde olur. Aynı şey, birçok ülkelerdeki sağcı ve muhafazakâr partiler bakımından da doğrudur. Üstelik, genel inanca aykırı olarak, partinin tabanına yaklaşıldıkça, demokrasi azalır. Zaman zaman Ulusal Kongrelerde yarı-resmî adaylara karşı bir muhalefet görülür; ocak, komite ya da hücre içinde ise, buna çok daha az rastlanır. Bu temel grupların üyelerinin, kendilerine teklif edilen adayları lider olarak seçmemeleri, çok istisnaîdir; tesadüfî bir muhalefeti başarıya götürebilecek işbirliğini sağlamanın güçlüğü, muhalefete şekil verebilecek yetenekte kişilerin azlığı, üyelerin çoğunluğunun toplantılara devam etmemesi, otokratik yöntemler karşısında gösterilen bu uysallığı açıklamaya yeter. Bazen bir ocağın isyan ettiği, bir hücrenin parti tekliflerine karşı ayaklandığı olursa da, bu yöresel disiplinsizlikler, sistemi tehlikeye düşürmeyecek kadar seyrek, dağınık ve tek başına kalırlar. Tabanın bu pasif tutumu, ortaya ciddî bir sorun çıkarır; çünkü seçimlerin dolaylı niteliği sebebiyle, herşey bu ilk delege seçimine dayanmaktadır. Bu safhada gerçek demokrasinin mevcut olmayışı parti örgütünün tümüne yansır. Kısacası, üst kademelerde, özellikle Ulusal Kongrelerde zaman zaman ortaya çıkan muhalefetler, üye kütlesinin demokratik bir direnişinden çok, hepsi de kendi mevkilerini otokrasiye borçlu bulunan çeşitli liderler arasındaki bir iktidar kavgası görünümündedir.

Oylamanın biçimsel düzeni de, aday göstermenin etkilerini tamamlar. Bu alanda, iki çeşit hilenin bir arada kullanılması mümkündür: Bir yandan, seçmen kurulunu kendi adamlarıyla doldurmak, öte yandan oylara hile karıştırmak. Birinci sistem,

Radikal Sosyalist parti Kongrelerinde çok kullanılır; burada temsil mekanizması o şekildedir ki, usta liderler, Kongrenin bileşimi üzerinde büyük ölçüde etkili olabilirler. Aidatını tam olarak ödemiş her üye, (parası olduğu takdirde) bir Kongre kartı satın alabileceğine göre, Kongrenin nerede toplanacağı sorunu büyük önem kazanmaktadır; çünkü yakın komitelerin üyeleri buna kolayca katılabildikleri halde, uzak komitelerin üyeleri ancak pek istisnaî olarak katılabileceklerdir. Görev süresi biten bir Yönetim Kurulu, Kongrenin, kendi üyelerini tutan bir ilde toplanmasını ayarlamak suretiyle, kendisini tekrar seçtirmekte çok etkili olabilir. Mamafih Kongre kartlarının toptan satın alınıp, geçici parti üyelerine dağıtılması da, benzer sonuçlar sağlayabilir. Temsil sisteminin en sıkı şekilde tesbit edildiği partilerde bile, bu yollara başvurulması, büsbütün ortadan kaldırılmış değil, sadece sınırlandırılmıştır. 1872'de Karl Marx ve otoriter kanadın taraftarları, Enternasyonal'in Genel Konseyini La Haye'de toplantıya çağırdıkları zaman, «muhaliflerden bazılarının güç gelebileceği, bazılarının ise hiç gelemiyeceği» bir şehir seçtiklerinin şüphesiz farkındaydılar.[1]

Demokrasi kurallarının her yerden daha çok saygı gördüğü çağdaş Sosyalist partilerde bile, temsilci sayısının hesaplanmasındaki metotlar, bir «el çabukluğu»na imkân vermektedir. Örneğin, Fransız Sosyalist partisinde her federasyonun, oniki tane ayhk pul satın almış olan her yirmibeş üye için bir Kongre delegeliğine hakkı vardır; yani federasyona tanınacak delege sayısını hesaplayabilmek için, federasyon saymanınca satın alınmış bulunan pulların tamamı, onikiye bölünmektedir. Dolayısıyla, zengin bir federasyonun, üyelerine satabileceğinden çok daha fazla pul satın almasını önleyecek hiçbir engel yoktur. Böylece, malî yardım sağlayabilen bir milletvekili veya nüfuzlu bir militan, dolaylı yoldan, kendisine Kongre delegelikleri satın alabilir.

1 Roberto Michels, *Political Parties*, London, 1915, s. 204.

Öte yandan delege sayısı, çoğu zaman, federasyonların gücüyle orantılı düşmeyecek şekilde hesaplanmaktadır. 1945'e kadar Radikal partide, Yönetim Kuruluna katılacak delegelerin yarısı, federasyonun fiilî üye sayısına göre, diğer yarısı da ilin nüfusuna göre tayin ediliyordu; böylece, çok nüfuslu bir ilde faaliyet gösteren cılız bir federasyon, küçük bir ildeki büyük bir federasyondan daha fazla sayıda delegeye sahip olabiliyordu. Sistem, üyenin, parti içinde ikinci derecede önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Cumhuriyetçi Halk Hareketinde federasyon delegeleri, gerileyen bir bareme göre hesaplanmaktadır: İlk 200 üye için, her 50 üyeye bir delege; 200'den 5.000'de kadar her 100 üyeye bir delege; daha sonrası için, her 200 üyeye bir delege. Şüphesiz, sistem, hem yeni grupları kayırma, hem de en güçlü federasyonların Kongredeki etkisini sınırlama amacını gütmekte; böylece dolaylı yollardan, merkez organının iktidarının artmasına yol açmaktadır; çünkü tecrübelerin gösterdiği gibi, merkeze karşı muhalefet, hemen daima büyük federasyonlardan gelmektedir. Amerikan partilerinde Ulusal Konvansiyonlar, şehirsel ve yoğun nüfuslu devletler karşısında az nüfuslu kırsal-devletlere avantaj tanıyan bir temsil sistemine dayanmaktadır. Bu, Siyasal ağırlık merkezini Kuzeyden Güneye, Doğudan Batıya kaydırmak suretiyle, ülkenin yönetimini baştan aşağı saptırmaktadır. (Şekil 19).

Yöresel kademede de, seçmen kuruluna hile karıştırma usulüne çok rastlanır. Bölge kongrelerinde temsil sistemi, ulusal kongrelerdeki kadar iyi düzenlenmiş değildir; dolayısıyle, liderlerin etkisi daha da fazladır. Ocak içerisinde oylama dolaysız olduğundan, buradaki problem, artık temsil sistemine hile karıştırmak değil, yarı-resmî adayları desteklemeyen oy hakkına sahip üyeleri bertaraf etmek, yahut bu adayları desteklemek üzere gerçekte oy sahibi olmayan sahte üyeleri toplantıya sokmaktır. Bazı partilerce zaman zaman uygulanan metotlar arasında şunlar yer almaktadır: Muhaliflerin zamanında harekete geçmelerini önlemek üzere, toplantıları öne almak; muhalifleri

dışırıda bırakacak şekilde, gelinmesi güç saatlerde toplantı yapmak; kabadayı gruplarını getirip salona yaymak ve oylamaya iştirak ettirmek. Amerikan «patron»ları, seçime hile karıştırma sanatını pek iyi bilirler. Birmingham komitesinin kurucuları da, bu metotları geliştirmişlerdir; bunlar, mahalle mahalle dolaşarak seçim toplantılarına katılan ve oylarıyla, yarı-resmî desteği haiz delegelerin seçilmelerini sağlayan «gezginci gruplar»dan (travelling companies) yararlanmışlardır. Şunu da hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, ocak toplantılarına katılma oranı daima düşüktür ve oy verenler, parti üyelerinin ancak ufak bir kesimini meydana getirirler. Bu bakımdan, parti liderlerinin seçimi, hiçbir zaman tam demokratik değildir.

Nihayet, seçim hileleri, oylamanın kendisini de etkileyebilir. Demokratik ilkeler, gizli oyu gerektirirse de, bu koşul her zaman gerçekleşmez. Aşağı kademelerde oylama, çoğu zaman gösterme oyu şeklinde olur; hazır bulunanlar, önerilen adayları kabul veya reddettiklerini göstermeye davet olunurlar; bu oylamanın mahiyetini tamamen değiştirir; burada, bir seçim değil, plebisitçi bir onama söz konusudur. Aynı usul, bazen daha yüksek kademelerde, bölge kongrelerinde veya ulusal kongrelerde de uygulanır; Radikal parti Kongresinde Büronun ya da Başkanın oya başvurulmaksızın alkışlarla seçilmeleri, görülmeyen şeylerden değildir; Komünist partisi Kongresinde ise bu usul, kuraldır ve daima oybirliği sağlanır. Bazen de gizli oylu bir seçim düzenlenir, fakat dağıtılan oy pusulaları, sadece yarı-resmî adayların isimlerini taşır; dolayısıyle, muhalefete oy vermek güçleşir ve çeşitli adaylar arasında dağılma tehlikesiyle karşılaşır. Oylamalarda başvurulan bu mekanik hilelerden daha ince ve daha yaygın olan, fakat etkinlik bakımından onlardan hiç de aşağı kalmayan bir usul de, seçmenleri psikolojik bakımdan etki altına almaktır. Aşağı kademelerde, önemli bir kişinin (milletvekili, gazeteci, Yönetim Kurulu üyesi) gelip yarı-resmî adayları desteklemesi, üyelerin oylarını büyük ölçüde etkiler; bunda, o kimsenin üyeler gözündeki prestiji ve özellikle üyelerin büyük adamın

özel ziyaretiyle kendilerine verilen önemden duydukları gurur rol oynar. Seçmenler üzerindeki bu kişisel etki, ulusal kongrelerde daha karmaşık ve daha tamdır. Burada, «kongreyi işlemek», kulis yapmak, muhalif gruplar içerisine adam sokmak, komisyonlarda entrikalar çevirmek bir sanat halini ahr; bu konuda, bir Fransız Radikal parti Kongresinin ya da bir Amerikan partisinin Başkanlık Konvansiyonunun senaryosu, gerçek bir model teşkil eder; ancak bütün partilerde benzer uygulamalara rastlanır.

Görünüşteki Liderler ve Gerçek Liderler. Bütün bu seçim hilelerinin genel sonucu, otokratik denilebilecek bir tayini, az çok demokratik bir görünüş altında gizlemektir. Bununla bir arada kullanılabilecek başka bir metot da, aynı sonucu sağlayabilecek niteliktedir. Bu metot, parti içinde iki lider kategorisi (seçimle gelen görünüşteki liderlerle, otokratik şekilde tayin edilen gerçek liderler) tesisine dayamr. Birinciler, iktidarın teorik sahibidir; ikinciler ise, bu iktidarı fiilen kullanır ya da birincilerle paylaşır. Burada, iktidarın gerçek sahiplerinin kim olduğu genel sorunuyla karşılaşılmaktadır. Marksistler, klasik demokrasinin salt biçimsel oluşundan şikâyet ederler; milletvekillerinin, parlamentoların ve bakanların otoritesi, ancak görünüştedir; otoritenin asıl özü, kapitalist örgütlerin (bankalar, büyük endüstriler, tröstler, v.b) elindedir. Tarihçiler ise, mutlak hükümdarların asa ve taçlarının gerisinde, gerçek iktidarı kullanan kişileri ya da kurumları araştırırlar: Saray nazırı, hassa ordusu, başbakan, erkek ya da kadın gözdeler.. Sadece devletler de değil, bütün sosyal gruplarda, resmî organların gerisindeki gizli iktidar sahiplerinin *(éminences grises)*, sahnede oynayan kuklaların iplerini çeken kimselerin araştırılması yerinde olur. Bu problem, siyasal partilerde özellikle önem taşımaktadır; çünkü birçok partilerde gerçek otorite, görünüşteki otoriteden çok farklıdır. Ancak bu konuda iyice ihtiyatlı olmak gerekir; «gizli iktidar sahipleri», mahiyetleri icabı olarak, gizli ya da yarı-gizlidir; bunlar hakkında kesin bilgi edinmek, her zaman için güçtür; üstelik, halkın muhayyilesi gizli egemenlikler ve esrar-

Demokrat Parti Konvansiyomu		Cumhuriyetçi Parti Konvansiyonu	
Devlet	Delege başına düşen Demokrat seçmen sayısı	Devlet	Delege başına düşen Cumhuriyetçi seçmen sayısı
New York	28.960	New York	29.290
Pennsylvania	26.955	Pennsylvania	19.021
S. Carolina	1.721	S. Carolina	894
Louisiana	5.680	Louisiana	5.589
Maine	11.191	Ohio	27.277
Vermont	7.443	Kansas	24.884
Connecticut	21.164	Georgia	5.478
Illinois	33.245	Alabama	2.923
Wyoming	8.725	Mississippi	630
Nevada	3.129		
Texas	15.014		

Şekil 19. Amerikan partilerinin Ulusal Konvansiyonlarında eşitsiz temsil.[1]

lı liderlerle ilgili hikâyelere çok düşkün olduğundan, bu konudaki yaygın kanaatlerin özel bir şüphecilikle yorumlanması gerekir.

Birçok partiler, bu gerçek ve görünüşteki iktidar düalizmini ancak dolaylı olarak bilirler; resmî liderleri, aynı zamanda

[1] Rakamlar, 1948 yılına aittir: Amerikan Siyasal Bilim Derneği Siyasal Partiler Komisyonunun raporu (*The American Political Science Review*, September 1950, No. 3, ikinci bölüme ek).

gerçek liderleridir. Yalnız bazen, birtakım liderlerin etrafında ufak gruplar meydana gelir; bunlar, liderlerin otoritesini artırır ve kendilerine, tüzükçe öngörülmeyen fiilî bir üstünlük kazandırır. Yanut liderin istisnaî kişiliği, aynı şekilde, onu resmî kuralların üzerine çıkarır; örneğin, Fransız Sosyalist partisinde Jaures ya da Léon Blum'un, İsveç Sosyal Demokrat partisinde Branting'in, Danimarka Sosyaliziminde Stauning'in oynadıkları rolleri düşününüz. Bazen de bu dualizm çok derin olur; resmî hiyerarşinin yanında, yarı-resmî ya da gizli bir hiyerarşi bulunur; etkin iktidarı bu ikisi paylaşır ve genellikle aslan payını ikincisi alır. Böylece, Amerikan partilerinde, «liderler»in yönetimindeki resmî örgütle, «makine» yani «patronlar»ın ve adamlarının elindeki gayrıresmî örgüt, birbirinden ayrılmaktadır; mamafih terminoloji, her zaman pek kesin değildir ve bu iki hiyerarşinin birleştiği haller de çoktur. Bu «ikinci kuvvet» demokratik şekilde örgütlenmiş değildir; bunun sahipleri, seçimle değil, kooptasyonla, üst organın atamasıyla, gaspla veya verasetle ortaya çıkmaktadır.

Bu «ikinci kuvvet» nasıl yaratılır? Bu konuda genel bir sonuca varmak mümkün değildir; dolayısıyle, uygun şekilde seçilmiş birkaç örnekle yetinmek gerekir. Amerika'da «patronluk», kazanç esasına dayanır gibi görünmektedir. Fransa'da bir seçim, seçilenin arkadaşlarına ve taraftarlarına ancak dolaylı ve sınırlı bir yarar sağlayabilir; gerçi milletvekili, onlara birtakım avantajlar, işler, nişanlar temin edebilir; fakat bu o kadar kolay değildir. İdarî görevler, yarışma esasına göre doldurulur; idare, normal siyasal değişiklikler karşısında kendisine belli ölçüde bir istikrar sağlayan bir statüden yararlanır ve oldukça büyük bir bağımsızlığa sahiptir. Amerika Birleşik Devletlerinde ise seçim, iktidara sadece bir senatörü, temsilciyi, şehir meclisini ya da devlet yasama organını değil, aynı zamanda yargıçları, şerifleri, polis memurlarını, vergi tahsildarlarını, itfaiye müdürlerini, okul müfettişlerini ve hemen bütün kamu hizmetleri şeflerini de getirir. Üstelik, bu hizmetlerdeki görevliler, iktidar partisince atanırlar;

partinin yenilgisi, «ganimet galiplere» prensibi gereğince, bunların da görevlerini kaybetmeleri anlamına gelir. Dolayısıyle, bir seçim zaferi adamakıllı kârlıdır. Hatta galip parti, dürüstlükten ayrılmasa ve kendisine verilen vekâlet ve görevleri genel menfaate uygun şekilde yerine getirse bile, durum böyledir. Galip parti, eline geçen geniş yetkileri kötüye kullandığı takdirde, kâr daha da artar; zimmet, nüfuzu kötüye kullanma ve rüşvet, muazzam kazançların gerçekleştirilmesine imkân verir. Patronluğun ekonomik temelleri işte bunlardır. Partiye fiilen hâkim gayriresmî bir örgüt niteliğinde olan *makine*, esas itibariyle, iktidarın mevkilerini ve bunların sağlıyabileceği hukukî ve gayrihukukî avantajları ele geçirme amacını güden bir teşebüstür; patron ise, teşebbüsün şefi ve kurucusudur. Bu tablo, pek de mübalağalı sayılmaz; mamafih kabul etmek gerekir ki, tablonun tasvir ettiği, ancak belli makine tipleridir (en ünlüleri Tammany Hall olan en yaygın tipler). Güneydeki patronlar ve makineler ise, aynı önemde değildir.

Avrupa'da bu çeşit gayriresmî organlara pek fazla rastlanmaz. Kamu hizmetleri mevzuatı, rüşvetin sistemli ve sürekli bir mahiyet almasını önlemek ve buna partilerin yönetiminde çok daha tali bir rol bırakmak suretiyle, gayriresmî organları, malî temelden yoksun kılar. Gerçi malî destekçilerin nüfuzunu, bu organlarinkine benzetmek mümkündür; fakat bunların nüfuzu, halk oyunun sandığı kadar büyük görünmemektedir. Partiye yapılan bağışın büyüklüğü ile, bağışcının parti örgütü üzerindeki otoritesi arasıda bir doğru orantı yoktur. Partilere malî yardımda bulunan kişilerin ve kurumların çoğunun siyasetteki kabiliyetsizlikleri herkesçe malumdur; bunları idare etmek, Kongre delegelerini idare etmekten daha zor değildir. Bu gibi kimseler, yakın kişisel çıkarlarını ilgilendiren sınırlı alanlarda (çıkarlarına aykırı düşen bir vergiye karşı kampanya açmak, kendilerine çıkar sağrayan bir tedbir lehinde oy kullanmak) çok kuvvetli bir baskıda bulunurlar. Partinin bazı tutumları üzerindeki müdahaleleri de, gözle görülebilecek derecede açıktır; ancak bu, partinin sü-

rekli liderliğinde gerçek bir pay sahibi olma anlamına gelmez. Malî destekçiler, gerçekte partinin gizli liderleri hüviyetinde değillerdir; bunlar, sadece, belli zamanlarda partiyi şu ya da bu yöne sevketmek amacıyla, gerçek liderler üzerinde faaliyette bulunurlar. Şüphesiz, bu kuralın istisnaları vardır. Finanse ettikleri partileri fiilen de yönetmek isteyen, siyaset şeytanına uymuş bir megaloman kapitalist tipine de rastlanır; fakat büyük partiler, böyle bir hakimiyetten hoşlanmazlar; dolayısıyla bunların siyasal hayatı, çoğu zaman, maceracıların veya meczupların kurdukları geçici örgütlerin başında sona erer.

Siyasal eylem yoluyle özel çıkarlarını savunmak üzere kurulmuş grup ve koalisyonların davranışı da, malî destekçilerin davranışıyla karşılaştırılabilir: İşçi ve işveren sendikaları, eski muharipler dernekleri, kadın ve aile birlikleri, bölgesel dernekler, içkiyle savaş ve iyi ahlâk dernekleri, v.b. Amerikalılar, bunlara baskı grupları *(pressure groups)* gibi çok anlamlı bir ad vermişlerdir. Malî destekçiler gibi, baskı grupları da, belirli ve sınırlı bir alanda faaliyet gösterirler; hatta bunlar, belli bir partiye bağlanmaktan daha da fazla kaçınırlar ve partileri kendi çıkarlarına uygun bir yöne sevketmek için, bunların hepsi üzerinde faaliyet göstermeyi tercih ederler. Bununla birikte, bir baskı grubunun amaçlarıyla bir partinin siyasal yönelimi arasında genel bir paralelliğin mevcut oluşu, eşyanın tabiatı icabı olarak, sözü geçen baskı grubunu, o partiye karşı özel bir ilgi beslemeye ve partinin yönetiminde sürekli bir rol oynamaya sevkedebilir. C.I.O.'nun Amerikan Demokrat partisi üzerindeki nüfuzu, bunun iyi bir örneğini teşkil eder. Bu nüfuz, hem zirvede yani çeşitli kademelerdeki parti liderleri üzerinde, hem de tabanda (sendikaların kendi adaylarını seçtirmeye uğraştıkları ön-seçimler çerçevesi içinde) söz konusu olur. Bu, bazen, patronlara ve makinelere karşı mücadeleye ve parti liderleriyle doğrudan doğruya bir rekabete girişilmesine yol açar. Bağımsız sendikaların, partilerin yönetimin de oynadıkları bu rol oldukça genel mahiyettedir; sendika li-

derlerinin Sosyalist ya da Hıristiyan Demokrat partiler üzerindeki nüfuzları, çok kuvvetlidir.

Baskı gruplarını, bazı devrelerde siyasal partilerin yönetimi üzerinde büyük ölçüde etkili olmuş bulunan aydın grupları –onsekizinci yüzyıldaki adıyla «fikir dernekleri»–ile karıştırmamak gerekir. 1900-1910 yıllarında Masonluğun, Fransız Radikal Sosyalist partisinin yönetimi üzerinde oynadığı rol, bunun en açık örneğidir. Bu dönemde partinin yönetici kadrosunun Masonlardan meydana geldiği; Masonluğun, partiye örgüt, birlik ve siyasal yönelimini kazandırdığı; parti kongrelerinde, yönetim kurullarında ve partinin genel yönetimi üzerinde üstün bir nüfuz sahibi olduğu; ve bu metotlar sayesinde partiye, bir daha hiçbir zaman elde edemediği ölçüde bir güç ve etkinlik sağladığı şüphe götürmez. Aynı dönemde Masonluğun etkisi, Fransız Radikal Sosyalist partisininkiyle aynı siyasal rengi taşıyan çeşitli partilerde, örneğin, Belçika Liberal partisinde de görülüyordu. Fikir derneklerinin, partilerin yönetiminde oynadıkları role, daha başka örnekler de gösterilebilir; kayda değer bir örnek, *Fabian Society*'nin İngiliz İşçi partisi üzerindeki etkisidir; ancak burada, gerçek anlamda bir liderlikten çok, bir manevî etki söz konusudur.

«İkinci kuvvet»in başka bir çeşidini, bir gazete çevresinde toplanmış takımlar meydana getirir; gazetenin yayımı, bunların parti yönetimi üzerindeki etkisini kuvvetlendirir. Çoğu zaman bir kimsenin hâkim kişiliği, bunlara az çok belirgin bir klan niteliği verir. Örneğin, Fransa'da *La Dèpêche de Toulouse* ve Maurice Sarraut, rollerine uygun herhangi bir resmî görevleri mevcut bulunmadığı halde, Radikal parti üzerinde uzun süre gerçek bir manevi nüfuz sahibi olmuşlardır. 1924'de *Le Quotidien*'in elde ettiği nüfuz da benzer niteliktedir; ancak bu gazete, belli bir partiye yön vermekten çok, komşu partileri birleştirme amacını gütmüştür. Daha bir çok benzer örnekler verilebilir. Lenin'in, 1917'den önce Rus Sosyal Demokrat partisi içindeki kuvveti, *Iskra*'ya dayanıyordu; gazetenin kontrolunu Merkez

Komitesine bırakmamak için yürüttüğü sert kampanyanın amacı da bu «ikinci kuvvet»in temelini korumaktı. Hemen bütün Sosyalist partilerde tüzük hükümleri, parti gazetesinin partinin yönetici organlarına sıkı sıkıya tabi olmasını öngörür; bununla birlikte yazı kurulu, daima bağımsızlığını belli ölçüde koruyarak, üyeler, yöneticiler ve yönetim kurulları üzerinde az çok etkili olma imkânını bulur.

Nihayet, partinin uluslararası bir otoriteye tabi oluşu, «ikinci kuvvet»in son çeşidini teşkil eder; eğer söz konusu otorite, ulusal partiler tarafından üye sayılarıyla orantılı olarak serbestçe seçilen delegelerden kuruluysa, demokratik bir görünüş taşıyabilir. Ancak, her ulusal parti, uluslararası kuruluş içersinde bir azınlıktan ibaret kaldığı için, bu kuruluş, ulusal parti karşısında daima otokratik niteliğini muhafaza eder; üstelik, Enternasyonale her parti tarafından üye seçilmesi, fazladan bir seçim kademesi teşkil ettiğinden, seçenle seçilen arasındaki ayrılığı, daha da arttırır. Gerçekte, tecrübeler ispatlamaktadır ki, Enternasyonaller ya otokratik şekilde kurulur ya da gerçek iktidardan yoksun olur. Birinci Enternasyonal (Karl Marx'ın) ilk metodun, İkinci Enternasyonal ise ikinci metodun örneğidir. Üçüncü Enternasyonalle birlikte, otokrasiye dönülmüştür; Yönetim Kurulunda, en büyük Komünist partilere tanınan birer oya karşılık, beş oya sahip bulunan Rus Komünist partisinin üstünlüğü, otokrasiyi ağırlaştırmaktaydı; bu partinin fiilî otoritesi ise, sahip olduğu kuvvet ve prestij dolayısıyla, daha da büyüktü. Komintern'in feshedilmesi, otokrasiyi zayıflatmamış; tersine, Moskova ile her Komünist partisi arasındaki ilişkiler, eşit olmayan konuşmacılar arasındaki bir diyalog havasını aldığı nisbette, bunu daha da kuvvetlendirmiştir; nitekim bir Komintern toplantısında Rusların hâkimiyeti bu kadar büyük değildi. Bununla birlikte, bütün ulusal Komünist partilerinin üyeleri, Rusların otoritesini benimsedikleri ve Rus liderini (Lenin, Stalin veya Malenkov) kendi liderleri olarak kabul ettikleri takdirde, otokratik karakter zayıflar; gerçekten de, durum böyle gibi görünmektedir.

II. LİDERLERİN OLİGARŞİK MAHİYETİ

Partilerin liderliği, doğal olarak, oligarşik bir biçim alma eğilimindedir. Partilerde, gerçek bir «yönetici sınıf» az çok kapalı bir kast, girilmesi güç bir «iç çevre» ortaya çıkar. Bu olay, gerek gerçek ve görünüşteki liderler, gerek demokratik ve otokratik yöneticiler bakımından söz konusudur. Teorik olarak, seçimin, bir oligarşinin doğuşunu önlemesi gerekirdi; gerçekte ise seçim, daha çok bunu kolaylaştırır gibi görünmektedir. Kütleler, doğal olarak, muhafazakârdır; eski liderlerine bağlanır ve yeni simaları şüphe ile karşılarlar. Liderlerin diğer partilere oranla daha demokratik şekilde seçildikleri Sosyalist partilerde, bunların değiştirilmeleri de daha güç olmaktadır.

«İç çemberi»in Oluşumu. Devletin seçim sistemi, parti liderliğinin oligarşik mahiyetini ve «iç çemberler»in oluşumunu, belli ölçüde etkiler görünmektedir. Eğer hiçbir aday, parti komitelerinin onayı olmaksızın seçilme şansına sahip değilse, parti liderleri, gelecek parlamento üyelerinin seçiminde baş rolü oynarlar; yani parlamento üyeleri, iç çember tarafından tespit edilir. Buna karşılık, serbest adaylık mümkünse veya adayın kişiliği seçimde önemli bir rol oynuyorsa, dolayısıyla aday parti komitelerine muhtaç olacak yerde parti komiteleri ona muhtaçsa, parlamento üyelerinin seçimi, iç çemberin ve parti oligarşisinin dışında gerçekleşir. Bu durumda parlamento üyeleri de partinin yönetiminde çok önemli bir rol oynadıklarından, iç çember açılır ve elitlerin hareketliliği sağlanır. Dolayısıyla, mahiyeti icabı kolektif olan ve partiye dayanan liste usulünün oligarşiyi güçlendirmesine karşılık, tek isim usulü bunu zayıflatır. Adayların, seçim şansını belirleyen değişmez bir sıraya kondukları bloke listeli orantılı temsilde, iç oligarşi zafere ulaşır; çünkü burada parlamento üyeleri, iç çember tarafından seçilir ve parti, kapalı bir çevre halini alır.İki-parti sisteminde de aynı sonuçlar görülür; çünkü iki partinin tekele benzer durumları, tek isim usulüne rağmen, adayların seçilmesinde onlara üstün bir mevki kazandırır.

Oluşumları bakımından, lider sınıfları ve iç çemberler, birkaç tipe ayrılabilir. Şüphesiz, bunların en basiti, *camarilla*'lar, yani nüfuzlarını kurup sürdürmenin aracı olarak, sıkı bir kişisel dayanışmaya başvuran küçük gruplardır. Bazen de, nüfuzlu bir lider etrafında kurulmuş bir klan söz konusu olur; burada, liderin adamları, yönetim görevlerini tekellerine alarak, bir oligarşi karakteri gösterirler. Sosyalist partilerdeki klanların bazı örneklerine daha önce değinmiştik. Fakat bunlar, en çok, muhafazakâr ve ılımlı partilerde gelişirler; bu partilerde, «kanatlar» ya da «eğilimler» arasındaki mücadelelerin yerini, klanlar arası rekabetler alır; partinin yönetimi, hemen daima hâkim klanın elindedir. Partinin yapısı, bu klanların gelişmesini teşvik eder; Radikal parti merkez organlarının bileşemini hatırlamak, nasıl herşeyin ileri gelen kişiler ve maiyetleri arasındaki etkileşmelere imkân verecek şekilde düzenlenmiş olduğunu görmeye yeter. Amerikan partilerinde makinelerin, patronların çevresinde kurulmaları da, benzer mahiyettedir.

Bu çeşit klanlarla, hâkim bir şefe karşı duydukları kişisel bağlılık sebebiyle bir araya gelmiş olmayan «lider takımları» arasında ayrım yapmak gerekir; takımın ayırıcı özelliği, üyeleri arasındaki nisbî eşitlik, ve dayanışmanın dikey değil, yatay biçimde gelişmiş olmasıdır. Bu takımlar, çok çeşitli şekillerde oluşurlar. Bazen, «meyva ağacını silkelemek», yani yönetim görevlerini eskilerin elinden alıp kendi tekellerine sokmak amacıyla birleşmiş olan ve genellikle genç bir kuşağa mensup bulunan birkaç kişi arasındaki bilinçli bir anlaşmadan doğarlar; edebiyat ve sanat alanlarında ekollere ve topluluklara vücut veren bu olguya, siyasette de sık sık rastlanmaktadır. Bazen de, çeşitli partilere mensup nüfuzlu liderleri bir araya getirecek gizli bir ekip kurma (sinarşi) rüyası peşinde koşan mitomanyaklar görülür ki, bunların ciddiye alınacak bir tarafı yoktur. Buna karşılık bir parti içinde kurulan takımlar, ciddî mahiyettedir. 1933-34 yıllarında Fransız Radikal Sosyalist partisi içerisinde (Pierre Cot, Jean Mistler, Pierre Mendés-France. v.d. etrafında) böyle bir takımın kurul-

duğu gözlemlenebilir; fakat 6 Şubat 1934 olayları, bu takımı parçalamıştır; takımın üyeleri, 1908 İhtilâlinden kinaye olarak, «Genç Türkler» diye adlandırılmaktan hoşlanıyorlardı. Lider takımları, daha çok, köken ya da öğrenim ortaklığından doğan spontane bir dayanışmanın ürünüdür. Bunlar, yöresel gruplar (örneğin 1792'deki Girondin'ler), okul arkadaşlarından meydana gelen gruplar (örneğin Paris'teki Ecole Polytechnique'in eski öğrencileri) bir kurumda (örneğin Maliye Bakanlığı) birlikle çalışmadan doğan gruplar, savaşın yarattığı gruplar (örneğin .....Alayın Eski Muharipleri) gibi çeşitli şekiller alabilir.

Bunların en önemlisi ilkidir. Partinin uzun süredir hâkim olduğu bölgelerde, doğal olarak, yöresel takımlar ortaya çıkar ve çoğu zaman parti hayatında önemli bir rol oynar. Albert Thibaudet, Sarrien Baba'dan ve Saône-et-Loire ilindeki Radikal takımlardan alaycı bir dille bahsetmiştir; Daniel Halévy, Radikal partinin yüzyılımızın başında geçirdiği evrimin, Paris takımlarının gerileyip Merkez ve Güney takımlarının ön plana çıkmasıyla açıklanabileceğini belirtmiştir. Fransız Sosyalist partisinde son yarım yüzyıl boyunca, Kuzeyden, Languedoc ve Provence'den, Merkezden, Toulouse'dan, v.d., gelen takımların oldukça açık izlerini görmek mümkündür. Benzer olgular bütün partilerde gözlemlenebilir. Bazıları, özellikle Komünist partiler, aşağıda inceleyeceğimiz «rotasyon» ve «sökme» gibi tedbirlerle, bunu önlemeye çalışırlar. Diğer takım tipleri, partiler bakımından daha nadirdir. Maliye müfettişlerinin ya da Politeknik okul mezunlarının bazı Fransız bakanlıkları üzerindeki nüfuzlarına benzer bir duruma partilerde oldukça az rastlanır; bu konuda verilebilecek bir örnek, Fransız Katolik Gençlik Birliği içinde doğmuş takımların, M.R.P. saflarındaki rolleridir. Bugünkü Avrupa partilerinin bir çoğunda, işgal sırasındaki ortak yeraltı faaliyetinden doğmuş lider takımlarına rastlanmaktadır; hatta bazen Londra takımlarıyla, yurt-içi Direnme takımları arasında bir rekabet görülmektedir. İkti-

darın ele geçirilmesinden sonra, Rus Komünist partisi içinde de benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Doğu Avrupa Komünist partilerindeki son temizlikler, genellikle, Londra takımlarının, iç Direnme (veya Moskova) takımları lehine tasfiyesi amacını gütmüştür; bazı temizliklerin, İspanya Savaşı sırasında Franco aleyhtarı mücadelelerin doğurduğu takımlara yönelmiş olduğu da gözlemlenmiştir.

Takımlar ve klanlar kişisel oligarşilerdir. Bunlara karşılık bürokrasi, bir kurumsal oligarşi tipini ortaya koymaktadır. Birbirlerine zayıf bağlarla bağlanmış komitelerden kurulu eski partilerde tasavvuruna imkân olmayan bürokrasi, ocak sistemiyle ve karmaşık örgütle birlikte doğmuş ve özellikle işçi sendikalarına, kooperatiflere ve yardımlaşma derneklerine bağlı bulunan partilerde gelişmiştir. Örneğin, Alman Sosyal Demokrat partisinin 1910'da 3.000 sürekli memuru vardı (yani aşağı yukarı 250 üyeye bir memur)[1] .Bu sürekli memurlar, genellikle hâkim bir rol oynuyorlardı; görevleri dolayısıyla, tabanla hergün temas halinde bulunduklarından, kolayca kongre delegeliklerine seçilebiliyor ve bu sayede de yönetim organlarının kuruluşunda kesin bir etki sahibi olabiliyorlardı Üstelik, parti içindeki rolleri, bunlara üyeler üzerinde dolaysız bir otorite sağlıyordu. Tabiatıyla, bir il federasyonunun sürekli sekreteri, bütün vakitlerini özel mesleklerinde harcayan diğer üyelerin fazla aktif bir rol oynayamadıkları federasyon komitesinin temel taşı haline geliyordu. Bu ikiz mekanizmanın etkisiyle, gerçek anlamda bir bürokrasi ortaya çıkmıştır. Bazı partiler, kongrelere delege olabilecek parti memurlarının sayısını sınırlandırmak suretiyle, bu eğilime karşı koymaya çalışmışlardır. Örneğin, Belçika Sosyalist partisi tüzüğü (Madde 23), Ulusal Kongreye katılacak federasyon delegelerinin en az yarısının, parlamento üyeleri ve parti memurları dışından seçileceğini

[1] 1910 Kongresine sunulan bir rapora göre, *Revue politique et parlementaire*, 1910, s. 509.

öngörmektedir. Fakat aslında en önemli yönetim organı olan Genel Konsey bakımından, bu kural yumuşatılmış bulunmaktadır: Konseye üçten fazla delege gönderen federasyonlar, delegelerin bu sefer en az dörtte birini parlamento üyeleri ve memurlar dışından seçmek zorundadırlar (Madde 31); diğer federasyonlar ise, delegelerinin tümünü parlamento üyelerinden ve memurlardan seçebilirler; yani sınırlandırma, sert değildir.

Buna karşılık, diğer bazı partiler, sürekli memur istihdamını sistemli şekilde geliştirmeye çalışırlar. Bunlar partiyi, hiç değilse yönetici tabakaları yönünden, gerçek bir profesyonel ordu olarak düşünürler. Bu konuda Lenin, özellikle *Ne Yapmalı?* adlı eserinde son derece önemli birkaç sayfa kaleme almıştır. Lenin, fabrika, mağaza ve atölyedeki günlük işlerin devrimci eyleme getirdiği korkunç kayıtlamalardan endişe duyuyor, yeni partide gerçek tahrikçilerin yetişebilmesi için, dış kaygılarla kesintiye ya da engellemeye uğramayan, sürekli ve topyekûn bir bağlılığı zorunlu görüyordu. Lenin'in bir çok vesilelerle savunduğu, partinin merkez çekirdeği ödevini görecek ve tabandaki militanları teşkil edecek gerçek bir profesyonel devrimciler sınıfı yaratma fikri de, buradan gelmekteydi. Ona göre, «belli bir yetenek sahibi olan ve ilerisi için ümit veren hiçbir işçi tahrikçi, günde onbir saat fabrikada çalışmak zorunda olmamalıdır. Böyle kimselerin geçimi parti tarafından sağlanmalıdır.»[1] Parti, «devrime boş akşamlarını değil, bütün hayatlarını vakfeden kişilere»[2], «meslekleri ihtilâlcilik olan insanlara»[3] dayanmalıdır.

Lenin'in fikirleri, sadece liderleri değil, militanları da ilgilendirir görünmektedir. Uygulamada, geçimleri parti tarafından sağlandığı sürece militanların yönetim görevlerine ge-

1 *Op. cit.* Bkz. *Selected Works*, London 1947, Cilt I, s. 240.

2 *Iskra*, No: 1.

3 *What is to be done? Op. cit.*, s. 225.

tırılmeleri de doğaldır; çünkü bu görevleri etkin şekilde yerine getirebilecek derecede boş zamana sahip olanlar, sadece onlardır. Bir «profesyonel devrimciler sınıfı» yaratmak, «devrimci partilerde bir profesyonel liderler»sınıfı, parti içindeki göreve dayanan ve kütleleri harekete geçiren bir iç çember yaratmak demektir; bu ise, bir bürokrasi, yani bir oligarşi yaratılması anlamına gelir. Eğer partinin memurluk görevleri tamamen seçimli olsaydı, bürokrasi demokrasiyle yan yana yaşayabilirdi. Fakat durum böyle değildir ve olamaz da; sürekli bir görevi doldurabilecek nitelikte ve buna istekli olan militanların sayısı azdır; parti liderleri de, teknik yeteneklerinden ve siyasal sadakatlerinden emin olabilmek için, bunları sıkı bir kontrol altında tutmak isterler; oysa bu liderlik, yukarıda görmüş olduğumuz gibi, büyük ölçüde, görevdeki memurlara dayanır. Böylece, iktidarı kullanan, elinde tutan ve kooptasyon yoluyla başkalarına geçiren gerçek bir oligaşi doğmuş olur.

Bazen bu bürokratik oligarşi, teknokratik bir oligarşi biçimini alır. Partide, yönetim görevlerine gelebilmek için devamın şart olduğu «lider kursları» açılır. Bu sistem, ilk defa Sosyalist partilerde, işçi sınıfı içinden bir siyasal elit çıkarmak amacıyle kullanılmıştır. 1906'da Alman sosyal Demokrat parisi, görevdeki memurların eğitimini tamamlamak ve bir parti yahut sendika görevine aday olan kişileri eğitmek amacıyla Berlin'de *Parteischule*'yi kurmuştur.[1] 1910-1911'de bu okulun derslerine 141 öğrenci devam etmiştir; bunların 52'si partide memur, 89'u ise memur adayıdır; adayların 49'u, okuldan çıktıktan sonra kendilerine görev bulmuşlardır. Komünist partiler bu lider okullarını sistematik şekilde geliştirmişlerdir. Şu anda Fransız Komünist partisinde üç çeşit okul vardır: Merkez okulları, federasyon okulları ve temel okullar. Bunlardan ilki de, ayrıca, yüksek kademelerdeki liderler (parlamento üye-

[1] Roberto Michels, *op. cit.*, s. 34.

leri, Merkez Komitesi üyeleri, federasyon delegeleri; 1947-48'de bunlara 96 militan devam etmiştir) için düzenlenen «dört aylık kurslar» ile, özellikle köylü liderler ve yardımcı örgütlerin liderleri için düzenlenen «dört haftalık kurslar»a (1947-48 yılında 292 militan, bu kursları bitirmiştir) ayrılmaktadır. İkinci kategori, yani federasyon kursları, iki hafta sürer ve federasyon ve seksiyon komiteleri üyelerine hitap eder (1947-48'de 2.071 kişi).[1] Bunlardan başka, lider kadrosunun en yüksek ve en güvenilir unsurlarını yetiştirmek için, Moskova'da okullar vardır; bunlara devam etmiş olanlar, partinin en yüksek aristokrasisini meydana getirir.

Faşist partiler ve özellikle Nasyonal Sosyalist parti, benzer metotları benimsemiştir, Nasyonal Sosyalist parti, iktidara gelişinden sonra yüksek ve orta kademelerdeki liderlerini yetiştirmek için, gerçek «liderlik okulları» kurmuştu. Gelecek liderlerin seçilmesi ve yetiştirilmesi, çok iyi şekilde örgütlendirilmişti. Her yıl bin kişi, Hitler Gençlik Hareketinin bütün üyeleri arasından seçiliyor ve «Adolf Hitler Okulları»ndaki bir ilk eğitim döneminden sonra, yeni ve sıkı ayıklamadan geçiriliyordu. Bundan sonra, az sayıda müstakbel lider, üç yıllık bir özel eğitim kursuna alınıyordu. Öğrencilerin ufuklarını genişletmek amacını güden bir dış seyahatten sonra, öğretimin ilk yılı bunların dayanma güçlerini ve karakterlerini ölçmeye, ikinci yılı kendilerini manevi bakımından yetiştirmeye, üçüncü yılı ise teknik bilgi vermeye tahsis olunuyordu. Bir parti liderinin yanında pratik bir staj dönemi de öngörülmüştü. Şüphesiz, bu kadar mükemmelleştirilmiş bir sistem, ancak parti liderlerinin seçimiyle, devletin siyasal yöneticilerinin seçiminin birbirine karıştığı bir tek-parti sisteminde mümkün olabilir.

Günümüzde Avusturya Sosyalist partisi, tüzüğün «parti kooperatörleri» *(Parteimitarbeiter)* olarak adlandırdığı bu ay-

[1] 28 Şubat 1949'da M. Casanova'nın Merkez Komitesine sunduğu rapordan ve A. Parinaud'nun makalesinden (*Cahiers du Communisme*, Ekim 1949, s. 1241) alınan bilgi.

rıcalıklı militan kategorisi bakımından ilginç bir sistem kurmuştur. Bunların, partice düzenlenen merkezî eğitim kurslarını izlemeleri gerekir (Tüzüğün 1nci maddesi). «Partinin en yüksek görevlerine yükselmek» istedikleri takdirde, daha ileri derecedeki eğitim kurslarına devam etmeleri lâzımdır (ibid). «Kooperatörler»in listesi, bucak yönetim kurullarınca düzenlenir; bu kurullar, yöresel ocakların delegeleri tarafından seçilirler Fakat ocaklar, kendi yönetim kurullarının üyelerini ancak «kooperatörler» arasından seçebilirler. Bucak yönetim kurullarının seçildiği bucak kongrelerine katılacak olan ocak delegeleri de genellikle ocak yöneticileri arasından seçildiğine göre, neticede herşey, bir kapalı devre içinde olup bitmektedir: «Kooperatörler», bucak yönetim kurularının seçiminde en önemli rolü oynamakta, bu kurullar ise «kooperatörler»i tayin etmektedir. Bu oligarşiye giriş, kooptasyonla ve aynı zamanda lider okullarına devamla mümkündür. Sistem, diğer partilerin itiraf etmeksizin izledikleri uygulamaları, resmen ve daha mükemmelleştirmek suretiyle tekrarlamaktadır. Üstelik burada, sistemin demokratlaştırılması yolunda bir çaba da söz konusudur. Ocakların, içerisinden kendi yöneticilerini seçebilecekleri bir kooperatörler listesi mevcuttur; her ocak, bucak yönetim kuruluna, listeye girmesini istediği isimleri teklif etme hakkına sahiptir; kooperatörlerin sayısı fazladır (1950'de 614.000 parti üyesinden 50.000'i). Böylece, tabana, oligarkları seçme imkânı verebilmek için, hatırı sayılır bir çaba gösterilmektedir.

İç Çemberin Bileşimi ve Yenilenmesi. Parti liderliği, hangi biçimde olursa olsun oligarşik karakter alınca, bundan iki önemli sorun doğar: Birincisi, iç çemberin bileşimi; ikincisi, bu çemberin yenilenmesi. Birinci sorun, üye kütlesinin sosyal yapısıyla, iç çember üyelerinin sosyal yapısı arasındaki aykırılığın ölçülmesine dayanır. Kısacası, J.F.S. Ross'un İngiliz parlamento üyeleri hakkında kullandığı metotların[1]. parti yöne-

1 J. F. S. Ross, *Parliamentary Représentation,* 2nd ed., London, 1949.

ticilerine uygulanması söz konusudur. Bu, şimdiye kadar, sistematik şekilde yapılmış değildir; birçok araştırmacılar, ampirik gözlemleri formülleştirmekten öteye geçmemişlerdir; mamafih bunlar da, genellikle çok ilginçtir. Örneğin burjuva partilerinin liderleri arasında, hukukçuların, doktorların ve serbest meslek mensuplarının çok yüksek oranda olduğuna, buna karşılık burjuva sınıfının büyük kütlesini teşkil eden tüccarların, sanayicilerin, zanaatkârların ve köylülerin nisbeten az olduklarına sık sık dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde, «aydınlar» (öğretmenler, yazarlar, gazeteciler), işçi-sınıfı partilerinin başında, sayısal önemleriyle orantılı olmayan çok büyük bir yer işgal etmektedirler. Ancak bu gözlemler, hiçbir istatistikî kesinliğe, hiçbir genel hesaba dayanmayan, çok belirsiz sözlerdir. Üstelik, liderliğin sadece en yüksek kademeleriyle ilgili bulunmakta, ikinci derecedeki liderleri, partinin hayli önemli bir role sahip olan bu assubaylarını nazara almamaktadır. Nihayet bunlar, liderlerin kökenlerini de belirtmemektedir.

Bununla birlikte, gerçekten seçimle işbaşına gelen liderlerin sosyal nitelikleriyle, otokratik metotlarla atanmış liderlerin sosyal nitelikleri arasında ilginç karşılaştırmalar yapılabilir. Bu çeşit karşılaştırmaların, bizi demokrasi sorununu yeni bir açıdan görmeye yönelteceğinde şüphe yoktur. Bir seçimli liderler gurubunun sosyal bileşiminin, otokratik metotlarla atanmış bir liderler oligarşisininkine oranla, üye kütlesinin sosyal bileşimine daha çok benzeyeceği belli değildir; tersine, bunun karşıtının doğru olduğuna inanmak için bütün sebepler mevcuttur. Köylüler, milletvekillerini köylüler arasından değil, daha çok avukatlar arasından seçerler; çünkü avukatların parlamentoda kendi çıkarlarını daha iyi savunabileceklerine inanırlar. Aynı şekilde, bir parti federasyonunun üyeleri, liderlerini, sosyal ilintileri dolayısıyla değil, onlarda gördükleri yetenekler ve hitabet kabiliyetleri dolayısıyla seçerler. Sınıf bilincinin daha gelişmiş olduğu işçi partilerinde de, durum pek farklı değildir.

Otokratik yollardan atanmış olan Komünist liderler arasındaki işçi oranının, daha demokratik metotlarla seçilmiş Sosyalist liderler arasındakinden yüksek oluşu, anlamlıdır. Aslında, biri seçime ve vekâlete dayanan hukukî, diğeri kütlelerle onları yönetenler arasındaki fiilî benzerliğe dayanan teknik nitelikteki iki temsil anlayışı çatışma halindedir. Parlamentonun, ulusun yapısını küçültülmüş bir ölçek içerisinde tam olarak yansıtan bir vatandaş örnekleminden meydana geleceği, yani kamuoyu sondajlarına (Gallup sistemi) esas olan metotlara göre kurulacağı bir bilimsel demokrasi düşünülebilir.

Günlük dildeki anlamda otokratik ve oligarşik olan bazı partiler, bu bilimsel demokrasiye yaklaşmaktadırlar. Özellikle Komünist partiler, liderliklerine tabanla aynı görünüşü vermek amacıyla, işçi yöneticilerinin oranını artırmak üzere sistematik bir çaba göstermektedir. Ancak bu konuda büyük güçlüklerle karşılaşılmaktadır: M. Léon Mauvais'nin Merkez Komitesine sunduğu bir raporda, 1949 yılında, Ain federasyon yönetim kurulunun 40 üyesinden ancak 9'unun, Aisne yönetim kurulunun 40 üyesinden 15'inin, Côtes-du-Nord yönetim kurulunun 46 üyesinden 7'sinin, Haute-Garonne yönetim kurulunun 52 üyesinden 17'sinin, Gironde yönetim kurulunun 43 üyesinden 13'ünün işçi oldukları belirtilmiştir[1]. 1950 Gennevilliers kongresinde M. Auguste Lecoeur, işçi liderlerin azlığı üzerinde uzun uzun durmuştur. Kendisi Paris'in Citröen ve yüzden fazla diğer fabrikanın bulunduğu 15'nci *Arrondissement*'ında, 17 seksiyon sekreterinden ancak 7'sinin işçi olduğuna «ve bu sayıya da ancak düzeltici tedbirler getiren son seksiyon kongrelerinden sonra» ulaşılabildiğine işaret etmiştir; ona göre, sadece Seine Federasyonunda «derhal en az bin hücre sekreteri bulmak» zorunluydu[2]. Görüleceği gibi, burada söz konusu olan, tabandaki üyelerin sosyal bileşimini aynen iç çembere yansıt-

[1] H. Chambre, *Vie économique et sociale*, Kasım 1949'dan naklen.

[2] A. Lecoeur, *Rapport au Congrès de 1950*, s. 24 ve 26.

maktan ibaret değildir; Marksist doktrinin devrimci eylem alanında işçi sınıfına izafe ettiği özel nitelikler dolayısıyla, çaba yalnız bu sınıfa yöneltilmiştir. Genede söz konusu çaba, partinin genel eğilimine uygun olarak, tabanla liderler arasında daha iyi bir temas yaratır ve bu yönden «bilimsel demokrasi» anlayışıyla birleşir.

Ancak bu anlayış, gerçek olmaktan çok, teoriktir. Nasıl Gallup yoklamalarındaki denekler, sondaj konusu olan grubun bileşimini tam olarak yansıtıyorlarsa, iç çemberin de yönettiği kütlenin bileşimini tam olarak yansıtabileceği, soyut planda düşünülebilir. Gerçekte ise, bu iki sistem arasında temel bir fark vardır. Bay Gallup'un müşterileri, kanaatlerini yansıttıkları kütlelerin bir parçası olmaya devam ederler; iç çember üyeleri ise, kütlelerden kopmuş durumdadır. Profesyonel liderler bakımından, bu ayrılık tamdır; bunların %50'sinin işçilerden, %50'sinin aydınlardan meydana geldiğini söylemek doğru olmaz; bunun yerine, %50'sinin *eski* işçilerden, %50'sinin de *eski* aydınlardan geldini söylemek gerekir.

Fransızcadaki «halktan çıkma» *(sorti du peuple)* ve İngilizcedeki «işçi sınıfından çıkma»*(srpung from the working class)* deyimleri aslında hem bir sosyal kökeni, hem de bundan bir kopmayı ifade eder. Roberto Michels, işçi kökenli siyasal liderlerin geçirdikleri psikolojik dönüşüm üzerinde önemle durmuştur. Farklılaşma, daha hafif şekilde olmakla birlikte, profesyonel olmayan lider kadrolarında da görülmektedir. Sorumlu bir görevde bulunmak, bu sorumluluğu yüklenen kişileri değiştirir; liderler, kütlelerle aynı sosyal yapıda olsalar bile, psikolojileri hiçbir zaman onlarınkiyle aynı değildir. Gerçekte, kökenleri ne olursa olsun, liderlerle birbirine benzeme ve doğal olarak bir lider sınıfı meydana getirme eğilimi vardır. Bilimsel temsil düşüncesi, bir hayaldir; bütün iktidarlar, oligarşik nitelik taşır.

Ayrıca, bütün oligarşilerde yaşlanma eğilimi de mevcuttur. Partilerde yönetici kadroların yenilenmesi, iç çemberin gençleştiril-

mesi sorunu, bu doğal eğilimi karşı bir mücadele niteliğindedir. Parti oligarşisinin atama ve kooptasyona dayandığı durumlarda, yaşlanma eğilimi, liderliğin ömür boyu süren bir görev karakteri almasının sonucudur; çünkü çekilme otomatik olmadığı taktirde, liderler, kendi istekleriyle iktidarlarından vazgeçmeye ve çekilmeye nadiren razı olurlar. Parti liderlerinin üyeler tarafından seçilmesi halinde de, durum aşağı yukarı aynıdır. Alman Sosyalistlerinden Bernstein'in gözlemlediği gibi, «kütle sevgisinin değişkenliği ve kararsızlığı hakkında çok şey söylenmiştir; fakat şu bir gerçektir ki, görevini vicdanına dayanarak yerine getiren bir liderin işçi hareketi içindeki durumu, Tanrının lütfuna dayanan Prusya krallığındaki bir bakanın durumundan daha emindir.[1]. Gerçekten, liderlerin yaşlı olmaları eğilimi, demokratik partilerde diğer partilerdekinden daha kuvvetli görünmektedir. Merriam ve Gosnell, Amerikan *ward*'larındaki parti komiteleri için yapılan 500 seçimde, yeniden seçilemiyenlerin sadece 13 kişiden ibaret olduğunu gözlemlemişlerdir; bütün diğer değişiklikler, ya ölümden ya da eski liderin kendi isteğiyle çekilmesinden ileri gelmiştir. [2]. Sosyalist partiler üzerindeki derin bir araştırma, genç elemanların kendilerini militanlara kabul ettirmekte çok güçlük çektiklerini gösterecektir. Partinin gençleşmesini engelleyen, üst liderlerin direnişinden çok, tabanın direnişidir. Ocaklar, yeni simalardan ve özellikle çabuk yükselenlerden hoşlanmaz. Gerçek iktidar mevkilerine gelebilmek için uzun bir, «şeref yolu»nu *(cursus honorum)* tamamlamak, partide «çıraklık» dönemini geçirmek gerekir.

Kütlelerin eski simalara düşkünlüğü ve derin tutuculuğu burada bir rol oynarsa da, sebepler bunlardan ibaret gibi görünmemektedir; belki de en önemli rolü, derin ve gizli bir kıskançlık duygusu oynamaktadır. Yaş üstünlüğü, kimsenin hasedini uyandırmayan ve eşitlik duygusunu sarsmayan tek üstünlüktür.

[1] R. Michels, *op. cit.*, *s.* 106, n. 4'ten naklen,

[2] Merriam and Gosnell, *The American Party System*, 4 th ed., New York, 1949, s. 179.

Kimse, bir ihtiyarın üstünlüğünü kabul etmekle, kendi kişisel aşağılığını itiraf etmiş olmaz; çünkü yaşlandığı zaman kendisi de o duruma gelebilir. Gençlerin üstünlüğü ise, tersine, bir aristokrasi görünümü taşır. Demokratik partilerde, eşitlikçi kıskançlık ve kuşaklar arası rekabet birleşerek, yönetici kadroların gençleştirilmesine engel olur. Daha otokratik kökenli olan Komünist liderlerin, demokratik şekilde seçilen Sosyalist liderlerden genellikle daha genç oluşları dikkati çekmektedir. Partilerin sosyal yapıları da, burada aynı derece önemli bir rol oynar: İşçi partileri liderlerininin ortalama yaşı, burjuva partileri liderlerininkinden daha yüksektir. Avam Kamarasına yeni giren üyelerin ortalama yaşı, İşçi partisinde Liberal ve Muhafazakâr partilerdekinden belirgin şekilde yüksektir: Muhafazakâr partide 43 yıl, 7 ay; Liberallerde 43 yıl, 10 ay; İşçi milletvekillerinde hemen hemen 47 yıl (rakamlar, 1918-35-dönemine aittir. Bkz. Şekil 20).

Zengin ya da soylu olarak doğmak, hayata işçi çocuklarından birkaç yıl önce başlamak demektir. Burjuva partileri, kendilerine işçi partilerinden daha genç liderler seçebilirler; çünkü herşeyden önce, burjuva liderleri daha kolay yetiştirilir. Burs sistemine rağmen, orta ve yüksek öğrenim gören işçi çocuklarının oranı, sanayicilerin, tüccarların, doktorların, avukatların, v.d. çocuklarına göre çok düşüktür. İngiltere'de iki dünya savaşı arasında, liberal milletvekillerinin %42.5'ne ve işçi milletvekillerinin sadece %22.2'sine karşılık, Muhafazakâr milletvekillerinin %50'si üniversite eğitimi görmüştü; Liberallerin %86.5'ine ve İşçi milletvekillerinin sadece %28'ine karşılık, Muhafazakârların %96.5'i orta dereceli ve özel okullarda okumuştu. Burakamlar, yeter derecede açık olmakla birlikte, sadece partili parlamento üyelerini, yani yüksek kademedeki liderleri ilgilendirmektedir. Daha aşağı kademelerde, orta veya yüksek öğrenim görmüş işçi liderlerin oranı, çok daha düşüktür. Orta veya yüksek öğretimin yeterli siyasal formasyon sağlamadığı kabul edilse bile, böyle bir öğretimin, partinin yönetici tabakalarında çok yararlı olan bir genel kültür olayları çözümleme ve anlatma

(hitabet) ustalığı kazandırdığı bir gerçektir. Birçok işçi militanlar, gençliklerinde öğrenemedikleri bu şeyleri daha sonra öğrenmek zorunda kalmakta, bu da onların yönetim görevlerine getirilmelerini geciktirmektedir. Böylece, işçi partilerinde bile burjuva unsurların genç yaşta yönetim görevlerine gelebilme şansları daha büyüktür. Bununla birlikte unutmamak gerekir ki, burjuva partilerin çoğu, mahiyetleri icabı olarak, büyük

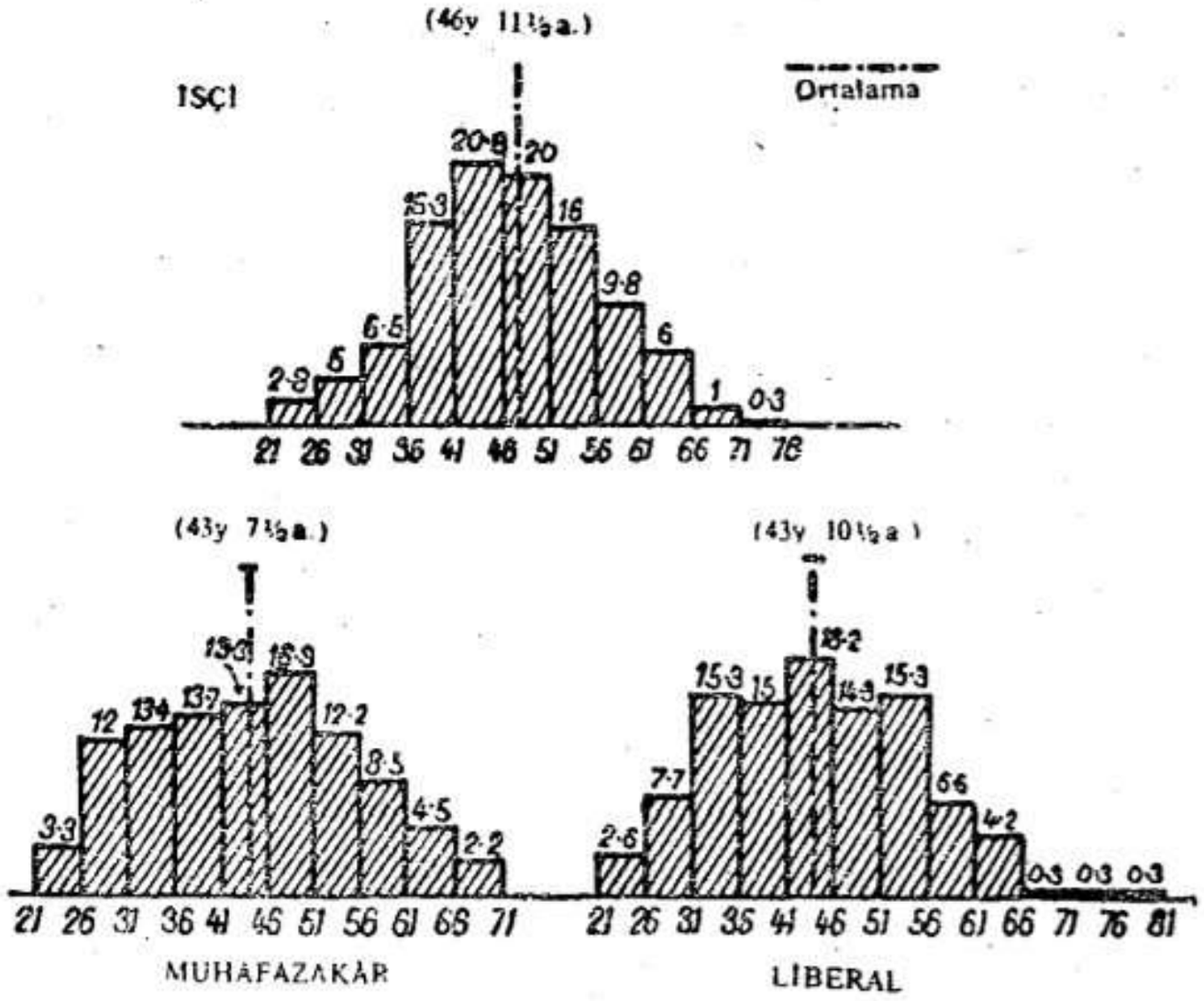

Şekil 20. İlk seçildiklerinde Avam Kamarası Üyelerinin yaşları, 1918-35.[1]

kısmı orta hatta yüksek öğrenim görmüş burjuvalardan meydana gelir; bu ise, yönetim görevleri için oldukça sıkı bir rekabet yaratır. Dolayısıyle, bu partilerde de gençleştirme sorunu, doyurucu şekilde çözülmüş olmaktan uzaktır. Burjuva parti-

[1] Bkz. J. F. S. Ross, *op. cit.*

lerinin «ak sakallıları», işçi partilerinin «kodamanları»ndan pek farklı değildir.

Bundan başka, yönetici kadronun yaşlanması ve yenilenmesi olanağı, geniş ölçüde, partinin örgütüne de bağlıdır. Genel kanıya aykırı olarak, seçimin doyurucu bir gençleşme sağlamadığını göstermiş bulunuyoruz. Fakat otokratik yapıdaki partilerde, yaşlanmaya karşı daha iyi korunmuş değillerdir. Gerçekte yaşlanma, her iki parti tipi bakımından aynı derecede doğaldır; yalnız şu farkla ki, otokratik partilerde merkezin enerjik eylemiyle elitlerin hareketliliği sağlanabildiği halde, demokratik partilerde seçim mekanizması bunu zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde, partinin merkeziyet veya ademimerkeziyet derecesi de, önemli bir rol oynar gibi görünmektedir. Tecrübeler, yönetici kadronun yenilenmesinin, merkeziyetçi partilerde daha kolay olduğunu göstermektedir; çünkü gençlere karşı en güçlü muhalefet, genellikle orta değerde kişilerden kurulu olan alt liderlik kademelerinden gelir. Daha yüksek mevkilere çıkabilecek yetenekten yoksun, fakat kendi otoriteleri hakkında çok kıskanç ve kendi değerlerinden çok emin olan bu kişiler, liderlik durumlarını tehdit edebilecek gibi görünenlere karşı içgüdüsel bir baraj meydana getirirler. Nitekim bazı Sosyalist partilerde yöresel liderlerin faaliyetleri, militanların tutucu eğilimleriyle birleşerek, çok ciddî bir skleroz (doku katılaşması) olayına yol açar; Fransız Sosyalist partisi, bunun tipik örneğidir. Direniş sırasında kurulmuş olan genç gruplar, Kurtuluşun ertesinde yönetemi ele almaya ve taze kana çok ihtiyacı bulunan bu organizmaya kan aşılamaya hazırdılar. Fakat yöresel liderlerle militanların birleşik muhalefeti, hemen her yerde, bunları hak ettikleri yönetim mevkilerine ulaşmaktan alıkoydu. Partinin yeni tüzüğü de, parti merkez organlarına girebilmek veya yasama meclisi seçimlerinde partiden aday gösterilebilmek için, kesintisiz beş yıl parti üyeliğini şart koşmak suretiyle, bunların elenmesini kolaylaştırdı (1906-11 tüzüğü, sadece üç yıl üyeliği gerekli kılıyordu; tüzükteki bu

değişiklik, anlamlıdır). Sosyalist partiyle M.L.N. (Ulusal Kurtuluş Hareketi) arasındaki kopma, genç grupların bu yenilgisini tamamladı. Bunlardan bir kısmı, General de Gaulle'ün Fransız Halk Topluluğuna katıldı; çoğu da siyaseti bıraktı. Sosyalist partinin uğradığı kayıp, çok büyük olmuştur; yedek takımlarının böylece saf dışı edilmesi, partinin 1946'dan beri gösterdiği gerilemenin başlıca nedenlerinden biridir.

Kısacası, liderleri yenileyecek bir sistem kurmayı tasa edinen partilerin, sadece merkeziyetçi partiler olduğu göze çarpmaktadır; bu da, lider okulları sistemiyle yakından ilgilidir. Çünkü gençlere sorumluluk vermek, onların gerekli siyasal ve teknik eğitimden geçmiş olmalarını gerektirir. Komünist partiler, bu sorun üzerinde ısrarla dururlar. 1950'de M.Auguste Lecoeur, Fransız Komünist partisi Kongresine verdiği raporda, «partinin yaşlanmasına müsaade etmeme» zorunluluğunu kuvvetle belirtmiş ve Pascal'ın «soyluluk çok güzel şey, hayata yirmi yıl önce başlıyorsunuz» yollu sözlerini naklederek, şunları eklemiştir: «Prens çocuklarının patronlara hizmet etmekle yitirmedikleri yirmi yıl... Bugün ise proleterya, artık patronlara hizmet etmek zorunda değildir[1].» Lecoeur, Maurice Thorez'in yirmibeş yaşında, Benoît Frachon'un da otuz yaşında Siyasal Büro üyesi olduklarını hatırlatmıştır. Hatta 1950 Kongresinin bütün faaliyetlerine, yönetici kadronun gençleştirilmesi düşüncesi hâkim olmuştur. Başka ülkelerdeki Komünist partilerde de, parti politikasının evrimine bağlı olarak, benzer eğilimler kendini göstermektedir. Rusya'da, genellikle politika değişikliklerine paralel olarak, birkaç defa yönetici kadroların yenilenmesi için büyük çabalar harcanmıştır.

Bunun belirtilerine, Ulusal Kongre delegelerinin partiye giriş tarihleri hakkındaki istatistiklerde rastlanabilir (Şekil 21); giriş tarihi ile delegelerin yaşı arasında kesin bir düşümdeşlik yoksa da, bu iki olgu arasında yaklaşık bir uygunluk olması

1 *Op. cit.*, s. 23.

muhtemeldir. En geniş çaptaki gençleştirme, 1934-39 yılları arasında gerçekleştirilmiştir (Şekil 21). 1934 Kongresinde delegelerin %22.6'sı partiye 1917'den önce katılmış eski Bolşevikler, %57.4'ü iç savaş döneminde (1917-20) katılmış Bolşeviklerdi; %17.4'ü partiye 1920 ile 1929 arasında ve ancak %2.6'sı, 1929 dan sonra katılmışlardı. Buna karşılık 1939 Kongresinde, delegelerin %43'ü 1929'dan sonra, %37.6'sı da 1920 ile 1929 arasında partiye katılmışlardı; %17'si savaş yıllarına aitti; %2.4'ü ise eski emektarlar, yani Devrimden önceki üyelerdi. Komünist partilerde gençleşme isteği açık olmakla beraber, bunun kesintili bir şekilde işlediği göze çarpmaktadır; genellikle parti politikasındaki değişimlere bağlı olarak, birtakım gençleşme dönemleri mevcuttur. Bu dönemler dışında, yönetici kadroların yenilenmesi hiçbir zaman ihmal edilmemekle beraber, bu konuda sistemli veya örgütlendirilmiş bir çaba gösterilmemektedir. Hatta yüksek kademelerde bir miktar yaşlanma gözlemlenebilir. Buna karşılık Nasyonal Sosyalist parti iktidarı ele geçirdikten sonra, yukarıda tasvir ettiğimiz «liderlik okulları» yoluyla, elitlerin hareketliliğini sağalayacak sürekli bir mekanizma kurmaya çalışmıştır.

Demokratik ve ademimerkeziyetçi partilerde iç çemberin yenilenmesi, istisnaî ve dolaylı bir karakter alır. Herşeyden önce bu, özel veya anormal koşulların bir sonucudur; Kurtuluştan sonra Fransız Radikal Sosyalist partisinin durumu, örnek olarak gösterilebilir. Alışkanlık ve basın, halkı, Radikal partiyi yaşlı bir parti olarak görmeye yöneltmiştir. Gerçekten, partinin parlamentodaki üyelerinin ortalama yaşı, şimdi de diğer partilerdekinden yüksektir; bunun sebebi, partinin parlamento grubunda yaşlı üyeler oranının yüksekliğidir (Sosyalist partide %6'ya, Komünist partide ve M.R.P.'de %3'e karşılık, Radikal milletvekillerinin %29'u, 60 yaşın üzerindedir). Fakat bu yaşlı üyelerin yanında, genç gruplar da mevcuttur ve gençlerin sayısı, Komünistler ve M.R.P. dışında diğer partilerinkinden fazladır; Sosyalistlerin %8'ine karşılık

Radikal milletvekillerinin %14'ü 36 yaşından aşağı ve Sosyalistlerin %1'ine karşılık Radikallerin %4.5'i 31 yaşından aşa-

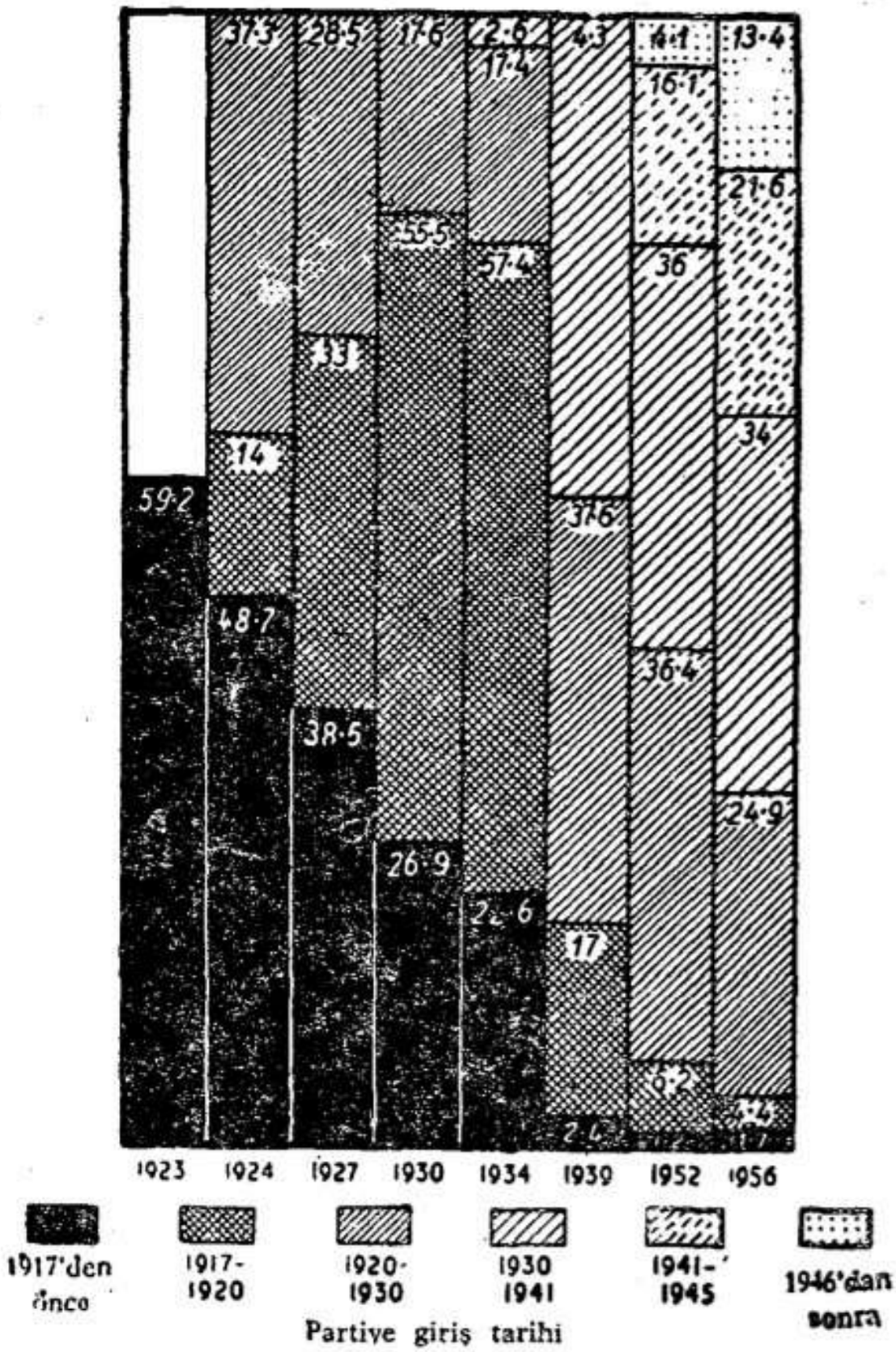

Şekil 21. Rus Komünist Partisinde yönetici tabakaların yenilenmesi: Parti Kongresi delegelerinin kıdemlerine göre dağılımı.

ğıdır (Şekil 22). Sosyalist partideki daha önce değindiğimiz gruplar gibi, bu gruplar da Direniş Hareketi içinde gelişmişlerdir.

Ne var ki, bunlar, Sosyalist partide yönetim organlarına giremedikleri halde, Radikal partide girebilmişlerdir. Sosyalist grupları engelliyen, tabandaki militanların ve alt liderlerin muhalefeti olmuştur; Radikaller ise, savaş ve işgal sonucunda parti örgütünün dağılmış olması yüzünden, çoğu zaman ne militanların, ne de alt liderlerin muhalefetiyle karşılaşmışlardır. Radikal partinin zayıf örgütü, bu olaylara, Sosyalist partinin güçlü örgütü derecesinde mukavemet gösterememiş; parti liderlerinin birçoğu,Vichy macerasında itibarlarını kaybetmişlerdir; dolayısıyle yeni gruplar, çoğunlukla meydanı boş bulmuşlardır. Bu olay, 1934'te «Genç Türkler»in ortaya çıkışı ve Fransa dışındaki çeşitli tutucu ve ılımlı partilerde görülen benzer belirtilerle karşılaştırılırsa, güçlü bir örgütün yokluğunun, olağanüstü krizlerden sonra partinin gençleştirilmesini kolaylaştırabileceği anlaşılır. Buna karşılık, güçlü bir yapıya sahip partilerde krizin şiddetini azaltan «kodamanlar» ve alt liderler barajı, bir yandan da bu partilerin söz konusu olaylardan yararlanarak kendilerini gençleştirmelerine engel olur. Bu mekanizma, bazı bakımlardan, zayıfların serbest rekabet yoluyla elenişini ve yarı-güdümlü ekonomilerdeki durgunluk tehlikesini andırmaktadır.

Dolaylı gençleştirmenin bir örneği olarak, araştırma bürolarının faaliyetlerine değinebilirz. Bunlar, genç uzmanlara, tabandaki militanlarca istenen uzun «şeref yolu»nu izlemeksizin. büyük hızla partide bir liderlik rolü oynama olanağı verir. Uzmanlar önceleri perde gerisinde çalışırlarsa da, bu onların faaliyetlerinin etkinliğini azaltmaz; çünkü partinin parlamento üyelerince verilecek kanun tekliflerini hazırlayan, parti programını ve seçim bildirisini düzenleyen, araştırma bürolarıdır. Daha sonraları parti liderleri, bu uzmanları ilkin parlamentoya, arkasından da hükümete sokmak suretiyle, onları ilerletebilirler. İngiliz İşçi partisinde genç aydınlara, bu şekilde yükselme olanağı verilmektedir; Mr. Hugh Gaitskell'in yükselişi, bu «yandan» yenileşmenin iyi bir örneğidir. Benzer örnekler, Emile Vandervelde Enstitüsünün aynı mahiyette bir rol oynadığı

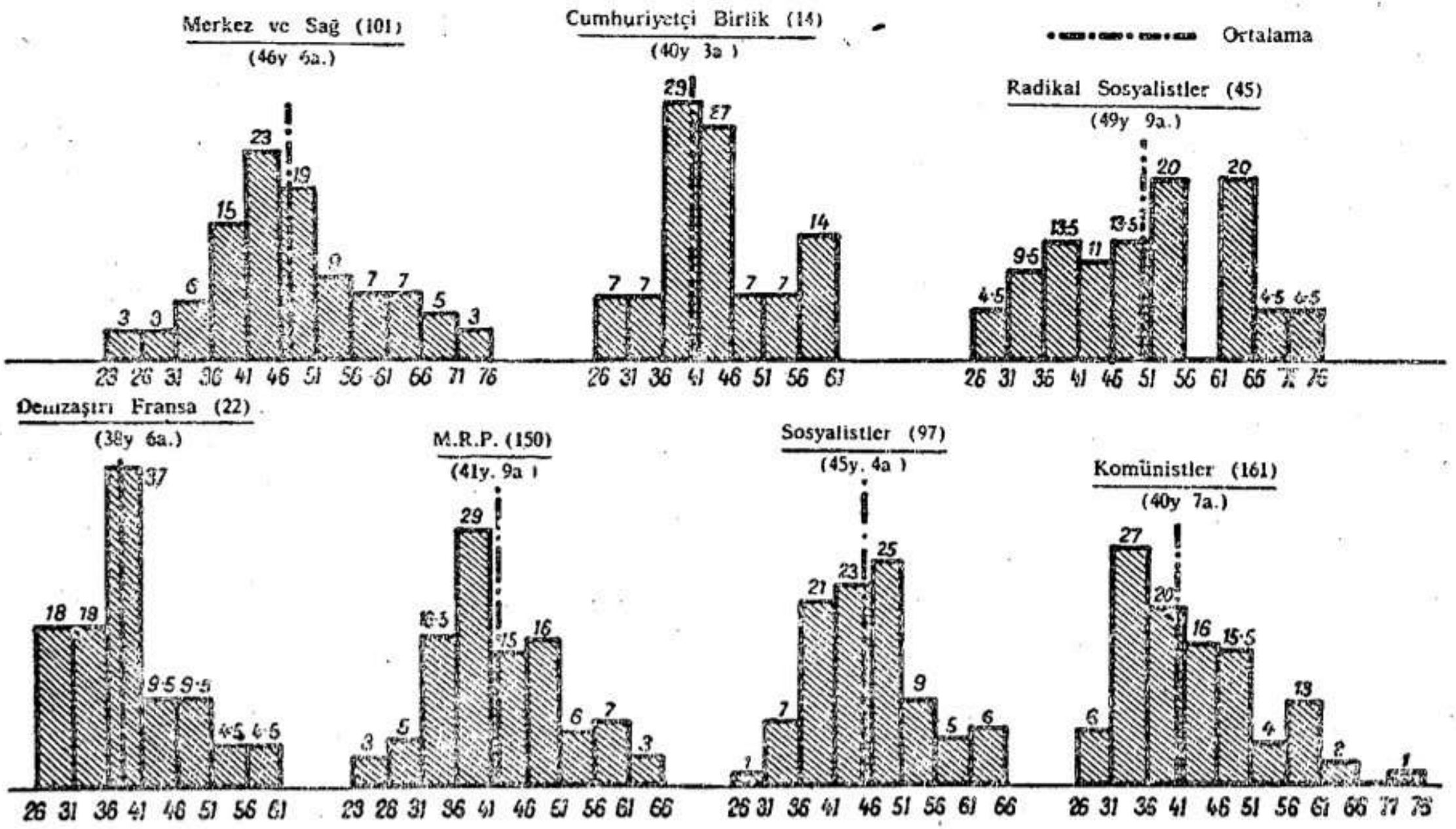

Şekil 22. Fransız Ulusal Meclisinde (1946) Milletvekillerinin Yaş Dağılımı.

Belçika Sosyalist partisinde, bu modele uygun bir Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi kurmuş bulunan Belçika Hıristiyan Sosyal partisinde, M.R.P.'nin uzman komisyonlarında, v.b. görülebilir. Bunu, parti yapısının kendilerine etkin bir eyleme girişme fırsatını vermemesi yüzünden genç aydın gruplarınca terk olunan Fransız Sosyalist partisiyle karşılaştırmak ilginç olur. Sistemin, ileri derecede bir merkeziyeti zorunlu kıldığını da belirtmemiz gerekir; araştırma büroları, partinin merkez organının gücünün bir ifadesidir ve bu merkez organı da, araştırma bürosu üyelerinin ilerlemelerini sağlamak için tedbirler almak zorundadır. Bu durum, daha önceki gözlemlerimizi doğrulamaktadır.

Kısacası, iç çemberin yenilenmesindeki iki önemli engel, alt liderlerin (yani iç çember üyelerinin çoğunluğunun) muhalefeti ve militan kütlesinin tutucu eğilimidir. Dolayısıyla, elitlerin hareketliliği, ancak ya üst liderlerin gençleri «empoze» edebilecekleri aşırı merkeziyetçi partilerde, ya da alt liderlerin pek çok olmadığı veya serbest rekabetin bazı istisnaî durumlarda «meyvaları toplama» olanağı verdiği çok zayıf örgütlü partilirde mümkündür. Fransız Ulusal Meclisindeki milletvekillerinin yaş dağılımı (1946), bu eğilimi doğrulamaktadır: Genç üyeler (otuz altı yaşından aşağı) yüzdesinin en yüksek olduğu partiler, çok merkeziyetçi olan Komünist partisi (%33) ve M.-R.P.'dir (%24.5); bunları zayıf örgütlü Radikal parti ve *Union Démocratique* (% 14) ile Sağ (%12) izlemektedir; en sonda ise, güçlü örgütün, ileri bir ademimerkeziyetle ve çok demokratik bir lider seçim sistemiyle birleştiği Sosyalist parti (%8) gelmektedir (Şekil 22).

III. LİDERLERİN OTORİTESİ

Bu alanda bellibaşlı iki olgu, siyasal partilerin yüzyılımızın başından beri geçirdikleri evrime hâkim olmuş görünüyor: Liderlerin otoritesinin kuvvetlenmesi ve kişisel otorite yönün-

deki eğilim. İktidarın kuvvetlenmesi ve iktidarın kişiselleşmesi... Günümüzde bu iki olay, sadece partilerde değil, birçok başka insan gruplarında da gözlemlenmektedir. Demokratik evrimin temel karakterlerini iktidarın zayıflamasında ve gitgide «kurumlaşma»sında gören Durkheim, bunları beklemiyordu. Oysa, gerçekte demokratik evrim, otoritenin güçlenmesinde ve kişiselleşmesinde başlıca etkeni teşkil eder görünmektedir; çünkü bun larla, kütlelerin iktidara gelişi, yani demokratik ilkelerin uygulanışı arasında bir paralellik mevcuttur.

İktidarın Kuvvetlenmesi. Daha 1910'da Roberto Michels, Sosyalist partilerin ve özellikle Alman Sosyal Demokrat partisinin yapısını incelediğinde, parti üyelerince gösterilen itaatın arttığını gözlemlemişti. Ya modern tipte Komünist ya da Faşist partileri görebilseydi, kimbilir ne derdi? Her halde, sadece kütlelerin itaatının daha sıkı ve daha belirli bir nitelik aldığını değil, aynı zamanda bunun mahiyetinin de değiştiğini, mekanik itaatın yerine psikolojik itaatın geçtiğini ve disiplinin temel kaynaklarından birinin doktrin aşılama *(indoctrination)* olduğunu gözlemliyecekti.

Genel olarak, otoriter partilerin doğuşu, kütle partilerinin doğuşuyla düşümdeşmektedir. Şüphesiz, bu düşümdeşlik mutlak değildir. Daha komite partileri devrinde bile, otoriter olgular kendisini göstermiştir. Whip'lerin İngiliz Parlamento üyeleri üzerinde kurdukları disiplin ve bazı Amerikan patronlarının yarı-diktatoryal eğilimleri, bunun iyi örnekleridir. Birmingham Komitesi, hem seçilenlerden, hem seçmenlerden sıkı bir disiplin istemek suretiyle, sistemi mükemmelleştirmeye çalışmıştı. «Size nasıl deniyorsa öyle oy verin» *(vote as you are told)* tarzındaki ünlü slogan, bugünkü çağın ve bloke listeli orantılı temsilin habercisi olmuştur. Fakat bu gibi durumlar, istisnaî nitelikte kalmakta ve söz konusu disiplin, görüş ayrılıklarını hoşgörüyle karşılamaktaydı. Aslında, İngiliz Parlamentosunda üyeler, Whip'lere rağmen, her zaman aynı yönde oy kullanmıyorlardı. Patronların diktatoryası, kendilerine

çıkar veya iş sağlamaya çalışan ve bu disiplini etkinliğin bir şartı olarak gören komite üyelerinden kurulu bir çevreyle sınırlıydı. Birmingham'da seçmenler, her zaman kendilerine söylenen yolda oy kullanmış olmadıkları gibi, seçilen üyeler arasında da komitenin otoritesine karşı çıkanlar vardı. Diğer ülkelerde ise partiler, birbirinden tamamen bağımsız kişilerden kurulu gruplar niteliğindeydi. Oylamalarda birlikte hareket etmenin hiç önemi yoktu; yöresel komiteler, merkezden büyük ölçüde bağımsızdı; komite üyeleri sayıca o kadar az bireysel etkileri de o kadar fazlaydı ki, bunları sıkı bir disiplin altına almak söz konusu değildi. Bu durum, partilerin sadece organik yapısına değil, sosyal bileşimlerine de uygun düşüyordu. Söz konusu partiler, derin bireyci eğilimleri olan, genellikle özgür düşünceli aristokrat ve burjuvalardan kuruluydu; bu üyeler ise, her türlü gerçek disiplini kötü gözle görüyorlardı. Kısacası, derece ve nüansları partiye ve ülkeye göre değişmekle birlikte, her yerde cazip bir anarşi hüküm sürüyordu.

Sosyalist partilerin kuruluşu, bu sistemi kökünden değiştirdi. Bunda, bir defa mekanik bir sebebin rolü vardı. Artık büyük halk kütlelerinin örgütlendirilmesi gerekiyor ve bunu da ancak disiplin mümkün kılıyordu. İktidarın yoğunluğunun, zorunlu olarak, ona tabi olanların sayısıyla orantılı olacağı söylenebilir. Onbeş kişilik küçük bir grupta anarşi hoşa gidebilir; on bin kişilik bir toplulukta ise, bu, tehlikeli bir düzensizlik haline gelir. Birkaç yüz üyeden kurulu bir partide, iktidar problemi ortaya çıkmaz; bir milyon üyeli bir partide ise, bu problem hayatî önem kazanır. Ancak mekanik etkeni güçlendiren bir de sosyal etken vardır. Sosyalist partiler, bireyci «burjuva»ları bir araya getirmek üzere değil, tabiatları icabı kamucu kurumlara ve disipline eğilimli olan işçi kütleleri için kurulmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi, tüccar, sanayici, zanaatkâr, avukat, doktor ve memur bakımından özgürlük, kişisel çabayla kazanılan ve bireyliği destekleyen bir şeydir. Bunlar, dünyadaki mevkilerini, rekabet içinde müşteri kazanmaya ça-

lışmak, kişisel bir çabayla diploma elde etmek, yarışma sınavlarında rakipleriyle mücadele etmek suretiyle kazanırlar. Onlar için, orijinallik bir kuvvet yerleşmiş fikirlere uymamak bir başarı unsurudur; burjuva sınıfı içinde en büyük başarılar, bir şey icat edenlere aittir: Bir slogan, bir fikir, bir mamul, bir ilâç, bir metot. Amerika'daki atmosfer, bu zihniyetin tipik örneğidir; Amerikan işçilerinin sınıf bilincine sahip olmayışlarının ve esas itibariyle burjuva gibi düşünmelerinin sebebi de budur.

Buna karşılık, Avrupa işçi sınıfları bakımından özgürlük, kolektif çabanın bir sonucu olmuştur. Proleterya, kurtuluşunun silâhı olan ortak eylemi keşfedene kadar, bazı bireysel hayır teşebbüsleri ve «siz de zengin olmaya bakın» nevinden birtakım tatlı sözler dışında, hiçbir ciddî sosyal reform yapılmamıştır. İşçi sınıfının «para gücüne sayı gücüyle» karşı çıktığı, daima söylenegelir. Bu, pek de doğru değildir. Sayı kalabalığı, tek başına büyük önem taşımaz: 1905'in 9 Ocağında, hayat şartlarının iyileştirilmesi için Çardan yardım rica etmeye gelip de, birkaç yüz Kazak askerinin kurşunlarına hedef olan binlerce insanın elinde hiçbir güç yoktu. Kütleler, sayı kalabalığı ile değil, disiplinle kurtulmuşlardır. Lenin ve takipçilerinin başarısı, bu gerçeği anlamış ve parti örgütüne daima öncelik vermiş olmalarından doğmaktadır. Disiplinli ortak eylem sayesinde elde edilen başarılarla, dağınıklıktan doğan başarısızlıkları gözleriyle görmüş, elleriyle tutmuş olan kütleler de bunun farkındadır. Grevler yersel ve örgütlenmemiş olduğu zaman, grevciler fazla bir şey elde edememişlerdir; grevin başlatılması ve yürütülmesi disiplin altına sokulduğu takdirde ise sendikalar çoğu zaman bundan galip çıkmışlardır. İşçi oylarının Liberal ve Radikal adaylar arasında bölündüğü devrelerde, proleterya parlamentoları etkileyememiştir; oysa kütleler, Sosyalist partiler etrafında birleşebildikleri zaman, reform kanunlarının kabulünü sağlayacak bir siyasal etki elde etmişlerdir. Burjuvazi bakımından çekici olan klasik özgürlük-di-

siplin karşıtlığının, kütleler bakımından bir anlamı yoktur. Onlar, özgürlüğü disiplin sayesinde kazanmışlardır; bu, sadece teknik bakımdan, yani sayıları dolayısıyla değil aynı zamanda sosyolojik bakımdan, yani üyelerinin zihnî tutumları dolayısıyle de böyle olmuştur; kütle partilerinin disiplinli partiler olmaları, doğal bir eğilimdir.

Üyelerden mümkün olduğu kadar tam bir itaat sağlamak için sistemli çabalar gösteren liderler de, bu eğilimi kuvvetlendirmişlerdir. Burada iki saik rol oynamıştır. Birincisi, iktidarın tadı, yani elinde ufak bir iktidar bulunan kişinin, daima bunu büyütmek istemesidir. Üstelik, bu doğal «otoritarizm», işçi sınıfı liderlerinde büsbütün güçlü görünmektedir. Halktan çıkmış bir lider, genellikle, aristokratik ya da burjuva kökenli bir liderden daha otoriterdir. Bunlardan ikincisi, kendini, doğuş, eğitim ya da servet bakımından, emrindekilerden daha üstün görür; birincisi ise, onlarla eşit olduğunu ve aralarındaki tek farkın kendi iktidar mevkiinden ibaret bulunduğunu bilir. Soylu lider için iktidar, kendi doğal üstünlüğünden doğar; halk liderinin üstünlüğü ise, onun iktidarının sonucudur. Soylu lider, disipline karşı nisbeten kayıtsız kalabilir; kütlelerle aynı düzeye düşme korkusu olmadığından, tartışma ve muhalefeti kabul edebilir; halk lideri ise, kendini kütlelerden yüksek hissedebilmek için, onların itaatına muhtaçtır. Halk liderinin otoriteciliği, bir çeşit aşağılık, daha doğrusu eşitlik, kompleksinden ileri gelir. İki sınıf arasındaki zihniyet farkını da buna eklememiz gerekir: Alain'in ince gözlemlerine göre burjuva, bir söz dünyasında yaşar; bu dünyada problem, inandırmak, ikna etmektir (tüccar müşterisini, avukat mahkemeyi, öğretmen sınıfını ikna eder); işçi ise, hitabete karşı dayanıklı olan ve sadece kuvvete boyun eğen bir eşyalar dünyasında yaşar.

Liderleri otoritecilik yoluna sürükleyen ikinci bir güdü, etkinliktir. Disiplin, sadece ordulara değil, partilerin de başlıca gücüdür. Parlamento düzeyinde, parti liderlerinin direktiflerine göre blok halinde oy kullanan grupların türdeşliği, bun-

ca zamandır kural olan bireysel dağınıklık karşısında önemli bir avantaj sağlar. «Kışkırtma ve propaganda» ve yeni partilerin ayırıcı özelliğini meydana getiren parlamento-dışı eylem düzeyinde ise, disiplinin daha da büyük bir güç teşkil ettiği görülmek tedir. Her alanda liderlerinin emirlerini körü körüne izleyen, onların emirlerine göre bir grevi başlatan ya da sona erdiren, merkezin emirleri üzerine hak arama kampanyaları ve gösterileri düzenleyen ve emir geri alındığında gene otomatik olarak bunlara son veren, gerektiğinde liderlerin isteğine uygun olarak sabotajlar, karışıklıklar ve ayaklanmalar çıkaran ve tesbit edilen anda gene kanuniliğe dönebilen bir üye kütlesini örgütlendirmiş bir parti... Böyle bir parti, elindeki güç bakımından, korkunç bir silâh teşkil eder; muhalefette de olsa, azınlıkta da olsa, bir rejimin hayatını, onu yıkacak veya kökten değiştirecek derecede etkileyebilir. Disiplin olmasaydı, Fransız Komünist partisinin hali ne olurdu? Disiplin olmasaydı, Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin, İtalya'da Faşistlerin elinden ne gelirdi?

Bununla birlikte, Sosyalist partilerin içten demokrasi arzusu, liderlerin otoritesindeki bu artışı bir dereceye kadar frenlemiştir. Seçim yöntemleri, genel olarak gerilemelerine rağmen, bu partilerde başka partilerdekinden daha büyük önem taşımaktadır; seçimler, hiçbir partide, Sosyalist partilerdeki kadar ayrıntılı, kesin ve inancalı kurallara bağlanmamıştır; dolayısıyla, üyelerin liderleri denetleme ve görevden uzaklaştırma yetkileri, teorik olarak, hiçbir partide bu kadar geniş değildir. Bazı Sosyalit partilerde «eğilimler»in yönetim kurullarında güçleri oranında temsili, azınlıktaki unsurların, iktidardaki grup üzerinde sürekli gözetimini sağlar; diğer bazı Sosyalist partilerde ise, üyelerin parti yönetimine doğrudan doğruya katılma hakları, iç referandum yoluyla tanınmıştır. Sistem, 1914'ten önce İtalya'da uygulanmış ve Kongrenin karara bağlamadığı konularda üyelere danışılmasına imkân vermiştir; 1906'da Masonluk sorunu hakkında bu yola başvurulmuştur. İsveç Sosyal Demokrat partisinin şimdiki tüzüğü ise, sadece Kongrenin karara bağlamadığı bir sorunu

çözmek için değil, bir Kongre kararını değiştirmek ya da kaldırmak konusunda da referandum hakkını tanımaktadır; referanduma başvurulması, parti Yönetim Kurulunca kararlaştırılır; fakat üyelerin % 5inin isteği üzerine Kurul, referanduma başvurmaya mecburdur. İsviçre Sosyalist partisinde, delegelerin beşte ikisinin veya ocakların dörtte birinin (bu, üyelerin en az onda birini temsil eder) isteği üzerine, Kongre kararlarının, tüm üyelerin oyuna sunulması gerekir; 1919'da Üçüncü Enternasyonale üye olunması, bu şekilde reddedilmiştir. Ancak liderlerin otoritesi üzerindeki bu sınırlamalar, gerçek olmaktan çok, biçimsel nitelikte kalmaktadır: Referandum, uygulamada pek kullanılmaz[1]; orantılı temsil, geniş bir alana teşmil edilmiş değildir (Fransa'da bile, Fransız Sosyalist Partisi Yönetim Kurulundaki orantılı temsil, 1945'te kaldırılmıştır; fakat fiiliyatta hâlâ kısmen yürürlüktedir); seçim usulü, yakarıda belirttiğimiz yollardan bir kayıtlamaya uğramaktadır. Liderlerin, kendi özgürlük ve ayrıcalıklarını sınırlayan usullerin önemini azaltma yolundaki bu çabaları, aslında, liderlerin otoritesinin güçlenmesi eğiliminin birinci şeklini meydana getirir. İkinci şekil ise, orduların itaatını sağlamaya yarayan yöntemlerin (zorlama ve ikna) geliştirilmesidir.

Partilerde, muhteva bakımından değilse bile, prensip bakımından klasik disiplin cezaları sistemini andıran bir disiplin cezaları sistemi, gitgide yerleşmiş bulunmaktadır. Partinin yapısına ve itaatın parti bakımından taşıdığı öneme göre değişen mükemmellikte yargı ve temyiz mercileri yaratılmıştır. Daha yüzyılın başında Sosyalist partiler, «disiplin kurulları»nı kurmuşlar, hatta bunları «uyuşmazlık kurulları»ndan ayırmışlardı; bunlardan ilki, üyelerden gelen kişisel disiplinsizlik eylemlerini, ikincisi ise iki parti organı arasındaki (bir ocakla bağlı olduğu federasyon arasında, iki ocak ya da iki federasyon arasında, federasyonla merkez arasında) kollektif uyuşmazlıkları hükme bağ-

1 F. Lachenal'e (*Le parti politique*, Bale, 1944, s. 79 not 140) bakılırsa, İsviçre Sosyalist partisinde bu usul, 1921'den beri kullanılmış değildir.

lıyordu. Hukukçular, burada ilginç bir ayrımın başlangıç noktasını ve yargı fonksiyonunun hayli gelişmiş oluşunun bir belirtisini görebilirler. Komünist ve Faşist partilerde bu sistem, daha da mükemmeldir. Örneğin, Nasyonal Sosyalist partide, Almanların hukuksever ruhu ve bir kimsenin kendi eşitlerince yargılandığı korporatif mahkemelere olan düşkünlükleri, çok gelişmiş bir örgüte vücut vermiştir. Bir yandan da, tutarlı bir yaptırımlar sistemi maydana getirilmiştir; bu yaptırımların bir kısmı sırf manevî (kınama), diğerleri ise maddidir: Statü kaybı (liderler için), geçici çıkarma, partide herhangi bir görev almaktan yasaklama, nihayet bunların en ağırı olan ihraç: Tek-partili ülkelerde ihraç, aynı zamanda çok ağır bir cezadır; bunun etkisi, parti topluluğunun sınırlarını aşarak, çıkarılan kişinin bütün sosyal ve meslekî hayatını etkileyecek sonuçlar doğurur; ilgili kişi, işini kaybetme tehlikesiyle karşılaşır, siyasal bakımdan şüpheli hale gelir, bir çeşit medenî *capitis diminutio*'ya uğrar. Bir çok-parti rejiminde bile, Komünist ve Faşist partiler, yukarıda gördüğümüz gibi, ihracı çok ciddîye alırlar. Totaliter bir topluluktan atılmanın doğurduğu manevî ıstıraptan başka, atılan kişi, eski dindaşları tarafından daima dikkat ve nefretle izlenir; bunlar kendisine karşı baskılara ve sosyal silâhlara başvurur, fırsat çıktığında da onunla «hesaplaşmak»ta tereddüt etmezler. Burada incelenmesi gereken şey, sadece yargı mekanizmasından, yaptırımların kararlaştırılmasından ve uygulanmasından ibaret değildir; uygulanan yaptırımların sayısı da, aynı derecede önemlidir. Bazı partilerde (örneğin, Sosyalist partiler) disiplin sistemi, çok uzun süredir mevcuttur; fakat ihraç cezası pek az verilmiş ya da hiç verilmemiştir. Komünist partilerde ise, bu sistem çok etkin şekilde işler ve devreli bir ritm gösterir: Belli zamanlarda parti, üyelerinin disiplinini az çok genel bir kontroldan geçirir ve hayli fazla sayıda ihraç cezası verir. Bütün sosyal gruplarda görülen doğal enerji kaybını önlemek ve partinin tutarlığını ve katılığını devam ettirmek bakımından çok etkin görünen bu sistem, «tasfiyeler» ve «temizlikler» sistemidir

İtaatın gelişmesi, partinin türdeşliği, «hizip» ve eğilimlerin yokluğunu da ifade eder. Uygulamada, disiplin kurumları ve tasfiyeler sistemi, parti ortodoksluğunun korunmasına ve üyeler arasında tam bir birliğin sürdürülmesine yardım eder. Ancak hiziplerin gelişmesi de, üyelerin özgür olduklarını ve liderlerin otoritesinin zayıfladığını göstermez; bu, daha çok, yönetici sınıf mensupları arasında bir görüş ayrılığı olduğunu ortaya koyar Her hizip kendi içinde otoriter bir yapıya sahiptir: Her biri, birkaç liderden ve bunların kendi etraflarına toplayıp, asıl parti içindeki disipline benzer bir disiplin altında tuttukları parti üyelerinden meydana gelir. Bölünme, kütleler düzeyinde değil, liderler düzeyinde olur; bu, genellikle alt liderlerin üst liderleri devirme, ya da bazı üst liderlerin yönetim kurullarında çoğunluğu sağlama teşebbüslerinin sonucudur. Hizipler, mahiyetleri gereğince, tabandan değil, tepeden gelen bir muhalefet teşkil ederler. Fakat herşeye rağmen, hiziplerin varlığı, liderler arasında yarattığı bölünme dolayısıyla, bunların otoritesinin doğal olarak zayıflamasına yol açar. Kısacası, hiziplerin etkisi, Devlet içinde kuvvetler ayrılığının etkisine benzetilebilir; kuvvetler ayrılığı da, kuvvetlerden her birini diğerleri vasıtasıyla sınırlandırır ve bunların tümüne ait olan iktidarı zayıflatır.

İtaatın kuvvetlenmesinde ikna metodu, yaptırımlardan da fazla etkili olmuştur. Bütün partilerde disiplin ve birlik çağrıları artmıştır. Bazı partilerde itaat, parti topluluğunun aslî temeli, parti üyelerini birleştiren dayanışmanın kaynağı haline gelmiştir. Parti, «bir doktrini benimseyerek birleşmiş bir vatandaşlar grubu» olarak tanımlanacak yerde, «bir disiplini benimseyerek birleşmiş bir vatandaşlar grubu» şeklinde tanımlanmaya başlamıştır. Fransız Komünist partisi, «saflarını, partinin felsefî görüşlerini paylaşmasa bile, parti disiplinine saygı gösteren, parti içinde partinin felsefî görüşlerinden başka görüşleri

savunmayan herkese açtığını» açıkça ilân etmektedir[1]. Dolayısıyla, teorik bakımdan, Marksist olmayan bir kimse, parti içinde Marksizmi eleştirmemek (ancak parti dışında eleştirmekte serbesttir) ve parti disiplinini kabul etmek şartıyla, Komünist partisine girebilir. Uygulamada bu çeşit üyeler, küçük bir azınlıktan ibarettir. Bununla birlikte prensip, disipline verilen temel önemi ve onun parti içindeki gücünü ortaya koymaktadır; çünkü doktriner bakımdan türdeş olmayan unsurları üyeliğe kabul edebilmek için, bir örgütün, tutarlığındantam anlamıyla emin olması gerekir. Burada da, partilerin sosyolojik yönden ordu tipine yaklaştıkları görülmektedir; ordu da da, örgütün gücü ve disiplinin sıkılığı, birbirinden çok farklı unsurlar arasında tutarlık sağlamaya ve bu temel çeşitlilik üzerinde bir birlik kurmaya imkân verir.

İtaata tanınan bu öncelik, tabiatiyle, ideolojik bakımdan bir gerilemeye yol açar. Çok gelişmiş bir doktriner ve felsefî temele dayanan Komünist partilerde bu durum, diğer partilere oranla, hemen farkedilebilecek derecede açık değildir. Bununla birlikte, Komünist partilerin bugünkü durumları, 1925-1930 arasındakiyle karşılaştırıldığında, doktriner fakirleşme hemen göze çarpar. Marksizm, birkaç basit ve katı ilkeye, sadeleştirilmiş bir kateşizme, ana amacı örgüte itaatı sağlamak olan bir pratik reçeteler külliyatına indirgenmiş bulunmaktadır. Gerçi kütlelere erişebilmek için, böyle bir basitleştirme elbette gereklidir; zaten Marksizmin gücü, tıpkı çocukluğumuzdaki kateşizm gibi, «her zekânın anlayabileceği» şekilde ifade edilebilir olmasındadır. Fakat doktriner fakirleşme, artık son noktasına varmıştır; liderlerin entellektüel hayatları aşırı derecede daralmış, aralarında gerçek bir teorik ve doktriner faaliyete rastlanmaz olmuştur. Fransa'da Komünist partisinin yayınladığı ya da esinlediği bütün siyasal dergiler içinde sadece, örgüt ve

[1] F. Goguel'den naklen, *Encyclopédie politique de la France et du monde*, 2'nci basım, Paris 1950, s. 286.

disiplin sorunlarına ayrılan *Cahiers du Communisme*'in ilginç nitelik taşıması, dikkati çekmektedir.

Doktrinerleri hor gördüklerini ya da onlara tali bir yer verdiklerini açıkça itiraf eden Faşist partilerde, bu zihnî fakirlik daha da belirgindir. Mussolini, «Faşizm, her şeyden önce eylemdir» diyordu; aslında Faşizm, örgütlenmiş, yani disiplinli eylemdir. Her türlü felsefî inançtaki üyelere hitap etme bakımından Faşist partiler, Komünist partilerden daha üstündür; parti içinde partininkilerden başka felsefî inançları savunmama zorunluluğu da, Komünist partilerdeki kadar sıkı değildir; çünkü genellikle parti kendisinin hiç bir felsefî inanca sahip bulunmadığını ilân eder. Disiplin, gerçekten topluluğun aslî temelidir. Ancak bu disiplinin kendisi de, bir doktrin, daha doğrusu bir mit niteliğini alır: Faşizmin temeli, doğrudan doğruya bir askerî düzen şeklinde tasavvur olunan bir düzen arzusudur. Nazi propaganda filmi *Hitlerjugend*'in en güzel pasajında, genç Komünistlerin çekici, anarşik ve düzensiz bir pikniğine katılmış bir Alman gencinin, birkaç yüz metre ileride ormanda kamp kurmuş, fevkalâde düzenli saflara dizilerek kusursuz bir koro halinde marşlar söyleyen bir grup Hitlerci gencin cazibesine kapılışı gösterilmekteydi. Burada disiplin, insan varlığının derinliklerinden doğmakta, bir estetik sistem ve bir din haline gelmektedir; yani disiplin, hem bir mit, hem de bir imandır.

Ancak benimsenen, istenen, arzulanan bu itaat, gene de varlığı hissedilen bir itaattır. Bu konuda nihaî mükemmeliğe, itaatın otomatikleşmesiyle erişilir ve böylece liderlerin otoritesi en sağlam temele oturmuş olur. Bu disiplin uyuşturması, çok ileri bir kütlelerle temas tekniğini içerir. Merkez, tamamen içiçe geçmiş sürekli bir etki-tepki zinciri vasıtasıyla, tabanın tutumlarını bütün ayrıntılarıyla öğrenir; bir yandan, kendi taktiğini bunlara göre değiştirirken, bir yandan da bu tutumları etkisi altına alır. Öyle ki, merkezin mi tabanı izlediğini, yoksa tabanın mı merkezi izlediğini söylemek, gerçekten imkân-

sızdır. Parti liderliği, aynı anda hem kütleleri dinler, hem onlara seslenir; bu seslenişine de daima, kütlelerden işitmiş olduklarına uygun bir biçim verir. Böylece liderlik, hafif müdahaleler ve son derece yumuşak baskılarda faaliyetini yürütür; fakat liderlik otoritesi, kendisine tabi olan kişileri ne kadar az tedirgin ediyor ve onların düşüncelerine ne kadar uygun düşüyorsa, o kadar derin ve süreklidir. Bu şekilde kütle, farkına varmaksızın, yavaş yavaş yönetilir, sevkedilir ve başka bir biçime sokulur. Kütlenin tavırları, gitgide kendisinden, kendi spontaneliğinden değil, liderlerin teşebbüsünden doğmaya başlar. Kütle, daima seçme özgürlüğüne sahip olduğunu sanırsa da, aslında itaatı gittikçe kuvvetlenir. Artık neyin kendisine ait olduğunu, neyin kulağına fısıldandığını ayırdedemez. Fısıldama gitgide artar; fakat kütle bunu gitgide az hisseder.

Şüphesiz, bu tasvir ettiğimiz, teorik bir şemadır; uygulamada işler, o kadar mükemmel yürümez; liderler, bunun gerektirdiği büyük akıl ve ustalığa her zaman sahip değillerdir. Ancak sistemin genel anlamı, «kütlelere kulak vermek»tir; bu formül, Komünist partilerin genel tutumunu iyi anlatır; yalnız şunu da eklemek gerekir ki, kütleler gitgide kendilerine söylenenleri tekrarlamaya, böylece liderler de gitgide kendi seslerinin yankısından başka birşey işitmemeye başlarlar. Bunu mümkün kılan şey, partinin mükemmel bağlantı sistemiyle, zamana ve kütlesel yapısına gayet iyi uyarlanan doktrininin mahiyetidir; ancak doktrinin etkisinin, bağlantının etkisi kadar önemli olmadığı muhakaktır. Bu gerçekten «serbestçe kabul edilmiş disiplin» imgesini yaratan, doktrinin muhtevasından çok, doktrin aşılamasının tekniğidir.

İktidarın Kişiselleşmesi. Partiler içinde, otoritenin biçimi değişime uğramakta ve iki aşamalı bir evrim kendisini göstermektedir: Birinci aşamada, yavaş yavaş kişisel liderlikten kurumsal liderliğe geçilmiştir. İkinci aşamada ise, bir geriye dönüş görülmekte ve otorite, kurumsal çerçevesini korumakla birlikte, yeniden kişisel bir nitelik almaktadır. Bu evrim, sadece si-

yasal partilere özgü değildir; diğer topluluklarda ve hepsinden önce Devlette de buna rastlanır.

Ondokuzuncu yüzyıl sonunda Sosyalist partilerin gelişimi ve daha sonra bunların metotlarının başka partiler, özellikle Hıristiyan Demokrat partiler tarafından taklid edilmesi, yönetici kurumların geliştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Eskiden bu kurumlar, çoğunlukla, pek basitti. Yöresel düzeyde otorite, partinin parlamentodaki üyesine, bir patrona, yahut başkanlık görevini ya resmen üzerine alan ya da perde gerisinde kalan birtakım nüfuzlu eşrafa aitti. Gerçi ulusal düzeyde resmi kurullar ve bürolar mevcuttu; fakat etkin yönetim tanınmış kişilerce sağlanıyordu. İtaat, Disraeli, Gladstone, Gambetta gibi şahıslara karşı gösteriliyordu. Resmî kurumlar, yapay ya da esnek karakterdeydiler; bunlar, birer süs niteliğinde kaldıkları ve üyeleri gerçek otoriteye sahip bulunmadıkları takdirde yapay: kişisel nüfuz oyunlarına elverişli oldukları takdirde ise, esnek bir görünüm taşıyorlardı. Oysa Sosyalist partiler, makamın, onu işgal eden kişiden daha önemli olduğu, örgütlenmiş ve kurumlaşmış bir liderlik yaratmak için büyük çaba harcamışlardır. Burada iki ilke, kendilerine yol göstermişe benzemektedir. Birincisi, iktidarın birkaç kişinin elinde toplanmasını önlemek için, otoriteye piramitsel bir biçim vermişlerdir. Üç kademe organ (bunların adları ülkeden ülkeye değişir) arasında genellikle bir ayrıma gidilmesinin nedeni budur. Sözü geçen organlar, çok az sayıda üyeden kurulu sürekli bir organ olan Büro; daha geniş ve yarı-sürekli nitelik taşıyan ve federasyonlardan birkaç temsilcinin Büro ya katılmasından meydana gelen Komite («Genel Konsey», «Ulusal Konsay», v.b.); ve niheyet, bütün partinin delegelerinden kurulan yıllık Kongredir. Prensip olarak, karar yetkisi Kongrenindir; Ulusal Komite, Kongreler arasında ve Kongrece saptanan çerçeve içinde hareket edebilir; Büro ise, sadece bir yürütme organıdır. Oysa, uygulamada Büro, temel bir rol oynar. Öte yandan Sosyalist partiler, siyasal ve yönetsel işler-

le görevli olan Yönetim Komitesinin ve Büronun yanı sıra, akçalı denetim yetkileriyle donatılmış bir «Denetim Kurulu» kurmak suretiyle, bir çeşit yatay kuvvetler ayrılığı da yaratmışlardır; bu organın kurulması, hem liderleri her türlü kötü eğinimden koruma isteğinin, hem de militanların liderlere karşı besledikleri güvensizliğin bir belirtisidir. Parti mahkemelerinin, disiplin kurullarının ve uyuşmazlık kurullarının kurulması, bu kuvvetler ayrılığını yargısal düzeyde tamamlamaktadır.

Böylece, ilk bakışta, çok ileri bir kurumlaşma mevcut görünüyordu; oysa, gerçek öyle değildi. Bir defa, bu gelişmiş örgütün kurulması, pek de kolay olmamıştı. Sosyalizmin kurucularından bazıları, çok otoriter, kişisel iktidarlarına çok bağlı ve bunu kurumsal biçimler içinde sulandırmaya pek eğilimli olmayan kişilerdi. Birinci Enternasyonale, fiilen Karl Marx'ın etkisi hâkim olmuştu. İlk Alman Sosyalist partisinin kurucusu Lassale, bu partiye, kendi otoritesinin hâkim olduğu, açıkça diktatoryal bir yapı vermişti. Kurumsal çerçevenin meydana getirilişinden sonra da, her zaman için büyük kişisel nüfuza sahip liderler görülmüştür: Stauning, Branting, Julis Guesde, Jaurès, Vandervelde, Léon Blum gibi kişilerin kendi Sosyalist partilerinde oynadıkları rol, bunların resmî görevlerinin sınırlarını açıkça aşmıştır. Gerçekte, kurumsal görünüş ardında, Sosyalist partiler içindeki iktidar da aynen daha önceki burjuva partilerindeki kadar kişiselleşme eğilimi göstermiştir. Bu, Sosyalist partilerin kütlesel yapısıyla açıklanabilir. M. Maurice Thorez'in dediği gibi, şu bir gerçektir ki, «işçiler, özellikle küçük burjuvaziye arız olan, bireylerin rolünü inkâr hastalığına istidatlı değillerdir»[1]. Onlar, doğal gerçekçilikleriyle, görevin gerisindeki kişiyi farkeder, unvana değil, bireye itaat gösterirler; rütbe ve üniformadan çok kişisel niteliklere güvenirler. Kurumlara olan inanç, belli bir soyut

[1] *Le Monde*'dan naklen, 23 Aralık 1949.

hukuk kültürüne ve burjuvaziye özgü bir şekil ve unvan saygısına dayanır.

Ancak, Sosyalist partilerin mücadele etmeye çalıştıkları şey de, bu iktidarın kişiselleşmesi eğiliminin ta kendisidir. Sosyalist partiler, sözü geçen eğilimi, kendi yapılarında mümkün olduğu kadar sınırlandırmak istemişlerdir. Bu arada, bütün yönetim organlarının kollektif nitelikte oluşu, yukarıda tasvir ettiğimiz görev bölümünü pekiştirmiştir; kural olarak, «liderler» ve «başkanlar»değil, sadece komiteler, bürolar ve bunların kararlarını uygulamakla ödevli sekreterler vardır. İlk Komünist partileri de, aynı şekilde davranmışlardır. O zamanlar, Rusya'da lider kültü yoktu. Lenin'in prestiji çok büyük olmakla beraber, bizzat Lenin, bunu sınırlı tutmaya ve kişisel iktidarın gelişmesini önlemeye çalışmıştı. Rus Komünist partisinin faaliyetleri, gerçekten, kollektif karakterini koruyordu; komitelerde gerçek tartışmalar oluyor, kararlar gerçekten ortaklaşa alınıyordu. Bolşevikliğin ilk günlerinde, eşitlik duygusunun çok derinlere işlemiş olduğunu unutmamak gerekir; o kadar ki, *başlangıçta bütün memurların aynı ücreti* almaları, Halk Komiserlerinin de diğerleriyle aynı düzeyde bulunmaları kararlaştırılmıştı. Aynı özellikler, Yabancı Komünist partilerde de görülmekteydi; bunlarda da, kütlelerdeki kişisel iktidar eğilimlerinin kontrol altına alınmasına çalışılıyordu. Komintern'in, Sosyalizmin büyük simalarını görevden uzaklaştırma ve komuta mevkilerine güvenilir kişileri geçirme isteği, bunda çok etkili olmuştur; partiler, ilk sosyalist partilerdeki gibi, birinci sınıf liderler, parlak şahsiyetler bulamamışlardır.

Bu eğilimi tersine çeviren, Faşist partiler olmuştur; lider kültünü ilk geliştiren, lideri bir makam sahibi değil, bir kişi olarak düşünen ilk partiler, bunlardır. Faşist partiler, ilk defa olarak, kütlelerin kişisel iktidar yönündeki doğal özlemini kontrol altında tutacak yerde, bunu parti tutarlığını güçlendirmek ve parti örgütünü sağlam temellere oturtmak amacıyla

kullanmışlardır. Bunlar için otorite, seçimden değil, liderden gelir; liderin otoritesi ise, onun kendi kişiliğinden, bireysel niteliklerinden, yanılmazlığından, Tanrının ortaya çıkardığı bir kişi oluşundan doğar. Faşistler, «Mussolini daima haklıdır» derlerdi. Almanlar, daha da ileri gitmişler ve Adolf Hitler'in egemenliğini açıklamak ve meşrulaştırmak için, yepyeni bir hukuk teorisi, *Führung* teorisi, icat etmişlerdi. Sonunda, Komünist partilerde bu örneği izlediler ve çeşitli nedenlerle, eski politikalarından döndüler. Rus Komünist partisinin geçirdiği dönüşüm ve SSCB'de iktidarın evrimi, şüphesiz, burada önemli bir rol oynadı; çünkü her ulusal parti, kendi örgütünü, büyük biraderinkine yakından benzetmişti. Rusya'da Stalin kültünün gelişimi, Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da ve dünyanın bütün Komünist partilerinde iktidarın kişiselleşmesi eğilimlerinin gelişmesini kısmen açıklamaktadır. Nitekim M. Maurice Thorez, yukarıda değindiğimiz Marksizmde ve işçi zihniyetinde liderlerin rolüne ilişkin çözümlemesini, Mareşal Stalin'in yetmişbirinci doğum yıl dönümü münasebetiyle yapmıştı.

Aynı şekilde, Direniş Hareketinin ve parti şehitlerinin etkisine de işaret edilebilir. Kurtuluştan sonra parti, hayatlarını kaybedenler hakkında gerçek bir azizler edebiyatı meydana getirmek suretiyle, propagandasını büyük ölçüde bunların hatıralarına dayandırmıştır. Ölü kahramanlar kültü ise, doğal olarak, yaşayan kahramanlar kültüne yol açar. Nihayet, bu evrimde, etkinlik nedenleri de şüphesiz önemli bir rol oynamıştır; çünkü Faşist propagandanın başarıları, Komünistlere lider mistiğinin kütleler arasında nasıl sempati titreşimleri uyandırdığını anlatmış ve parti, her zamanki gerçekçiliğiyle, olaylardan kendisine ders çıkarmasını bilmiştir. Ne olursa olsun, Kurtuluştan bu yana Komünistler, üyelerde liderlere karşı kişisel bağlılığı geliştirme yolunda sistemli çabalar harcamışlardır. Ancak Komünist partiler, hiç değilse ulusal liderler bakımından (Stalin müstesna), bu işi Faşist partiler gibi

yapmazlar. Liderleri üstün insanlar olarak düşünmeyip, tersine bunlarla çevreleri arasında dikkatli bir ilişki kurmaya, kendilerini her türlü erdemin modeli gibi tanıtmakla yetinerek günlük hayatta onlara önemli bir yer vermeye çalışırlar (Komünist liderler hakkındaki biyografilerin genel tonu, Mark

Maurice THOREZ'in Partisine katılıyorum

- Emekçilerin, İşçi Sınıfının, Fransız Ulusunun PARTİSİ.
- Şimdiye kadar tek bir lideri en küçük lekeye bulaşmamış olan PARTİ.
- Stalingrad kahramanlarına karşı dövüşmeyi reddeden ve Viet-Nam'daki Emperyalist savaşa derhal son verilmesini isteyen bütün namuslu kişilerin PARTİSİ.
- Fransa'ya, Barış içinde, Ekmek, Mutluluk ve Özgürlük getirecek PARTİ.

Aziz Maurice Thorez,

Size uzun ömür ve sağlık diler; ellinci yıldönümünüz dolayısıyle, Fransız Komünist Partisine ve Barışı sağlama çabasına katılırım.

Adım .....

..... yaşındayım ve ..... da

..... olarak çalışıyorum.

Adresim .....

Bu formu, Merkez Komitesi binasında Maurice Thorez'e gönderiniz: 44, rue le Peletier, Paris (9e).

Şekil 23. Fransız Komünist Partisi Üyelik Formu.

Twain'in alaya aldığı, eğitici karakterdeki «cici çocuk» hikâyelerini andırır). İktidarın bu kişiselleşmesi, çok ileri gidebilir.

M. Maurice Thorez'in ellinci doğum yıl dönümünde parti, mektup biçiminde yazılmış özel üyelik formları dağıtmıştır: «Aziz Maurice Thorez, size uzun ömür ve sağlık dilerim; ellinci yıl dönümünüz dolayısıyle, Fransız Komünist partisine katılıyorum, ilâh..». Formun tepesinde, «Komünist partisine katılıyorum» değil, «Maurice Thorez'in partisine katılıyorum» sözleri yer almıştır (Şekil 23).

İktidarın kişiselleşmesine ek olarak, bazen iktidar gerçekten ilâhi bir nitelik de alır. Bu, çok eski bir otorite biçimi olan Tanrı-Kral sisteminin yeniden canlanışıdır. Faşist partilerde ve Stalin devrinde Komünist partilerde görülen durum budur[1]. Lider, herşeyi bilir; herşeye kadirdir; hiç yanılmaz; sonsuz derecede iyi ve akıllıdır; ağzından çıkan her söz gerçektir; ondan gelen her istek, partinin kanunudur. Modern propaganda yöntemleri, lidere olağanüstü bir heryerdelik kazandırılmasını mümkün kılar: Radyo sayesinde, sesi her yere ulaşır; resmi, her devlet binasında, her duvarda ve her militanın evinde asılıdır. Bazen, bu gerçek varlığın yanında, o kişinin görünmezleştiği de olur. Rusya da Stalin'in resim ve heykelleri her yerde mevcut olduğu halde, Stalin nadiren halkiçinde görünürdü. Bunun en aşırı hali, sesi ve unutulmaz hayali herkesi hayatının her amnda takip eden diktatör, bir romancının hayal gücünün yarattığı olan George Orwell'in «Büyük Kardeş» idir; fakat Büyük Kardeş, bir imgeden ve bir sesten ibarettir; Büyük Kardeş mevcut değildir. Tanrılaştırılan kişisel iktidar, sonunda kişisel olmaktan çıkar; lider, gerisinde başkalarının emir verdikleri bir heykelden, bir isimden, bir efsanaden ibaret kalır. Böylece, bir bakıma, lider de kurumlaşmış olur.

[1] Stalin'in ölümünden bu yana, S S C B'de iktidarın kişiselleşmesine karşı açık bir tepki ve Lenin'in koymuş olduğu «kollektif liderlik» ilkesine bir dönüş görülmektedir. Bununla birlikte, bazı Komünist partiler, özellikle Fransız Komünist partisi, bu eğilime karşı direnme göstermektedir.

IV. PARTİ LİDERLERİ VE PARLAMENTO ÜYELERİ

Parlamento üyeleriyle parti liderleri arasındaki ayrım, seçmenlerle parti üyeleri arasındaki ayrıma paraleldir: Parlamento üyeleri (ya da daha genelleştirerek, ulusal ve yöresel düzeydeki seçilmiş temsilciler), seçmen kütlesini temsil ederler; liderler ise, parti topluluğunun başındadırlar. Bunların karşılıklı ilişkileri sorunu, büyük önem taşır: Demokrasi, parlamento üyelerinin parti liderlerinden, seçmenlerin de parti üyelerinden önde gelmesini gerektirir; çünkü seçmenler, parti üyelerinden daha geniş bir grup teşkil eder ve onları da içlerine alırlar. Uygulamada ise, çoğu zaman bunun tersi olur; birçok partilerde, parti liderlerinin, militan üyeler adına parlamento üyelerine emir vermeleri yönünde bir eğilim göze çarpar. Partinin, seçimli temsilcileri üzerindeki bu hâkimiyeti, liderlerin parti üyeleri topluluğu içindeki oligarşik mahiyeti ile karşılaştırıldığında, «dış» oligarşi diye adlandırılabilecek bir çeşit oligarşi teşkil eder.

Bu eğilim, ne geneldir, ne de mutlak. Üstelik, parti liderleriyle parlamento üyeleri arasında içiçe geçme durumlarına da sık sık rastlanır. Uygulamada, ileri gelen liderler, hem ülkeden bir seçim vekâleti almış, hem partinin yönetici mevkilerini işgal etmişlerdir. Bu iki fonksiyonun birbirinden ayrılması yavaş olmuş ve partinin üstünlüğü, ancak ard arda birtakım evrelerden geçerek yerleşmiştir. Böylece, partilerin gelişiminde üç evreyi ayırdetmek mümkündür: parlamento üyelerinin partiye hâkimiyeti, parlamento üyeleriyle parti liderleri arasında nisbî denge durumu, nihayet partinin parlamento üyeleri üzerindeki hâkimiyeti. Bu evrelerin herbiri, belli bir parti tipine uygun düşmektedir.

Bununla birlikte, genel etkenler, partinin iç yapısının içerdiği bu eğilimi güçlendirebilecek ya da zayıflatabilecek gibi görünmektedir. Örneğin, bloke listeli ve kesin sıralı orantılı temsil, tabiatıyle, parlamento üyelerini, bu listeleri hazırlayan ve isim sırasını saptayan parti-içi liderlere bağımlı kılar. Bunun-

la birlikte, karma liste ve basit çoğunluk sistemi, bu eğilimi zayıflatır. Tek-isim sistemi ise, tersine, seçimli temsilcilere geniş bir bağımsızlık verir; ancak istisnaî olarak iki-parti sisteminde, seçime rakiplerden birinin ya da ötekinin renkleri altında girme zorunluğu, yani hemen hemen tekelci bir sistem, adayı bir kez daha parti seçim komitelerinin hâkimiyeti altına sokar.

Parlamento Üyelerinin Partiye Hâkimiyeti. Fransız Radikal Sosyalist partisi, parlamento üyelerinin parti içindeki üstünlüklerini sağlamakta kullanılan metodlara iyi bir örnek teşkil eder. 1955 reformundan önce Yönetim Kurulu, bütün senatörleri, milletvekillerini, il genel meclisi üyelerini ve nüfusu 50.000'i aşkın şehirlerin belediye meclisi üyelerini *tabiî* üye olarak içine alıyordu; federasyonlardan gelen seçimli delegeler, başkanları ve genel sekreterleriyle birlikte, bunların aşağı yukarı üçte biri oranındaydı. Dolayısıyle, partili ulusal ve yöresel temsilcilerin kurulda mutlak üstünlüğü vardı; bunların kendi aralarında da, parlamento üyelerinin etkisi hâkimdi. Parlâmento üyelerinin, herşeyden önce, çevrelerindeki prestijleri dolayısıyle, manevî nüfuzları mevcuttu; fakat bunlar, yetersayı kuralları sonucunda, sayısal bakımdan da üstünlük sağlıyorlardı; çünkü kurul görüşmelerinin geçerli olabilmesi için, yalnız 150 üyenin hazır bulunması yetiyordu (oysa, 1936'da kurulan 1.800 üyesi vardı) ve bunlar arasında parlamento üyelerinin oranı, tabiî çok yüksekti. Üstelik, il delegeleri bütün toplantılara çağrılmıyordu. Şunu da eklemek gerekir ki, parlamento grubu, Yönetim Kurulu karşısında büyük ölçüde bağımsızdı. Genel politika hakkında, hatta hükümete katılma konusunda hiçbir kesin kural yoktu. Bazı kongreler, Radikal bakanların (1928'de Poincaré hükümetinden, 1934'de de Doumergue hükümetinden) istifasına yol açmış olmakla beraber, bu, parlamento üyelerine baş kaldıran tabandaki militanların baskısıyla değil, bir parlamenter kliğin diğeri aleyhine harekete geçmesi sonucunda olmuştu; Radikal bakanların çoğu da bunu benimsemiş ve Kongre kararım bir mazeret ve bahane olarak kullanmışlardı. Birinci Dünya Sava-

şından sonra, aktif parti üyelerine, hükümet buhranları sırasında parti tutumunun tayini konusunda birtakım yetkiler verme teşebbüsünde bulunulmuştur; Gironde'un Cadillac şehrindeki Radikal komite başkanının teklifi üzerine, Radikal parlamento üyelerinin yeni kabineye katılmaları sorununun, parlamento gruplarıyla o sırada Paris'te bulunan Yönetim Kurulu üyelerini içine alacak bir komite (buna «Cadillac Komitesi» adı verilmiştir) tarafından incelenmesi kararlaştırılmıştır. Fakat parlamento üyeleri, hemen daima bu komitede çoğunluğu sağlamışlar ve dilediklerini yaptırmışlardır.

Parlamento üyelerinin parti üzerindeki bu hâkimiyetleri, partiye çok ademimerkeziyetçi bir yapı verir. Her milletvekili, diğer milletvekillerinden tamamen bağımsız olarak, yöresel komiteleri dilediği gibi kontrol eder. Merkezî liderlik, ne vasalleri üzerinde iktidarı, ne de onların gözünde itibarı olan bir feodal krala benzer. Parti lideri, ancak kişiliği sayesinde biraz otorite sağlayabilir; bu da zorunlu olarak, istikrarsız niteliktedir. Parlamento grubunun kendine özgü bir iradesi, ortak bir eylemi ve oy disiplini yoktur. Önemli bir oylamada, Radikal milletvekillerinin aynı tutumu benimsemeleri nadirdir: Genellikle grup «lehte», «aleyhte» ve «çekimser» olmak üzere üçe bölünür. Bazen bir «parlamento grubu» düşüncesi bile kaybolur. Kara Avrupası ülkelerinin çoğunda grup düşüncesi, orantılı temsilin kabülünden sonra ortaya çıkmıştır; daha önceleri milletvekilleri, tamamen gayrıresmî bir şekilde, eğilimlerine göre sınıflandırılıyordu. Fransız Radikal partisinde 1911'e kadar hüküm süren durum, daha da ilginçti: Milletvekilleri, Mecliste, çoğu zaman aralarında rekabet bulunan *iki* grup «Radikal Sol» ve «Radikal Sosyalist Sol») halinde toplanıyorlardı. Hatta bir kısmı, bir yandan Radikal partide üye iken, bir yandan da, bir merkez partisi olan Demokratik İttifaka üye olmuşlardı. Yürütme Kurulu, 1 Ocak 1911'den başlamak üzere, Mecliste «Radikal Cumhuriyetçi ve Radikal Sosyalist parti grubu» tek adıyla bir grup kurmaya karar verdi.

Fakat Senatodaki Radikaller, kendi gruplarına «Radikal Sol» adını vermeye devam ettiler ve çoğu zaman, meclisteki Radikallerden farklı bir politika izlediler. Görülüyorki, parlamento üstünlüğü, zayıf bir yapı ve geniş bir ademimerkeziyetle düşümdeşmiştir.

Bu düşümdeşlik, genel bir kural sayılabilir. Parlamento üstünlüğü, belli bir sosyal yapının ve partilerin evriminde belli bir evrenin ayırıcı özelliğidir. Özellikle, komitelere dayanan eski tipte «burjuva» partilerinde, yani muhafazakâr ve merkezci partilerde durum böyledir. Seçimlere ve parlamento faaliyetlerine katılmak, bu partilerin gerçek varlık sebebini, tek meşruluk kaynağını ve tek eylem tarzını teşkil eder. Bunların bütün çabaları, mümkün olduğu kadar çok milletvekili çıkarmak ve onlar vasıtasıyla hükümete veya muhalefete katılmak üzerinde toplanmıştır. Dolayısıyle, milletvekillerinin parti içindeki iktidar mevkilerini ellerinde tutmaları doğaldır. Üstelik, seçimi kaybetmiş olan adaylar ya da rakip aday adayları, yani muhtemel parlamento üyeleri dışında kendilerine meydan okuyabilecek hiç kimse yoktur. Seçim ve parlamento alanı dışında, bir parti hiyerarşisi kurmak mümkün değildir; çünkü bunun dayanacağı bir temel yoktur. Bu kadro partilerinde militan üyeler, hem bir taban teşkil edemiyecek kadar sayıca az hem iltimas ve çıkar dağıtan seçimli temsilcilere fazla bağlı ve parlamento ve hükümet makamlarına karşı fazla saygılıdırlar. Partinin yönetim örgütü de, bir bürokratlar sınıfı yaratamıyacak derecede zayıf ve ilkeldir. Nihayet, bu burjuva partilerinde parlamentoya girmek, seçimli temsilcinin militanlara göre sınıf değiştirmesini içermez; Sosyalist partilerde ise bu, «proleter» temele «burjuvalaşmış» milletvekilleri arasında düşmanlık yaratma eğilimindedir. Parlamento üyesinin iktidarım, ancak para gücü dengeleyebilir. Fakat, yukarıda gördüğümüz gibi, malî destekçiler, parti liderleri üzerinde genellikle sürekli bir etki sahibi değillerdir. Ondokuzuncu yüzyıl sonunda İngiliz Muhafazakâr partisinin durumunu tasvir eden Ostrogorski, pek haklı olarak, malî destekçilerin bu işi «küçük adamlara»

bıraktıklarını gözlemlemişti. Bunlar, genellikle, belli durumlarda, belli amaçlar için müdahalede bulunurlar. Böylece, parti liderlerine, partinin eylemlerini belli bir yöne çevirttirebilirler; fakat gerçek anlamda rakip bir hiyerarşi kurarak onların yerine geçmezler ve partiyi bizzat yönetmezler. Bunları, parlamento üyelerinin gerçek rakipleri olarak kabul etmek doğru olmaz.

Şüphesiz, bu genel kuralların istisnaları vardır. Bazen, iyi örgütlenmiş, merkeziyetçi ocak partilerinde, parlamento üstünlüğü yönünde çok belirgin eğilimler görülür; M.R.P. bunun iyi bir örneğidir. Bu partinin militanları, parlâmento üyelerinden ayrı bir iç hiyerarşinin kurulmasına imkân verecek kadar çoktur; aynı hiyerarşi, Hıristiyan İşçi Sendikaları veya partinin «uzmanlık ekipleri» gibi başka güçlere de dayandırılabilir; aslında, böyle bir hiyerarşi vardır da. Fakat M.R.P., bu hiyerarşinin parti yönetiminde önemli bir rol oynamasını önlemek için, tüzüğünde büyük çaba harcamıştır; seçimli temsilcilerin üstünlüğünün garantilenmesi amacıyla, her türlü güvenlik tedbirine yer verilmiştir. Parlamento gruplarının delegeleri, Ulusal Komitede sandalyelerin resmen üçte birini işgal ederlerse de (Tüzüğün 32'nci maddesi), gerçek nüfuzları çok daha büyüktür. Gerçekten, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu gruplarının resmî temsilcilerinin yanı sıra, Komitede şunları da görürüz: (1) M.R.P.'nin Genel Başkanı ve Genel Sekreteri (bunların senatör ya da milletvekili olmaları mümkündür; çoğu zaman da öyledirler); (2) M.R.P. üyesi olmak şartıyla, iki Yasama Meclisinin Başkanları; (3) Halen görevde bulunan ya da son Kongre tarihinde görevde bulunmuş olan bakanlar; (4) Parlamento üyelerinden herhangi iki kişi; (5) Kooptasyonla seçilen militanlar (bunların da milletvekili veya senatör olmaları mümkündür); (6) Fransız Birliği Meclisi parti grubunca, «kendi gücü oranında ve diğer iki grup karşısında bu grubun orantılı temsilini sağlayacak sayıda» seçilen üyeler. Bu sonuncular da, parlamento ya da yöresel kurullar tarafından Meclise seçildiklerinden, parlâmento üyelerinin zihniye-

tini taşırlar; bunlarla birleşince, parlamento üyeleri Komitede çoğunluğu sağlar ve yöresel federasyonların temsilcileri azınlıkta kalır. Ayrıca, milletvekilleri ve senatörler federasyonlarca aslî delege olarak seçilemezlerse de, yedek delege seçilmeleri mümkündür; kendilerinin Paris'te bulunmaları, bu düzeni çok avantajlı kılar.

Partinin yönetimiyle görevli sürekli bir organ olan Yönetim Kurulunda, milletvekillerinin ve senatörlerin üstünlüğü, daha da belirgindir. Bu kurulda, federasyonların onsekiz delegesine karşılık, parlamentodan oniki delege, görevdeki bakanlar ya da beş eski bakan, partinin başkanı ve genel sekreteri (gerçekte bunlar, çoğu zaman parlâmento üyesidir), kooptasyonla seçilmiş beş üye (bunların da parlâmento üyesi olmaları mümkündür) ve Fransız Birliği Meclisi parti grubundan iki üye mevcuttur. Her iki organda görevdeki bakanların bulunuşu da, bunların militanlar gözündeki açık prestijleri dolayısıyle, parlamento üyeleri bakımından ayrı bir güç kaynağıdır. Bu tüzük düzenlemelerini, Belçika Hıristiyan Sosyal partisince kabul edilen tamamen karşıt nitelikteki hükümlerle karşılaştırabiliriz; bu partide bakanlık mevkii, Ulusal Komite üyeliği ile bağdaşmaz (İtalyan Hıristiyan Demokrat partisinde de benzer bir düzen mevcuttur). Parlamento üyelerinin ve bakanların bu üstünlüğü, M.R.P.'de büyük bir enerji kaybına sebep olmakta ve onu bir çeşit Hristiyan Radikal Sosyalist parti durumuna düşürmektedir. Belki de bu, parti militanlarının ilerici sosyal doktrinleriyle, parti seçmenlerinin genel tutuculuğu arasındaki büyük farkın sonucudur. Seçmenleri elde tutabilmek için, militanların parti liderliğini ele geçirip, onu kesinlikle sola kaydırmasını önleyecek bazı şeyler yapmak gerekmiştir. Şüphesiz, seçmenlerin ılımlılığıyla militanların aşırılığı arasındaki bu karşıtlık, bütün partilerde görülür. Ancak hiçbir partide bu derece belirgin görünen bir karşıtlık olmadığı gibi, iki topluluk arasındaki oransızlık da hiçbir partide bu kadar büyük değildir. Anılan noktalar, bu tipte bir partinin yöne-

timinde parlamento üyelerinin sahip bulunduğu istisnaî etkiyi açıklayabilir.

Amerikan siyasal partileri ise, başka çeşit bir istisna meydana getirir: Yani, parlamento üyelerinin her zaman ön planda bir rol oynamadıkları, zayıf yapılı, ademimerkeziyetçi bir komite partisi. Ancak burada, çok önemli bir takım ayrımlar yapmak gereklidir. Bölgesel farklarla zaman bakımından mevcut farkların çok büyük oluşu nedeniyle, Amerikan partilerinin örgütlerini incelemek çok güçtür. Partilerin örgütü, New York devletiyle Rocky Mountains'da, Kuzeyle Güneyde birbirinin aynı değildir. Aynı federe devlet içinde de örgüt, ileri gelen kişilerin degişmesi sonucunda, birkaç yıl içinde değişikliğe uğrayabilir. Kongre üyesi (senatör ya da temsilci, fakat özellikle senatör) yöresel parti makinesinin başında olduğu ve patron rolü oynadığı takdirde, partinin gerçek lideri odur ve buna Kongre üstünlüğü demek doğru olur. Buna karşılık makine, Kongre üyesi olmayan bir patronun elindeyse, senatör ve temsilciler, tamamen ona bağlı durumdadırlar; yani parti, Kongre üyelerine hâkimdir. İki-parti sistemi, hatta tekparti sistemi (Güney devletlerinde Demokrat parti), bu hâkimiyeti kuvvetlendirir; parti tarafından aday gösterilmek, seçimden daha büyük önem kazanır. Parti, orantılı temsilde olduğu gibi, milletvekillerini seçtirir ya da seçilmelerine engel olur. İşte ön-seçimler sistemi, komitelerin adaylar üzerindeki bu iktidarını sınırlandırmak ve adaylara belli ölçüde bir bağımsızlık kazandırmak amacıyla kabul edilmiştir. Ancak bunun her yerde özellikle büyük şehirlerde ve Güneyde gerçekleştiği söylenemez. Seçmenlerin güvenini korumalarına rağmen parti liderlerinin etkisiyle ön-seçimlerde reddedilmiş olan birçok eski Kongre üyeleri, buna örnek gösterilebilir.

İngiliz partilerinin ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki evrimi, parlamento üstünlüğü hakkındaki bu birkaç gözlemi tamamlayıcı niteliktedir; İngiltere'de parlamento üstünlüğü, genel kurala aykırı olarak, çok belirgin bir merkeziyetle

düşümdeşir. Bunu açıklayacak bir etken, şüphesiz, parlamento gruplarının iç yapısıdır. Parlamento üyeleri, partiyi yönetmişlerdir ama, kendileri de liderleri ve *Whip*'ler tarafından yönetilmişlerdir; parlamento üyelerinin disiplini, partinin merkeziyetçiliği sonucunu doğurmuştur. Şüphesiz, o zamanlar bu disiplin henüz pek sıkı değildi; fakat gene de, aynı dönemdeki diğer parlâmento gruplarının pek çoğundan çok daha üstündü. Bununla birlikte, 1880'lerde tabandaki örgütlerin ve iç hiyerarşilerin gidgide gelişmesi sonucunda, gerek Whi'lerde gerek Tory'lerde, parlamento üyelerinin parti üzerindeki otoritesi saldırıya uğramıştır. Buhran, Birmingham komitesinin Liberal partinin yapısında yarattığı değişimden sonra, ilkin bu partide kendini göstermiştir. 1878'de Bradford'da, şehri onsekiz yıldır Parlamentoda temsil etmiş bir milletvekili ve eski bir bakan olan W.F. Forster'la, yöresel parti komitesi arasında şiddetli bir anlaşmazlık çıktı; anlaşmazlığın konusu, yöresel komite tüzüğünün, adayların komite kararlarına uyacaklarına dair komiteye teminat vermelerini öngören 15'nci maddesiydi. Forster, bunu kabul etmedi. Bunun üzerine bütün ülkede, milletvekilleriyle komitelerin ilişkileri sorunu üzerinde ateşli bir tartışma başladı. Nihayet, parti lehine olmak üzere, bir uzlaşmaya varıldı. Eğer Forster, bunu izleyen yasama dönemi içinde ölmemiş olsaydı, parti komitesi, kendisini seçimlerde tekrar aday gösterecek değildi.

Birkaç yıl sonra da, Newcastle'da ünlü Radikal lider Cowen, komite tarafından yenilgiye uğratıldı. Hatta Liberallerin 1880'deki zaferinden sonra Parti Merkez Bürosu, yöresel örgütlerden, disiplinsiz milletvekillerini yola getirmelerini istedi; fakat aslında, Merkez Bürosunun kendisi, parlamento liderlerinin yönetimindeydi. Nihayet, Liberal partinin yeniden örgütlendirilmesi, milletvekillerinin etkisini azaltmaktan çok, merkeziyeti pekiştirdi; yöresel düzeyde, her milletvekilinin kendi seçim bölgesi komitesi üzerindeki otoritesi zayıfladı; buna karşılık, ulusal düzeyde, liderlerin partinin tümü üzerindeki oto-

ritesi kuvvetlendi. Liderlerin milletvekilleri üzerindeki otoritesi, daha da çok arttı; grup disiplini, daha sıkılaştı ve sertleşti. Marriot değiştirgesinin oylanması sırasında (Marriot, disiplinsiz bir Liberal milletvekiliydi) hükûmet, yenilgiye uğradığı takdirde Parlamentoyu feshedeceğini bildirdi ve Marriot'un peşinden gitmeye hazırlanan Liberallere, parti disiplinine uymazlarsa komitelerinin kendilerini yeniden aday göstermiyeceğini hatırlattı. Sonunda, bunların çoğu boyun eğdi ve ancak beş tanesi Marriot'u izledi (1882). «Home Rule» krizinden sonra, Liberal örgütler tamamen parlamento liderlerinin otoritesi altına girdi.

Muhafazakar parti de, Randolp Churchill'in gerçekleştirdiği reformlardan sonra, benzer bir kriz geçirdi; 1883'te parti örgüt liderlerinden meydana gelen Birlik Konseyi, *Whip*'lerden ve birkaç parlamento üyesinden kurulu bulunan Merkez Komitesinin feshini istedi; bu komite, partinin akçalı işleriyle ve adaylık sorunlarıyla uğraşmakta ve partiye fiilen hâkim bulunmaktaydı. Nihayet, boşuna geçen görüşmelerden sonra, parlamento grubu lideri Lord Salisbury, Birlik Konseyini, parti genel merkezindeki yerinden attırdı. Neticede bir uzlaşmaya varıldı: Komiteye, parlâmento üyelerinin yanı sıra, iki de örgüt lideri girecek ve bunlar, özellikle genel politikayla, adaylıklarla ve akçalı işlerle uğraşacaklardı. Randolp Churchill'in çekilmesinden sonra, parlamento liderleri, bir kez daha partinin gerçek liderliğini ellerine geçirdiler. Daha yüzyılın bitiminden önce, parlamento üstünlüğü yeniden kuruldu. Fakat aynı dönemde Sosyalist partilerin gelişimi, bütün ülkelerde bu sorunu yeniden ortaya çıkaracaktı.

Parlamento Üyeleri ile Liderler Arasındaki Rekabet. İngiliz partilerinin ondokuzuncu yüzyıl sonundaki tarihçesi, parti yapılarının gelişmesinin, doğal olarak, parlamento üyeleriyle iç liderler arasında bir rekabete yol açacağını göstermektedir. Örgüt ne kadar genişse, bu rekabet o kadar şiddetli olur ve parlamento üyelerinin otoritesi, iç liderlerin otoritesi lehine olarak, o kadar azalır. En sonunda, parlamento üyelerinin, par-

tinin yönetimi üzerinde hiçbir yetkisi olmayan yürütücülerden ibaret kaldığı, Komünist veya Faşist partilerle karşılaşırız. Sosyalist partiler, orta bir tip teşkil ederler (birçok Hristiyan Demokrat partiler de, aşağı yukarı benzer bir yapıdadırlar); resmen parlamento üyeleri, liderlere karşı bağımlı olmakla beraber, uygulamada oldukça geniş ayrıcalıkları ellerinde tutarlar. İç liderlerle parlamento üyeleri arasında, bir denge değilse bile, bir gerginlik durumu vardır. Ne partinin parlamento üyeleri üzerindeki hakimiyetinden, ne de parlamento üyelerinin parti üzerindeki hâkimiyetinden söz etmek doğru olur; daha doğrusu, iç liderlikle parlamento liderliği arasında bir kuvvetler ayrılığı, sürekli bir rekabet mevcuttur.

Bu rekabetin nedenleri, yeterince açıktır. Burada, parti örgütünün niteliği, hâkim bir rol oynar. Bundan böyle karşımızdaki partiler, kuvvetli bir yapıya ve geniş çapta bir yönetim örgütüne sahip, ocak temeli üzerinde örgütlenmiş, kütle partileridir. Bu farklı nitelikler, bir iç hiyerarşinin koşullarını yaratır; iç hiyerarşi de, kalabalık bir militan topluluğunun, güçlü bir bürokrasinin ve katı bir tüzüğün yardımıyla, partinin gerçek liderliği için, parlamento üyeleriyle mücadele edebilir. Gerek sosyal, gerek siyasal nedenlerden dolayı militanlarla parlamento üyeleri arasında hemen daima kendini gösteren doğal karşıtlık, bunu daha da kolaylaştırır; bu karşıtlık, her zaman açığa vurulmasa, hatta her zaman açıkça hissedilmese bile, daima derin ve güçlüdür. Sosyal bakımdan, işçi militanlar, parlamento üyelerinin burjuvalaştıkları görüşündedirler. Bir işçi milletvekili, her zaman için, işçi olmaktan çok, milletvekilidir; gün geçtikçe de, milletvekiliği artıp, işçiliği azalır. Robert de Flers'in bir komedisinde, karakterlerden biri olan bir Sosyalist milletvekili, *Le petit Larousse* için sekreterine biyografik notlar yazdırırken, «Yazın: Halktan çıkma» der. Sekreter de, kendi kendine ilâve eder: «Halka dönmeye de hiç niyeti yok». Bu olay, komik fakat hayata uygundur. Büyük militanlar kütlesi, milletvekillerinin yaşama standartlarına karşı çok duyarlıdır; Komü-

nist partiler bunu çok iyi bildiklerinden, parlamento ödeneklerindeki herhangi bir artışa karşı demagojik bir muhalefette bulunurlar. Fakat parlamento üyesiyle militanları birbirinden ayıran, gelir miktarından çok, genel yaşayış tarzıdır. Milletvekili, çevresi, ilişkileri ve temasları bakımından, tipik bir burjuva hayatı sürer. Parlamentonun genel atmosferi, bir burjuva atmosferidir. İşin daha derinine giderek, şunu da söylemek mümkündür: Eğer Alain'in, insanların ikna yoluyla etkilenmesini burjuvaziye özgü bir faaliyet sayan görüşünü kabul edecek olursak, parlamento çalışmalarının biçimi de, gerçekten burjuva karakterindedir.

Bundan başka, militanlar, seçimli temsilcilerin baştan çıkarılabileceğiniden çok kuşkulanırlar. 1791 Kurucu Meclisin üyeleri (ve onyedinci yüzyılda İngilizler), Kralın, halk temsilcilerini menfaat sağlama yoluyla kendi tarafına çekmek için bakanlık mevkilerini kullanabileceğinden korkmuşlar ve bu yüzden Kralın, bakanlarını Meclis içinden seçmesini yasaklamışlardı. Bugün de parti üyeleri, gizli ve korkunç güçler olarak tasavvur ettikleri malî güçlerin, parlamento üyelerini satın alabileceğinden korkarlar. Vesayet ve denetim arzuları bundan ileri gelir. Hükümete katılma konusundaki örtülü muhalefetlerinin sebebi de aynıdır; burada, birbiriyle yakından ilgili olan sosyal ve malî alandan, siyasal alana geçiyoruz. Militanlar, bakanların hem siyasal bakımdan, hem de malî bakımdan bozulmalarından korkarlar; Sosyalist partilerin devrimci oldukları sıralarda bu endişelerden birincisi. diğerinden daha açık şekilde itiraf olunuyor ve daha derinlere gidiyordu. «Sosyalistlerin bir burjuva hükümetine katılmaları» sorunu, 1914 Savaşından önce, ulusal kongrelerin ve Enternasyonalin görüşmelerinde hâkim bir yer alıyordu. Bu, daha genel bir sorun olan «reformculuk» mu devrimci taktikler mi problemine bağlıydı. 1904'te Amsterdam Kongresi reformculuğu kınarken katılmayıda zımnen kınamış oluyordu; fakat bu ikinci nokta, açık değildi. Fransa'da Sosyalistler, savaş ve «Kutsal Birlik» yılları dışında, 1936'ya kadar, ka-

tılmayı reddetmişlerdir. Bu red, militanların duygularını dile getiriyordu; parlamento üyeleri ise, genellikle, katılmadan yanaydılar. Bunun nedenleri salt kişisel çıkar ve iktidar hırsı da değildir; milletvekilleri, reformculuğa yönelmiş oldukları içindir ki, katılmayı kabul ediyorlardı. Bunlar, devlet mekanizmasının tam merkezinde bulunduklarından, işçi sınıfının hayat koşullarını düzeltebilecek kanunların ve bunları hazırlayacak yolların farkındaydılar. Milletvekiliği görevi, kendilerini devrimcilikten çok, reformculuğa yönetiyordu; burada, burjuvalaşma eğilimiyle, meslekî değişim eğilimi bir arada bulunmaktadır.

Burjuvalaşma eğilimine eklenen başka bir şey de, seçmenin köklü dileklerinin farkında olmalarıdır. Çünkü militanlarla parlamento üyeleri arasındaki çatışma, daha derin ve daha ciddî nitelikteki bir çatışmayı, militan-seçmen çatışmasını maskeler. Militanlar, hiç de devrimci olmayan seçmenlere oranla, daha devrimcidirler. Milletvekilleri ise, doğal olarak, militanlardan çok, seçmenleri izlemeye yönelirler. Militanlarla seçmenler arasındaki bu ayrılık, Fransız Sosyalist partisinde, 1919-1936 yılları arasında özellikle belirgindi; bu dönemde, seçmenlerin açık ve ılımlı reformculuğu ile, militanların sırf sözde kalan «devrimciliği» arasında tam bir karşıtlık vardı. Sosyalist milletvekillerinin, burjuva hükümetlerine katılmalarına izin vermeksizin bu hükümetler lehine oy kulanmalarını sağlayan «katılmasız destek» taktiği, parlamento üyelerinin, seçmenleriyle partileri arasında sıkışıp kalmalarının sonucuydu. Bu taktik, öyle görünüyor ki, ne partiyi reformculuğa karşı gerçekten koruyabilmiş, ne de onun katıksız devrimciliğini devam ettirebilmiştir; fakat bu alanda başka etkenler de rol oynamıştır.

Parti, milletvekillerini bağımlı kılma ve parlamento hâkimiyetinin yerine parti hâkimiyetini geçirme çabasında, ne gibi araçlar kullanmıştır? Herşeyden önce, yönetim kurullarındaki milletvekillerinin sayısını sınırlandırmıştır. Partilerin ilk devirlerinde bu organlar, tamamen parlamento üyelerinden kuruluydu. Sonraları, örgüt daha gelişip de, bir iç hiyerarşi doğunca,

parlamento üyeleri, militanların delegeleri karşısında çoğunluğu korumak için her türlü tedbiri aldılar. Sosyalist partiler ise, oranı tersine çevirmeye ve çoğunluğu delegelere vermeye çalıştılar. Fransa'da, Sosyalist partinin ilk tüzüğüne göre parlamento üyeleri, Ulusal Konsey'de bu Konseyin üye sayısının yirmide birini aşmamak üzere, grup halinde temsil ediliyorlardı; hiçbir milletvekili, birey olarak, Ulusal Konseye delege seçilemiyordu; hiçbir milletvekili, sürekli nitelikteki Yönetim Kuruluna üye olamıyordu. 1913'te, parlamento üyelerinin, üye tamsayısının üçte birini aşmamak şartıyla, bu Kurula girebilmeleri kabul edildi. Bugün artık Ulusal Konseyde milletvekilleri için bir *numerus clausus* yoktur; milletvekilleri, federasyon delegeleri olarak Konseye girebilirler; fakat eski Yönetim Kurulunun yerini alan Yürütme Komitesindeki oranları, gene de, üçte birle sınırlıdır. İtalyan Birleşik Sosyalist partisinde parlamento üyeliği sıfatı, parti Yönetim Kurulu Üyeliğiyle bağdaşamaz; sadece parlamento grubunun başkanı, bu Kurula, oy hakkına sahip olmaksızın, katılır. Bununla birlikte, her iki paritide de, milletvekillerinin nüfuzu büyüktür; öyle görünüyor ki, parlamento üyelerinin hâkim bir rol oynamaları tehlikesi ne kadar büyükse, kendilerine karşı alınan tüzük tedbirleri de o kadar kesin ve sert olmaktadır. Ancak bu tedbirlerin pek etkili olmadığı da göze çarpmaktadır. Diğer partiler de ise tüzük, sadece iktidardaki bakanları parti yöneticiliğinden yasaklamakla yetinir. Örneğin, Belçika Sosyalist partisinde Büro, bakanları ancak danışma amacıyla dinliyebilir; bakan olan bir Büro üyesi, Bürodaki oy hakkını kaybeder ve hükümette bulunduğu sürece yerini bir başkasının alması gerekir. Avusturya Sosyalist partisinde de, Ulusal Konsey Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu üyelikleri bakımından benzer hükümler mevcuttur. Aynı nitelikte hükümlerin bazı Hıristiyan Demokrat partiler de var olduğuna, daha önce işaret etmiştik.

Öte yandan Sosyalis partiler, parlamento üyelerini, ya bireysel ya da kollektif şekilde, parti yönetici organlarına ba-

ğımlı kılmaya çalışmışlardır. Kural olarak, her milletvekili, kendi federasyonunun otoritesi altındadır; uygulamada ise, bu bağımlılık, çoğu zaman hayalde kalmaktadır. Seçim sistemi, bu konuda çok önemli bir rol oynar. Seçimlerin bireysel nitelik taşıdığı ve seçim çevrelerinin, parti etiketinden çok, kişiye bağlı bulunan fiefler görünümünde olduğu tek-isim sisteminde, seçimli temsilcilerin kendi bölgelerindeki durumu çok kuvvetlidir ve parti komitelerinin bunlara karşı yapabileceği fazla bir şey yoktur; parti, sandalyeyi kaybetmek istemiyorsa, bu kişileri desteklemek zorundadır. Bireysel bağımlılık çok zayıftır. Buna karşılık, esas rolü partinin oynadığı ve zafer ya da yenilginin parti komitesinin desteğine bağlı bulunduğu liste ve sisteminde, bu bağımlılık çok daha kuvvetlidir. Bloke listeli ve kesin sıralı orantılı temsilde, komitelerin gücü en yüksek noktasına ulaşır. Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerin ilk yıllarının karşılaştırılması, bu konuda çok aydınlatıcı olur. Ancak, seçim sistemi, bunda rol oynayan tek etken olmaktan uzaktır. Zaman zaman bazı Sosyalist partiler, daha sonraları Komünistlerin yaygınlaştırdıkları bir yönteme başvurmuşlardır. Bu, parlamento üyelerinin, bütün ödeneklerini partiye devretmek zorunda bırakılması, buna karşılık parti tarafından kendilerine mütevazi sayılabilecek bir ücret bağlanmasıdır. Böylece milletvekilleri, partinin ücretli memurları haline gelmekte ve bu da onları bağımlı bir duruma sokmaktadır. 1890'da Fransa'da Allemane'ın liderliğinde kurulmuş olan Devrimci Sosyalist İşçi partisi bu çeşit bir sistemi kabul etmişti. Fakat partili milletvekilleri, böyle bir akçalı kontroldan hoşlanmıyorlardı; 1896'da bütün partili milletvekilleri, Allemane'dan ayrılarak, özgürlüklerini ve ödeneklerini koruyabilmek için, «Komünist İttifak»ı kurdular.

Milletvekilinin partiye bağımlılığının en açık belirtisi, oy disiplinidir; bütün önemli oylamalarda, disiplin kuraldır. Buna uymayan bir parlamento üyesi, ihraç tehlikesiyle karşılaşır. Özellikle İngiliz İşçi partisiyle Fransız Sosyalist partisinde,

bu çeşit ihraçların birçok örnekleri gösterilebilir. Oy disiplini, parlamento üyelerinin bağımlılığını sağlayacak bir araç olmaktan çok, bu bağımlılığın bir sonucudur; milletvekilleri, başka nedenlerden (seçimsel, akçalı, v.b.) dolayı partiye bağlı oldukları içindir ki, gruplarının direktiflerini izlerler. Oy disiplini, aynı zamanda, kollektif niteliktedir de. Her milletvekili, görüşmelerden sonra grupça alınan karara uygun oy kullanmak zorundadır; fakat grubun kendisi de, her zaman istediği kararı almakta serbest değildir; o da, kongrelerce ve yönetim organlarınca çizilen genel parti politikasına uymak zorundadır. Böylece parlamento grubu, organ olarak, parti karşısında bağımlı durumdadır. 1929'da Fransız Sosyalist partisi, Başkan Daladier'in teklifi üzerine, hükümete katılmayı kabul etmişti; fakat sürekli Yönetim Kurulunca olağanüstü toplantıya çağırılan Ulusal Konsey, bu kararı bozdu ve grup boyun eğmek zorunda kaldı. Ancak grubun bu bağımlılığı, esasında, ulusal kongrelerce ve yönetim kurullarınca kabul edilen direktiflerin kesinliğine bağlıdır. Parlamento üyelerinin bütün taktikleri de, gruba en geniş bir özerklik payı bırakacak genel mahiyetteki tekliflerin kabulünü sağlayabilmek için, kongrelere ve kurullara baskı yapmaktan ibarettir.

Buna karşılık militanlar, parlâmento üyelerini, önemli kararlar (bir hükümete katılma, güven oyu, önemli bir reform karşısında takınılacak tutum v.b.) alınacağı zaman, «iç liderler»le ortak toplantılar yapmaya zorlamak suretiyle tepki gösterirler. Bu toplantı, parlâmento üyelerinin ya toplu olarak danışman sıfatıyla (Belçika Sosyalist partisi Genel Konseyi), yahut oy hakkına sahip delegeleri vasıtasıyla (Fransız Sosyalist partisi Ulusal Konseyi) katıldıkları Ulusal ya da Genel Konsey içinde yapılabilir. Aynı şekilde, toplantının, parti Bürosundan bir ya da birkaç delegenin katılmasıyla parlamento grubunun oturumlarında yapılması (İtalya ve Belçika Sosyalist partileri gibi) veya özel bir bağlantı komitesi biçimini alması da (İşçi partisindeki Ulusal İşçi Konseyi ve Bağlantı Komitesi, Belçika Hıristiyan Sos-

yal partisindeki Bağlantı Komitesi) mümkündür. Burada araştırma bürolarının rolüne de değinmek gerekir. Bu bürolar, partili milletvekillerince önerilen reform tasarılarını ve kanun tekliflerini hazırlamakla görevlidir. Eğer sözü geçen bürolar, parlamento grubundan çok, parti liderliğine bağlıysa ve grup, kendi metinlerinin hazırlanması için bunlara başvurmaya mecbursa, o takdirde bürolar, grup üzerinde pek önemli ölçüde etkili olurlar (oysa, bundan çok seyrek söz edilmektedir). Sistem, milletvekillerinin tamamen bağımlı bir statüye indirgendiği partilerde de çok kullanılır.

Teorik olarak, bütün bu usullerin, iç liderlere parlamento üyeleri üzerinde çok açık bir üstünlük sağlaması gerekirdi. Uygulamada ise parlamento üyeleri, fiiliyatta kendilerine büyük bir otorite sağlayan çeşitli yollara başvururlar ve böylece ortaya iki-başlı bir liderlik çıkar. Bu yollardan birincisi, milletvekillerinin, görevleri dolayısıyle, prestij sahibi oluşlarıdır. Militanlar, seçimli temsilcilerden kuşkulanmakla birlikte, bir yandan da onlara gıpta ederler; bir yandan bakanları eleştirirken, öte yandan parti toplantılarında onlarla omuz omuza çalışmaktan gurur duyarlar. Parlamento üyelerinin ünü, değişken bir faktör olmakla birlikte, parti üyeleri arasında hemen daima iç liderlerinkinden büyüktür. Ayrıca, parlamento üyeleri, genellikle iç liderlerden daha yetenekli kişilerdir; birkaç aydın ve ateşli militan dışında, iç liderler çoğu zaman orta çapta kimselerdir. Milletvekilleri, kulis entrikalarına alışık olmaları dolayısıyle, bu işte kendileri kadar hazırlıklı olmayan rakiplerine genellikle üstün gelirler. Ancak iç liderler de, ilkelere, katışıksız ve uzlaşmaz bir tutuma, yani militanları hoşnut edip milletvekillerini güç duruma sokan bir demagojiye başvurabilirler; böylece savaş, denkleşmiş olur. Buna karşılık parlamento üyeleri, yöresel düzeyde üstünlüklerini korurlar; prestijleri ve hizmetleri sayesinde parti komiteleri üzerinde hâkim bir nüfuz sağlayıp, bunların desteğiyle merkez organa karşı direnebilirler. Kısacası herşey, merkez organın otoritesinin derecesiyle, parlamento üyelerinin

yöresel örgüte hâkimiyet derecesine bağlıdır; burada da, daha önce gördüğümüz gibi, seçim sistemi önemli bir rol oynar.

Ancak, parlamento üyeleriyle parti liderleri arasındaki ayrılık bu kadar açık değildir; bu karışıklık da, parlamento üyelerinin işine yarar. Bir defa partiler, çoğu zaman, iç liderlerin azlığından sıkıntı çekerler; aşağı kademelerde lider bulmak zor olmasa bile, yüksek kademelerde zordur. Gerekli niteliklere sahip olanlar, zaten parlamento üyesi olurlar; «özümleme» *(absorption)*, bağımlılıktan korunmanın en etkin yollarından biridir. Parlamento üyesi olabilecek potansiyeldeki birçok liderler, içlerinde bu ümidi besler ve girmeyi hayal ettikleri bu organa karşı doğal bir saygı duyarlar. Bu lider azlığı zorunlu olarak, parlâmento üyelerine parti liderliği görevlerinin verilmesi gerektirir; böylece, özümlemenin başka ve daha yaygın bir çeşidi olan «kişisel birlik» sistemi, büyük ölçüde gelişir. Bazen tüzükler bunu sınırlandırmaya çalışırsa da, sınırlar genellikle geniş tutulur: Kanunu yaratan, ihtiyaçtır. Böylece milletvekilleri, milletvekilliği sıfatları dolayısıyle değil, kişi olarak, sık sık kongre delegesi, ulusal komitelerde federasyon temsilcisi, yönetim kurulu üyesi seçilirler. Oysa, tecrübeler göstermektedir ki, bu çeşit partilerde ikilli görev tek bir kişide birleştiği zaman, parlamento üyeliği sıfatı, parti liderliği sıfatından ağır basmaktadır. Bu durumda kişisel birlik, parlamento üyelerinin üstünlüğünün bir belirtisidir.

Bu frenler ve dengeler sistemi sonucunda, parlamento üyeleriyle, militanları temsil eden parti liderleri arasında sürekli bir yarışım yaratılır. İki grubun karşılıklı durumları, partiye ve zamana göre değişir. Genellikle, sendikal yapıdaki partiler, parlamento üyelerinin nüfuzuna, diğer partilerden daha çok direniş gösterirler; bu da, doğaldır; çünkü sendika örgütü, milletvekilleriyle rekabet edebilecek ve ne özümlemeyi ne de ikili statüyü kabul etmeyebilecek güçte bir iç hiyerarşinin kurulmasına imkân verir. Avustralya İşçi partisi, milletvekillerinin, iç liderlerin otoritesine tabi bulunduğu partilerin ilk örneğini teş-

kil eder; İngiliz İşçi partisinde, parti disiplinine ilişkin biçimsel kuralların 1945'te gevşetilmiş olmasına rağmen, parlamento üyesinin partiye ve sendikalara bağlılığı oldukça belirgindir. Buna karşılık, Latin ülkelerindeki Sosyalist partiler, parlamento üyelerinin çok büyük nüfuz sahibi olduğu izlenimini uynadırmaktadırlar. Bununla birlikte, Alman Sosyal Demokrat partisi, güçlü bir sendika hareketine dayandığı halde, milletvekillerinin partideki nüfuzu gene de çok büyüktü; Belçika Sosyalist partisi için de aynı şey söylenebilir. Ancak her iki örnekte de, partiye hayli sıkı şekilde bağlı bir sendikacılığın söz konusu olduğu da gerçektir.

Bunlardan başka, partinin yaşlanması da, parlamento üyelerinin nüfuzunu arttırıra benzer. Fransız Sosyalist partisi tarihinde böyle bir evrim, açıkça gözlemlenebilir. Başlangıçta, militanların büyük güvensizliği dolayısıyle, milletvekillerinin iktidarı büyük değildi. 1914 Savaşı öncesinde ise, bu iktidar, milletvekillerine sürekli yönetim kurulunun kapılarını açan 1913 tüzük değişikliğinin gösterdiği gibi, hayli artmış bulunuyordu. 1919-1939 arasında, militanların hükümete katılmaya karşı oluşlarına rağmen, milletvekillerinin iktidarı gitgide artmaya devam etti. Partinin iktidara gelişi, bunu daha da artırdı. Nihayet, 1939 Savaşının hemen ertesinde, parlamento üyeleri, her zamankinden daha önemli bir role sahip görünüyorlardı. Şüphesiz, bu kısmen, Komünizmin gelişmesi sonucunda işçi üyelerinin bir kısmını kaybeden partinin gitgide burjuvalaşmış olmasına bağlanabilir. Fakat burada en önemli rolü, hükümet sorumluluğunun yüklenilmesi oynamışa benzer; nitekim bakanların nüfuzu, alelade milletvekillerininkinden çok daha büyüktür. Bu örnek, genelleştirilmeye elverişli gibi görünüyor; bazı partilerin, yönetim organlarında bakanların oynadıkları rolü sınırlamak amacıyla aldıkları tedbirler de, bu etkenin önemini kanıtlamaktadır.

Partinin Parlamento Üyelerine Hâkimiyeti. Komünist ve Faşist partilerle, evrimin son aşamasına ulaşılır. Bunlarda,

parlamento üyeleri partiyi yönetecek yerde parti parlamento üyelerini yönetir. Komünist Enternasyonalin ikinci kongresi, bütün partili milletvekillerine «diğer milletvekilleriyle ortak bir dil bulmaya çalışan bir milletvekili değil, parti kararlarını uygulamak üzere düşman arasına gönderilmiş bir parti tahrikçisi» olduklarını kesinlikle hatırlatmıştı. Bu konuda, olgular da teoriye uygun düşmektedir.

İki çeşit etken, bu üstünlüğü açıklayabilir görünüyor. Bunlardan birincisi parti yapısına ilişkin, ikincisi ise parti-dışı etkenlerdir. Parti-dışı etkenler, ancak tâlî bir rol oynar. Burada, seçim sisteminin etkisini hatırlayabiliriz: Liste usulü ve orantılı temsil, parti hâkimiyetine yardımcı oldukları gibi, Komünist ve Faşist partilerin kollektif yapısına da çok uygun düşerler. Aynı şekilde, bazı ülkelerde partisinden çıkarılan bir parlâmento üyesini yeniden seçmen karşısına çıkmak zorunda bırakan ya da diğer bazı ülkelerde parlamento gruplarına, organ olarak, parlamento çalışmalarında büyük bir rol tanıyan anayasa hükümlerine de işaret etmemiz gerekir. Ancak parti-içi etkenler, çok daha önemlidir. Bunlar arasında, bir defa, parlamento üyelerini daha itaatli kılacak birçok teknik yollar vardır. Milletvekilliği ödeneğini partiye devretme yolundaki eski fikir, bu alanda yeni bir güç kazanmıştır. Sosyalist partiler, bu usulü daha çok malî sebeplerle kullanmışlardı; parlamento üyeleri, ödeneklerinin bir kısmını, özel bir aidat olarak, partiye ödüyorlardı. Oysa, Komünist partilerde aynı usul, siyasal bir anlam kazanmaktadır; her şeyden önce amaç, Allemanist'lerin Fransa'da yapmaya çalıştıkları gibi, milletvekilini partinin maaşlı bir memuru durumuna getirmektedir. Fakat aslında, bunun daha ince noktaları da vardır: Parti, milletvekiline mütevazı bir ücret öder; fakat ayrıca, onu kontrol altında tutmaya imkân verecek «aynî yardım»larda da bulunur. Komünist milletvekillerinin özel sekreterleri yoktur; bunlar, parti sekreterliğinin hizmetlerinden yararlanırlar; böylece parti sekreterliği, milletvekillerinin parlamento çalışmaları üzerinde, en ince ayrıntılara kadar,

yakın ve sıkı bir denetim kurabilir. Sistem, son derece etkindir.

Boş istifa mektubu usulü, spektaküler niteliğine rağmen, çok az önemlidir. Bazı partilerde adaylar, seçimden önce, tarihsiz bir istifa mektubunu imzalamak zorunda bırakılırlar; temsilci, seçildikten sonra itaatsizlik gösterirse, parti, boş yerleri doldurarak istifa mektubunu ilgili mercilere gönderir. Diğer birtakım partilerde ise, adaylardan sadece, partiden ayrıldıkları takdirde milletvekilliğinden de istifa edeceklerine dair şeref sözü istenir (Fransız Sosyalist partisi Tüzüğünün 16'ncı maddesi); «şeref sözü» deyimi, sistemin sırf manevî değer taşıdığını açıkça gösterir. Boş istifa mektubu da, daha etkili değildir. Uygulamada, itaatsız milletvekili, bu sisteme uymayı reddedebilir ve rızanın zorla elde edilmiş olması dolayısıyle istifanın geçersiz olduğunu kolayca ileri sürebilir; partiyi güç duruma sokmadan ancak memnunluk duyabilecek olan hasımlar ise, böyle zorlamalı bir istifa işlemini geçerli saymayı şüphesiz reddeceklerdir. Yazılı taahhüt, sadece bağımsız adayları saf dışı bırakabilir ve diğerlerinin itaatını pekiştirecek bir tören teşkil edebilir. Ancak Komünist ve Faşist partiler, kendilerini aynı sonuçlara ulaştırabilecek, çok daha güvenilir başka metodlara sahiptirler.

Parlamento üyelerini sistemli şekilde çevrelerinden sökme yöntemi, daha önemlidir. Bunun amacı, milletvekillerinin, seçim çevrelerini kişisel fiefler haline getirmelerini ve partiye karşı bağımsız bir tutum izlemelerine imkân verecek şekilde yöresel bağlarını kuvvetlendirmelerini önlemektir. Bu amaçla, adayların temsil edecekleri bölge dışından seçilmelerine dikkat edilir; seçimler yönünden kazançlı oluşu dolayısıyle diğer partilerde çok yaygın bulunan «yörecilik» eğilimine kesinlikle sırt çevrilir. Parti, milletvekillerinin sadakatından emin olabilmek için, oy kaybetmeyi göze alır; Perigord'da Perigord'lu bir kimsenin şansının daha büyük olacağını bildiği halde, bir Breton'u aday gösterir. Bununla birlikte, bloke liste sistemi, bu güçlüğün savuşturulmasını mümkün kılar; yani listenin başına «yabancı» adaylar konur ve bunlara, mümkün olduğu kadar tanınmış, gerçek

yöresel adaylar eklenir; böylece, ikinci grüptakilerin yöresel karakteri, birinci gruptakilerin seçilmelerine yardım eder. Ancak çevreden sökmenin bu ilk adımı, yeterli değildir; yerleri değiştirilen milletvekilleri, kısa zamanda yeni çevrelerinde de kök salmaya başlarlar. Dolayısıyle, bunların çevrelerini sık sık değiştirmek, partiye itaatı tehlikeye sokması muhtemel her türlü yöreselleşmeyi önleyecek bir çeşit karşılıklı yer değiştirme sistemi düzenlemek, yerinde olur. Sistemli sökmenin bu şekli pek fazla uygulanmaz. Özellikle Komünist partilerin elinde, seçimli temsilcilerin bağımsızlaşmasını önleyecek daha başka birçok metotlar vardır. Bu partiler, yöresel bağların, sadece seçim kazancı bakımından değil, partinin genel nüfuzu bakımından da büyük önem taşıdığını bildiklerinden, yöreciliği her zaman hor görmezler. Nitekim Savaştan önce Fransa'da, bazı Komünist milletvekilleri, örneğin, Renaud-Jean, feodal beyler gibi hareket ediyorlardı.

Sistemli sökmeyle kıyaslanabilecek bir yöntem de, şöhretlerin elenmesidir. Parti, adaylarını genellikle, «tanınmamışlar, rütbesizler», kişisel şöhreti olmayan kimseler arasından seçer. Partinin kendi liderlerini bunun dışında bırakabiliriz; ancak aslında onlar da, görüşümüzü doğrular; çünkü şöhretleri, kendilerinden değil, partiden gelir. Birçok ülkelerde, Komünist parti üyeleri arasında tanınmış yazarlar, sanatçılar, bilim adamları vardır; fakat sadakati uzun süredir sınanmış çok eski üyeler dışında, parti bunlara nadiren parlamentoda sandalye verir. Şüphesiz, bunu açıklamak için, partinin proleter niteliği ve işçi sınıfına parlamentoda mümkün olduğu kadar geniş bir yer verme amacı ileri sürülebilir. Oysa, Komünist partisi artık salt işçi sınıfına dayanmamaktadır; partinin, kendi aydınları hakkında genellikle kullandığı mübalağalı övgülerin de, bunlara parlamentoda bir yer verilmesini haklı kılması gerekirdi. Gerçi parti, zaman zaman yazarlara parlamentoda yer vermektedir; ama bunlar, en silik ve orta değerde kişilerdir; çünkü diğerleri, kişisel şöhretlerine dayanarak az çok bağımsız bir tutum takınabilirler ve

parti, bunları ihraç etse de, etmese de, pek güç bir duruma düşmüş olur. Dolayısıyle, şöhretler gazete başlıklarına itilir; fonksiyonları, tamamen reklâmdan ibaret kalır; fakat kendilerine ne parti içinde sorumlu bir görev, ne de parlamentoda bir sandalye verilir.

Araştırma büroları yöntemi de, Komünist ve Faşist partilerce çok kullanılır. Milletvekillerince sunulan bir kanun teklifi, hiçbir zaman, doğrudan doğruya milletvekillerinin kendilerinden gelmez; parti uzmanlarınca hazırlanır ve mllletvekiline sadece onu savunma ödevi düşer. Böylece, parlamento çalışmalarının bir kesimi, bütünüyle ve doğrudan doğruya, parti tarafından devralınır. Ayrıca milletvekillerine çok yoğun bir doktriner formasyon vermeye de dikkat gösterir. Bazı partilerde gerçek «milletvekili okulları» mevcuttur; milletvekilleri, bunlara devam ederek, hem parti ilkeleri hakkındaki bilgilerini derinleştirirler, hem de parlamenter sıfatlarıyla ilgili direktifler alırlar. Fransız Komünist partisinin ulusal okullarında bazı dönemlerin özel olarak milletvekillerine ayrıldığını yukarıda belrtmiştik. Bu yöntemin, milletvekillerini görevlerine hazırlamak ve parti karşısındaki bağımlı durumlarını kendilerine açıkça hissettirmek gibi, iki faydası vardır.

Nihayet, kişisel birlik, milletvekillerinin disiplinini sağlamada kullanılan usullerden sonuncusunu meydana getirir. Bu, iki uçlu bir silâhtır; burjuva ve Sosyalist partilerde parlâmento üstünlüğünün bir aracı olan kişisel birlik, burada parti üstünlüğünün aracı haline gelir. Parlamento üyeleri partinin liderlik mevkilerini ele geçirecek yerde, parti liderleri parlamento sandalyelerine otururlar. Bu, parti dayanışmasının, parlamento dayanışmasından daha güçlü olduğunun belirtisidir. Bu durumda iç liderler, milletvekili veya bakan sıfatının verdiği prestiji, parti içinde kendi otoritelerini pekiştirmekte kullanırlar; parlamento iktidarı, temelinden parçalanır. Bu tersine dönüşü mümkün kılan, partinin genel atmosferidir; son tahlilde, milletvekillerinin itaatını, çeşitli teknik araçlardan çok daha derin şekilde açık-

layan etken de, bundan başka bir şey değildir; çünkü teknik araçlar, ancak ikinci derecede bir rol oynar. Herşeyden önce, parti disiplini ve bunun parti liderlerine saygıyı sistemli şekilde geliştirici olgusu üzerinde durmak gerekir. Komünist partilerde Siyasal Büro ve Merkez Komitesi, büyük prestij sahibidir. Bunların ehliyetini, önemini ve değerini belirtmek suretiyle itaatı güçlendirmek için, her türlü çaba harcanır. Burjuva parlamentoları ise, tersine, bir hakaret ve alay konusudur; dolayısıyle, milletvekilliği sıfatı, sahibine hiçbir prestij kazandırmaz Bir Komünistin gözünde, bir Merkez Komitesi üyesinin, bir parlamento grubu üyesinden çok daha önemli olduğu apaçıktır. Bir lider, her iki görevi kendisinde birleştirdiği zaman, şüphesiz bunlardan ilkine daha çok değer verir; çünkü kendisi de partinin zihniyeti içinde yetişmiş, PARTİNİN burjuva parlamentolarından çok daha üstün olduğuna, bir parti görevinin milletvekilliği görevinden çok daha fazla değer taşıdığına inanmıştır.

Partinin genel tutumu da, bu duyguyu güçlendirir. Yukarıda görmüş olduğumuz gibi, seçim ve parlamento çalışmaları, partide ancak ikinci derecede bir rol oynar. Partili milletvekilleri, daha önemsiz cephelerde savaşan askerlerdir (partinin, stratejik nedenlerle, hukukî siyasal eylemi geçici olarak ön plana aldığı durumlar, bunun dışındadır; fakat parti yöneticilerinden hiçbiri, böyle bir tutumun geçici olduğundan şüphe etmez). Genellikle parlamentolar, partinin kışkırtma ve propaganda platformları olarak kullanılır; dolayısıyle, milletvekillerinin rolü de, yukarıda değinilen Enternasyonal kararının açıkça belirttiği gibi, kışkırtıcılığa inhisar eder. Fransız Komünist partisi Siyasal Bürosununun 1924'te çıkarttığı şu genelgeyi de yukardakine ekleyebiliriz: «Seçimli temsilcilerin getirecekleri kanun teklifleri salt gösterişçi nitelik taşımalı; kabul edilmeleri amacıyla değil, propaganda ve kışkırtma amacıyla hazırlanmalıdır.» Bu bakımdan, parlamentolarda Komünist milletvekilleri, diğer milletvekillerinden açıkça ayrılırlar; parlamentodaki genel ar-

kadaşlık havasından ve dayanışma ruhundan uzak dururlar; sanki bir düşman ülkede toplama kampına konulmuş yabancılara benzerler. Robert de Jouvenel'in dediği gibi, «ayrı partilerden iki milletvekili arasındaki benzerlik, aynı partiye mensup bir milletvekiliyle bir militan arasındaki benzerlikten büyüktür.» Ancak bu sözler, Komünist milletvekillerine uygulanamaz; onlar, militanlara yakın, diğer milletvekillerinden uzaktırlar. Bakan olmaları bile, durumda esaslı bir değişiklik yaratmaz; parti, militanlara, bakanların herşeyden önce parti politikasını hükümet içinde yürüten parti temsilcileri olduklarını ve bunların burjuva ya da Sosyalist bakanlarla karıştırılmamaları gerektiğini açıklar. Bu da, bakanlık görevini, prestijinden büyük ölçüde yoksun bırakır. Nitekim 1945-1946'da Fransa'da iktidar sınavı, parti liderlerinde hissedilir bir «burjuvalaşma» yaratmamıştır. Aynı şekilde, bakanlar ve eski bakanlar, parti içinde özel bir prestije sahip gibi görünmemektedirler.

Partinin parlamento üyeleri üzerindeki hâkimiyeti, belli teknik yöntemlerden çok, partinin genel yapısının ve genel yöneliminin sonucudur. Dolayısıyle, Komünist ve Faşist partiler, bu yöntemlerin bir kısmından kendi istekleriyle vazgeçebilirler. Örneğin, Fransız Komünist partisinde, parlamento üyelerinin yönetim kurullarına girmesine ilişkin hiçbir sınır konulmamış; Sosyalist partilerdeki uygulamanın tersine, hiçbir sayısal şart *(numerus clausus)* kabul edilmemiştir. Parlamento üyeleri, bürolarda ve komitelerde çoğunlukta olabilirler, ama bunun önemi yoktur; çünkü onlar, gerçek anlamda parlamento üyesi değillerdir; çünkü iç liderlik sıfatları, milletvekilliği sıfatlarından önce gelir; çünkü Komünist partisi, kendi bünyesindeki bütün unsurları birleştirebilecek derecede güçlü ve türdeş bir topluluktur. Parlamento üyeleriyle mücadele, ancak bunların etkilerine açık bulunan partilerde söz konusu olabilir. Diğer partilerde ise, mevcut olmayan bir rakiple mücadeleye lüzüm yoktur.

KİTAP II

PARTİ SİSTEMLERİ

Tek-parti devletleri dışında, her ülkede birçok partiler, bir arada bulunurlar. Bu birlikte yaşayışın şekil ve şartları, incelenen ülkenin «parti sistemi»ni belirler. Bu tanımda iki çeşit unsur vardır. Birincisi, sistemi meydana getiren partilerden herbirinin iç yapısında gözlemlenebilecek benzerlik ve farklardır; buna göre, merkeziyetçi ve ademimerkeziyetçi partilere, totaliter ve sınırlı partilere, yumuşak ve sert partilere, v.b. sahip olan sistemler, birbirinden ayrılabilir. İkincisi, çeşitli partilerin karşılaştırılması, tek olarak her parti topluluğu bakımından mevcut olmayan yeni çözümleme unsurlarının belirtilmesine imkân verir: Sayı, karşılıklı kuvvet dereceleri, ittifaklar, coğrafî yöreselleşme, siyasal dağılım, vb. gibi. Bir parti sistemi, bütün nitelikler arasındaki bellibir ilişki şeklinde tanımlanır. Nasıl çeşitli yapı tiplerini tanımladıysak, belli sistem tiplerini de öylece tanımlamamız gereklidir. Tek-parti, Anglo-Sakson iki-parti sistemi ve çok parti sistemi arasındaki ayrım, klâsik niteliktedir; buna, diğer birçok ayrımlar daha eklenir ve onunla birleşir: Bağımsız partiler ya da ittifaklar sistemi, dengeli partiler ya da hâkim parti sistemi, büyük ya da küçük partiler sistemi, istikrarlı ya da istikrarsız partiler sistemi, sola kayma (solculuk) ya da durgunluk, vb.

Parti sistemleri, bir kısmı her ülkenin kendisine özgü, bir

kısmı ise genel nitelikte olan, birçok karmaşık etkenin sonucudur. Birinci gruptakiler arasında, gelenek ve tarih, dinsel inançlar, etnik bileşim, ulusal rekabetler, v.b. sayılabilir. Amerika Birleşik Devletlerinde, Cumhuriyetçiler-Demokratlar karşıtlığı, Filadelfiya Konvansiyonunda Jefferson'la Hamilton arasındaki rekabetten doğmaktadır; Fransa'da Sağın dağınıklığı ve Radikal partinin varlığı, 1875-1900 arasındaki siyasal durumun sonucudur; İskandinavya'da çiftçi partilerinin varlıklarını sürdürebilmiş olmalarının nedeni, demokrat köylülerin, şehirlerdeki tutucu soylularla mücadeleye girdikleri ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar çıkar. Lâik okullar, dinsel okullar, sorunu, ondokuzuncu yüzyıl Belçika parti sistemine; Fransa'da daha yeni bölüntüler arasında varlığını daima sürdüregelen Sağ-Sol rekabetine; Hollanda'da Sağ kanadın, Katolik parti, Devrim Aleyhtarı parti ve Tarihsel Hıristiyan parti şeklinde bölünmesine doğrudan doğruya etken olmuştur. 1914'ten önceki Avusturya-Macaristan'da ve 1938'den önceki Çekoslavakya'da parti sistemi, etnik farkları ve ırk düşmanlıklarını yansıtmaktaydı; aynı şey, ondokuzuncu yüzyıl sonunda, İrlandalıların geleneksel iki-parti sistemini bozmalarıyla ortaya çıkan İngiliz üç-parti sistemi ve Güney Afrika partilerinin günümüzdeki bölünmeleri bakımından da doğrudur. İsveç ve Norveç'te partiler yarışımına, uzun süre, iki ülkenin birliği ya da ayrılığı sorunu hâkim olmuştur; İrlanda'da, Büyük Britanya'ya karşı izlenecek tutum, ilk parti bölünmelerinde büyük bir rol oynamıştır.

Bütün ülkelerde ortak olan genel etkenler ise, başlıca üç tanedir: Sosyo-ekonomik etkenler, ideolojik etkenler, teknik etkenler. Birinci gruptakiler, esas itibariyle, sosyal sınıf yapısının siyasal partiler üzerindeki etkisini ilgilendirir; bu etkinin pek büyük olduğunda şüphe yoktur. Avrupa partilerinin ondokuzuncu yüzyılda Muhafazakârlar ve Liberaller şeklinde bölünüşü, toprak aristokrasisiyle, ticarî, endüstriyel ve aydın burjuvazi arasındaki karşıtlıkla açıklanabilir; yirminci yüzyıl başında Sosyalist partilerin ortaya çıkışı, işçi sınıfının siyasal hayata girişiyle

düşümdeşmektedir, v.b. Bununla birlikte, istisnalar mevcuttur; örneğin, Amerikan partileri, belli sınıflarla çakışmamaktadır; burada, sosyal bileşim bakımından tamamen türdeş bir parti yoktur. Siyasal ideolojilerin kendileri de, bir dereceye kadar, sınıfsal tutumlara uygun düşer; ancak bu uygunluk, ne genel, ne de mutlaktır. İdeolojiler, hiçbir zaman, sosyo-ekonomik yapının üst olgularından ibaret değildir; bazı ideolojilerin sınıfsal durumla ilişkisi, dolaylı ve tali mahiyettedir.

En önemli teknik etken, bu kitapta özellikle incelenenen seçim sistemidir. Bunun, parti yapısının belli bazı yönleri üzerindeki etkisine daha önce değinmiştik. Bu anlamda bile, seçim sistemi, parti sisteminin bir unsurunu teşkil eder; çünkü oy verme şekli, bir ülkedeki bütün partilerin yapılarını aynı yönde etkiler. Seçim sisteminin, partilerin sayısı, kuvvetleri, ittifakları ve temsil üzerindeki etkileri önemlidir. Tersine, parti sistemi de, seçim sistemi üzerinde hayatî bir rol oynar. Örneğin, iki-parti sistemi, tek-turlu çoğunluk usulünün kubulünü teşvik eder; *Bund* yapısındaki partilerin varlığı ise, bunu engeller; ittifaklar yönündeki doğal eğilim, orantılı temsille bağdaşmaz, v.b. Kısacası, parti sistemi ile seçim sistemi, birbirlerine çözülmez şekilde bağlı ve bazen çözümleme yoluyla bile ayrılmaları güç iki gerçekliktir. Örneğin, siyasal temsilin doğruluk derecesi, aynı karmaşık bütünün unsurları sayılan ve birbirlerinden nadiren ayırdedilebilen, seçim sistemine ve parti sistemine bağlıdır. Seçim sisteminin genel etkisi, aşağıdaki üç formülde şemalaştırılabilir: (1) Orantılı temsil, sert, bağımsız ve (coşkusal akımlar dışında) istikrarlı partilerden kurulu bir çok-parti sistemini teşvik eder; (2) İki-turlu çoğunluk usulü, yumuşak, bağımlı ve (bütün durumlarda) nisbeten istikrarlı partilerden meydana gelen bir çok-parti sistemini teşvik eder; (3) Tek-turlu basit çoğunluk sistemi, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki-parti sistemini teşvik eder. Ancak, bu pek genel nitelikteki önermeler, sadece temel eğilimleri belirtmekte olup, seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki bütün etkile-

rini kapsamaktan uzaktır. Biz, bunları sadece ilk varsayımlar olarak kullanacağız. Seçim sistemlerinin etkisini daha ayrıntılı şekilde çözümleme kararımız, kitabımızın ilk defa basıldığı 1951 yılına gelinceye kadar, bunun pek az incelenmiş bir konu olmasından ileri gelmişti; ortada, doldurulması gereken büyük bir boşluk vardı. Ancak bu, hiçbir zaman, sözü geçen konuyu diğerlerinden daha önemli saymış olduğumuz anlamına gelmez. Seçim sistemlerinin etkisi, frenin ya da hızlandırıcının etkisine benzer. Başka etkenlerin sonucu olarak ortaya çıkan çok-parti sistemini, bir seçim *sistemi tipi* kolaylaştırır, bir diğeri ise zorlaştırır. Fakat, seçim sisteminin gerçek bir itici gücü yoktur. Bu konuda en kesin etki gösteren şeyler, ulusal gerçekler, ideolojiler ve özellikle sosyo-ekonomik yapılardır.

BÖLÜM I

PARTİLERİN SAYISI

Plüralizm ve tek-parti karşıtlığı, kamuya mal olmuştur; iki dünyayı, Doğu ve Batı dünyalarını ayırdeden siyasal kriteri bunda görme eğilimi bile vardır. Bu yanlıştır; çünkü plüralizmin Doğu Almanya'da ve halk demokrasilerinin bazılarında resmen yaşamaya devam etmesine karşılık, tek-parti, İspanya'da, birçok Latin Amerika devletlerinde ve A.B.D.'nin bazı kesimlerinde faaliyettedir. Bununla birlikte, totaliter rejimle tek-parti, demokrasi ile de plüralizm arasındaki düşümdeşlik, kaba çizgileri bakımından doğrudur. Bu antiteze oranla, iki-parti ve çok-parti sistemleri arasındaki karşıtlık, çok daha az önem taşır; dolayısıyle, bunun uzun süre ihmal edilmiş ve daha az incelenmiş olmasını anlamak mümkündür. Oysa, bu ikinci karşıtlığın temel karakteri şüphe götürmez.

İngiltere ile Dördüncü Fransız Cumhuriyetinin rejimlerini karşılaştıralım. Bazıları, bunlar arasındaki başlıca farkı, yürütme organının şeklinde görür ve İngiliz hükümdarının prestiji ile Fransız Cumhurbaşkanının silik karakterini kıyaslarlar; ancak bunlar, bir parlamenter rejimde Devlet Başkanının daima çok tali bir rol oynadığını unutmaktadırlar: Tıpkı Kralın hükümdarlık etmesi, fakat hükümet etmemesi gibi, Cumhurbaşkanı da «başkanlık eder, fakat hükümet etmez». Diğer bazıları, dikkatlerini daha çok, parlamentonun yapısındaki farka

çevirmekte ve Fransız tek meclis sisteminde eksik gördükleri bütün erdemleri, İngiliz iki meclis sistemine atfetmektedirler; bunlar da, Lordlar Kamarasının, 1911'den beri büyük bir iktidara sahip olmadığını, nüfuzunun hemen tamamen manevî nitelikte olduğunu ve bizim bahtsız Cumhuriyet Konseyi ile hiçlik âleminde buluşma yolunda bulunduğunu görmemek suretiyle, dış görünüşe aldanmaktadırlar. En büyük bilginler ise, İngiliz kabinesinin her an için Avam Kamarasını feshetme hakkına sahip olduğunu, oysa Fransız hükümetinin Ulusal Meclis karşısında daha silâhsız durumda bulunduğunu belirtmektedirler; bunlara göre fesih tehdidi, kabine buhranlarını önlemenin temel aracı olacaktır. Bu açıklama, Fransızları, parlamenter sistemin «motor»unu kabul etmiş, fakat «fren»ini koymayı unutmuş olmakla kınayan bazı İngilizler tarafından da ileri sürülmektedir. Bu, öncekilere oranla gerçeğe daha yakın olmakla birlikte, gene de çok yetersizdir: Uygulamada İngiliz kabinesi, fesih yetkisini, hiçbir zaman bir güvensizlik oyundan kurtulmak ya da onun sonuçlarından kaçınmak amacıyla Parlamentoya baskı yapmak için kullanmaz; şu kuvvetli sebepten dolayı ki, tek bir partinin salt çoğunluğu elde bulundurması yüzünden, böyle bir oya hemen hiçbir zaman imkân yoktur. İşte iki sistemi ayıran temel fark, burada bütün açıklığı ile kendini gösterir: Partilerin sayısı. Sistemlerden birinde, uygulamada sadece iki parti, parlamento sandalyelerini paylaşır; bunlardan biri, hükümet sorumluluğunu tüm olarak üzerine alır; diğeri ise, muhalefette serbestçe eleştirilerde bulunmakla yetinir; türdeş ve güçlü bir kabine, istikrarlı ve tutarlı bir çoğunluğa dayanır. Buna karşılık, öteki sistemde bir hükümet kurabilmek için, programları ve taraftar kütleleri farklı olan birçok partilerin koalisyon yapmaları gerekir; böyle bir hükümet, bir yandan kendi iç bölüntüleri, bir yandan da parlamento çoğunluğunun dayandığı kırılgan ittifakı binbir güçlükle sürdürme zorunluluğu yüzünden, felce uğramış durumdadır.

Büyük partilerin yanısıra, birçok da gücük gruplar mevcut olduğundan, iki-parti ve çok-parti sistemlerini ayırdetmek, her zaman kolay olmaz. Örneğin, A.B.D.'de, Demokrat ve Cumhuriyetçi devlerin gerisinde, birkaç tane de cüceye rastlanır: İşçi partisi, Sosyalist parti, Çiftçi partisi, Yasakçı parti-ve İlerici parti. Bazı federe devletlerin yasama organlarında ya da belediye meclislerinde, bu partilerden birinin büyük bir güç elde ettiği olur. Örneğin, Minnesota'da Çiftçi-İşçi partisi, Demokratları oldukça zayıf bir üçüncü parti durumuna düşürmüştür; Wisconsin'de La Follette'in İlerici partisi, çok defa birinci ya da ikinci sırayı işgal etmiştir; New York'ta İşçi partisi, 1937'de Şehir Meclisine ve Devlet Yasama Meclisine beşer üye seçtirmiştir. Bu partiler, özellikle Temsilciler Meclisinde, hatta Senatoda olmak üzere, sık sık Kongrede birkaç sandalye bile elde ederler. Ancak gerek bunların geçici ve yöresel karakterleri, gerekse büyük geleneksel partilerle aralarında mevcut açık oransızlık, Amerikan sistemini tipik bir iki-parti sistemi saymamıza imkân vermektedir.

İngiltere'de problem daha karışıktır. Gerçekten, 1945'te Fransız Haberleşme Bakanlığının yayınladığı bir broşür, o zamanki Fransa gibi Büyük Britanya'nın da bir üç-parti sistemine sahip olduğunu ifade etmiştir. Liberal partinin eski ve sağlam bir geleneğe dayandığı doğrudur; bu parti hâlâ, İngiliz halkının önemli bir kesiminin kanaatlerini yansıtmaktadır. 1950'de 2.600.000'den fazla seçmen, ona karşı güvenini göstermiştir; fakat, görüşleri Liberal partiye yakın olan daha pek çok seçmen, seçim sistemi yüzünden ondan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. 1918-1935 arasında İngiltere'de bir iki-parti sisteminden söz etmeye imkân yoktu; çünkü İngiliz Halkı, gerçekten, üç büyük partiye ayrılmıştı. Bugün bile, özellikle Belçika'yı bir çok parti sistemi saydığımız takdirde, İngiltere'de iki-parti sisteminin olduğunu söylemek, keyfî gibi görünebilir; çünkü, Belçika'da

Liberal partinin gücü, İngiltere'dekinden pek fazla değildir; ancak seçim sistemi, bu partiye, parlamentoda hissedilir derecede yüksek bir temsil sağlamaktadır. Gene de, İngiliz sisteminin iki-partili niteliğinden şüphe edilemez. Çünkü, bir rejimin genel eğilimlerini görebilmek için, kısmî ve sınırlı bir incelemenin üzerine çıkmak gerekir. Bu takdirde, İşçi hareketinin kuvvetini göstermeye başladığı 1906 yılına kadar İngiltere'nin bütün tarihi boyunca iki partiye sahip olduğu; 1918'den ve özellikle 1924'den sonra Liberal partinin tasfiyesi sürecinin başladığı; bu sürecin, yeni bir iki-parti sistemi kurmaya yöneldiği ve halen Liberallerin parlamentodaki sandalyelerin % 0.96'sına düşmeleriyle, sürecin bitim noktasına ulaşmış gibi göründüğü ortaya konulabilir. Bu evrimi, diğer Commonwealth ülkelerininkiyle karşılaştırdığımızda, genel benzerlik açıkca göze çarpar. Buna karşılık, Liberal partinin, zayıf bile olsa, 1918'den beri oldukça istikrarlı bir yer işgal ettiği Belçika'nın durumu, tamamen farklıdır.

İki-parti Sistemi Tipleri. Genellikle iki-parti sistemine, Anglo-Saksonlara özgü bir olay gözüyle bakılmaktadır. Bu görüş, ancak yaklaşık olarak doğrudur; çünkü, bazı Anglo-Sakson ülkeleri çok parti sistemine sahip oldukları gibi, iki-parti sistemine Türkiye'de ve bir kısım Latin Amerikan ülkelerinde de rastlanmaktadır; bazı Kara Avrupası devletlerinde bile, bu yönde bir evrim, kendini göstermektedir. Anglo-Sakson iki-parti sistemi içerisinde de, Amerika ile Britanya İmparatorluğunu açıkça birbirinden ayırmak gerekir. A.B.D.'de iki-parti sistemi, hiçbir zaman ciddî bir tehditle karşılaşmamıştır; federe devletlerin haklarını savunan Cumhuriyetçilerle, Birliğin yetkilerinin artırılmasını isteyen Federalistler arasındaki karşıtlığı ortaya koyan Jefferson-Hamilton rekabetinden bu yana, Amerikan partileri derin bir değişim geçirmiştir. Federalist partinin parçalanmasından ve bir karışıklık devresinden sonra, 1828 başkanlık seçimlerinde iki-parti sistemi, Jackson etrafında toplanmış olan Demokratlarla, Clay ve Adams'ın önderliğinde

bulunan «Ulusal Cumhuriyetçiler» (bunlara *Whigs* adı da verilmekteydi; bu çeşitli adlar altında, eski Jefferson'cu parti mevcuttu) arasındaki karşıtlık şeklinde yeniden ortaya çıkmıştır. İç Savaş, tabiatiyle, partilerin durumlarında ve örgütlerinde büyük bir karışıklık yaratmakla beraber, iki-parti sisteminde hissedilir bir değişiklik yapmamış ve Savaştan sonra bu sistem, Cumhuriyetçiler-Demokratlar karşıtlığı şeklinde tekrar kendini göstermiştir. A.B.D. tarihi boyunca birçok kereler «üçüncü parti» denemelerine girişilmişse de, bunların hepsi, ya başarısızlığa uğramış ya da ancak geçici ve yöresel nitelikte küçük partilere vücut vermiştir[1]. İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinde ise, tersine, Tory'lerle Whig'ler, Muhafazakârlarla Liberaller arasındaki geleneksel rekabet, Sosyalist partilerin doğuşunun bir üç-parti sistemine vücut verdiği XX. yüzyıl başlarında derin bir buhran geçirmiştir. O zamanlar, bu sistemin kesin olarak yerleşme yolunda olduğu düşünülebilirdi. Fakat sonunda iki-parti sistemi, ya Liberal partinin elenmesi ya da Muhafazakârlarla Liberallerin birleşmesi yoluyla, zafere ulaştı. Böylece, A.B.D.'indekinden farklı olarak, bir «üçüncü parti», başarı sağlamış oldu; ancak bu başarı, aslında, mevcut partilerden birini eleyerek «ikinci parti» haline gelmekteydi. Avustralya ve Kanada'da ise, iki-parti sistemi yeniden kurulmadı; halen bunlardan birincisinde üç, ikincisinde dört büyük parti bulunmaktadır.

İngiliz ve Amerikan iki-parti sistemleri, partilerin yapısı bakımından da birbirinden ayrılır. İngiltere'de bu yapı, oldukça yüksek bir merkeziyete dayanır; Muhafazakârların merkeziyetçiliği, İşçilerinkinden daha zayıf olmakla beraber, Atlantik'in öte kıyısına oranla sınırsız derecede kuvvetlidir. A.B.D.'de ise komiteler, birbirlerinden geniş ölçüde bağımsızdır; gerçi *precinct* görevlileri *(captains)* ve komiteleri ilçe *(county)* komitelerine bağlıdır, ilçe komiteleri de federe Devlet liderlerinin

1 Bkz. özellikle, W. B. Hesseltine, *The Rise and Fall of Third Parties*, Washington 1948.

ve komitelerinin otoritesi altındadır ama, Devletlerin üzerinde hemen hemen hiçbir örgüt yoktur; ulusal liderlerin ve komitelerin yetkileri, son derece sınırlıdır. Bununla, İngiltere'deki durum arasında çok açık bir fark mevcuttur; orada merkez, parti mali-

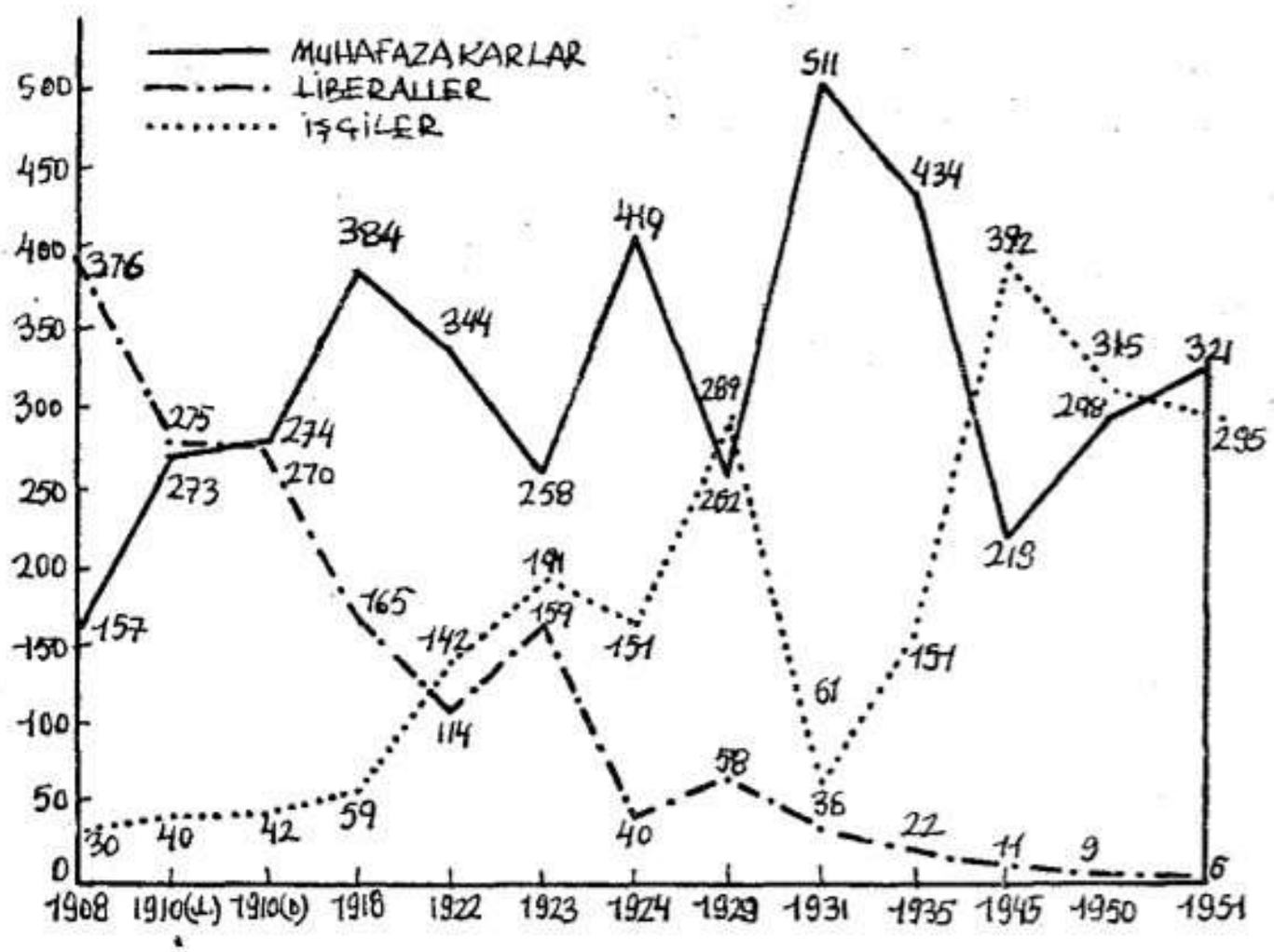

Şekil 24. Büyük Britanya'da İki-parti sistemine dönüş. (1906-1918 arasında İrlanda Milliyetçileri hesaba katılmamıştır).

yesini sıkı bir kontrol altında bulundurur ve yöresel komitelerce teklif edilen adayları onaylama hakkını kendinde tutar. Dominyonlarda merkeziyet derecesi, hiçbir zaman A.B.D. düzeyine düşmemek şartıyla, değişmektedir. Son olarak şunu da hatırlamak gerekır ki, Amerikan partileri, hiçbir ideolojik ya da sosyal temele dayanmamakta, türdeşlikten tamamen yoksun unsurları ve doktrinleri içine almaktadır; bunlar, gerçekte, idarî ve siyasal mevkileri ele geçirmeye ve çoğu zaman asıl seçimlerden daha önemli olan «ön-seçimler»de aday tesbit etmeye yönelmiş örgütlerden ibarettir. İngiliz partileri ise, klasik siyasal parti anlayışına çok daha yakındır.

Latin Amerika'da da, genellikle, iki-parti sistemi yönünde bir eğilim görülür; ancak kıtanın siyasal hayatının ayırıcı özelliği olan ihtilâller, hükümet darbeleri, seçim oyunları ve hizip kavgaları, bu eğilimi çoğu zaman engeller ya da onun biçimini değiştirir. Bununla birlikte, Uruguay'da iki-parti sistemi, hemen hemen hiçbir değişikliğe uğramadan süregelmiştir: Bu iki partinin doğuşu, 1835 iç savaşına kadar çıkmaktadır; partiler, o zaman kabul etmiş oldukları sembollerin renginden gelen eski adlarını *(Colorado* partisi ve *Blanco* partisi*)* muhafaza etmişlerdir; bunlar, kendi içlerinde hiziplere ayrılmış olmakla beraber, hizipleşmeler nadiren bir bölünmeye kadar gitmektedir. Ayrıca, akıllıca düşünülmüş bir seçim sistemi, her hizbin *(sublema)*, başkanlık ve yüksek seçimli mevkiler için kendi adaylarını göstermesine ve aynı partinin *(lema)* bütün hiziplerince alınan oylar toplamının, en kuvvetli hizbin adayı hesabına yazılmasına imkân vermektedir. Örneğin, 1950'de *Colorado*'lar üç aday göstermişler ve bunlar arasında en çok oy alan M. Martinez Trueba, kendisine ve iki *Colorado*'lu rakibine verilen oylar toplamının *Blanco* adayının aldığı oylardan daha fazla oluşu dolayısıyle seçimi kazanmıştır. Bununla birlikte, *Blanco* partisinin bir hizbi, 1941 yılında «Bağımsız Beyaz parti» adı altında partiden ayrılmıştır; halen bu parti, pek az milletvekiline (%10'dan az) sahip bulunmaktadır. Türkiye'de de tek-parti sistemi, 1945'te Bay Celâl Bayar'ın Demokrat partiyi kurmasıyla sona ermiştir. 1946 seçimlerine iki parti katılmış, fakat hükümetin baskıları, Demokratların milletvekili sayısını büyük ölçüde azaltmıştır. 1948'de Demokrat parti içinde bir bölünme olmuş ve bundan, ihtiyar Mareşal Çakmak etrafında toplanan Millet partisi doğmuştur. 1950'deki serbest seçimlerde Demokrat parti, kullanılan oyların % 55'ini ve Cumhuriyet Halk partisinin 39 sandalyesine karşılık (oysa, bu parti, oyların % 40'a yakınını almıştır) 408 sandalye elde ederek, ezici bir zafer kazanmıştır; Millet partisi, ancak bir milletvekilliği almıştır. Halen Türkiye'de bir iki-parti sistemi mevcuttur.

İki-parti sisteminin coğrafî dağılımı böyledir. Bu sistemin Kara Avrupa'sında mevcut olmadığı görülüyor. Ancak günümüzde iki ülke, Almanya ve İtalya, iki-parti sistemi yönünde oldukça belirgin bir eğilim gösteriyorlar. Burada siyasal mücadele, bir çok-parti sistemi görünüşü altında, diğerlerinden nisbetsiz derecede güçlü, iki büyük kuruluşa (Almanya'da Sosyalist ve Hıristiyan Demokrat partiler, İtalya'da Komünist ve Hıristiyan Demokrat partiler) inhisar etmektedir. Almanya'da Komünistlerin güçsüzlüğü, İtalya'da Sosyalistlerin bölünmeleri ve Nenni grubunun Komünistlerce «uydulaştırılması», her iki ülkede sağın zayıf oluşu, bir tek-parti diktatoryası altına düşmeden önce çok-parti sisteminde yaşamış bulunan bu uluslarda, böyle oldukça istisnaî bir siyasal duruma yol açmıştır. Bu örneği, Türkiye'deki durumla karşılaştırmak da hayli ilginçtir; şüphesiz, iki örnek arasında, gerek diktatörlüğün nitelikleri, gerekse düşme koşulları ve daha önceki siyasal durum bakımlarından derin farklar vardır. Gene de, bütün bu ülkelerde tek-partinin ortadan kaldırılması, ikici eğilimler doğurmuştur. Bu olgunun, ne dereceye kadar, iki-parti sisteminin aşağıda belirteceğimiz doğal karakterinden ileri geldiği, sorulmaya değer.

İki-parti sisteminin yer bakımından dağılımını tasvir ettikten sonra, onun zaman içindeki dağılımını da inceliyecek olursak, ondokuzuncu yüzyıldan bu yana, üç farklı tipin birbirini izlemiş bulunduğu ortaya çıkar. Önce, servet esasına dayanan seçim sistemi, Muhafazakârlar-Liberaller karşıtlığının belirlediği bir «burjuva» iki-parti sistemine vücut vermiştir; bu partilerin sosyal ve ideolojik alt-yapıları, ülkeden ülkeye az çok değişmektedir. Genellikle Muhafazakârlar, daha çok, aristokrasiye ve köylü sınıfına; Liberaller ise, şehirlerdeki tüccar, sanayici ve aydın burjuvaziye dayanmışlardır. Ancak bu basitleştirilmiş ayrım, pek yaklaşık mahiyette kalmaktadır; uygulamadaki sınır çizgisi, çok daha karmaşık ve nüanslıdır. Bazı ülkelerde, örneğin, İskandinavya'da, tutucu aristokrasi şehirlerde toplanmıştı; dolayısıyle liberal eğilimler, ilkin köylerde ortaya çıktı;

daha doğrusu, bir çiftçi liberalizmi, daha aydın ve endüstriyel nitelikteki bir şehir liberalizmine karşı gelişerek, temel iki-parti eğilimini, üç-parti sistemine çevirdi. Doktrin bakımından, Muhafazakârlar, otoriteyi, geleneği ve yerleşik düzene itaatı övüyorlar; bireyci ve akılcı Liberaller ise, Amerikan ve Fransız devrimlerini ve bunların bütün dünyaya tanıtmış olduğu özgürlük ve eşitlik düşüncelerini savunuyorlardı; ancak bunların çoğu, genel oy konusunda ve özellikle işçi sınıflarınca istenen sosyal değişimler hakkında çekingen görünüyorlardı. Genellikle, Protestan ülkelerde iki-parti sistemi, dinsel husumetler yüzünden karmaşıklaşmadı; Katolik ülkelerde ise, ruhban sınıfı ile Eski Rejim arasındaki fiilî bağlantı, Muhafazakârlara Klise tarafından desteklenen bir parti havası verdi ve Liberalleri de Kilise-aleyhtarlığına itti. Zaman zaman siyasal mücadele, özellikle okullar konusunda çok kızışan bir din kavgası halini aldı (örneğin, Fransa ve Belçika'da).

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Radikalizmin gelişimi, iki-parti sistemini tehlikeye sokar gibi oldu. Ancak burada, daha çok, Liberallerin kendi içindeki bir bölünme söz konusuydu; ılımlı Liberaller, kendilerine karşı bir sol eğilimin gelişmesine tanık oldular. Çoğu zaman bu sol eğilim, ya parti içinde kalmaya devam etti, ya da onunla tekrar birleşti, yahut da ortadan kalktı; bununla birlikte, 1891'de Hollanda'da, 1906'da da Danimarka'da, sürekli bir Radikal parti, Liberallerden ayrıldı; Fransa'da 1901'de Radikal partinin kurulması, farklı bir durumun sonucudur. Buna karşılık, Sosyalizmin gelişmesi, bu ilk iki-parti sisteminde genel bir değişim yarattı. Bazı ülkelerde bu gelişim, uzun süre, sınırlı oy sistemi yüzünden frenlendi; böylece, ulusal toplum içinde üç parti faaliyet gösterdiği halde, parlamentoda iki-parti sistemi varlığını sürdürdü. Genellikle yöresel düzeyde ve komünlerde oy hakkı daha geniş olduğundan, Meclislere kalabalık sayıda girebilme olarağından yoksun bulunan Sosyalist temsilciler, belediye başkanlıklarına ve belediye meclislerine nüfuz ettiler. Bu bakımdan, genel oyun kabulu (ya da sı-

nırlı oyun genişletilmesi) ile, Sosyalist partilerin parlamento planında görünmeleri arasında, sık sık gözlemlenen bir paralellik mevcuttur. Belçika'da 1894 tarihli seçim kanunu, 28 Sosyalistin Meclise girmesini sağlayarak, geleneksel iki-parti sisteminin yerine bir üç-parti sistemini geçirmiş ve Liberalleri üçüncü duruma düşürmüştür. Hollanda'da ilk Sosyalist milletvekilleri, seçmen sayısını 295.000'den 577.000'e çıkaran Van Houten kanununun uygulanışıyla birlikte sahneye çıkmışlardır. İsveç'te 1909 tarihli seçim kanunu, Riksdag'daki Sosyal Demokrat üyelerin sayısını, iki katına yükseltmiştir. Diğer ülkelerde (Almanya, İngiltere, Fransa, Norveç, v.d.) ise, genel oy Sosyalizmin ortaya çıkışından önce mevcut olduğundan, bu akım, engelle karşılaşmaksızın gelişebilmiştir.

Sosyalist partilerin doğuşu, ondokuzuncu yüzyıl sonlarıyla yirminci yüzyıl başlarında, Avrupa'da ve Britanya Dominyonlarında hemen hemen genel bir olgu teşkil etmiştir. Buna rağmen, her yerde iki-parti sistemi yıkılmış değildir. Doğrusunu söylemek gerekirse, eskiden bir iki-parti sistemine sahip olup da, sonra bunu yeniden kuramayan, sadece tek bir ülke vardır: 1899 seçim reformu nedeniyle, Belçika. Bütün diğer ülkelerde, iki-parti sistemi, kısa ya da uzun bir süre ortadan kalkmış ve sonra Marksist doktrinin sınıf mücadelesi şemasına o'dukça benzeyen yeni bir biçim (bir burjuva partisiyle bir Sosyalist partinin rekabeti) altında tekrar doğmuştur. Bu burjuva partisi, bazen iki eski partinin, Muhafazakârlarla Liberallerin birleşmelerinin sonucudur; Avustralya ve Yeni Zelanda'da böyle olmuştur. Diğer ülkelerde ise, Liberallerin elenmesiyle Muhafazakârlar, Sosyalistlerin karşısında tek başlarına kalmışlardır (örneğin, İngiltere); ancak bunun tersi (Muhafazakârların, Liberaller yararına olarak elenmesi) vuku bulmamıştır. Bu sonuncu nokta, doğal nedenlerle açıklanabilir: O sıralarda Liberaller, programlarının ana maddelerini gerçekleştirmiş ve dolayısiyle tutucu bir tutum almak zorunda kalmışlardı; bir Sosyalist partinin ortaya çıkması, tabiatiyle bunlara soldaki taraftarlarının

bir bölümünü kaybettirirken, «kızıllar» korkusu da, başka bir bölümünü Muhafazakârların kucağına itmiştir; nihayet, bu ülkelerde uygulanan çoğunlukçu seçim sistemi, doğal olarak, merkez partisinin aleyhine işlemektedir.

Burada ele aldığımız konu, bir «Muhafzakâr-Sosyalist» dualizminden çok, bir «Muhafazakâr-İşçi» dualizmidir. Bu yeni dualizm, sadece, Sosyalist partilerin sendikal bir temele dayandığı, dolaylı yapıda olduğu, doktriner bakımdan dogmatik nitelik taşımadığı ve devrimci değil reformcu eğilimler gösterdiği ülkelerde kurulmuştur. Sonuncu özelliğin önemi büyüktür: Partilerden biri, yerleşik düzeni yıkmak istediği takdirde, iki-parti sistemi, varlığını devam ettiremez; hiç değilse, ancak bu parti muhalefette kaldığı sürece devam ettirebilir. Günümüzde bu problem, ister dolaylı ister dolaysız yapıda olsun, hepsi de reformcu karakter almış bulunan Sosyalist partiler bakımından söz konusu değildir. Örneğin, Batı Almanya, bir «Hıristiyan Demokrat-Sosyal Demokrat» dualizmine ulaştığı takdirde (ki, ülkenin bugünkü evrimi, onu açıkca bu yöne itmektedir) bunun hiçbir tehlikesi olmayacaktır. Fakat, üçüncü bir iki-parti sistemi tipinin ortaya çıkması, problemi, yeniden günün konusu haline getirmektedir; gerçekte henüz hiçbir yerde mevcut olmamakla birlikte, bazı ülkelerde (örneğin, İtalya'da) açık bir gelişim gösteren bu tip, Komünist partisiyle bir «Batıcı» partinin karşıtlığıdır. Tek-turlu çoğunluk sisteminin kabulü, şüphesiz, bunu çabuklaştıracak, fakat sonuç felâketli olacaktır. İktidara geçen bir Komünist partisinin ilk işinin, rakibini ortadan kaldırmak olacağı besbellidir; dolayısiyle, iktidardaki rakip partinin ilk ödevi de, Sovyet tipi bir diktatörlüğün kurulmasını önlemek için, Komünistlerden daha önce harekete geçmek olacaktır; bu ise, başka türlü bir diktatörlüğün kurulması demektir. Şu halde, iki-parti sisteminin iki tipini ayırdetmek gerekir: Rejimin genel siyasal felsefesinin ve temel ilkelerinin her iki tarafça da kabul edilmiş olduğu ve iki rakip arasındaki karşıtlığın sadece araçlara ve tali amaçlara ilişkin bulunduğu

teknik iki-parti sistemi; ve partiler-arası rekabetin, rejimin kendi mahiyetine, hayatın temel kavramlarına taallûk ettiği ve bir din savaşı havasına büründüğü metafizik iki-parti sistemi. Bunlardan yalnız ilkinin yaşama yeteneği vardır. Diğer bir deyimle, partilerden biri totaliter yapıda olduğu takdirde, iki-parti sistemi düşünülemez.

Herşeye rağmen, iki-parti sisteminde doğal bir karakter var gibi görünür; yani siyasal tercihler, çoğu zaman, iki alternatif arasında bir seçme şeklini alır. Her zaman bir partiler dualizmi mevcut değildir; fakat hemen her zaman bir eğilimler dulizmi mevcuttur. Her politika, iki çeşit çözüm arasında bir seçmeyi içerir; uzlaştırıcı dediğimiz çözümler, bunlardan ya birine, ya da ötekine yaklaşır. Bu ise, siyasette merkezin mevcut olmadığı anlamına gelir; bir merkez partisi olabilirse de, bir merkez eğilimi, bir merkez doktrini yoktur. «Merkez», karşıt eğilimlerin ılımlı unsurlarının (ılımlı sağcılar ve ılımlı solcular) buluştuğu kesişme noktasına verilen addır. Bütün merkezler, kendilerine karşı bölünmüş ve iki yarıya ayrılmış durumdadırlar; çünkü merkez, solun sağ kanadıyla, sağın sol kanadının sunî bir gruplaşmasnıdan başka birşey değildir. Merkezin kaderi parçalanmak, yalpalamak ya da yok olmaktır: Yarısı sağa yarısı sola oy verdiği zaman parçalanır; blok halinde kâh sağa kâh sola oy verdiği zaman yalpalar; oya katılmadığı zaman da yok olur. Merkezin rüyası, çelişik özlemlerin bir sentezini gerçekleştirebilmektir; oysa sentez, ruhsal bir güçten ibarettir. Eylem tercihi, siyaset de eylemi gerektirir. Merkezin tarihi, bu soyut uslamlamayı örneklerle aydınlatmaktadır. Örneğin, Üçüncü Cumhuriyette Radikal partinin, Dördüncü Cumhuriyette Sosyalist partinin ya da Cumhuriyetçi Halk Hareketinin geçirdiği evrime bir bakalım. Göreceğiz ki, dualizmlerin üst üste gelişi dışında, gerçek merkezler mevcut değildir: M.R.P., siyasal bakımdan sağda, sosyal bakımdan soldadır; Radikaller, ekonomik bakımdan sağda, mistik bakımdan soldadırlar v.b. (Bkz. Şekil 28).

Doğal siyasal dualizm kavramına, birbirlerinden çok farklı

sosyolojik anlayışlarda da rastlanır. Bazı yazarlar, radikal yaradılışla (kelimenin ondokuzuncu yüzyıldaki anlamında; bugün buna devrimci yaradılış demek gerekir) tutucu yaradılışı karşılaştırmaktadırlar[1]. Bu, kısa ve yaklaşık bir görüş olmakla beraber, büsbütün yanlış değildir. Bazı kimselerin benimsenmiş fikirlerden, kabul edilmiş geleneklerden, her zamanki alışkanlıklardan büyük rahatlık duydukları; diğer bazılarının ise, herşeyi değiştirmek, herşeyi başkalaştırmak her alanda yenilikler yapmak için zorlayıcı bir ihtiyaç duydukları doğrudur. «Atalarımızın aptallığı, çocuklarımızın aklından yeğdir» yollu İngiliz sözü, tutucu yaradılışı çok iyi ifade eder. Bu iki eğilimin farklı yaşlarla özdeştirilebileceği gençlerin «radikal», olgunluk çağındakilerin ise «tutucu» oldukları ileri sürülmüştür. Sağı kayırmak için seçmen yaşını yükselten, solu kayırmak için bu yaşı indiren yasa koyucular da, uzun süredir bu olgunun farkındadırlar. Marksizm, bu temel Maniheizmi, Anglo-Sakson ülkelerinin şimdiki iki-parti sistemlerinde yaklaşık ifadesini bulan burjuvazi-proleterya karşıtlığı tarzında, yeni ve değişik bir biçim altında tekrarlamaktadır. Siyasal bakımdan en çok bölünmüş gibi görünen ülkelerdeki siyasal bilim araştırmaları, bir eğilimler dualizmini ortaya çıkarmaktadır. François Goguel, Üçüncü Cumhuriyetin çok sayıdaki çeşitli partilerin gerisinde, «düzen»le «hareket» arasında sürekli bir mücadelenin mevcut olduğunu gösterebilmiştir. Küçük Fransız köylerinde kamuoyu, «Beyazlar»la «Kızıllar»ı, «kilise taraftarları» ile «lâikler»i kendiliğinden ayırdetmekte bunu yaparken de çeşitli resmî etiketlerle uğraşmayıp, işin özünü yakalamaktadır. Tarih boyunca, bütün büyük hizip mücadeleleri, dualist nitelik taşımıştır: Armanyaklarla Burgundiyalılar, Guelfe'lerle Gibelin'ler, Katoliklerle Protestanlar, Jirondenlerle Jakobenler, Muhafazakârlarla Liberaller, Burjuvalarla Sosyalistler, Batılılarla Komünistler; bütün bu karşıtlıklar basitleştirilmiş olmakla beraber, ancak tali farklar

1 Özellikle bkz. Macaulay, *History of England*, London 1849, I, s. 82-83.

ihmal edilmiş bulunmaktadır. Kamuoyu, ne zaman büyük temel sorunlarla karşılaşırsa, iki karşıt kutup etrafında billurlaşma eğilimi gösterir. Toplumların doğal gidişi, iki-parti sistemini teşvik eder; ancak aşağıda belirtmeye çalışacağımız karşıt eğilimlerin bunu engellemesi, şüphesiz mümkündür.

İki-parti Sistemi ve Seçim Sistemi. İki-parti sisteminin bu doğal karakterini kabul ettiğimiz takdirde, doğanın niçin Anglo-Sakson ülkeleriyle bunların nadir taklitçilerinde serbestçe geliştiğini, Kara Avrupası uluslarında ise niçin engellendiğini açıklamak gerekir. «Anglo-Sakson dehası»na (bu düşünceye Amerikan yazarlarında sık rastlanır) ve «Latin ırklarının yaradılışı»na (oysa, çok-parti sistemi, İskandinavya'da, Hollanda'da ve Almanya'da da mevcuttur) dayanan açıklamalara sırf hatırlatmak kabilinden değinebiliriz; bunlar, büsbütün yanlış olmasalar bile, bizi geçerli sonuçların formülleştirilmesine imkân vermeyecek derecede belirsiz ve yaklaşık bir alanda bırakırlar; Gustave Le Bon'un yaptığını tekrarlamakta bir anlam yoktur. Aynı şekilde, iki-parti sistemini Britanya halkının sporcu ruhuna bağlayan (bu ruh, onları, siyasal mücadelelere rakip takımlar arasındaki bir maç gözüyle bakmaya sevketmektedir) Salvador de Madariaga'nın bu açıklamasını da hatırlatıp geçebiliriz; üç-parti sisteminin hüküm sürdüğü 1910-1945 yılları arasında bu sporcu ruh ortadan kalkmış olsa gerektir...Avam Kamarasının dikdörtgen biçimi ve karşılıklı iki sıra dizisi ile, Fransız yarım dairesini karşılaştıran ve bunlardan birincisinin doğal olarak iki-parti sistemine yol açtığını, ikincisinin ise açık bir sınır çizgisinin olmayışı yüzünden grupları çoğalmaya ittiğini söyleyen André Maurois'nın bu renkli fikirleri de, daha fazla ciddiye alınamaz. Bu eğlenceli gözlemi tersine çevirmek de mümkündür: Meclislerin planı, acaba parti sayısının sebebi midir, yoksa sonucu mu? Yarım daire ya da dikdörtgen mi önce gelir, yoksa iki-parti ya da çok -parti sistemi mi? Cevap, bizi hayal kırıklığına uğratacaktır: İngiltere'de Kamaranın biçimi, iki-parti sisteminden eskidir; fakat Fransa'da Parlamentonun

topografyası, çok-parti eğiliminden daha sonra belirlenmiştir; Amerikan meclisleri ise, iki-parti sistemlerine halel getirmeksizin, yarım daireyi kabul etmişlerdir.

Tarihsel açıklama, daha ciddî mahiyettedir. Amerika ve İngiltere'deki çok eski iki-parti alışkanlığı, şüphesiz, sistemin şimdiki kuvvetinde bir etken olmuştur. Geriye, bu alışkanlığın niçin bu kadar sağlam şekilde kök salmış olduğunu bulmak kalıyor; yoksa problem, sadece zaman içerisinde geriye götürülmüş olur. İki-parti sistemini doğuran kaynaklar, ancak her ülkeye özgü çözümlemelerle belirtilebilir. Bu ulusal etkenler, şüphesiz çok önemlidir; ancak, çoğu zaman yapıldığı gibi, bunlara ağırlık vererek, teknik karakterdeki genel bir etkenin, yani seçim sisteminin de etkisini küçümsememek gerekir. Bu etkiyi, aşağıdaki formülle şemalaştırabiliriz: *Tek turlu çoğunluk usulü, iki-parti sistemini teşvik eder*. Bu kitapta belirtilmiş olan bütün varsayımlar arasında, gerçek bir sosyolojik kanununa en çok yaklaşanı, muhakkak ki, budur. Tek-turlu çoğunluk usulü ile iki-parti sistemi arasında hemen hemen tam bir korelasyon, gözlemlenebilir: İki-partili ülkeler, çoğunluk sistemine sahiptir; çoğunluk sistemine sahip olanlar da iki-partilidir. İstisnalar çok nadirdir ve özel koşullarla açıklanmaları genellikle mümkündür.

Çoğunluk usulüyle iki-parti sistemi arasındaki bu genel düşümdeşlik hakında biraz tafsilât verelim İlk olarak, İngiltere ve Dominyonları örnek gösterebiliriz. Bunların hepsinde, tek-turlu çoğunluk usulü uygulanmakta ve hepsinde, Muhafazakâr-Liberal rekabetinin yerini Muhafazakâr-İşçi rekabetinin almakta olduğu bir iki-parti sistemi mevcut bulunmaktadır. Aşağıda görüleceği gibi, istisna teşkil eder görünen Kanada, gerçekte genel kurala uymaktadır[1]. Daha yeni ve daha kısa süreli olmakla

[1] Avustralya da, Çiftçi Partisinin (*Country Party*) gelişmesinden beri bir istisna teşkil etmektedir. Ancak bu ülkede uygulanan tercihli oy sistemi, çoğunluk usulünün mekanizmasında derin bir değişiklik yaratmakta ve dağınık oyların yeniden gruplandırılmasma imkân vermek suretiyle, onu iki-turlu

beraber, Türkiye'deki iki-parti sistemi, belki daha da ilginçtir. Yirmi yıl bir tek-parti rejimi altında yaşamış bulunan bu ülkede, 1946'dan itibaren hayli çeşitli eğilimler gün ışığına çıkmıştı; 1943'de, muhalefetteki Demokrat partiden kopan Millet partisi bölünmesinin, bir çok-parti sistemine yol açacağı beklenebilirdi. Oysa, 1950 seçimlerinde İngiliz tipi (ve liste usulüyle daha da ağırlaştırılmış olan) tek-turlu çoğunluk usulü, bir iki-parti sistemine vücut verdi: Büyük Millet Meclisindeki 487 milletvekilinden sadece 10'u, yani % 2.07'si, iki büyük partiye Demokrat partiye ve Cumhuriyet Halk partisine mensup olmayan kimselerdi (9 bağımsız ve 1 Millet partisi). A.B.D.'de de geleneksel iki-parti sistemi, tek-turlu çoğunluk usulüyle düşümdeşmektedir. Şüphesiz, Amerikan seçim sistemi, çok özel mahiyettedir. önseçimlerin *(primaries)* günümüzdeki gelişimi, buna bir çeşit iki-turlu seçim unsuru katmaktadır; ancak, zaman zaman yapıldığı gibi, bu usulle iki-turlu seçim sistemini aynı şey saymak, tamamen yanlıştır. Bütün partilerde, adayların bir iç oylamayla saptanması, asıl seçimlerden çok farklı bir işlemdir. Bu aday gösterme işleminin açık oluşu da, hiçbir şeyi değiştirmez; önseçimler, seçim sistemiyle değil, partilerin yapısıyla ilgilidir.

Amerikan usulü tek-turlu çoğunluk sisteminin genel mekanizmasına uymaktadır. Özellikle başkanlık seçiminde ikinci ve sonraki turların mevcut olmayışı, gerçekte, iki-parti sisteminin doğuşundaki ve devamındaki tarihsel nedenlerden birini teşkil eder. Orantılı temsilin zaman zaman denenmiş olduğu bazı yöresel seçimlerde, iki-parti sistemi bozulmuştur. Örneğin, 1936-1947 yılları arasında New York Şehir Meclisinde, 1937'de beş parti (13 Demokrat, 3 Cumhuriyetçi, 5 Amerikan İşçi partisi, 3 *City Fusionist*, 2 Bağımsız Demokrat), 1941'de altı parti (bir Komünistin eklenmesiyle), 1947'de yedi parti (Amerikan İşçi partisinde, Giyim Eşyaları İşçileri Sendikasının desteklediği

sisteme yaklaştırmaktadır. Ayrıca, Çiftçi partisinin ortaya çıkışının, tercihli oyun uygulanışıyle düşümdeşmiş olması da dikkati çekmektedir.

bir bölünme sonucunda) temsil edilmiştir. Tek-turlu çoğunluk sisteminin etkisi, ön-seçimler bakımından da dikkate alınmalıdır: Key, aday tesbitinin tek turda yapıldığı Güney ön-seçimlerinde, Demokrat partinin genellikle iki hizbe ayrıldığını, buna karşılık iki-turlu seçime benzeyen iki-turlu ön-seçim sisteminde –ikinci ön-seçim *(run off primary)*, ilk ön-seçimde hiçbir adayın salt çoğunluğu sağlayamaması halinde yapılır– hiziplerin çoğalma eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir; «run off primary»nin kabulünden önceki ve sonraki aday adaylarının sayısını karşılaştıran istatistikler, bunun çoğaltıcı etkisini doğrular görünmektedir (Şekil 25).

Yürütme organının, seçimlere ve partilere, bütün sistemi bozacak sık ve etkin müdahaleleri dolayısıyle bir yana bırakabileceğimiz Latin Amerika dışında, dört ülke, kurala istisna teşkil eder: Bir yanda, iki-parti sisteminin iki-turlu seçimle birlikte bulunduğu, 1894'ten önceki Belçika; öte yanda, tekturlu çoğunluk usulünün çok-parti sistemiyle bir arada yürüdüğü İsveç (1911'den önce), Danimarka (1920'den önce) ve bugünkü Kanada. Birinci durumda istisna, gerçek olmaktan çok, görünüştedir: İkinci tur, Belçika seçim kanununca öngörülmüş olmakla beraber, genel oyun kabulünden önce uygulamada hemen hiç işlememiştir. Örneğin, 1892'de 41 seçim çevresinin sadece dördünde ikinci tura gidilmiştir; üstelik, bunlardan üçünde (Nivelles, Charleroi ve Tournai'de) birinci tur, sadece iki liste arasında cereyan etmiş ve ikinci tur, karma listelerle eksik oyların sonucu olmuştur; kısacası ikinci tur, yalnız bir ilçede, Mons'ta, oyların üç rakip liste arasında bölünmesinin sonucu olarak, gerçek bir uygulama görmüştür. Genel oyun kabulünden sonra Sosyalist partinin ortaya çıkışı, hukukî hükümlerin uygulanmasına yol açmıştır; üçlü mücadele, 1894'te 12, 1896-1898'de 15 çevrede ikinci tur yapılmasına sebep olmuştur. Fakat iki-parti dönemi sırasında seçimler, uygulamada tek-turlu sisteme göre cereyan etmiştir. Geriye, uygulamanın niçin kanunun sözüne uymamış olduğunu; ikinci tur olanağının, niçin üçlü mücade-

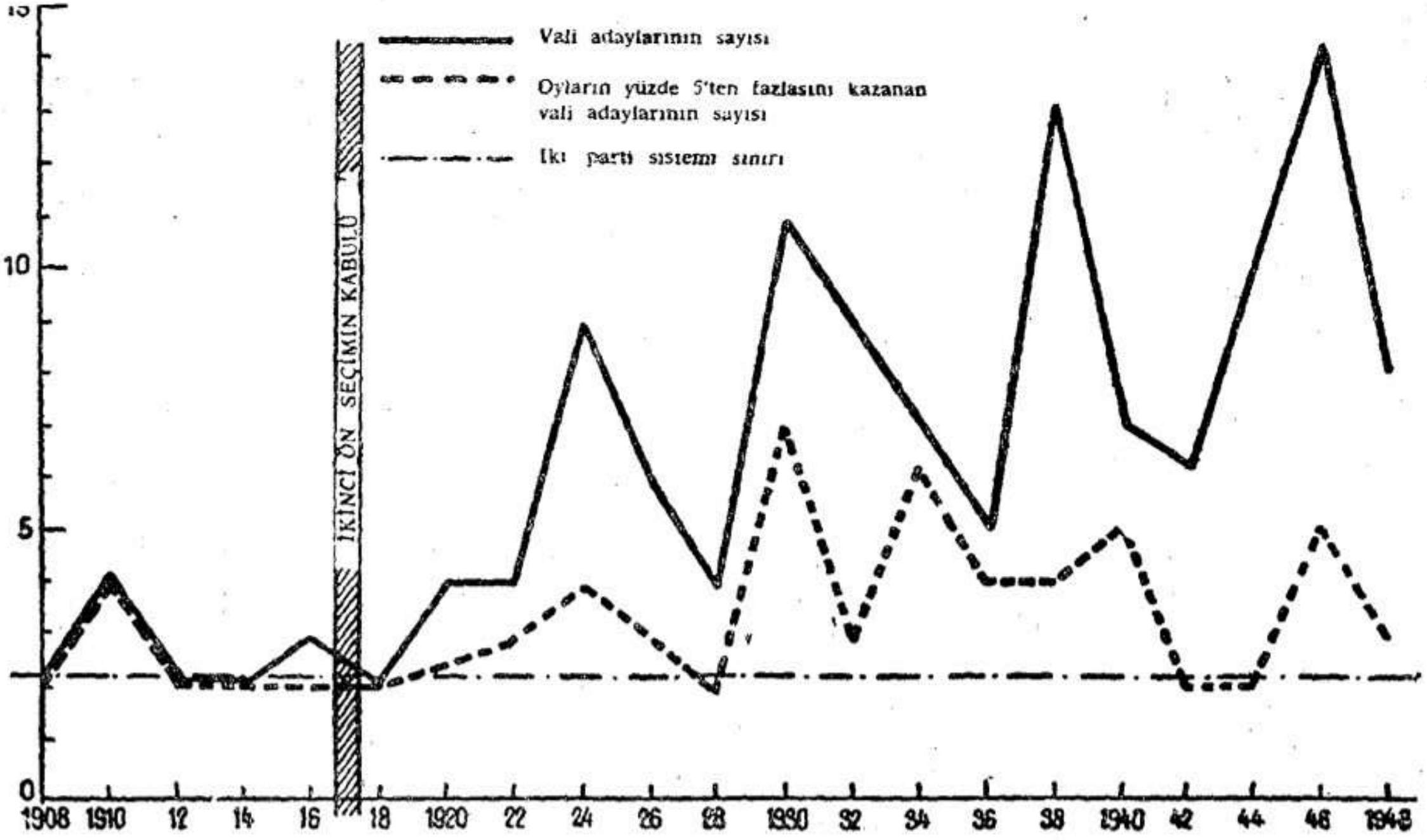

Şekil 25. İkinci turun, Texas Demokrat Parti Ön-Seçimlerindeki rakiplerin sayısı üzerinde etkisi.

lelere, parti bölünmelerine ve iki-parti sisteminin sarsılmasına meydan vermemiş bulunduğunu tesbit etmek kalmaktadır ki, aşağıda bunun açıklanmasına çalışılacaktır.

İsveç'in, orantılı temsilin kabul edildiği 1909 yılından önceki durumu da, hemen hemen aynı derecede istisnaîdir. Gerçekten, o zaman yürürlükte olan sınırlı ve karmaşık seçim sisteminde (şehirlerde tek dereceli, köylerde iki dereceli seçim; seçim çevrelerine göre değişen tek-isim ya da liste usulü) parti bölünmeleri, uzun süre oynak ve belirsiz nitelik taşımıştır. Ülke içerisinde hemen hemen hiçbir gerçek örgüt mevcut olmadığı gibi, sınırları açıkça belli parlamento grupları bile yoktu; 1911'-den önceki devre için, adayların siyasal ilintilerini gösteren kesin seçim istatistikleri bulmak mümkün değildir. Burada, bir iki-parti ya da çok-parti sisteminden çok, partisiz bir sistemden söz etmek gerekir. Öte yandan, özel birtakım siyasal ve sosyal sorunlar (Norveç'in ayrılması, köylerle şehirler arasındaki muhalefet, bir köysel sol hareketin doğuşu), kamu oyunun doğal dualizmini karmaşıklaştırmıştır. Bununla birlikte, her seçim çevresi içinde mücadele, çoğu zaman iki adaya inhisar etmiş, böylece yöresel düzeyde iki-parti sistemi yeniden kurulmuştur. Ulusal düzeyde de, oynak ve gelip geçici grupların geçirdikleri değişimlerin altında, oldukça açık bir iki-parti eğilimi farkedilmektedir. 1867'den 1888'e kadar, iki parti (şehirlere dayanan Muhafazakârlar ve özellikle köylerden gücünü alan *Lantmannapartiet*) karşı karşıya gelmiştir. 1888'den sonra, Lantmanna iki gruba bölünmüştür: Serbest mübadeleci «Eski Lantmanna» ve himayeci «Yeni Lantmanna»; ancak iki grup, 1895'te yeniden birleşmiştir. 1906'da yeni bir bölünme, «Ulusal İlericiler»i Lantmanna'dan ayırmışsa da, bu iki hizip sıkı bir görüş birliği içinde faaliyet göstermiş ve ayrı partilerden çok, aynı parti içerisindeki iki eğilim niteliğini taşımıştır. Çoğunluk sisteminin dondurucu etkisi kendisini göstermektedir. Bu sıralarda eski Sağ da yavaş yavaş ortadan kaybolmuş ve şehir burjuvazisine dayanan bir Liberal parti kurulmuştur. Böylece,

XIX. yüzyıl sonunda İsveç'te, Muhafazakârlar (Lantmanna) ile Liberaller arasındaki klasik dualizme rastlanmaktadır; 1896'da Sosyalist partinin doğuşu, bu dualizmi değiştirmiştir. Özetliyecek olursak, XX. yüzyıl başlarında Riksdag'daki siyasal bölünmeler, partileri birbirinden ayıran sınır çizgilerini tesbit edebildiğimiz ölçüde, Britanya Parlamentosundaki bölünmeleri andırmaktadır; burada da, Sosyalistlerin varlığı, Muhafazakârlar-Liberaller dualizminde bir çatlak meydana getirmiştir.

Danimarka, genel eğilimden daha açık şekilde ayrılmaktadır. Bu ülkede, tek-turlu seçim sistemine rağmen, seçim reformunun arifesinde dört büyük parti mevcuttu: Sağ, Liberaller *(Wenstre)*, Radikaller ve Sosyalistler. Ancak bu ulusal dört-parti sistemi, çoğu zaman, yöresel bir iki-parti sistemini maskelemekteydi: Seçim çevrelerinin çogunda, sadece iki aday karşı karşıya geliyordu; 1910'da, üç adayın katıldığı 24 ve dört adayın katıldığı bir seçim çevresine karşılık, 114 seçim çevresinden 89'u bu durumdaydı; geçmiş yıllara oranla aday sayısındaki azalma da hissedilecek derecede büyüktü (1910'da 254, 1909'da 296, 1906' da 303). 1913'te aday sayısı, birdenbire 314'e çıktı; 55 çevrede üç, 15 çevrede 4, bir çevrede de beş rakip adayın mücadele etmesine karşılık, ikişer adaylı mücadele ancak 41 seçim çevsinde vuku buldu. Fakat bu istisnaî artış, Sağın, yıkılma tehlikesini savuşturmak amacıyla giriştiği ümitsiz bir teşebbüsün sonucuydu. Bu parti, 1910'daki 47 adayına karşılık, 1913'te 88 aday göstermiş, fakat bu büyük çabaya rağmen sandalye sayısı 13'ten 7'ye düşmüştür (Oysa, aldığı oyların toplamı, 64.900'den 81.400'e yükselmiş ve özellikle Liberallerden elde edilen bu 17.000 oy, Liberallere 13 sandalye kaybettirmiştir). Öte yandan, 1910'da Radikallerle Sosyalistler sıkı bir seçim anlaşmasına girmişler ve birbirlerine karşı hiçbir çevrede aday göstermemişlerdi; 1913'te ise bu anlaşma bozulmuş ve Radikallere karşı 17 Sosyalist, Sosyalistlere karşı da 7 Radikal aday gösterilmiştir. Nihayet, partilerin 1913'teki durumlarıyla daha önceki durumları

karşılaştırıldığında, açık bir temerküz *(concentration)* göze çarpmaktadır. Gerçekten, 1906'da en az beş parti mevcuttu (Radikal partinin kuruluşu sonucu); 1909'da Çiftçi partisinin (ılımlılar) Liberallerle birleşmesi, bu sayıyı dörde indirdi; nihayet, yüzyılın başından beri Sağın elenmesi sürecinin başladığını ve oy yüzdesiyle sandalye yüzdesi arasındaki farkın artmasıyla bu sürecin hızlınır göründüğünü de hesaba katmak gerekir. 1913'te muhafazakâr Sağ, yedi milletvekili ile, Parlamentodaki sandalyelerin ancak % 6.14'üne sahipti. Gerçekte, İngiltere'dekine benzer bir üç-parti eğiliminin varlığında şüphe yoktu; o tarihlerde İngiltere'de de Sosyalist parti, ilk defa olarak, iki «burjuva» parti yanında yer almaktaydı. Çoğunluk sistemi, azaltıcı etkisini gerçekten gösteriyordu; hatta Radikalerle Sosyalistler arasındaki anlaşma, sonunda iki sol grubun birleşmesiyle, yeni bir iki-parti sisteminin doğacağı kanısını yaratabiliyordu. Bu evrime son veren, doğrudan doğruya orantılı temsil olmuştur.

Kanada'daki dört partiden ancak ikisi, ulusal çapta partilerdir: Liberaller ve Muhafazakârlar. Diğer partiler (İşçi partisi ve Sosyal Kredi partisi), ancak belli eyaletlerde gerçek bir güce sahip olduklarından, yöresel partiler olarak kabul edilebilirler. Bu örneği, daha önce incelemiş olduğumuz Danimarka ve İsveç örnekleriyle karşılaştırırsak, tek-turlu çoğunluk sisteminin kesin etki sınırlarını belirtebiliriz. Bu sistem, hiç değilse her seçim çevresi içinde, iki-parti sistemini kesin olarak teşvik eder[1]; fakat ülkenin çeşitli bölgelerinde iki rakip, başka başka partiler olabilir. Dolayısıyle, çoğunluk sistemi, yöresel partilerin

[1] Her seçim çevresi içinde sadece iki parti bulunması yolundaki bu eğilimin, özellikle Liberallerin üstünlüğüne son veren 1957 seçimlerinden sonra, Kanada'da hiç de mutlak mahiyet taşımadığını belirtmek gerekir. Birçok seçim çevrelerinde, gerçek üç-parti ya da dört-parti sistemleri mevcuttur ve bu, temsilin gerçekliğini bozmaktadır. Durum, geçici bir üç-parti sisteminin hüküm sürdüğü, 1920—1935 Büyük Baritanya'sındaki durumu andırmaktadır. Kanadamn şimdiki durumunun da, aynı geçici karakteri taşıdığı düşünülebilir.

kurulmasına veya ulusal partilerin yöresel plana çekilmesine imkân verir. Büyük Britanya'da bile, 1874'ten 1918'e kadar, dikkate değer bir istikrar gösteren bir İrlanda partisi mevcut olmamış mıdır? Liberal partinin dahi, esas itibariyle bir Galler partisi haline gelme eğiliminde olduğuna işaret edilmiyor mu? Bununla birlikte, partilerin iç yapılarında merkeziyetin artması ve siyasal sorunları daha geniş bir ulusal açıdan görme eğilimi, seçim sisteminin doğurduğu bölgesel iki-parti sistemini, kendiliğinden bütün ülkeye teşmil etmeye yönelir; ancak çoğunluk sisteminin gerçek etkisi, yöresel iki-parti sistemiyle sınırlıdır.

Bu etki, çok basit bir şekilde kendini gösterir. Muhafazakârların 35.000, İşçilerin 40.000, Liberallerin de 15.000 oya sahip oldukları bir İngiliz seçim çevresini alalım. İşçilerin zaferinin, tamamen Liberal partinin varlığına bağlı bulunduğu açıktır. Bu parti, adayını geri çektiği takdirde, onu destekleyen seçmenlerin çoğunluğunun Muhafazakârlara yöneleceği, azınlığının ise İşçilere oy vermekle seçime katılmamak şıkları arasında bölüneceği tahmin edilebilir: Bu durumda, iki alternatif ortaya çıkar: Ya Liberal parti, diğer birtakım seçim çevrelerindeki tavizlere karşılık, adayını geri çekme konusunda Muhafazakârlarla anlaşır; bu takdirde iki-parti sistemi, birleşme ya da birleşmeye pek yakın bir ittifak yoluyla yeniden kurulur. ya da Liberal parti, bağımsız tutumunda ısrar eder; seçmenler, gitgide kendisini terk ederler ve iki-parti sistemi, elenme yoluyla tekrar kurulmuş olur.

Birinci alternatif, zayıf şekliyle (birleşmeye yakın bir ittifak) Büyük Britanya'da Muhafazakâr partiyle Ulusal Liberaller arasında, Almanya'da da Westphalia, Kuzey Renanya, Schleswig-Holstein gibi bazı eyaletlerin çoğunluk usulüne göre yapılan bölgesel seçimlerinde Hıristiyan Demokratlarla (C. D.U.) Liberaller (F.D.P.) arasında fiilen gerçekleşmiş bulunmaktadır. Bu, çoğu zaman, sistemin normal sonucu olan aşırı şeklin, yani tam birleşmenin bir başlangıcından ibarettir (bir-

leşme, genellikle, bir bölünmeyle birlikte vuku bulur ve eski merkez partisinin bazı üyeleri, öteki rakiplerine katılmayı tercih ederler). Avustralya'da Liberallerle Muhafazakârlar, İşçilerin gelişmesi karşısında, 1909'da birleşmişlerdir. Yeni Zelanda'da ise bunu, ancak 1935'te yapmışlardır, 1913'le 1928 arasında Liberal parti, sürekli bir gerileme çizgisi izlemiş ve böylece doğal ölümüne yaklaşmıştı; 1928'de ani bir canlanış, onu yeniden Muhafazakârlarla eşit duruma getirdi; fakat 1931'den itibaren tekrar gerilmeye başladı ve gene üçüncü parti durumuna düştü; ekonomik krizin ağırlaştırdığı İşçi tehlikesi karşısında, 1935 seçimlerinden sonra, birleşme kararını verdi. Güney Afrika'da da, İşçilerin gelişiminin yanısıra, Milliyetçilerin 1913'te ayrılışı, 1918'de aşağı yukarı eşit güçte dört partiye vücut vermişti; bu durumun tek-turlu çoğunluk sisteminde doğuracağı tehlike karşısında, bir yandan eski Birlikçi parti General Smuts'un Güney Afrika partisiyle birleşti, bir yandan da General Heştzog'un Milliyetçi partisi İşçilerle bir seçim anlaşması imzaladı; bu anlaşma, İşçiler için öldürücü oldu; böylece iki-parti sistemi, hem birleşme, hem elenme yoluyla yeniden kuruldu.

İki-parti sistemine dönüşün ikinci şekli olan elenme de, birlikte işleyen iki etkenin sonucudur: Mekanik etken ve psikolojik etken. Mekanik etken, üçüncü (en zayıf) partinin eksik-temsiline yani sandalye yüzdesinin oy yüzdesinden aşağı oluşuna dayanır. Şüphesiz, aşağıda görüleceği gibi, iki partili bir çoğunluk sisteminde de yenik parti, galip partiye oranla daima eksik temsil edilir; ancak bir üçüncü partinin varlığı halinde, bu partinin eksik-temsili, diğer iki partinin kötü durumda olanına oranla, çok daha fazladır. Britanya örneği, çok dikkat çekicidir: 1922'den önce İşçi partisi, Liberal partiye oranla eksik-temsil ediliyordu; bu tarihten sonra ise, daima tersi oldu (1931'deki tek istisna, bunun dışındadır; bu istisnayı da, İşçi partisinin o sırada geçirmekte olduğu ağır iç bunalımla ve Muhafazakârların ezici zaferiyle açıklamak mümkündür); böylece üçüncü parti, mekanik bakımdan, seçim sisteminin olumsuz

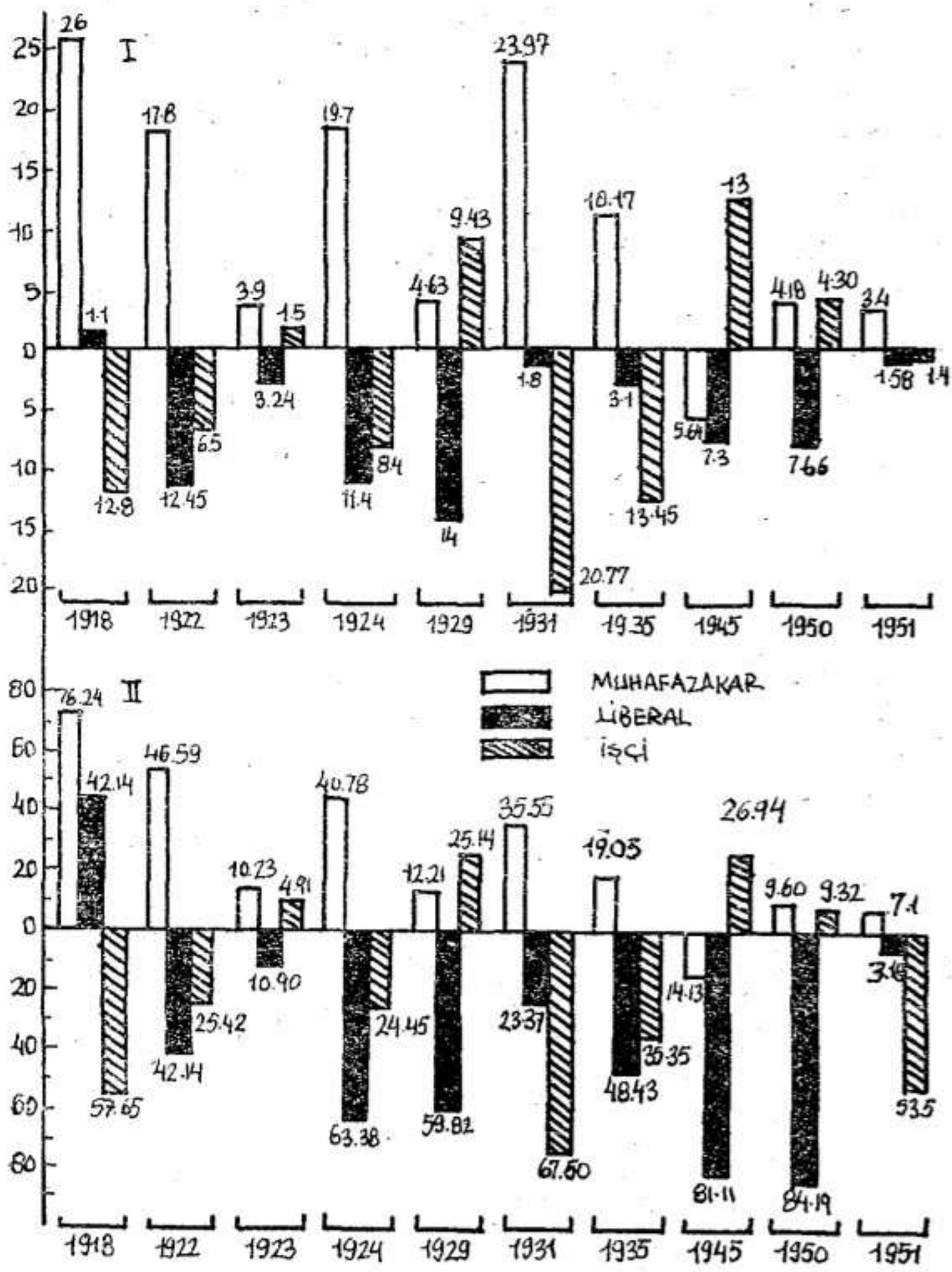

Şekil 26. Büyük Britanya'da oy yüzdesiyle sandalye yüzdesi arasındaki uyumsuzluk.

I. Gayri safî uyumsuzluk. II. Net uyumsuzluk (oy yüzdelerine göre)

etkisi altında kalır (Şekil 26). İki eski partiyle boy ölçüşmeye çalışan yeni bir parti, henüz zayıf olduğu sürece, sistem onun zararına işler ve gelişmesini engeller. Fakat bu parti, seleflerinden birini geride bırakmayı başarabilirse, o zaman bu sonuncu parti, üçüncü duruma düşer ve elenme sürecinin yönü değişir.

Aynı şüpheli durum, psikolojik etken bakımından da kendini gösterir. Tek-turlu çoğunluk usulüyle birlikte işleyen bir üç-parti sisteminde seçmenler, oylarını üçüncü partiye vermeye devam ettikleri takdirde, bu oyların israf edilmiş olacağını kısa zamanda farkederler. Böylece, en amansız düşmanlarının kazanmasına engel olabilmek için, elbette oylarını «ehven-i şer» olana vermeye yönelirler. Tıpkı «eksik-temsil» olayı gibi, bu «kutuplaşma» olayı da, en zayıf durumda kaldığı sürece, yeni partinin zararına işler; fakat bu parti, eski partilerden daha geride olanını geçtiği takdirde, kutuplaşma olayı onun aleyhine döner. Bu iki mekanizmadaki yer değiştirme, her zaman aynı anda vuku bulmaz; genellikle eksik-temsil, diğerinden daha önce gerçekleşir (çünkü bir partinin gerilemekte olduğunu farkedip, oylarını başka partiye çevirmek için, belli bir sürenin geçmesi gerekir). Bu, tabiatıyla, oldukça uzun bir karışıklık devresine yol açar; bu devrede, bir yandan «eksik-temsil»in yön değiştirmesi, öte yandan seçmenlerin tereddütleri, partiler arasındaki kuvvet dengesini tamamen bozar. 1923-1935 arasında İngiltere, bu çeşit sıkıntılar geçirmiştir. Şu halde, seçim sisteminin dualist yöndeki baskısı, ancak uzun bir devre içinde sonuca ulaşmaktadır.

Böylece, tek-turlu çoğunluk usulü, yerleşik bir iki-parti sistemini, eski partilerin bölünmelerine ve yeni partilerin doğuşuna karşı koruyabilecek nitelikte görünmektedir. Yeni bir partinin sağlam şekilde yerleşebilmesi için, ya kuvvetli yöresel desteklere, ya da büyük ve güçlü bir ulusal örgüte sahip olması gereklidir. Üstelik, birinci durumda yeni parti, Kanada örneğinin gösterdiği gibi, doğduğu coğrafî bölgeyle sınırlı kalacak ve ancak yavaş ve zahmetli bir şekilde buradan dışarı taşabile-

cektir. Yeni parti, sadece ikinci durumda, kendisini ikinci parti haline yükseltecek ve böylece kutuplaşma ve eksik-temsil olaylarını kendi lehine çevirecek hızlı bir gelişme ümit edebilir. Bütün Anglo-Sakson Sosyalist partilerini, sendika temeli üzerine kurulmaya yöneltmiş bulunan derin sebeplerden birini, belki de bunda görmek gerekir; küçük partiler elenir ya da yöresel plana atılırken, bunlara yeterli bir «kalkış» gücü veren, sırf bu

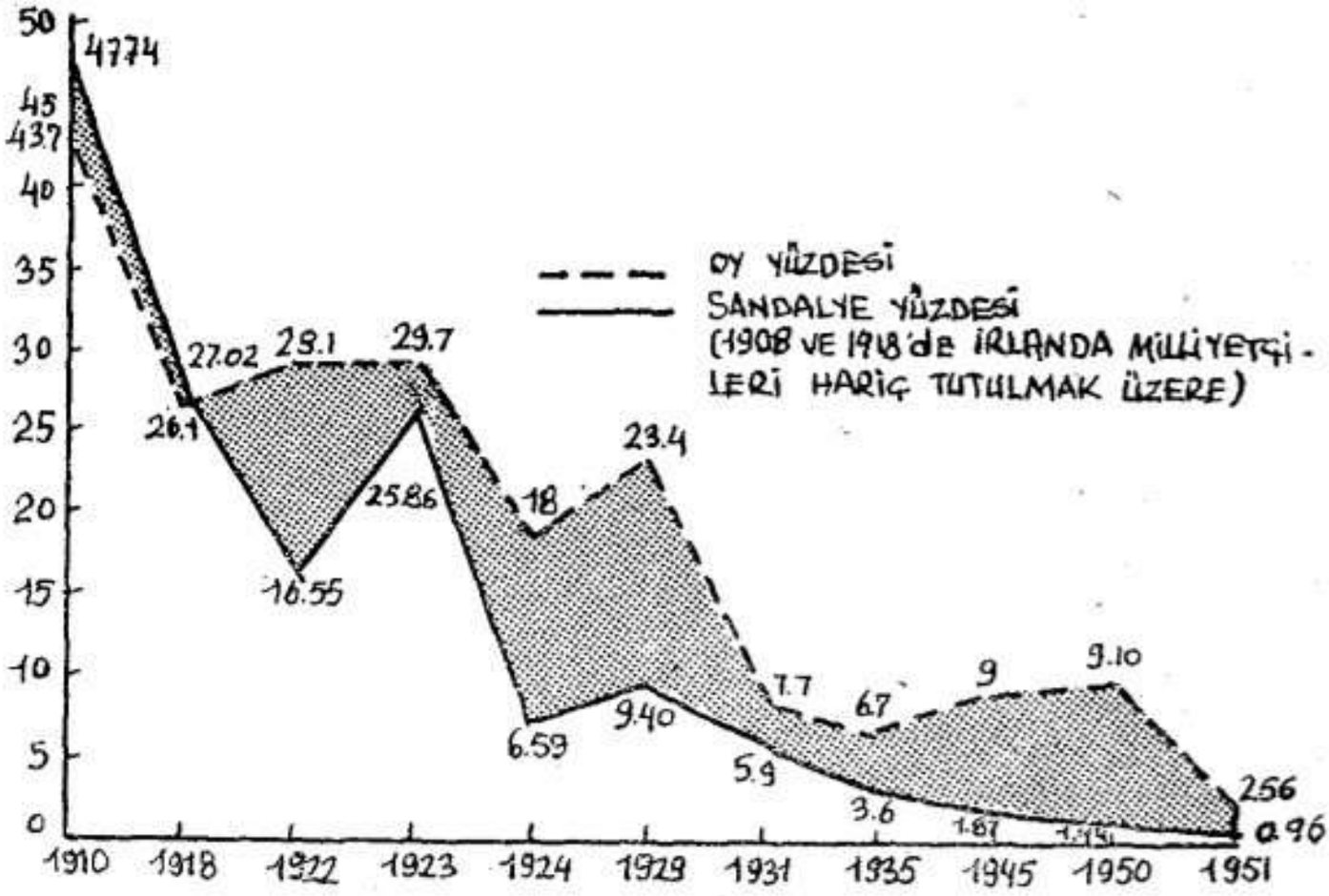

Şekil 27. Büyük Britanya'da Liberal Partinin elenişi.

sendikal temel olmuştur. Aynı şekilde çoğunluk sistemi, üçüncü bir partinin ortaya çıkışıyla bozulmuş olan bir iki-parti sistemini de yeniden kurabilecek etkiye sahip görünmektedir. İngiltere ile Belçika'nın karşılaştırılması, dikkati çekmektedir: Her iki ülkede, geleneksel iki-parti sistemi, yüzyılımızın başında Sosyalizmin ortaya çıkışıyla bozulmuştur. Çoğunluk sistemine sahip olan İngiltere, elli yıl sonra Liberallerin elenmesiyle iki-

parti sistemine dönmüş (Şekil 27); buna karşılık, Belçika'da orantılı temsil, Liberal partiyi kurtardığı gibi, daha sonra da Komünist partisinin doğuşuna imkân vermiştir (iki Dünya Savaşı arasındaki diğer birkaç parti de, bunun dışındadır).

Daha da ileri giderek, çoğunluk sisteminin, iki-parti sistemine hiçbir zaman sahip olmamış bulunan ülkelerde bu sistemi yaratabileceğini söyleyebilir miyiz? Eğer söz konusu ülkede oldukça açık bir dualist eğilim kendini gösteriyorsa, cevabın olumlu olması gerektiği şüphesizdir. Batı Almanya'da tek-turlu çoğunluk usulünün kabulü, muhakkak ki, küçük ve orta partileri giderek yok edecek ve ortada sadece Sosyalistlerle Hıristiyan Demokratları bırakacaktır. Şüphesiz, bugün için İngiliz tipi bir parlamenter rejim kurmaya imkân verecek teknik koşullara, Almanya'dan daha yakın olan hiçbir ülke yoktur. İtalya'da da aynı tür bir seçim reformu, aynı sonuçları doğuracaktır; ne var ki, partilerden biri komünist parti olacak ve bu da, demokratik rejimin geleceği bakımından büyük bir tehlike teşkil edecektir. Ancak, Fransa gibi çok-parti sisteminin derin köklere sahip olduğu bir ülkede, tek-turlu seçim usulünün kabaca uygulanışı, aradan çok uzun bir süre geçmedikçe, bu sonuçlara yol açmayacaktır. Seçim sistemi, iki-parti sistemini teşvik eder; yoksa, bütün engellere rağmen, mutlak ve zorunlu olarak ona ulaştırmaz. Bu temel eğilim, kendisini zayıflatan, frenleyen ya da durduran birçok başka eğilimlerle bir arada bulunur. Herşeye rağmen, bu kayıtlarla iki-parti sistemi Marx'ın deyimiyle tek-turlu çoğunluk usulünün «tunç kanunu» sayılabilir.

II. ÇOK-PARTİ SİSTEMİ

Çok-parti sistemi çoğu zaman, partilerin yokluğuyla karıştırılır. Kamu oyunun, çok sayıda, fakat istikrarsız, gelip geçici ve oynak gruplara bölünmüş olduğu bir ülke, gerçek çok-parti kavramına uygun düşmez; böyle bir ülke, hâlâ partilerin tarih-öncesi çağındadır; bunları, henüz gerçek partiler mevcut

olmadığı için, iki-parti ve çok-parti ayrımının da henüz uygulanamıyacağı bir genel evrim safhasına koymak gerekir. 1919-1939 arasında birçok Orta Avrupa ülkeleri; Afrika'daki, Doğudaki ve Orta-Doğudaki genç ulusların çoğu; Latin Amerika devletlerinin birçokları ve ondokuzuncu yüzyılın büyük Batı devletleri, bu tipe sokulabilir. Ancak bunlardan bazıları, bir ara katogoriye girmektedir; bunlarda, asgarî bir örgüte ve istikrara sahip gerçek partilerle, istikrarsız ve organlaşmamış gruplar yan yana bulunur. Böyle bir durumda, çok-parti sistemiyle partisiz sistem arasındaki sınır çizgisi belirsizleşir; hele, örgütlenmiş partilere sahip birçok ülkelerde, örgütsüz grupların kalıntılarının süregelmesi, bu belirsizliği bir kat daha arttırır. Örneğin, Fransa'da, Radikallerin sağında yer alan kamu oyu kesiminin tümü, gerçek partilerden çok, daha önceki bir evrim safhasını niteleyen oynak gruplardan meydana gelir.

Bu anlamda çok-parti sistemi, Büyük Britanya hariç (fakat İrlanda dahil) olmak üzere, Batı Avrupa'nın oldukça belirgin bir özelliğini meydana getirir. Şüphesiz, bu devletlerin bazıları, tarihlerinin belli çağlarında iki-parti sistemi altında yaşamışlardır: Belçika, 1894'e kadar iki-parti sistemine sahipti; bugünkü Almanya da buna yakın durumdadır. Diğer bazı devletler ise, tek-parti rejimlerinden geçmişlerdir: 1924'ten 1945'e kadar İtalya, 1933'ten 1945'e kadar Almanya, çağdaş İspanya ve Portekiz. Keza, günümüzde Avrupa çok-parti sisteminin tehlikede olduğu ve geleceğinin emin olmadığı da düşünülebilir. Bütün bunlara rağmen, 1956 yılında çok-parti sistemi, Batı Kara Avrupa'sına hâkim olmaya devam etmekte ve onun siyasal geleneklerinin en genel olanına uygun düşmektedir.

Çok-parti Sisteminin Oluşumu. Çok-parti sisteminin tipolojisini yapmak güçtür: Üç-partiden sonsuza kadar, sayısız çeşitler düşünülebileceği gibi, her çeşidin kendi içinde de sayısız şekil ve nüanslara rastlanabilir. 1945 yılındaki Fransız üç-parti sisteminin, geleneksel Belçika üç-parti sistemiyle hiçbir ortak yanı yoktur; İskandinav dört-parti sistemi, İsviçre dört-parti

sisteminden derin farklarla ayrılır; Fransa'da Sağın dağınıklığı, Dünya Savaşı öncesinde Çekoslavakya'daki ya da İspanya Cumhuriyetindeki partiler ufalanışı ile aynı anlamı taşımaz. Burada bütün tasnifler, keyfî ve savunulması güç gibi görünmektedir; her ulusal örgüt, kendine özgü, eşsiz ve benzersiz niteliğini korumakta, dolayısıyle genel çerçeveler içine sokulması kolay olmamaktadır. Bununla birlikte, çok-parti sisteminin oluşum şekilleri göz önüne alındığı takdirde, bunlar arasında bazı ortak çizgiler görmek mümkün olabilir. Eğer iki-parti sisteminin doğal niteliğinden hareket eder ve bu temel eğilimin, iki ayrı olayın (kamu oyundaki iç bölünmeler ve dualizmlerin birbirine eklenmesi) etkisiyle değişebileceğini gösterirsek, bu konuda, olgulara hayli uygun düşen bir teorik şema kurabiliriz.

Bir iki-parti sistemini, örneğin, 1950'deki İngiltere'yi ele alalım. İşçi partisi içinde, Attlee hükümetini destekleyen ılımlılarla, zaman zaman bakanlarla anlaşmazlığa düşen ve önemli sorunlarda, özellikle dış politikada onlardan ayrılan, daha radikal ve daha aşırı bir grup arasında, oldukça açık bir ayrılık vardı. Muhafazakâr parti içindeki görüş ayrılıkları, parti muhalefet rolünde bulunduğundan, bu derece belirgin değildi; ancak Muhafazakârlar iktidara gelince bu ayrılıklar, Savaş öncesinde olduğu gibi, daha açık şekilde ortaya çıktı. Bu örnekten, bir genellemeye gidebiliriz: Her partide ılımlılar ve aşırılar, uzlaşıcılar ve uzlaşmazlar, diplomatlar ve doktrinerler, hoşgörürler ve öfkeliler mevcuttur. Yüzyılımızın başlarında Kara Avrupası Sosyalist partilerindeki reformcular-devrimciler karşıtlığı, çok genel bir eğilimin özel bir durumundan başka bir şey değildi. Gerçekte, «radikal» yaradılışla «muhafazakâr» yaradılış arasındaki sosyolojik ayrım, «aşırı» yaradılışla «ılımlı» yaradılışı karşılaştıran ikinci bir ayrımla tamamlanabilir; bunlar, birbirini tamamlayıcı niteliktedir; çünkü aşırı muhafazakârlarla ılımlı muhafazakârlar, aşırı radikallerle ılımlı radikaller (örneğin, Jacobin'ler ve Girondin'ler) mevcuttur. İkinci ayrımın etkisi, birinci ayrımın yarattığı partilerin içinde hizipler ve rekabetler

doğurmaktan ibaret kalırsa, bu takdirde doğal iki-parti sisteminde bir değişiklik olmaz. Buna karşılık, hizipler çileden çıkar ve bir arada yaşamaya artık katlanmaz duruma gelirlerse, temel iki-parti sistemi bozulur ve yerini bir çok-parti sistemine bırakır. Böylece, İsviçre'de Radikallerle Liberallerin ayrılması, başlangıçtan (1848) beri hüküm süren iki-parti sistemini (Muhafazakârlar-Liberaller) parçalayarak bir üç-parti sistemi yaratmış, daha sonra da Sosyalistler bunu bir dört-parti sistemine dönüştürmüşlerdir. Aynı şekilde, Fransa'da Radikal partinin tedricî oluşumu, Cumhuriyetçileri bölmüş, böylece ondokuzuncu yüzyıl sonunda üç temel eğilim ortaya çıkmıştır: Muhafazakârlar, Ilımlı Cumhuriyetçiler (Oportünistler) ve Radikaller. Danimarka ve Hollanda'da Radikal partinin doğuşu, aynı eğilimin, yani ortak bir fikrin ılımlılarla aşırılar arasında bölünmesi eğiliminin sonucudur. 1920'ye doğru, Avrupa'nın hemen her tarafında Komünistler (devrimciler) ile Sosyalistlerin (reformcular) ayrılmaları, partilerin sayısını çoğaltmıştır.

Bu çeşit parçalanmalar, merkez partilerine vücut verir. Sağ ve sol ideolojilerden mahiyetçe farklı bir merkez düşüncesinin, bir merkez eğiliminin, bir merkez doktrininin mevcut olmadığını; bunun, sağ ve sol ideolojilerin zayıflatılmış, yumuşatılmış, ılımlılaştırılmış bir şeklinden ibaret olduğunu yukarıda göstermiştik. Eğer iki-parti sisteminde solda yer alan eski bir Liberal parti, Liberaller ve Radikaller tarzında bölünecek olursa, bunlardan birincisi bir merkez partisi haline gelir. Merkez partilerinin oluşumunda birinci yol budur (ikincisi, aşağıda incelenecek olan «sola kayma» olayının sonucudur). Teorik olarak, gerçek bir merkez partisi, sağın ılımlılarıyla solun ılımlılarının, asıl eğilimlerinden ayrılarak tek bir parti kurmak üzere birleşmelerini gerektirirdi; uygulamada ise, merkez partisinin kökeni büyük önem taşımaz; merkezin doğrudan doğruya kendi konumu ve bu konumun parti üyeleri üzerinde yarattığı çelişik cazibeler, merkez partisinde temel bir bölünmeye yol açar; bütün merkez partileri, mahiyetleri icabı olarak, bölünmüş durumdadır,

meğer ki ülkede iki tane merkez partisi mevcut olsun. Orantılı temsilden önce, Liberallerin merkez-sağı, Radikallerin de merkez-solu temsil ettikleri Danimarka'da, durum aşağı yukarı böyleydi; burada, aşırıların çekiciliği, ılımlıların dayanışmasından daha kuvvetliydi; çünkü Radikaller, İskandinavya'da hayli yaygın bir eğilime uygun olarak, Liberallerle değil Sosyalistlerle işbirliği yapıyorlardı. Fransa'da da Radikal Sosyalistler (merkez sol), bütün Üçüncü Cumhuriyet boyunca, merkez dayanışmasıyla (bu, merkez ittifakına, «concentration»a yol açmıştır) sol dayanışması (bu da, Kartele, Halk Cephesine, v.b., vücut vermiştir) arasında gidip gelmişlerdir; aşağıda parti ittifakları açıklanırken, siyasal balenin bu çeşitli figürlerine tekrar rastlanacaktır.

Bununla birlikte, «üst üste gelme» olayı, bölünmeden daha yaygın gibi görünmektedir. Bu, birçok dualist çatışma kategorilerinin birbirleriyle çakışmaması anlamına gelir: bunların karşılıklı kesişmelerinden çok-partili bir bölünme doğar. Örneğin, Fransa'da «kilise taraftarları» ile «lâikler» arasındaki eski bölünme, «Batıcılar»la «Doğucular», ya da liberallerle güdümlü ekonomi taraftarları arasındaki bölünmelerle çakışmamaktadır (Şekil 28). Bu dualizmleri üst üste getirirsek, Fransa'daki büyük manevî aileleri gösteren bir diyagram elde ederiz: Komünistler (doğucu, güdümcü, lâik); İlerici Hıristiyanlar (doğucu, güdümcü, kiliseci); Sosyalistler (batıcı, güdümcü, lâik); Halkçı Cumhuriyetçiler (batıcı, güdümcü, kiliseci); Radikaller (batıcı, liberal, lâik); Sağ (batıcı, liberal, kiliseci). Şüphesiz, bu tasnif, oldukça keyfî ve çok basitleştirilmiş bir tasniftir; fakat herşeye rağmen, gerek kamu oyunun belli başlı bölüm çizgilerine, gerek gerçek partiler bölünüşüne (İlerici Hıristiyanların önemini olduğundan büyük göstermekle birlikte) esas itibariyle uygun düşmektedir. Fransız çok-parti sistemi, kamu oyundaki belli başlı bölünmelerin birbirleriyle çakışmamasının sonucudur.

Burada, iki-parti sisteminin doğal karakterinin sınırlarını

görüyoruz. Bütün çatışmalar, mahiyetleri gereği olarak, dualisttir; birbirine taban tabana zıt iki görüş arasında bir rekabeti içerir (ancak bu görüşlerden herbirinin de, ya ılımlı şekilde, ya da büyük bir güçle savunulabileceğini unutmamak gerekir); fakat

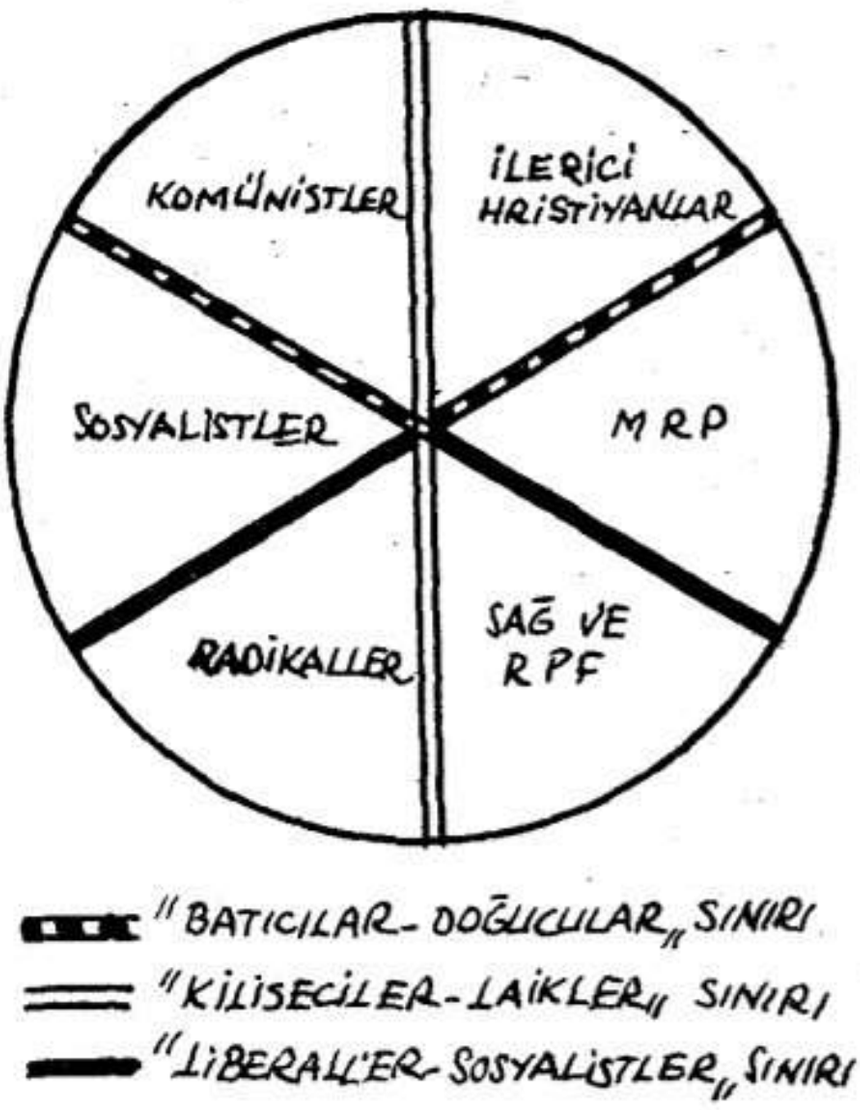

Şekil 28. Fransa'da Bölünmelerin Üst Üste Gelişi[1].

eğer çeşitli çatışmalar, birbirlerinden büyük ölçüde bağımsız nitelikteyse, bir alanda bunlardan birinin kabul edilmesi, kişiyi diğer alanlarda kendisine bir görüş seçmekte nispeten özgür

[1] Diyagram, her «manevî aile»nin nisbî kuvvetlerini nazara almamaktadır: Özellikle İlerici Hıristiyanlar, entellektüel etkilerinin önemli oluşuna rağmen, sayıca kalabalık değillerdir. Bundan başka, M. R. P. 1951'den beri daha Sağa kaydığından, üyelerinin birçoğu, ekonomik bakımdan oldukça Liberal görüştedir. Öte yandan, Mendes-France'a bağlı olan Radikaller, daha çok plandan yana ve bu yönden de daha Soldadırlar.

bırakır. Çok-parti sistemi, çatışmaların bu karşılıklı bağımsızlığından doğar. Sözü geçen sistem, siyasal faaliyetin farklı kesimlerinin, birbirlerinden nisbeten tecrid edilmiş ve bir bölmeyle ayrılmış olmasını zorunlu kılar; her türlü «totaliter» anlayışın ayırıcı özelliği ise, bütün sorunlar arasında sıkı bir bağlılaşma kurması ve böylece sorunlardan biri karşısındaki tutumun, zorunlu olarak, bütün diğer sorunlar hakkında da buna uygun bir tutuma yol açmasıdır. Bununla birlikte, totaliter ideolojilerin de bir arada bulunmaları ve bir çok-parti sistemine vücut vermeleri mümkündür; yeter ki, bunlar, bütün diğer sorunlar karşısında takınılacak tutumu belirleyen temel sorunun hangisi olduğunda anlaşamasınlar. Bütün Fransızlar, «doğu-batı» çatışmasını diğerlerinin hepsinden üstün görselerdi, ortada sadece iki parti mevcut olacaktı: Komünistler ve Anti-Komünistler. Eğer liberallerle güdümlü ekonomiciler arasındaki rekabeti temel sorun olarak kabul etselerdi, gene sadece iki parti mevcut olacaktı: Muhafazakârlar ve Sosyalistler. Buna karşılık, bazı taşra köşelerinde hâlâ sanıldığı gibi, *kiliseciler-lâikler* karşıtlığının temel mahiyette olduğuna inansalardı, bu takdirde de sadece iki parti var olacaktı: Katolikler ve Hür Düşünceliler (nitekim yüzyılımızın başında bu yolda bir eğilim mevcuttu). Oysa, bazılarının «liberaller-güdümcüler», bazılarının «hıristiyanlar-lâikler», diğer bazılarının da «doğu-batı» rekabetlerine en çok önem vermeleri, çok-parti sistemini devam ettirmektedir.

Birçok çatışmalar, bu şekilde üst üste gelebilir. Bir defa, devletin şekline ya da yapısına ilişkin, gerçek anlamda siyasal çatışmalar mevcuttur: Örneğin, Monarşistler-Cumhuriyetçiler çatışması; bazen tali farklar, bunu daha karmaşık hale getirebilir (Bonapartçılarla Kralcılar, Orleanist'lerle Lejitimist'ler arasındaki çatışmalar gibi). İkinci olarak, sosyal çatışmalar mevcuttur: Vaktiyle Aristo, Atinalıların Devleti adlı eserinde, üç partinin (liman balıkçı ve gemicilerinin, ova çiftçilerinin ve şehir zanaatkârlarının partileri) varlığına işaret etmişti; Marksizm

de, sosyal çatışmanın temel nitelikte ve bütün ötekilerden üstün olduğunu ileri sürmektedir. Daha sonra, liberallerle güdümlü ekonomiciler arasındaki çatışmanın örnek olduğu ekonomik çatışmalar mevcuttur. Ancak bu çatışma, daha derindeki bir sosyal çatışmayı maskelemektedir. Tüccarlar, sanayiciler, üreticiler ve aracılar, kendi çıkarlarına olan liberalizmi savunurlarken; ücretliler, işçiler, müstahdemler ve memurlar da, kendilerini koruyan güdümlü ekonomiyi desteklemektedirler. Bazı çatışmalar da dinsel mahiyettedir: Kilise hiyerarşisinin çoğu zaman nüfuzunu korumuş olduğu Katolik ülkelerde (Fransa, Belçika, İspanya, İtalya v.d.) kilisecilerle lâikler arasındaki mücadele; dinsel bakımdan bölünmüş olan ülkelerde, Katoliklerle Protestanlar arasındaki mücadele gibi. Örneğin, Hollanda'da partiler, esas itibariyle, bu ikinci temele dayanmaktadır; Devrim Aleyhtarları (Muhafazakâr Protestan), Muhafazakâr Katoliklere karşı cephe almış, Tarihsel Hıristiyan parti ise, geçen yüzyılın sonunda bu iki partinin işbirliği yapmalarına karşı tepki olarak kurulmuştur. Farklı ırksal ve siyasal toplulukları bir araya getiren devletlerde ise, etnik ve ulusal çatışmalara rastlanır: Masaryk ve Benes Cumhuriyetinde Çeklerle Slovakların rekabeti; eski Yugoslav Krallığında Sırplarla Hırvatların rekabeti; Habsburg İmparatorluğunda Almanlar, Macarlar ve Slavlar arasındaki rekabet; İspanya'da Katalanlarla Baskların, Büyük Britanya'da Eire'nin bağımsızlığından önce İrlandalıların, Çekoslavakya'da Sudetlerin, Alman İmparatorluğunda ve Fransa Cumhuriyetinde Alsaslıların özerklik mücadeleleri; bugünkü Belçika'da Flamanlarla Valonlar arasındaki çatışma, v.d. Çatışmaların bir başka çeşidi de, uluslararası rekabetleri devlet içinde yansıtan diplomatik çatışmalardır: Armanyaklarla Burgundiyalılar, Guelfe'lerle Gibelinler, Mihver taraftarlarıyla demokrasi taraftarları, Batıcılarla Doğucular gibi. Nihayet, tarihsel çatışmalar mevcuttur: Yeni rekabetler, ard arda gelen tortular gibi, eski rekabetleri yok etmeksizin, onların üstünü örter; böylece farklı devirlere ait bölünmeler,

aynı anda halk ruhunda birlikte yaşar. Örneğin, Fransa'da 1875 yılında temel nitelik taşıyan Monarşistler-Cumhuriyetçiler çekişmesi, bugün artık, nüfusun pek küçük bir azınlığı dışında, varlığını sürdürmemektedir; buna karşılık, 1905'lerde hâkim sorun olan «kiliseciler-lâikler» çatışması, olayların akışıyla önemini büyük ölçüde yitirmiş olduğu halde, taşra bölgelerinde (ve Fransızların bilinç-altında) hâlâ çok etkili olmaktadır; Sosyalistler-Liberaller çatışması, 1940 sonrasına gelinceye kadar gerçek bir önem kazanmamış ve ilk plandaki önemini, ancak ekonomik durumun güçlüğü devam ettiği sürece koruyabilmiştir (nitekim 1950-1951'den sonra kısmen hafiflemiştir); nihayet «Doğucular-Batıcılar» (Komünistler-Komünist olmayanlar) çatışması, ancak 1947'da doğmuştur; anlamı da her zaman için pek açık değildir; bir Sovyet rejimini istemeyen birçok işçi, köylü ve küçük burjuva, hoşnutsuzluklarını göstermek için, özellikle Komünistlere oy vermektedir; ayrıca, ortada yer alan «tarafsızlar» da mevcuttur.

Çok-parti Sistemi Tipleri. Çok-parti sisteminin kuruluş mekanizmaları değil de, yerleşik çok-parti sistemini nazara aldığımızda, rakip partilerin sayısına göre, birçok çeşitleri birbirinden ayırabiliriz: Örneğin, üç-parti sistemi, dört parti sistemi, aşırı çok-parti sistemi *(polypartism).* Ancak bu tipoloji, yukarıdakinden de daha nazik mahiyettedir. Bu bakımdan biz, çok teorik kalacak olan genel izahlar aramaktansa, birkaç somut örneği tasvir edeceğiz. Üç-parti sisteminin başlıca iki şekli, çözümlenmeye değer niteliktedir: 1900'lerin üç-parti sistemi ve bugünkü Avustralya üç-parti sistemi. Yukarıda görmüş olduğumuz gibi, ondokuzuncu yüzyıl sonuyla yirminci yüzyıl başlarında Sosyalist partilerin gelişimi, İngiltere'de, Belçika'da, İsveç'te, Avustrala'da, Yeni Zelanda'da, vd. temel iki parti sistemini üç parti sistemine dönüştürmüştür. Bu örneği sistemleştirerek, «sola kayma» eğiliminin, kamu oyundaki dualizmi bir üç-parti sistemine çevirip çevirmediğini araştırabiliriz. Reformcu ya da devrimci partilerin, savundukları reformlar yahut da devrimler gerçekleştikten sonra tutuculaşmaları, oldukça genel bir olaydır;

bu partiler soldan sağa kayarken, bıraktıkları boşluk, kendisi de aynı evrimi geçirecek olan, yeni bir solcu partinin doğuşuyla doldurulur. Böylece, yirmi ya da otuz yıllık bir arayla, bir dönemin solu, başka bir dönemin sağı haline gelir. «Sola kayış» deyimi, bu sürekli akışı ifade etmektedir. Teorik olarak, eski solcu partinin sağa kayışının, eski muhafazakâr partinin ortadan kalkmasına ve böylelikle başlangıçtaki iki-parti sisteminin daima yeniden doğmasına (Anglo-Sakson ülkelerinde olduğu gibi) yol açması gerekirdi. Uygulamada ise, sosyal yapılar faydalarını yitirdikten sonra da uzun süre yaşama eğiliminde olduklarından, partilerin ölümü daima pek yavaş olur; dolayısıyle, sola kayış olayı, temeldeki dualist eğilimle birleşerek, bir üç-parti sistemine vücut verir. Böylece, «Muhafazakârlar-Liberaller-Radikaller» tarzındaki üç-parti sistemini «Muhafazakârlar ya da Liberaller-Radikaller-Sosyalistler» şeklindeki yeni bir üç-parti sistemi, onu da «Liberaller-Sosyalistler-Komünistler» tarzında başka bir üç-parti sistemi izleyecektir. Bu eğilimin izlerine birçok ülkelerde rastlanabilirse de, pek çok özel olaylarla bir arada oluşu, buna fazla ağırlık vermemizi imkânsız kılar. Eski örgütler varlıklarını çok uzun süre devam ettirdiklerinden, sola kayış, partilerden birini ortadan kaldıracak yerde, bunların toplam sayısını artırır. 1900'lerin üç-parti sisteminin doğuşuna yol açmış olan etkenler, gerçek bir sistemleştirmeye elverişli görünmemektedir.

Bugünkü Avustralya üç-parti sistemi, sosyal bir temele dayanır. «Burjuvazi-proleterya» şemasına uygun düşen «Muhafazakârlar-İşçiler» dualizmi, bu ülkede, *Country Party* tarafından temsil olunan köylü sınıfının ayrı bir siyasal temsil aracına sahip bulunmasıyla, değişmektedir. Bu parti, çiftçilere, İşçi partisinin işçi sınıfına sağladığı türden bir ifade aracı sağlama yolundaki belirgin bir çabanın sonucudur; kendi örgütlerini İşçi partisi modeline uygun biçimde kurma kararları da, bunu doğrulamaktadır. Bu örneği, bazı Halk Demokrasilerinde sosyal temele dayanan bir çok-parti sistemi kurmak üzere ya-

pılan teşebbüslerle karşılaştırmak ilginç olur; bütün bu teşebüsler, aynı üçlü yapıyla sonuçlanmıştır: İşçi partisi, Köylü partisi, Liberal (Burjuva) parti. İşçi partisinin (uygulamada Komünist partisi) artan egemenliği, ilginç mahiyet taşıyabilecek olan bu denemenin meyvalarını vermesine imkân bırakmamıştır. Ancak, bütün Çiftçi partilerinin karşılaştığı başlıca güçlük, parti içindeki sürekli bir sağ-sol çekişmesinden doğmaktadır; bu çekişme ise, köylü sınıfının sosyal yapılarındaki çeşitliliğin sonucudur: Tek bir köylü sınıfı mevcut değildir; aksine, tarım işçileriyle toprak sahipleri arasında bir çatışma, küçük ve büyük toprak sahipleri arasında ise daha da derin bir çatışma vardır. Köylü partileri kurmaktaki doğal güçlük, gelişmelerini sınırlayan kaçınılmaz engeller ve genellikle gösterdikleri sağcı-muhafazakâr eğilim, bundan ileri gelir; küçük çiftçiler ve tarım işçileri ise, Sosyalist ya da Komünist partilere katılmayı tercih ederler.

Bu bakımdan, Köylü partileri oldukça nadirdir; her halde bunlar, hiçbir zaman Sosyalist partiler kadar yaygın bir nitelik almış değillerdir. Bununla birlikte, bazı ülkelerde gösterdikleri gelişim, istisnaî karakteri bakımından dikkati çeken bir dört-parti sistemi yaratmıştır. Bu dört-parti sistemi, 1900'lerde Avrupa'da hâkim olan «Muhafazakârlar-Liberaller- Sosyalistler» tarzındaki üç-parti sistemine, bir de Çiftçi partisinin eklenmesinin sonucudur. İskandinav ülkelerinin şimdiki durumu, aşağı yukarı böyledir; İsviçre ve Kanada'nın durumları da buna benzetilebilir. Acaba köylü sınıfı, niçin bu ülkelerde bağımsız bir siyasal parti kurup yaşatabilmiştir de, başka ülkelerde bunu başaramamıştır? İskandinavya'da bu olay, tarihsel geleneklere bağlanabilir. Ondokuzuncu yüzyılda, «Muhafazakârlar-Liberaller» karşıtlığı, bu ülkelerde bir «şehir-köy» karşıtlığı biçimini almış ve başka yerdekinin aksine, köyler şehirlerden daha solcu bir karakter taşımışlardır. Bu, çok zayıf bir sanayi gelişmesine dayanan, ilkellikten daha kurtulamamış bir sosyal yapının göstergesidir (ilk devrimler, köylü ayaklanmaları şeklinde olmuş-

tur). Böylece, hayli kuvvetli bir köylü partisi, derebeylerinin ve şehir burjuvalarının karşısında cephe almıştır. Fakat şehirsel bir Liberal partinin ve daha sonra da bir Sosyalist partinin gelişmesi, Köylü partisini gitgide muhafazakârlığa itmiş ve onu başlangıçtaki hasımlarıyla birleştirmiştir: Ondokuzuncu yüzyıl sonunda, eski Köylü partileri, ya eski sağ kanadın tasfiyesi ya da onunla birleşme suretiyle, tam anlamıyla Muhafazakâr partiler haline gelme yolunu tutmuşlardır. Fakat bağımsız bir Köylü partisi geleneği, varlığını kısmen korumuş ve orantılı temsil çok-parti sistemini teşvik edici bir durum yarattığı zaman, çiftçi hareketlerinin yeniden ortaya çıkışında şüphesiz rol oynamıştır: Danimarka'da Muhafazakârların gerilemesi frenlenmiş ve Sol *(Ventsre;* çok ılımlı nitelikte) gerçek köylü karakterini koruyabilmiştir; İsveç'te (1911) ve Norveç'te (1918), ondokuzuncu yüzyıldakilerden çok daha ılımlı, yeni birer Çiftçi partisi kurulmuştur. Gerçekten, bu üç ülkedeki köysel partiler, sosyal temellerinin küçük ve orta çiftçilerden meydana gelmesine rağmen, günümüzde sağcı görüşün bir kesimini temsil etmektedir; tarımsal uygarlık ve köylü halkın yaşama tarzı, siyasal muhafazakârlığı teşvik ediyora benzer. İsviçre «Köylü ve Burjuva» partisi (üstelik bu parti, sadece çiftçilerden ibaret de değildir) hakkında da aynı şey söylenebilir. Kanada'da ise Sosyal Kredi partisi, daha ilerici bir yönelimdedir; Amerika Birleşik Devletlerinde çiftçiler, yöresel düzeyde oldukça kuvvetli (özellikle Roosevelt'in 1933'te kendi lehlerine aldığı tedbirlerden önce) ve açıkça reformcu karakterde partiler kurmuşlardır. 1919-1939 yılları arasında Orta Avrupa'da faaliyet göstermiş olan ve İşçi partileri gibi kooperatiflere ve sendikalara dayanan bazı Çiftçi partileri de, benzer nitelikteydiler. Özellikle Bulgaristan'da bu partilerin, oldukça dikkate değer örgütleri vardı. Bu devletlerde, seçim hileleri ve fiilî diktatörlükler arasında, bir dört-parti sisteminin zaman zaman ortaya çıktığı görülmüştür.

Dört partinin ötesinde, artık hiç bir sınıflandırma mümkün

değildir. Ancak, aşırı çok-parti sistemini ya da partilerin aşırı derecede çoğalmaları eğilimini ayrıca incelemek gerekir; bu sistemi, oldukça değişken mahiyetteki genel sebeplerle açıklamak mümkündür. Aşırı çok-parti sisteminin çeşitli tipleri vardır. Çok sayıda tarihsel ya da ırksal gruplara bölünmüş olan ülkelere özgü, bir milliyetçi ya da etnik aşırı çok-parti sisteminden söz edilebilir; bu ülkelerde, ırk çatışmaları, sosyal ve siyasal çatışmalara eklenerek, son derece karmaşik bir durum doğurur. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Andrassy, 1914 Savaşı öncesinde, Muhafazakârlar, Liberaller, Radikaller ve Sosyalistler arasındaki rekabetlerin, Avusturyalılar, Polonyalılar, Çekler, Sırplar, Hırvatlar, vb. arasındaki rekabetlerle karmaşıklaştığı Viyana Parlamentosuna bir göz atarak, melankolik bir ifadeyle, «Tam yirmibeş parti!» demekteydi. Aynı şekilde, 1938 yılında Çekoslavakya'da, biri Macar, biri Slovak, dördü de Alman olan ondört parti mevcuttu: Cumhuriyetin tümüne yayılmış gibi görünenlerden de bazıları, ya Bohemya'ya ya da Slovakya'ya daha özel bir önem veriyorlardı. 1871 - 1914 Alman Reichstag'ında, bir Polonya, bir Danimarka, bir de Alsas partisi vardı; İngiltere'de, ondokuzuncu yüzyıl sonuyla yirminci yüzyıl başlarında, İrlanda partisi önemli bir rol oynamıştı.

Öte yandan, birçok ülkelerde sağ kanadın aşırı çok-parti eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, Fransa'da, yüzyılın başından beri sol, sınırları açıkça belli iki ya da üç büyük partide toplanmakta; sağ ise, bir yığın küçük gruplara dağılmaktadır. Aynı şekilde Hollanda'da sol, Sosyalist parti etrafında toplanmış olduğu halde, dinsel bölünmeler daha çok sağın ve merkezin parçalanmasına yol açmaktadır. Bazen sağdaki bu aşırı çok-particilik, sola kayma olayıyla açıklanabilir: Bugünkü sağ grupların birçoğu, yeni partilerin baskısıyle sağa itilmiş ve eski partileri tamamen kendi bünyesine alamamış olan eski sol partilerden başka bir şey değildir. Aynı durum, Muhafazakâr partilerin kendi içlerinde bölünme ve rakip hiziplere ayrılma eğilimlerinin sonucu da olabilir. Şüphesiz, bu eğilimi, «burjuvazi»nin daha önce sık sık işaret ettiğimiz derin bireyci karakterine ve belki de en gelişmiş

sosyal sınıfın doğal olarak en farklılaşmış sınıf olması ve bunun çeşitli siyasal tutumlara yol açması olgusuna bağlamak mümkündür. Marksistlerce ileri sürülen parti ve sınıf özdeşliği, ancak az gelişmiş ve az farklılaşmış ilkel sosyal sınıflar bakımından geçerlidir; bir sınıfın gösterdiği ilerleme, o sınıfta çeşitlilik yaratır ve bu da, siyasal plana ve partiler bölünüşüne yansıma eğilimi taşır.

Nihayet, Latin uluslarında vatandaşların derin bireyciliği, kişisel orijinallik merakı ve yaradılışlarındaki anarşik karakter, oldukça belirgin bir aşırı çok-parti eğilimi yaratır. Burada, rakip gruplara bölünme hususunda klasik bir eğilimi olan İtalyan Sosyalistleri örneği, üzerinde düşünmeye değer mahiyettedir. İspanya Cumhuriyeti örneği daha da açıktır: Diğer Latin uluslarından çok daha anarşik olan İspanya'da, Kurucu Kortes'lerde 17, 1933 yılında seçilen Mecliste 20, 1936 yılında seçilen Mecliste ise 22 parti vardı; böylece, İkili Monarşi zamanındaki parti sayısına hemen hemen ulaşılmıştı. Buna rağmen, bir genellemeye varmak güç gibi görünmektedir: İmparatorluk ve Weimar Almanya'sında da pek çok parti mevcuttu (eyaletler arasındaki çatışmalar şüphesiz bu dağınıklığı artırmakla beraber Almanya'daki aşırı çok-parti sistemi, esas itibariyle milliyetçi ve etnik bir temele dayanmaktaydı; bugün de yeniden görüldüğü üzere, anarşik eğilimler, sağda açıkça kendini göstermekteydi); Hollanda'da da aşırı çok-parti eğilimi, hissedilir mahiyettedir. İtalya'da ise, tersine, bazı parçalanma olaylarına rağmen, kamuoyu, günümüzde iki büyük eğilim etrafında gruplaşmaktadır. Halk psikolojisinden ve «ulusal yaradılış»tan çıkarılan düşünceler, bizi pek açık sonuçlara götürebileceğe benzememektedir.

Çok-parti Sistemi ve İki Turlu Seçim. Çok-parti sistemirin bütün özel etkenlerinin gerisinde, bunlarla birleşen genel bir etken vardır: Seçim sistemi. Tek-turlu çoğunluk sisteminin iki-partiyi teşvik ettiğini görmüştük. Buna karşılık, *iki-turlu çoğunluk usulü ya da orantılı temsil, çok-parti sistemini teşvik eder.* Bu iki seçim sistemimin etkileri, birbirlerinin tamamen aynı değildir ve iki-turlu sistemin etkisini kesinlikle göstermek daha güçtür. Gerçekte bu

sistem, bugün artık hemen hiç uygulanmayan eski bir usuldür. Yalnız Fransa, 1945 yılına kadar buna bağlı kalmıştır (son genel seçim, 1936'da yapılmıştı); diğer ülkelerin büyük kısmı ise, yirminci yüzyıl başlangıcından itibaren, iki-turlu sistemi terketmişlerdir: 1899'da Belçika, 1917'de Hollanda, 1919'da İsviçre, Almanya ve İtalya, 1921'de Norveç,. Dolayısıyle, ikinci tur sonuçlarının gözlemlenmesine imkân verecek seçimlerin sayısı oldukça azdır; üstelik bu seçimlerin çoğu, sınırlı oy rejimlerinde yapılmıştır (1874'e kadar İsviçre, 1894'e kadar Belçika, 1898'e kadar Norveç, 1913'e kadar İtalya, 1917'ye kadar Hollanda). Nihayet, bu dönemde sağlam seçim istatistikleri de tutulmuş değildir (İsviçre, İsveç ve İtalya'da orantılı temsilin kabulüne, Norveç'te 1906'ya, Hollanda'da 1898'e kadar ciddî istatistikler yoktu). Öte yandan, iki-turlu çoğunluk sisteminin çok çeşitli şekilleri vardır: İsviçre'de, Belçika'da, kısmen Hollanda'da (1888'e kadar) ve Norveç'te (1906'ya kadar) liste usulü; Almanya'da, İtalya'da (1882-1891 arası hariç), genellikle Fransa'da, 1906'dan sonra Norveç'te ve 1888'den sonra Hollanda'da tek-isim usulü; Almanya, Belçika, Hollanda ve İtalya'da, en çok oy almış iki adayla sınırlı ikinci tur; Fransa, Norveç ve İsviçre'de (1883'ten sonra) serbest ikinci tur; 1883'ten önce İsviçre'de üçüncü tur (ikinci turda salt çoğunluk gerekliydi). Dolayısıyle, sistemin genel etkisinin her yerde aynı olmasına imkân yoktur.

Bu kayıtlar saklı kalmak üzere, ikinci turun çok-parti sistemine vücut verme eğiliminde olduğundan şüphe edilemez. Bunun mekanizması oldukça basittir: Bu sistemde komşu partilerin çeşitliliği, bunların toplam milletvekili sayısına dokunmaz; çünkü ikinci turda partiler daima yeniden gruplaşabilirler. Kutuplaşma ve eksik-temsil olayları da burada bir rol oynamaz, yahut sadece ikinci turda oynar; birinci turda her parti, şansını olduğu gibi muhafaza eder. Gerçekten, muhakeme yoluyla çıkarılan bu sonuçlar, gözlemlerle de doğrulanmaktadır: İki turlu ülkelerin hemen hepsi, aynı zamanda çok-partili ülkelerdir. 1914'te İmparatorluk Almanya'sında 12 parti mevcuttu ve bu sayı, genel ortalamaya uygun düşü-

yordu (1871'den 1887'ye kadar 11 parti; 1890'dan 1893'e kadar 12-13 parti; 1898'den 1908'e kadar 13-14 parti); bu toplamdan, kuruluşları seçim sistemine bağlanamayacak olan üç ulusal grup –Alsas, Polonya, Danimarka– çıkarılacak olursa, ikisi büyük (herbiri yüz civarında sandalyeye sahip bulunan Katolik Merkez ve Sosyal Demokratlar), üçü orta büyüklükte (herbiri 45 civarında sandalyeye sahip olan Muhafazakârlar, Liberal Milliyetçiler ve İlericiler), ikisi de küçük (10-20 sandalye arasında) olmak üzere, dokuz parti kalmaktaydı; dolayısıyle, burada gerçek bir çok-parti sistemi söz konusuydu. Üçüncü Cumhuriyet zamanında Fransa'da partilerin sayısı daima çok yüksekti: 1936 Meclisinde 12 parlamento grubu mevcuttu ve zaman zaman bu sayının da üstüne çıkılmıştı. Şüphesiz, bazı çok küçük grupların karşılığında gerçek bir parti örgütü yoktu; fakat gene de parti sayısı nadiren altıdan aşağı düşmüştü. Hollanda'da, 1918'e kadar yirmi yıl boyunca yedi parti mevcut olmuştu. İsviçre'de, Federal parlamentoda dört belli başlı parti temsil olunmaktaydı. Nihayet İtalya'da, henüz birbirleriyle birleşerek gerçek partilere vücut verecek duruma gelmemiş, istikrarsız ve gelip geçici bir yığın küçük grup vardı.

Burada, çok-parti eğilimi açıktır. Bunun, oldukça farklı iki biçim aldığı görülmektedir. İsviçre ve Hollanda'da, düzenli ve sınırlı bir çok-parti sistemi; İtalya'da anarşik ve düzensiz bir çok-parti sistemi söz konusudur; Almanya ve Fransa ise, bu ikisi arasında yer almaktadır. Bu ayrılıkları, seçim usullerindeki farklarla açıklamak akla gelebilir; ancak bu alandaki sonuçlar, yanıltıcı niteliktedir. Liste usulü, İsviçre ve Belçika'da düzenli ve sınırlı çok-parti sistemini teşvik etmiş görünmektedir; oysa, 1881-1892 döneminde uygulandığı İtalya'da, anarşik durumu değiştirmemiştir; gerçi bu uygulama, reformun bütün meyvelerini vermesini mümkün kılmayacak derecede kısa olmuştur; bununla birlikte, parti sisteminin İsviçre'dekinden daha düzenli olduğu Hollanda'da (burada, partiler daha çok olmakla beraber, daha iyi örgütlenmişlerdi) tek-isim usulü yürürlükteydi. İkinci turun serbest ya da sınırlı nitelikte oluşu da, daha fazla etkili olmuş değildir: Birinci

şekil, Fransa'da çok-parti eğilimini kuvvetlendirmişe benzediği halde, sadece üç partinin (dönemin sonlarında buna bir dördüncüsü de eklenmiştir) mevcut olduğu Norveç'te aynı sonuca yol açmamıştır; keza İtalya ve Almanya'da da, ikinci tur sınırlıydı. Oy hakkının sınırlı niteliği ve bunun derecesi, bu konuda daha belirgin bir rol oynamış olabilir: Hollanda'da seçmen sayısını iki katına çıkaran 1896 Van Houten kanunu, parti sayısını da dörtten yediye yükseltmiştir; buna karşılık, anarşinin en yüksek noktasına ulaştığı İtalya'da oy hakkı, çok sınırlı mahiyetteydi. Ancak, İtalya'yı kıyaslamamızın dışında tutmak gerektiğinde şüphe yoktur; çünkü bu ülkede 1914'ten önce, bir çok-parti sisteminden çok, onunla hiç de aynı şey olmayan, tam bir partisiz rejim mevcuttu. Kısacası, iki-turlu çoğunluk sisteminde partilerin sayıları ve süreklilikleri bakımından mevcut olan farklar, seçim sisteminin teknik özelliklerinden çok, özel ulusal etkenlerden doğar görünmektedir; bu farklar, sistemin çok-parti yönündeki eğilimini çürütecek nitelikte değildir.

Bu eğilimin mahiyet ve kuvvetini kesin olarak belirtebilmek için, aynı ülkede, partilerin iki-turlu sistem sırasındaki durumları ile, başka bir seçim sistemi (orantılı temsil ya da tek-turlu sistem) sırasındaki durumlarını karşılaştırmak gerekir. Tek-turlu sistemle yapılacak karşılaştırma, özellikle ilginçtir; çünkü burada, tek-turun dualist etkisine karşı, iki-turun çoğaltıcı etkisinin nasıl işlediğini görmek mümkün olur. Ne yazık ki, hiç bir ülke, iki-turlu seçimle tek-turlu seçimi, birbiri ardından uygulamış değildir. Bu alanda gösterilebilecek tek örnek, bazı Amerikan ön-seçimleridir. Texas'ta ikinci turun kabulünün, Demokrat partide adayların ve iç hiziplerin sayısını arıtırdığını görmüştük (Şekil 25,). 1908 ile 1916 arasındaki tek-turlu beş ön-seçimden dördü, iki aday ve yalnız biri, üç aday arasında cereyan etmiştir; 1918 ile 1948 arasındaki iki-turlu onbeş ön-seçimin ise, ancak dört tanesinde iki aday mevcut olmuş, diğerlerinin dördü üç aday, üçü dört aday, ikisi beş aday, biri altı aday ve biri de yedi aday (oyların % 5'nden azını almış olan hayalperest adayları da hesaba katmamak

şartıyle) arasında cereyan etmiştir. Aynı olay, Florida'da da gözlemlenmektedir. Buna karşılık, Georgia ve Alabama'da *run off primary*'nin, yani ikinci turun kabulünden önceki ve sonraki hiziplerin sayısı arasında hemen hemen fark yoktur. İkinci turun parti sayısını çoğaltma eğiliminin bu istisnası, bu iki devlette, incelenen dönem sırasında çok kuvvetli birer hizbin mevcut oluşuyla açıklanabilir; bu hiziplerin, ilk ön-seçimde çoğunluğu sağlaması ihtimali, hasımlarını da bir araya gelmeye sevketmiş bulunmaktadır[1].

Tek-turlu sistemle karşılaştırma nadiren mümkün olmakla beraber, orantılı temsil bakımından durum farklıdır. Gerçekten, hemen her ülkede, iki-turlu sistem, yerini orantılı temsile bırakmıştır. Bununla birlikte her iki sistem de çok-parti sistemine yol açma eğiliminde olduğundan, buradaki karşılaştırma, çok daha az ilginç niteliktedir. Böyle bir karşılaştırma, sadece, sistemlerden her birinin etki derecesini ölçmeye imkân verir. 1920 ile 1932 arasında Weimar Almanya'sında, Reichstag'da temsil edilen partilerin ortalama sayısı, İmparatorluk Almanya'sında olduğu gibi, onikinin biraz üzerindeydi; fakat üç milliyetçi parti, 1919'dan sonra ortadan kalkmış olduğundan, % 33'lük bir artış kaydedilmiş bulunmaktadır. İsviçre'de orantılı temsil, Köylü ve Burjuva partisinin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Norveç'te, Çiftçi partisinin (çoğunluk sistemine göre yapılan son seçim sırasında kurulmuştur) önemi, ansızın artmıştır. Hollanda'da, iki-turlu sistem sırasında olduğu gibi, orantılı temsil sırasında da yedi parti mevcut bulunmaktadır; ancak bu yedi partiden biri, Komünist partidir ve Liberal-Muhafazakârlarla Liberal Birlik, 1922'de birleşmişlerdir; dolayısıyle, burada daha çok, eski grupların azalması söz konusudur. Fransa'da orantılı temsil, 1945 yılında parti sayısını azaltmış gibi görünüyordu; fakat, daha 1946 Ulusal Meclisinde 15 grup ortaya çıkmıştır (1936 Milletvekilleri Meclisindeki 12 gruba karşılık); ancak, 1946 rakamına, 1936'da mevcut olmayan deniz-aşırı bölgelere mensup milletvekilleri de dahildir. Aslında sistem, etkilerinin hissedilmesine im-

1 V. O. Key, *Southern Politics*, New York, 1950, s. 422.

kân vermeyecek derecede kısa bir süreden beri işlemektedir. Nitekim 1919 Reichstag'ında da şadece beş parti vardı; dolayısıyle, orantılı temsilin azaltıcı bir etki gösterdiği düşünülebilirdi; oysa, 1920'de on, 1924'de oniki, 1928'de de ondört parti mevcut olmuştur. Kısacası, iki-turlu sistemle orantılı temsilin, partilerin sayısı üzerindeki etkileri, birbirinden pek farklı görünmemektedir. *Fark, daha çok, iç yapı bakımındandır; 1936-1945 arasında Fransa'da ve 1913-1920 arasında İtalya'da görüldüğü gibi, kişisel ve esnek yapı, sert bir yapıya yerini bırakmaktadır. Belki de, iki-turlu çoğunluk sisteminin artırıcı etkisi, orantılı temsilinkinden daha* azdır; çünkü partilerin sayısındaki hafif artış, orantılı temsilin uygulanmasının bir sonucu gibi görünmektedir. Fakat iki-turlu sistem, daha bireyci bir yönde işlemekte ve dolayısıyle partiler, kendi içlerinde daha çok bölünmüş durumda bulunmaktadırlar

İkinci turun çok-parti sistemini teşvik etme eğiliminin tek gerçek istisnası, Belçika'dır. Bilindiği gibi, bu ülkede 1894'e kadar kesin bir iki-parti sistemi mevcut olmuş ve bu tarihte Sosyalizmin ortaya çıkışı, derhal Liberal partinin elenmesi sürecini harekete geçirmiştir (bu süreç, orantılı temsille durdurulmuştur). Oysa, Belçika'da iki-turlu sistem mevcut bulunmaktaydı. Şüphesiz, bu örnekte, Fransız sisteminden farklı olarak, liste usulü ve sınırlı bir ikinci tur söz konusuydu; doldurulacak her sandalye için sadece en çok oy almış ikişer aday, yarışmaya devam edebiliyorlardı. Fakat, bu özellik, konumuz bakımından etkisiz gibi görünmektedir: Almanya'da, Hollanda'da, ve İtalya'da da ikinci tur sınırlı olduğu halde, iki-parti yönünde herhangi bir eğilim görülmüş değildi; İsviçre'de liste usulü, hissedilir bir dualist belirti göstermeyerek, ortaya beş parti çıkartmıştı. Bu konuda hukukla gerçeğin birbirinden ayırdedilmesi, daha ilginç bir mahiyet taşımaktadır: İkinci tur, Belçika seçim sisteminde öngörülmüş olduğu halde, uygulamada hemen hiç işlememiş ve sadece iki parti karşı karşıya gelmişti. Burada, siyasal olaylar arasındaki karşılıklı bağımlılığı önemle belirtmemiz gerekir. Seçim sistemi partilerin örgütünü etkilediği gibi, partilerin örgütü de seçim sistemini etkilemektedir. Nitekim

Belçika'da iki-parti sistemi, ikinci turun uygulanışına karşı koymuştur. Ancak bu ifade, problemin yerini değiştirmekle yetinmektedir. Asıl problem, ikinci tur olanağının, niçin geleneksel büyük partilerde bir parçalanma yaratmadığını bulmaktır. Bu konuda, iki etken, belirleyici bir rol oynamış görünmektedir: Bir yandan partilerin iç yapısı, öte yandan Belçika'daki siyasal mücadelelerin mahiyeti. *Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Belçika partilerinin orijinal karakteri, bütün gözlemcilerin ilgisini çekmekteydi; hepsi, bu partilerin tutarlık ve disiplinlerine ve bütün ülkede yaratmış* oldukları karmaşık ve hiyerarşik komiteler ağına değiniyorlardı. O devrede, hiç bir Avrupa ülkesi, hatta İngiltere ve Almanya, bu derece gelişmiş bir parti sistemine sahip değildi. Bu kuvvetli iç yapı, ikinci turun her zaman sebep olduğu bölünmeleri önleyerek, Belçika partilerine, bu turun parçalayıcı etkisinden başarıyla korunma imkânını vermiştir. Seçmenlerin böyle iyi örgütlenmiş olmaları, yeni partilerin doğuşuna engel teşkil etmiş ve bunlar, rakip bir «makine» kurmakta güçlüklerle karşılaşmışlardır; uygulamada bağımsız kişilerin seçime katılmalarını engelleyen liste usulü, bu güçlüğü daha da artırmıştır. Böylece, partilerin kuvvetli örgütlerinin ve iki-parti sisteminin ortak etkisi, ikinci turu öngören kanun hükümlerinin yürümesini önlemiştir. Ancak iki-parti sisteminin kendisi de, o dönemde Belçika'da cereyan eden siyasal mücadelelerin mahiyetinden doğmuştur. Sosyalizmin gelişmesini engelleyen bir sınırlı oy sistemi içinde, Katolik parti-Liberal parti bölünmesi, tamamen din sorununa ve kilise okulları problemine dayanmaktaydı. Katolik partiyi yaratmış olan kilise nüfuzu, bu partinin birliğini devam ettirmekte ve onu her türlü bölünmeye karşı korumakta önemli bir etkendi. Bu güçlü blok karşısında Liberallerin parçalanması, kendilerini çok zayıflatacaktı. Katoliklerin birliği, din ve okul baskılarıyle ve ruhban sınıfının merkezileştirici etkisiyle perçinlenmişti; bu şekilde kurulan blok, Mecliste salt çoğunluğu da elde edebilecek derecede kuvvetli durumdaydı; nitekim 1870-1878 ve 1884-1914 yıllarında böyle bir çoğunluğa sahip olmuştu. Dolayısıyle bölünmek, Liberaller bakımından çok tehlikeliydi.

Onüç yıllık bir iktidardan sonra 1870'te bu hataya düşüp, eski-Liberaller (doktrinerler), genç-Liberaller (ilericiler) ve Radikaller tarzında bölünmeleri, kendilerine iktidarı kaybettirmişti. Bunun üzerine, yeniden örgütlenme ve birliği sağlama amacıyle ciddî bir çaba gösteren Liberaller, böylece, Liberal Federasyonun kuruluşundan (1875) sonra, 1878'de tekrar iktidara gelmişlerdir. Fakat, oy hakkı sorunu üzerinde yeniden bölünmeleri sonucunda, 1884'te gene iktidardan düşmüşler ve genel oyun kabulüne kadar bunu bir daha ele geçirememişlerdir. Gerçekten, Belçika Liberal partisi, hiçbir zaman çeşitli eğilimlerin bir koalisyonundan başka bir şey olmamıştır; bu eğilimler, rakiplerinin kuvveti dolayısıyle, sadece seçim planınmda birleşmiş, fakat iktidara gelince birbirlerinden çabucak ayrılmışlardır. Böylece, Liberal partinin değişik hizipleri, hiç bir zaman tam bir kopmaya kadar gitmemişlerdir; çünkü Katolik partinin kuvveti, buna imkân vermemiştir. Bu mekanizma, *run off primary*'nin gelişimine rağmen, Georgia ve Alabama Demokratları arasında hizip sayısının artmasını engellemiş olan mekanizmayı andırmaktadır; zira bu devletlerde de, Eugene Talmadge ve Bibb Graves grupları hâkim nitelikteydiler. Belçika'nın XIX. yüzyıldaki siyasal evrimi, Katolik tehdidinin Liberaller üzerindeki birleştirici etkisine canlı bir örnektir; bu etki, iki-turlu çoğunluk usulünün, parti sayısını çoğaltma eğilimini durdurmuştur.

Çok-parti Sistemi ve Orantılı Temsil. Orantılı temsilin çoğaltıcı eğilimi, birçok tartışmalara konu olmuştur. Bu eğilim, günümüzde genellikle kabul edilmekle beraber, bazı gözlemciler, örneğin, Tingsten tarafından derin şekilde eleştirilmiştir[1]. Gerçekten, 1939'dan önceki Fransız partileriyle (iki-turlu çoğunluk sistemi), 1945'ten sonraki Fransız partileri (orantılı temsil) karşılaştırıldığı zaman bunların sayısında bir artış görülmemektedir. Hatta 1945-1946 yıllarında, hafif bir azalma bile gözlemlenebilir; fakat bu tarihten

1 H. Tingsten, *Majoritetsval och proportionalism* (*Riksdagens protokoll bihange*), Stockholm, 1932.

sonra, sağ yeniden parçalanmış, Radikal parti tekrar önem kazanmış, Fransız Halk Topluluğu doğmuş ve böylece eski durum, aşağı yukarı yeniden kurulmuştur. Belçika örneği, şüphesiz, daha da dikkat çekicidir: Orantılı temsilin yürürlükte olduğu elli yıldan beri, Belçika'da başlangıçtaki gibi bir üç-parti sistemi mevcut bulunmaktadır; zayıf bir Komünist partisinin varlığı, bu sistemde önemli bir değişiklik yaratmamıştır.

Tartışma, çok-parti sisteminin bu kitapta tanımlanan teknik anlamı (ikiden fazla partinin mevcut olduğu bir rejim) ile, orantılı temsilin kabulü anındaki parti sayısında bir artışı içeren günlük dildeki çoğalma kavramının birbirine karıştırılmasından doğar görünmektedir. Bu anlamda bir artışın vuku bulmaması mümkündür ki, bu da Tingsten'e hak verdirmektedir. Fakat orantılı temsilin daima çok-parti sistemiyle birlikte bulunduğuna da şüphe yoktur. Dünyanın hiç bir ülkesinde orantılı temsil, bir iki-parti sistemine vücut vermiş ya da böyle bir sistemi devam ettirmiş değildir. Gerçi günümüzde Almanya'da ve İtalya'da iki parti etrafında bir kutuplaşma görülmektedir. İtalyan Meclisinde Hıristiyan Demokratlarla, Sosyalist ve Komünistler (Sosyalistler Komünistleri körü körüne izlediklerinden, bu ikisi tek bir blok olarak kabul edilebilir) 574 sandalyeden 488'ine, Bundestag'da da Sosyal Demokratlarla C.D.U., 371 sandalyeden 270'ine sahip bulunmaktadırlar. Bununla birlikte, Almanya'da altı, İtalya'da ise sekiz parti mevcuttur ve bunların sayıları, azalma değil, artma eğilimindedir. Gerçekten, Alman kamuoyunda, İmparatorluğun son yıllarında Sosyal Demokratların güçlenmesiyle vücut bulmuş, Weimar Cumhuriyetinin ilk yıllarında kendisini göstermiş ve bugün de Bonn Cumhuriyetinde tekrar ortaya çıkmış bulunan bir iki-parti eğilimi görülmektedir. Fakat, orantılı temsil, Hıristiyan Demokratlarla Sosyalistler etrafında bir kutuplaşmayı önleyerek, bu eğilimin partiler düzeyine intikal etmesine merhametsizce karşı koymuştur. Ne olursa olsun, orantılı temsile sahip bütün diğer ülkeler gibi, Almanya ve İtalya da, çok-partili rejimlerdir. İrlanda, İsveç ve Norveç'te dört ya da beş; Hollanda,

Danimarka, İsviçre, Fransa, Batı Almanya ve İtalya'da altı ilâ on; nihayet Weimar Almanya'sında, Münih'ten önceki Çekoslavakya'da ve İspanya Cumhuriyetinde ondan fazla partiye rastlanmaktadır. Üstelik, belirli seçimlerde ancak bir-iki sandalye kazanabilen pek küçük partiler de, bu hesaba dahil edilmiş değildir. Yalnız Belçika'da dört parti mevcut bulunmakta ve Komünist partisinin zayıflamasıyle, üç partiye dönme eğilimi görülmektedir. Ancak burada da, her zaman için bir çok-parti sistemi söz konusudur.

Bu sonuncu örnek, daha yakından incelenmeye değer niteliktedir; çünkü, burada orantılı temsilin, kabulü anında mevcut olan iki-parti sistemi yönündeki bir gelişmeyi önleyici etkisini gözlemlemek kabildir. Burada, Belçika ile İngiltere arasındaki karşılaştırmayı yeniden ele almamız gerekmektedir; her iki ülke de, yirminci yüzyıl başında Sosyalist partinin ortaya çıkışıyla bozulmuş olan bir iki-parti sistemine sahiptir. Çoğunluk usulünü muhafaza etmiş olan İngiltere, elli yıl sonra iki-parti sistemine dönmüş; buna

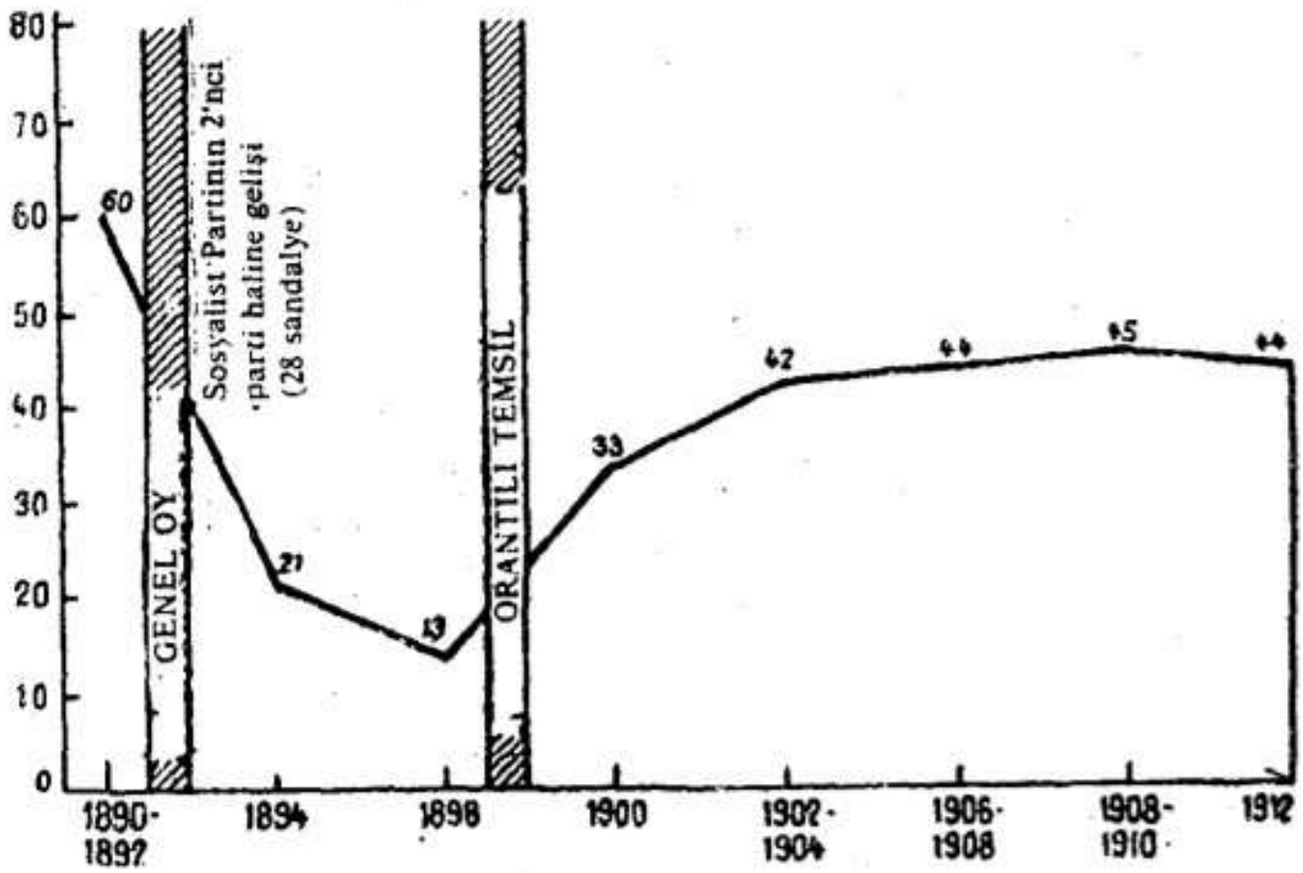

Şekil 29. Orantılı Temsilin Belçika Liberal Partisini «Kurtarış»ı (Milletvekilleri Meclisindeki sandalye sayısı).

karşılık Belçika'da orantılı temsilin kabulü, 1900'deki üç-parti sistemini devam ettirmiştir. 1890 ve 1914 arasındaki Belçika seçimlerinin incelenmesi, bu açıdan çok ilginçtir (Şekil 29). 1890'da sınırlı oy sistemi, Sosyalistlerin henüz parlamentoda temsil olunmalarına imkân vermemekteydi ve hâlâ iki-parti sistemi yürürlükte bulunuyordu. 1894'te genel oyun kabulü, Sosyalistlere 28 sandayle kazandırırken, Liberal parti de 60 sandalyeden 21'e düşmüştür (oysa Libirallerin seçmen sayısı, Sosyalistlerinkinin iki katıydı; ancak «eksik-temsil» Liberallerin zararına işlemişti). 1898'de 13 sandalyeye düşen Liberal parti, tekrar gerilemiş ve bu defa, birçok eski Liberal seçmenlerin Katoliklere oy vermesiyle, «kutuplaşma» olayı da, «eksik-temsil»e eklenmiştir. Artık Liberal partinin elenmesi süreci adamakıllı ilerlemiş bulunuyordu; iki-üç seçim sonra bu sürecin sonuna erişeceği, haklı olarak düşünülebilirdi. Fakat, Katolikler sırf, Liberal partinin böylece yok olmasını önlemek ve Sosyalistlerle baş başa kalmaktan kaçınmak istediklerinden, 1900'de orantılı temsil kabul edildi. Bununla, Liberallerin sandalye sayısı, birdenbire 33'e çıktı; 1902-1904 seçimlerinde 42'ye yükseldi (bunda, muhtemelen, bir «kutupsuzlaşma» olayı rol oynadı; 1894'te Katolik partiyle birleşmek üzere partilerini terketmiş olan eski Liberal seçmenler, bir defa orantılı temsilin mekanizmasını anlayınca yeniden ilk aşklarına döndüler); nihayet 44-45 arasında karar kıldı. Belçika Liberal partisinin böylece orantılı temsil tarafından kurtarılışını, Danimarka'da Sağın durumuyla karşılaştırmak mümkündür. Burada da Sağ, çoğunluk usulüyle yapılan son seçimlerde elenme sürecine tutulmuştu (1910' da 13 sandalye, 1913'te aday sayısını artırma yolundaki ümitsiz çabaya rağmen 7 sandalye), 1918'de karma bir sistemin (çoğunluk oyunun sonuçlarının, orantılı temsile göre dağıtılan ek sandalyelerle düzeltildiği bir sistem) kabulü, bu sayıyı 16'ya yükseltti; 1920'de gerçek orantılı temsil, Sağa 28 sandalye kazandırdı ve 1947'ye kadar, sözü geçen partiyi bu rakam civarında istikrara kavuşturdu.

Belçika Liberal partisinin kurtuluşunun iki aşamada gerçek-

leştiğini belirtmek gerekir. İlk orantılı seçimdeki artış, esas itibariyle, mekanik etkenlerin (eksik-temsilin mevcut olmayışı ve aday sayısının artışı) sonucudur. İkinci seçimden başlayarak, buna psikolojik bir etken de («kutupsuzlaşma») eklenmiştir. Bu olaylar, çoğunluk usulünde iki-parti sistemine vücut veren olayların tersidir. Çoğunluk usulü uygulandığı sürece, üçüncü ya da dördüncü durumdaki parti, diğerlerine oranla eksik-temsil edilir; yani sandalye yüzdesi, oy yüzdesinden aşağı kalır ve bu fark, daima rakip partilerdekinden daha büyük olur. Orantılı temsil ise, mahiyeti icabı olarak, bütün partiler bakımından bu farkı ortadan kaldırır. Dolayısıyle, reformdan en çok yararlanan parti, eskiden en çok zarar görmekte olan partidir. Öte yandan, çoğunluk usulünün etkisiyle yavaş yavaş elenmekte olan parti, bazı seçim çevrelerinden çekilmeye ve hiç kazanma ümidine sahip olmadığı çevrelerde aday göstermemeye mecbur kalmaktaydı. Oysa orantılı temsil, eksiksiz uygulandığı ölçüde, partiye her yerde yeniden şans tanımakta ve böylece parti, seçime katılmaması sebebiyle kendisine verilemeyen oyları da tekrar kazanma imkânına sahip olmaktadır. Bu iki etki, tamamen mekanik niteliktedir; birincisi, ilk seçimden itibaren tam olarak kendisini gösterir; ikincisi ise, tam etkisini her zaman derhal göstermez; özellikle, orantılı temsilin «diriltiği» parti, gerçekten can çekişme halindeyse, ilk fırsatta her seçim çevresinde aday gösteremeyebilir. Fakat ikinci seçimden itibaren parti, eski durumunu yeniden elde eder ve zamanla, oylarını boşa harcamamak ve hasma hizmet etmiş olmamak için çoğunluk sistemi sırasında kendisinden uzaklaşmış bulunan eski seçmenlerine de tekrar kavuşur. Tek-turlu sistemdeki kutuplaşma olayı, hiç değilse teorik olarak hiç bir oyun kaybolmadığı orantılı temsilde önem taşımaz; bu da, ters yönde bir «kutupsuzlaşma» sürecine yol açar.

Şu halde orantılı temsilin birinci etkisi, iki-parti sistemi yönündeki bütün gelişmelere set çekmektir; orantılı temsil, bu açıdan, kuvvetli bir fren olarak kabul edilebilir. Sistemde, benzer eğilimli partileri birleşmeye itecek hiç bir taraf yoktur; çünkü,

bu partilerin bölünmüş durumları, onlara ya hiç zarar vermez ya da pek az zarar verir. Keza sistem, parti-içi bölünmeleri de engellemez; çünkü, iki ayrı hizbin toplam milletvekili sayısında, seçim sisteminin sonucu olarak, mekanik bir azalma olmaz; gerçi bölünmenin seçmenlerde yarattığı şaşkınlık, psikolojik sebeplerle bir azalmaya yol açabilir; ama bunda seçim sisteminin hiç bir rolü yoktur. Sadece orantılı temsilin kollektif niteliği, yerleşik bir çok-parti sisteminin devamı yönündeki temel eğilimi zayıflatır; orantılı temsil, partilerde bir örgütü, bir disiplini, bir yapıyı gerekli kılar. Dolayısıyle, bazen iki-turlu bir seçim sisteminde ortaya çıkan bireyci ve anarşik eğilimlere karşı koyar ve böylece, bu eğilimlerin doğurduğu küçük ve hareketli gruplar arasında bir dereceye kadar birleşme sağlar. Örneğin, İtalya'da orantılı temsil, Sosyalistleri güçlendirmek ve özellikle Dom Sturzo'nun Hıristiyan Demokrat partisini yaratmak suretiyle, 1919'da partilerin sayısını azaltmış görünmektedir. Bu azalma olayı, özellikle, anarşinin en ileri gitmiş olduğu sağ ve merkezde hissedilir mahiyettedir. Orantılı temsil, 1945'te Fransa'da, 1920 ve 1945'te de İtalya'da orta-sınıfların ve burjuvazinin Katolik partiler etrafında birleşmesinde belli bir rol oynamıştır; bu sınıfların, İtalya'da ve özellikle Almanya'da Faşist partiler etrafında birleşmelerinde de, aynı şekilde, orantılı temsilin rolü olmuştur. Orantılı temsil, bazen çok-parti sisteminde bu ölçüde bir değişiklik yaratırsa da, hiç bir zaman bu sistemi ortadan kaldırmaz ve hiç bir zaman bir iki-parti sistemine yol açmaz.

Orantılı temsilin, mevcut partilerin sayısını artırması ise, apayrı bir sorundur. Acaba orantılı temsil, az önce belirttiğimiz sınırlar içinde bir yerleşik çok-parti sistemini devam ettirmekle mi yetinir, yoksa bunu bir aşırı çok-parti sistemi haline mi getirir? Bu soruyu cevaplandırmak kolay değildir. Orantılı temsilin çoğaltıcı bir etkiye sahip olduğu inkâr edilemezse de, bu etki, sık sık ileri sürüldüğü derecede büyük görünmemekte ve özellikle belli bazı yönlerde kendisini göstermektedir. Bu çoğaltıcı etkinin mevcut olup olmadığı konusunda en ilginç gözlemler, bugünkü Alman-

ya'da yapılabilir; burada birçok Länder, tek-turlu çoğunluk usulüyle orantılı temsili birleştiren bir seçim sistemine sahiptir. Milletvekillerinin bir kısmı (Westfalya-Kuzey Renanya'da dörtte üçü, Schleswig-Holstein ve Hamburg'da üçte ikisi, Hesse'de beşte üçü, Bavyera'da yarısı) tek-turlu basit çoğunluk sistemiyle seçilir; geri kalanı da, ya ek listeler üzerinden ya da oldukça karmaşık mahiyetteki bir çift oy usulüyle, orantılı temsile göre seçilir. Bu sistem, Federal Cumhuriyetin Bundestag seçimlerini örnek almıştır; 1949 Bundestag seçimlerinde 242 milletvekili tek-turlu çoğunluk usulüyle seçilmiş, 160'ı da tek turlu oyun sonuçlarını orantılı temsile yaklaştıracak şekilde, partilerce düzenlenen listelerden seçilmiştir. Seçim istatistikleri, çoğunluk usulüyle yapılan seçimlerle, daha sonraki orantılı dağıtımın sonuçlarını birbirinden ayırabildiği ölçüde, orantılı temsilin çoğaltıcı etkisini ölçmek mümkündür. Ancak, şunu unutmamak gerekir ki, bütün seçimler, seçmenlerin psikolojisi üzerinde etkili olan bir orantılı temsil çerçevesi içinde cereyan etmektedir; özellikle seçmenler, üçüncü ya da dördüncü gelmesi muhtemel olan adaylara verdikleri oyların, basit çoğunluk sistemindeki gibi ziyan olmayacağını bilmektedirler; çünkü, ek dağıtımın amacı, sırf bu oyları değerlendirmektir. Dolayısıyle, «kutuplaşma» mekanizması ya hiç işlememekte ya da pek az işlemektedir. Sonuç, gerek çoğunluk usulünün birleştirici etkisinin, gerek orantılı temsilin ona oranla çoğaltıcı etkisinin hafiflemesidir. Fakat her şeye rağmen orantılı temsilin çoğaltıcı etkisi, hissedilir niteliktedir.

1949'da Federal Diet'te, seçim çevrelerince seçilmiş bulunan üyeler, sadece beş partiyi temsil etmektedir. Bundestag'da ise, orantılı dağıtımdan sonra, ayrıca dört parti daha mevcut bulunmaktadır: Komünistler, *Zentrum*, D.R.P. (aşırı sağ) ve W.A.V. (Lorents partisi). 1950 Schleswig Dieti seçimlerinde, C.D.U. (Hıristiyan Demokratlar), F.D.P. (Liberal parti) ve D.P.'nin (Muhafazakâr Alman partisi) meydana getirdiği seçim bloku, çoğunlukçu seçimlerde 31 sandalye kazanmış, buna karşılık Sosyal Demokrat parti 8, Sürülmüşler ve Soyulmuşlar Bloku

5, Güney Schleswig partisi (Danimarka taraftarı) 2 sandalye elde etmiştir. Orantılı temsilin uygulanmasından sonra, hükümet bloku 31 sandalyesini değişikliksiz muhafaza ettiği halde, Sosyal Demokratlar 19'a Sürülmüşler 15'e, Danimarka taraftarları da 4'e yükselmişlerdir. Burada, doğrudan doğruya parti sayısında bir artış olmamakla birlikte, küçük grupların kuvvetlenmesi aşağı yukarı aynı sonucu yaratmaktadır. Hesse'de de sonuçlar benzer mahiyettedir: Çoğunlukçu seçimde Sosyal Demokratlar 36, Liberaller 8, Hıristiyan Demokratlar 4 sandalye kazanmışlar ve orantılı dağıtımla düzeltildikten sonra bu rakamlar, sırasıyle, 47, 21 ve 12'ye yükselmiştir. Bavyera'da, çoğaltıcı etki daha açıktır: Çoğunlukçu seçimler sonucunda, Bavyera Hıristiyan partisine (C.S.U.) 46, Sosyal Demokratlara 38, Bavyera partisine 16, Liberal partiye de 1 sandalye düşmüştür; yani pratik bakımdan sadece üç parti temsil olunmaktadır. Fakat orantılı dağıtımdan sonra, C.S.U. 64, Sosyalistler 63, Bavyera partisi 39, Liberal parti 12, «Sürülmüşler ve Soyulmuşlar»la «Alman Topluluğu» nun teşkil ettiği blok 26 sandalyeye sahip olmuştur; böylece, neticede beş parti Diet'te sandalye elde etmiştir. Bu sonuç, 10 Ekim 1949 tarihli Hamburg Parlamentosu seçimleriyle karşılaştırılabilir: Çoğunluk usulüyle seçilen 72 milletvekili, sadece iki parti arasında dağılmıştır: Sosyal Demokratlar (50 milletvekili) ve tek aday göstermiş olan Liberaller - Hıristiyan Demokratlar koalisyonu (22 milletvekili). Orantılı dağıtımdan sonra üç parti daha Meclise girmiştir: Muhafakakâr Alman partisi (9 milletvekili), Komünist partisi (5 milletvekili) ve Radikal parti (1 milletvekili).

Öyleyse, orantılı temsilin çoğaltıcı etkisi kesin görünmektedir. Fakat, genellikle bu etki, sınırlı bir alanda kalır. Ayrıca, orantılı temsilin, kendisi de çok-parti sistemini teşvik eden iki-turlu bir seçim sisteminden sonra mı, yoksa iki-partiye yönelen tek-turlu bir sistemden sonra mı uygulamaya konduğunu ayırdetmek gerekir. Tabiatıyle, birinci durumda çoğaltıcı etki, ikinci durumdaki kadar belirli değildir. İki-turlu seçimin yerini orantılı

temsilin alması halinde, partilerin sayısında çok açık bir artış olmadığını görmüştük: Hollanda'da ve Fransa'da kayda değer bir artış meydana gelmemiş, İsviçre ve Norveç'te hafif, Almanya'da ise daha önemlice bir artış görülmüştür. Hatta, orantılı temsilin yıllarca uygulanışından sonra vuku bulan bu hafif artışı, başka etkenlerle de açıklamak mümkün olabilir: 1920'de Komünist partilerin doğuşu, seçim sistemince teşvik görmüş olsa bile, onun sonucu değildir. Tek-turlu sistemden orantılı temsile geçilmiş olması halinde ise, çoğaltıcı etki daha açık gibi görünmektedir; ancak bu konudaki gözlemler çok sınırlı olduğundan, gene de bu etkiyi belirtmek zordur; çünkü, sadece iki ülke (İsveç ve Danimarka) çoğunluk sisteminin yerine orantılı temsili kabul etmiştir. İsveç, 1908'de üç partiye sahipti; bugün beş partisi mevcuttur; Danimarka'da partilerin sayısı, 1918'de dört iken, bugün yediye yükselmiştir. Yani artış, oldukça sınırlı görünmektedir. Bununla birlikte, 1939 Savaşı çoğu ülkelerde partilerin sayısını sınırlamış olduğundan, karşılaştırma pek doğru değildir. Şayet aynı karşılaştırma, Savaştan önceki bir dönemde yapılsaydı, artış daha hissedilir mahiyette olacaktı. Üstelik, yukarıdaki rakamlar, geçici ve oynak nitelikteki pek küçük partileri hesaba katmamaktadır; oysa, aşağıda görüleceği gibi, orantılı temsilin artırma eğiliminde olduğu, özellikle bu tip partilerdir.

Orantılı temsilin çoğaltıcı etkisinin mekanizmasını kesinlikle belirtebilmek için, eski partilerin bölünmesiyle, yeni partilerin doğuşunu birbirinden ayırmak gerekir. Bunlardan ilki, orantılı temsile özgü değildir; çoğunluk sisteminde de ayrılıklara ve bölünmelere sık raslanır. İngiliz Liberal partisi, İşçi partisinin doğuşundan önce de, sonra da bunlara çok tanık olmuştur. Fakat çoğunluk sisteminde bölünmeler, geçici ve sınırlı nitelikte kalır; yani ya belli bir süre sonra iki hizip yeniden birleşir ya da bunlardan biri, rakip partiye katılır (örneğin, pratikte Muhafazakâr partiyle birleşmiş bulunan Ulusal Liberaller). Orantılı temsilde ise, bölünmeler sürekli olma eğilimindedir; çünkü seçim sistemi, ayrılan hiziplerin rakip partilerce ezilmesini önler. Dolayısıyle

orantılı temsilin kabulü, çoğu zaman, eski partilerdeki bölünmelerle düşümdeşmiştir; bu bölünmeler, açık (eski bir parti, iki yeni parçaya bölünür; fakat bunlardan her ikisi de, eski partiye bağlılık göstermeye devam eder) ya da örtülü (yaşamaya devam eden eski bir partinin bir kısım lider ve militanları tarafından kurulan bir parti, kendini yeni bir parti olarak ilân eder) olabilir. Örneğin, İsviçre'de orantılı temsil, 1919 yılında, Radikal parti içindeki bir bölünmenin sonucu olarak, «Köylü ve Burjuva» partisine vücut vermiştir. İsveç'te de Çiftçi partisi, aslında Muhafazakâr parti içindeki bir bölünmeden doğmuş, fakat kurulması için aradan birkaç yıl (1911-1920) geçmesi gerekmiştir; buna karşılık 1924'te Liberal parti iki kola ayrılmıştır (1936'da bunlar yeniden birleşmişlerdir; ancak burada gerçek bir birleşmeden çok, içlerinden birinin ortadan kalkması söz konusudur). Norveç'te orantılı temsil, hem Sosyalistler (bunlar, sağ ve sol Sosyalistler olarak ikiye bölünmüşler ve ancak 1927'de tekrar birleşmişlerdir) arasında bir bölünmeye, hem de Liberal Sol zararına olan iki bölünmeye (iki sandalye elde edecek olan Radikal Demokratların kurulması ve bir önceki seçimde kurulmuş bulunan küçük ve zayıf Çiftçi partisinin birdenbire güçlenmesi yoluyle; Çiftçi partisi, 36.493 oydan 118.657 oya ve 3 sandalyeden 17 sandalyeye yükselmiştir) yol açmıştır.

Gene de orantılı temsilin bu etkisi çok sınırlıdır; genellikle orantılı temsil, kabulü anında mevcut olan partiler yapısını, hemen hemen olduğu gibi devam ettirir. Bu sistemin, bazılarınca kendisine atfolunan parçalayıcı bir etkisi yoktur. Çoğu zaman bölünmeler, büyük bir partinin ikiye ayrılması şeklinde olur ve partiler, daha sonraki seçimlerde durumlarını muhafaza ederler. Çoğaltıcı eğilim, eski partilerin bölünmesinden çok, yeni partilerin kuruluşunda kendini gösterir; bunların da, esas itibariyle küçük partiler olduklarını belirtmek gerekir. Bazı kimseler, bu noktayı ihmal etmiş olduklarından, orantılı temsilin çoğaltıcı etkisini, görünüşte haklı olarak, inkâr yoluna gitmişlerdir. Fiilen uygulanmakta bulunan orantılı temsil sistemlerinin çoğunda,

bu sistemin doğal ürünü olan küçük partilerin ortaya çıkışını önleyecek ihtiyat tedbirleri alınmıştır. Örneğin, orantılı temsile sahip devletlerin büyük kısmında uygulanan D'Hondt sisteminin ya da en kuvvetli ortalama usulünün, küçük partilerin açıkça aleyhine olduğu ve böylece orantılı temsilin sonuçlarını telâfi etme eğilimi gösterdiği bilinmektedir. En azından seçim kotasını dolduramamış olan bütün listeleri, artık milletvekilliklerinin dağıtımı dışında bırakan Hollanda sistemi hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Gerçekte, tam orantılı temsil, hiç bir yerde mevcut değildir; bunun sebebi de, teknik uygulama güçlükleri değil (bunların yenilmesi nisbeten kolaydır), sistemin siyasal sonuçları ve özellikle küçük ve oynak sayılabilecek grupları çoğaltma eğilimidir.

Her şeye rağmen bu derin eğilim, karşısına dikilen engelleri daima yenmektedir. Burada birkaç tipik örnekle yetinelim. Norveç'te, 1921'de yapılan ilk orantılı seçimde iki küçük yeni parti ortaya çıkmıştır (2 sandalye kazanan Radikal Demokratlar ve sekiz sandalye kazanan Sağ Sosyalistler); 1924'te bunlara bir üçüncüsü (altı sandalye ile Komünist parti), 1927'de bir dördüncüsü (bir sandalye ile Liberaller), 1933'te bir beşincisi ve altıncısı (bir sandalye ile Sosyal parti ve gene bir sandalye ile Hıristiyan Demokratlar) eklenmiştir. Diğer İskandinav ülkeleri de, benzer bir evrim geçirmişlerdir. Bu olay, Hollanda'da daha da açıktır: 1918'deki ilk orantılı seçimde, on yeni parti, birer sandalye elde etmiştir (Ekonomik Lig, Bağımsız Sosyalist parti, Komünist parti, Tarafsız parti, Sosyal Hıristiyanlar, Hıristiyan Demokratlar, Hıristiyan Sosyalistler, Ulusal Savunma Ligi, Köy partisi, Orta-Sınıflar partisi). Bu kaygı verici çoğalma karşısında, seçim kanununa, kotanın yüzde 75'ini alamayan listeleri artıkların dağıtımı dışında bırakan bir hüküm konmuştur. Bununla birlikte 1922 seçimlerinden sonra, üçü eski, biri yeni (Reformlu Kalvinistler) olmak üzere, dört küçük parti hâlâ yarış alanında kalmıştır; 1925'te iki (Reformlu Siyasal parti ve Ayrılıkçı Katolikler), 1929'da bir (Bağımsızlar), 1933'te de iki (Sosyal Devrimciler

ve Faşistler) yeni parti daha ortaya çıkmış ve yüzde 75'lik barajdan sonra kaybolmuş bulunan 1918 partilerinden biri de (Hıristiyan Demokratlar) yeniden hayata dönmüştür. Bunun üzerine, orantılı temsilin küçük partileri çoğaltıcı eğilimine karşı yeni engeller koyabilmek amacıyle seçim kanununun bir kere daha değiştirilmesine karar vermek gerekmiştir; dolayısıyle 1935'te, artıkların dağıtımına katılabilmek için gerekli kota oranı, % 75'ten % 100'e yükseltilmiş ve bir teminat akçası kabul edilmiştir. Fakat 1937 Parlamentosunda, biri yeni olmak üzere (Nasyonal Sosyalist parti), dört küçük parti, hâlâ temsil olunmaya devam etmiştir. Böylece, 1918 ile 1939 arasında orantılı temsilin yaratmış olduğu küçük grupların toplam sayısı, 17'ye yükselmiştir (Şekil 30). Hatta bunlar, şu ya da bu adayın bireyciliği ile açıklanabilecek gerçek yöresel partiler de değillerdir; Frederick S.A. Huart'ın, *Encyclopaedia of Social Sciences*'daki makalesinde göstermiş olduğu gibi, bütün ülkeyi pratikte tek bir seçim çevresi haline getiren Hollanda orantılı temsil sistemi, yöresel değil, ulusal karakterde küçük partiler yaratmıştır. Orantılı temsilden önce, La Haye Parlamentosunda yedi parti vardı; 1918-1939 arasında ise bu sayı hiç bir zaman 10'dan aşağı olmamış, hatta 17'ye kadar yükselmiştir. Parti sayısını, 1913'teki rakama indiren, 1939 Savaşı olmuştur; fakat 1946 - 1948 arasında bu sayı, gene yediden sekize çıkmıştır. Üstelik, bu sayılar, gerçeği tam olarak da yansıtmamaktadır; bunların, seçimlerde aday göstermiş olan partilerin listesiyle tamamlanması gerekir. Örneğin, Hollanda'da, iki seçim arasında (1929-1933) bu sayı, 36'dan 54'e yükselmiştir. İsviçre'de 1919 ile 1939 arasında çeşitli kantonlarda 67 parti, aday listeleri göstermiş ve bunlardan 26'sı, şu ya da bu anda Ulusal Konseyde temsilcilikler elde etmiştir.

Ancak orantılı temsilin yeni partiler yaratma eğilimi, her zaman küçük partilerle sınırlı da değildir. Kamuoyundaki coşkusal dalgalanmalara, halkı bazen bir gel-git olayındaki gibi ayağa kaldıran büyük heyecanlara karşı çok duyarlı olan orantılı temsil, bunların partiler haline dönüşmelerini de teşvik eder; böylece

bu partiler, başlangıçtaki coşkuyu devam ettirebilir ve kamuoyunun tekrar yatışmasına engel olabilirler. Bu olay, kişisel karakterdeki küçük sağ ve merkez gruplarının yeni akımlar etrafında toplanması olayıyla birlikte vuku bulduğu için, daha da belirgin mahiyettedir. Böylece orantılı temsil, Faşizmin gelişmesini teşvik

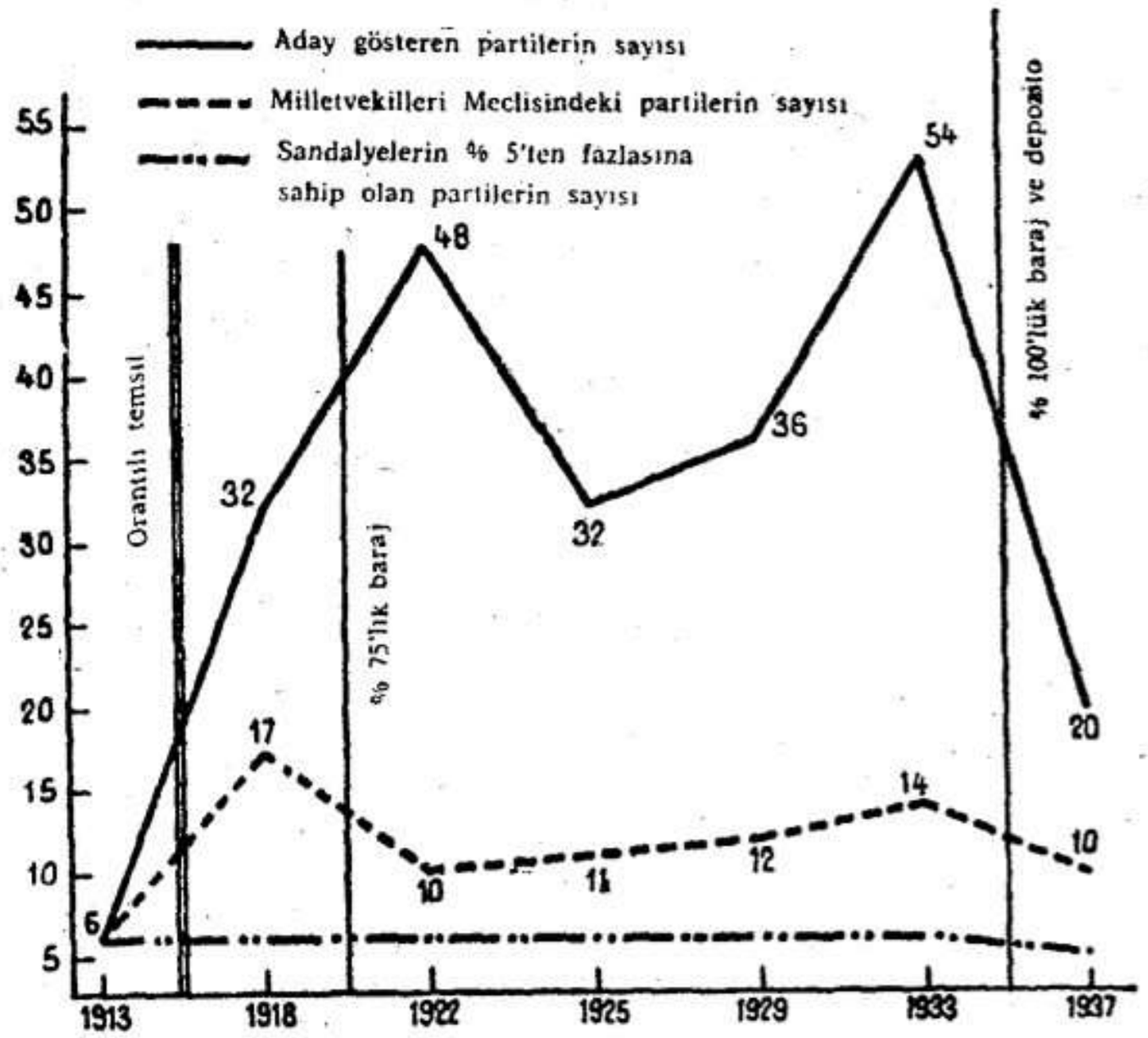

Şekil 30. Orantılı Temsilin Partileri çoğaltması (Hollanda, 1918-39).

etmişe benzemektedir. Orantılı temsilin Nasyonal Sosyalizm karşısındaki rolünü ise, Hermens muhtemelen mübalağa etmektedir; burada seçim sistemi, hâkim bir etken olarak kabul edilemez. Fakat bunun etkisini büsbütün inkâr etmeye de imkân yoktur; Faşist eğilimin, Parlamentoda temsil edilen partiler haline dönüşmeyi başarabildiği ülkelerin, yalnız orantılı temsile sahip

ülkeler oluşu ilginçtir. Bu sorun, partilerin kuvveti, kuvvet değişimleri ve yeni düşünce akımlarının temsili konularında tekrar karşımıza çıkacaktır.

III. TEK PARTİ

Tek parti, genellikle, yirminci yüzyılın büyük siyasal yeniliği olarak kabul edilir. Gerçekten, diktatörlük dünyamız kadar eski olmakla birlikte, Almanya ve İtalya'da görülmüş, Sovyet Rusya ile Halk Demokrasilerinde de görülmekte olduğu üzere, partiye dayanan diktatörlük, yeni bir siyasal sistem teşkil eder. Ancak, kişisel temsil ve milletvekillerinin bağımsızlığı esası üzerine kurulmuş olan ondokuzuncu yüzyıl demokrasileriyle, seçmenlerin ve seçilenlerin sıkı şekilde örgütlendirilmesine dayanan bugünkü demokrasi arasındaki fark da, aynı derecede büyüktür. Gerçek yenilik, örgütlenmiş partilerin varlığındadır. Tek-parti sistemi, demokrasi çerçevesi içinde doğmuş olan genel bir yöntemin, diktatörlüğe uydurulmasından başka bir şey değildir. Yirminci yüzyılın büyük siyasal yeniliği, tek parti değil, partidir.

Tek partilerle, demokratik rejim içerisindeki partiler arasında temel bir yapı farkı yoktur. Rus Komunist partisiyle Fransız Komünist partisi arasındaki benzerlik, bu sonuncusuyle Radikal parti arasındaki benzerlikten büyüktür. Amerika Birleşik Devletlerinde Güney Demokratları (tek parti) ile Kuzey Demokratları (plüralist parti) arasındaki fark pek belirgin değildir. Güney Demokratları, Alman Nasyonal Sosyalist partisinden ya da İtalyan Faşist partisinden çok, Kuzey Demokratlarına yakındırlar. Tek partiyle totaliter partiyi, tek partiyle *Bund*'u özdeştirme yolundaki genel eğilim de, olgularla yalanlanmaktadır: Totaliter olmayan tek partiler bulunduğu gibi plüralist rejimlerde de totaliter partiler vardır. Bunların, tek partileri taklit etmek ve rakiplerini ortadan kaldırmak için, onların yapılarını kopya etmiş olduklarını, dolayısıyle gücül (*virtual*) tek partiler teşkil ettiklerini söylemek, gerçeğe uygun değildir. Tarihsel bakımdan, büyük

tek partilerin çoğu, başlangıçta bir plüralist sistem içinde faaliyet gösteren muhalefet partileriydi; bazıları (örneğin, İtalyan ve Rus tek partileri) günün birinde tek parti haline gelmek gibi kesin bir amaç gütmüyorlardı; iktidarın ele geçirilip tekelin kurulmasından sonra, bunların yapılarında önemli bir değişiklik olmamıştır; bu partilerin totaliter mahiyetleri, *Bund* karakterleri, otokratik ve merkeziyetçi yapıları, demokratik bir sistem çerçevesi içinde doğmuştur. Önceleri tek partiler, plüralist rejim zamanındaki yapılarını taklit ya da muhafaza etmişler, ancak zamanla aksi yöne yönelmişlerdir. Gerçi bir partinin totaliter karakteri, onu, elinden geliyorsa plüralizmi ortadan kaldırmaya sevkeder; ancak tek olma eğilimi, totaliter karakterin bir sebebi olmaktan çok, bir sonucudur. Bir parti, totaliter yapıda olduğu için, tek olma eğilimi gösterir; yoksa tek olmak istediği için, totaliter bir yapı almaz. Evrimin hiç değilse başlangıçtaki yönü, böyle gibi görünmektedir. Plüralist partilerle tek partilerin iç örgütleri arasında kesin bir kopukluk yoktur; bunlardan biri, ötekinden türer ve çoğu zaman oldukça büyük bir yakınlık gösterir.

Bir «parti sistemi» olarak tek parti, plüralizmden şüphesiz farklıdır ve ondan ayrı olarak çözümlenmesi gerekir. Bu sistem, genellikle sanıldığı kadar türdeş de değildir. *Bir* değil, *birçok* tek-parti sistemleri mevcuttur. Gelecek sayfalarda bu çeşitlilik üzerinde özellikle durulacaktır; çünkü bu, tek partinin gerçek mahiyeti ve otokratik niteliği sorununu aydınlatabileceğe benzemektedir.

Tek Partinin Genel Nitelikleri. Tek parti bakımından pratik, teoriden önce gelmiştir. Hatta arkadan hiçbir teorinin gelmemiş olduğu durumlarda vardır. Bazı devletler, örneğin, Türkiye ve Portekiz, tek-parti sistemini, iktidar teorilerine sokmaksızın, uygulamaya koymuşlardır. Sovyet Rusya'da bile Komünist partisi tekelinin hukukça kutsallaştırılması, ancak 1936 Anayasasının 126'ncı maddesiyle olmuştur: «İşçi sınıfının ve diğer emekçi tabakaların en aktif ve en bilinçli yurttaşları, Sosyalist rejimin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi uğrundaki savaş-

larında emekçilerin öncü kuvveti olan ve gerek sosyal gerek kamusal nitelikteki bütün emekçi örgütlerinin yönetici çekirdeğini teşkil eden S.S.C.B. Komünist Partisinde bir araya gelirler.» Tek partinin, sınıf farklarının ortadan kaldırılmasıyla meşrulaştırılması, ancak daha sonraları söz konusu olmuştur. Kısacası, tek parti teorisi, İtalya'da ve Almanya'da yaratılmıştır. Bu ülkelerden her biri de, kendi tek partisine özgü bir teori (İtalya'da Faşist parti teorisi, Almanya'da Nasyonal Sosyalist parti teorisi) meydana getirmiştir. Genel bir kurum olarak tek partinin ilk çözümlemesi, 1936'da yapılmıştır[1].

Tek parti, taraftarları ve hasımları tarafından aynı gözle görülmemektedir. Hasımlar, taraftarların önerdiği genel planı kabul etmekle birlikte, birçok noktalarda onların yorum tarzına katılmamaktadır. Sistemin savunucuları, onda iki fonksiyon görürler: Tek parti, hem bir elit, hem bir bağdır. Kütleler çağı, geleneksel sosyal elitlerin gerilemesine yol açmıştır. Tek partinin amacı, yeni elitler meydana getirmek, yeni bir yönetici sınıf yaratmak, ülkeyi örgütlendirebilecek yetenekte siyasal liderleri bir araya getirmek ve yetiştirmektir; çünkü kütleler, kendilerini yönetemezler. Parti; gençlik örgütleri, bu örgütlerdeki hiyerarşi ve örgüt üyelerini asıl partiye aktaran kanallar vasıtasıyla ya da staj, kefalet yahut sınavdan sonra kontrollu bir şekilde üye kabulü yoluyla, seçkinleri içinde tutan bir elek teşkil eder. Bir yandan da, parti, bu seçkinleri eğitir, görevlerini yerine getirebilecek duruma getirir, sürekli şekilde örgütlendirir, onlara bir yapı ve hiyerarşi kazandırır. Çünkü, yeni yönetici sınıf, bireyciliğin hüküm sürdüğü eski yönetici sınıftan farklı olarak, örgütlenmiş niteliktedir; bu sınıf, halk topluluğu içerisinde ayrı bir topluluk teşkil eder ve halka örnek ve rehber olur. Böylece parti tarafından seçilip hazırlanan elit parti sayesinde, liderlik rolünü ifa edebilir. Bellibaşlı siyasal, yönetsel ve ekonomik liderler, parti içinden seçilir; fakat tüm

[1] Mihail Manoilesco, *Le Parti Unique*, Paris, 1936.

olarak partinin kendisi de, devletin bütün organlarını denetlemekten bir an geri durmaz. Partinin görevi, yönetmekten çok, yönetim organının dinamizmini sağlamak ve sadakatini kontrol etmektir. Dolayısıyle, parti temsilcileri, Bakanlar Kurulundan en küçük yöresel ve özel komitelere, yönetim makamlarından, sendikalara, kooperatiflere, kültür derneklerine, v.d. kadar her yerde bulunurlar; meğer ki parti, bazı görevleri, ya bizzat ya da yardımcı örgütleri vasıtasıyla doğrudan doğruya üstlenmiş olsun.

Öte yandan parti, hükümetle ülke arasında dolaysız ve sürekli bir bağ kurar. Otoriter rejimlerin karşılaştıkları başlıca güçlük, liderlerin daima kütlelerden kopmalarıdır. Bir demokraside seçim, liderlere kütlelerin kanaatlerini öğrenme ve onlar karşısındaki durumlarını zaman zaman kontrol etme olanağı verir; diktatörlükte bu siyasal pusula yoktur. Liderler, gitgide halktan kopma, onunla bütün teması kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar; göze girebilmek için kendilerini pohpohlayan ve aldatan astlarla sarıldıkça, bu tehlike büsbütün artar. Polis raporları, hükümeti yönetilenlerden ayıran bu demir perdeyi kırabilecek güçte değildir. Oysa tek parti, bütün ülkeye, bütün halk tabakalarına, bütün sosyal çevrelere dağılmış binlerce hücre ve ocağıyla, bu kopmayı önler. Hükümet, daima «kütlelere kulak verir»; halkın kendisi hakkındaki kanaatlerini, bu kanaatlerdeki değişimleri ve evrimi öğrenebilir; dolayısıyle, davranışını buna uydurabilir. Bir yandan da, kendisi bu kanaatlere şekil verebilir. Çünkü, temas, sadece aşağıdan yukarıya, «halktan liderlere» doğru değil, aynı zamanda yukarıdan ayağıya, «liderlerden halka» doğrudur. Tek parti, hem alıcı hem verici ödevi gören radyo istasyonları gibi, liderlere ülkenin sesini, ülkeye de liderlerin sesini duyurur. Tepeye, tabandaki tepkileri bütün çeşitliliğiyle öğrenme olanağı veren piramitsel yapı, tabana da tepenin direktiflerini her çevreye uygun bir açıklama ile birlikte alma olanağı sağlar. Parti, hükümete halkın kanaatini bildirir; halka da hükümetin kararlarını

anlatır. Partiyi meydana getiren iman sahipleri, parti topluluğu dışında kalan gevşeklere canlılık aşılar. Bunların kendileri de, birey olarak halkın arasında bulunduklarından, eylemleri çok daha etkindir. Memurlar ya da resmî propagandacılar ise, «yönetilenler»den ayrılmış durumda oldukları için, aynı sonucu sağlayamazlar. Partinin etkinliği, onun iki yönlü niteliğinden ileri gelir: Parti, hem devlet kararlarını içeriden öğrenip bunlara tam olarak bağlı kalabilecek bir devlet organı, hem de halkın tepkilerini kendi içlerinde ve yakın çevrelerinde duyup bunları liderlere anlatabilecek bir vatandaş topluluğudur.

Tek partinin hasımları ise, bu idealleştirilmiş tasvirde düzeltmeler yaparlar. Onlara göre parti, çok eski bir sosyolojik tipin (müstebidin diktatörlüğünü güçlendiren Hassa ordusu) yeni bir çeşididir. Burada söz konusu olan, bir elitin seçilmesinden çok, yararlandığı özel lütuflarla (maddî avantajlar, yönetim görevleri üzerinde tekel, diğer vatandaşlardan daha geniş özgürlükler ve yetkiler, v.b.) rejime bağlanan ayrıcalıklı bir sınıf yaratmasıdır. Uygulamada, partiye girebilmenin ya da orada kalabilmenin kriteri, kişisel liyakatten ya da komuta yeteneğinden çok, diktatöre karşı sadakattir. Tek parti, üyelerinin elde ettikleri avantajlarla diktatöre bağlı bir «maiyet» haline gelme eğilimindedir; yenilik, bütün istibdat rejimlerinde ortak olan bu maiyetin varlığında değil, sadece onun teknik örgütlenişindedir. Halkla hükûmet arasındaki «temas»a gelince, tek partinin hasımları bunu inkâr etmemekte, fakat aşağıdan yukarıya doğru çok sınırlı bir mahiyet taşıdığını kabul etmektedirler. Parti disiplini, liderin putlaştırılması ve parti içinde başgösteren kendini beğenmişlik, üyelerin kısa zamanda kütlelerden kopmalarına ve kütlelerin gerçek tepkilerini göremez olmalarına yol açar. Üstelik, tabanın gerçeği görebileceğini farzetsek bile, hiyerarşinin bütün derecelerindeki «yaranma» zorunluluğu, bu gerçeğin yukarı iletilirken tahrife uğramasını kaçınılmaz kılar. Militanlar, kendilerini parti sloganlarından kurtarmaya gayret ettikleri takdirde, herşeye rağmen gerçeğin

farkına varabilirler; fakat en basit bir ihtiyat, onları, durumu yöresel liderlerine iletirken, gerçeği tahrif etmeye iter; o da, bölge şefine raporunu verirken, aynı sebeplerden dolayı, yeni bir tahrifte bulunur; bölge şefi, raporları merkeze sunulmak üzere düzene sokarken, bir tahrif daha vuku bulur; merkez, aynı zamanda Devlet Başkanı olan parti liderine durumu izah ederken, yeni bir tahrif daha ortaya çıkar. Kısacası lider, neredeyse Versailles'daki XIV. Louis kadar halktan kopmuş durumdadır.

Gerçek temas, yukarıdan aşağıya doğru kurulur. Partinin temel rolü, diktatörün emirlerini halk arasında yaymaktan ve hükümetin propagandasını yapmaktan ibarettir. Partinin gerçekten en orijinal olan yanı da budur. Bu Hassa ordusu, gücünü eski müstebitler gibi mızrak ve kargıdan değil, propagandadan alır. Tek parti, yığınları etkilemede kullanılan modern tekniklerden ayırdedilemez. O, en mükemmel bir propaganda organıdır. Tek parti, kamu oyunu kalıba sokmak, şekillendirmek, örgütlendirmek, yöneltmek ve yönetmek bakımından hayranlığa değer bir araçtır. Fakat ikna ve sabit fikir aşılama her zaman kâfi gelmediğinden, bunların yanında casusluk ve tenkile de yer verilir. Parti, bir propaganda organı olduğu kadar, bir polis organıdır; bu da, partinin aynı derecede orijinal bir yanını meydana getirir. Hafiyelik ve ihbarcılık, iyi bir militanın iki aslî ödevidir. Partinin kendi örgütü de, ona herşeyi gözetleme olanağı verir. Bütün apartman hücrelerinin ödevi, ora sakinlerinin sadakatini kontrol etmek, şüphelileri tesbit ve ihbar etmektir. Parti, bir terör aracıdır. Ayrıca, dış terörle iç terör arasında da bir ayrım yapılabilir. Birincisi, bütün vatandaşların parti üyelerince gözetim altında bulundurulması demektir ki, bu tüm ulusun sadakatini garantiler. İkincisi ise, parti üyelerinin birbirleri tarafından karşılıklı olarak gözetimidir; bu da, siyasal «elit»in sadakatini sağlar. İç terör, zaman zaman, dış terörden daha sert görünür; parti üyesi olmak, insana daima huzur getirmez, tam tersine... Herşeye rağmen, bu tasviri fazla müba-

lağa da etmemek gerekir. Çağdaş totaliter devletlerin büyük kısmında polis fonksiyonları, partiden ayrı birtakım organlarca (O.V.R.A., Gestapo, M.V.D., v.b.) yürütülür; parti, genel gözetim ve aykırı düşüncelilerin izlenmesi konularında bu organlarla işbirliği yapmakla beraber, onların içinde erimez. Aynı uzmanlaşma, hiç değilse Almanya'da (burada Propaganda Bakanlığı partiden ayrıydı) propaganda konusunda da kendini göstermektedir; Sovyet Rusya'da ise, «Agit-prop» (kışkırtma ve propaganda) partinin temel faaliyetleri arasındadır. Tek partinin orijinalliği, taraftarlarınca çoğu zaman mübalağa edilse bile, hasımlarının da bu orijinalliği olduğundan önemsiz görmemeleri gerekir.

Tek partinin hasımları, sistemin savunucuları tarafından ona resmen izafe edilen fonksiyonların, plüralist bir demokraside bütün partilerin yerine getirdikleri fonksiyonlardan mahiyetçe farklı olmadığına işaret etmektedirler. Plüralist partiler de, aynı şekilde, bir siyasal elit yetiştirme ve halkla iktidar arasında bir temas kurabilme amacını güderler; ancak partinin tekliği, bu fonksiyonların yerine getiriliş tarzını baştan aşağı değiştirir. Bu tekel de, çeşitli şekillerde meşrulaştırılır; tek-parti rejimlerinin hepsi, bu konuda aynı doktrini kabul etmezler. Bazıları, tek partide ulusal birliğin, diğerleri de sosyal birliğin yansısını görürler. İlk izah tarzı, Faşist ya da Muhafazakâr teorilere özgüdür. Bunlara göre, demokratik plüralizm, özel çıkarlar arasındaki mücadele yüzünden genel menfaatin bozulmasına, halkın tümünün menfaatlerinin şu ya da bu zümrenin özel amaçlarıyla ilgili çekişmelere feda olunmasına yol açar. Ünlü bir benzetmeyi biraz değiştirerek, «kırık partiler aynasında vatan tanıyamaz olur» demek mümkündür. Bu genel tutumun, biri teorik diğeri pratik olmak üzere, iki temel nedeni vardır. Birincisi, büyük ölçüde, Rousseau'dan ve onun, özel kollektif iradelere bölündüğü takdirde bozulacak olan genel irade anlayışından doğmaktadır; 1789 insanları, «ara kuruluşlar»a güvensizlik besliyorlardı; bunların, partiler çokluğunu

da kabul etmeyecek olduklarına şüphe yoktur. İkinci neden, olgusal kanılara dayanmaktadır: Bu plüralizm, yöneticilerin kamu iyiliğini izlemelerine engeldir; oysa kamu iyiliği, yöneticilerin en yüce amacı olmalıdır. «Bir ülkede partiler mevcut olduğu takdirde, er geç, bir partiye girip partiler oyununa katılmaksızın, kamu işlerine etkin şekilde karışmanın imkânsızlaşacağı bir fiilî durum ortaya çıkacaktır. Kamu işlerine karşı ilgi besleyen herkes, bu ilgisinin etkili olmasını ister. Böylece, kamu iyiliğini kendilerine dert edinmiş olanlar, ya bu düşüncelerinden vazgeçip başka bir şeye yönelirler, ya da parti değirmeninden geçerler. Bu durumda da, kamu iyiliğini bir yana bıraktıracak başka birtakım kaygıları olur[1].»

Gerçekte bu iddialar, bir tek partinin kurulmasından çok, bütün partilerin kaldırılmasına yönelmiştir. Temelinin tamamen farklı oluşuna rağmen, Komünist doktrin bakımından da aynı şey söylenebilir. Burada tek parti, Marksist doktrinin ve Sovyetler Birliği'nin yapısının doğal sonucudur. Marksist doktrinin, partileri ideolojik gruplar olarak değil, çeşitli sosyal sınıfların siyasal ifadeleri olarak gördüğünü yukarıda belirtmiştik. Daha açık söylemek gerekirse, ideolojik karakter, sosyal karaktere oranla, ikinci derecededir; çünkü ideolojiyi belirleyen, ekonomik ilişkiler ve bunların doğurduğu durumlardır. Öte yandan Rus liderleri, Rusya'da sınıf farklarının ortadan kaldırıldığını, Marksist sınıfsız toplum ya da tek sınıflı toplum modelinin gerçekleştiğini kabul etmektedirler. Dolayısıyle, partiler çeşitliliğinin varlık nedeni, artık mevcut değildir. Komünist tek parti doktrini, şöyle bir kıyasla özetlenebilir: «(a) her parti, bir sosyal sınıfın siyasal ifadesidir; (b) halen Sosvyetler Birliği, tek sınıflı bir toplumdur; (c) öyleyse, Sovyetler Birliğinde ancak bir tek-parti sistemi mevcut olabilir.» Doğrusu istenirse, bu katı formül, Komünist parti anlayışını bir parça değiştirmekte ve «sınıfsız toplum»la «tek

[1] Simone Weil, Louis Vallon'dan naklen, *Le Dilemme Français*, Fransız Halk Topluluğu propaganda yayını, 1951.

sınıflı toplum»u bir tutmak suretiyle, bir kelime oyunu yapmaktadır. Sosyal sınıf kavramı, bir farklılaşmayı içerir; doğru ve Marksizme uygun olan, ancak «sınıfsız toplum» terimidir. Oysa, bu durumda kıyasın küçük önermesi ve sonucu farklı olacaktır. «(b) halen Sovyetler Birliği, sınıfsız bir toplumdur» dendiği takdirde, «(c) öyleyse, Sovyetler Birliğinde hiç bir siyasal partinin mevcut olmaması gerekir» sonucuna varmak lâzım gelecektir. Marx ve Lenin'in doktrininde parti, bir sınıfın diğer bir sınıfa karşı savaş örgütüdür. Artık sınıflar mevcut değilse, savaşın da mevcut olmaması ve bu örgütün faydasız hale gelmiş bulunması gerekir. Ancak Rus tek parti anlayışı, bu kadar statik ve kesin olmayan bir duruma dayanır. Bu görüş, burjuvazinin ve «sömürücüler sınıfı»nın ortadan kaldırılmasından sonra Sovyetler Birliği'nde artık sınıfların mevcut olmadığını, fakat bunların henüz tamamen yok edilemediklerini ve tekrar canlanabileceklerini, dolayısıyle bu konuda sert ihtiyat tedbirlerinin alınması gerektiğini kabul etmektedir. İşte, işçi sınıfının rakiplerini yok etme çabasındaki savaş organı olan Komünist partinin, bu rakiplerin yeniden güçlenmelerini önleyecek bir gözetim organı olarak muhafaza edilmesinin sebebi budur.

Tek partinin başka bir meşruluk kaynağını Manoilesco, çağdaş otoriter devletlerin, siyasal tarafsızlık ilkesini terketmelerinden çıkarmaktadır. Tarafsız devletin yerini, «ideallere sahip» devlet, bir inancı, bir ahlakî ya da etik sistemi tecessüm ettiren devlet almıştır. Tarafsızlık sisteminde partiler çokluğu doğaldır: Devlet, bütün ahlâk sistemlerine, bütün ideallere, dolayısıyle bunlardan birini savunan bütün partilere karşı saygılıdır. Onun rolü, bunlar arasındaki rekabetin koşullarını kararlaştırmaktan ve içlerinden birinin diğerlerini yutmasını önlemekten ibarettir. Oysa, devletin kendisi belli bir etik sisteme bağlandığı takdirde, durum şüphesiz çok farklı olacaktır; bu durumda devlet, ancak kendi etik sistemini savunan partiyi kabul edebilir. Çünkü diğerleri, artık devlet *içinde* değil, devlete *karşı*, onun tecessüm ettirdiği değerlere karşı mücadele etmektedir. Bu *a priori* uslamlama,

birtakım gerçek olgulara da uygun gibi görünmektedir. Plüralizmin, ancak tarafsızlıklarını ilân eden demokratik rejimlerde mevcut olduğu doğrudur. Tek partinin, genellikle bu tarafsızlığı reddeden ve bir doğmaya bağlılıklarını açığa vuran devletlerde işlediği de bir gerçektir. Tek partinin gelişimi, devlet dinlerinin –çağdaş dünyada aldıkları yeni biçim altında– tekrar doğuşlarıyle düşümleşmektedir; burada, bir devlet dininden çok, bir din devleti söz konusudur. Devlet, konusu ve ereği kendi dışında kalan bir dış ve üstün inanca bağlanmamaktadır; bu konu ve bu erek, devletin kendisidir. Bununla birlikte bazı tek partiler, «ideallere sahip» olduklarını ileri sürmeyen tarafsız devletlerde (örneğin Türkiye) doğmuşlardır. Öte yandan, demokratik rejimlerin tarafsızlığı da, çoğu zaman mübalağa edilmektedir; demokrasi, bir etik sistemden yoksun değildir; o da, diğerleri gibi bir etik sistem olan, Liberal etiği savunmaktadır. Plüralist sistemde partiler, ancak mücadeleleri teknik alanla sınırlı kaldığı ölçüde, kurallara uygun olarak işleyebilmişlerdir; bunlar, dinsel ya da ahlâkî karakter aldıkları takdirde, aralarındaki mücadele çığırından çıkmakta ve plüralizm tehlikeye düşmektedir. Ancak, «ideallere sahip» devletlerde de plüralizmi yasaklayıcı bir şey yoktur: Sovyetler Birliğinde ağır ve hafif sanayi arasındaki rekabet, rejim istemiş olsaydı, pekâlâ bir partiler mücadelesi haline gelebilirdi. Manilesco, deneylere uymayan, çok dar ve katı bir siyasal parti anlayışından hareket etmektedir. Kendisi, Marksist sınıf-parti kavramını naraza almayarak, Liberal ideoloji-parti kavramına fazlasıyle bağlanmaktadır.

Faşist ve Komünist Tek Partiler. Tek partinin genel bir tasviri, müphem kalmak zorundadır. Bu konuda biraz daha açıklığa kavuşmak istiyorsak, Faşişt tipte tek partilerle, Komünist tipte tek partiler arasındaki temel karşıtlıkla karşılaşırız. Burada her şeyden önce, bu kitabın çerçevesini aşan, doktriner karşıtlık söz konusudur. Komünizmin iyimserliği ile Faşizmin kötümserliği arasındaki farka, daha önce işaret etmiştik. Komünist felsefe, doğrudan doğruya, aydınlanma çağı felsefesinin ve ilerleme inan-

cının mirasçısıdır. Marksizm, altın çağın, sınıfsız toplum çağının, insanın insan tarafından sömürülmesinin sona ermesi çağının, refah ve mutluluk çağının önümüzde olduğunu ispatlama eğilimindedir. «Yarının şarkısı»... Gabriel Péri'nin bu sözleri, Komünizmin tipik ifadesidir. Oysa bir Faşist için şarkı, daha çok düne, eski güzel günlere aittir; kaybolmuş bir geleneği yeniden bulmamız, kurumuş kaynaklara yeniden dönmemiş şarttır; altın çağ, gerimizde kalmıştır. Yahut da bir altın çağ hiç olmamıştır; Faşizm, tutucu ve gerici, bir felsefeyi benimsemediği takdirde, bir devr-i daim felsefesine bağlanır: Yarın, dünden daha iyi olacak değildir; insan her zaman aynıdır; çark (Nasyonal Sosyalistlerin gamalı haçıyla temsil olunan güneş çarkı) dönmektedir.

Komünistler, Rousseau'nun eski doktrinini alıp, onu biraz gençleştirirler: İnsan, iyi olarak doğar; onu bozan, kapitalizmdir. Faşistler, insanın doğadan kötü olduğu ve ancak toplumun onu uygarlaştırma bileceği inancındadırlar. Şüphesiz, dâhiler, kahramanlar, azizler, seçkinler («çağdaşlarına daha çok şey verebilecek esrarlı gücü elde etmiş» olanlar) bunun dışındadır. Faşizm, bireyi hem aşağı görür, hem yüceltir; yani alelâde insanı aşağı görür, üstün insanı yüceltir. Komünizm ise, alelâde insanlara inanır; nitekim başlangıçtaki saf durumunda, üstün insanlara inanmamıştır. Marksizm, tarihin akışı üzerinde bireylerin yaptığı etkiyi küçümseme eğilimindedir. Ancak bu konuda Komünizm, büyük bir değişime uğramış; Lenin ve Stalin kültü (ölü Firavunla yaşayan Firavuna tapma) onu Faşizme yaklaştırmıştır. Her şeye rağmen Marksizm, Faşizmin «elitler»e ,«yönetici kadrolar»a, «şefler»e karşı gösterdiği doğal eğilimden uzaktır; parti yoluyla yeni bir yönetici sınıf yaratırken bile, bunu sadece, bütün proleteryanın en bilinçli, en inançlı ve en aydın kesimi olarak düşünmektedir. Aristokratik mahiyetteki Faşizm karşısında, Komünizm ana hatlarıyle eşitlikçi bir doktrin niteliğini taşımaktadır.

Şunu da eklemek gerekir ki, tam ve tutarlı bir felsefe teşkil eden, yalnız Komünizmdir. Evrenin toptan ve düzenli bir açıklamasını yapan, sadece odur. Faşizm de aynı toptanlığı amaç

gütmekle beraber, bunu sağlayamamaktadır. Daha doğrusu, ancak belirsiz ve bulanık bir biçimde sağlamaktadır. Faşizm, Karl Marx'a denk bir kişiden ve onun doktrini etrafında gelişen fikir akımından yoksundur. Marksizm, aynı anda hem felsefe hem mantık, hem düşünce çerçevesi hem düşünce sistemi olarak, Faşizmde mevcut bulunmayan bir fikir zenginliğine sahiptir. Rosenberg'in ırk ve kanla ilgili hikâyeleri, karışık, karanlık ve belirsiz niteliktedir; Mussolini'nin devlet, korporasyonlar ve otorite hakkındaki teorileri, kısa ve bağlantıdan yoksundur. Bir Faşist felsefe, Faşist doktrin mevcut değildir; sadece, aralarında sıkı bir bağlantı olmayan ve fazla tutarlı göstermeyen birtakım efsaneler, eğilimler ve özlemler mevcuttur. Gerçekten Faşizmin, akıl-dışınm ve içgüdünün üstünlüğünü açıkça ileri sürmesine karşılık, Komünizm aklın ve bilimin egemenliğini ilân etmekte, hatta çoğu zaman aşırı bir bilimcilik havasına bürünmektedir; böyle bir tutum, dar görüşlülüğe yol açmakla beraber, bu, akılsız çırakların sebep olduğu bir bozulmadır; temel doktrin, çok daha zengin ve güçlüdür.

Sosyal bakımdan, Komünist partileri «proleteryanın burjuvazi iktidarını devirme araçları, Faşist partileri de «burjuva sınıflarının kendi iktidarlarını koruma ve bunu proleteryanın eline düşmekten kurtarma araçları» olarak tanımlamak, pek yeterli değildir. Gene de bu tanım, ana çizgileri bakımından, gerçeğe uygundur. Sovyetler Birliğinde Komünist parti, burjuva iktidarını değil, daha çok aristokrasi iktidarını devirmiş; gücünü sadece proleteryadan değil, köylülerden de almıştır. Her şeye rağmen bu parti, Anayasacı Demokratların ve Kerensky'nin 1789 modeli bir devrim yapma teşebbüslerini kırmış; «kulaklar»ı ve tarımsal burjuvaziyi tasfiye etmiş; şehirlerdeki işçi sınıfına, kendisinden sayıca daha kalabalık olan köylü sınıfı üzerinde, uzun süre üstünlük sağlamıştır. İtalya ve Almanya'da Faşizmin başlıca amacı, burjuvazinin iktidarını korumak olmuştur. Faşizm, her iki ülkede büyük kapitalistlerce desteklenmiş; her iki ülkede, kendisinin başlıca kuvvet kaynağı olan orta-sınıfları çevresinde toplamıştır.

Burada belki, iktidarın ele geçirilmesiyle, iktidarın kullanılması arasında bir ayrım yapmak gerekebilir. Birinci aşama bakımından, yukarıdaki tanımlar hemen hemen doğrudur: Komünizm, burjuva devleti yıkmak için işçi sınıfını örgütlendirmekte; Faşizm ise, bu yıkıntıyı önlemek için orta sınıfları ve burjuvaziyi bir araya getirmektedir. Dolayısıyle, önemli bir Komünist partisinin varlığı, Faşizmin doğup gelişmesindeki başlıca etkenlerden biridir.

İkinci aşamada, Faşizmle Komünizmin birbirlerine benzeme eğiliminde oldukları; bunlardan birincisinin, gitgide işçi sınıfına dayanmaya ve burjuvazinin iktidarını sınırlandırmaya; ikincisinin ise, yeni bir ayrıcalıklı sınıf, bir çeşit yeni burjuvazi yaratmaya yöneldiği ileri sürülmüştür. Bu görüş, büsbütün yanlış olmamakla beraber, gerçeğe pek uygun gibi de görünmemektedir. Şüphesiz, Sovyetler Birliğinde parti üyeleri, gerek özel ödevleri, gerek özel hakları bakımından, vatandaş kütlesinden açıkça ayrılmaktadır. Fakat bunu, bir burjuvazinin yeniden doğuşu olarak adlandırmaya imkân yoktur; çünkü burada ne irsî üstünlükler, ne de özel mülkiyetten ve paradan doğan ayrıcalıklar mevcuttur. Parti, bir elit teşkil edebilir; ancak bu, kelimenin sosyolojik anlamında bir burjuva eliti değildir. Gerçi parti, tekelinin ilk yıllarına oranla, işçi olmayanlara saflarını daha çok açmaktadır; 1939 tüzüğü, bu konuda kefalete ve staj sürelerine ilişkin kuralları birleştirmiş ve proleteryanın ayrıcalıklarını kaldırmıştır; fakat bu da, burjuvalaşmanın kesin bir kanıtı değildir. Öte yandan, Faşist partilerdeki işçilerin oranı, bu partilerin iktidarda kaldıkları süre boyunca, pek hissedilir şekilde artmışa benzememektedir. Doğrudan doğruya üye kaydı usulü kaldırılmış olduğundan, yeni üyeler yalnız gençlik örgütlerinden gelmişlerdir. Bunların üyeliğe girişi de, parti içindeki sosyal sınıflar dağılımını değiştirmiş gibi görünmemektedir. Bununla birlikte, kanıt yokluğu, bu son nokta hakkında pek kesin bir sonuca varmayı imkânsız kılmaktadır.

Bu doktrinsel ve sosyal farklar, üzerlerinde daha fazla durmayı gerektirmeyecek derecede iyi bilinen konulardır. Oysa, partilerin yapıları arasındaki farklar, taşıdıkları büyük öneme rağ-

men, daha az bilinmektedir. Gerçi, sıkı merkeziyeti ve dikey bağlantılarıyle, genel örgüt aynıdır. Bununla birlikte, Komünist partinin, liderlerini görevlendirme yolu olarak resmen seçimi kabul ettiğini, Faşist partilerin ise tamamen bir atama sistemine dayandıklarını belirtmek gerekir. Ancak uygulamadaki fark, teteorideki kadar büyük değildir. Temel unsurlar bakımından da aynı şey söylenebilir. Komünist parti hücrelere, Faşist partiler milislere dayanır; fakat iktidarın ele geçirilmesinden sonra, milislerin rolü, zorunlu olarak azalmaktadır. Bunlar, ya pek parlak olmayan bir yardımcı polis rolü ile sınırlandırılmakta ya da silâhsızlandırılmaktadır. Milislerin, kendi kurdukları iktidarı devirebilecek güçte bir devlet içinde devlet teşkil etmeleri korkusu, bu ikinci eğilimi güçlendirmektedir. Almanya'da 1934'ten sonra, Hücum Kıtaları genel olarak silâhsızlandırılmışlardır; bunların talimleri seyrekleştirilmiş, milis üyeleri talim saatleri ya da törenler ve geçit resimleri dışında, üniformalarını giyme hakkından yoksun bırakılmışlardır. Milisler bir gösteri ordusu haline gelmiş ve etkin faaliyeti, Komünist partide olduğu gibi, yalnız ocaklar ve hücreler göstermiştir.

En önemli (fakat pek fazla dikkati çekmemiş) olan yapı farkı, partiye girişle ilgilidir. Az önce söylemiş olduğumuz gibi, Fasist tipteki tek partilere giriş, pratikte, gençlik örgütlerinden gelen yeniyetmelerle sınırlı tutulmaktadır. İtalyan Faşist partisine giriş, 1922'ye kadar hemen hemen serbest, 1922'den 1925'e kadar sıkı bir kontrola tabi, bu tarihten sonra ise, tamamen imkânsızdı; yalnız rejimin Onuncu yılında, çok sıkı bir süzgeçten geçirilme şartıyle ve geçici olarak, üyelik yeniden açılmıştı. Nasyonal Sosyalist partide dolaysız üye devşirme, 1 Mayıs 1933'ten itibaren tamamen durdurulmuştu. İtalya'da ilkin, daha pek genç yaştayken *ballila*'lara katılmak (8-14 yaş), sonra *Öncüler*'den (14-18 yaşı) ve nihayet *Genç Faşistler*'den (18-21 yaşı) geçmek gerekiyordu; ancak bundan sonra, gösterişli bir «Faşist devşirme» töreninde yemin edilerek parti kartı alınabiliyordu. Askere alınan delikanlılar gibi, aynı yılda doğan bütün gençler, aynı günde parti saf-

larına katılıyordu. Almanya'da *Hitler Gençliği*'nin onsekiz yaşını doldurmuş erkek ve yirmibir yaşını doldurmuş kız üyeleri, aralıksız en az dört yıldan beri burada üye bulunmak ve «görev yükümlerini gayretle yerine getirmeleri ve görev içindeki ve dışındaki kusursuz davranışlarıyle, duygu ve karakter bakımından sınanmış Nasyonal Sosyalistler olduklarını göstermiş ve partiye katıldıkları takdirde değerli üyeler olacaklarına dair inanç vermiş olmak» şartıyle partiye üye kabul edebiliyorlardı. Burada üyeliğe kabulün otomatik olmadığı ve sistemin, İtalyan usulünde çok farklı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Münih darbesinin yıl dönümü olan 9 Kasımda, aynı gösterişli yemin töreni yapılmaktaydı.

Sovyetler Birliğinde Komünist partisine kabul, çok farklı kurallara bağlanmıştır. Üye kaydı, Komünist Gençlik Örgütü üyeliğinden ayrı olarak her zaman için açıktır. Partiye katılmak isteyen bir kimse, en az üç yıldan beri parti üyesi olup kendisini en az bir yıldan beri tanıyan ve birlikte çalışmış bulunan üç kişinin kefilliğini sağlamak zorundadır. Kabul kararı, partinin yöresel örgütünce alınır, bucak ya da şehir örgütünce onanır; görüşmelerde kefillerin hazır bulunmaları zorunludur. Karar olumlu olduğu takdirde, adayın bir yıllık bir ilk staj devresinden geçmesi gerekir; bunun amacı, kendisini partinin program, tüzük ve taktiğine aşina kılmak ve parti örgütlerinin de onun kişisel niteliklerini değerlendirmesine imkân vermektir[1].» Bu staj sırasında aday, oy vermemekle birlikte, bütün parti toplantılarına katılır; üyelerle aynı aidatı öder. Stajın sonunda, aynı kefalet ve soruşturma süreci, taban örgütünce tekrarlanır. Karar olumlu olursa, «üye adayı», gerçek bir parti üyesi haline gelir. 1939'dan önce kabul şartları, daha sıkı ve daha ayrılık gözeticiydi. Halk, dört kategoriye ayrılıyordu: (1) endüstri işçileri (en az beş yıldan beri çalışmakta olan); (2) tarım işçileri, beş yıldan az zamandır çalışmakta olan endüstri işçileri, mühendisler ya da teknisyenler,

[1] Parti Tüzüğünün 13'üncü maddesi, 1939.

kollektif çiftliklerde işçilik etmiş ya da diğer şekillerde çalışmış olan askerler; (3) kollektif çiftlik ya da kooperatif üyeleri ve öğretmenler; (4) diğer hizmetliler. İlk kategorideki adaylar, en az beş yıldan beri parti üyesi bulunan üç kişiden tavsiye getirmek zorundaydılar; dördüncü kategoridekilerin ise, en az on yıllık beş parti üyesinden tavsiye sağlamaları gerekliydi; staj süresi, birinci kategori için bir yıl, diğerleri için iki yıldı. Komünist Gençlik Örgütü üyelerine, partiye giriş bakımından özel bir kolaylık sağlanmış değildi; sadece, Gençlik Örgütü bucak komitesinin tavsiyesi, bir parti üyesinin tavsiyesi yerine geçiyordu. Gerçekten, yeni üyelerin önemli bir kısmı Komünist Gençlik Örgütünden gelmiş olmakla birlikte, bunlar çoğunlukta değildir. Örneğin, 1930 ile 1934 arasında partiye giren bir milyon yeni üyeden ancak 375.000'i Komünist Gençlik Örgütünden gelmiştir[2]. Üstelik, bu dönemde üye devşirme, oldukça sınırlı tutuluyordu; savaştan sonra bu, adamakıllı genişletilmiştir.

Üye devşirmedeki bu farklar, temel önem taşır; Tek parti bir elit yaratmak istediğine göre, bu elitin seçiliş tarzı, son derece önemlidir. Faşist partiler, kapalı niteliktedirler; zaferden önce üye olmayanların artık üyelik şansları yoktur. Yalnız yeni kuşaklar, uzun bir eğitim döneminden sonra partiye girebilirler. Dolayısıyle, bu partilerde ulustan kopma, bir çeşit kolektif verasete dayanan katı bir kast haline gelme eğilimi mevcuttur. Bunlarda üyelik, henüz gerçek sorunların bilincinden ve geçerli yargılara varabilme yeteneğinden yoksun olan çocuklar ya da yeniyetmeler üzerindeki eğitimin sonucudur. İtalyan Faşist partisinde, dolaysız devşirmenin uygulanmadığı yedi yılın sonunda, bu kopma o kadar vahim bir hal almıştır ki, 1933'te söz konusu usulün bir süre için yeniden konması gerekmiş ve partiye, oldukça hoyrat bir şekilde taze kan aşılanmıştır (böylece üye sayısı, aşağı yukarı iki katına çıkmıştır). Rus Komünist partisinde ise, bu kast karakteri ortadan kalkmaktadır: Elitlerin hareketi düzenli bir

2 Bkz. *L'Encyclopédie Française*, Vol. X., *L'Etat moderne*, s. 1082-6.

şekilde sağlanmakta, kütlelerle temas kurulmaktadır. «Sahip olanlar»la «sahip olmayanlar»ı, «içeridekiler»le «dışarıdakiler»i katı ve kesin olarak birbirinden ayıran bir engel yoktur. Partiye giriş kolay olmasa bile, her zaman için mümkündür. Faşist uygulamanın tersine, Komünist rejim, 1921-1924 ve 1933-1938 dönemleri dışında, siyasal eliti genişletme amacıyle sistemli bir çaba göstermişe benzemektedir.

Üye kabulündeki fark, üyelikten çıkarmaya ilişkin bir farkla tamamlanmaktadır. Faşist partiler, hiç bir zaman, Komünist partilerde o kadar büyük bir rol oynayan «temizlikler» sistemini düzenli bir şekilde kullanmış değillerdir. Bunlar, iktidarı ele geçirdikten sonra, şüpheli unsunlardan, özellikle devrimci unsurlardan kurtulmak amacıyle, bazı önemli temizliklere girişmişlerdir. Nitekim İtalya'da ilk yıl içinde 150.000 Faşist, partiden çıkarılmıştır[1]. 1925-1926'da yeni bir aforoz dalgası, «partinin tepeden tırnağa kadar yeniden kurulması»na yol açmıştır[2]. Almanya'da Hitler, 1934 Eylülündeki Nurenberg Kongresinde Parti üyelerinin sıkı bir ayıklamadan geçirileceğini bildirmiş ve 1935 Kongresinde, «üyelerimiz sert bir temizliğe tabi tutulmuştur[3].» demek suretiyle bunu doğrulamıştır; sözü geçen temizlik, Haziran 1934 olaylarını ve Roehm-Strasser muhalefetinin zalimce bastırılmasını izleyen temizliktir. Gene de bu ihraçlar, istisnaî nitelikte kalmıştır. Rus Komünist partisinde ise, «temizlikler» düzenli ve sistemli mahiyettedir. 1939'dan önce Merkez Komitesi, devreli aralıklarla temizlik kararları vermiştir: Böyle bir karar verildiğinde, bütün parti üyelerinin, faaliyetlerini sıkı bir incelemeden geçiren ayıklama komiteleri önüne çıkmaları gerekiyordu. 1933 temizliğinde, üyelerin % 17'si ihraç edilmiş, % 6.3'ü de sınıf indirimine uğramıştır (yani stajiyer derecesine indirilmiştir). Ger-

1 Mussolini'nin Emil Ludwie beyanatı, Ludwig'den naklen, *Entretiens avec Mussolini* (Fransızca çevirisi, Paris, 1932).

2 Mussolini, Kurella'dan naklen, *Mussolini ohne Maske*, 1931.

3 *Le Temps*, 12 Eylül 1935.

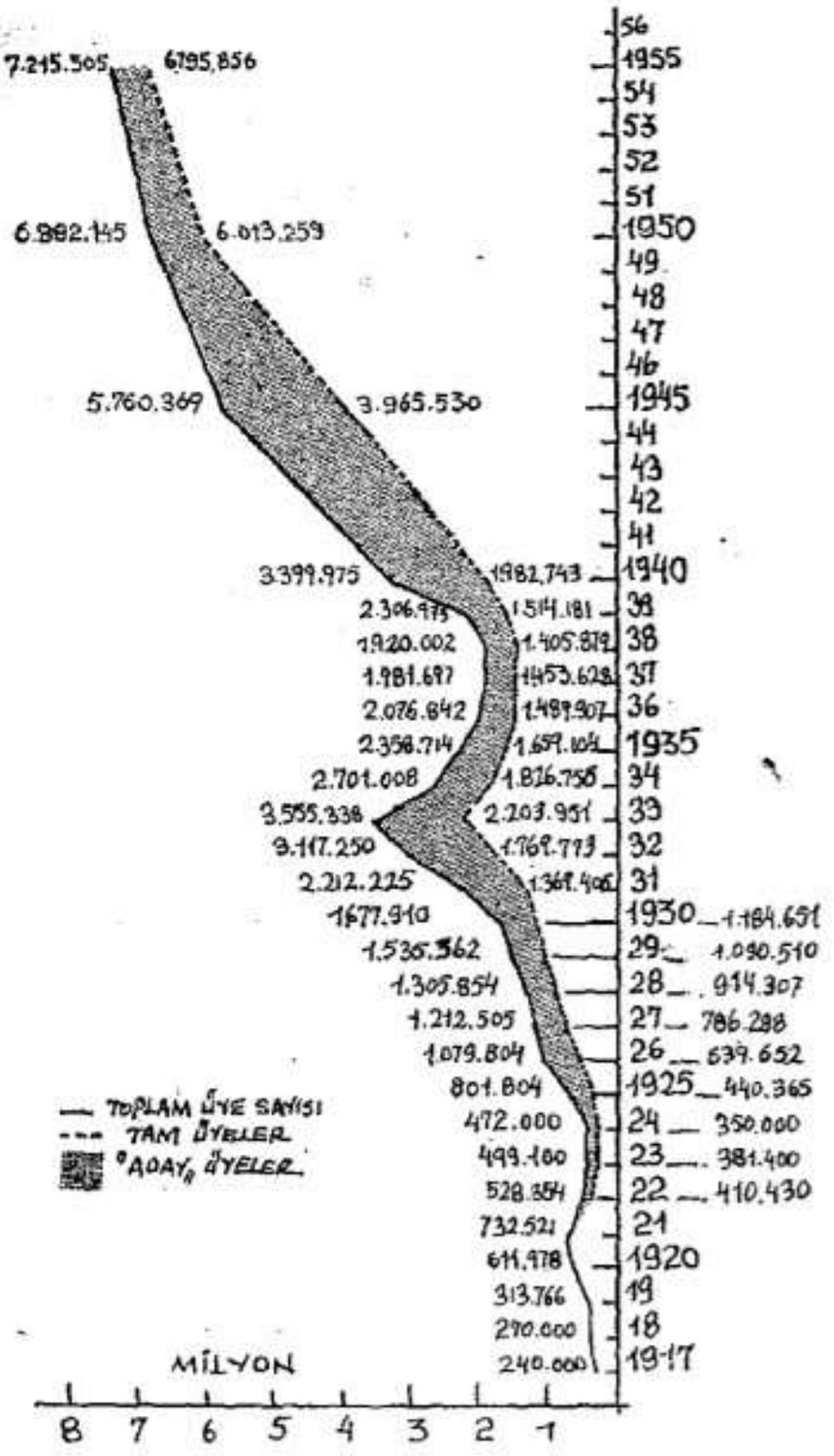

Şekil 31. Rus Komünist Partisinin Gelişimi, 1917-56.

KAYNAKLAR: 1917-45 yılları için (1919 ve 1920 hariç), *History and Life of the Party* adlı bir makaleye bakınız; bu makale, *Partinaia Jyzn* dergisinde yayınlanmış (Ekim 1947) ve 4 Ocak 1948 tarihli *Articles et ODocuments*'da (Documentation Française (No. 1168) çevrilmiştir; 1952 için bkz. Malenkov un 19'uncu Parti Kongresine raporu (Ekim 1952); 1919 ve 1920 için bkz. Stalin, *History of the Russian Communist Party* (1938). *History of the Russian Communist Party*'de verilen rakamlarla, *Partinaia Jyzn* makalesindeki rakamlar arasında çelişkiler ve bazen de önemli farklar vardır. Bunun bir sebebi, *Partinaia Jyzn* makalesinin her yıl için 1 Ocak rakamlarını vermesine karşılık, *History of Russian Communist Party*'nin Kongre günündeki rakamları vermesi olabilir.

Yukarıdaki Şekilde, 1917-20 ve 1952-56 için Kongre günü rakamlarını, 1921-45 için de 1 Ocak rakamlarını kullandık.

çekte, büyük temizlikler, hemen daima parti siyasetindeki değişiklikler ya da partinin sosyal yapısındaki değişimlerle düşümdeşmiştir. Dolayısıyle Rus tek partisi, hücrelerin durmadan kendilerini yeniledikleri canlı bir organizma görünümündedir. Faşist partiler ise, daha çok, sabit ve donmuş makinelere benzerler. Temizlik korkusu, militanları hareket halinde tutar ve devamlı olarak çabalarını kamçılar; büyük çapta temizliklerin mevcut olmaması ise, onları rahatlığa ve uyuşukluğa sevkeder. Kapalı ve istikrarlı mahiyetiyle Faşist tek parti, bir eski ihtilâlciler derneği karakterine bürünme eğilimindedir; bunlara katılan gençler de, eskilerin havasına ayak uydururlar.

Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nde de kütle temizlikleri sistemi artık mevcut değildir. Bu sistem, N.E.P.'ten (1921) beri düzenli şekilde işlemiş ve sonra, parti tüzüğünde de gerekli değişiklikleri yapan 18. Komünist Kongresi (1939) tarafından kaldırılmıştır. 20 Mart 1939 tarihinde Kongrece kabul edilen karar, bu konuda ilginç ve ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu kararda, kapitalist unsurların yeni bir hayat imkânı elde etmiş oldukları N.E.P.'in ertesinde kollektif temizliklerin zorunlu olduğu, şimdi ise kapitalist unsurlar tamamen tasfiye edildiğine göre artık bunlara sebep kalmadığı belirtilmektedir. Kollektif temizlikler, özellikle, parti üyelerinin teker teker gözden geçirilmesi usulünün yerine, isabetli yargılara imkân vermeyen genel kriterler getirmiş olması bakımından eleştirilmektedir. Ancak 1939 reformu, temizliklere son vermemiş, yalnız bunlardan kollektif ve periyodik olma niteliğini kaldırmıştır. Artık parti, programını ve tüzüğünü ihlal edenleri, normal bireysel ihraç yoluyla saflarından atmak tadır. Yeni tüzük, parti üyelerinin haklarını ve ihraç işlemleri üzerindeki denetimi de kuvvetlendirmiştir. Bu tedbirler, gene 1939 reformunun partiye giriş bakımından getirdiği kolaylıklarla karşılaştırıldığında, parti yapısının hissedilir derecede esnekleşmiş ve böylece Faşist tipteki tek partiden daha açık şekilde uzaklaşmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, 1930'da iki milyondan, 1939'da iki buçuk milyondan daha az üyesi olan Rus Komü-

nist partisinin, bugün altı milyondan fazla üyesi mevcuttur. Bu aşırı büyüme, doğrudan doğruya 1939 reformlarının sonucu ve rejimdeki derin bir evrimin ifadesidir.

Sovyetler Birliği'nde partinin devlet içinde kapladığı yer, Faşist rejimlerden farklı olarak, temel nitelik taşıdığından, bu evrim daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Burada,teori ile pratik arasında bir ayrılık mevcuttur. Gerek İtalya'da gerek Almanya'da, resmî söylev ve bildiriler, daima partinin üstünlüğünü belirtmiştir; hatta Nasyonal Sosyalist hukukçular, sonunda devletin partiye uyruk olacağı bir parti-devlet ilişkileri teorisi kurabilmek için, ustalıklarını zorlamışlardır. Şüphesiz, her iki ülkede de partinin yeri, ihmal edilebilecek gibi değildi. Parti temsilcileri, bu sıfatları dolayısıyle, gerek merkezî gerek yöresel düzeydeki birçok kamu kuruluşlarında yer alıyorlardı. Öte yandan kişisel birlik sistemi, parti şeflerini, devletin yüksek makamlarına getirmiş bulunuyordu. Fakat parti, siyasal hayat üzerinde gerçekten egemen bir nüfuz sahibi gibi görünmemektedir. Elbette, çözümlemenin özellikle güç olduğu bu alanda kesin sonuçlara varmak imkânsızdır. Bununla birlikte, Komünist partisinin Rusya' daki rolü, Faşist partinin İtalya'daki ya da Nasyonal Sosyalist partinin Almanya'daki rolünden çok daha önemliye benzemektedir. Sovyetler Birliği'nde partinin yeri, belki doktrinler ve törenler bakımından daha önemsiz olmakla beraber, devletin siyasal liderliği bakımından şüphesiz çok daha önemlidir. Bu partilerin belli bir anda birbirlerine oranla sahip bulundukları nüfuzun derecesini belirtmek güç olsa bile, evrimlerinin genel yönü gayet açıktır: Rusya'da partinin nüfuzu devamlı olarak artmış, Almanya ve İtalya'da ise devamlı olarak azalmıştır. 1933'te *Le Temps*'ın Roma muhabiri P. Gentizon, «son birkaç aya gelinceye kadar, bazı çevrelerde partiyi olumsuz bir unsur, siyasal alanda bir ölü-ağırlık olarak görme eğilimi açıkça göze çarpıyordu» demekte[1] ve üye kaydının geçici olarak açılmasında ifadesini bulan

[1] *Le Temps*, 22 Aralık 1933.

«partiye daha büyük bir nüfuz» kazandırma çabasını tasvir etmekteydi. Fakat kendisi, 1937'de bu çabanın sonuçsuz kaldığını belirterek, «devletin parti karşısındaki üstünlüğü artık yerleşmiş bulunuyor. Parti, devlet içinde erimiş durumdadır» diyordu[1].

Gerçekten, Faşist partinin gerilemesi, daha iktidarın ele geçirilişinin hemen ertesinde, partiyi en dinamik ve en devrimci unsurlarından yoksun bırakan bir temizlikler serisiyle, eski liderlerin yerine gitgide gençlik örgütlerinden gelen ve daha sadık olan yenilerinin geçmesiyle, milislerin ve «hücum müfrezeleri»nin silahsızlandırılmasıyle birlikte başlamıştı. Almanya'daki evrim de aynı olmuştur: İktidarın ele geçirilmesinden sonra partide beliren huzursuzluk üzerine, 10 Temmuz 1933 tarihli gazeteler,«Alman devriminin bitimi»ni ilân eden ve «Parti örgütlerinin ve gruplarının hükümet yetkilerini gasp etmemeleri gerekir... Devlet otoritesi, her alanda ve ne pahasına olursa olsun sağlanmalıdır» diyerek bunu daha da açıklayan bir hükümet bildirisini yayınlamışlardır. Her iki ülkede, partinin tekelini resmen onaylayan kanunlar, aynı zamanda partiyi devlete tabi kılmışlardır. Her iki ülkede parti, gitgide ordu lehine nüfuzunu kaybetmiştir.İtalya'da milisler, 1924'den sonra subaylarla doldurulmuş; 1935'ten sonra da, ordu şeflerinin komutası altında, askerliğe hazırlama görevini yerine getirmişlerdir; bunlar, yardımcı bir polis kuvveti olarak taşıdıkları önemi gitgide yitirmişler ve yerlerini, bir ordu generalinin komutası altındaki *carabinieri*'lere bırakmışlardır. 1934'de *Giornale d'Italia* bile, «Faşizmin sonucu olarak ordu, ulusun yeni aristokrasisi haline gelmektedir» diyordu. Almanya' daki evrim, daha da hızlı ve sert olmuştur; S.A.'nın özerkliğini yok eden 1934 tenkili, muhtemelen, genel kurmayın etkisiyle gerçekleştirilmiştir. Versailles Andlaşmasmın askerî hükümlerinin denonsiyasyonu, ordunun gücünü artırmıştır; 1935'ten itibaren «çalışma ödevi», partinin kontrolundan çıkarılıp askerî otorite altına konulmakla, bir askerlik hazırlığı niteliğini almıştır; 17

[1] *Le Temps* 11 Ocak 1974.

Ocak 1936 tarihli kararname, Reichswehr'i resmen «siyasal karışıklıklar halinde» düzeni korumakla görevlendirmiştir; 1935'ten itibaren ordu Nuremberg'deki parti Kongrelerinde birinci planda bir rol oynamıştır. 1938'de komuta kademesinde yapılan reformun sonucu, partinin üstünlüğünün iadesi değil, genel kurmayın hükümet karşısındaki bağımsızlık heveslerine son verilmesi olmuştur.

Bu farklı evrim, tek-partinin devlet içindeki rolüne ilişkin görüşler arasındaki bir temel farka dayanmaktadır. Sovyetler Birliğinde parti, bir değişim aracıdır. Onun başlıca ödevi, Rus halkına, Devrimden beri girişilen ekonomik, sosyal ve teknik dönüşümlerin (mülkiyet rejiminin değiştirilmesi, bir ağır endüstrinin yaratılması, köy bölgelerinin makinelerle donatılması, tarım metodlarındaki reformlar, endüstri merkezlerinin Doğuya nakli, vb.) gerekliliğini anlatmaktır. Parti, kütleleri girişilen değişikliklerden yana çekebilmek için, onların doğal pasifliklerini, köklü tutuculuklarını yenmek zorundadır; böylece inandırma, zorlamayı («Kulakların tasfiyesi» sırasında köylerde buna başvurmak gerekmiştir) lüzumsuz kılacaktır. Parti, kendi üyelerinin atalet ve tutuculuk eğilimlerini de yenmek mecrubiyetindedir; çünkü toplulukta doğal bir durgunlaşma eğilimi mevcuttur. Parti, birçok kereler değinmiş bulunduğumuz bu sosyal enerji kaybı kanununu yenmelidir. Parti, gerçek bir «sürekli devrim» aracı ve rejimin hareketsizleşmesini önleme çabasının bir ifadesidir. Partinin ayıklama mekanizmasının, iç yapısının, temizliklerinin ve devamlı «kendi kendini tenkid» faaliyetinin amacı, partiyi doku sertleşmesinden korumaktır; çünkü partinin kendisi de, rejimi böyle bir sertleşmeden koruma zorundadır.

Faşist partilerin rolü, resmen bunun aynı, uygulamada ise tamamen karşıtıdır. İktidarın ele geçirilmesi sırasında Faşizm, bol bol devrimcilik ve «solculuk» edebiyatı yapar; iktidara geldikten sonra ise tam bir değişiklik olur ve parti, temelli bir tutucu tutum takınmak zorunda kalır. Şüphesiz Faşizm, ayrıntılara ilişkin birçok reformlarla uğraşır; fakat, rejimin ekonomik ve sosyal yapısına dokunmaz. İşçi sınıfı egemenliğini önlemek üzere

büyük ve küçük burjuvazinin giriştiği çabanın bir aracı olan Faşizm, burjuva iktidarının gerçek temellerini muhafaza eder. İktidarın ele geçirilmesinden sonra devrimcinin tutucuya dönüşmesi, zaferi izleyen temizlikleri ve sonra da partinin uyutuluşunu açıklamaktadır. Gerek Almanya'da gerek İtalya'da milisler, uğrunda dövüşmüş oldukları reformları, zaferin ertesinde hükümetlerinden istemişlerdir. Her iki ülkede parti üyeleri, açıkça «ikinci devrim»den söz etmişlerdir. *Popolo di Lombardia*, 13 Ocak 1923'te, «Devrimi yaptık; gerekirse işe yeniden başlamaya hazırız» demekteydi. Almanya'da 1933 yılı ortalarında, Hücum Kıtalarının toplantılarında, Nazi programının Sosyalist bölümü üzerinde ısrarla duruluyordu; milis şeflerinin 1 Temmuzda Bad-Reuchenhall'da (Bavyera) yaptıkları bir toplantıda Hitler, «ikinci bir devrim dalgasına bütün gücümle karşı koyacağım» tarzında sert bir konuşma yapmak zorunda kalmıştı. Faşist liderler, zaferlerinden sonra, ordularının devrimci istekleriyle (ki, iktidara gelebilmek için bu istekleri kendileri beslemişlerdi), iktidarlarının gerçek temelini teşkil eden büyük, orta ve küçük burjuvazinin tutucu dilekleri arasında sıkışıp kalmışlardır. Dolayısıyle, partinin egemenliğini önlemek için ilkin onun dinamizmini kırmak, sonra da en gerici unsurların hâkimiyetinden kurtulabilmek için partiyi belli ölçüde yeniden güçlendirmek gibi dolambaçlı yollara başvurmuşlardır. Görülüyor ki, Faşist tek parti, esas itibariyle rejimin dengesini sağlamaya yaramakta, bu da partinin rolünün sınırlı olmasını gerektirmektedir.

Komünist ve Faşist rejimlerin enerjilerini farklı yönlere çevirmeleri, tek parti anlayışındaki ve partilerin rolünün kapsamındaki bu farklarla açıklanabilir. Totaliter sistemlerin yapısı, bu partileri, belli bir iç gerilimi devam ettirmek zorunda bırakır; vatandaşların, inançlarını sürdürecek ve kayıtlamaları meşrulaştıracak devamlı bir coşku atmosferi içinde yaşamaları şarttır. Bir Komünist rejimde bu gerilim, daha çok içe dönüktür; partinin dinamizmi devrimci niteliktedir. Amaç, Sosyalizmi kurmak, üretimi artırmak, köyleri modernleştirmek, plan hedeflerini aşmaktır. Faşist bir

sistemde ise, bu enerji dışa dönüktür; emperyalist ve savaşçı karakter taşır. Faşizmin gelişmesinin, ordunun rolünün büyümesine, savaşın yüceltilmesine, «hayat alanı» isteğine yol açması, rastlantı sonucu değildir; rejimin kanunu budur. Sovyetler Birliğinde ise, Komünist nitelik Rus milliyetçiliğinden üstün olduğu sürece, bu düşünceler, barışın geleceği bakımından güven verici sayılabilir. Ancak burada iki nokta, gözden kaçırılmış oluyor: Birincisi, Komünizm kendisini, kesin ve tam zafere tek bir ülkede değil, ancak dünya ölçüsünde ulaşabilecek uluslararası bir doktrin olarak ilân etmektedir; ikincisi, ne kadar köklü ve derin olursa olsun, devrim mutlaka bir gün sona erecek, böylece iç dinamizmi de sönecektir. Bununla birlikte, halen ve daha bir süre bu iç dinamizm, rejimin istikrarına yetecek bir gerilim durumunu tek başına sürdürebilecek güçte görünmektedir; dolayısıyle, şu an için emperyalizm ve savaş Komünist siyasal yapının doğal ve zorunlu sonucu değildir. Komünist tipte bir tek partinin, otomatik şekilde barışçı olması gerekmez; fakat hiç değilse bir süre için böyle olması mümkündür. Faşist tipte bir tek partinin ise, barışçı olmasına imkân yoktur.

Tek Parti ve Demokrasi. «Tek parti» ve «demokrasi» terimlerini yan yana getirmek, birçoklarına, kutsallığa saygısızlık gibi gelecektir. Ne gam? Problem, böyle bir eşlendirmenin, bazen gerçeğe uyup uymadığını bulmaktadır. Bütün bilimler, kutsallığa saygısızlıkla işe başlarlar.

Tek partinin, Komünizm ve Faşizmden başka tipinin mümkün olmadığı yolundaki yaygın kanaat, problemi büyük ölçüde karıştırmıştır; böyle bir kanaat, gerçeğe uygun değildir. Aslında, yukarıda tanımladığımız anlamda Faşizm kavramı, aşağı yukarı, Hitler Almanya'sının ve Mussolini İtalya'sının (hatta terminolojiye rağmen bunlardan daha çok ilkinin) siyasal rejimlerine uygun düşer; buna karşılık bugünkü Portekiz'in siyasal rejimine uygun düşmez; 1923'ten 1950'ye kadar Türkiye'de cari bulunan rejime dahada az uyar; hele günümüzde A.B.D.'nin Güney devletlerinde mevcut olan sistemden büsbütün farklıdır vb. Örneğin, toplama

kamplarını ve terörü, tek partiden ayrılması mümkün olmayan usuller olarak düşünmek, olgular hakkında yanılmak demektir. İtalya'da bile savaştan ve sahte 1943 Cumhuriyetinden önce, toplama kampları ya da gerçek bir terör mevcut olmuş gibi görünmemektedir. Faşizm kavramı içerisinde, ulusal yaradılışa dayanan ayrımlar yapmak gerekir: İtalyan ve Alman Faşizmleri arasında, İngiliz ve Fransız parlamenter rejimleri arasındaki kadar farklar vardı. Hatta Nasyonal Sosyalizmle Komünizm arasındaki farkların birçoğu da, Alman ve Rus yaradılışları arasındaki farklardan başka bir şey değildir. Faşizmin birçok çeşitleri mevcut olduğu gibi, Faşist olmayan tek partiler de vardır. «Faşizm» deyimi, ancak totaliteler tek partilere (Komünizm dışında) uygulanabilir. Oysa, ne bütün tek partiler totaliterdir, ne de bütün totaliter partiler tek partidir.

Totaliter partilerin plüralist bir rejim içersinde de mevcut olabileceklerine yukarıda değinmiştik: Örneğin, günümüzde Fransa ve İtalya'daki Komünist partiler. Şüphesiz, bunların varlığı, plüralizmin yapısını değiştirir ve ona karşı açık bir tehdit meydana getirir; çünkü her totaliter partide, tek parti haline gelme yolunda doğal bir eğilim vardır. Buna karşılık bazı tek partiler, gerek felsefeleri gerek yapıları bakımından gerçek anlamda totaliter değildir. Bunun en iyi örneğini, 1923'ten 1946'ya kadar Türkiye'de de tek parti olarak faaliyet göstermiş bulunan Cumhuriyet Halk partisi sağlamaktadır. Bu partinin başta gelen özelliği, demokratik ideolojisindedir. Bu ideoloji, hiç bir zaman, Faşist ya da Komünist kardeşleri gibi, bir Tarikat ya da Kilise niteliği taşımamış; üyelerine bir iman ya da bir mistik empoze etmemiştir; Kemalist devrim, özü bakımından progmatiktir. Ödevi, Orta-Doğu uluslarının modernleşmelerini önleyen başlıca engele, yani İslâmiyete karşı mücadele ederek, Türkiye'yi «Batılılaştırmak» olmuştur. Partinin yönetici kadrolarının anti-klerikal ve akılcı tutumu, onları açıkça ondokuzuncu yüzyıl Liberalizmine yaklaştırmıştır; milliyetçilikleri bile, 1848'de Avrupa'yı çalkalandırmış olan akımdan pek farklı değildir. Cumhuriyet Halk partisinin

tutumu, zaman zaman, Fransız Radikal Sosyalist partisinin altın çağındaki tutumuyla kıyaslanmıştır; böyle bir kıyaslama hiç de saçma değildir. Adının «Cumhuriyetçi» oluşu bile, bu partiyi, yirminci yüzyılın otoriter rejimlerinden çok, Fransız Devrimine ve ondokuzuncu yüzyıl terminolojisine yaklaştırmaktadır. Konvansiyon örneğine uygun olarak bütün iktidarı Büyük Millet Meclisine veren ve ayrı bir yürütme organı kurmayı reddeden Türk Anayasası da bu benzerliği doğrulamaktadır. Sözü geçen Anayasanın tümü, onda kuvvetle ifade olunan ulusal egemenlik ilkesine dayanır: «Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur.» Faşist rejimlerde her gün rastlanan otorite savunusunun yerini, Kemalist Türkiye'de demokrasi savunusu almıştır; bu da, «halkçı» ya da «sosyal» diye nitelendirilen «yeni» bir demokrasi değil, geleneksel siyasal demokrasidir. Parti, yöneticilik hakkını, siyasal elit ya da «işçi sınıfının öncüsü» olma niteliğinden, yahut da liderinin Tanrı iradesine dayanışından değil, seçimlerde kazandığı çoğunluktan almıştır.

Seçime sadece bir tek adayın katılması dolayısıyle bu çoğunluğun garantilenmiş olması, işin başka bir yönüdür. Bu durum bile, bir ideal olarak değil, geçici ve esef verici bir zorunluluk olarak gösterilmiştir. Türk tek-parti sistemi, hiç bir zaman bir tek parti doktrinine dayanmamış; tekele resmî bir nitelik vermemiş; onu, sınıfsız bir toplumun varlığıyla ya da parlamenter çekişmeleri ve liberal demokrasiyi ortadan kaldırma arzusuyla meşrulaştırmaya çalışmamıştır. Sahip olduğu tekelden dolayı daima rahatsızlık, hatta utanç duymuştur. Türk tek partisi, bir suçlu vicdanına sahip olmuş ve bu noktada, kendilerini taklit edilmesi gerekli modeller olarak gösteren Faşist ya da Komünist kardeşlerinden ayrılmıştır. Parti liderlerinin gözünde tekel, Türkiye'deki özel siyasal durumun bir sonucu olmuş ve çok-partili sistem ideal olmakta devam etmiştir. Kemal, çeşitli fırsatlarda bu tekele bir son vermeye çalışmıştır ki, bu olgu tek başına bile derin bir anlam taşımaktadır. Hitler Almanya'sında ya da Mussolini İtalya'sın da böyle bir şey düşünülemezdi. 1924'te Kâzım Karabekir'in Terak-

kiperver Fırkası, ilk plüralizm denemesini teşkil etmiş; 1925'te Kürt isyanından sonra sıkıyönetim ilânı ve Terakkiperver milletvekillerinin Meclisten ihracıyle buna son verilmiştir. 1930'da Kemal, arkadaşı Paris elçisi Fethi Beyi özel olarak devat ederek, ona ansızın bir «Serbest Fırka» kurdurtmuştur. Fakat bu muhalefet partisi, rejimin bütün düşmanlarının, özellikle lâiklik aleyhtarlarının ve dinci mutaassıpların birleşme yeri haline gelmiş ve böylece Serbest Fırka fesholunmuştur. 1935'te Cumhuriyet Halk partisinin rızasıyle, birçok bağımsız şahsiyetlerin seçilmeleri sağlanmıştır. Bir muhalefet yaratma yolundaki bu çabalar çoğu zaman gülünç karşılanmışsa da, bunlar her şeye rağmen Kemal rejiminin plüralizme üstün bir değer tanıdığını ve plüralist bir devlet felsefesi çerçevesinde faaliyet gösterdiğini ifade etmektedir.

Öte yandan Türk tek partisinin yapısında da totaliter bir taraf yoktu. Bu yapı, ne hücrelere, ne milise, hatta ne de gerçek anlamda ocaklara dayanıyordu; partiyi, yöneticilerin üyelerden daha büyük önem taşıdığı bir komite partisi olarak dahi kabul edebiliriz. Şüphesiz parti, kütlelere siyasal eğitim vermek amacıyla birçok açık toplantılar, halk meclisleri ve kongreler tertiplemişti. Fakat söz konusu kütleler, örgütü bakımından pek eski tipte kalan ve bu yönden de Faşizmden çok Radikal Sosyalizme yaklaşan partiye doğrudan doğruya üye olarak alınmıyorlardı. Şunu da eklemek gerekir ki, üyelik herkese açıktı; ihraç ve temizlik mekanizması mevcut değildi; üniformalar, geçit resimleri ve sert bir disiplin yoktu. Gerçekten, parti-içi demokrasi oldukça ileri görünmekteydi. Resmen, her kademedeki bütün yöneticiler seçimle iş başına geliyorlardı; uygulamada da seçimler, plüralist sistemlerdeki partilerde olduğundan daha yolsuz cereyan eder görünmüyordu. Nüfuzlu kişiler etrafında birçok hiziplerin, Faşist metotlara göre «tasfiye» edilmeksizin kurulabilmiş olmaları da kayda değer. Örneğin, İsmet İnönü ile Celâl Bayar arasındaki rekabet, daha Atatürk'ün sağlığında ve Cumhuriyet Halk partisinin içinde başlamıştı. Bu son nokta özellikle önemlidir. Hizipler bir tek parti

içerisinde serbestçe gelişebildikleri takdirde, tek parti, siyasal rekabetleri ortadan kaldırmaksızın sınırlayan bir çerçeveden ibaret kalır; tek parti dışında yasaklanan plüralizm, parti içinde yeniden doğar ve orada da aynı rolü oynayabilir. Örneğin, Amerika'nın Güney devletlerinde uygulamada tek parti durumunda bulunan Demokrat partinin iç bölünmeleri o şekildedir ki, önseçim sistemi sayesinde parti, Faşizmden çok klasik demokrasiye yaklaşmaktadır; bunlar hakkında, iki-parti ve çok-parti sistemleri arasındaki temel ayrımı uygulamak mümkündür.

Şu halde, bir tek partinin bir çeşit siyasal demokrasiyle bağdaşabileceğini düşünmek mümkündür. 1946 öncesi Türkiye, bu aşamaya erişmiş değildi. Kemalist rejim, Faşist olmamakla birlikte, demokratik de sayılamazdı. Uygulamada seçimler, tek bir aday hakkında yapılan plebisitlerden ibaret kalıyordu; temel siyasal özgürlükler de çok sınırlı nitelikteydi. Portekiz sistemi hakkında da aynı şeyler söylenebilir; burada da tek parti (Ulusal Birlik), daha kötü örgütlenmiş olmasına ve rejim içinde çok daha silik bir rol oynamasına rağmen, Türk Cumhuriyet Halk partisine benzer bazı özellikler taşımaktadır. Eğer demokrasi ile tek-parti sistemi arasında bir düşümdeşlikten söz edilebilecekse, bu statik düzeyden çok, dinamik düzeyde mevcuttur. Nasıl ki, plüralist sistemde faaliyet gösteren totaliter partiler hakkında gücül *(virtual)* tek parti deyimini kullanabiliyorsak, aynı şekilde bazı tek partiler hakkında da gücül plüralizmden söz etmek mümkün görünmektedir; dolayısıyla bu partiler, demokrasi yolunun bir aşaması olarak kabul edilebilirler. Bu konuda, plüralizmin daha önce mevcut olduğu eski demokratik rejimlerde kurulmuş olan tek partilerle, zaten otokratik bir sistem altında bulunan ve hiçbir zaman gerçek bir plüralizmden geçmemiş olan ülkelerde kurulmuş tek partiler arasında temel bir ayrım yapmak gerekir. Almanya ve İtalya birinci tipe, Sovyetler Birliği ve Türkiye ikinci tipe uygun düşer. Bu iki durumda tek partinin anlamları açıkça farklıdır. İkincisinde tek parti, eski yapılı bir otokrasinin modernleştirilme-

sini ifade eder ve plüralist sistemlerdeki partilerle hemen hemen aynı anlamı taşır; tıpkı onlar gibi, tek parti de, geleneksel bir aristokrasinin yerine, halktan çıkmış yeni bir elit getirmeye çalışır. Tek-parti sisteminin kurulması, belli bir sosyal eşitlik yaratan ya da hiç değilse önceki eşitliği azaltan, ilerici tipte gerçek bir devrimi beraberinde getirir. Bu anlamda yeni sistem, eskisinden daha demokratiktir. Buna karşılık tek parti, plüralizmin yerine geçtiği takdirde, demokrasiyi ortadan kaldırır ya da zayıflatır.

Tek partinin dinamik telakkii, onun sadece geçmişini değil, geleceğini de hesaba katmak zorundadır. Burada, geçici ve sürekli tek-parti sistemleri, yahut daha doğrusu geçici olduklarını ileri süren tek partilerle sürekli olduklarını ileri süren tek partiler arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bunlardan ikincicisinin anti-demokratik niteliğinden şüphe edilemezse de, birincisinde durum farklıdır. Bu konuda herşeyden önce, tam bir Komünist rejimin kurulabilmesini sağlamak için geçici bir proleterya diktatörlüğünun zorunlu olduğunu savunan Marksist-Leninist doktrinlere başvurabiliriz. Bu doktrinin sağlam bir temele dayandığı muhakkaktır; her gerçek sosyal dönüşüm, eski yönetici sınıfların direnmesini kırmak ve böylece yeni bir yönetici sınıfın doğuşunu sağlayabilmek için, otoriter bir dönemi gerektirir. Rus Komünist partisinin tekeli, «proleterya diktatörlüğü» aşamasıyla sınırlı kaldığı ölçüde, normaldir. Ancak Rusya'da son birkaç yıldır kendini gösteren ve tek partiyi kuruluş dönemine ait geçici bir olgu değil, «sınıfsız toplum»un yapısına uygun düşen sürekli bir olgu sayma yolundaki eğilimler, endişe uyandıracak mahiyettedir. Bu, demokratik evrim şansını tamamen ortadan kaldırmış olacaktır. Öte yandan, tek partinin geçici niteliğini açıkça ilân eden ve onu plüralizm yolunda zorunlu bir aşamadan ibaret sayan bir rejim, potansiyel bir demokrasi olarak kabul edilebilir.

Şüphesiz, sözlerin yanında eylemlerin de olması gerekir; partinin sert yapısının ve totaliter mahiyetinin, rejimi, gerçek

demokrasinin ana unsurları olan rakiplerine ve muhalefete saygı yönünde gelişme olanağından büsbütün yoksun bırakmaması şarttır. Hükümetler için vaadlerin maliyeti sıfırdır. Demokrasinin yarın geleceğini söylemek, eğer onu kurmak için bugünden zayıf da olsa bir çaba gösterilmiyorsa, hiçbir anlam taşımaz. «Potansiyel demokrasi» fikri tebessümle karşılanabilir; plüralizm yönünde gelişen bir tek parti fikri, şüphe uyandırabilir. Ancak her iki fikir de, olgusal bir temele dayanmaktadır. Bu temel, 1950'de muhalefetin barışçı zaferiyle sonuçlanan, 1923-sonrası Türk evrimidir. Türkiye, engelsiz ve sıkıntısız şekilde, tek-parti sisteminden plüralizme geçmiştir. Bugün o, Orta-Doğu devletlerinin en demokratik olanı, feodal klanlar, bir avuç aydının yönettiği hayalî gruplar ya da fanatik dinsel tarikatlar yerine, gerçek partilere sahip bulunan tek Orta-Doğu devletidir. Türkiye örneği büyük önemine yakışır bir ilgi uyandırmış gibi görünmemektedir. Uzak-Doğu'da olduğu gibi, Orta-Doğu'da da klasik demokrasi yöntemlerinin başarı kazanamadığı açık bir gerçektir. Onikinci yüzyıl Avrupa'sında parlamentoların işlemelerine imkân yoktu; bugün de parlamentolara sahip kılınan ulusların bazıları, aşağı yukarı aynı gelişme evresindedir. Halk kütlelerinin eğitilmemiş olduğu eski sosyal yapılı ülkelere uygulanan plüralist partiler sistemi, geleneksel aristokrasinin iktidarını sürdükmekte ve güçlendirmekte, yani gerçek demokrasinin kurulmasına engel olmaktadır. Buna karşılık Türkiye örneği, basiretle uygulanan bir tek parti yönteminin, birgün gerçek bir demokrasinin kurulmasını mümkün kılacak tek unsur olan yeni bir yönetici sınıfın ve bağımsız bir siyasal elitin yavaş yavaş ortaya çıkmasına imkân verebileceğini göstermektedir. Acaba bunu genelleştirerek, tek partinin, nazik demokrasi bitkisinin çorak bir toprakta büyümesini sağlayacak geçici bir destek ödevi görebileceğini kabul edebilir miyiz? Hâlâ geçici nitelik taşıyan tek bir örnekle bir sonuca varmaya bilimsel bakımdan imkân yoksa da, bu soru, sorulmaya değer mahiyettedir.

BÖLÜM II

KUVVET VE İTTİFAKLAR

Partilerin kuvvetinin ölçülmesi, bir ölçü aracını gerektirir. Burada üç farklı ölçü kullanmak mümkündür: Üyeler, seçmenler ve parlamentodaki sandalyeler. Bunlardan ilkini kullanmaya imkân yoktur; çünkü bir ölçü aracının temel niteliği, onun, ölçülmek istenen nesnelerin hepsinde ortak oluşudur. Üyeler bu şarta uygun düşmez; kadro partilerinde üyeler bulunmadığı gibi, kütle partilerinin de hepsi üyeliği aynı şekilde tanımlamazlar; üye sayısı, ancak tek bir partinin gelişiminin değerlendirilmesinde ya da benzer partilerin kuvvetlerinin karşılaştırılmasında işe yarayabilir. Oysa, seçmenler ve parlamento sandalyeleri, genel birer ölçü teşkil ederler; şu şartla ki, bunlar her zaman birbirleriyle düşümdeşmiyebilirler. Tam ve mükemmel bir orantılı temsil sisteminde, bunlar arasındaki fark ortadan kalkar; ancak hiçbir ülke, tam ve mükemmel bir orantılı temsil sistemi uygulamadığı gibi, birçok ülkeler de seçmen sayısıyla sandalye sayısı arasındaki farkın çoğu zaman pek büyük olduğu çoğunluk sisteminden başka bir sistem uygulamış değillerdir.

Bu iki ölçü aracının herbiri, parti kuvvetinin farklı bir yönünü ilgilendirir; birincisi, bir partinin kamu oyundaki kuvvetini, ikincisi ise onun hükümet düzeyindeki kuvvetini ölçer. Bunların bir arada kullanılması gereklidir. Ancak bu şekilde,

parlamentodaki kuvvetin kamu oyu üzerindeki etkisini saptamak mümkün olur. Çoğunluk sistemini yeniden getirmek suretiyle Fransa'da Komünist partisinin parlamentodaki gücünü azaltmayı önerenler (bu değişiklik, aldığı oylar aynı kalsa bile, Komünist partisinin Meclisteki sandalyelerini azaltacaktır) reformun muarızlarından şu cevabı almaktadırlar: «Dereceyi kırmakla ateş düşmez». Bu o kadar da kesin değildir. Çünkü bir partinin seçim gücüyle parlamento gücü arasındaki ilişkiler, ateşle derece arasındaki gibi tek yönlü nitelikte görünmemektedir. Parlamentodaki güç, seçim gücünün bir unsurudur. Oylarını, seçim sisteminin baltaladığı bir partiye vermekte olan seçmenler, bu oyların ziyan olduğunu göre göre usanırlar; tek turlu sistemde meydana gelen «kutuplaşma» olayı, bunu açıkça gösterir. Üstelik, az milletvekiline sahip olan bir partinin, prestiji ve nüfuzu da daha azdır; böyle bir parti, hükümet kararlarında daha az ağırlık taşır; seçmenlerine iş, iltimas ve bilgi sağlamakta daha büyük güçlüklere uğrar. 1924 ile 1939 arasında Fransız Parlamentosunda Komünist partisinin eksik temsili, şüphesiz bu partinin gelişmesini büyük ölçüde engellemiş; 1945'te engelin kaldırılması ise ona büyük yarar sağlamıştır. Seçmen sayısıyle parlamentodaki sandalye sayısı arasındaki farkı artıran bir seçim reformundan sonra, bu ikisinin gösterdikleri değişimin sistematik mukayesesi, ikinci etkenin birincisi üzerindeki etki derecesini belirtmeye, yani «ateş»in «derece» değişikliği karşısındaki tepkisini ölçmeye imkân verecektik.

Bu iki ölçü aracı, birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Gene de bazı durumlarda, örneğin partileri kuvvetlerine göre sınıflandırmak istediğimiz takdirde, aralarında bir seçme yapma zorunluluğu olur. Bu seçmeyi yapmamak, bizi aynı anda iki sınıflandırmayı birden yapmaya, dolayısıyle karışıklığa sürükler. Seçme, tabiatıyle, araştırmanın yönüne bağlı olacaktır: Kamu oyunun partilere ilişkin gelişmesinin çözümlenmesi için seçmenler, partilerin devlet içinde oynadıkları rolün araştırılması için de milletvekilleri esas tutulacaktır. Gelecek sayfalarda

genellikle ikinci kriter tercih olunmuştur; ayrıca belirtmeksizin partilerin kuvvetine değindiğimiz zaman, bundan parlamento grubunun büyüklüğünü anlamak gerekir. Bu seçme, tamamen keyfî olmayıp, Batı tipi demokrasilerdeki partiler içerisinde parlamento faaliyetinin taşıdığı önceliğe dayanmaktadır; gerçi bu öncelik, şiddetli saldırılara uğramıştır ama, gene de varlığını sürdürmektedir. Her halükârda, burada katı bir tercih söz konusu değildir; partilerin temsilî karakterlerini ölçebilmek için, bunların seçim kuvvetleriyle parlamentodaki kuvvetleri arasında karşılaştırmalar yapılacaktır.

Kuvvet kavramını ittifak kavramından ayırmaya imkân yoktur. İttifakların mevcut olduğu bütün rejimlerde partilerin kuvveti, gerek maddî gerek siyasal bakımdan, bu ittifaklara bağlıdır: Maddî bakımdan bağlıdır; çünkü seçim koalisyonları partilerin elde edecekleri sandalye sayısı üzerinde önemli bir rol oynar. Siyasal bakımdan bağlıdır; çünkü parlamento ve hükümet ittifakları, partilerins ayısal gücünü azaltır ya da çoğaltır. 1946-51 Fransız Millet Meclisinde Komünist partisi, 163 milletvekiline rağmen, 45 milletvekili Radikal partiden daha az etkiliydi; çünkü birinci partinin yalnız bırakılmış olmasına karşılık, ikincisi merkezî durumundan faydalanarak kombinezonlara ve anlaşmalara katılabiliyordu. Komünist partisinin gerçek kuvveti görünüşteki kuvvetinden az olduğu halde, Radikal partinin gerçek kuvveti görünüşteki kuvvetinden çok daha fazlaydı.

I. PARTİ KUVVETİNİN ÇEŞİTLERİ

Büyüklüğe ya da kuvvete dayanan sınıflamalar daima keyfî mahiyettedir. Mısır taneleri ne zaman bir mısır yığını haline gelir? Hangi yaşta bir çocuk yeniyetme, yeniyetme delikanlı, delikanlı da adam olur, v.b.? Böylece nitelik kavramının nicel bir ölçüme sokulması, sayısal bir derecelenmede mahiyet farklarına yer verilmesi, ancak yaklaşık şekilde olabilir. Ancak bu

durum olgulara uygun düşüyorsa, büyüklük farkları aynı zamanda mahiyet farklarıysa, herşeye rağmen bunda isabet vardır. Otuz yaşındaki bir adam, onbeş yaşındaki halinin, altmışlık bir adam otuz yaşındaki durumunun iki katı kadar adam değil, farklı bir adamdır. İkiyüz milletvekili bir parti de, ancak on milletvekiline sahip bir partiden yirmi kat büyük değil, farklı bir sosyolojik kategoriye mensuptur.

Kuvvet Kategorileri. Partiler, kuvvetlerine göre üç çeşide ayrılabilir: Çoğunluğa istidatlı partiler, büyük partiler, ve küçük partiler. Birinci tip, diğerlerinden açıkça farklıdır. Burada, «çoğunluğa istidatlı parti» deyimini, Parlamentoda salt çoğunluğa sahip olan ya da kurumların normal işleyişiyle günün birinde böyle bir çoğunluğa erişmesi muhtemel bulunan partiler için kullanıyoruz. Çok-parti sistemlerinde çoğunluğa istidatlı partilerin varlığı, çok istisnaîdir; bunlara ancak hâkimiyet durumlarında rastlanır fakat burada bile durum şüphelidir. Buna karşılık iki-parti sisteminde varlıkları normaldir; burada her iki parti de çoğunluğa istidatlıdır; yeter ki, aralarındaki nispetsizlik, içlerinden birini devamlı muhalefet durumuna indirgeyecek derecede büyük olmasın (bazı Amerikan devletlerinde durum aynen böyledir). Dolayısıyle bu kategorinin kriteri oldukça kesin ve çoğunluğa istidatlı partileri ayırdetmek, hiç değilse bir iki-parti sisteminde, hayli kolaydır. Amerika'da federal düzeyde Demokratlar ve Cumhuriyetçiler, birçok Güney ve Batı devletlerinin yasama organlarında sadece Demokratlar, bazı Kuzey ve Doğu devletlerinde de Cumhuriyetçiler, çoğunluğa istidatlı partilerdir. İngiltere'de, İşçi partisinin Liberallerin yerine geçtiği 1922 yılına kadar, Muhafazakârlar ve Liberaller (bunlar daha uzun süre büyük bir parti olarak kaldılar) de aynı durumdaydılar. Çok-parti sistemlerinde bir partinin hâkim durumu, ona bir çeşit çoğunluk istidadı kazandırabilir; ancak burada kriterler çok daha belirsiz hale gelir. Norveç'te Sosyalist partinin, 69 sandalye kazandığı 1933 yılından itibaren bu duruma eriştiği kabul edilebilir (salt çoğunluk

76 olup, parti 1945'te bunu da elde etmiştir); İsveç'te Sosyal Demokrat parti, 112 sandalye kazandığı 1936 yılında aynı duruma gelmiş görünmektedir (parti, 117 olan salt çoğunluğu da 1940'ta elde etmiştir). Fakat çok-parti sisteminde bu noktada bir yargıya varmak her zaman için zordur; ancak partinin durumunun uzun bir süre boyunca incelenmesi böyle bir sonuca imkân verir ki, bu da hiçbir zaman kesin değildir. Dolayısıyle, çoğunluk istidadı, sadece iki-parti sisteminde açık mahiyettedir; diğer sistemlerde ise, çoğunluğa istidatlı partilerle büyük partiler arasında bir ayrım yapmak, daima nazik ve çoğu zaman sunî bir iştir.

Bununla birlikte sözü geçen ayrım, temel bir gerçeğe dayanmaktadır. O da, çoğunluğa istidatlı partilerle diğerleri arasındaki siyasal psikoloji farkıdır. Çoğunluğa istidatlı bir parti, halen hükümet sorumluluklarını tek başına yüklenmiş durumda değilse bile, bir gün bunları tek başına yüklenebileceğini bilir; diğer partiler, hatta büyük partiler ise, hiçbir zaman benzer bir durumda olmayacaklarını bilirler; böyle bir şey ancak çok istisnaî hallerde ortaya çıkabilir ki, o da tecrübenin bütün önemini yok eder. Bu fark, partilerin sosyolojik mahiyetini tamamen değiştirir. Çoğunluğa istidatlı bir parti, gerçekçi olma zorundadır; programı, gerçekcilik testine tâbi tutulabilir; yapacağı her türlü demagoji, bir gün kendisine geri tepebilir: Seçmenler, bu partiyi iktidara getirmek suretiyle, onu köşeye sıkıştırabilir ve vaadlerini tutmaya zorlayabilirler. Dolayısıyle, çoğunluğa istidatlı bir parti, edebî mübalağalar ve belagatin yarattığı etkiler dışında, hiçbir zaman mümkün olandan fazlasını vaad etmemelidir. Bu bakımdan, teorik sorunlardan çok, somut problemlere önem verecektir; çünkü devlet teorilerle yönetilmez. Böyle bir parti, normal olarak, uygulanması güç devrimci ilkelerden çok, belli ve sınırlı reformlar üzerinde duracaktır. Kısacası, eylemin düşünceye getirdiği sınırları gayet iyi anlamış olarak, çabalarını tamamen eyleme yöneltecektir. Diğer partiler ise, hiç de böyle gerçeğin elinde esir olmuş değil-

lerdir. Bunlar, iktidara hiçbir zaman tek başlarına gelmeyeceklerini, onu daima müttefikleriyle paylaşacaklarını (hiç değilse bir parlamento desteği şeklinde), dolayısıyle programlarının hiç bir zaman gerçeklerle karşı karşıya kalmayacağını bilirler. Böylece, başarısızlığın sorumluluğunu daima müttefiklerine yıkma imkânı olacaktır. Parti «platform»u (bazen öyle görünse bile) somut bir eylem planı değildir; çünkü parti, bunu hiç bir zaman tek başına uygulamaya koyamayacağını gayet iyi bilir. Ancak müttefik partilerle uzlaşmak suretiyle, hükümet için ortak bir eylem planı düzenlenebilir. Oysa her uzlaşma, karşılıklı tavizleri gerektirir; dolayısıyle ortaklardan herbirinin programı önemli değişikliklere uğrar. Her ortak, doğal olarak, dünya kadar eski bir diplomasi ilkesini izlemeye yönelir: Azı elde edebilmek için çoğu istemek.

Böylece, çoğunluğa istidatlı olmayan partiler (büyük ve küçük partiler) doğrudan doğruya sistemin mahiyeti icabı olarak demagojiye sürüklenirler. Pratik müeyyidenin ve gerçekle sınanma olanağının yokluğu, bunların, gerçekleştirilmesi mümkün olmasa bile, her türlü reformu çekinmeden isteyebilmelerini sağlar. Bu çeşit vaadlerin seçimlerde sağlayacağı yararlar ise, onların formüle edilmelerine yol açar. Komşu (fakat benzer olmayan) partilerle uzlaşma zorunluluğu, mümkün olduğu kadar geniş bir geri çekilme alanını muhafaza edebilmek amacıyle, uzlaşmazlığı ve mübalağayı teşvik eder. Oysa, masal uyduran sonunda kendi masalına inandığı gibi, partiler de aym şekilde kendi demagojilerini ciddiye almaya başlarlar (özellikle, artık teskin edilmek istemeyen militanlarını harekete geçirmek için bu demagojiden faydalanırlar). Bu mekanizmanın Kıta Avrupası partilerinin hayatındaki işleyiş tarzını ayrıntılarıyle incelemek ilginç olacaktır. Gerçekleşme imkânını düşünmeden «sırf gösteriş amacıyle kanun tasarıları verenler»[1] sadece Komünistler değildir; ancak sadece Komünistler bunu itiraf etmektedir. Keza demagoji sola özgü

[1] Fransız Komünist partisi Polit bürosunun 1924'deki talimatı.

bir ayrıcalık da değildir. 1949'da Fransız Sağı tam liberalizme dönüş kampanyasını yürütürken, kendi oyununa bizzat kapılıncaya kadar, böyle bir programın ne derece imkânsız olduğunun farkındaydı. İki dünya savaşı arasında Fransız Sosyalist partisi, Marksizmin sadece edebiyatını yapıyordu; çünkü parti, Marksist doktrinin uygulanması için devrimci ve zora dayanan yöntemleri reddediyor ve gerek parlamenter yoldan hiç bir zaman tek başına iktidara gelemeyeceğini, gerekse hiçbir koalisyon hükümetinin bu çeşit bir dönüşümü asla gerçekleştirmeyeceğini pekâlâ biliyordu. Bütün partilerin, ittifakları ve bunun getirdiği zorunlu sınırlamaları meşru göstermekte kullandıkları «bir noktaya kadar birlikte yürüme» teorisi, tamamen hayalden ibarettir. Çünkü bunlar, yolun sonuna kadar birlikte yürüyecekler ve içlerinden hiç biri, tek başına ilerleyerek digerlerinden öne geçemeyecektir.

Ulusal yaradılış, bu temel eğilimi ağırlaştırabilirse de, onu bizzat yaratmaz. Fransız ve İtalyan partilerinin demagojisi, Latinlerin söz kalabalıklığına ve genel fikirlere düşkünlüklerinden çok, bu partilerin çoğunluğa istidatlı olmayışlarının sonucudur. Belki İtalyan Hıristiyan Demokrat partisi birgün, henüz sahip olmadığı gerçek bir çoğunluk istidadına kavuşabilecektir; fakat bu partinin, salt çoğunluğuna rağmen tek başına hükümet etmekten kaçınıp iktidar sorumluluklarına diğerlerini de ortak etmek istemesi, onun hâlâ bu durumu istisnaî gören bir parti zihniyeti taşıdığını açıkça göstermektedir. Her halükârda bir çok-parti sisteminde hiçbir parti, uzun süre sağlam bir üstünlük kurmadıkça, gerçek bir çoğunluk istidadı kazanamaz; yoksa rakiplerinin demagojik kampanyaları (bunlar, çoğunluğa istidatlı olmadıkları, iktidara tek başlarına gelme ümidinden tamamen yoksun bulundukları için, programlarının uygulamaya konulacağından da hiçbir şekilde korkmazlar) onu da kendini savunabilmek için demagoji yapmaya zorlar. İki-parti sisteminde ise demagojinin yokluğu, esas itibariyle, sadece iktidar partisinin değil, muhalefet partisinin de gözü kapalı pey süreme-

nesi olgusuna dayanır; çünkü muhalefet partisi de, iktidarın sorumluluklarını tek başına yüklenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bir çok-parti sisteminde, parlamentoda tek başına çoğunluğa sahip olan hâkim partinin hasımları, sistemin tanımı gereğince bölünmüş ve aynı çoğunluğu yakın gelecekte tek başlarına elde etme imkânından tamamen yoksun durumdadırlar. Dolayısıyle, hükümet partisi demagoji yapamazken, bunlar serbestçe yapabilirler. Böylece, olayların doğal akışı, hâkim partiye çoğunluğunu kaybettirme, onun hâkimiyetine ve çoğunluk istidadına son verme yönündedir. Şüphesiz, muhalefette demagoji yapmak, ne de olsa iktidardakinden daha kolaydır. Ancak bütün partilerin çoğunluğa istidatlı olduğu bir iki-parti sisteminde, iktidarın el değiştirmesi ihtimali, muhalefetin demagojisini sınırlar; hiçbir partinin çoğunluğa istidatlı olmadığı bir sistemde ise, hükümet sorumluluklarının paylaşılması, iktidardaki partilerin demagojik eğilimlerini kuvvetlendirir. Çünkü bunlar, doğrusu istenirse, hem iktidarda hem muhalefettedirler; herbiri, başarısızlığın sorumluluğunu ortaklarına yıkar.

Büyük ve küçük partiler ayrımı, yukardaki ayrımı tamamlar. Bu da, ötekinden daha önemsiz olmamakla beraber, ondan daha belirsizdir. Büyük partiler için, rejimin mahiyetine uygun düşmeyen istisnaî durumlar dışında, salt çoğunluğu elde etme ümidi hiçbir zaman yoktur; bunlar, tek başlarına hükümette olsalar bile, iktidarı ancak diğer partilerin rızası ve desteğiyle kullanabilirler. Normal olarak, ancak bir koalisyon kabinesinde ortaklaşa hükümet edebilirler. Fakat kuvvetleri dolayısıyle bu ittifaklarda önemli bir rol oynarlar; ileri gelen bakanlıkları ve kilit mevkileri kendi aralarında paylaşırlar. Muhalefette kaldıkları takdirde büyük ölçüde etkili olurlar; komşularıyla bir koalisyon meydana getirirlerse bu etki daha artar, ancak hiçbir zaman ihmal edilebilecek dereceye düşmez. Küçük partiler ise, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, sadece tamamlayıcı bir rol oynarlar; bunlar, birkaç önemsiz bakanlık koltuğuyla veya plâtonik eleştirilerle yetinmek zorundadırlar; ancak çoğun-

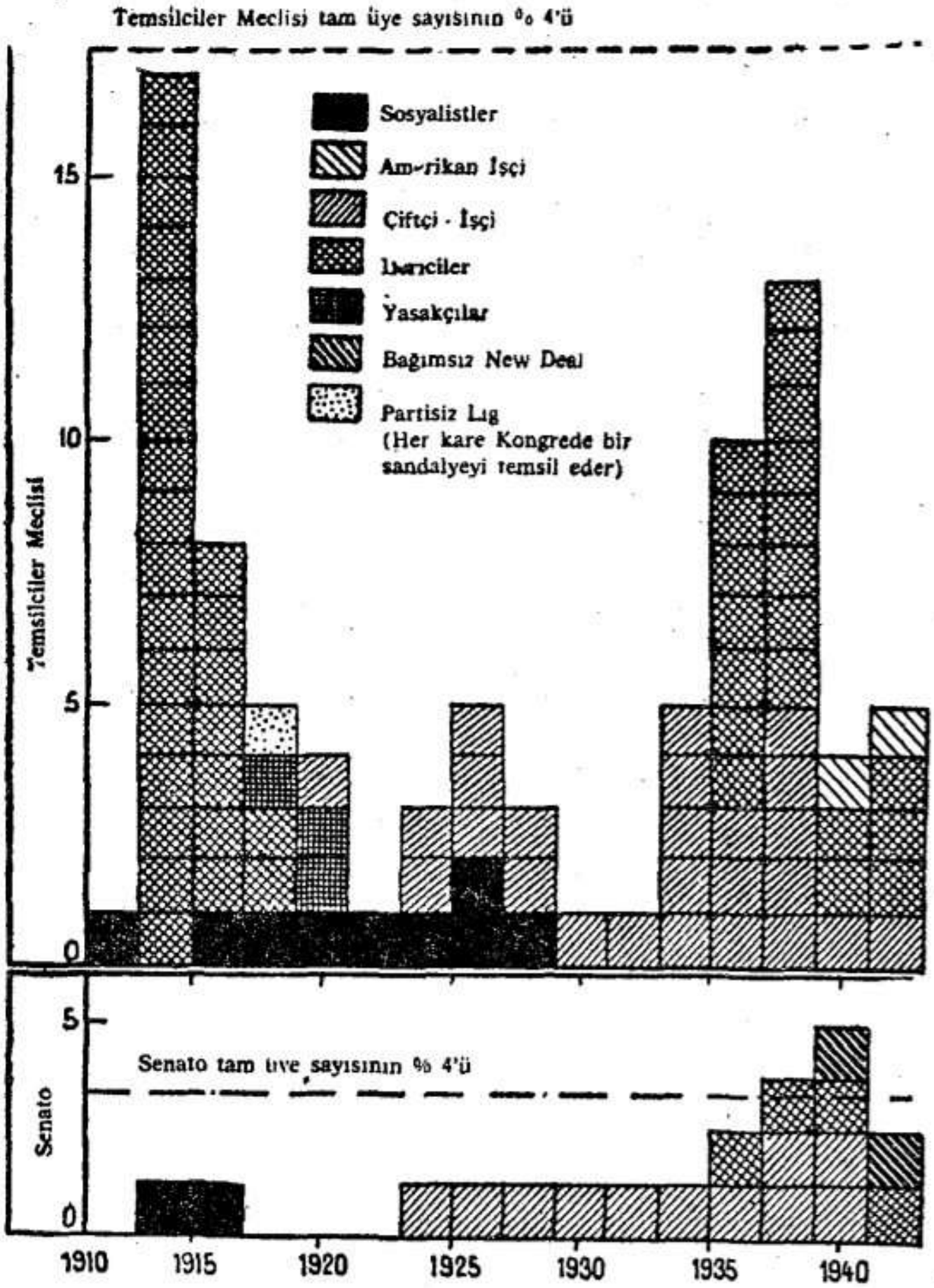

Şekil 32. Kongredeki Küçük Partiler.

lukla azınlık arasındaki farkın az oluşu, bunları bir hakem durumuna sokabilir ve böylece önemlerini birdenbire artırabilir.

Görülüyor ki, büyük ve küçük partiler arasındaki ayrım, sınır çizgilerinin kesin olmamasına rağmen, bir gerçekliğe uygun düşmektedir. Bir partinin ne zaman küçük olmaktan çıkıp büyük bir parti haline geldiğini söylemek, çoğu zaman güçtür; fakat bu ara durumlar, iki kategoriyi birbirinden ayıran gerçek ve derin mahiyet farklarını ortadan kaldırmaz. Bir çocuğun kaç yaşında yetişkin bir erkek olduğunu kesinlikle söylemek mümkün olmayabilir ama, çocuklukla yetişkinliğin farklı gerçeklere uygun düştüğü de doğrudur.

Partileri büyük ve küçük olarak sınıflandırmamıza imkân verecek genel bir aritmetik kriter tayin etmeye imkân yoktur; örneğin, bazen gerçeğe uygun olsa bile, parlamentodaki sandalyelerin % 5'ini sınır olarak kabul etmek tamamen keyfî olur. Her ülkenin, uzunca ve oldukça türdeş bir dönem boyunca ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Bir partinin sadece tek bir seçimde değil, bir seri seçimde kazandığı sandalye sayısını dikkate almak ve değişimlerle bunların ölçüsüne birinci derecede önem vermek şarttır. Örneğin 1920-1939 döneminde Komünist partisi, İskandinavya'da, Belçika'da, Hollanda'da ve İsviçre'de küçük bir parti gibi görünüyordu; 1945'te anî bir büyüme, partinin mahiyetini değiştirmek üzere olduğu kanısını uyandırdıysa da, sonradan gene eski duruma dönüldü. Amerika'da, Cumhuriyetçilerle Demokratlar dışındaki bütün partiler, federal düzeyde küçük partilerdir (Şekil 32). İngiltere'de Liberal parti, 1935'ten bu yana küçük bir parti durumundadır. Orantılı temsili uygulayan bütün ülkelerde bir yığın kısa ömürlü ve değişken küçük parti görülür (Hollanda, Norveç ve İsviçre örneklerine daha önce değinmiştik). Fransa'da Komünistler (1924'te toplam oyların % 10'a yakınını, 1928'de % 11.3 ten fazlasını, 1932 de de % 8.36'sını elde etmiş olmalarına rağmen) 1936'ya gelinceye kadar parlamenter planda küçük bir parti olarak kalmışlardır; bunlar, ancak kendilerini yalnızlıktan kurtaran Halk Cephesi ile birlikte büyüme göstermişlerdir. Üçüncü Cumhuriyette de Halkçı Demokratlar, Genç Cumhuriyetçiler, Sosyalist ve Cum-

huriyetçi Birlik, küçük partilerdi. Sağcı gruplar bakımından ise bir güçlük doğmaktadır; çünkü burada, küçük partilerden çok, partiler mevcut değildi demek, daha doğru olur. Gerçekten Fransa'da Sağ, partiler halinde örgütlenmek istememiş, seçim sistemi de ona bundan kurtulma olanağı sağlamıştır (kampanya giderlerinin gerektirdiği fonları toplayabilmek için kütle partisi yöntemini kullanma zorunda olan Sol ise, malî zorunluluklar dolayısıyle bu olanaktan yoksundu). Şu halde, büyük ve küçük partiler ayrımını yapmakta pek büyük bir güçlük yoktur. Bu da, daha önceki ayrım gibi, her kategorideki partilerin zihniyetlerinde mevcut temel bir farka dayanmaktadır. Küçük partilerin, kendilerini özel bir sosyolojik kategori olarak ele almayı zorunlu kılan birtakım bireysel nitelikleri vardır.

Bu sonuncu kategorinin ayrıntılı bir tasvirine geçmeden önce, «küçük parti»ye verilen çok sınırlı anlama oranla «büyük parti» kavramının fazla geniş olup olmadığı sorulabilir. Gözlemler, yukarıdaki tanıma göre «büyük» denilmesi gereken partiler arasında çok önemli farklar olduğunu ortaya koymakta ve «orta» partiler şeklinde bir ara kategorinin kabulunü telkin etmektedir. Bunlar, küçük partiler gibi yarı-iktidarsız bir durumda olmamakla bareber, etkileri gerçek «büyük» partilerinkine oranla açıkça sınırlıdır. Örneğin, kısa ve istisnaî dönemler dışında, ortak partilerin desteğine dayanarak bir azınlık hükümeti kurmaları söz konusu değildir; parlamentodaki güçleri buna kâfi gelmez. Koalisyon hükümetlerindeki payları ufaktır; tamamen ikinci sınıf bakanlıklara itilmemekle beraber, ancak bir-iki önemli mevki isteyebilirler. Hükümet dışındayken, muhalefeti kendi etrafında birleştirecek güçleri yoktur; ya büyük bir partinin peşinden gitmek, ya da muhalefeti bölünmüş durumda bırakmak zorundadırlar. «Orta» partilere birçok örnekler verilebilir. Belçika'da 1919'dan 1936'ya kadar Meclisin % 10 ilâ % 16.5'ini işgal etmiş bulunan Liberal parti, % 31 ile % 42 arasında yer alan iki «büyük» partiden, Sosyalistlerden ve Katoliklerden açıkça

farklıdır. Aynı dönemde Hollanda'da bir yanda Katolikler (% 28-32) ve Sosyalistlerle (% 20-24), öte yanda Tarihsel Hıristiyan parti (% 4'e düştükleri 1937 yılı dışında % 7-10), Liberaller (% 7-11) ve Radikaller (% 5-7) arasında hayli açık bir fark mevcuttur, Devrim Aleyhtarları (% 12-17), bu ikisi ortasında yeralmakta ve daha çok ikincilere yaklaşmaktadır. İsviçre'de Köylü ve Burjuva partisi (1919'dan bu yana sandalyelerin % 10-17'si), üç büyük partiden (Radikaller % 24-30, Sosyalistler % 21-29, Katolikler % 21-23.5) oldukça farklıdır. Danimarka'da Sosyal Demokratlarla Sol (*Venstre*) büyük partiler, Muhafazakârlarla Radikaller orta partilerdir. Fransa'da 1946 ile 1951 arasında, sırayla sandalyelerin % 28, % 16 ve % 25.5'ini toplamış olan Komünistler, Sosyalistler ve M.R.P. ile, % 9'dan azını elde bulunduran Radikal partiyi aynı sınıfa koymak güçtür; ancak Radikal parti de, kelimenin gerçek anlamında bir küçük parti olarak kabul edilemez. Dolayısıyle, büyük ve orta partiler arasındaki ayrım, belli bir gerçekliğe uygun düşmektedir. Fakat ne yazık ki bu ayrım, genel bir tasnif içerisinde muhafaza edilemeyecek derecede müphemdir; bu, ancak her ülkenin kendine özgü çerçevesi içinde uygulanabilecek nitelikte görünmektedir.

Küçük Partiler Teorisi. «Küçük parti» kavramı özel olarak ele alınmaya değer. Parlamentoda hiç bir zaman bir avuçtan fazla temsilciye sahip olmayan ve dolayısıyle gerek hükümette gerek muhalefette önemli bir rol oynayabilecek güçte görünmeyen bu grupçuklar hakkındaki kanaatler çok çeşitlidir. Kimisi, bunları can sıkıcı bir bölüntü ve karışıklık kaynağı olarak görerek, ortadan kalkmalarını sağlamak için elinden geleni yapar; diğerleri ise, onlara faydalı bir tampon rolü izafe eder. Bu fikirler hem doğru, hem yanlıştır. Çünkü küçük partilerin birbirinden çok farklı iki tipleri vardır ve birinin ya da ötekinin söz konusu oluşuna göre varılan sonuçlar da çok farklıdır. Bu iki tip, şahıs partileriyle devamlı azınlık partileridir.

Birinciler, ülkede gerçek bir parti örgütüne, gerçek bir sosyal alt-yapıya sahip olmayan parlamento gruplarından ibarettir.

Bunlar, büyük partilerin disiplinine tahammül edemeyen ya da onları kendi ihtiraslarını tatmine pek elverişli bulmayan milletvekillerini bir araya getirir. Bunların birçok çeşitlerini ayırdetmek mümkündür. Bazıları, prestiji ya da lütufları yüzünden kendisine bağlı bulunulan çok nüfuzlu bir kişinin çevresindekilerden meydana gelir; örneğin 1931'de Büyük Britanya'da, aile dayanışmasına dayanan ve Lloyd George'un etrafında oğlunu, kızım ve oğlunun kayınbiraderini birleştiren Lloyd George'cu bir Liberal parti hizbi mevcuttu. Diğer partiler daha eşitlikçi niteliktedir; yani ordusu ve kurmay başkanı olmayan bir kurmay heyeti gibidir. Başka bir açıdan da, büyük partilerden hiç birine doğrudan doğruya bağlı olmayan bağımsız küçük partilerle, büyük bir yıldız etrafında dönen uydu partileri birbirinden ayırabiliriz. Örneğin, günümüzde Fransa'da Komünist partinin etrafındaki İlerici Cumhuriyetçiler Birliği (eski Cumhuriyetçi ve Mukavemetçi Birlik); Üçüncü Cumhuriyette Radikal Sosyalistlerin etrafında Sosyalist Cumhuriyetçiler ve Solcu Bağımsızlar; Birinci Kurucu Meclis sırasında Sosyalist partinin etrafındaki U.D.S.R; İngiliz Muhafazakâr partisinin etrafındaki Ulusal Liberaller, vd. Küçük şahıs partileri, genellikle hayli oynak ve hareketlidir. Bunlar, zayıf örgütlü, fazla ademimerkeziyetçi ve disiplinden hemen tamamen yoksun komite partileri niteliğindedir (bazı şahıs partileri ve bazı uydular müstesna). Temellerini opportünizm ya da nüanslar teşkil ettiği için, genellikle kesin bir doktrine dayanmazlar. Fakat asiler partisi diyebileceğimiz bazı partileri bunun dışında tutmak gerekir; bunlar için doktrin temeli, varlıklarının esas sebebidir; bu partiler, büyük partilerin heterodokslarını bir araya getirir; onları birtakım ideolojik sapma ya da bozulmalarla kınayarak, ya doktrini bütün saflığıyla muhafaza etmeye ya da onu geliştirerek zamana uydurmaya çalışırlar. Birçok «solcu» ve «sağcı» Sosyalist gruplar, bunun örnekleridir. Asi partiler, çoğu zaman, gerçeği çok erken görme ve bir partinin temelde hiç bir örgüt olmaksızın tepeden kurulabileceğini sanma hatalarını işleyen öncülerden meydana gelir.

Eğer böyle bir temel örgüt mevcutsa, bu takdirde daha çok, küçük partilerin ikinci kategorisiyle, yani devâmlı azınlık partileriyle karşı karşıya bulunuyoruz demektir. Bunlar, yalnız parlamento düzeyinde kalmayıp, ülke içerisinde de ulusal ya da yöresel bir örgüte sahiptirler. İçlerinden bir kısmı komitelere, bir kısmı ise ocaklara, hücrelere, hatta milislere dayanır. Bunlar, yapı bakımından kütle partileridir; eski bir tipin temsilcisi olan önceki kategoriyle mukayese edildiğinde, küçük partilerin modern tipini teşkil ederler. Sosyal ya da siyasal bir alt-yapıya dayanırlar. Kamuoyunun, güçlü bir azınlık bilincine sahip, fakat nisbeten istikrarlı bir kesimini yansıtırlar. Buna göre, etnik ya da coğrafî azınlıklara, dinsel azınlıklara ve siyasal azınlıklara dayanan partileri birbirinden ayırdedebiliriz. Bunlardan en çok rastlananı, birincilerdir: Avusturya - Macaristan İmparatorluğunda Leh, Çek, Slovak ve İtalyan partileri; Alman İmparatorluğu'nda Alsas, Leh ve Danimarka partileri; 1939-öncesi Çekoslavakya' da Sudet Almanları ve Slovak partileri; XIX. yüzyılın sonuyla XX. yüzyılın başlarında İngiltere'de İrlanda partisi; İspanya Cumhuriyetinde Bask ve Katalan partileri; Bonn Cumhuriyetinde Bavyera Hıristiyan partisi (C.D.U.'ya bağlı); bugünkü Fransa'da Cezayir ve Afrika partileri, v.d. Bunlar, ulusal toplumla tam bir kaynaşmayı kabul etmeyen bir ırkı ya da bölgeyi temsil ederler. İçlerinden bazıları ayrılıkçı, bazıları özerklikçi, bazıları federalist, bazıları da sadece bölgecidir; yani aynı genel eğilimin birçok dereceleri mevcuttur. Bu partiler, parlamentoda küçük parti durumunda olmakla beraber, yöresel bakımdan çok kuvvetlidirler; çoğu zaman hâkim parti, hatta tek parti durumunda bulunurlar. Dinin devlet hayatında önemli bir rol oynamaktan çıktığı Batı ülkelerinde, dinsel azınlıklara dayanan partiler yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır; buna karşılık farklı bir tipi temsil eden büyük Hıristiyan partileri mevcuttur. Hollanda'da ise, Ilımlı ve Muhafazakâr partiler arasındaki ayrılık dinsel menşeli olduğu gibi, 1919 ile 1939 arasında Protestan mezheplerine dayanan birçok küçük parti ortaya çıkmıştır. Afrika ve Asya'da dinsel

azınlık partileri çok gelişmiştir. Lübnan, bunun en tipik ve en karmaşık örneğini teşkil eder.

Siyasal azınlık kavramı, daha az alışık olduğumuz bir kavramdır. Bu deyimi, kamuoyunun, ideolojik konumuyla ayırdedilen herhangi bir kesimi için kullanıyoruz. Burada, sınırları kesinlikle belli olan, çok ufak bir azınlık teşkil eden, oldukça istikrarlı bir mahiyet taşıyan ve ülkeyi bölen bellibaşlı eğilimlerden hiç birine indirgenemeyen bir «manevî aile» söz konusudur. İngiltere'deki, İskandinav ülkelerindeki, Belçika, Hollanda ve Batı Almanya'daki Komünist partiler, bu tanıma uymaktadır. Amerikan Sosyalist partisi ve 1939 savaşından önce Batı Avrupa'da kurulmuş olan küçük Faşist partiler de bunun diğer örnekleridir. Fransa'da İlerici Hıristiyanlar, az çok bu kategoriye girmektedir; üstelik bunlar, Genç Cumhuriyet hareketini devam ettiren eski bir geleneğin miraşçısı durumundadırlar (Genç Cumhuriyetin kendisi de, Marc Sangnier'nin *Sillon*'unun mirasçısıdır). Bu küçük partiler çeşitli menşelerden gelir. Bazıları, ortadan kalkmış olan büyük partilerin son kalıntıları, tıpkı fosiller gibi bize tarih-öncesi çağları anlatan tarihsel kalıntılardır. Fransa'daki monarşist eğilim, bunun bir örneğini teşkil eder. Diğer bazıları, sözün gelişi, coğrafî kalıntılardır; bunlar, bir ülkeye, başka ülkelerde kuvvetli olan, fakat elverişsiz bir iklim içerisinde gelişemeyen bir doktrini sokma çabasının ifadesidir. Amerika'da Sosyalist parti, İngiltere'de ve Kuzey Avrupa'da Komünist parti bu tipe uyar. Savaştan önce Fransa'da, Belçika'da, Hollanda'da ve İskandinavya'da kurulan küçük Faşist partiler de aynı kategoriye sokulabilir. Bazı eğilimlerin gelişmesindeki bu farkları, ancak her ülkenin yapısını sosyolojik bakımdan incelemekle açıklayabiliriz. Bazen (fakat nadiren) bu sebep, bir olgunluk farkı, bir siyasal yaş farkı olabilir. Bu takdirde küçük partiler birer öncü niteliğini taşırlar; artık onlara fosil değil, tohum demek gerekir.

Yapısal fark bir fonksiyonel farka da uygun düşmekle beraber, arada kesin bir paralellik yoktur. Şahıs partilerinin eğilimi

hükümetten yana, azınlık partilerinin eğilimi ise hükümete karşı olmaktır. Birinciler, çoğu zaman, çoğunluğu sağlayacak ufak ağırlıklar rolünü oynar; çoğu, koltuk heveslilerinin meydana getirdiği sendikalardan başka bir şey değildir. Bunlar, meclisin ortasında yer alır ve durumları itibarıyle sağcı bir çoğunluğun solcu desteği ya da solcu bir çoğunluğun sağcı desteği ödevini görebilirler; askerî deyimle bir yancı fonksiyonu ifa ederler. Çoğunlukla muhalefeti ayıran sınır üzerindeki merkezî durumları, bunlara sayısal güçleriyle orantılı olmayan bir önem kazandırır. Bu bakan fidelikleri, Başbakanlar bile yetiştirir; çünkü büyük partiler karşısındaki bağımsızlıkları, koalisyonlar içinde onlara hakemlik etmelerini mümkün kılar. Büyük bir partiden gelen bakanların, rakip bir büyük partiye mensup bir Başbakana bağlı olarak hizmet görmeleri güçtür; keza büyük bir partinin, diğer partiler bir yandan kendisiyle işbirliği edip öte yandan kuyusunu kazarken, resmen hükümet başkanlığını üstüne almak suretiyle kamuoyu nazarında hükümet siyasetinin tam sorumluluğunu yüklenmesi, o parti bakımından hoşa gidecek şey değildir. Eğer Başbakan küçük bir partiden gelecek olursa, bu sakıncalardan kurtulunmuş olur; Başbakan biraz da kişisel otorite sahibiyse, bakanlarına, büyük bir partiye mensup bir Başbakandan daha iyi söz geçirir; çünkü büyük partiden bir Başbakan, daima rakip partilerden gelen iş arkadaşlarının mukavemetiyle karşılaşır. Üçüncü Cumhuriyette Başbakanlık mevkii, çoğu zaman küçük partilere verilmişti; Painlevé, Poincaré, Briand, Tardieu, Laval gibi isimler, bunu kanıtlamaktadır. Dördüncü Cumhuriyetin ilk günlerinde, partilerin sert yapısı ve orantılı temsilin bunu tamamlayıcı etkisi dolayısıyle, ufak şahıs gruplarının hakemlik rolünün ortadan kalkacağı tahmin edilebilirdi. Oysa, UDSR ve M. Pleven örneği, durumun böyle olmadığını göstermektedir. Aksine, partilerin sertliği, büyük partilerden gelen bakanların başka bir büyük partiye mensup bir Başbakana itaat göstermelerini daha da zorlaştırmış ve böylece küçük partilerin hakemlik güçlerini artırmıştır. 1948'den sonra parti disiplini zayıfladıkça

bu eğilim, özellikle sağ ve merkezdeki küçük partiler bakımından daha da belirginleşmiştir.

Bu hükümete yönelmişlik bütün şahıs partilerinde mevcut değildir; örneğin uydu partilerin oynadığı rol, hayli farklıdır. Bunlar, büyük bir partinin doktrin ve görüşlerini yumuşatmaya ve gerçeği çıplak olarak görmekten ürküntü duyabilecek olan milletvekillerini partiye çekmeye yararlar. Kısacası bunlar, yardımcı örgütlerin ülke çapında oynadıkları rolü parlamento içinde oynarlar. Fakat, bir yandan da iki büyük komşu parti arasında bağlantı ve ilişkilerin kurulmasına imkân verirler; bu bakımdan fonksiyonları, çoğunlukla azınlık arasındaki küçük merkez partilerinin fonksiyonuna benzer. Devamlı azınlık partileriyse, tersine, muhalefete yönelmişlerdir. Nasıl aşağılık kompleksi saldırganlığa yol açarsa, bu partilerin de ulus içerisinde yalnız ve zayıf kaldığına inandıkları bir fikri savunmaları, aynı psikolojik mekanizmanın etkisiyle, onları bir protesto ve uzlaşmazlık havasına sürükler. Hükümet sorumluluklarının ve bir gün bu sorumlulukları yüklenme hususunda ciddî bir şansın mevcut olmayışı da, bunların muhalefet eğilimlerini büsbütün frensiz kılar. Bu partiler, mahiyetleri icabı demagojik, hatta bütün partilerden daha demagojiktir. Halkın türdeş ve sağlam bir kesimine (coğrafî ya da dinsel bir azınlık) dayandıkları takdirde, bu eğilim daha da belirginleşir; çünkü aşırılık ve şiddet, tabandaki taraftarları muhafaza etmenin, bunların ulusal topluluktan ayrılıklarını devam ettirmenin, bireylik ve başkalıklarını olduğu gibi korumanın yollarıdır. Parti, ülkenin tümü içinde tam anlamıyle bir azınlık, fakat belli bölgelerde bir çoğunluk durumundaysa, özerklikçi hatta ayrılıkçı bir tutum alır ki, bu da ülkenin bütünlüğünü tehlikeye sokabilir. Karakteristik örnekler, Almanya'daki Alsas partisiyle Çekoslovakya'daki Sudet Almanları partisidir.

Küçük partiler, istisnaî olarak, bir hakem mevkiine geçerek, ya seçim ya da parlamento planında hatırı sayılır bir etki sahibi olabilirler. Tek-turlu çoğunluk sisteminde, iki büyük partinin aldıkları oylar birbirine çok yakınsa ve dolayısıyle küçük partiye

verilen birkaç oy zafer terazisini bir tarafa çevirmeye yetiyorsa, bu küçük parti temsil sistemini tamamen değiştirebilir. Çoğunlukla azınlıklar arasındaki fark çok küçükse ve küçük partinin cephe değiştirmesi meclisteki kuvvet dengesini değiştirmeye kâfi geliyorsa, bu hakemlik rolü parlamento planında daha da büyük bir önem kazanır. Bu durumda ülkenin kaderi, çok küçük bir azınlık teşkil eden ve ulusal toplumun tümünden derin farklarla ayrılan bir gruba (eğer devamlı bir azınlık partisi söz konusuysa) bağlı olur. Onun desteği olmaksızın hükümet edilemeyeceği gibi, bu destek kendisini kabul edenin de itibarını kırar. İngiltere'de

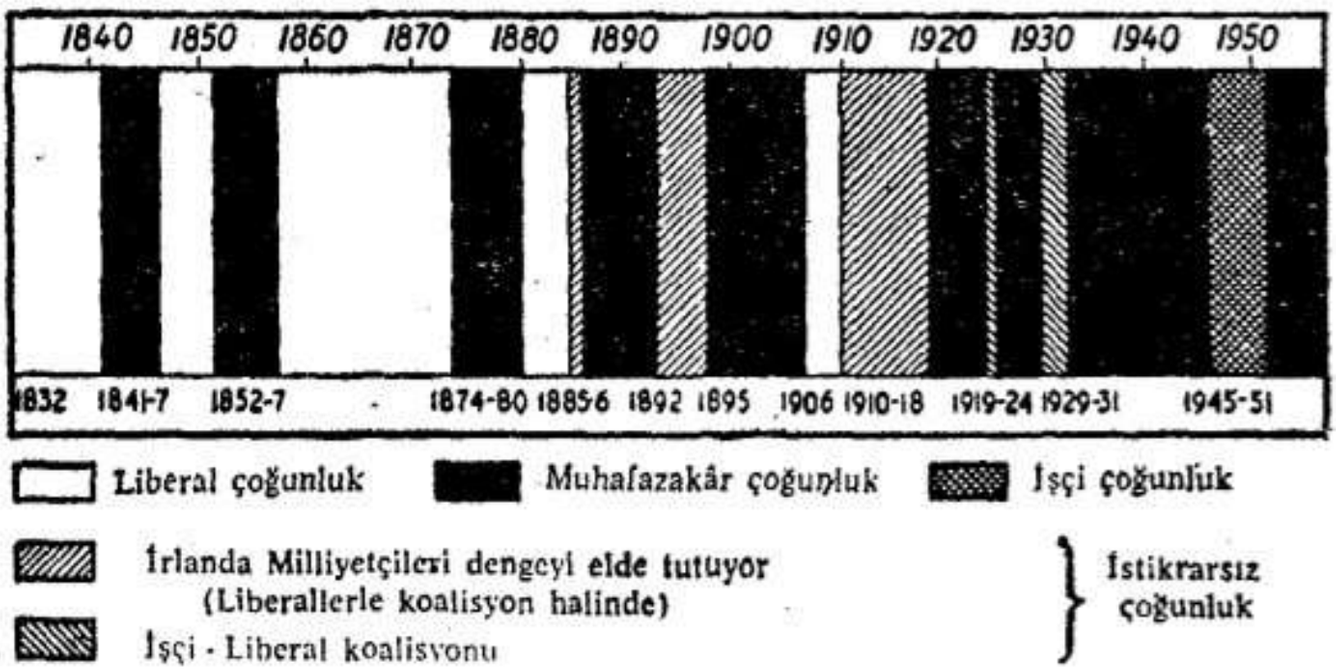

Şekil 33. Büyük Britanya'da Çoğunluklar, 1832-1957.

1885, 1892 ve 1910'da İrlandalılar bu durumdan yararlanmışlardır (Şekil 33). 1885'te *Home Rule* karşılığında Liberallerle ittifak yapmaları, Birlikçilerin Liberal partiden kopmasına ve dolayısiyle bu partinin iktidarı kaybetmesine yol açmıştır; 1892'de yeni bir ittifak, yeni bir hezimetle sonuçlanmış ve Liberal partinin gerileyişini çabuklaştırmıştır; parti, bu defa 1906'ya kadar iktidardan uzak kalmıştır. 1910'da aynı durum, daha ciddî şekilde tekrarlanmıştır: İrlandalıların desteği, Liberal bütçenin kabulünü ve Lortlar Kamarası reformununun gerçekleştirilmesini mümkün kılmış, buna karşılık Liberaller İrlanda'ya idarî özerklik

veren *Home Rule*'u Parlamentodan geçirmişlerdir. Fakat Ulster ve Birlikçiler, buna ciddi bir direnme göstermişler ve siyasal mücadele, İngiltere'nin yüzyıllardır görmediği bir şiddet kazanmıştır; İrlanda ve Ulster'de devrimci ordular teşkil olunmuş, düzenli ordunun subayları arasında da protesto hareketleri ortaya çıkmıştır. Şüphesiz, burada krizin vahameti İrlanda partisinin geçici olarak üstlendiği hakemlik rolünden çok, İrlanda ile Büyük Britanya'yı ayıran derin husumetten ileri geliyordu; fakat söz konusu hakemlik rolü de, bunu muhakkak ki daha artırmıştı.

Irksal bir azınlık tarafından oynanan hakemlik rolünün daha az belirli ve daha az önemli bir örneğine, 1945 Fransız Kurucu Meclisindeki bazı oylamalarda rastlanmaktadır; bu oylamalarda Müslüman milletvekillerinin oyları, ibreyi bazen bir yöne bazen diğer yöne çevirmiştir. Öyle ki, bir mizah yazarı, Nisan 1946 tasarısını «Fransa'nın Müslüman Anayasası» olarak adlandırmıştır; gerçi bu da, 1911 *Parliament Act* hakkında kullanılan «Büyük Britanya'nın İrlandalı Anayasası» deyimi kadar mübalağalı bir formüldür, fakat bu durum, devamlı azınlık partilerinin tehlikesini bir kere daha göstermektedir. Bazıları daha da ileri giderek, genel olarak küçük partilerin tehlikesinden sözetmekte ve şahıs partileriyle hükümet heveslisi partileri de aynı kınama hükmüne dahil etmektedirler; oysa, burada bazı ayrımlar yapmak gerekir. Bu son gruptaki partilerin tampon ve irtibat sağlayıcı olarak oynadıkları rol, şüphesiz çok faydalıdır; bunlar, Fransız parlamenter sisteminin işleyisini görünür derecede kolaylaştırmaktadırlar. Bazen sistemi yavanlaştırmakla ve partiler arasında karışıklık yaratmak, bunların orijinalliklerini ortadan kaldırmak, programlarındaki güçlü maddeleri yok etmek suretiyle sistemi bütün dinamizminden yoksun bırakmakla itham edilirlerse de, gerçekte bu eleştirme, küçük partilere değil çok-parti sistemine ve onun gerektirdiği ittifaklar zorunluluğuna karşıdır. Bu partiler, sistemin sonuçlarını idrak edip onu işletmeye çalışmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar; kimse, miyopluktan ileri gelen baş ağrıları için gözlüğü suçlayamaz. Bununla birlikte kişilere

dayanan küçük partilerin özel bir sakıncaları da yok değildir; bunlar, malî güçlerin siyasal hayata müdahalesine imkân verirler. Kanun simsarlığı (*lobbying*) büyük partiler bakımından zordur; çünkü bunlar, toptan satın alınamayacak kadar büyük ve kişisel rüşvetin etkili olamayacağı kadar disiplinlidirler. Kolayca dışarıdan kontrol edilebilecek küçük bir grupta ise, işler çok daha kolaydır. Eğer bu küçük grup, hakemlik etme durumunda ise, o zaman yukarıda değinilen tehlike doğar; bir malî azınlık, hükümetin kaderi üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olur. Teorik bakımdan bu tehlike çok büyükse de, pratikte bunun ölçüsünü tayin etmek güçtür. Oy disiplinine sahip olmayan büyük ademimerkeziyetçi partilerin kanun simsarlığına hemen hemen aynı derecede elverişli olduklarını ve merkeziyetçi partilerin nüfuzlu üyelerinin satın alınmalarının da çok etkili olabileceğini göz önünde tutmak gerekir. Hakemlik mevkiinde küçük bir parti aracılığıyle bir ülkenin yönetimine hâkim olan bir malî grup (ya da yabancı bir güç) tablosu, şüphesiz, çekici mahiyettedir; ancak gerçek hayat, gece masallarının basitleştirilmiş çizgilerine nadiren uygun düşer.

Bundan sonra sıra, küçük partileri doğuran etkenlerin belirtilmesine geliyor. Seçim sisteminin bu konudaki etkisinden şüphe edilemez. Orantılı temsilin rolünden ve küçük, istikrarsız grupları çoğaltma eğiliminden (Hollanda, İsviçre, Weimar Almanya'sı ve Münih'ten önceki Çekoslavakya örneklerinin çok iyi gösterdiği gibi) daha önce söz etmiştik. Orantılı temsil sisteminin saf ya da karışık oluşuna göre, bu eğilim de az ya da çok belirgin niteliktedir. Artık oyların yöresel düzeyde dağıtıldığı bazı sistemler, küçük partilerin bütün ülkedeki oylarını yeniden gruplandırmalarına engel olmaları bakımından, bu eğilimi zayıflatırlar. Çoğu zaman, küçük grupların üremesini önlemek için, kasten bazı direkt metotlar uygulanır: Liste, oyların belli bir yüzdesini almadığı takdirde geri verilmeyen bir depozito yatırma zorunluluğu; liste seçim kotası ya da onun bir oranı kadar oy toplayamadığı takdirde, artıkların dağıtımına katılmaktan yasak-

lanması, vd. Bütün bu metotlar, orantılı temsilin küçük partilerin gelişimi üzerindeki etkisinin, sınırlandırılması gerekecek derecede büyük olduğunu ispat etmektedir. Ancak orantılı temsilin etkisinin belirli bir yönde kendisini gösterdiğini ve küçük partilerin bazı tiplerinin lehinde, bazılarının ise aleyhinde işlediğini açıklamak gerekir. Sistem, şahıs partilerinin aleyhinde, devamlı azınlık partilerinin lehinde işler görünmektedir. Orantılı temsilde oyun kollektif mahiyette oluşu dolayısıyle, ferdî aday parti programı gerisinde kaybolur ve bu da, şahıs partilerinin temeli olan kişisel bağımsızlığı güçleştirir. Aynı şekilde orantılı temsil, şahıs partilerinin ayırıcı özelliği olan esnekliğe ve doktriner kararsızlığa uygun düşmez. Şahıs partileri, güvenin bir adamın şahsına gösterildiği ve fikirlerinin pek araştırılmadığı bir bireysel oy sistemini gerektirir; orantılı temsil ise, tam karşıt yönde bir eğilim doğurur. Şüphesiz bunlar, diğer faktörlerin (yöresel koşullar, seçmenlerin oylarını bir şahıs için kullanmakta ısrar etmeleri, vb.) etkisine tabi olan eğilimlerden ibarettir. Bir orantılı temsil sisteminde şahıs partilerinin varlığı imkânsız değil, sadece daha güçtür. Öte yandan, tam karşıt sebepler dolayısıyle, devamlı azınlık partilerinin gelişimi orantılı temsilde daha kolaydır. Ancak, bazı bölgelerde kuvvetli bir çoğunluk teşkil edip diğer bölgelerde hiç mevcut olmayan coğrafî azınlıkları bunun dışında tutmak gerekir. Orantılı temsil, bu partilerin hasımlarına, onların kendi nüfuz bölgelerinde bile temsilci çıkarma olanağı vermek suretiyle, sözü geçen partileri zayıflatabilir; oysa çoğunluk usulü, onlara bu bakımdan bir tekel sağlar. Örneğin. 1918'den önce orantılı temsil mevcut olsaydı, İrlanda'da İngiliz taraftarı milletvekillerinin seçilmesine imkân verecekti; keza 1938'den önce orantılı temsil, Sudetlerde Almanların Çekoslavakya'ya karşı gösterdikleri muhalefeti bölmüştür. Aynı şekilde bu sistem, Amerika'da uygulansaydı, Demokrat partinin Güney devletlerindeki tekeline de son verecekti; böyle bir gelişme, orantılı temsilin aşağıda açıklanacak olan, kanaatleri «ulusallaştırma» yönündeki genel eğilimine uygun düşecekti.

Çoğunluk sisteminin küçük partilerin gelişimi üzerindeki etkisi çok daha belirsizdir. Bu konuda genel bir sonuca varılamaz; çoğunluk sisteminin değişik şekillerine ve çeşitli parti tiplerine göre ayrımlar yapmak gerekir. Seçim çevresinin büyüklüğü, hayli etkili olur görünmektedir. Küçük seçim çevreleri (Fransa'daki ilçeler) seçime bireysel bir karakter verir ve adayın kişiliğini ön plana çıkarır; parti bağları gevşer ve milletvekilleri oldukça açık bir bağımsızlık elde ederler; dolayısıyle kendilerine parlamentoda daha geniş bir özgürlük ve daha büyük bir nüfuz sağlayacak küçük partileri kolaylıkla kurabilirler. Liste usülunün uygulandığı büyük seçim çevreleri ise oya, orantılı temsildekine benzer kollektif bir nitelik verir. Kişiler geri plana atılır ve parti disiplini kuvvetlenir; küçük partilerin şansı, hiç değilse birinci tiptekiler bakımından azalır; karma liste usulü kabul edilmişse ve uygulanıyorsa, bu sonuçlar daha zayıf şekilde kendini gösterir. İkinci turun olup olmaması çok önemlidir. Tek-turlu sistem, iki-parti yönünde bir eğilim yaratır ve dolayısıyle küçük partileri ortadan kaldırmaya, çoğunluğa istidatlı partileri ise korumaya temayül eder. Mamafih bu birleştirici etki, özellikle yöresel düzeyde ortaya çıkar: Tek-turlu sistem, her seçim çevresinde bir düelloya yol açarsa da, ülkenin bütünündeki düellocuların çeşitli oluşu, ulusal bir çok-parti sistemini mümkün kılar. Dolayısıyle, Amerika Birleşik Devletlerinde ve Kanada'da olduğu gibi, yöresel küçük partiler vücut bulabilir. Herşeye rağmen, tek-turlu sistemde kendi coğrafî bölgesindeki bütün sandalyeleri tekeline alabilen bölgesel azınlık partileri (Büyük Britanya'da İrlandalılar, Amerika'nın Güney devletlerinde Demokratlar) bir yana bırakılırsa, iki-turlu sistem, yöresel küçük partilerin gelişmesini daha çok teşvik eder. Sonuç olarak çoğunluk sistemi, orantılı temsilin aksine, daha çok kişilere dayanan küçük partileri yararlandırır görünmektedir; ancak çoğunluk sistemine elverişli düşen yöresel azınlık partileri bunun dışındadır.

Bununla birlikte, seçim faktörünün etkisi sınırlı ölçüde ka-

lır. Dördüncü Cumhuriyette küçük partilerin yeniden doğuşu, bunu açıkça göstermektedir; seçim sistemindeki farka rağmen bu partiler, Üçüncü Cumhuriyet geleneğini yeniden canlandırmaktadır. Seçim reformları, Büyük Britanya'da İrlanda partisinin, Çekoslavakya'da da Alman partilerinin kazandıkları sandalye sayısını belki hafifçe etkileyebilirdi, ama bunlardan hiç birini ortadan kaldıramazdı. Fransız Meclisinin sağ ve sol kanatlarındaki küçük partilerin, seçim sistemi her ikisi için aynı olduğu halde, eşit olmayan bir gelişim göstermeleri de, bu konuda tamamlayıcı bir kanıt teşkil etmektedir. Solda hemen hiç mevcut olmayan (Komünist partinin uyduları ve ayrılıkçı Sosyalistler dışında) küçük partiler, özellikle merkezde ve sağda çok görülmekte ve önem taşımaktadırlar.

II. PARTİ KUVVETİNİN EVRİMİ

Partilerin kuvvetini belirtebilmek için, daima bütün bir dönem ele alınır; böylece bir ortalama elde etmek mümkün olur. Şimdiye kadar olan tartışmamız, bu çeşit ortalamalara dayanmaktaydı. Ancak bu statik görüşün, incelenen dönem içinde partilerin büyüklüğünde meydana gelen değişimleri gösterecek dinamik bir görüşle tamamlanması mutlaka şarttır. Bu değişim, her ülke içerisinde siyasal güçlerin ve kamuoyunun evrimini izlemeye imkân verir; bu alanda, seçim sosyolojisi bizi ilginç çözümlemelere götürmektedir. Fakat ortak biçimleri belirtebilmek amacıyle, bütün demokratik ülkelerdeki partilerin evrimi hakkında mukayeseli bir etüd yapmak da mümkündür.

Evrim Tipleri. Parti sistemini bütünüyle incelediğimiz takdirde, bazı genel evrim tiplerini tanımlayabiliriz. Burada belli başlı tiplerin çok şematik bir tasviriyle yetineceğiz; bunlar, yer değiştirme, istikrarlı dağılım, hâkimiyet ve sola kayma tipleridir. Yer değiştirme, esas itibariyle, iki-partili ülkelerde mevcuttur. Bu, partilerden her birinin muhalefetten iktidara ve iktidardan muhalefete geçtiği bir sarkaç hareketi şeklinde tanımlanabilir.

İngiltere, daima bunun klasik örneği olarak gösterilir (Şekil 33). Ondokuzuncu yüzyılda, elli yıldan beri Tory'lerin elinde olan Parlamento çoğunluğu, 1832'den 1841'e kadar Whig'lere geçmiştir; 1847'de Liberaller (2 oyla), 1852'de Muhafazakârlar (8 oyla) zayıf çoğunluklar sağlamışlardır; bundan sonra çoğunluk el değiştirip durmuştur: 1857'den 1874'e kadar Liberaller, 1874'de Muhafazakârlar; 1880'den 1886'ya kadar Liberaller (1885'te İrlandalıların desteğiyle); 1886'da Muhafazakârlar; 1892'de Liberaller ve İrlandalılar, 1895'ten 1906'ya kadar Muhafazakârlar. 1906'da çoğunluk Liberallere geçmişse de, Liberaller 1910'da bunu ancak İrlandlıların desteğiyle muhafaza edebilmişler, 1918'de de kaybederek bir daha hiç ele geçirememişlerdir. İşçi partisinin sahneye çıkışı, 1923 ve 1929 yıllarında sarkacın işleyişini değiştirmiş, bu yıllarda hiç bir parti salt çoğunluk sağlayamamıştır. Bununla birlikte sarkaç hareketi kendini göstermeye devam etmiştir: 1918'den 1923'e kadar Muhafazakâr, 1923'te Liberal-İşçi, 1924'ten 1929'a kadar Muhafazakâr, 1929'da Liberal-İşçi çoğunluk. 1931'den itibaren yer değiştirme tekrar ortaya çıkmıştır: 1931'den 1945'e kadar Muhafazakâr, 1945'ten 1951'e kadar İşçi, o tarihten beri Muhafazakâr çoğunluk. Aynı sarkaç hareketi, Amerika Birleşik Devletlerinde de gözlemlenebilir: Ayrılık Savaşından sonra Temsilciler Meclisinde Cumhuriyetçiler 1875'e kadar, Demokratlar da 1875'ten 1881'e kadar çoğunluğu elde bulundurmuşlardır; bunu Cumhuriyetçiler 1881'de, Demokratlar 1887'de, Cumhuriyetçiler 1889'da, Demokratlar 1891'den 1895'e kadar tekrar ele geçirmişlerdir; 1895'ten 1911'e kadar Cumhuriyetçiler, 1911'den 1921'e kadar Demokratlar çoğunluğa yeniden sahip olmuşlardır. İki dünya savaşı arasında çoğunluk, 1921'den 1931'e kadar Cumhuriyetçilere, bundan sonra Demokratlara ait olmuştur. 1952'de Cumhuriyetçiler tekrar iktidara gelmişlerdir. Belçika'da da, orantılı temsilin kabulünden önce aynı yer değiştirme örneğine raslanmaktadır (Şekil 34).

Sarkaç hareketi, birçok izah tarzlarına konu olmuştur. Hast-

chek, İngiliz siyasal sistemi hakkındaki incelemesinde[1], çoğunluk partisinin yıpranması kanununu formüle etmiş ve bunu iki temel etkene dayandırmıştır. Bir defa iktidarın kullanılması, bir partiyi, programını sulandırmaya ve seçmenlerine yaptığı vaadlerin hepsini yerine getirmemeye zorlar; dolayısıyle bu seçmenlerin bir kısmı, tabiatıyle hayal kırıklığına uğrayarak oylarını karşı partiye verir. Öte yandan hükümet faaliyetleri, tabiî olarak, çoğunluk partisi içinde anlaşmazlıklara yol açar; uzlaşmaz bir sol kanatla, oyalayıcı bir sağ kanat arasındaki çatışma derinleşir. Muhalefetteki bir parti ise, birliğini iktidar partisine oranla daha kolay korur; bütün üyeler, aralarında ne gibi farklar olursa olsun, iktidar partisine hücum edip onun yerini almakta mutabıktırlar; aldıkları anda da anlaşmazlıklar açığa çıkar. Böylece, iktidarın kullanılması, partinin yıpranması sürecini harekete geçirir ve onu rakibi yararına olarak zayıflatır. Dolayısıyle bu rakip parti de, doğal olarak, birinci partinin yerini alma eğilimindedir; ancak iktidara geldiğinde, yıpranma süreci bu kez onun aleyhine döner ve yenik partinin yararına çalışır. Bu tasvir, esas itibariyle gerçeğe uymaktadır. İktidardaki partilerin aşınıp yıpranmasına birçok örnekler verilebilir. Hatschek, ilhamını doğrudan doğruya, ondokuzuncu yüzyıl sonunda, özellikle 1885 ve 1892'de İngiliz Liberalleri arasında başgösteren anlaşmazlıklardan almıştır; İşçi partisinin 1931'de geçirdiği krizi ve Belçika Liberal partisinde ondokuzuncu yüzyılda görülen iç çekişmeleride (bunlar Liberal partinin, yerini Katoliklere bırakmasına sebep olmuştur) buna ilâve etmek mümkündür.

İktidardaki partilerin yıpranması genel bir olay olduğu halde, iktidarın yer değiştirmesi, özellikle iki-parti sistemlerinde, kendini gösterir; dolayısıyle yıpranma olayı, yer değiştirmeyi açıklamaya kâfi değildir. Burada, partilerin sayısı şüphesiz çok önemli bir rol oynar; yer değiştirme, iki partiyi gerektirir. Seçim sistemi de temel bir etkendir. Daha önce işaret edildiği gibi, tek-

1 Hatschek, *Englische Verfassungsgeschichte,* Berlin, 1913.

turlu çoğunluk sistemi, en güçlü partinin artık-temsiline (yani ona, ülke içerisinde aldığı oy yüzdesinin çok üzerinde bir milletvekilliği yüzdesi verme), en zayıf partinin de eksik-temsiline yol açma eğilimindedir. Dolayısıyle, seçmen kütlesindeki değişimlerin mübalağalandırılması sonucunu doğurur; ancak bu mübalağalandırma, yer değiştirme olayını bizzat doğurmaz, sadece onu daha göze çarpacak hale getirir. Seçim sisteminin gerçek etkisi, dolaylı şekildedir: Tek-turlu çoğunluk sistemi iki-parti sistemine,

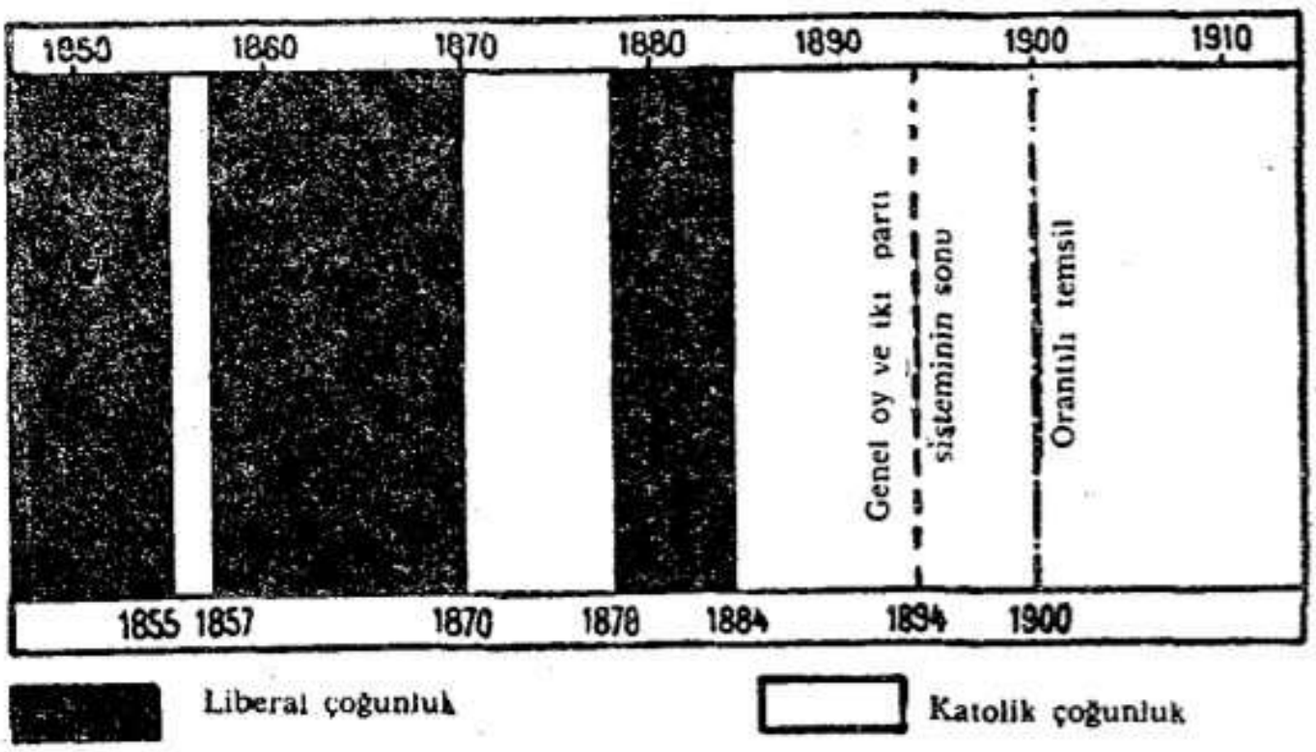

Şekil 34. Belçika'da iktidarın yer değiştirmesi, 1847-1914.

o da yer değiştirmeye yol açma eğilimi gösterir. Mamafih yer değiştirme ile iki-parti sistemi arasında mutlak bir düşümdeşlik yoktur; seçim koalisyonlarına dayanan bir sistemde de yer değiştirmeye rastlanabilir. Hollanda'da orantılı temsilin kabulünden önce Katoliklerle Devrim-Aleyhtarlarından meydana gelen Muhafazakâr çoğunluklarla, Liberallerle Radikallerden meydana gelen Liberal çoğunluklar arasında hemen hemen tam bir yer değiştirme mevcuttu: 1888'de Muhafazakâr, 1891'den 1901'e kadar Liberal, 1901'de Muhafazakâr, 1905'te Liberal, 1909'da Muhafazakâr, 1913'te Liberal çoğunluk. Buradaki yer değiştirme de, İngiltere'deki kadar düzenli mahiyettedir.

İstikrarlı dağılım, yer değiştirmenin tam karşıtıdır. Yer değiştirme, partilerin kuvvetinin en çok, bu ise en az değişiklik göstermesini ifade eder. İstikrarlı dağılımı, uzun bir süre boyunca partiler arasında önemli değişikliklerin vuku bulmaması şeklinde tanımlayabiliriz. Burada iki unsuru nazara almak gerekir: İki seçim arasındaki farkların hafif oluşu ve uzun süreli hareketlerin seyrekliği. Birinci unsurun tanımlanmasında kesin bir sınır çizmek, muhakkak ki güçtür. Bununla birlikte gözlemler, toplam parlamento üyeliği sayısının % 5'ni geçmeyen değişikliklerin hafif, % 5 ile % 10 arasındaki değişikliklerin de orta derecede olarak kabul edilebileceği izlenimini uyandırmaktadır. İstikrarlı dağılımdan söz edebilmek için, bunlardan ilkinin kural, ikincisinin istisna olması lâzımdır. Keza ne kadar hafif olurlarsa olsunlar, bu değişikliklerin hep aynı yönde vuku bulmamaları da gereklidir; yoksa yavaş, fakat gerçek ve derin bir değişim var demektir. Şüphesiz, mutlak hareketsizlik hiç bir zaman gerçekleşmez; fakat bazı ülkelerde çok belirgin istikrar dönemlerine raslanır. Teknik ya da siyasal sebepler, belli bir anda partiler arasında yeniden bir gruplaşmaya yol açar ve eski kuvvet dağılımının yerini bir yenisi alır. Ancak denge, zamanla tekrar kurulma eğilimindedir. Örneğin, 1939-1945 Savaşı, tıpkı yüzyılımızın başındaki seçim reformlarında ve 1914 Savaşında olduğu gibi, istikrarlı ülkelerde partilerin yeniden gruplaşması sonucunu doğurmuştur. Oysa iki savaş arasındaki dönemde, istikrar açıkça gözlemlenmektedir.

1919'la 1939 arasında üç ülke, bu şekilde büyük bir siyasal istikrar tablosu göstermiş bulunmaktadır; bunlar, Hollanda, İsviçre ve Belçika'dır. Hollanda'da bir partinin sandalye sayısında seçimden seçime meydana gelen değişiklikler, hiç bir zaman toplam milletvekilliği sayısının % 4'ünü aşmamıştır. Bu % 4'lük değişiklik, ancak iki defa vuku bulmuştur: 1925'te % 20'den 24'e yükselen Sosyalistlerde ve 1922'de % 7'den 11'e yükselen Tarihsel Hıristiyan partide, % 3'lük değişiklikler de çok daha sık olmayıp, ancak beş defa görülmüştür; en çok rastlanan

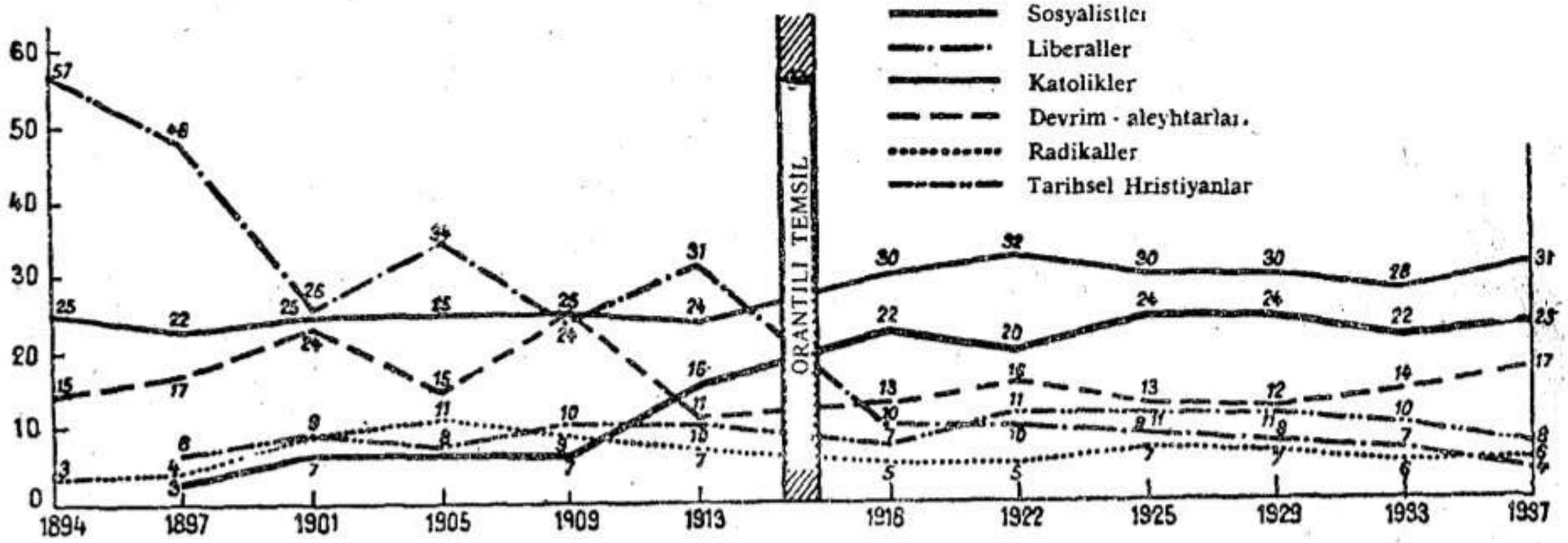

Şekil 35. Orantılı temsilin partileri istikrarlılaştırması (Hollanda).

değişiklikler, %1 ya da % 2'lik değişikliklerdir. Uzun süreli yavaş bir hareket de gözlemlenmemektedir; sadece, 1918'deki 10 sandalyeden 1937'de 4 sandalyeye düşen Liberal partinin zayıflaması, bunun dışındadır; bu bile, 19 yılda ve altı seçimde toplam milletvekili sayısının ancak % 6'sı oranında bir kaybı ifade etmektedir. İsviçrede'ki istikrar ise daha da mutlaktır. Gerçi bu ülkede % 5'lik bir fark görülmüşse de (1931 ile 1935 arasında Köylü ve Burjuva partisinde) bu, kendi türünün tek örneğidir. Köylü ve Burjuva partisinin gerileyişi, Hollanda Liberal partisininkiyle tıpatıp aynı ölçüdedir: 1922 ile 1939 arasında toplam milletvekili sayısının % 6'sı oranında bir kayıp. % 4'lük bir farka hiç rastlanmamış, % 3'lük farka ise sadece bir defa (1919 ile 1922 arasında Sosyalistler) tesadüf olunmuştur. Belçika'da 1936 yılındaki Flaman ve Faşist krizi, oldukça şiddetli bir değişime sebep olmuş ve Katolik partisinin 16 sandalye kaybetmesine (toplam milletvekili sayısındaki artış nazara alındığı takdirde % 8'den fazla), hiç milletvekilliği olmayan Kralcıların 21 sandalye kazanmalarına, Flaman milliyetçilerinin de 8 tane fazla sandalye (% 4'ün üzerinde bir artış) elde etmelerine yol açmıştır. Bu kriz bir yana bırakılırsa, genel istikrar çok yüksek düzeyde kalmaktadır; % 5 civarında bir farka ancak iki defa raslanmıştır (1921-1925 arasında Sosyalistlerde ve 1936-1939 arasında Liberallerde). 1936 krizinde bile azamî fark, sandalyelerin sadece % 10'nu bulmuştur ki, bu da pek büyük bir oran değildir.

Seçim sisteminin etkisi apaçık görünmektedir. Hollanda, İsviçre ve Belçika'nın istikrarı, doğrudan doğruya, orantılı temsilin sonucudur (Şekil 35). Uzun süredir demokrasiye sahip olan ülkelerde, kamuoyu tabiatıyle istikrarlıdır; partilere verilen oyların oranı, bir seçimle öteki arasında büyük bir değişim göstermez; orantılı temsil de, ülke yüzeyindeki oy dağılımını olduğu gibi parlamentoya iletmek suretiyle, bu temel istikrarı yansıtmış olur. «Yüzen oylar», partilerin gücünde hissedilir değişiklikler yaratabilecek derecede çok değildir. Orantılı temsil, mahiyetleri icabı istikrarlı olan ülkelere uygulandığında, temsil mekanizmasının

hareketsizleşmesi ve hemen tamamen donması sonucunu doğurur. Ancak seçim sisteminin etkisi, bunun tek sebebi değildir; üstelik seçim sisteminin etkisi, bir eylemle değil, eylemsizlikle kendini gösterir. Diğer bir deyimle orantılı temsil, kamuoyundaki bütün değişmeleri, ne kadar hafif olursa olsun, büyütmeksizin olduğu gibi kaydeder. Ulusal yaradılışın da burada önemli bir rolü vardır. Ele aldığımız üç ülkenin, mahiyetleri itibariyle sakin, telâşsız ve istikrarlı olmaları dikkate değer. Daha da dikkati çeken bir olgu, partiler-arası oy dağılımının, İsviçre'de Hollanda'dakinden daha istikrarlı, Belçika'da ise görülür şekilde daha istikrarsız oluşudur; bu farklar, ulusal sükûnet derecelerindeki farklara yakından uyar görünmektedir. Mamafih İrlanda gibi yeni istikrarsız bir ülkede bile iki seçim arasındaki değişmeler, 1920-1939 döneminde nadiren % 10'u aşmıştır. Her şeye rağmen orantılı temsilin istikrar sağlayıcı eğilimi, genel değildir; orantılı temsile sahip bazı ülkeleri «istikrarlı dağılım» kategorisine sokmak mümkün olmadığı halde, orantılı temsili uygulamayan bazı ülkeler bu kategoriye girmektedir. Orantılı temsilin hâkimiyet olayıyla bir arada bulunduğu İskandinav ülkeleri ve özelikle Norveç, birinci durumun örnekleridir. İki-turlu çoğunluk sisteminin, iki Dünya Savaşı arasında oldukça belirgin bir istakrarla birlikte bulunduğu Fransa ise, ikinci duruma uygun düşmektedir.

Şüphesiz Fransa'daki istikrar, değinilen diğer ülkelerdeki kadar mutlak olmamakla beraber, gene de çok yüksekti. Bu istikrarı diğer ülkelerde olduğu kadar kesinlikle ölçmek zordur; çünkü özellikle Sağcı partiler, oynak ve belirsiz bir nitelik taşıyor ve ancak Radikaller, Sosyalistler ve Komünistler, oldukça açık sınırlara sahip bulunuyorlardı. Her şeye rağmen iki seçim arasındaki değişmenin, hiç bir zaman toplam milletvekilliği sayısının % 10'unu hissedilir şekilde aşmadığı açıkça görülmektedir. En yüksek farkı, 1936'da 62 saldalyelik (608 milletvekilliği üzerinden) bir artışla Komünistler ve 42 sandalyelik bir düşüşle (% 7) Radikaller göstermiştir. Diğer değişmeler, nadiren % 5'e ulaşmaktadır. Fakat bu karşılaşurma, sadece 1928, 1932 ve 1936 seçim-

lerine, yani 1919-1939 döneminde iki-turlu çoğunluk sistemine göre yapılmış olanlara inhisar etmektedir. Şüphesiz ikinci tur, birincideki değişmeleri hafifletir. Kâh bir müttefikin kazancından diğerini, kâh diğerinin kazancından berikini yararlandıran karmaşık mahiyetteki feragat mekanizması, bunlardan herbirinin kayıp ve kazançlarının sınırlı ölçüde kalmasına yol açar. İki büyük ve sert koalisyon birbirlerine karşı cephe almış durumda iseler, teorik olarak iki blok arasındaki toplam değişmelerin değil, sadece bu gibi münferit değişmelerin sınırlandırılmakta olması mümkündür; ancak birinci tur sonuçlarının göz önünde bulundurulması, fazla keskin bir değişimden korkan birtakım ılımlı seçmenleri, ikinci turda fikirlerini değiştirmeye itebilir. Zaten bu kadar sert ittifaklar da nadirdir. Gerçekte, Merkez partilerinin esnekliği, büyük koalisyonlar arasındaki farkları azaltır. Örneğin, Fransa'da bu toplam değişmeler oldukça zayıftır. Çoğunlukların belirsizliği bunların ölçülmesine imkân verdiği takdirde, 1928 ile 1932 arasında Sağın aşağı yukarı % 6 (toplam parlamento sandalyelerine oranla) oranında zayıflayıp Solun güçlendiği, 1923 ile 1936 arasında da Solun % 10 civarında kazanıp Sağın kaybettiği sonucuna varılabilir[1].

Üçüncü Fransız Cumhuriyetindeki partiler, istikrarlı dağılımdan çok, yavaş fakat düzenli bir sola kayma olayına örnek teşkil ederler; dolayısıyle bunları, üçüncü bir evrim tipi (yani sola kayma) içerisinde ele almak da pekâlâ mümkündür. Bunun bir şeklini daha önce incelemiştik: Eski partilerin solunda yeni partilerin doğması ve bunun, eskilerin sağa kaymalarına ve bazen de ortadan kalkmalarına ya da kendi aralarında birleşmelerine yol açması. Sola kaymanın çok çeşitli başka şekilleri de olabilir: Yeni bir parti kurulmaksızın ve eskileri ortadan kalkmaksızın,

[1] Yüzdeler, ortalama 600 milletvekili üzerinden hesaplanmıştır. Sola Komünistler, ayrılıkçı Komünistler, Sosyalistler, Radikal Sosyalistler, ayrılıkçı Sosyalistler ve «Cumhuriyetçi Sosyalistler» dahil edilmiş, bütün öteki partiler Sağ kategorisine sokulmuştur. Hesaplar bakımından zorunlu olan bu kısa tasnif, pek yaklaşık bir nitelik taşımaktadır.

bütün sağcı partilerin solcu partiler yararına zayıflaması (örneğin, 1924-1939 arasında Fransa); iki blok arasındaki genel denge muhafaza edilirken, bunlardan birinin bir iç evrim geçirmesi (örneğin, Liberallerin Muhafazakârlar, Sosyalistlerin Radikaller, Komünistlerln Sosyalistler zararına güçlenmesi; iki Dünya Savaşı ara smda İsveç ve Danimarka bu tipe yaklaşmıştır); eski bir solcu partinin yerini, daha dinamik ve daha aşırı bir solcu partinin alması (örneğin, İngiltere), en soldaki partinin, bütün diğer partiler zararına güçlenmesi (iki Dünya Savaşı arasında Norveç), vd. Sola kayma, modern siyasal partiler sisteminin kurulup gelişme döneminde «yeni tabakalar»ı iktidara getiren sosyal evrimin siyasal plandaki ifadesidir. Bu olay, Amerika Birleşik Devletleri gibi çok önemli bir istisna bir yana bırakılırsa, genel mahiyette görünmektedir. Sözü geçen istisna, şüphesiz, ondokuzuncu yüzyılla yirminci yüzyılın başlarında siyasetin, ülkenin gelişilminde ve vatandaşların günlük hayatlarında pek az etkili oluşunun ve özellikle Avrupa'daki gibi bir sınıfsal tabakalaşmaya hiç bir zaman gerçekten sahne olmayan Amerikan sosyal yapısının bir sonucudur.

Gerçek sola kayma ile görünüşteki sola kayma, birbirinden dikkatle ayırdedilmelidir. Örneğin, Fransa'daki sola kaymayı doğru olarak değerlendirebilmek için, birbirini izleyen çeşitli dönemlerde partilerin aldığı oyları sayıp, solun kazançlarıyle sağın kayıplarını saptamak yetmez. Sol partilerin büyüyüp yaş landıkça ilk dinamizmlerini yitirdiklerini, böylece sağa sürük lendiklerini de hesaba katmak gerekir. 1875 yılındaki bir «Cumhuriyetçi», 1901'de Radikallere, 1932'de Sosyalistlere, 1945'te de Komünistlere oy verirdi. Bir ölçüde bu gelişim, 1875 Cumhuriyetçisinin sola ilerleyişinin sonucu olmakla beraber, bir ölçüde de solun 1875 Cumhuriyetçiliğine doğru gerileyişinin sonucudur. Üçüncü Cumhuriyet sırasında Fransızlar, muhakkak ki sola kaymışlardır; fakat sol da, aynı şekilde Fransızlara doğru kaymış, onlarla yarı yolda buluşmuştur. Komşu raydaki trenin kuzeye doğru hareketi, garda duran trenin yolcusuna, kendisinin güneye

gitmekte olduğunu zannettirir. Bu gözlem, siyasal planda sosyal plandakinden daha geçerlidir: Sol fikirler zamanla yavanlaşırsa da, aşağı sınıfların yükselmesi devam eder. Tersine, gerçek sola kayma, görünüşteki sola koymadan daha güçlüdür. Dıştan bakınca, Amerika Birleşik Devletlerinde hiç bir sola kayma gözlemlenemez, eski partiler yerlerinde durmaktadır. Oysa içeride Demokrat parti, giderek, nisbeten ilerici bir tutuma doğru gelişmektedir. Ancak bu, inceleme konumuz olan partilerin kuvvetinde kendisini göstermez, partiler-arası rekabetle kamuoyunun gerçek bölünmeleri arasındaki ilişkiler sorununu ilgiler.

Fransız partilerinin Üçüncü Cumhuriyet zamanındaki durumlarından, üçüncü bir evrim tipinin bir örneğini çıkarmak da mümkündür. Gerçekten Radikal parti, bu dönemde hayli belirgin bir hâkimiyet eğilimi göstermiştir. Hâkimiyetten özel olarak bahsedilmeye değer. François Perroux, hâkim ulusları ve hâkim firmaları tasvir etmekle, hâkimiyet olayının ekonomideki önemini göstermiştir. Düşünce tarihi de, bir «hâkim doktrin» kavramını akla getirmektedir: Her çağda, temel zihnî çerçeveyi, genel düşünce örgütünü sağlayan bir doktrin mevcut olmuştur; öyle ki, hasımları bile, ancak bu doktrinin muhakeme metotlarını kabul etmek suretiyle, onu eleştirebilmiş ya da yıkabilmişlerdir. Örneğin, Ortaçağda Hıristiyanlık, ondokuzuncu yüzyılda Liberalizm gibi. Marx, teorisini kurarken Liberalizmden alınma kanıtlar kullanmış, Liberalizmin kendi mantığını onun aleyhine çevirmiştir; bu bakımdan Marx, Liberallerin sonuncusudur. Bugün de Marksizmin kendisi, hâkim doktrin durumuna geçme eğilimindedir; onunla ancak kendi diyalektiği çerçevesinde mücadele edilebilir. Partilerin evriminde de bazen benzer hâkimiyet olaylarına rastlanmaktadır. Her ülkede bir «hâkim parti» yoksa da, bazılarında var olduğu muhakkak gibi görünmektedir. Hâkim partiyi, çoğunluk partisiyle ya da çoğunluğa istidatlı partiyle karıştırmamak gerekir. Bir parti, tek başına parlamento sandalyelerinin yarıdan fazlasına sahip olduğu takdirde, çoğunluk partisidir. Eğer siyasal yapının gereği olarak bir parti, kurumların

normal işlemesi halinde bu duruma geçebiliyorsa, böyle bir partiye çoğunluğa istidatlı parti denir. Hâkim parti kavramı, bunlarla özdeştirilemez; bir parti, hiç bir zaman çoğunluk partisi olmadığı ve bir mucize dışında gelecekte de olmayacağı halde, hâkim parti durumuna gelebilir. Üçüncü Cumhuriyette Radikal parti, bunun bir örneğidir. Bütün partilerin çoğunluğa istidatlı ve içlerinden birinin de zorunlu olarak çoğunluğa sahip olduğu iki-parti sisteminde, hâkim partiye her zaman rastlanmaz.

Öyleyse hâkim parti nedir? Bir defa, bütün öteki partilerden daha büyük olan, hepsinin başında gelen ve uzunca bir süre rakiplerini hayli geride bırakan bir partidir. Şüphesiz, bu üstün gücün, incelenen dönemin tümü bakımından toptan ele alınması lâzımdır. Hiç değilse iki-parti sisteminde bir hâkim partinin şu ya da bu anda istisnaî olarak rakibinden geri kalması, ona bu niteliğini kaybettirmez. İki-parti sisteminde, siyasal gelişimin uzun bir dönemi boyunca çoğunluğunu koruyan bir parti, hâkim partidir. Bu partinin, genel üstünlüğünü korumakla beraber, çoğunluk sisteminin kamuoyundaki kaymaları büyütmesi yüzünden istisnaî olarak bir seçimi kaybetmesi mümkündür. Orantılı temsile ya da iki-turlu sisteme dayanan çok-parti rejiminde ise böyle bir gerileme, genellikle, hâkimiyetin sona erdiğini gösterir. Belli bir süre boyunca diğerlerinden daha güçlü olan her parti, mutlaka hâkim nitelik taşımaz; bu maddî unsurun yanında sosyolojik unsurlar da vardır. Bir parti, belli bir çağla özdeştiği; doktrinleri, fikirleri, metotları, tâbir caizse üslubu o çağınkilerle aynı olduğu takdirde, hâkim partidir. Birçok Fransızlar ve birçok Cumhuriyetçiler Radikal olmadıkları halde, Fransa «Radikal Cumhuriyet» adıyla anılırdı; fakat Radikal parti, tarihinin belli bir döneminde gerçekten Üçüncü Cumhuriyeti kendinde tecessüm ettirmişti. Acaba Radikal parti mi çağına kendi hayaline uygun bir biçim vermiştir, yoksa o çağ mı Radikal partiyi bir şekle sokmuştur? Gerçi bu soruyu cevaplandırmak mümkün değildir, ama ikisi arasındaki benzerlikten şüphe edilemez. Bugün İskandinav devletleri Sosyalist partileriyle özdeştirildikleri gibi, İngiltere de

ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Liberal partiyle özdeştirilmiştir. Hâkimiyet, kuvvetten çok nüfuzla ilgili bir olaydır; aynı zamanda inançla da ilgisi vardır. Hâkim parti, kamuoyunun hâkimiyetine *inandığı* partidir. Bu inancı, yöneticilerin meşruluğunu tayin eden inançla karşılaştırabiliriz; bunlar birbirinden ayrı şeyler olmakla beraber, aralarında yakın bir ilişki mevcuttur. Hâkim partinin düşmanları bile, ona oylarını vermeyen vatandaşlar bile, onun üstün durumunu ve nüfuzunu teslim ederler; bu durumu, üzüntüyle de olsa, kabullenirler.

Aslında hâkimiyet, partilerin evriminde başlı başına bir tip değil, diğer tiplerin alabileceği bir biçimdir. Hâkimiyet, aslî şekillerini bir parça değiştirmek şartıyle, yer değiştirme, istikrar ve sola kayma tipleriyle bir arada bulunabilir. İki-parti sisteminde hâkimiyet, sarkaç hareketini yavaşlatır; iktidar her seçimde el değiştirecek yerde, uzun süreli bir yer değiştirme görülür; aradaki dönemlerde de nisbî bir istikrar hüküm sürer. Gerçekte, yaygın kanaate rağmen, bu çeşit bir yavaş yer değiştirme, çoğunluğun

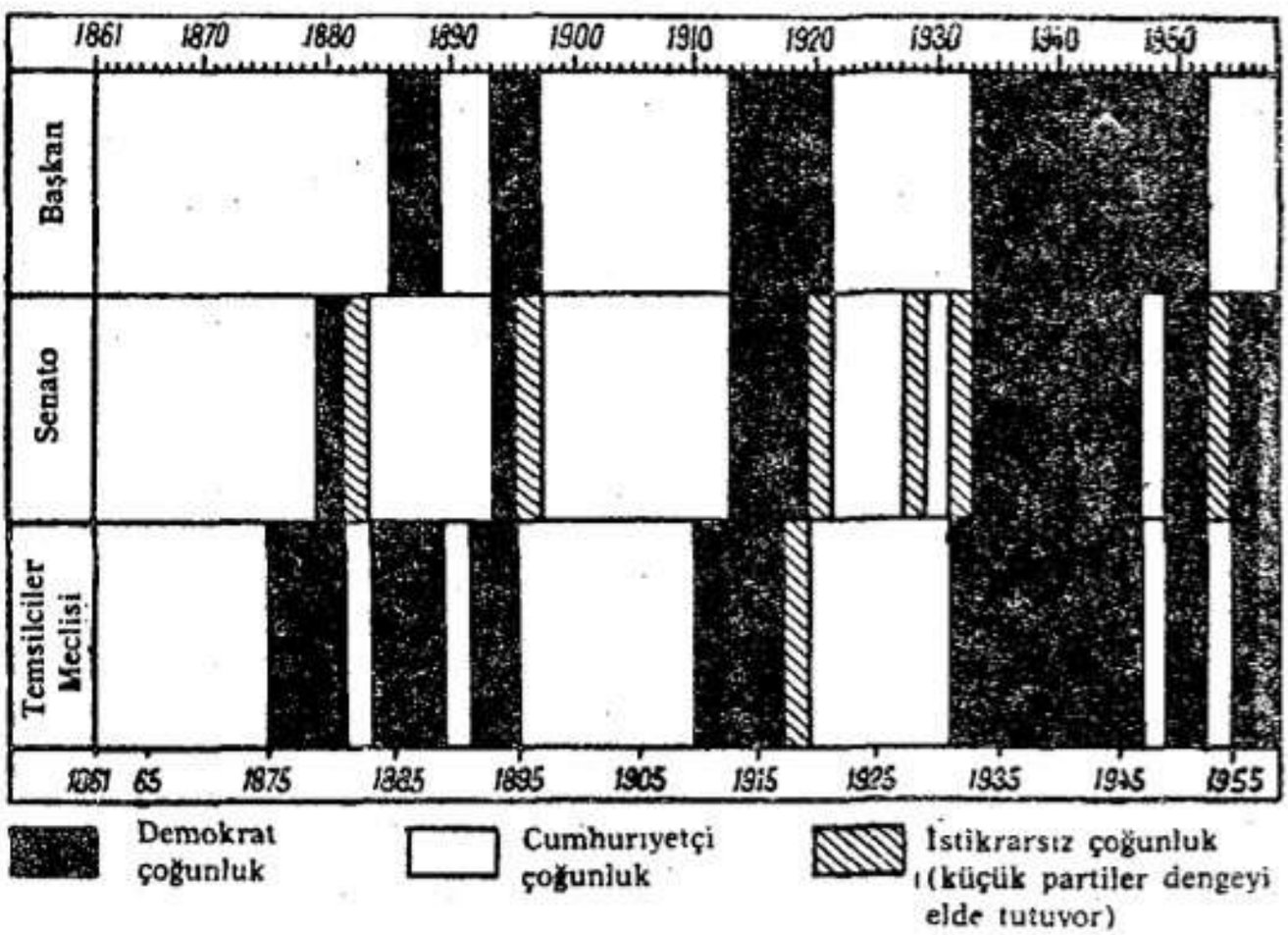

Şekil 36. A. B. D.'de iktidar yer değiştirmesi, 1861-1958.

her seçimde değişmesinden çok daha sık görülmektedir. Örneğin, ondokuzuncu yüzyılda Büyük Britanya, önce 1832'ye kadar hemen hemen kesintisiz bir Tory hâkimiyeti geçirmiş, daha sonra da 1886'ya kadar sadece üç defa (yahut 54 yıl içinde 18 yıl süreyle) kesintiye uğrayan bir Whig hâkimiyetine sahne olmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinde, Lincoln'ün seçilmesinden Roosevelt'in seçilmesine kadar, Cumhuriyetçilere hâkim parti gözüyle bakılabilir; 72 yıllık bir dönem (1861-1933) içerisinde Demokratlar, Başkanlığa ancak 16 yıl, Senato çoğunluğuna ancak 10 yıl, Temsilciler Meclisi çoğunluğuna da 22 yıl sahip olabilmişlerdir. Demokratlar, sadece 6 yıl için Başkanlığı ve her iki meclis çoğunluğunu ellerinde toplamışlardır (1893-1895 ve 1913-1917); Cumhuriyetçilerde bu, 38 yıldır. Cumhuriyetçiler, 1861'den 1875'e, 1897'den 1911'e ve 1921'den 1930'a kadar tam bir hâkimiyete sahip olmuşlardır; sadece 1875-1897 dönemi (1914 Savaşı ve Wilson dönemi bir yana bırakılırsa) nisbî bir yer değiştirme durumu göstermektedir. 1933'ten sonra ise Amerika, bir Demokrat parti hâkimiyeti dönemine girmişti. Demokratlar, Başkanlığı kesintisiz olarak ellerinde tutmuşlar, Senato ve Temsilciler Meclisi çoğunluğunu da ancak iki yıllık kısa bir süre için (1947-1949) kaybetmişlerdir. Eisenhower'in partili olmaktan çok kişisel nitelik taşıyan Başkanlığı, bu temel eğilimi değiştirmişe benzememektedir (Şekil 36). Belçika'da 1855-1857 yılları hariç olmak üzere, 1848'den 1870'e kadar Liberal parti hâkim durumdaydı; 1884'te, genel oya ve orantılı temsile rağmen 1914'e kadar süren bir Katolik hâkimiyeti kuruldu (Şekil 34).

Fransa'da Radikal partinin hâkimiyeti, 1905 sıralarında doğdu ve 1940'a kadar devam etti; Radikallerin sağ kanadı, muhafazakâr hükümetler üzerinde, hatta Ulusal Blok günlerinde bile, daima belli ölçüde etkili oldu. Bu hâkimiyet, yukarıda tasvir etmiş olduğumuz genel istikrarın güçlenmesine yardım etti. Aynı şey, İsviçre'de Radikal partinin 1874'te başlayan hâkimiyeti hakkında da söylenebilir; bu parti, 1919'a kadar çoğunluğu kaybetmemiştir. Nihayet, İskandinav ülkelerinde Sosyalist partilerin

hâkim duruma yükselmeleri, genel bir sola kayışa yol açmış ve sola kayma olayıyla düşümdeşmiştir. Norveç'te bu ikili hareket, oldukça belirgin bir nitelik almıştır: 1927'den itibaren bütün diğer büyük partiler, sadece Sosyalist partinin yararına olmak üzere sandalye kaybetmişler; böylece bu parti, merkezden ve sağdan gelen oyları sol kutupta toplamıştır. Sosyalist parti, 1930'dan sonra yükselmeye devam etmiş, 1945'te salt çoğunluğu sağlamış ve 1949' da bunu korumuştur. İsveç ve Danimarka'daki evrim, bu kadar belirgin değildir. Bu ülkelerde sola kayış, daha örtülü bir biçim almıştır: İsveç'te 1944'e kadar Çiftçiler Muhafazakârlar zararına, Sosyalistler Radikaller zararına ve genellikle bu ikinci grup birinci grup zararına olarak güçlenmiştir; Danimarka'da Muhafazakârlar istikrarlı durumda kalmışlarsa da, Çiftçi Sol ve Radikaller zayıflamış, Sosyalistler ise güçlenmişlerdir. Burada hâkimiyet olayı da o kadar açık değildir. İsveç'te Sosyal Demokratlar, ancak bir defa (1944'te) çoğunluk elde etmişler, Danimarka'da ise hiç edememişlerdir. Her iki ülkede savaş-sonrası seçimleri, Danimarka'da Solu ve İsveç'te Libarelleri yeniden canlandırmak suretiyle, güçler dengesini değiştirmiş ve Sosyalist partiyi zayıflatmıştır (Şekil 37).

Hâkimiyet, ister yer değiştirmeyle, ister istikrarlı dağılımla ya da sola kayışla birlikte bulunsun, açıkça istikrar sağlayıcı bir etki yapar. Sarkaç hareketinin ritmini yavaşlatır; sola kayışın şiddetini hafifletir. Çünkü hâkim parti, çoğunluğa istidatlı partilerinkine benzer bir tutum takınır; devamlı olarak hükümet sorumluluklarının yüklenilmesi, bu partinin demagojisini ve yenilik ihtiyacını kısıtlar. Solcu bir parti hâkim duruma geçtiği zaman, devrimci dilekleri körlenir; görünüşteki sola kayma güçlendiği halde, gerçek sola kayma zayıflar. Hâkimiyet, bir yandan istikrar getirirken, öte yandan siyasal hayatı yavanlaştırır. Hâkim parti iktidarda yıpranır, canlılığını kaybeder, damar sertleşmesine uğrar. Böylece, Hatschek'in iddiasına dönecek olursak, her hâkimiyet olayının kendi yıkıntısının tohumlarını kendi içinde taşıdığını gösterebiliriz. Bununla birlikte hâkimiyet, genel olarak

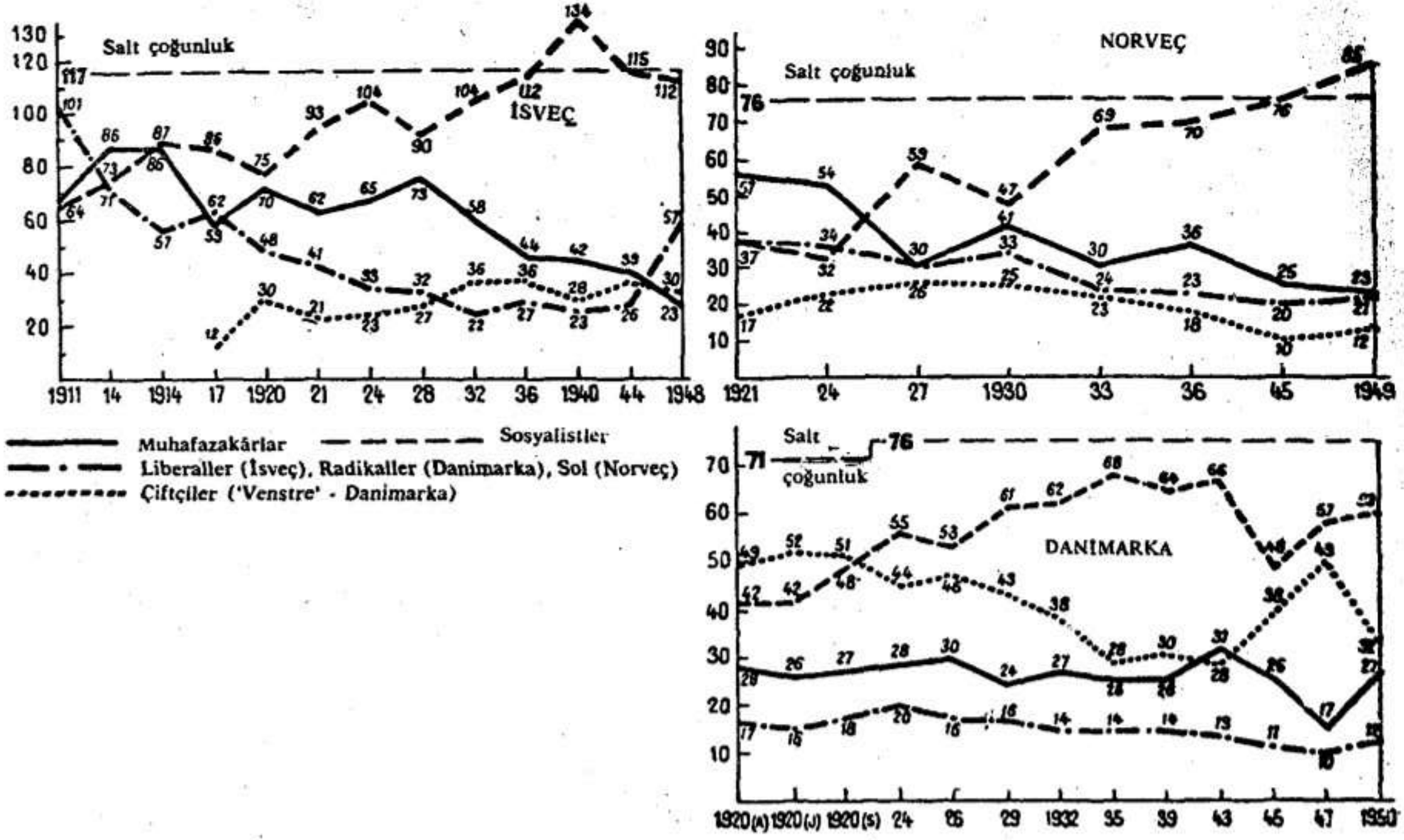

Şekil 37. İskandinavya'da Sosyalist Partilerin İktidara Gelişi.

ve özellikle çok-parti sisteminde mutlu sonuçlar doğurur.Hâkim parti, ister istisnaî hallerde tek başına çoğunluğu sağlasın, ister bir kaolisyonun merkezini teşkil etsin, ister müttefiklerin desteğiyle türdeş bir azınlık hükümeti kursun, hâkimiyet olayı, bu partinin etrafında nisbeten sağlam bir çoğunluk teşkiline imkân verir. Bu konuda, Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde Radikal partinin ve şimdiki İskandinav Sosyalist partilerinin oynadıkları rolü incelemek, Radikal partinin merkezde, Sosyalistlerin ise solda bulunuşunun aralarında yarattığı büyük farka rağmen, ilginç olur. Özellikle, basit bir işgüder hükümetin ötesinde sağlam bir azınlık hükümetini ancak bir hâkim partinin kurabileceği anlaşılmaktadır; bu uygulamaya İskandinavya'da hayli sık rastlanmaktadır.

Normal Evrim ve Ani Değişimler. Demin tanımlamış olduğumuz tipler, belli bir dönem boyunca parti sisteminin bütününü ilgilendirmektedir. Ancak tarihsel gözlemler, bazen dengenin ansızın değiştiğini gösterir; yani bir dönemden diğerine geçiş, bir evrimden çok, bir kopma niteliğini alır. Bu çeşit değişimler, bazen iç ya da dış bir siyasal olayın sonucudur. 1933'te Amerika Birleşik Devletlerinde Cumhuriyetçilerin hâkimiyetinin sona erip Demokratların hâkimiyetinin başlaması, büyük ekonomik buhranın ve Amerikan «Yeni Ekonomik Siyaset»inin sonucudur; Belçika'da 1914 Savaşından sonra partilerin yeniden gruplaşmaları, Katolik hâkimiyetinin sona ermesine ve Sosyalist partinin yükselmesine yol açmıştır. Genellikle, bir parti sisteminde meydana gelen tam değişimler, seçim reformlarının ya da parti taktiklerindeki değişikliklerin sonucudur. Örneğin, 1868'de Hollanda'da ittifakların tersine dönmesi, o ana kadar hüküm süren nisbî istikrarı bozarak, Liberal partinin hâkimiyeti yönünde bir eğilim yaratmıştır; 1896 tarihli seçim kanunu buna son vererek yeni bir denge meydana getirmiş, ancak bu denge de 1918'deki orantılı temsille bozulmuştur. Orantılı temsil, uygulandığı bütün ülkelerde partilerin karşılıklı güçlerinde derin değişiklikler yaratmıştır. İsviçre'de, Belçika'da, İskandinav ülkelerinde, Fransa'da parti-

lerin ard arda gelen seçimlerdeki parlamenter güçlerini gösteren diyagramlar, orantılı temsilden önce ve sonra tameman farklı biçimler almaktadır. Seçim sisteminin bu alandaki etkisi, yabana atılamayacak ölçüdedir. Partilerin karşılıklı güçleri, sadece kamuoyuna değil, aynı zamanda onun ifade ediliş yöntemine de bağlıdır. Bu olayın, siyasal rejimin mahiyeti üzerindeki temelli etkilerini daha aşağıda değerlendireceğiz.

Parti sistemlerinde genellikle bir evrim tipinin yerine bir başkasını geçiren bu gibi toptan değişimlerin yanısıra, genel evrim tipini değiştirmeyen ve tek bir partiye özgü kalan özgül değişikliklere de rastlanır. Burada bir dönem değişikliği değil, bir partinin aynı dönem içindeki ani bir sapması söz konusudur: Örneğin, Almanya'da 1930'dan sonra Nasyonal Sosyalizmin hızla yükselişi; Belçika'da 1936'da Kralcılığın ansızın güçlenip sonra gene ansızın sönüşü. Burada, seçim sistemiyle oynayarak kamuoyunun ifade şeklinin değiştirilmesi söz konusu değildir; değişen, kamuoyunun kendisidir. Kamuoyu, âdeta, ani bir öfke parlayışı, bir heyecan sarsıntısı gösterir. Genellikle bu öfke ve heyecan belirtileri, çok küçük bir azınlığa inhisar eder; büyük partilerdeki ufak tefek değişimlerle küçük partilerin gelip geçici başarıları,bunların sonucudur. Bazen de bu olaylar, salgın bir hastalık gibi ansızın yaygınlaşırlar. Ancak kamuoyundaki bu olağanüstü değişimlerin partilerin kuvveti üzerindeki etkisi, çok çeşitli biçimler alabilir. Burada seçim sisteminin etkisi, en önemli faktördür; kamuoyundaki değişimlerle seçim sisteminin etkisi birleşerek, şu ya da bu tipte bir evrime vücut verir. Şunu önemle belirtmek gerekir ki, kamuoyunda normal bir evrimin ya da istisnaî değişimlerin söz konusu oluşuna göre, seçim sisteminin etkisi de, çok farklı biçimler alır. Bir seçim sisteminin, kamuoyundaki değişimleri siyasal partilerin kuvvetindeki değişimlere çevirme yeteneğine duyarlık adını verecek olursak, şu sonuç ortaya çıkar: Seçim sisteminin, kamuoyunun normal değişimleri karşısındaki duyarlığı ile, coşkusal akımlar karşısındaki duyarlığı aynı değildir. Bir seçim sistemi, bunlardan ilkine karşı duyarsız, ikincisine karşı çok duyarlı

olabilir; bu durumda söz konusu seçim sistemi, hem istikrarlı dağılım, hem de çok sayıda ani değişimler yönünde bir eğilim yaratır. Öte yandan başka bir sistem, kamuoyundaki normal değişimleri abartmak suretiyle yer değiştirmeyi ve farklılaşmayı teşvik ederken, aynı zamanda kamuoyunun ani değişimlerini iyice sınırlandırıp istikrar sağlayıcı bir etki de gösterebilir. Şu hal e, siyasal partilerin kuvvetlerindeki değişimlerin anlaşılabilmesi için, çeşitli seçim sistemlerinin kamuoyu değişimleri karşısındaki duyarlıklarını sistemli bir çözümlemeye tabi tutmak zorunludur.

Bunu, aşağıdaki üç formülle kısaca ifade etmek mümkündür: (1) Orantılı temsil, kamuoyunun normal evrimine karşı duyarsız, ani değişimlerine karşı (bunlar, geçici ve zayıf bile olsalar) çok duyarlıdır; (2) Tek-turlu çoğunluk sistemi, normal evrime karşı çok duyarlı, fakat ani değişimlere karşı (güçlü ve sürekli nitelikte olmadıkları takdirde) duyarsızdır; (3) İki-turlu çoğunluk sistemi, gerek kamuoyunun normal evrimine, gerek ani değişimlerine karşı nisbeten duyarsızdır. Her zaman olduğu gibi bu formüller, sadece başka faktörlerin etkisiyle çok değişebilecek olan, genel mahiyetteki temel eğilimleri gösterirler; dolayısıyle bunların birçok istisnaları vardır.

Orantılı temsilin, normal kamuoyu değişimleri karşısındaki istikrar sağlayıcı etkisini yukarıda incelemiştik. Kamuoyundaki normal hareketler, mahiyetleri icabı hafif olduğundan, bunları ancak büyütücü ölçü aletlerinin yardımıyle tam olarak farkedebiliriz; tıpkı duyularımızın algılayamayacağı yer sarsıntılarını sismografla farketmemiz gibi... Orantılı temsil, oy dağılımını, değişimleri abartmaksızın olduğu gibi sandalye dağılımına yansıtmak suretiyle, partilerin durumunun billurlaşmasına yol açar. Ancak orantılı temsilin normal kamuoyu değişimleri karşısındaki bu duyarsızlığı, her zaman istikrarlı bir dağılım ve tam bir durgunluk yaratmaz; orantılı temsil, hâkimiyet olayıyla da bir arada bulunabilir. Aynı yönde olarak her seçimde meydana gelen hafif oy kaymaları, sürekli ve düzenli olmaları şartıyle, neticede çok

belirgin hareketlere vücut verir. İskandinav Sosyalist partilerinin 1919'dan sonraki yükselme eğilimleri, bunun tipik örneğidir; üstelik, seçim sisteminin bu gelişimi güçlendirdiğini mi, yoksa sınırlandırdığını mı söylemek güçtür. Bir bakıma orantılı temsil İskandinav Sosyalistlerinin salt çoğunluğu sağladıkları anı geciktirmek suretiyle, bu yükselişi frenlemiş gibi görünmektedir; İsveç ve Norveç'te bu partiler, tek-turlu çoğunluk sistemiyle aynı duruma çok daha çabuk gelirlerdi; keza Danimarka'da orantılı temsille şimdiye kadar sağlayamadıkları salt çoğunluğu, böyle bir sistemle elde edebilirlerdi. Öte yandan seçim sisteminin, diğer partilerin zayıflamasına sürekli bir nitelik vermek suretiyle (çoğunluk sisteminde bu zayıflama daha küçük ölçüde olurdu) sözü geçen partilerin hâkimiyetini kuvvetlendirmiş olduğu da düşünülebilir. Görülüyor ki, orantılı temsilin istikrar sağlayıcı etkisi hakkında yukarıda verdiğimiz formülleri yumuşatmamız gerekir: Çok uzun bir dönem içinde orantılı temsil, kamuoyunun normal hareketlerini, hafifletecek yerde, abartabilir. Fakat bir yandan da bunları, gerek yükseliş gerek gerileyiş safhalarında frenler.

Ani değişimler karşısında ise, ister gelip geçici coşkusal sürüklenmeler, ister derin ve sürekli akımlar söz konusu olsun, orantılı temsilin duyarlığı çok fazladır. Bu, onun normal değişimler karşısındaki duyarsızlığıyle garip bir tezat meydana getirir. Oysa her iki olgu, orantılı temsilin «pasif» mahiyetinden doğan aynı mekanizma ile açıklanabilir. Orantılı temsil, seçmen kütlesindeki değişimleri, ne büyütüp ne küçülterek olduğu gibi kaydeder. İşte bu sistemin, gerek mahiyetleri icabı hafif olan alışılmış değişimler karşısındaki duyarsızlığı (bu durumda orantılı temsilin istikrarı, kamuoyunun doğal istikrarını yansıtmaktadır), gerekse coşkusal nitelikleri dolayısıyle genellikle daha güçlü olan ani hareketler karşısındaki büyük duyarlığı, bundan ileri gelmektedir. Geleneksel büyük partilerin sandalye sayısının 1919'la 1939 arasında pek az değişmiş olduğu Belçika, orantılı sistemin geçici coşkular karşısındaki duyarlığının en belirgin örneğidir; 1936'da Kralcılar,

202 sandalyeden 21'ini kazanmak suretiyle olağanüstü bir başarı sağlamışlar (oysa 1932'de hiç sandalyeleri yoktu), bunu da 1939' daki ani bir sönüş (4 sandalye) izlemiştir. Fransa'da 1951'de R.P.F.'in, 1956 da da Poujad'çıların ani yükselişleri, aynı derecede belirgindir. Faşizmin 1930'larda bütün Avrupa'da kaydettiği gelişmenin, seçim planında yalmz barışsever Kuzey demokrasilerinde (Belçika, Hollanda, İskandinav ulusları) kendini göstermiş olması ilginç değil midir? Oysa bu ülkelerde Faşizm, Fransa'dakinden çok daha güçsüz görünüyordu. Ancak bunlarda orantılı temsil, Fransa'da ise çoğunluk sistemi yürürlükteydi. Aynı şekilde Kurtuluşun ertesinde Komünizmin kaydettiği gelişme, çoğunluk sistemine sahip Anglo-Sakson ülkelerinde değil, sadece orantılı sistemi uygulayan Kıta Avrupası ülkelerinde partinin büyük ölçüde güçlenmesine yol açmıştır. Gerçi, İsveç hariç tutulursa, yalnız bu ikinci gruptaki ülkeler Nazi işgaline uğramış ve bu da, yurtsever mukavemetçilerin (*maquis*) faaliyetleri ve yeraltı mücadelesi dolayısıyle Komünizmin gelişmesini teşvik etmiştir. Bununla birlikte eğer İngiltere'de orantılı temsil yürürlükte olsaydı, Komünist partisi 1945 seçimlerinde muhakkak ki ikiden fazla milletvekili çıkaracaktı. Daha derin ve daha sürekli nitelikteki ani değişimlerin incelenmesi de, aynı derecede inandırıcı sonuçlar vermektedir. 1919'la 1933 arasında Komünizmin gelişmesi, Almanya'da orantılı temsil tarafından teşvikedildiği halde, Fransa'da çoğunluk sistemi tarafından kesinlikle frenlenmiştir. Almanya'da çoğunluk sistemi yürürlükte kalmış olsaydı, Nazizmin gelişmesi, muhtemelen çok daha yavaş ve çok daha sınırlı ölçüde olacaktı; Alman İmparatorluğunun ani değişimler karşısındaki *nisbî duyarsızlığı*, Weimar Cumhuriyetinin aşırı duyarlığıyle açık bir tezat meydana getirmektedir (Şekil 38). Aynı şekilde 1945-1946'da Fransa'da M.R.P.'nin gösterdiği, gelişme de çok anlamlıdır; bir çoğunluk sistemi içerisinde bu gelişme, hiç bir zaman benzer bir ölçüye ulaşamazdı.

Bundan başka, geçici değişimlerle derin ve sürekli değişimleri birbirinden ayırmak da son derece güçtür; çünkü özellikle

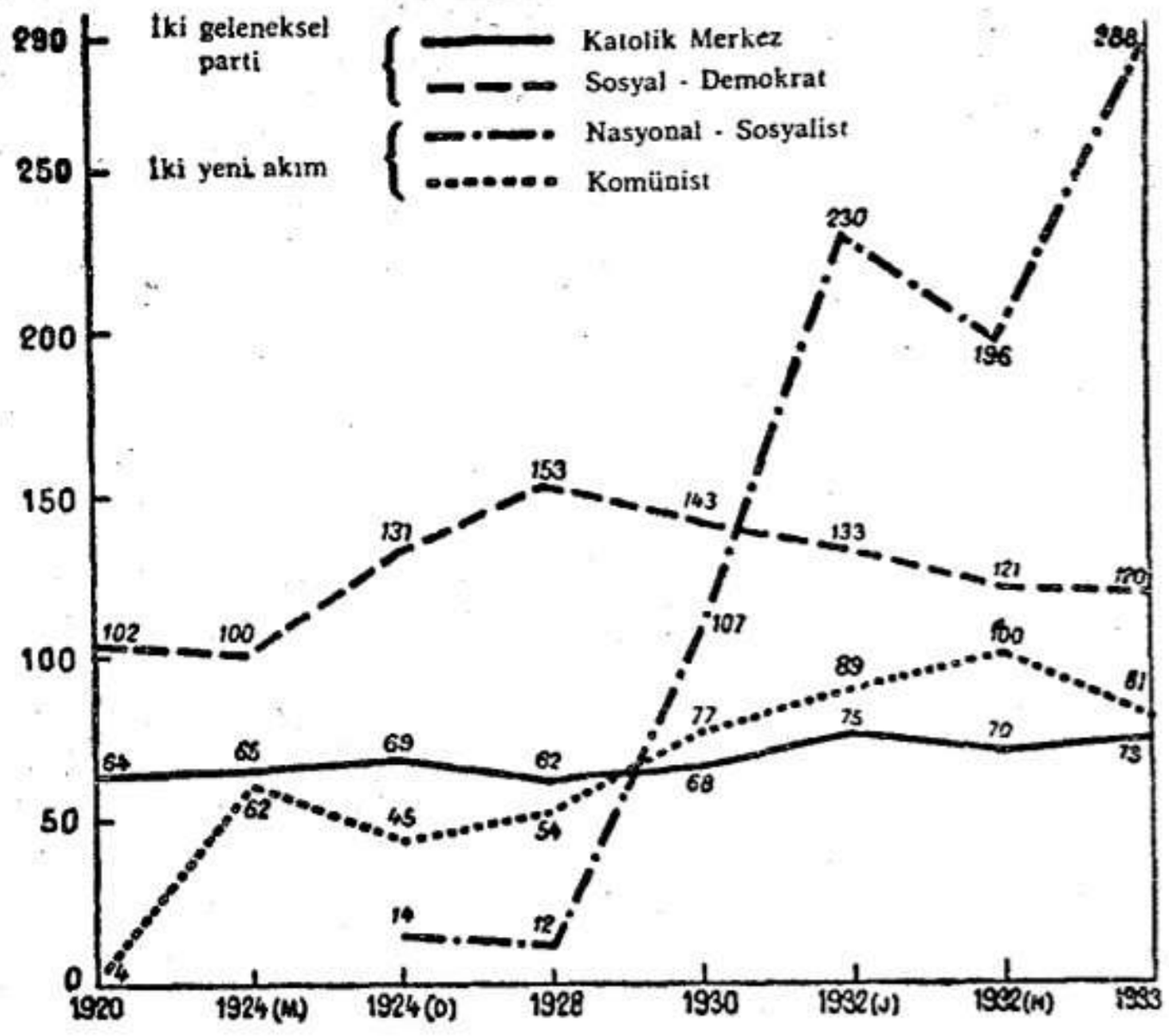

Şekil 38. Almanya'da orantılı temsil ve partiler, 1920-33: geleneksel partilerin istikrarı; yeni akımların istikrarsızlığı.

orantılı temsil, geçici bir değişimi, yeter derecede büyük olması şartıyle, sürekli bir değişime dönüştürme eğilimindedir. 1945 ve 1951 arasındaki Fransız Komünist partisi örneği, bu noktadan özel surette incelenmeye değer. Partiyi, 1936'daki % 15'lik seçmen kütlesinden (ki, bu seçimler de parti bakımından kayda değer bir başarı teşkil etmişti; 1938 ya da 1939'da olsa, bu orana ulaşılamayacaktı) 1945'te % 25'e, 1946'da da % 28'den fazlaya yükselten ani gelişimde iki faktörü ayırdetmek mümkündür: Biri, kamuoyundaki derin ve gerçek bir evrimin ifadesi olan sürekli faktörler; diğeri, Kurtuluşun koşullarından doğan tamamen geçici mahiyetteki faktörler. Mukavemet hareketindeki faaliyetler,

şehitlerin hâtırası, vatansever propaganda, General de Gaulle'ün desteği, zorla ele geçirilen mevkiler, hükümetin nüfuzu... Şüphesiz bütün bu unsurlar, Komünistlerin 1945-1946'daki başarısında hayatî bir rol oynamıştır. Komünist etkisinin en yaygın olduğu kırsal illerin, Mukavemet hareketinin haritasıyle tıpatıp çakıştığı, önemle belirtilmiştir. Buna karşılık 1944 sonunda, yani Kurtuluştan dört ay sonra, partinin üye sayısının, savaş-öncesi yıllarındakinden pek az fazla olduğu çoğu zaman unutulmaktadır; üye sayısındaki büyük artış, 1945'te vuku bulmuş ve partinin hükümetten çıkarılışından sonra 1947'den itibaren bir gerileme başlamıştır[1]; 1946 ile 1949 arasında parti, üyelerinin hemen hemen % 25'ini kaybetmiştir. Komünistlerin seçim güçlerinde ise, bu derece ani bir azalma pek mümkün gibi görünmemektedir. Partinin 1945-1946'daki muazzam gelişimi, Sosyalistleri zorunlu olarak sağa itmiştir; Sosyalistler, Komünist partisi lehine kendilerini terkeden işçi seçmenlerinin yerini orta-sınıflarla doldurmaya çalışmışlardır. Bu alt-yapı değişimi de, partinin siyaseti üzerinde etkili olmuştur. Üstelik Komünistlerin yalnız bırakılmaları, Sosyalist partiyi merkez hükümetlerini desteklemeye zorlamış ve, bu da, sözü geçen gelişmeyi hızlandırmıştır. 1945'te özel koşullar dolayısıyle Komünist partisine geçen birçok seçmen, başka hiç bir partiyi menfaatlerini savunabilecek güçte görmediklerinden, 1951'de de ona sadık kalmışlardır. Şu halde orantılı temsilin önemli ani değişimler karşısındaki duyarlığı, sadece bir tek yönde kendisini gösterir denilebilir. Bu sistem, yükselmeyi teşvik etmekte, fakat sonradan bunu müstakarlaştırarak gerilemeyi frenlemektedir. Böylece orantılı temsil, gelip geçici coşkuları, yeter derecede şiddetli olmaları şartıyle, billurlaştırmaktadır.

İki-türlu çoğunluk sistemi, coşkusal hareketlerin ve ani değişimlerin kendilerini göstermesine engel olduğu için, böyle bir billurlaşmaya imkân vermez; kamuoyunun normal değişimleri karşısında da, orantılı temsil kadar duyarsız olmamakla be-

[1] Kşz. Şekil 11,

raber, aşağı yukarı benzer bir rol oynar. Fransa, bu son hususun oldukça açık bir örneğini teşkil eder. Her seçimi ayrı ayrı incelediğimiz takdirde, daima ikinci turun, birincisinde görülen kamuoyu değişimlerini hafiflettiğini ortaya koyarız. 1919-1924 dönemiyle 1928-1936 dönemi karşılaştırıldığında, bu dönemlerden ilkindeki seçmen kütlesi değişimlerinin ikincisindekinden çok daha önemli olmadığı, fakat birinci durumda tek-turlu sistem dolayısıyle bunların parlamento planında çok belirgin çoğunluk değişimlerine dönüştüğü, ikinci durumda ise, iki-turlu sistem yüzünden çoğunluk değişmelerinin çok daha belirsiz olduğu görülür. İstikrarlılaştırma süreci, bir yandan ittifakların, bir yandan da merkez partisinin oynadığı tampon rolünün sonucudur; dolayısıyle bu sürecin etkinliği, ittifakların sıkılığına ve merkez partisinin taktiğine bağlıdır. Eğer çok sıkı seçim ittifakları, Fransız Radikal partisinin yaptığı gibi, seçim çevresine göre sağla sol arasında bir tahtaravalli oyunu oynamayı engellerse, o zaman iki-parti sistemine çok yakın bir durum ortaya çıkar; yani her ittifak içindeki kamuoyu değişimleri gene hafiflerse de, iki ittifak arasındaki oy dağılımı, iki-parti sisteminde olduğu gibi, seçim sistemi tarafından abartılır. Örneğin, 1880'le 1913 arasında Hollanda'da her seçim koalisyonundaki partilerin oylarım toplayacak olursak, tıpkı iki-parti sistemininkine benzer, testere dişli bir diyagram elde ederiz. İki-turlu sistemin ani değişimler karşısındaki istikrarlılaştırıcı etkisi de, aynı nüansları gösterir. Değişim, mevcut bir partinin ansızın büyümesi şeklinde olduğu takdirde, sistemin bunu hafiflettiğini ya da abarttığını söylemek çok güçtür; her şey, partinin koalisyonlar içindeki durumuna bağlıdır. Eğer parti, değişimden önce de ilk sırada idiyse ve özellikle müttefiklerinden biri zararına gelişme gösteriyorsa, seçim sistemi daha çok bu gelişmeyi hafifletici yönde etki yapacaktır; çünkü koalisyonun toplam oy sayısı, aynı oranda artacak değildir. Partinin gelişmesi rakip koalisyon aleyhine olduğu takdirde dahi, değişim yavaşlatılmış olur; çünkü o partinin kazancı, bütün müttefik partilere dağılır. 1936'da Sosyalistler, oylarını iki katma çıkaran

Komünistler lehindeki bu değişimden kısmen yararlanmışlar ve 1932'dekinden 27.000 oy az almalarına rağmen, 20 fazla sandalye elde etmişlerdir. Buna karşılık, değişimden yararlanan parti, bir ittifak içerisinde ikinci ya da üçüncü durumda bulunuyorsa, değişim bu partiyi birinci duruma geçirebilir; böyle bir halde sözü geçen partinin adayları, ikinci turda yarışa devam ederler ve diğer koalisyon ortakları lehine çekilecek yerde, onların feragatlarından yararlanırlar. Müttefiklerin karşılıklı durumları bölgeden bölgeye değiştiğine ve ani değişimler de ülkenin her yerinde aynı ölçüde olmadığına göre, bu konuda kesin bir sonuca varmak mümkün değildir.

Değişim yeni bir partinin doğuşuna yol açtığı takdirde, ikinci turun istikrarlılaştırıcı etkisi çok daha belirgin gibi görünür. Bu sistemde seçmen karşısına çıkmak isteyen her parti, kendisini şu dilem içerisinde bulur: Ya tek başına yarışıp rakip koalisyonlar arasında ezilmek, ya da bunlardan birine katılıp bağımsızlığından ve orijinalliğinden büyük ölçüde fedakârlıkta bulunmak ve sandalyelerin dağılımında avantaj sağlayamamak; çünkü yeni bir aday, genellikle eskilerden daha az oy alır ve dolayısıyle ikinci turda yarışa devam etme şansı pek yüksek olmaz. Eğer ikinci tur, tek isim sistemiyle yani kişisel seçim fiyeflerinin doğuşunu teşvik eden dar seçim bölgeleriyle birlikte bulunuyorsa, sistemin duyarsızlığı zirvesine ulaşır; yani parti, başarı şansına sahip olabilmek için, yıllanmış adaylarla mücadeleyi kabullenmek zorunda kalır. Bu dilemden kurtulabilmek için de, çok sayıda seçim çevresinde komşu adayların kendi lehine olarak ikinci turdan çekilmelerini sağlamaya yetecek oyu ilk turda elde etmesi gerekir. Bu hipotez nadiren gerçekleşeceği gibi, gerçekleşse bile yeni partiye mensup milletvekillerinin aldıkları oyların karışık mahiyeti, bunların yenilik heveslerini körleştirir ve böylece değişimin şiddetini azaltır. Ancak Fransa'da sağın bölünmüş olması, böyle bir durumu daha az ihtimal dışı kılmakta ve her türlü Bonapartist harekete bir miktar şans vermektedir. Nitekim güvenilir gözlemciler, eğer 1940'ta seçimler yapılmış olsaydı, Fransız İlerici par-

tisinin (P.S.F.) yüze yakın sandalye kazanabileceğini ileri sürmektedirler; bununla birlikte ittifak zorunluluğunun, orijinallikten fedakârlığı gerektireceği her zaman için doğrudur.

Fransa, ikinci turun bu tutucu niteliğine iyi bir örnektir. Örneğin, 1928'le 1939 arasında Komünist partisinin gelişimini ele alalım (Şekil 39). Birinci safhada (1928-1936) parti, savaşa tek başına girmiş, hatta ikinci turda adaylarını çekmeyi daha reddetmiştir;

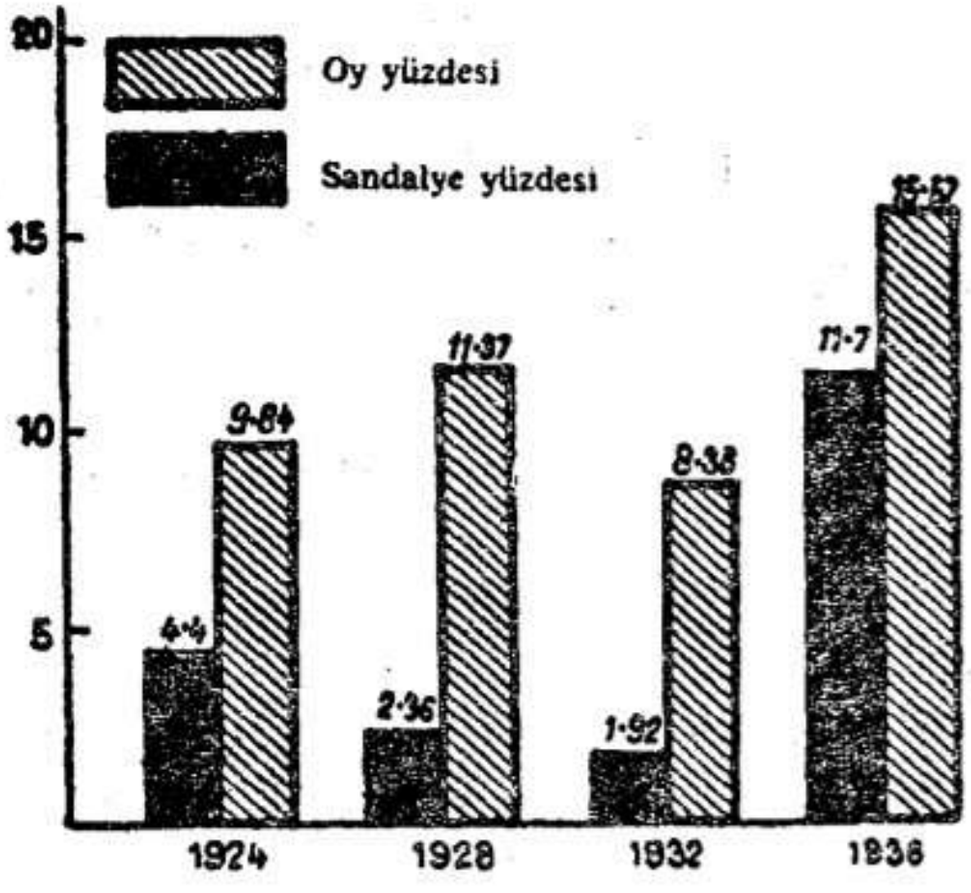

Şekil 39. Fransa'da 1939'dan önce Komünist Partisinin Parlamentoda temsili.

böylece bütün saflığını ve orijinalliğini korumuşsa da, ezilmekten kurtulamamıştır (1928'de birinci turdaki 1.063.943 oyuyla ancak 14 sandalye elde etmiştir; oysa Sosyalistler, 1.698.084 oyla 99 sandalye sağlamışlardır). Komünist partisi, 1936'da Halk Cephesine katılmıştır; bu, partinin 72 sandalye kazanmasına imkân vermiş olmakla beraber, açık bir «burjuvalaşma» ve geleneksel partilere benzeme (hiç değilse dıştan) safhasının da ifadesi olmuştur. Öte yandan, *Action Française* gibi dinamik akımların, parlamentoda temsil sağlama yeteneğinden tamamen yoksun

oldukları görülmektedir. Benzer şekilde, Fransız Sosyalist partisinin kaderi de, üzerinde düşünülmeye değer bir konu teşkil etmektedir; seçim planında daima «burjuva partiler»le işbirliğinde bulunma zorunluluğu, partinin kendine özgü karakterlerini sürekli olarak zayıflatma ve onu havası ve uğraşları bakımından burjuva partilerine benzetme eğilimi doğurmuştur; Fransız Sosyalizminin yavanlaşmasında seçim sisteminin büyük sorumluluğu olduğu şüphesizdir. Kısacası ikinci tur, özü itibariyle tutucudur. Kamuoyu değişimleri yüzeysel ve geçici oldukları takdirde, iki-turlu sistem bunları otomatikman elimine eder; derin ve sürekli oldukları takdirde ise, bir yandan bunların parlamentoda temsil olunmalarını frenler, bir yandan da orjinal yanlarını törpüleyerek geleneksel partilerle ittifak yapmalarını teşvik eder. Partilerin gitgide dinamizimlerini kaybetmeleri, şüphesiz, genel bir olgudur; fakat iki-turlu sistem, bunu hızlandırma eğilimindedir.

Tek-turlu çoğunluk sistemi, ani değişimler bakımından benzer sonuçlar verirse de, kamuoyunun ağır ve normal değişimleri bakımından farklı sonuçlara yol açar. Pasif bir seçim usulü olan orantılı temsilin aksine, tek-turlu çoğunluk sistemi, ani değişimleri sınırlandırıp normal değişimleri büyüten en aktif bir usul teşkil eder. Yukarıda görmüş olduğumuz gibi, böyle bir sistemde normal kamuoyu değişimleri, genellikle yer değiştirme biçimini alır. Bir partinin hâkimiyetine dayanan bir yavaş yer değiştirme durumunda bile, milletvekili sayısındaki değişimler eğrisi, sistemin ayırıcı özelliği olan testere dişli bir biçim alır. Bunu, oy sayısındaki değişimler eğrisiyle karşılaştıracak olursak, değişimlerin büyüklüğü bakımından belirgin bir fark görürüz İngiltere'de 1918'le 1955 arasındaki oy yüzdeleriyle sandalye yüzdelerini karşılaştırmak, Liberal partinin varlığı sistemde derin değişiklikler yaratmış olmakla bareber, bize bu konuda çok şey öğretir (Şekil 40). Bu abartmanın genel mekanizması çok basit olup, yukarıda incelediğimiz iki eğilimin (çoğunluk partisinin «artık-temsili» eğilimiyle, azınlık partisinin «eksik-temsili» eğilimi) bir araya gelmesinin sonucudur. Tek-turlu çoğunluk sistemi,

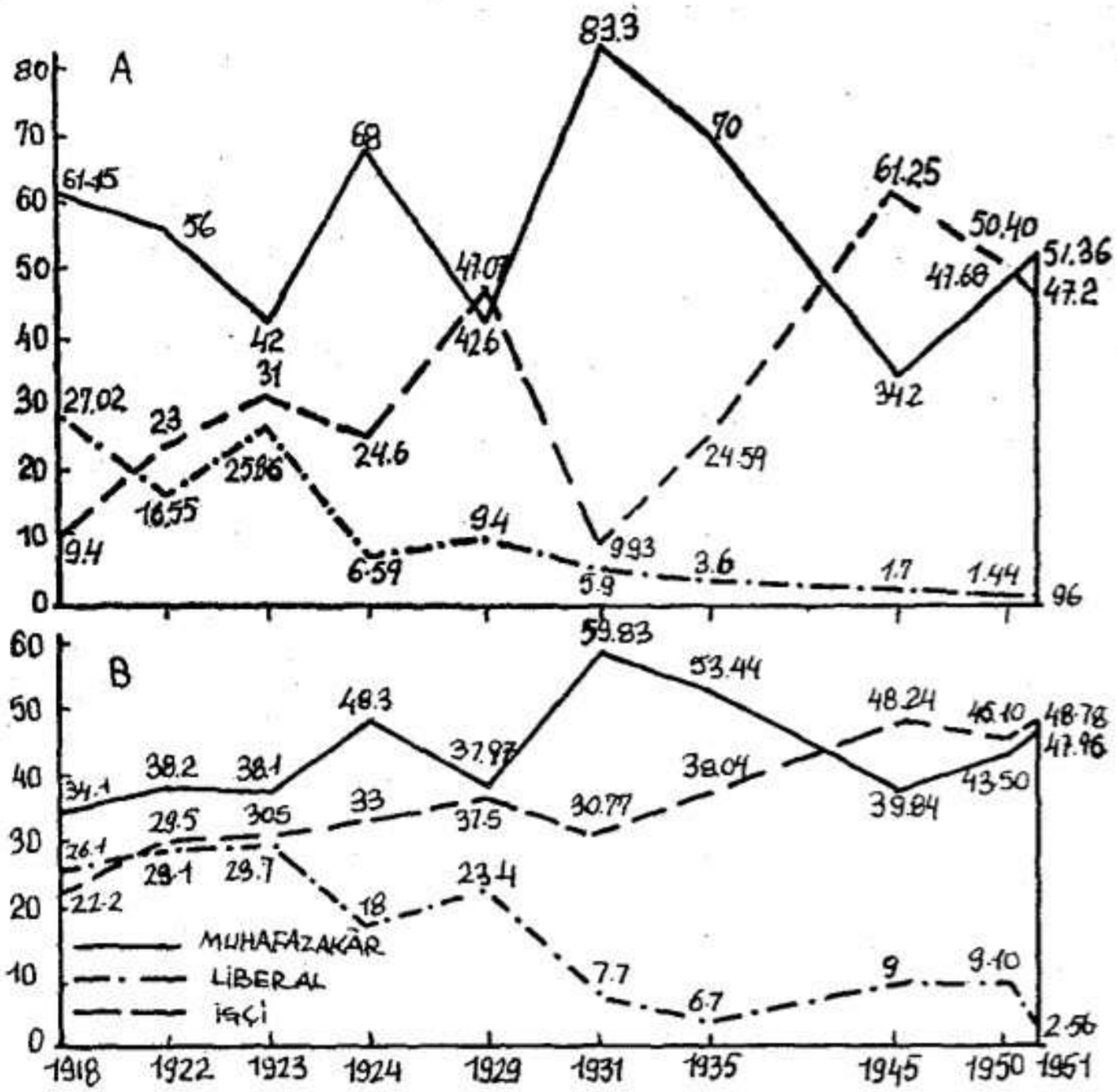

Şekil 40. Kamuoyundaki normal kaymaların, tek-turlu çoğunluk sistemi tarafından abartılması: Büyük Britanya.
A. Sandalye yüzdesi B. Oy yüzdesi

normal işlediği takdirde (yani doğal eğilimine uygun olarak, iki-parti sistemiyle birlikte bulunuyorsa), onsuz farkedilmesi imkânsız olan kamuoyu değişimlerini kaydedebilecek bir siyasal sismograf meydana getirir. Sistemin, kamuoyu değişimlerinin genel yönünü bozmaksızın, kamuoyundaki doğal durgunlaşmayı önlemek gibi bir meziyeti vardır. Tek-turlu çoğunluk sistemi çok-partili rejimle bir arada bulunduğu taktirde ise, sonuçlar çok daha az doyurucu olur; böyle bir durumda sismograf yanlış çalışır ve kamuoyu değişimlerini büyütecek yerde bunların şekillerini bo-

zar. Mamafih unutmamak gerekir ki, bu bozulma genellikle belli bir yönde (yani üçüncü partinin zararına) vuku bulur ve böylece parti sistemindeki temel dualizmi kendi hareketiyle yeniden kurma eğilimi gösterir.

İki-parti sisteminde kamuoyu hareketlerinin çoğunluk sistemi etkisiyle abartılışı, aşağıdaki şekilde ifade edilebilecek kesin bir kanuna tabi görünmektedir: Partilerce kazanılan sandalyelerin birbirine oranı, bu partilere verilen oyların birbirine oranının kübüne eşittir ($A : B = A^3 : B^3$). Bu ilişki, 1909 yılında J.P. Smith tarafından ondokuzuncu yüzyıl İngiliz seçimleri hakkındaki, araştırmasına dayanılarak formüle edilmiş ve seçim sistemlerini inceleyen Kralî Komisyona sunulan bir raporda ifade olunmuştur. Formül, 1931, 1935 ve 1945 yıllarındaki İngiliz seçimleri (yani iki-parti sisteminin yaklaşık olarak yeniden kurulmasını izleyen seçimler) bakımından da doğrulanmıştır. 1948'den sonra seçim çevresi sınırlarının yeniden saptanışı, iki büyük parti arasında bir eşitsizlik doğurmuş ve İşçi partisinin zararına olmuştur; partinin bu şekilde uğradığı kayıp, oylarının 1/25'i olarak hesaplanmaktadır. Partinin 1950 ve 1951'de aldığı oylardan bununla orantılı bir azaltma yapıldığı takdirde, «küb kanunu» gene de doğru çıkmaktadır[1].

Tek-turlu çoğunluk sisteminin, ani kamuoyu değişimleri karşısındaki etkilerini saptamak çok daha güçtür. Değişim, mevcut partilerden birinin ani olarak güçlenmesi ya da zayıflaması şeklinde kendini gösterirse, seçim sistemi, yukarıda açıkladığımız mekanizmayla bunu abartır. Bu, iki-turlu sistemden, bir nokta hariç olmak üzere (değişimin orijinal yanının körelmesi) çok farklıdır. Teorik olarak, eski şişelere yeni şarap konabilirse de, pratikte şişenin tadı şaraba tesir eder. Değişim, sayısal bakımdan abartılır ve iki seçim arasındaki farklar büyür; fakat

[1] «Küb kanunu» hakkında bkz. M.G. Kendall ve A. Stuart'ın makaleleri, *British Journal of Sociology*, 1950, Vol. I, No. 3, s. 183 ve *Revue Française de Science Politique*, 1952, No. 2, s. 270; keza D.E. Butler'ın, H.G. Nicholas'ın kitabına eki, *The British General Election of 1950*, s. 328 ve son.

siyasal bakımdan, eski partinin liderleri ve yönetici kadroları, bu değişimin hızını keser. Eğer ani değişim, yeni bir partinin doğuşu şeklinde kendini gösteriyorsa, bu istikrarlılaştırıcı etki çok daha açık olur. Ancak burada önemli birtakım ayrımlar yapmak gereklidir. Bir yandan tek-turlu çoğunluk sistemi, meydana getirdiği iki büyük blokun gücü dolayısıyle değişimlere karşı aşılmaz bir engel koyan tutucu (hatta iki-turlu sistemden daha tutucu) bir sistem gibi görünür. «Üçüncü bir parti» kurmanın genellikle imkânsız olarak kabul edildiği Amerika Birleşik Devletleri, buna örnek gösterilebilir. Öte yandan sözü geçen sistemin, yirminci yüzyıl başlarında Sosyalist partilerin gelişmesini açıkça teşvik ettiğini ve bu partilerin iktidara gelebildikleri ilk ülkelerin gerçekten tek-turlu çoğunluk sistemine sahip ülkeler (Avustralya ve Yeni Zelanda) olduğunu belirtmek gerekir. Acaba bu çelişmeyi nasıl çözebiliriz?

Bu çelişme, büyük ölçüde, yöresel koşullların sonucudur; seçim sistemiyle bir ilgisi yoktur ve hiç bir genellemeye elverişli değildir. Ancak bunu, yeni fikir akımlarının mahiyeti ve gücüyle da açıklamak mümkündür. Yeni akımlar zayıf ve temelsiz oldukları takdirde sistem, bunları parlamentoda temsil edilmekten merhametsizce alıkoyar. Uygulamada, bunlara oy vermesi muhtemel olan seçmenler, en büyük düşmanlarının zaferini garantilemiş olmamak için, oylarını dağıtmaktan kaçınırlar. Böylece, zaman zaman bir ulusu tümüyle etkisine alan ani ve sunî mahiyetteki bütün duygusal değişikliklere karşı mutlak bir engel konulmuş olur. Buna karşılık, yeni bir partinin (örneğin, İşçi partisi) bir seçim çevresinde belli bir güce ulaştığını varsayalım; müteakip seçimde Liberal seçmenlerin daha ılımlı olanları, Sosyalizm korkusuyla kendilerini Muhafazakâr adayın kucağına atacak, daha radikal olanları ise İşçilere katılacaktır. Bu çifte «kutuplaşma», Liberal partinin elenmesi sürecini başlatır; İşçilerin başarılarıda, bunu ancak hızlandırmış olur; çünkü Liberal adaylar üçüncü duruma düştükleri andan itibaren, buna bir de «eksik-temsil» olayı eklenecektir. Durum, iki-turlu sistemdekinden

tamamen farklıdır: 1939'dan önce bir Fransız seçim çevresinde Sosyalist partinin büyük ölçüde oy kazanması, daha ılımlı olan seçmenleri Radikallerden uzaklaştırmıyordu; *aksine*, sağcı seçmenlerin bir kısmı, kendilerini Sosyalistlerden koruyabileceği gerekçesiyle, Radikalleri daha az tehlikeli bulmaya başlamıştı. Yani «kutuplaşma» merkezin yararına işleyerek yeni partinin iktidara gelişini geciktirdiği gibi, bu partinin eski partilerle işbirliğinde bulunma zorunluluğu da onun orjinalliğini azaltıyordu.

Şu halde tek-turlu sistem, çoğu zaman söylendiği kadar tutucu değildir. Aksine, yeni bir parti belli bir güce ulaştığı andan itibaren onun gelişmesini hızlandırabilir ve onu süratle «ikinci parti» durumuna getirebilir. Fakat bu andan sonra tek-turlu sistemin sonuçları, tekrar iki-turlu sisteminkine benzer: Her ikisi de, yeni, partiyi, eski partiler arasındaki başlıca rakibine yaklaştırmak suretiyle, bu partinin doğal yaşlanmasını çabuklaştırır. Seçim mücadelesinin merkezci eğilimi dolayısıyle, iki büyük partiyi birbirlerine benzemeye sevkeden bu derin itiş gücünü daha aşağıda anlatacağız.

III. PARTİ İTTİFAKLARI

Partiler arasındaki ittifaklar, çok değişik biçimler ve dereceler gösterir. Bazıları geçici ve örgütsüz mahiyette olup, seçimlerde avantaj sağlamak, bir hükümeti düşürmek ya da bazen de desteklemek amacıyle yapılan basit geçici koalisyonlardan ibarettir. Bazıları ise, bir süper-partiyi andırabilecek derecede sürekli ve sağlam örgütlüdür. Nasıl ki, Konfederasyonla Federal Devlet arasındaki hukukî ayrımın her zaman kolayca uygulanması mümkün değilse, çok kuvvetli bazı ittifakları da, temelli şekilde rakip eğilimlere bölünmüş bir partiden ayırmak güçtür. Büyük Britanya'da Ulusal Liberaller, resmen Muhafazakâr partiden ayrı bir parti olmakla beraber, gerçekte ittifak o kadar sıkıdır ki, bunların tamamen Muhafazakâr örgütün bir parçası sayılmaları gerekir. Öte yandan, çeşitli hiziplerin bir nevi karşı-

lıklı feragat yoluyla başkanlık seçimlerinde ayrı adaylar gösterebildiği Uruguay partileri, tek bir partiden çok, ittifakları andırır. Batı Almanya'da Bavyera Sosyal Hıristiyan partisi (C.S.U.), gerçekte müttefik fakat ayrı partiler olmalarına rağmen, Alman Hıristiyan Demokrat partisinin (C.D.U.) bir hizbi sayılabilir; C.D.U.'nun kendisi de o kadar ademimerkeziyetçidir ki, onun da yöresel partiler arasındaki bir ittifak olarak nitelendirilmesi mümkündür.

İttifakların Faktörleri. Partilerin sayısı, ittifakların doğuşunda belirleyici bir rol oynar. İki-parti sisteminde ittifaklar tamamen istisnaî mahiyettedir; bunlar, tehlikeli iç ya da dış durumlarda bir Ulusal Birlik biçiminde görülürler. 1914 ve 1939'da Büyük Britanya'da bu çeşit ittifaklar olmuştur. Aynı şekilde Amerika Birleşik Devletleri de «iki-parti ittifakı»nı (*bipartisanship*) uygulamış, hatta sadece dış politikaya inhisar eden orijinal bir ittifak örneği vermiştir. Öte yandan Güney Afrika, 1933'le 1941 arasında o sırada ülkede mevcut bulunan iki partinin koalisyonuyla yönetilmiştir. Buna karşılık çok-partili rejimler de, partilerden birinin salt çoğunluk sağlaması halinde, istisnaî olarak ittifaksız yönetilebilirler; fakat böyle bir durumda çoğunluk partisi, hemen daima diğer partilerle birlikte hükümet etmeye (1948'den beri İtalya'da olduğu gibi) ve böylece iktidar sorumluluklarının onlarca da paylaşılmasını temine çalışır; yani rejimin ittifaklara dayanan psikolojisinin etkisinde kalmaya devam eder. Ulusal gelenekler de, bu konuda inkâr edilmez bir etki sahibidir. Örneğin Fransa'da 1902 Blok'una, 1924 Kartel'ine, 1936 Halk Cephesine, hatta 1945 üç-parti ittifakına vücut vermiş olan, bütün «Cumhuriyetçiler»in birleşmesi eğilimi; Danimarka Radikallerinin yüzyılımızın başlangıcından bu yana Sosyalistlerle, Çiftçi Solun (*Venstre*) ise Muhafazakârlarla işbirliği yapma geleneği; Hollanda'da ittifakların 1868'de yön değiştirmesinden bu yana Katoliklerle Protestanlar arasındaki alışılagelmiş koalisyon, vb. Otoriter rejimlerde hükümetlerin müdahaleleri de çok etkili bir faktördür: 1920 ile 1940 arasında Balkan demok-

rasilerinde birçok ittifaklar; hükümetin baskısı sonucunda yapılmıştır; aynı şekilde Alman İmparatorluğunda ünlü 1887 Kartel'i, Bismarck'ın zorlamasıyle meydana gelmiştir. Tarihsel koşulların da aynı derecede önemli bir rolü vardır: 1926 Fransız Ulusal Birliğinin kuruluşunda malî buhran, Halk Cephesinin kuruluşunda 6 Şubat 1934 olayları, üç-parti ittifakının kuruluşunda da yeraltı mücadelesi, önemli bir rol oynamıştır.

Ancak burada seçim sisteminin etkisi, hepsinden ağır basar gibi görünmektedir. Hatta bu etki., kesin formüllerle ifade edilebilecek derecede açıktır. Genellikle, iki-turlu çoğunluk sistemi, sıkı ittifakların kurulmasını teşvik eder; orantılı temsil ise, tersine, tam bir bağımsızlığa yol açar. Tek-turlu çoğunluk sistemine gelince, bunun sonuçları, o ülkedeki partilerin sayısına göre çok değişir; sistem, iki-partili bir rejimde tam bağımsızlığı, çok-partili bir rejimde ise çok sıkı ittifakları teşvik eder. Birinci eğilim, apaçık mahiyettedir iki-turlu çoğunluk sisteminin mekanizması, gerçekten, her «büyük manevî aile» içerisinde en az oy almış partilerin, ikinci turda en çok oy alanlar lehine çekilmelerini gerektirir. Burada, salt çekilme ile feragat (*désistement*) arasında bir ayrım yapılmalıdır; feragatte, mücadeleyi terkeden aday, seçmenlerini, ismen belirttiği bir adaya oylarını vermeye davet eder. Bu ikisi arasında bin türlü nüans mevcuttur; çekilmenin çeşitli şekilleri olduğu gibi, feragatin sıcaklığı da çeşitli dereceler gösterebilir; ancak birbirlerine benzer partilerin adaylarının ikinci turdaki karşılıklı feragat ve çekilmelerini ayarlayabilmek için, seçimden önce bir anlaşmaya varmaları doğaldır. Gözlemler, uslamlamadan çıkan bu sonuçları doğrulamaktadır: İkinci turun mevcut olduğu bütün ülkelerde, seçim ittifaklarının az çok açık izlerine raslanır. Bu konuda en tipik örnekler, İmparatorluk Almanya'sı ve Üçüncü Fransız Cumhuriyetidir.

İmparatorluk Almanya'sında büyük ulusal ittifaklar mevcuttu: Muhafazakârları, Ulusal Liberalleri ve İmparatorluk partisini bir araya getiren ve 1887 seçimini kazanıp 1890 seçimini kaybetmiş olan Kartel; Sosyalistlere karşı Liberalleri, Ulu-

sal Liberalleri ve Muhafazakârları birleştiren 1906 Bloku: Bloka karşı koyabilmek için 1912'de Sosyalistlerin meydana getirdikleri sol koalisyon. 1906 tarihli Alman Bloku, 1902 yılındaki Fransız Sol Blokunun taklidi olarak kurulmuştu; bu ikinci blok da, Fransa'da ulusal düzeyde girişilen ittifakların ilk örneği değildi. 16 Mayısın hemen ertesinde yapılan 1877 seçimleri, sağ ve sol koalisyonları gibi iki rakip koalisyon arasında geçmişti. Fakat 1902 Bloku, bunlardan daha güçlüydü; «Sol Delegasyon»un Parlamentodaki faaliyeti, bu konuda önemli bir yenilik teşkil ediyordu. 1936 Halk Cephesi de kendisine, benzer bir yapı seçmişti; hatta müttefikler, oldukça etraflı bir ortak program meydana getirmiş olduklarından, seçim kampanyasında daha da güçlü bir birlik göstermişlerdi. Bütün koalisyonlar arasında kamu oyunu en çok etkilemiş olanı, muhtemelen Halk Cephesidir. Bütün bu büyük ittifaklar, resmî ve alenî mahiyette ulusal anlaşmalar teşkil etmeleri ve etaflarında büyük ölçüde parti propagandası yapılması bakımından ün kazanmışlardır. Bunların dışında da, seçim zorunluluklarının etkisiyle, bir sürü zimnî ve çoğunlukla yöresel nitelikte anlaşmalar yapılmıştır. 1907 Alman seçimlerinde Katolikler, Baden, Bavyera ve Avusturya'da ya oylarını vermek ya da oya katılmamak suretiyle Sosyalistleri desteklemişlerdir. Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet zamanında yapılan seçimlerin çoğunda iki rakip blok, hemen her tarafta kendisini tekrar tekrar göstermiştir. Fransa ve Almanya dışında da, iki-turlu ülkelerin hepsinde ittifaklara rastlanmaktadır. İsveç'te Liberallerle Sosyalistler, çoğu zaman Muhafazakârlara karşı birleşmişlerdir. Norveç'te ise, tersine, 1906'dan sonra sağ ve sol genellikle Sosyalistlere karşı birleşmiştir; bunlar, 1915 seçimlerinde o kadar yakın bir işbirliğinde bulunmuşlardır ki, seçim istatistiklerinde oylarını birbirinden ayırmak güç olmaktadır. Hollanda'da orantılı temsilin kabülüne kadar, ittifaklar düzenli bir uygulama göstermiştir: 1848-1868 arasında bir Katolik-Liberal koalisyonuna, onun kadar güçlü olmayan bir Muhafazakârlar-Kalvinistler koalisyonu karşı çıkmıştır;

1868'de ittifaklar yön değiştirmiştir (Katolikler Kalvinistlerle işbirliğine girmişler, Muhafazakârlar da ortadan kalkma yolunu tutmuşlardır); 1905'ten sonra ise, Liberallerle Radikaller arasında bir seçim anlaşması mevcut olmuştur (Şekil 41).

Belli bir seçim sisteminin, ittifakların kuruluşu üzerindeki etkisini kesinlikle belirtmek güçtür. İkinci turun en çok oy alan iki adayla sınırlı tutulması (Almanya ve Hollanda'da olduğu gibi), tam iki-tur sistemine (Fransız ve Norveç sistemleri) nazaran büyük bir rol oynamışa benzemektedir. Bu, teorik olarak bir yandan, az oy alan adayları çekilmeye zorlamak suretiyle, şeklî ittifakları gereksiz kılar gibi görünür; ama öte yandan da en zayıf partileri, birinci turda tek bir aday üzerinde anlaşmaya zorlamak suretiyle (çünkü aksi halde bunlar, ikinci tura katılamazlar) ittifakları kuvvetlendirme eğilimi gösterir. Bu iki faktörün karşılıklı sonuçlarını, ancak her özel durum hakkında yapılacak çok etraflı araştırmalar gösterebilir. İki-turlu liste usulüyle tek-isim usulü arasındaki fark da, gözlemcinin açıkca farkedebileceği mahiyette değildir. Liste usulü, partilerin merkeziyetini ve disiplinini kuvvetlendirdiği ölçüde, ittifakları da sağlamlaştıracağa benzer. Fransa örneği, partilerin aşırı ademimerkeziyetlerinin ve çok zayıf iç yapılarının, seçim ittifaklarının çabucak dağılışındaki başlıca faktörlerden biri olduğunu göstermektedir.

Tek-turlu çoğunluk sisteminin etkisi, bu sistemin iki-partili ya da çok-partili bir rejimle bir arada bulunuşuna göre, tamamen farklıdır. Birinci durumda, seçim ittifakları mantıken düşünülemez; eğer iki parti birleşecek olursa, ortada sadece bir tek aday bulunur ve seçim, bir plebisit niteliğini alır; bu da, rejimin mahiyetini tamamen değiştirir. Ancak siyasal bilimde kesin sonuçlardan daima kaçınmak gerekir; 1933-1941 arasındaki Güney Afrika örneği, çoğunluk sistemini uygulayan iki-partili bir ülkede, siyasal yapıyı baştan aşağı değiştirmeksizin de seçim ittifakları yapmanın mümkün olduğunu göstermektedir; fakat bu çok istisnaî bir durumdur. Öte yandan, eğer

tek-turlu sistem, özel koşullar dolayısıyle bir çok-partili rejimle birlikte bulunuyorsa, iki-turlu sistemdeki ittifaklarla kıyaslanamıyacak derecede sıkı ve çok sağlam ittifakların kurulmasını teşvik eder; çünkü bu durumda seçmenlerin, oylarını kütle halinde koalisyonun tek adayına vermelerini mümkün kılabilmek için, seçim çevrelerini seçimden önce paylaşmak zorunlu olur. Bu da, ilk turda serbest adaylığa imkân veren iki-turlu sisteme oranla, çok daha tam bir anlaşmayı gerektirir. Kısacası, iki-turlu sistemde sandalyeleri müttefikler arasında bölüştüren, seçmenlerdir; tek-turlu sistemde ise, bunu bizzat parti kurmay heyetlerinin yapması gerekir. Dolayısıyle, ittifak daha güç gerçekleştirilir; fakat bir kere gerçekleştirildikten sonra da daha yakın bir işbirliğine yol açar. Ayrıca, seçim sisteminin bu ittifakın kurulmasına sebep olan baskısı da çok daha kuvvetlidir; anlaşmaya varılamadığı takdirde seçim sistemi, sonunda iki-partili rejime dönülünceye kadar, fazla partileri merhametsizce elemeye yönelir. Bu tip seçim ortaklarına birçok örnekler verilebilir. Danimarka Radikalleriyle Sosyalistlerinin 1910 yılındaki ittifakına yukarıda değinmiştik. Bu iki parti, hiçbir zaman ve hiçbir seçim çevresinde birbirlerine karşı aday göstermediklerinden, ittifak çok sıkı mahiyetteydi. Daha yakın zamanlara ait olarak da, 1918, 1931 ve 1935 yıllarındaki İngiliz koalisyonları ve 1924 yılında Güney Afrika'da Milliyetçi partiyle (Hertzog) İşçi partisinin yaptıkları pakt örnek gösterilebilir.

Orantılı temsil, mahiyeti icabı olarak, partileri yalnız başlarına bırakan bir sistemdir; bu sistem, her partiye tam bir seçim bağımsızlığı verme eğilimi gösterir. Fakat tek bir partiye pek nadiren salt çoğunluk kazandırdığından, gene de parlamento ittifaklarına yol açar. Seçim düzeyiyle hükümet düzeyi arasındaki bu çelişki, orantılı temsilin küçümsenemeyecek bir sakıncasıdır. Sistem, partileri seçim düzeyinde birbirlerinden tamamen bağımsız kılar; hükümet düzeyinde ise, aralarında işbirliği yapmaya zorlar. Normal olarak bu, parlamento koalisyonlarının kurulmasını daha güçleştirir ve hükümet çoğunluklarının duru-

munu daha istikrarsızlaştırır. Bu noktayı aydınlatmak için Hollanda örneğine başvurabiliriz; burada orantılı temsil zamanındaki hükümet çoğunlukları, iki-turlu çoğunluk sistemi zamanındakinden çok daha zayıf ve kısa ömürlü olmuşa benzemektedir. Fakat partilerin orantılı temsil seçimlerindeki bağımsızlıklarına ilişkin bu rasyonel sonuçlar, her zaman tecrübelerle doğrulanmamaktadır. Gerçekten orantılı temsil, nadiren tam olarak uygulanmaktdır; sistemin en çok rastlanan yozlaşması ise, tamamen, büyük partileri kayırıp küçüklerini cezalandırma yönündedir. Böylece, ortak listeler çıkarmak için yapılan koalisyonlar ya da artıkların dağıtımı için girişilen anlaşmalar *(apparentements)*, hayli verimli olabilmektedir. Belçika'da Sosyalistlerle Liberaller, ortak listeler çıkarmak amacıyla, birçok koalisyon denemelerine girişmişlerdir. Fakat seçmenler bunu hoş karşılamamışlardır; 1912 ittifakı, birçok Liberal seçmeni Katolik partiye döndürerek, bu partiye 130.000 oy kazandırmıştır. Bununla birlikte, 1946 seçimlerinde Limburg ve Luxembourg illeriyle, Hasselt, Tongres, Arlon ve Neufchateau ilçelerinde bir Liberal-Sosyalist karteli kurulmuştur; 1949'da buna devam edilmemesi, her iki partiye de sandalye kaybettirmiştir. Mamafih şunu da unutmamak gerekir ki, orantılı temsilin vücut verdiği bu ittifaklar, gerçekte, orantılı temsilde yapılan değişikliklerden doğmaktadır. Tam orantılı temsil, ittifaklara meydan vermez. Öte yandan, orantılı temsilin bu değiştirilmiş şekillerinde koalisyondan sağlanacak kazanç, çoğunluk sistemindekinden gene de çok daha azdır. Çoğunluk sisteminde bölünme, seçim sonuçlarının tamamen tersine dönmesine yol açabilir; değiştirilmiş orantılı temsilde ise, kuvvet dengesinde fazla hissedilir bir değişiklik yapmaksızın, sadece sandalye dağılımını hafifçe değiştirir. Eğer bir karma sistem mevcutsa, durum şüphesiz farklıdır; ancak burada artık orantılı temsilden söz edilemez. Batı Almanya, bunun iyi örneklerini vermektedir. Burada seçim sistemi, genellikle tek-turlu çoğunluk sistemiyle orantılı temsil arasında bir uzlaşmadır (çoğunluk

usulüyle elde edilen sandalyeler, kesinlikle kazanılmış olur; bundan sonra da belli sayıda ek sandalye, orantılı temsile göre dağıtılır). 1950 Länder seçimlerinde Hıristiyan Demokratlarla Liberaller, çoğu zaman ittifak halindeydiler. Westphalia-Kuzey Renanya'nın 12 seçim çevresinde C.D.U. aday göstermiyerek, Liberaller için kampanya yapmış; 17 seçim çevresinde de bunun tersi olmuştur. Bu koalisyon sayesinde Hıristiyan Demokratlarla Liberaller, oyların sadece % 49'uyla sandalyelerin % 53 ünden fazlasını kazanmışlardır. Schleswig- Holstein'de ittifakın sağladığı kazanç, daha da önemli olmuştur; burada aynı koalisyon, Alman partisinin de katılmasıyla, oyların % 36.4'üne karşılık sandalyelerin hemen hemen %45'ini elde etmiştir. 1919-1924 Fransız sistemi de, aynı sonuca yönelmiştir. İlkin salt çoğunluk sağlayan her adayı seçilmiş ilân eden, sonra sandalyeleri kota sistemine göre her listeye dağıtan ve bütün artık sandalyeleri en kuvvetli ortalaması olan listeye veren bu sistem, yarışı başta bitiren listeyi açıkca kayırıyordu. Dolayısıyle, komşu partilerin birleşip ortak bir liste çıkarmaları, kendi yararlarınaydı; üstelik, karma liste usulü böyle bir ortak listenin düzenlenmesini daha kolaylaştırıyordu. Bu mekanizmanın farkına varıp «Ulusal Blok»u kuran sağcı partiler, 1919 seçimlerinde büyük bir başarı kazandılar ve 338 sandalye elde ettiler (tam orantılı temsil mevcut olsaydı, bu rakam 275 olacaktı).[1] Birleşmemiş bulunan sol partileri ise, ancak 197 sandalye kazandılar (tam orantılı temsilde bu rakam 250 olacaktı). Bu karma orantılı temsilin, ittifakları teşvik ettiği besbellidir; 1951 sistemi bunları daha da çok teşvik etmektedir. Bu sistemde bütün sandalyeler, salt çoğunluğu sağlayan listeye veya ortak listeler grubuna verilmekte, orantılı temsil ancak yardımcı nitelik taşımaktadır. İttifaklar uygulaması, ulusal karakterde olmamasına rağmen, merkez partilerinin metropolde oyların

1 Bkz. G. Lachapelle, *Elections Législatives du 16 Novembre 1919*, Paris, 1920.

% 51.4'üyle sandalyelerin % 61'ini kazanmalarını mümkün kılmıştır; tek başlarına mücadele eden R.P.F. ile Komünistler ise, oyların % 48.2'si ile sandalyelerin ancak % 39'unu elde etmişlerdir.

Seçim, Parlamento ve Hükümet İttifakları. İttifakların sınıflandırılması güç bir iştir; burada kendimizi, kararsız ve kaygan bir zemin üzerinde buluyoruz. Herşeyden önce, zaman zaman görülen kısa ömürlü koalisyonlarla, daha sürekli mahiyetteki gerçek ittifakları birbirinden ayırmamız gerekir. Böyle bir tasnif, prensip bakımından doğru olmakla beraber, her zaman kolayca uygulanamaz: Propagandalar ve ümitlerle çevrelenen birçok ittifaklar, koalisyonlar kadar çabuk bozulduğu gibi, birçok koalisyonlar da durmadan biçim değiştirerek gerçek ittifaklar haline gelebilir. Örneğin, Fransa'da sol partiler, sadece üç kere resmî ittifaklar yapmışlardır: 1902'deki Sol Blok, 1924'teki Kartel ve 1936'daki Halk Cephesi. Uygulamada ise «Cumhuriyetçi disiplin», her dört yılda bir meydana gelen spontane bir koalisyon şeklinde, hemen bütün seçimlerde kendisini göstermiştir. Dolayısıyle biz, koalisyon ve ittifak deyimlerini bir arada kullanacağız; ancak bunlardan ilkinin, daha çok geçici anlaşmaları, ikincisinin ise sürekli birlikleri ifade ettiğini unutmamak gerekir.

İttifakların asıl önemli tasnifleri, başka kriterlere dayanmaktadır. Dikey planda seçim ittifaklarını, parlamento ittifaklarını ve hükümet ittifaklarını karşılaştırabiliriz. Bunlardan birincisi aday, ikincisi milletvekili, üçüncüsü de bakan düzeyinde yer alır. Bu üç çeşit ittifak bir arada bulunabileceği gibi, ayrı ayrı da olabilir. Seçim ittifakları kendi içlerinde de, seçim usulüne ve birliğin derecesine göre, çok çeşitli biçimler gösterir: Birinci turda veya tek turda ortak adaylar yahut ortak listeler gösterilmesi, ikinci turda karşılıklı feragatler, bazı orantılı temsil sistemlerinde artıkların dağıtımı için yapılan anlaşmalar, v.b. İttifaklar, açık veya zımnî yöresel veya ulusal nitelikte de olabilir. Serbest ikinci turlu Fransız sisteminde bir adayın, seç-

menlerinden resmen oylarını komşu bir adaya vermelerini istemeksizin sadece çekilmekle yetinmesi, çoğu zaman zımnî bir ittifakın sonucudur; böylece partilerden herbiri, hem komşusunun etkisinde kalmaktan kaçınır, hem de birleşmenin avantajlarından yararlanır; oysa açık bir ittifak, daha etkin, fakat daha tedirgin edici olurdu. Gerçekten iki-turlu seçim sistemlerinde zımnî ittifaklara oldukça sık rastlanır; tek-turlu sistemlerde de, eğer parti sayısı çoksa, bu çeşit ittifaklarla karşılaşılır (partilerden ikisi, birbirlerine karşı aday göstermekten kaçınırlar); orantılı temsilde ise bunlara imkân yoktur. Öte yandan, benzer sebeplerle yöresel seçim ittifakları, ulusal ittifaklardan daha sık vukubulur gibi görünmektedir. Partiler, koalisyonlar konusunda resmen bölge yönetim kurullarını yetkili kılmak suretiyle, ulusal bir ittifaka girmeleri durumundakinden daha bağımsız bir görünüm alırlar. Böylece sistem, merkez partilerinin çok kârlı bir tahtaravalli oyunu oynamalarına, bazı seçim çevrelerinde sağın, diğer bazılarında ise solun desteğinden yararlanmalarına imkân verir. Üçüncü Cumhuriyet sırasında Radikal parti, bu ikili oynama sanatını bol bol uygulamıştır. Çoğu zaman ulusal ve yöresel ittifaklar, birbirleriyle çelişme halinde olur: Fransa'da Sol Bloka, Kartele ve Halk Cephesine rağmen, bazı Radikal adaylar daima sağın desteğiyle seçilmişlerdir. Şüphesiz, burada partilerin merkeziyet derecesi büyük rol oynar.

Ancak bazen seçmenlerin de söyleyeceği söz vardır; zorunlu ittifaklarla seçimlik ittifaklar arasında bir ayrım yapabiliriz. Zorunlu ittifaka seçmen, kendi kanaatlerinin tamamen karşısındaki bir adaya oyunu vermedikçe, ittifakı veto edemez. Örneğin, Sosyalistlerle M.R.P.'nin, artıkların dağıtımı veya bir çoğunluk primi elde edilmesi amacıyla aralarında anlaşarak bir müttefik liste düzenledikrini (*apparentement*) varsayalım; bu anlaşmayı kabul etmeyen Sosyalist seçmen, kendi partisi aleyhine ve başdüşmanları olan Komünistler ya da Muhafazakârlar lehine oy kullanmaya mecburdur. Müttefiklerin tek bir liste

ya da tek bir aday çıkarmaları halinde de durum aynıdır (örneğin, Alman Länder seçimlerinde C.D.U. ve F.D.P.). Buna karşılık, ikinci turda feragati içeren anlaşmalar, seçmene daha büyük bir özgürlük bırakır. İki dünya savaşı arasında Fransa'da Radikal partinin durumunu ele alalım: Radikal aday, «Cumhuriyetçi disiplin»e uyarak çekilecek ve seçmenlerini, daha çok oy almış bulunan Sosyalist adaya oy vermeye davet edecektir. Fakat seçmenlerin birçoğu, bu tavsiyeyi izlemiyerek, ya seçime katılmayacak ya da merkez adayına bile oy verebilecektir. Radikal seçmen, bu şekilde hareket etmekle kendi partisine bir zarar vermiş değildir; çünkü partisi, herhalükârda oyun dışı olmuştur; tam tersine, Radikal seçmenler, birinci turda partilerinin kazanmasını sağlayabilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Seçmenlerin bu çeşit bağımsızlık gösterilerine hayli sık rastlanmaktadır. 1928 seçimlerinde Radikaller, birçok yerlerde Sosyalistler lehine feragatte bulunmuşlarsa da, 400.000 Radikal oy, partiler arasındaki anlaşmaya rağmen ikinci turda ılımlılara intikal etmiştir. Bazen de, tersine, partiler anlaşamadıkları halde, seçmenler koalisyonu gerçekleştirebilir 1936 yılına kadar Fransız Komünist partisi, sınıf savaşı taktiğini hiç şaşmadan uygulamış ve ikinci turda adaylarını muhafaza etmiştir; fakat birçok Komünist seçmen, partilerinin talimatına rağmen, Sosyalistlere oy vermiş ya da seçime katılmamak suretiyle dolaylı yoldan Sosyalist adaylara yardımcı olmuştur. 1928'de, Komünistlerin ikinci tura katıldığı 256 seçim çevresinde birinci turda bu partiye oy vermiş olan 425.751 seçmenden ancak 231.794'ü, yani % 59'u, partilerine sadık kalmıştır. 1932'de kopma, daha da büyük ölçüde olmuştur: İkinci turun yapıldığı 284 seçim çevresinde, 338.000 seçmenden ancak 185.000'i, yani % 54'ü, ikinci turda kendi partilerine oy vermiştir.

Parlamento düzeyinde partiler, ya hükümet lehinde ya da ona karşı birleşebilirler. Bu alanda, tesadüfî ve istisnaî mahiyetteki koalisyonlardan tutun, ortak kurumlara sahip örgütlenmiş birliklere kadar, ittifakların bütün çeşit ve derecelerine

rastlanır, 1902'de kurulan ve 1924'te tekrar canlandırılan Sol Delegasyon, bu ikincisinin en ünlü örneğidir. Çok-partili parlamentoların hayatına ittifaklar hâkimdir. Hükümetlerin hayatı da böyledir; bunlar da ittifaksız kurulamaz, Çeşitli partilerden gelen bakanları iktidarda birleştiren bütün hükümet ittifakları, şüphesiz, bir parlamento ittifakıyla tamamlanır. Ama bunun tersi doğru değildir. Parlamentoda muhalefet ittifaklarına ve destekleme ittifaklarına da rastlanır; ikinci durumda bir azınlık partisi, kendi milletvekillerinin ve iktidarı paylaşmayı kabul etmeksizin kendisine oy veren komşu gruplara mensup milletvekillerinin desteğiyle hükümet edebilir. Bu gruplar, hükümet faaliyetine daha az bulaşmış olduklarından, kamu gözünde daha az sorumlu görünürler; böylece, saf ve yarar gözetmez bir görünümle, çok daha demagojik bir tutumu bir araya getirebilirler. Bazen de, tutucu tedbirlerin kabulünde sağa, ilerici reformların kabulünde sola dayanmak suretiyle, alternatif destekten yararlanılabilir. Sırf oya katılmamak da, bir destek teşkil edebilir; Üçüncü Cumhuriyette Fransız Sosyalist partisi, solcu hükümetlere karşı çoğu zaman bu takdiği uygulamıştır. Parlamento oyununun özü, iktidarın avantajlarıyla muhalefetin özgürlüğünü birleştirmeye çalışmaktan ibarettir; buna, hem partilerin iç yapısı, hem de ittifakların mekanizması yardımcı olabilir. Fransa'da 1934 Şubatından 1936 Ocağına kadar Radikal parti, aynı anda hem oylarıyla desteklediği sağcı Ulusal Birlik hükümetinde (bu hükümet, Radikallerden Muhafazakârlara kadar olan partileri içine alıyordu) hem de solcu bir muhalefet organı olan ve Radikallerden Komünistlere kadar uzanan Sol Delegasyonda (1935 Temmuzundan sonra da Halk Cephesi Komitesinde) temsil ediliyordu. Burada, yarasa taktiği diye adlandırabileceğimiz yöntemin en ileri şekli görülmektedir: «Ben kuşum, bak kanatlarıma; ben fareyim, yaşasın fareler!»

Seçim ittifaklarıyla, parlamento ve hükümet ittifakları arasındaki ilişkiler çok karmaşıktır. Yukarıda gördüğümüz gibi

parlamento ve hükümet ittifakları, seçim ittifakları olmaksızın da mevcut olabilir. Liste anlaşmalarına yer vermeyen orantılı temsil sisteminde partiler, seçmenlerinin karşısına tek başlarına çıkarlar, fakat bir salt çoğunluk olmadığı takdirde hükümet kurmak ya da hükümeti desteklemek üzere birleşmek zorunda kalırlar. Muhakkak ki, seçim düzeyinde bir dayanışmanın olmayışı, parlamento ve hükümetteki dayanışmayı da zayıflatır. Her parti, halkın hoşuna gitmeyen işlemlerin sorumluluğunu müttefikine atmaya, hoşa gider işlemlerinkini ise kendisine saklamaya çalışır. Fakat seçim sisteminin, seçim ittifaklarını gerekli kıldığı hallerde de, bu ittifaklar her zaman hükümet ittifaklarıyla birlikte bulunmaz. Milletvekilliği kazanmak amacıyla birleşmek, iktidarı kullanmak üzere birleşmekten daha kolaydır; birinci tipte bir ittifak, sadece, bir hasma karşı yapılan olumsuz bir anlaşmayı gerektirir; ikincisi ise, bir program üzerinde olumlu nitelikte bir anlaşmaya, dolayısıyle, daha derin bir benzerliğe gerek gösterir. Bazı durumlarda seçim ittifakları, birbirleriyle çelişik mahiyet taşıdıklarından, parlamento düzeyine aktarılamazlar; çünkü müttefikler her seçim çevresinde aynı değildir. Merkezî durumundan yararlanarak, bazen sağın bazen solun feragatlerinden kazanç sağlayan Fransız Radikal partisi örneğine daha önce değinmiştik. 1907 Avusturya seçimlerinde de Liberaller, Sosyalistlere karşı mücadele etmek üzere, genellikle Sosyal Hıristiyan partisiyle ittifak yapmışlardı; fakat Aşağı-Avusturya'da Sosyal Hıristiyan adaylara karşı Liberallerle birleşen Sosyalistler olduğu gibi, Yukarı-Avusturya'da da iki Sosyalist, Liberallere karşı Sosyal Hıristiyanların oylarıyla seçilmişti. Bir bale figürünü andıran bu çeşit çaprazlaşa seçim ittifakları, tabiatiyle bir hükümet ittifakına imkân vermiyordu. Böyle sağa sola çekiştirilip parçalanan ittifaklar, sadece yöresel ittifaklar değildir; Fransa'da büyük ulusal ittifaklar da (Blok, Kartel, Halk Cephesi), ters yöndeki yöresel kombinezonlara hiçbir zaman tamamen engel olamamış ve bunlar, hükümet düzeyine aktarılan ulusal ittifakı büyük ölçüde zayıflatmış

lardır; Kartel'in 1924'te, Halk Cephesinin de 1936'da parçalanması, kısmen, merkez oylarının yardımıyla seçilmiş olan Radikal milletvekillerinin tepkisiyle açıklanabilir.

Seçim anlaşması bu çeşit çelişkileri ihtiva etmese bile, bunun iktidarda devam ettirilmesi, daima büyük güçlüklerle karşılaşır. Müttefikler arasındaki doktrin ve eğilim ayrılıkları, sosyal alt-yapılarının ve savundukları çıkarların farklı oluşu, kısa zamanda kendini gösterir. Devlet arabası, daima 1945 üç-parti ittifakı günlerinde bir Fransız mizah yazarının çizdiği şu tabloyu andırır: Birinin sağa, birinin sola, birinin de ortaya çektiği üç koşulu bir araba. Eğer müttefikler ortak bir program üzerinde anlaşmaya varmışlarsa, ilişkileri çok daha kolay yürür. Ancak bu program, olumlu bir eylem planını belirtmekten çok, oy toplamaya yarayan ve sloganlarla genel başlıklardan meydana gelen bir metin olduğundan, daima müphem mahiyet taşır. Özellikle, çoğu zaman araçlardan çok, amaçları belirtir; oysa hükümet etme, bir araç sorunudur; müttefik partiler arasındaki temel anlaşmazlıklar da, genellikle araçlarla ilgilidir. Hatta daha da ileri giderek diyebiliriz ki, seçim ittifaklarıyla hükümet ittifakları arasında doğal bir fark mevcut görünmektedir. Bunu şöyle formülleştirebiliriz: Seçim ittifakları en aşırı partinin hükümet ittifakları ise en ılımlı partinin hâkimiyeti altında olma eğilimindedir. Bu karşıtlık, yöneticilerle yönetilenler arasındaki doğal uyuşmazlığı yansıtır. Yöneticiler, bütün mevcut çıkarları hesaba katmak zorunda olduklarından, bunlardan herbirini ancak kısmen tatmin edebilirler; yöneticilerin gerçeklerle karşı karşıya bulunmaları, onların eylem olanaklarını sınırlar. Yönetilenler ise, hiçbir zaman özel çıkarlardan başka birşey görmezler ve tamamen tatmin olamayacaklarını bildikleri halde, bu çıkarları bütün güçleriyle savunmaya çalışırlar; çünkü azı elde edebilmek için, çoğu istemek gereklidir. Hükümet sorunlarının verileri ve bunların bıraktığı dar olanaklar marjı hakkında ancak pek sınırlı bilgileri vardır. Kendilerini daha ileri gören çevrelerde bile, bilgisizlik ve taraflılık aşı-

rı ölçülerdedir. Fransa'da köylüler hemen hemen hiç dolaysız vergi ödemedikleri halde, hazinenin kendilerini sömürdüğüne inanmışlardır; Vergi Mükellefleri derneklerinin çoğu, vergi hile ve kaçakçılıklarının en yaygın olduğu sosyal gruplar tarafından kurulmuştur; 1946-1947 yıllarında orta-sınıflarla burjuvazinin özel teşebbüsçü ve güdümlü ekonomi aleyhtarı istekleri, ekonomik durum hakkında tam bir anlayışsızlığın delilidir. Dolayısıyle birçok seçmenler, doğal eğilimlerine uyarak, kendi görüşlerini en güçlü şekilde savunanlara yani kendi eğilimleri içerisindeki en aşırı adaylara oylarını verme yoluna gitmektedirler; bu bakımdan, seçim düzeyindeki koalisyonlara aşırı kanat hâkimdir. İktidara geldikten sonra ise, herşey değişir. Koalisyondaki ılımlı parti, hükümet faaliyetinin gereklerine karşı en duyarlı olan partidir; onun ılımlılığı, gerçeklerin koyduğu sınırlara uygun düşer. Dolayısıyle, seçim programından ve vaadlerinden pek fazla uzaklaşmaksızın hükümet etmeye en elverişli parti, odur. Eğer ittifak hükümet düzeyinde devam edecekse, mutlaka bu partinin hâkimiyeti altında olması gerekir; çünkü gerçeklere en yakın olan, bu partidir. Böylece, aşırı parti, ya hükümete katılıp doktrininden uzaklaşmak, ya da ittifakı bozmak alternatifleriyle karşı karşıya kalır. Bir uzlaştırıcı çözüm bulma çabası, bitmek bilmez dalgalanmalara yol açar. Çoğu zaman aşırı müttefik, kurtuluşu hükümeti dışarıdan desteklemekte bulur; bu, hem koalisyonun zayıflamış bir şekilde devamına, hem de eleştiri ve muhalefetin avantajlarından yararlanılmasına imkân verir. 1936'ya kadar Fransız Sosyalist partisinin Sol Blok ve Kartel'deki durumu böyleydi; Komünist partisinin 1936 Halk cephesindeki durumu da aynıydı. Ancak bu durumun kendisi de geçici mahiyettedir. Hükümet etmenin pratik güçlükleri, iktidardaki partiyi gitgide daha büyük bir ılımlılığa iter ve böylece ortak seçim programından uzaklaştırarak karşı taraftaki ılımlılara yaklaştırır; bazı seçmenlerin hayal kırıklıklarının artması ise, aşırı partiyi daha uzlaşmaz bir tutum almaya sevkeder; bu şekilde, müttefikler arasın-

daki mesafe açılır. Fazla gerilen ip, birgün kopar ve ittifakların sonu gelir. Çoğu zaman, yeni seçimlerden bir süre önce ittifak yeniden kurulur. Üçüncü Cumhuriyet zamanında Fransız yasama organlarının geçirdiği evrim, ittifakların bu dinamiğini çok iyi açıklamaktadır. Esas itibariyle Radikallerle Sosyalistlerden meydana gelen bir sol koalisyon, seçimde zaferi kazanır. Sosyalistler hükümete katılmayı kabul etmediklerinden, Radikaller hükümetin aslî unsurunu teşkil ederler ve başlangıçta, seçmenlere birlikte yapmış oldukları vaadlerin bazılarını yerine getirirler. Sonra pratik güçlükler, kendilerini bir «duraklama» ya, bir «yatıştırma»ya doğru sürükler ve böylece Sosyalistlerden uzaklaştırarak merkeze yaklaştırır. Yasama döneminin ortalarına doğru sol koalisyon yıkılır ve Radikallerle merkez-sağın birleşmesi, başlangıçtaki seçim ittifakından farklı, yeni bir hükümet ittifakı meydana getirir. Ancak bu merkez ittifakı da, parlamentoda yeterli bir destek elde edebilmek için, gitgide Muhafazakârlara doğru açılmak zorunda kalır. Solda başlayan yasama dönemi, böylece sağda sona erer. Bununla birlikte, bazen seçimlerin yaklaşması, ilk koalisyona dönülmesine yol açar. Bu senaryo, 1906-1910, 1924-1928, 1932-1936 dönemlerinde tekrarlanmıştır. 1936-1940 döneminde Komünistler, daha önceki parlamentolarda Sosyalistlerin oynadıkları rolün pek benzerini oynamışlar, Sosyalistler Radikallerin, Radikaller de 1914'ten önceki «İlericiler»in yerini almışlardır.

Bu şema genel nitelikte değildir. Sadece Fransa'ya özgü olmamakla beraber Fransa'daki kadar tam ve düzenli şekilde ortaya çıktığı başka bir ülke yoktur. Birçok ülkelerde, aşırı partinin sağduyusu, demagojiden uzak oluşu ya da kuvveti sayesinde, uzun süreli ittifaklar görülmüştür. Eğer aşırı parti, ılımlı müttefiklerinden açıkça kuvvetliyse, hükümet sorumluluklarını da bizzat onun yüklenmesi gerekir, bu durumda ittifakın parçalanması mekanizması işlemez. İskandinav ülkelerindeki ittifakların istikrarı, şüphesiz bununla açıklanabilir Burada birçok başka faktörler de işe karışır: Örneğin, partilerin

yapısı, sosyal temelleri, tarihsel gelenekler, kamu oyunun psikolojisi, v.b. Nihayet yukarıdaki şema, değişim ve yenilik ihtiyacının bir süre için istikrar ihtiyacından ağır bastığı devrim dönemlerinde, ulusal bunalım dönemlerinde (bu dönemlerin derinlemesine bir çözümlemesi henüz yapılmış değildir) ortaya çıkmaz. Devrim hükümetinin kanununu, normal hükümet kanununun tersidir. Devrimde gerçekçilik, işin sonuna kadar gitmeyi emreder; iktidarın kullanılmasında ihtiyat ve ılımlılık, birer zaaf haline gelir. Hükümet ittifakına da, bu durumda doktrin ve eğilimleri gerçeklere en yakın parti olan, en aşırı parti hâkim olur. Ilımlı müttefik, kısa zamanda ya boyun eğmek, ya da yok olmak zorunda kalır. Ancak dünün aşırıları, yarının ılımlılarıdır; dolayısıyle onlar da, karşı-devrime ya da istikrarın kurulmasına kadar iktidardan uzaklaştırılmaya mahkûmdur. Herşeye rağmen bu yeni şema, yukarıdakinden daha mutlak mahiyette değildir; her ikisi de, sadece temel eğilimleri tasvir etmekle yetinir; hiçbir zaman birbirlerine benzemeyen özel fiilî koşulların, bu eğilimleri değiştirmesi ya da başka biçime sokması mümkündür.

İttifakların Siyasal Coğrafyası. Seçim koalisyonlarıyla hükümet koalisyonları arasındaki ilişkiler hakkında yaptığımız bu tasviri daha büyük bir kesinliğe kavuşturabilmek için, ittifakların ikinci bir tasnif şeklini tanımlamamız gerekir; bu tasnif, partilerin siyasal satranç tahtası üzerindeki çeşitli konumlarını yatay bir düzeyde ele almaktadır. Böylece, sağ ve sol ittifakları merkez birliği ya da temerküz, aşırı uçların birleşmesi ve çeşitli «ulusal birlikler» arasında ayrım yapılabilir. Bunlardan en çok rastlananı, birincisidir. Genellikle bu çeşit ittifaklar, yüzyılımızın başında Sosyalist partilerle birlikte doğmuştur. Eski iki-parti sisteminin sona ermesi, ülkelerin çoğunda Muhafazakârlarla Liberalleri, diğer bir kısmında ise Liberallerle Sosyalistleri (fakat daha çok Sosyalistlerle, Liberal partinin bölünmesinden doğmuş olan Radikalleri) birbirine yaklaştırmıştır. Bu klasik şema, İsveç, Danimarka ve Norveç'te değişik şekiller altında az çok gerçekleşmiş bulunmaktadır. Fakat sosyal, din-

sel ya da siyasal bölünmeler, çoğu zaman bu şemayı karmaşıklaştırır. Hollanda'da din sorunu, uzun süre Katolik ve Protestan Muhafazakâr partilerini birbirinden ayrı tutmuş, 1868'e kadar Katolikler Protestanlara karşı Liberallerle ittifak kurmuşlardır; bu tarihten sonra ise, Liberal ve Radikallere karşı bir Katolik ve Protestan (Devrim Aleyhtarı) ittifakı kurulmuştur. Yirminci yüzyıl başlarında Radikaller, sonradan Muhafazakâr ittifaka katılacak olan bir Protestan hizbin (bu hizip 1908'de Tarihsel Hıristiyan parti haline gelmiştir) desteğini kazanmıştır. Ancak bu ittifak da, 1925'te dinsel bir sorun (Vatikan elçiliği) yüzünden bozulmuştur. Giderek, Sosyalistlere karşı bütün Muhafazakâr partileri (Katolik ve Protestan) ve Liberalleri birleştiren yeni bir ittifak doğmuştur. Bu, aynı dönemde İsviçre'de ortaya çıkmış olan duruma biraz benzemektedir.

Fransa'da din sorununa bağlı olan rejim sorunu, Üçüncü Cumhuriyet ittifaklarına hâkim olmuştur. Din adamları uzun süre Cumhuriyet aleyhtarı muhalefeti destekledikleri, din de çeşitli otoriter ve monarşist eğilimler arasında bir bağ görevi gördüğü için, Cumhuriyetçi parti anti-klerikalizmle özdeşmiştir. İşte iki rakip koalisyonun (sağda «gericiler» ve «klerikaller», solda «cumhuriyetçiler» ve «anti-klerikaller») doğuşu böyle olmuştur. 1877'de (16 Mayıs ve Manevî Düzen sırasında) ve 1885'te (Boulangisme karşısında) bu iki ittifak kesin olarak vücut bulmuştur. Daha sonraları sağ, genellikle sol kadar güçlü bir birlik gösterememiş ve sağcıların gitgide Cumhuriyeti kabullenmeleri, başlangıçtaki bölünmenin yönünü değiştirmiştir. Fakat bu bölünme, hiçbir zaman ortadan kalkmamış; bir yanda Sol Blok, Kartel ve Halk Cephesi, öte yandan Ulusal Blok ve Ulusal Cephe şeklinde kendini göstermiştir. Hatta bazı bakımlardan Vichy macerasını sağın, Kurtuluşu da solun bir zaferi olarak kabul etmek mümkündür. Ancak Faşizmin ve özellikle Komünizmin ortaya çıkışı, problemin niteliğini değiştirmiştir.

Eğer iki rakip koalisyon, sağ ve sol koalisyonları kurulur ve yeter sağlamlık kazanırlarsa, çok-parti sistemi, bir iki-parti sistemine pek benzer hale gelebilir. Örneğin, 1830'dan 1925'e kadar Hollanda, İngiltere'dekine ve diğer iki-partili ülkelerdekine çok benzeyen bir yer değiştirmeye sahne olmuştur. Bu, teker teker ele alındığında çeşitli partilerin güçlerinde kendini gösteren istikrarlı dağılımla garip bir tezat meydana getirmektedir (Şekil 41). Aynı şekilde, bir yanda Sosyalistlerle Radikallerin, öte yanda Muhafazakârlarla Çiftçilerin *(Venstre)* yer aldığı ve parti değişimlerinin küçük olduğu Danimarka'da, iki büyük koalisyon arasındaki yer değiştirmeyi bununla karşılaştırmak da ilginçtir. Ancak, Danimarka'daki iki blok, orantılı temsil dolayısıyle bir seçim ittifakına dayanmadıklarından, Hollanda'daki kadar istikrarlı değillerdir. Hollanda'da orantılı temsilin, daha 1925'te (yani sistemin uygulandığı ikinci seçimde) 1868'den beri süregelmiş olan eski Muhafazakâr koalisyonun yıkılmasına yol açması anlamlıdır. Ne olursa olsun iki-ittifak sistemi, iki-parti sistemi derecesinde sağlam değildir. Her blok içinde karşılıklı rekabetler, iki-parti sisteminin frenleme eğiliminde olduğu demagojik bir tutum yaratabilir. Ancak sonuç olarak her şey, ittifakların ve partilerin karşılıklı tutarlık derecelerine bağlıdır. Hollanda'da 1868'le 1925 arasındaki iki-ittifak sistemi, Amerikan iki-parti sisteminden daha katıydı. Bununla birlikte iki-ittifak sistemi, siyasal kombinezonların değiştirilmesine iki-parti sisteminden çok daha fazla olanak verir; seçmen kütlesinde ve partilerden herbirinin gücünde bir değişiklik olmadığı halde, ittifakların yön değiştirmesi, önemli bir siyasal dönüşüme yol açabilir. Bunun en iyi örneği, 1868'de Hollanda'da, o ana kadar Liberallerin müttefiki olan Katoliklerin, Protestanlarla bir ittifak yapmalarıdır. Bununla birlikte bir ikili ittifak sisteminin yerine başka bir ikili ittifak sisteminin geçmesi çok nadirdir. İttifakların yön değiştirmesi, daha çok, kamu oyunun üçe bölünmüş olduğu ülkelerde görülür ve merkez partisinin uçlardan birine ya da

ötekine doğru yer değiştirmesi şeklini alır. Fransız Radikal partisi, 1919'la 1939 arasında bu rolü oynamıştır. Aynı dönemde Belçika'daki durum ise, oldukça farklıdır; burada, bazen merkez partisiyle (Liberaller), bazen solcu partiyle (Sosyalistler) ittifak kurmak suretiyle bu tahtaravalli hareketini yapan, sağcı partidir (Katolikler). 1919'la 1940 arasında, iki Katolik-Sosyalist ve yedi Katolik-Liberal kabineye karşı hiçbir Sosyalist-Liberal hükümet kurulmamıştır[1].

Bazan ittifakların yön değiştirmesi, iki rakip koalisyonun yerini bir merkez ittifakının alması sonucunu doğurur. Fransa'da Sol Blokun dağılması, çoğu zaman, Üçüncü Cumhuriyetin başlangıcında kullanılan deyimle, bir «merkezlenme» (concentration) ya da «merkezlerin birleşmesi» çabasına yol açmıştır. 1905'te Combes'un düşmesi, Sol Blokun sonunu ilân etmiş ve Rouvier hükümetinin kuruluşu, bunun yerine bir merkezlenme hükümetini geçirmiştir. Bu hükümet, Radikallerin çoğunluğunun, İlericilerin ve sağın yarısının desteğine dayanmış; aşırı sağ, Sosyalistler ve Radikallerin önemli bir kısmı ise, muhalefeti teşkil etmişlerdir. Ancak seçimlerin yaklaşması, merkezlenmeye son vermiş ve 1906'da Blok yeniden canlanmıştır. Blok, 1909'a kadar hükümet düzeyinde varlığını sürdürmüşse de, Clememceau hükümeti, sağın ve solun alternatif desteğinden yararlanmak suretiyle, çoğu zaman derleme bir çoğunluğa dayanmıştır (bütün merkez partilerinin gizli ümidi olan tahtaravalli oyunu). 1909'da Briand, merkezlenme hükümetini, yatıştırma adı altında, ince ve gençleştirilmiş bir biçimde yeniden kurmuş; bu hükümet, 1913 yılına kadar sürdükten sonra, askerlik kanunu (üç yıllık askerlik hizmeti) sorunu yüzünden yıkılmıştır. Savaştan sonra, Sol Kartel çoğunluğunun çabucak dağılması üzerine, 1925'te merkezlenme tekrar doğ-

[1] Bu, biraz da, Belçika Liberal partisinin gitgide sağa kayışının ifadesidir; Fransız Radikal partisinin 1945'ten sonra sağa kayması da benzer mahiyettedir.

muş; 1926'da Ulusal Birlik adı altında, sağı da içine alacak şekilde genişletilmiştir. 1934'te bu süreç, tersine dönmüştür: Kartelin 6 Şubat olaylarından sonra parçalanması, ilkin Doumergue başkanlığındaki bir Ulusal Birlik hükümetinin kurulmasına yol açmış, daha sonra bu hükümet daralarak Flandin başkanlığındaki merkezlenme hükümetine dönüşmüştür.

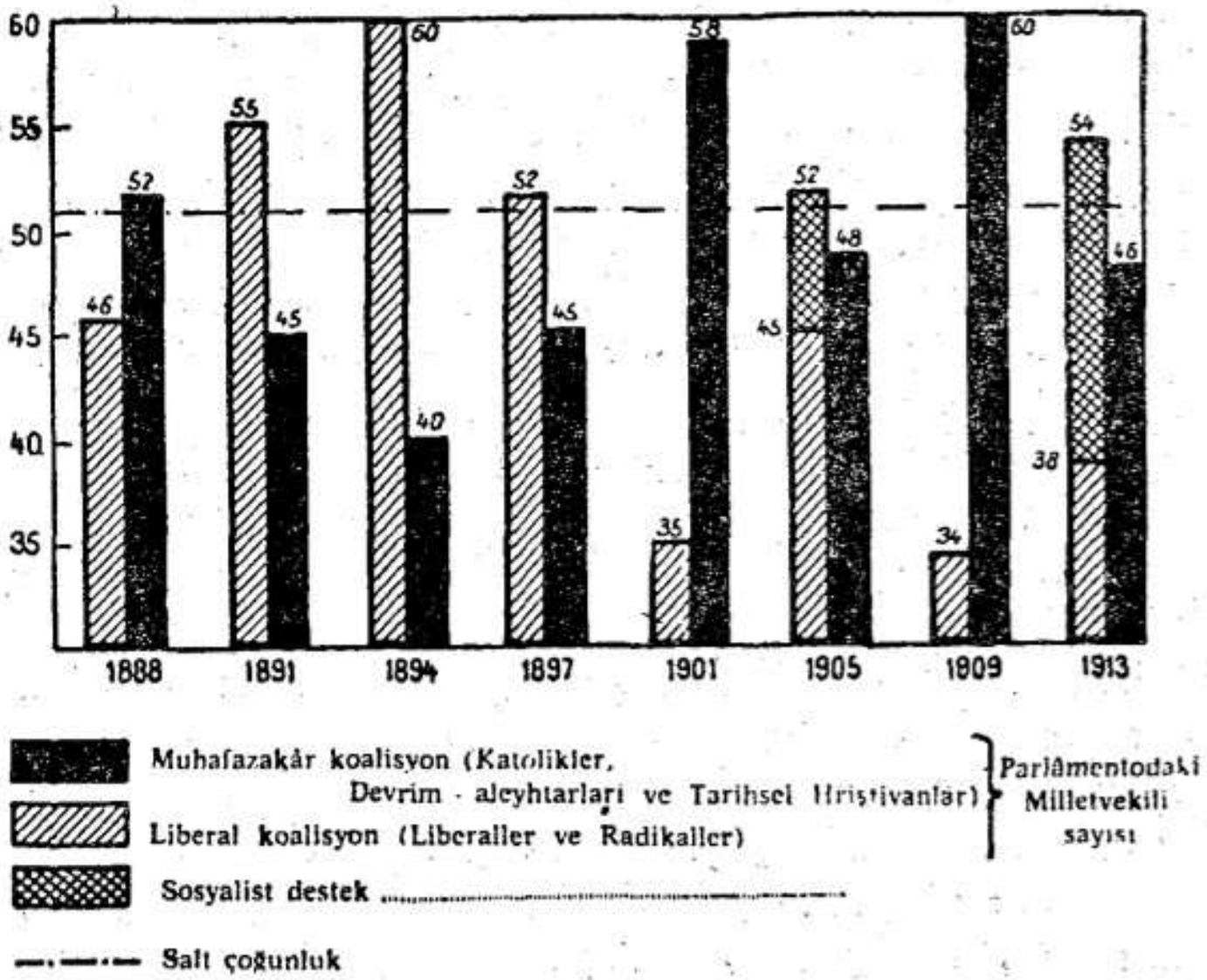

Şekil 41. Hollanda'da parti ittifakları, 1888-1913.

Şu halde Üçüncü Cumhuriyette merkezlenme, hükümet planında sık sık kendini göstermiş, fakat pek nadir olarak seçim planına aktarılmıştır. Bunun sadece üç örneği vardır: 1893, 1910, 1928. Ancak 1893'te merkezlenmenin tek belirtisi, bazı Katoliklerin İlericiler lehine feragatinden ibaret kalmış ve maddî etkisi az olmuştur (ama manevî etkisi öyle değildir). 1928'de Radikaller genellikle Sol Birliğin taktiğini izlemişlerdir; mer-

kezlenme, partilerinin talimatına rağmen ikinci turda oylarını sağa veren 400.000 Radikal seçmen tarafından gerçekleştirilmiştir. Sadece 1910'daki deneme, daha inandırıcı mahiyet taşımaktadır; bu, sağı ve Sosyalistleri orantılı temsilin kabulünü sağlayabilmek için bir «aşırılar birleşmesi»ne iten koşulların sonucudur. Parlamento ve hükümet düzeyinde o kadar çok uygulanan merkezlenmenin, seçim düzeyinde tamamlanma gücünden yoksun oluşu, Cumhuriyetçi Halk Hareketinin iki-turlu çoğunluk sistemine karşı duyduğu güvensizliği açıklamaktadır; «merkezlerin birleşmesi» (bugünkü adıyla üçüncü kuvvet) rüyasına bütün varlığıyla bağlı bulunan bu parti, üçüncü Cumhuriyet uygulamalarının Dördüncü Cumhuriyette yeniden ortaya çıkmasından korkmaktadır. Ancak bu korku, ikili ittifakları güçleştiren Komünizm olgusunu hesaba katmamaktadır. Ne olursa olsun, 6 Mayıs 1947'de Komünistlerin atılmasıyla üç-parti ittifakının bozuluşundan beri, Dördüncü Cumhuriyet merkezlenme bayrağı altında yaşamaktadır; o günden bu yana aynı merkez çoğunluğu, değişik biçimler altında hükümet etme eğilimindedir. Birçok bakımlardan (sadece Sosyalist partinin gücü hariç) benzediği Weimar Cumhuriyeti koalisyonu gibi, bu merkez çoğunluğu da, hem sağdan hem soldan parlamento-dışı karakterde güçlü partilerin (Komünistler ve Fransız Halk Topluluğu) gelişmesiyle tehdit olunmaktadır.

Poincaré, Doumergue ve Daladier'nin başkanlığında kurulmuş bulunan Fransız tipi Ulusal Birlik, 1914 Savaşında Fransa ve İngiltere'de, 1939 Savaşında birçok ülkelerde, iki Dünya Savaşı arasında da Belçika'da v.b. uygulanan gerçek Ulusal Birlikten kesin olarak ayırdedilmelidir. Poincaré tipi Ulusal Birlik, aşırı sol dışında bütün partilerin meydana getirdiği bir koalisyon, anti-Sosyalist (ya da anti-Komünist) bir ittifaktır. Hollanda, 1925'ten bu yana bu koalisyonu defalarca uygulamış, İsviçrede 1919'dan beri aynı şeyi oldukça düzenli şekilde tatbik etmiştir. Fransa'da Kurtuluş döneminin üç-parti ittifakı, bir çeşit tersine Poincaré'cilik (bütün partilerin sağa karşı

koalisyonu) teşkil etmiştir. Gerçek Ulusal Birlik ise bambaşkadır; burada ülkede mevcut bütün büyük partilerin, istisnasız olarak, ortaklık kurmaları söz konusudur. Çabaların birleştirilmesinin zorunlu olduğu, büyük ulusal tehlike gösteren istisnaî dönemlerde, parti farklarının böylece ortadan silinmesi yerindedir; Ulusal Birlik, demokratik rejimde normal savaş hükümeti şeklidir. Ancak bazen barış zamanında da görülür. Belçika, 1919'la 1939 arasında buna sık sık başvurmuştur; bu dönemde işbaşına gelen yirmi hükümetten dokuzu, Ulusal Birlik kabineleriydi. Güney Afrika'da 1933'le 1941 arasında, ülkede mevcut iki partinin ittifak yapmaları da, aynı mahiyette bir sonuç doğurmuştur. Sistem, hem partilerde kuvvetli bir disiplin, hem de siyasal ilkeler üzerinde temel bir anlaşma gerektirir; tek-parti yönteminin ittifaklar düzeyine aktarılmasını sağlar. Ama tek-ittifak, tek-partinin tehlikelerini göstermez; çünkü yapısı, onu totalitarizm tehdidine karşı korur, fikir ve eğilimlerde çeşitliliği garantiler. Herşeye rağmen sistem, demokratik rejimdeki derin bir bunalımın belirtisidir.

Son olarak, diğerlerinden daha seyrek ve daha şaşırtıcı olan bir ittifak şeklini ele almamız gerekir: Aşırı uçların birleşmesi. Birbirlerini bir numaralı halk düşmanı sayan en sağdaki partiyle en soldaki partinin bu koalisyonu, doğaya aykırı gibi görünür. Fakat doğada herşey mümkündür; gerçekten sazan balığıyla tavşan arasındaki bu ortaklıklar pek de nadir değildir. Çünkü aşırı partiler, ılımlı partilere karşı muhalefetlerinde her zaman, rejime karşı muhalefetlerinde de bazen ortaktırlar. Üçüncü Cumhuriyette merkezlenme teşebbüslerinin çoğu, aşırıların koalisyonuyla boşa çıkarılmıştır; zaten bundan kaçınmak içindir ki, merkezlenme hemen daima sahte bir Ulusal Birlik maskesi takmak zorunda kalmıştır. Dördüncü Cumhuriyette Komünistlerle Fransız Halk Topluluğu, Weimar Cumhuriyetinde Komünistlerle Nazilerin, Roma Parlamentosunda da Sosyalistlerle Faşistlerin yapmış oldukları gibi, Üçüncü Kuvvete karşı sık sık oylarını birleştirmişlerdir.

Uçların birleşmesine, bir parlamenter muhalefet ittifakı şekli altında hayli sık rastlanır; seçim ittifakı ve özellikle hükümet ittifakı şeklinde ise çok daha enderdir. 1910 Fransız seçimleri, bunlardan birincisine örnek gösterilebilir; burada sağ ve Sosyalistler, merkez partilerinin reddettiği orantılı temsil reformu hakkında bir anlaşmaya varmaları sunucunda, bazı seçim çevrelerinde birbirleri yararına feragatte bulunmuşlardı; yani uçlar, ortak bir program üzerinde anlaşmışlardı. Aynı sınırlı anlaşma kendilerince desteklenecek bir hükümete de temel olabilir. Ancak böyle bir olumlu birleşmenin anlamı, çoğu zaman başkadır; bu, «en kötüyü destekleme» adı verilen takdiğin bir ifadesidir. Böylece bir aşırı sol partisi, halkı yatıştıracak fakat kendi şansını azaltacak olan bir ılımlı sol siyasetini destekleyecek yerde, saçmalığını göstermek ve hoşnutsuzluğu artırmak için bir sağ siyaseti lehinde çalışabilir. Bunun bir amacı da, kendisine en benzer ve dolayısıyle en tehlikeli olan yakın rakibini, aralarında doğrudan doğruya bir rekabetin mevcut bulunmadığı uzak bir hasım lehine zayıflatmaktadır. Eğer bir aşırı sağ partisi de paralel bir siyaset izlerse, uçlar arasında gerçek bir pakt meydana gelebilir. «En kötüyü destekleme» siyaseti bunlardan sadece bir tanesi tarafından uygulansa bile, gene de diğer partüyle fiilî bir yakınlaşma doğar. Komünist partisi, bu takdiği Fransa'da ve başka ülkelerde 1935'e kadar uygulamış, böylece, özellikle 1928 seçimlerinde sağ lehine hareket etmiştir. Bu tutum, 1932'de partiye çok oy kaybettirmiştir; ancak Komünist partisi, bu şekilde, partinin yerleşmesi için zorunlu olan dönem boyunca kendi saflığını ve bireyselliğini korumuştur.

Müttefikler Arasındaki İlişkiler. Müttefikler arasındaki hukukî ilişkiler, kuvvet ilişkileri kadar ilginç değildir. Üstelik bu hukukî ilişkiler, nadir birkaç ortak kurumdan ibaret kalır; 1906 Alman Blokunun Eylem Komiteleri, 1902 Fransız Blokunun ve 1924 Kartelinin Sol Delegasyonu, 1936'daki Halk Topluluğu Komitesi, v.d. Bu kurumlar, ya seçim düzeyinde yer alarak müttefiklerin propagandasını yürütür ve anlaşmaların uygu-

lanmasını denetler, ya da parlamento düzeyinde yer alarak üye gruplar arasında ortak bir tutum ve oy disiplini sağlamaya çalışır. 1902'den 1906'ya kadar Sol Delegasyon, bu sonuncu noktadan kendi cinsinin bir modelini teşkil ediyordu; Charles Benoist, bunu «sorumsuz ve anayasa-dışı ikinci bir hükümet» olarak adlandırmıştı; Combes ise, «yapılacak görüşmeler ve alınacak kararlar konusundaki bu ahenkli anlaşmayı», «çoğunluğu düşüncesizce kışkırtılmalara karşı koruyan bir sistem» olarak savunuyordu. Bütün ittifaklarda bu çeşit kurumlar yoktur; örgütlenmemiş koalisyonlara, örgütlenmiş ittifaklardan daha sık rastlanır. Keza bütün ittifaklar ortak bir programa da dayanmaz; her ortak, kendi eylem özgürlüğünü korumak ister. İttifak belgeleri, çalışma planlarından çok, propaganda bildirilerini andırır ve dolayısıyle, bile bile, belirsiz ve genel deyimlerle kaleme alınır. Ancak burada, partilerin bir Ulusal Birlik hükümetinin kuruluşu anında meydana getirdikleri sırf hükümete ilişkin programlarla (en dayanıksız olanlar bunlardır), seçim programları arasında bir ayrım yapmak gerekir; seçim programları, kamu oyunda bir yankı uyandırdıkları ve halkın heyecanını harekete geçirdikleri takdirde, bu kadar dayanıksız olmayabilirler; bu durumda müttefiklerden biri, programı hatırlatmak suretiyle, diğerini kuvvetle etkileyebilir. Dolayısıyle seçim ittifaklarının kesinlikle belirtilmiş bir belgeye dayanmaları nadirdir; yahut da belge, çok sınırlı nitelikte olur ve aşırı müttefikin ölçüsüz artırmalarımn ılımlı müttefik tarafından sınırlandırılmasına yarar.

Şu halde ortak kurumlar ve programlar, kısaca, koalisyon partileri arasında belli bir kuvvet ilişkisi kurmanın araçlarıdır. Bu konuda, eşitçi ve eşitsiz ittifaklar arasında bir ayrım yapmak çekici görünebilirse de, böyle bir ayrım zihinsel bir soyutlamadan başka bir şey olmayacaktır. Gerçekte her ittifak eşitsizdir; tek üzerinde durulacak nokta, eşitsizliğin derecesidir. Belki, nispeten eşitçi ittifaklarla, hâkimiyet niteliğinde olan sahte ittifaklar arasında bir ayrım yapılabilir; bu

ikisi arasında ise sonsuz çeşit ve dereceler vardır. Müttefikler arasındaki eşitsizlik derecesinin belirtilmesinde başlıca üç unsuru hesaba katmak gerekir: Bunların karşılıklı kuvvetleri, siyasal satranç tahtası üzerindeki konumları ve nihayet iç yapıları. İki-turlu çoğunluk sistemindeki seçim ittifaklarında birinci unsur hâkim mahiyettedir; koalisyon içinde en önde gelen parti, ikinci turda tek başına kalır ve müttefiklerinin feragat ya da çekilmesinden yararlanır. Dolayısıyle bu sistemde, partiler birbirine yakın güçte olmadıkça, bir seçim ittifakı hiçbir zaman mümkün değildir; yoksa en zayıf parti, en kuvvetlisi tarafından tamamen yok edilir. Uygulamada yöresel farklar, genellikle ittifaktaki eşitsizliği düzeltir; bazı seçim çevrelerinde müttefiklerden biri, başka çevrelerde ise diğeri önde gelir. Fakat büyük bir partinin de, birinci turda bazı çevrelerde aday göstermekten kendi isteğiyle vazgeçmesi, onun yararına olabilir; böylece çok zayıf bir müttefikinin hiç değilse, belli ölçüde bir temsil sağlamasına imkân verirken, o partinin, aşağı yukarı eşit iki grup arasında dengeyi elinde tuttuğu diğer çevrelerdeki çekilmesinden yararlanır. Bu yüzden çoğu zaman seçim anlaşmaları, iki-turlu çoğunluk sisteminin gerektirir göründüğü sert ve yeknesak mekanizmadan çok farklı, esnek ve belirsiz bir nitelik alır. Müttefiklerin, her seçim çevresinde sadece tek bir aday ya da tek bir liste gösterebilmek için, sandalyeleri seçimden önce paylaşmak zorunda oldukları tek-turlu sistemdeki anlaşmalarda bu esneklik daha da fazladır. Dolayısıyle bu çeşit ittifaklar daha güç, fakat daha sağlam mahiyettedir. Keza bunlar daha eşitsiz ittifaklardır; İngiliz Ulusal Liberallerinin durumunda görüldüğü gibi, burada en büyük parti, en küçüğü hemen tamamen hâkimiyetine alma eğilimindedir. Tek-turlu sistemde ittifaklar, çok sıkı olmaları sebebiyle, genellikle bir birleşmeye dönüşürler; ancak eğer partiler arasındaki nisbetsizlik çok büyükse, bu birleşme çoğu zaman zayıf partinin güçlü parti tarafından özümlenmesi biçimini alır. Bu da kuvvetin, ittifakların eşitsizliği üzerindeki hayatî rolünü ortaya koyar.

Kuvvetin etkisi, hükümet planında da açıkça görülür. Bir ortak parti ne kadar büyükse, ittifak içinde o kadar ağırlığı olur. 1936'ya kadar Radikal parti, koalisyonun en büyük partisi olması dolayısıyle, Sol Blok içerisinde gerçek bir liderlik göstermiştir. 1936'da ise, Sosyalist partinin ilk sıraya yükselişi nedeniyle, liderlik de bu partinin eline geçmiştir. Parlamento kuvvetinin seçim kuvvetinden açıkça önde geldiğini belirtmek gerekir; çünkü Radikal parti, seçim alanındaki birinciliğini daha 1932 yılında, Sosyalist partinin 1.956.000 oyuna karşılık 1.836.000 oyla kaybetmiş bulunuyordu. Bir ittifak içerisindeki öncelik, büyük önem taşır; koalisyonun başında gelen partinin, hükümet başkanlığını da alması gerektiği genellikle kabul olunur. Sosyalistler, 1936'ya kadar hükümete katılmayı reddedip de o tarihte fikirlerini değiştirmelerini haklı gösterebilmek için, Sosyalistlerin bir Radikal hükümete katılmasıyla Radikallerin bir Sosyalist hükümete katılması arasında kesin bir ayrım yapmışlardır. Şüphesiz, en kalabalık partinin liderliği, hiçbir zaman hükümet ittifaklarında genel ve mutlak bir kural olmuş değildir; bu temel eğilim, birçok başka eğilimlerle uzlaşmak zorunda kalmıştır. Müttefikler arasındaki farkın büyüklüğü, bu konuda belli bir rol oynar; fark çok küçükse, en kalabalık partinin yönetimi, tartışmalı bir durum alır. En güçlü müttefikin yapısı ve mahiyeti de önemlidir; örneğin, 1946'da Halkçı Cumhuriyetçilerle Sosyalistler, bir üç-parti ittifakı içinde Komünistlerin başkanlığındaki bir hükümete katılmayı kabul etmemişlerdir.

Ancak en kuvvetli müttefikin liderliğine karşı en önemli engel, koalisyon ortaklarının karşılıklı konumlarından doğmaktadır. Yukarıda göstermiş olduğumuz gibi, seçim ittifakları en aşırı ortağın, hükümet ittifakları ise en ılımlı ortağın hâkimiyetinde olma eğilimindedir; tabiatiyle bu eğilimler, koalisyondaki partilerin karşılıklı güçlerinden doğan eğilimlerle çatışırlar. Bazen daha küçük bir ortak, daha ılımlı tutumu nedeniyle, hükümet sorumluluklarını üstlenmeye itilebilir.

İttifaklar içerisinde yaklaşık mahiyette eşitsizlik eğrileri çizmek mümkündür; seçimden önceki ve sonraki dönemlerde aşırı parti duruma hâkimdir; seçim ne kadar uzak olursa, bu parti de hükümet zorunlulukları dolayısıyle, nüfuzunu en ılımlı parti yararına o kadar kaybeder. Bu eşitsizlik eğrileri, koalisyon rejimlerindeki yasama devreleriyle çakışır: Başta ve sonda demagojik, ortada daha tutucu. Muhakkak ki, bu şema çok genel mahiyet taşır; çok ve çeşitli nitelikteki özel koşulların etkileşimleri, çoğu zaman bunu tamamen gözden kaybolacak derecede örter. Uzun bir süre içinde ittifak, eninde sonunda en ılımlı partinin hâkimiyetine girer gibi görünmektedir; aşırı parti, nasıl seçim planında kendi dinamizmine aykırı düşen bir hareketi destekliyorsa, parlamento planında da kendi tutumuna aykırı birtakım tedbirleri desteklemek zorunda kalır. Eğer bunu yapmazsa, ittifak bozulur; yaparsa da, sonunda kendisi, hayli sakin ve donuk bir renk alır. Bu genel eğilim, Fransız Sosyalist partisinin Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyette gitgide ılımlılaşmasını açıklamaktadır; diğer Avrupa Sosyalist partileri de, aynı sebeplerin etkisiyle, aynı evrimi izlemişe benzemektedir. Şüphesiz, bu dönüşümün tek etkeni, ittifakların diyalektiği değildir. Başka birçok etkenler, özellikle partinin sosyal alt-yapısındaki değişiklikler de bunda rol oynamıştır. Bununla birlikte, partinin burjuvalaştığı için mi daha ılımlı hale geldiği, yoksa daha ılımlı hale geldiği için mi burjuvalaştığı sorulabilir; bu ilişki, nedensel olmaktan çok, fonksiyonel mahiyettedir. Ne olursa olsun, ittifakların yukarıda tasvir olunan yöndeki etkisi, inkâr edilmeyecek derecede güçlü gibi görünmektedir.

Eğer aşırı partilerin kuvveti, bunları resmen koalisyonun liderleri durumuna getirirse, bu partilerin ittifaklar oyunu yüzünden uğrayacağı enerji kaybı, daha da belirgin olur. Çünkü, bu takdirde iktidarı ele almaları ve iktidarın kullanılmasının zorunlu kıldığı ihtiyatlı ve ılımlı tutumu bizzat benimsemeleri gerekir. Bu partiler, kuvvetleri ve hükümetteki durumları do-

layısıyle ittifakın önderliğini yaparken, eylemleri dolayısıyle de ılımlı ortaklarına yaklaşırlar. Bu diyalektik, İskandinav Sosyal Demokrasisinin 1919'la 1939 arasındaki evrimini açıklamaya yardım edebilir. Şu halde ortakların durumu ne olursa olsun, çoğunluk ittifakları, en ılımlı partinin üslup ve programının kabulü sonucunu doğurur; diğer partinin aşırılığı, hükümet zorunluluklarının etkisiyle gitgide aşınır, törpülenir ve körelir; böylece aşırı parti, ortağıyla aynı çizgide yüremeye temayül eder. Bu bakımdan hükümet ittifaklarındaki «sağa kayış», kamu oyundaki sola kayışa karşı koyar ve sonunda çoğu zaman onu etkisiz bırakır. Seçmenler sol partilere doğru kayar; fakat sol partilerin kendileri de merkeze doğru yönelir; görünüşteki bu iki hareket, gerçekte bir hareketsizliğe yol açar. Ilımlı partinin bu hâkimiyetinin gerçekleşmemesi, ancak ittifakın parlamenter muhalefet alanında kalmasıyla mümkündür; azınlık koalisyonları, en aşırı partinin otoritesi altında bulunur. Bunlar, iktidarın külfetlerine uğramadıkları için, seçim demagojisiyle hükümetin ılımlılığı arasında zorlanıp durmazlar. Muhalefetteki demagoji, seçimlerdeki demagojinin doğal bir devamı olup, her ikisinde de avantaj, en aşırı partinindir. Devrim dönemlerinde de, yukarıda dediğimiz gibi, aynı terslik ortaya çıkar; en aşırı parti, ister hükümetin başında ister içinde olsun, ister onu desteklesin ya da muhalefette bulunsun, ittifaka hâkim olma eğilimindedir. Çünkü devrim hükümetinin kanunu, normal hükümetinkinin tam tersidir; burada artık, çatışan çeşitli çıkarları birbiriyle bağdaştırmaya çalışarak daima kararsız ve uzlaştırıcı bir dengeyi sürdürmek değil, eski rejimin çöküşü dolayısıyle yeni bir denge yaratabilecek tek unsur olan yeni düzenin doğuşunu çabuklaştırmak söz konusudur. Burada gerçekçilik, ılımlılıkta değil, uzlaşmazlıktadır. Öyleyse, saflığını korumak isteyen bir aşırı partinin muhalefette kalması ve ancak devrime katılmak ya da devrimin doğuşuna yardım etmek üzere muhalefeti bırakması gerekir. Bununla birlikte partilerin iç yapısı, her hükümet koalisyonunda görülen ılımlaştırıcı eğilimi frenliyebilir.

Üçgen biçimi bir koalisyonda ortaklar arasındaki ilişkiler, biraz daha farklıdır. Bu durumda merkez partisi, iki aşırı uç arasında doğal bir hakem rolü oynar. Fransa'da üç-parti ittifakı sırasında Sosyalistler müttefiklerin en zayıfı oldukları halde, durumları çok kuvvetliydi; Komünistlerin tasfiyesinden ve Üçüncü Kuvvetin doğuşundan sonra etkileri azalmıştır. Fakat bu eğilim, yukarıdaki kadar kesin ve genel nitelikte görünmemektedir; 1947 ile 1951 arasında M.R.P.'nin Üçüncü Kuvvet içerisindeki nüfuzu, ittifakların «sağa kayma» eğilimine uygun olarak, Radikaller ve Ilımlılar yararına devamlı olarak zayıflamıştır. Temel siyasal yönü belirleyen, koalisyonun merkezindeki parti değil, parlamentonun merkezindeki partidir (yani sol koalisyonlarının en sağındaki, sağ koalisyonlarının da en solundaki parti) Hükümet koalisyonlarının «sağa kayma» eğilimlerinden genel olarak söz etmek doğru değildir; bu terim, sadece sol koalisyonlarına uygulanabilir (sosyal ve siyasal gelişim dolayısıyle sol koalisyonlarına genellikle daha çok rastlanır). Sol koalisyonlarının «sağa kayma», sağ koalisyonlarının da «sola kayma» eğilimlerinden söz etmek, daha doğru olur. Bu iki yönlü eğilim, üçüncü Cumhuriyet zamanındaki Fransız politikasının, hem solla sağ (düzenle hareket) arasında bir yer değiştirme hem merkezin genel hâkimiyeti, hem de sola doğru toptan bir yöneliş şeklinde tasvir edilebilmesini ve bunların hepsinde de bir gerçek payı bulunuşunu açıklamaktadır. Görünüşte, bu üç açıklama tarzı, birbiriyle çelişme halindedir; gerçekte ise herbiri, kısmî fakat birbirini tamamlayıcı yorumlara dayanır. Sola kayış, eski sol partilerinin gitgide merkez ve sağa kayarak, yerlerini yeni partilere bırakmalarının sonucudur. Seçimlerin ya da parlamento kombinezonlarının ritmi (yalnız, bu ikisi arasında her zaman düşümdeşlik yoktur) incelendiği takdirde ise, sağ-sol hareketi açıkça farkedilebilir. Fakat ittifaklar içerisindeki evrim, merkeze doğru dayanılmaz bir itiş yaratır: Sağ kanat çoğunlukları, merkez-sağa yönelerek solu da kapsamaya çalışır; sol kanat çoğunlukları ise, merkez-sola ka-

yarak, sonunda merkez ve sağda destek bulur. «Mavi Ufuklar Meclisi» gibi, Kartel Meclisi de Poincaré ile son bulmuş; 1928'-in ılımlı Meclisi gibi, 1932'nin solcu Meclisi de Laval'le sona ermiştir.

Ancak, çok kuvvetli bir yapıya ve Bund niteliklerine sahip olan Komünist ve Faşist partilerin işe karışmaları, probleme yeni bir veri getirmiş bulunmaktadır. Bunların totaliter mahiyeti, her türlü uzlaşmaya, her türlü gerçek anlaşmaya, her türlü gerçek ittifaka karşı koyar. «Benimle birlik olmayan herkes, bana karşıdır...» İncilden alınan bu cümlenin, Komünist kongrelerinde defalarca tekrarlanmış olması sebepsiz değildir. Bununla birlikte seçim, parlamento ve hükümet koalisyonları, bu partiler için etkin bir eylem aracı olabilir; çok karmaşık ve çok sağlam mahiyetteki örgütleri, kendilerini, ortaklarının mâruz bulunduğu bulaşma ve parçalanmadan koruduğu için, bu etkinlik daha da fazladır. Herkesin bildiği demir kâse ve toprak çanak benzetmesi, bu çeşit partilerin bir ittifak içindeki ayrıcalıklı durumunu iyi anlatmaktadır. Totaliter partiler, diğerlerini kırabilecek fakat kendisi kırılmayacak olan, sert, dayanıklı demir kâseyi temsil ederler. Dolayısıyle ittifaklardan, birlikte de kullanılabilen iki farklı taktik (kamuflaj taktiği ile sömürgeleştirme taktiği) içerisinde yararlanırlar. Bunlardan birincisi, etraflarını çeviren korku ve yalnızlık atmosferini dağıtma amacını güder. Maksat, herkese tıpkı diğer partiler gibi bir parti olduklarını, onlardan daha devrimci ve yıkıcı olmadıklarını, onlar kadar demokratik, kurumlara ve özgürlüklere onlar kadar saygılı bulunduklarını göstermektedir. Komünist partiler, Avrupa'da 1935-1936'da «Halk Cepheleri»nin kurulmasıyla, bu tutumu benimsemişlerdir M. Maurice Thorez'in Katoliklere uzattığı el, eli bıçaklı adam imajını silmekte rol oynamıştır; M. Chautemps kadar güven verici politikacılarla işbirliğinde bulunulması, keza makul ve ılımlı mahiyetteki Halk Topluluğu programının kabulü, bu izlenimi kuvvetlendirmiştir. Partinin, seçmen sayısını iki katına çıkardığı 1936 yılındaki büyük seçim

başarısı, bu taktiğin kazançlı olduğunu göstermiştir. Kurtuluştan hemen sonra hükümete katılınması da, aynı genel politikanın daha açık şekilde devam ettirilmesinden başka birşey değildir. Buradaki amaç, Komünistlerin, diğerleri kadar, hattâ onlardan daha iyi yöneticiler olabildiklerini göstermektir. Nitekim orta-sınıflarm saygıdeğer mensupları, M. Thorez ve M. Billoux'nun, devrimci ve kabadayı halk komiserleri gibi değil, ciddî ve falsosuz burjuva bakanlar gibi hareket ettiklerini görünce şaşırmışlardır. General de Gaulle'ün ve M.R.P.'nin salim düşünceli üyelerinin desteği, partinin uslanmış olduğu inancını pekiştirmiştir. Leon Blum'u 1936'da Şeytan, 1946'da ise Mesih gibi gördüğünü hatırlayan burjuvazi, Maurice Thorez'in de aynı güven verici gelişim çizgisini izleyeceğine neredeyse inanır olmuştur. 1945'le 1946 arasında Komünist oylarının yükselişi, üye sayısının ise daha da muazzam bir artış kaydetmesi, bu taktiğin ne kadar kârlı olduğunu göstermektedir.

Parti, bir yandan da, Balkan ülkelerinde büyük başarı kazanmış olan sömürgeleştirme taktiğini ittifaklar içerisinde uygulamaya koyulmuştur. Bu, daha 1936'da çeşitli Halk Cephelerinde kendisini göstermiştir. Fransa'da sendikaların tekrar birleşmelerinin yanısıra, eski C.G.T.U.'nun ileri gelen üyeleri, C.G.T.'ye sistemli şekilde sızmaya başlamışlardır; Halk Cephesinin bütün yöresel komitelerinde, komünistler önder durumuna geçebilmek için çaba harcamışlardır. Mahiyeti icabı demagojik olan bu çeşit bir kütle eyleminde Komünistlerin aşırılığı, ittifakların genel diyalektiği uyarınca, onları doğal olarak önder durumuna geçirmiştir. Bütün Avrupa'da yeraltı mücadelesi, partiye mükemmel bir sömürgeleştirme alanı sağlamıştır; yapısı bakımından yeraltı mücadelesine tamamen intibak edebilecek tek parti olan Komünist parti, bu hareketin kontrolunu ele geçirmeye çalışmış ve bunda militanlarının övgüdeğer cesaretlerinden de yardım görmüştür. Parti, bu alanda kısmen başarı kazanmış, Komünistler bütün Direnme örgütlerine tepeden tabana kadar sızmışlardır. Kurtuluş sırasında

ise, Komünist partisi tarafından yaratılıp yönetilen Ulusal Cepheler ya da Vatan Cepheleri, yani sağa kadar uzanan bir çeşit genişletilmiş Halk Cepheleri kurma taktiği izlenmiştir. Kendisi çok zayıf, müttefikleri ise sayıca daha güçlü olduklarından, Komünist partisi ilkin, işçi sınıfı birliği adına Sosyalist partiyi parçalamaya teşebbüs etmiştir. Tabanda hücreleri vasıtasıyle militanlar üzerinde çalışmak; tepede ise rekabetlerden, hasetlerden ve ihtiraslardan yararlanarak liderler üzerinde etkili olmak suretiyle Komünistler, topyekûn birleşmeyi, tam itaati sağlamaya uğraşmışlardır. Böylece, «İşçi partisi»nin ya da «Birleşik İşçi Partileri»nin, Ulusal Cephedeki burjuva müttefiklerine daha etkili şekilde saldırabilmeleri kabil olmuştur. Macar Küçük Toprak Sahipleri partisinin parçalanışı, bunun tipik modelidir. Böylelikle, oldukça küçük bir Komünist partisi, yapısının üstünlüğü sayesinde, çok daha büyük bir işçi blokuna, o işçi blokunun kendisi de çok daha büyük partilerden meydana gelen bir ittifaka hâkim olabilmiştir. Öte yandan koalisyon hükümetlerindeki kilit mevkileri (temizlikler yoluyla düşmanlarından kurtulabilmek için Adalet bakanlığı, İçişleri ve Polis, Haber Alma ve Propaganda, Ordu bakanlıkları) istemek suretiyle Komünist partisi, müttefikleriyle olan ilişkilerinin anavatanla sömürgeleri arasındaki ilişkilere benzediği, eşitlikten tamamen uzak bir ittifaka ulaşmıştır. Bu şekilde, Orta Avrupa ülkelerinde, çok ciddî bir çatışma olmaksızın, iktidarı tümüyle ele geçirmeye ve eski müttefiklerini kesin olarak ortadan kaldırmaya hazırlanmıştır. Çok dikkate değer bir siyasal stratejinin sonucu olan bu evrime, Rus ordusunun hiçbir zaman doğrudan doğruya bir müdahalede bulunmamış olduğunu belirtmek gerekir.

Batı Avrupa ülkelerinde de Komünistlerin taktiği aynı olmuştur. Ancak diğer koalisyon ortaklarının, özellikle Sosyalistlerin direnmesi, sosyal ve siyasal koşulların da farklı oluşu, partinin aynı ölçüde bir başarıya ulaşmasını engellemiştir. Bununla birlikte İtalya'da Sosyalistlerin en güçlü kesimi (İtal-

yan Sosyalist partisi), Komünist partisiyle sıkı bir birlik kurmuş; ittifak, az önce tasvir ettiğimiz genel şemaya uygun olarak gelişmiştir. İtalyan Sosyalist partisi, gitgide ortağının propaganda temalarını, hatta iç yapısını kabul etmek suretiyle, onun paraleline girmiştir. Sosyalist partinin bağımsızlık denemelerine karşı 1950'de Komünist parti, kendi kadrosundan bir kısmını (bunların, denenmiş ve seçilmiş 10.000 militan olduğu söylenmektedir) müttefiklerinin safına katılmaya teşvik etmek suretiyle, son derece ileri bir sızma sistemi geliştirmiştir; bunun amacı, bir yandan Sosyalist partinin kurmay heyeti üzerinde baskı yapmak, bir yandan da militanların diğer bağımsız Sosyalist hareketlere katılmak üzere partilerinden ayrılmamaları için telkinde bulunmaktı. Güvenilir kişilerin tanıklığına rağmen[1], bu olgunun doğruluk derecesinin ölçülmesine tabiatıyle imkân yoktur. Öte yandan, İtalyan Sosyalist partisinin 1956'da bağımsızlığını tekrar elde edebilmiş olması da ilginçtir; bu, bir ittifak içerisinde Komünistlerin baskı ve sızmalarına karşı direnmenin herşeye rağmen mümkün olduğunu kanıtlamaktadır. Bu örnek, belki de Sosyalist partileri, Komünist partiler karşısındaki aşağılık komplekslerinden (bu kompleks, Fransa ve İtalya'da çok belirgindir) kurtarmaya yardım edebilir.

Komünist partilerin ittifaklara hâkim olmaları süreci üzerinde özellikle durmamızın sebebi, bunun en tam ve en başarılı örnek oluşudur. Fakat Faşist partiler de, çok daha az esneklik ve başarı göstermekle beraber, benzer yollar izlemişlerdir. 1921'de Montecitorio'ya giren ilk 35 Faşist milletvekilinden 34'ü, bu küçük partiye kolayca hâkim olabileceğini sanan ihtiyar Giolitti'nin himayesindeki Ulusal Blok Listelerinden seçilmişti. Mussolini 1922'de iktidara geldiği zaman, hükümette kendisinden başka sadece üç Faşist bakan vardı; Kabinenin diğer üyeleri, Ilımlılar, Demokratlar ya da Halkçı Hıris-

1 *Le Monde*'un Roma muhabiri Jean d'Hospital'in özel raporu. Bkz. *Le Monde*, 20 Ekim 1950.

tiyanlardı. Mussolini'nin müttefikleri iktidarda onu ehlileştirebileceklerini sanarken, o Faşist devrimi yaparak bu müttefiklerini ortadan kaldırdı. Hitler de iktidarı, Hugenberg'in Milliyetçilerinin ve Seldte'in Çelik Miğferlilerinin *(Stalhelm)* yardımıyle ele geçirdi; ilk hükümetinde kendisinden başka ancak iki Nazi (Göering ve Frick) vardı. Hitler'in işbaşına gelmesine yardım edenler, onun ya iktidarda yıpranacağını ya da ılımlılaşacağını düşünmüşlerdi. Fakat o da Nasyonal-Sosyalist devrimi gerçekleştirerek müttefiklerini ortadan kaldırdı. Koalisyon ortaklarının karşılıklı ilişkilerini bunların kuvvetlerine ya da siyasal yönelimlerine göre tanımlayan yukarıdaki şemalar, bu durumda partinin iç yapısı yüzünden hükümsüz kalmış olmaktadır; bir kere daha belirtmek gerekir ki, partilerin iç yapısı, temel önemde bir etkendir.

BÖLÜM III

PARTİLER VE SİYASAL REJİMLER

Partilerin gelişmesi, siyasal rejimlerin yapısında derin bir dönüşüm yaratmıştır. Nasıl ki tek-partiye dayanan çağdaş diktatörlükler, kişisel ya da askerî istibdatlara ancak uzak bir benzerlik gösteriyorsa, birden çok örgütlenmiş ve disiplinli partiye dayanan modern demokrasiler de, birbirlerinden tamamen bağımsız milletvekillerinin kişisel oyunlarına dayanan ondokuzuncu yüzyıl bireyci rejimlerinden o kadar farklıdır. Fransa'da herkes, sert ve «yekpare» partilere sahip olan Dördüncü Cumhuriyetle, gruplarının esnekliği ve örgütlerinin zayıflığıyla nitelenen Üçüncü Cumhuriyeti karşılaştırır olmuştur. Şüphesiz, orantılı temsilin kabul edildiği, M.R.P.'nin kurulduğu ve Kominist partinin gelişme gösterdiği 1945 yılı, önemli bir dönüm noktasıdır; ancak bu yöndeki gelişim, 1875'te başlamıştır. Sonuç olarak, 1880 ve 1939 rejimleri arasındaki fark, 1939 ve 1945 rejimleri arasındakinden büyüktür.

Şu halde partisiz bir rejimin yerini bir partiler rejiminin alması, siyasal sistemlere ilişkin geleneksel çözümlemelerin baştan aşağı yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Örneğin, başkanlık sistemiyle, parlamenter sistem arasındaki

klasik ayrım, eskime yolundadır: İngiliz rejimi, Amerikan rejiminden olduğu kadar, kurumları arasındaki dış benzerliğe rağmen Fransız rejiminden de farklıdır. Bakanlar kurulu, güven sorunu, siyasal sorumluluk ve fesih kavramları, artık iki-parti sistemiyle çok-parti sisteminde aynı anlamı taşımamaktadır. 1946'da değiştirilen 1936 Anayasasına göre Rusya, bugün kabineden ayrı ve parlamentoya (Yüksek Sovyet) karşı sorumlu, kollektif bir Devlet Başkanlığının (Presidyum) mevcut bulunduğu parlamenter bir sisteme sahiptir; fakat bir tekpartinin varlığı, tabiatiyle problemin bütün verilerini değiştirmektedir. S.S.C.B.'ni parlamenter rejimin klasik terimleriyle tasvir etmek, açık ve kötü bir şekilcilik olur. Fakat Britanya Parlamentosuyla Hükümeti arasındaki kuvvet dengesinden ve birincisinin ikincisini «düşürme», ikincisinin de birincisini feshetme olanağıyla tanımlanan bir «frenler ve dengeler» sisteminden ciddiyetle söz etmek de, aynı derecede abartılmış bir şekilciliktir. Gerçekte bir iki-parti sisteminde, iktidar partisi içinde bir ayrılma olmadıkça, Meclisle Kabine arasında hiçbir uyuşmazlık tasavvur edilemez; böyle bir ayrılma olsa bile, burada uyuşmazlığın anlam ve kapsamı farklıdır. Klasik anayasa hukukunu bilen, fakat partilerin rolünü bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasal rejimler hakkında yanlış bir fikir sahibidir; partilerin rolünü bilen, fakat klasik anayasa hukukunu bilmeyen bir kimse ise, çağdaş siyasal rejimler hakkında eksik fakat doğru bir fikir sahibi olur.

I. PARTİLER VE YÖNETİCİLERİN SEÇİMİ

Demokrasinin en basit ve en gerçekçi tanımı şudur: Yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim. Bu seçmenin mekanizması hakkında hukukçular, onsekizinci yüzyıl filozoflarını izleyerek, bir temsil teorisi meydana getirmişlerdir; buna göre seçmen kendi adına konuşmak ve hareket etmek üzere milletvekiline bir ve-

kâlet verir; böylece, ulusun vekili olan Parlamento, ulusal egemenliği ifade eder. Partilerin gelişimi, temsil doktrininde olduğu gibi, seçim olgusunda da köklü bir değişime yol açmıştır. Artık seçmenle milletvekili, ulusla Parlamento arasında bir diyalog söz konusu değildir; bunların arasına, ilişkilerinin mahiyetini kökten değiştiren bir üçüncü taraf girmiştir. Milletvekilleri, seçmenleri tarafından seçilmeden önce, parti tarafından seçilmekte; seçmenler ise, bu seçimi onaylamaktan başka birşey yapmamaktadır. Tek bir adayın halkın onamına sunulduğu tek-parti rejimlerinde bu durum çok açıktır. Aynı şey, daha örtülü olmakla birlikte, plüralist rejimlerde de gerçeklikten daha uzak değildir: Seçmen, birden çok aday arasında bir seçme yapabilir; ama bunların herbiri, gene de bir parti tarafından aday gösterilmiştir. Hukukî temsil teorisini devam ettirmek istiyorsak, milletvekilinin, partiden ve seçmenlerinden olmak üzere, çift vekâlet aldığını kabul etmek gerekir. Bunlardan herbirinin önemi, ülkelere ve partilere göre değişmektedir; genel olarak parti vekâleti, seçim vekâletinden daha ağır basma eğilimindedir.

Böylece seçim fikri (yöneticilerin yönetilenler tarafından seçilmesi) derin bir değişime uğramaktadır. Klasik demokrasiye çok yakın kalmak isteyen rejimlerde, asıl seçimlerden önce bir ön-seçim yapılır ve burada parti, sonradan seçmenlerin karşısına çıkacak olan adayları seçer. Amerikalıların ön-seçim *(primary)* usulü, bu eğilimin en başarılı örneğidir. Ancak ön-seçim hiçbir zaman saf şekliyle yapılmaz; burada parti liderlerinin etkisi, oldukça açık şekilde kendini gösterir; çoğu zaman da, ayrıcalıklı bir vatandaş kategorisiyle sınırlı bir seçim niteliği taşır. Restorasyon devrinde itibarını o kadar yitirmiş olan iki dereceli seçim, burada garip biçimler altında yeniden doğar. Eğer bu ön-seçim hiç yoksa, o zaman adaylar, kooptasyona benzer bir yöntemle parti liderleri tarafından seçilir. Plüralist rejimde bu iş, kendisini izleyen seçime oranla daha az önemli, tek-parti sisteminde ise ondan çok daha önemlidir. Her iki durum

da da yöneticilerin seçilmesi, seçim ve kooptasyonun bir karışımı şeklinde olur; sadece karışımdaki oranlar birbirinden farklıdır.

Partiler ve Aday Gösterme. Amerikan terminolojisi, «aday gösterme» *(nomination)* yani bir partinin adayını belli etmesi işlemiyle, «seçim»i yani vatandaşların çeşitli partilerce gösterilen adaylar arasında seçme yapmalarını birbirinden açıkça ayırmaktadır. A.B.D.'de bu birinci işlem, ayrıntılı şekilde düzenlenmekte, «primary»ler ve özellikle «açık primary»ler sistemi yoluyla, yukarıdaki ayrımı açıklayan gerçek bir ön-seçim görünümü almaktadır. Diğer ülkelerde ise aday gösterme, daha basit şekilde örgütlendirilir; özellikle, Atlantiğin öte yakasındaki gibi resmî ve kamusal nitelik taşımaz. Bunlarda aday gösterme, parti içinde olup biten özel bir işlemdir. Üstelik çoğu zaman da gizli mahiyettedir; çünkü partiler, seçim çamaşırlarını ortalıkta yıkamaktan hoşlanmazlar.

Partilerin aday tesbitindeki müdahalesi, çok farklı dereceler gösterir. Birinci problem, tekel ya da yarışma problemidir: Bir aday, mutlaka bir parti tarafından mı öne sürülmek zorundadır, yoksa parti desteği olmaksızın serbestçe seçmen karşısına çıkabilir mi? Problem, hem hukukî, hem pratik alanda söz konusu olur. Bazı Ülkelerde partiler hukukî bir tekele sahiptir; adayları ancak onlar gösterebilir, kimse partiler dışında seçmen karşısına çıkamaz. Oldukça nadir olan bu çeşit mutlak tekellerin yanında, nisbî tekellere de rastlanır; Amerika Birleşik Devletlerinde ve daha birçok ülkelerde seçim kanunları, partiler dışında adaylıklarını koyan kişileri belli sayıda (örneğin, New York'ta 2000) imza toplama zorunda bırakmaktadır. Ancak mutlak ya da nisbî mahiyetteki bir hukukî tekelin kapsamı, dernekler mevzuatının partilerin kuruluşu hakkında kabul ettiği düzenlemeye göre büyük değişiklikler gösterir; örneğin, 1 Temmuz 1901 tarihli Fransız kanunundaki çok basit formaliteler uyarınca, valiliğe bir beyanname vermek kâfiyse, hukukî tekel tamamen aldatıcı mahiyettedir. Genel

olarak böyle bir tekel yaratan ülkeler, partilerin kuruluşu bakımından özel bir usul ve aday göstermek isteyen derneklere «parti» niteliği tanınması bakımından da yönetsel ya da yargısal bir denetim öngörmektedir. Fakat genellikle partilerin hukukî tekeli, fiilî tekel derecesinde önemli değildir; normal olarak kazanma şansı sadece partili adaylardaysa, parti-dışı adaylara tam bir özgürlük tanınmış olması hiçbir işe yaramaz. Fransa'da herkes Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyabilir; ama tuhaflık meraklısı adaylar bir yana, partilerin ya da parti ittifaklarının desteklediği birkaç siyasal şahsiyetten başka hiç kimse, hiçbir zaman bu özgürlükten yararlanamaz. İngiltere'de, bir depozito yatırmak şartıyla herkes, Avam Kamarasına adaylığını koyabilir; uygulamada ise, bir parti tarafından desteklenmeyenlerin seçilme şansı hiç yoktur. Çoğu zaman fiilî tekel bu kadar mutlak karakterde olmaz; parti adaylarının şansı daha büyük olmakla beraber, diğerleri de bu şanstan büsbütün yoksun değillerdir. Burada, tıpkı kartel ve tröstler karşısında direnmeye çalışan tek firmaların durumuna benzer, çeşitli durumlarla karşılaşılır.

Fakat parti adaylarıyla parti-dışı adayları birbirinden ayırmakla yetinmek, işi fazla basitleştirmek olur; gerçekte, ikisi arasında birçok durumlara rastlanır. Bazen partinin müdahalesi, bir adayı yoktan var eder; adaya, seçmen kütlesi karşısına çıkabilme olanağı ve zafere ulaşabilme yeteneğini sağlayan, sırf aday gösterilmiş olmasıdır. Nadir olan bu aşırı duruma, Komünist partilerde ve iki-parti sisteminin ya da orantılı temsilin mevcut olduğu bazı ülkelerde rastlanır. Genellikle, partilerle adaylar arasındaki ilişkiler, bu kadar kesin değildir. Resmen, adaylar parti tarafından seçilirlerse de, uygulamada bu seçme, tam seçimle salt onama arasında bir yer alır; aday seçimi, tarafların karşılıklı durumlarının çok değiştiği ve partilerin her zaman üstün durumda bulunmadığı, karmaşık bir pazarlık niteliğindedir. Bazen partinin adayı seçmesinden çok, aday partiyi seçer. Üçüncü Cumhuriyet zamanında filân adayın,

filân partinin «desteğini elde etmiş» olduğu söylenirdi. Bu ilginç terminoloji, teşebbüsün partiden çok adaydan geldiğini, adayın partiden bir istekte bulunduğunu ve bunun üzerine partinin onu desteklediğini ifade etmektedir. Bu sistem, adayların kişiliklerinin siyasal ilintilerinden daha büyük önem taşıdığı, aşırı bireyci bir seçim sistemiyle düşümdeşmektedir. Seçmen yurttaşlarının karşısına çıkan nüfuzlu bir kişi, şansını artırmak amacıyle bir partinin desteğini kazanmaya, hatta birçok partilerin desteğini kendisinde toplamaya çalışmaktaydı. Dolayısıyle, bağımlılık ilişkilerini içeren tek taraflı bir seçmeden değil, eşitliğe yol açan iki taraflı bir anlaşmadan söz etmek gerekir. Bu fark, milletvekilinin partisine karşı bağımlılığı ve partinin onun seçimindeki rolü bakımından önemli sonuçlar doğurur.

Partilerin aday tesbitindeki etkilerinin derecesi, pek çok etkene bağlıdır. Hukukî etkenlerin dolaysız etkisine ve partilere bir tekel sağlayabilecek ya da çeşitli üstünlükler kazandırabilecek nitelikteki kanunların oynadığı role daha önce değinmiştik. Amerika Birleşik Devletlerinde ön-seçim sisteminin gelişmesi, büyük ölçüde, bu sistemi yaratmış ve ayrıntılı şekilde düzenlemiş olan yasama organının müdahalesinin sonucudur. Adayların partilerce tesbitine ilişkin bulunan bu kanunlar dışında, seçim kanunlarının da bu alanda önemli etkisi vardır. Seçim sistemi, partilerin yapısıyla birlikte, adaylık mekanizmasını belirleyen hâkim unsurdur. Şüphesiz, tarihsel gelenekler ve genel düşünce tarzı da önemli bir rol oynar. İngiltere'de bir adayın tek başına değil, bir komitenin desteğiyle seçime girmesi âdettir; bu da, partilerin müdahalesini pekiştirir. Geleneksel sosyal elite karşı saygının devam ettiği ülkelerde bir ismin prestiji, partiler dışında güçlü bir adaylığa imkân verir. «Dükler Cumhuriyeti», parlamentodan silinişinden sonra, Batı Fransa'da uzun süre yaşamaya devam etmiştir. Aynı şekilde, partilerin adaylık üzerindeki etkileri bağımsız kişilerin seçmenlerce daha az tanındığı şehirlere oranla, köylerde çoğu zaman daha zayıftır. Ancak bu etkenler, seçim sistemine ve partilerin iç yapısına oranla, ikinci derecede kalmaktadır.

Seçim sisteminin etkisini belirtmek çok güçtür. Seçim sisteminin bu alanda rol oynayan her unsurunu ayrı ayrı incelemek gerekir: Seçim çevresinin büyüklüğü, liste veya tek-isim usulü, çoğunluk sistemi ya da orantılı temsil, ikinci turun mevcut olup olmaması. Bu çeşitli etkenler bazen karşıt yönlerde etki gösterir; bu da, onların toplam etkilerini zayıflatır. Seçim çevresinin büyüklüğü, şüphesiz çok önemlidir. Bu konuda bir çeşit matematiksel formül ileri sürülebilir: Partilerin adaylık üzerindeki etkileri, seçim çevresinin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak değişir. Seçim çevresi büyüdükçe, partilerin etkisi de artar; seçim çevresi küçüldükçe, partilerin müdahalesi sınırlanır. Şüphesiz, bu aksiyomları kelimesi kelimesine doğru kabul etmemek gerekir; bunlar, çok yaklaşık nitelikteki genel bir eğilimi ortaya koyarlar; mamafih bu eğilimin varlığından şüphe edilemez. Seçim çevresi ne kadar küçükse, adayın seçmenlerce şahsen tanınması imkânı o kadar çok olur; kampanya, bir kişiler mücadelesi görünümü alır; seçmenler, bunlar arasında siyasal ilintilerine göre değil, kişisel niteliklerine göre bir seçme yaparlar. Buna karşılık seçim çevresi büyüdükçe, adaylarla seçmenler arasındaki kişisel temas zayıflar; seçmenler, adayları şahsen tanımaz olur. Küçük seçim çevrelerinde ikinci derecede kalan siyasal etiket, burada oyun aslî unsuru haline gelir. Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet zamanında uygulanan ilçe-çevre sistemiyle, Dördüncü Cumhuriyetin tercih ettiği il-çevre sisteminin karşılaştırmalı olarak çözümlenmesi, bu genel eğilimi çok iyi aydınlatır. Bazı adayların geçirdikleri siyasal evrime ve değiştirdikleri partilere rağmen, seçmenlerin bunlara bağlı kalması, kişisel düşüncelerin üstünlüğünü gösterir; Pierre Laval'in durumu, bunun tipik örneğidir. Bazı milletvekillerinin seçilmelerinden önce seçim çevrelerine hiç ayak basmamış oldukları ilk orantılı seçimlerde çok uygulanan «paraşütçülük» usulü, ulusal planda tanınmış kişiler dışında, ilçe-çevre sisteminde kesinlikle imkânsızdı.

Burada söz konusu olan tek etken, seçmenlerle adaylar ara-

smdaki dolaysız temas olanağı da değildir; işin malî yönünü de ihmal etmeye gelmez. Küçük bir seçim çevresinde seçim giderleri, büyük bir çevredekinden azdır; dolayısıyle, partilerce desteklenmeyen adaylıklar, kolay olmasa bile, mümkündür. Büyük bir seçim çevresinde ise, buna imkân kalmaz; kampanya giderlerini ancak partiler, ya da parti niteliği alma eğilimindeki kolektif örgütler karşılayabilir. Öte yandan, seçim çevresinin büyüklüğü, salt coğrafî yönden düşünülmemelidir; seçmenlerin sayısı da, aynı derecede önemlidir. Fransa'da genel oy sisteminde il, büyük bir seçim çevresidir; bir sınırlı oy sisteminde ise, küçük bir seçim çevresi haline gelir; çünkü bunda, seçmen sayısının azlığı sebebiyle, adaylarla seçmenlerin birbirlerini tanımaları çok daha kolaydır. Nitekim oy hakkının mülkiyet esasına dayandığı demokrasilerde seçim çevrelerinin büyüklüğü, partilerin rolünün önemsiz oluşu yolundaki doğal eğilimi kuvvetlendirmiştir. Aynı şekilde, Fransız Senato ve Cumhuriyet Konseyi seçimleri, Milletvekilleri Meclisi ve Millet Meclisi seçimlerine oranla, daha kişisel ve daha az partizan bir nitelik taşımaktadır.

Liste ve tek-isim usullerinin etkileri de, genellikle aynı yönde kendisini gösterir; bunlardan ilki geniş seçim çevrelerinde, ikincisi ise küçük seçim çevrelerinde söz konusu olur. Ancak arada mutlak bir paralellik yoktur. Üçüncü Cumhuriyette belediye seçimleri liste usulüyle, genel seçimler tek-isim usulüyle yapılmaktaydı. Seçim çevresinin büyüklüğü, oy verme usulünün mahiyetinden daha önemliye benzer; nitekim belediye seçimlerinde partilerin rolü, genel seçimlerdekinden daha küçük olmuştur. Belediye seçimlerinde bu rol, komünlere göre de değişiklik göstermiştir; Fransız komünlerinin büyüklüklerine göre sınıflandırılması, şüphesiz ki, parti-dışı adayların oranının, büyüklükle ters orantılı olarak arttığını gösterecektir. Liste usulünün, kolektif karakteri dolayısıyle kişilerin etkisini doğal olarak azalttığı, birden çok birey arasında bir anlaşmayı zorunlu kıldığı bunların ortak düşünce ve eğilimlerine herbiri-

nin bireysel nitelikleri karşısında verdiği üstünlük ve bütün bu unsurların, doğal olarak partilerin etkisini arttırmaya yöneldiği bir gerçektir. Karma liste usulü kabul edildiği takdirde, kişisel faktör o oranda kuvvetlenir; seçimin kolektif karakterine rağmen, belli bir adaya oy vermek mümkün olur. Eksik liste gösterme olanağı, bir kimsenin tek başına seçime katılmasına bile imkân verir. Ancak karma liste, tercihine sunulan basılı listelerde değişiklik yapması gereken seçmen bakımından, belli bir girişkenlik gücüne lüzum gösterir; tecrübeler ise, atalet kuvvetinin bu gibi değişiklikler karşısında büyük bir engel olduğunu kanıtlamaktadır. Kolektif bir seçimde bireysel adaylıkların başarı şansı, daima tam listelerinkinden azdır. Bununla birlikte, özellikle küçük seçim çevrelerinde karma liste, oldukça çok kullanılmaktadır.

Orantılı temsil, partilerin adaylık üzerindeki etkisini artırır. Orantılı temsilin kendi sonuçlarıyla, liste usulünün genellikle aynı yönde olan (devredilebilir İrlanda oyu dışında) sonuçlarını birbirinden ayırmak gerekir. Bu sonuç, orantılı temsilin cinsine göre değişir. Ulusal artık sisteminde, partilerin etkisi en yüksek noktasına ulaşır; bütün ülkedeki artık oyların toplanması suretiyle ek ulusal listelerden seçilen adaylar, doğrudan doğruya parti tarafından seçilmiş olur. Ortak liste sistemi de, özellikle ortaklık ulusal planda kararlaştırılmış olduğu takdirde, aynı mahiyette sonuçlara yol açar. Artıkların yöresel düzeyde dağıtılması ve ortak listenin mevcut olmaması halinde bile, partinin rolü gene de önemlidir; karma liste ve tercihli oy, bu rolü biraz sınırlandırır. Ancak listelerin meydana getirilişinde partilerin genel etkisi o kadar kuvvetlidir ki, gerek karma liste gerek tercihli oy, serbest adaylığı mümkün kılmaktan çok, seçmene partilerin gösterdiği adaylar arasında daha büyük bir seçme özgürlüğü verilmesi sonucunu doğurur. Tecrübeler, orantılı temsilin, partiler lehine bir çeşit fiilî tekele yol açtığını göstermektedir. Çoğunluk sistemi de, tek-turlu olduğu ve genel kural uyarınca iki-parti sistemiyle bir arada bulun-

duğu takdirde, benzer sonuçlar doğurabilir. Her ayrılıkçı adaylık, sebep olduğu oy dağılması dolayısıyle, sistemde ciddî bir bozukluk meydana getirir; bu bakımdan seçmenler de, genellikle onlara sırt çevirerek oylarını blok halinde iki partiye verirler. «Kutuplaşma» olayı bireysel adaylıklar aleyhine işleyerek, bir parti tekeline yol açar. İngiltere'de parti-dışı adaylıklar, orantılı temsil rejimlerindekinden daha az görülür. Kısacası, sadece iki-turlu çoğunluk sistemi, o da seçim çevreleri küçük olduğu takdirde, adaylık bakımından nisbî bir özgürlüğe imkân verir. Gene de partili adayların, diğerleri karşısında önemli üstünlükleri vardır.

Bununla birlikte partilerin iç yapısı, bu durumda oldukça esaslı değişiklikler yaratabilir. Sağlam bir malî dayanakları olmayan ve daima para sıkıntısı içinde yaşayan kadro partileri, kampanya giderlerini karşılayacak adaylara karşı her zaman için müsait davranırlar; adayı resmen parti seçerse de, uygulamada partinin desteğini sağlamak pek güç olmaz. Genellikle solcu partiler olan kütle partileri ise, bireysel adaylığın bu kapitalist şeklinden fazla hoşlanmazlar. Üstelik bunların tüzükleri de, çoğu zaman, bağımsız bir şahsiyetin son anda parti desteğini elde etmesini önleyecek hükümler taşır; ancak belli bir süredenberi parti üyesi olanlar, partice aday gösterilebilirler. Bu sistem, üst kademelerin bir miktar yaşlanmasına yol açmakla birlikte, partilerin üstünlüğünü korur. Partinin merkeziyet derecesi de, aday olma özgürlüğü üzerinde etkili olur. Ademimerkeziyetçi partilerde adaylar, yöresel düzeyde ve yöresel kişilerin kolayca etkileyebileceği komiteler tarafından seçilir; adaylıkların ulusal yönetim organınca onaylandığı merkeziyetçi partilerde ise, partinin desteği bu kadar kolay elde edilemez.

Bu son durumlarda önemli olan şey, kişisel adaylıkla parti-adaylığını karşılaştırmaktan çok, adaylara bırakılan bireysel insyatif derecesini belirtmektedir. Bireysel adaylıklarla parti adaylıklarını karşılaştırmak, işi fazla basitleştirmek olur; başarı

şansından tamamen yoksun olan birkaç tuhaflık meraklısı bir yana bırakılırsa, kimse seçmen karşısına hiçbir zaman tek başına çıkmaz. Bir adayın gerisinde, onu kampanyasında destekliyecek bir örgüt, embriyon halinde bile olsa, daima mevcuttur: Seçim komitesi, gazete, malî destek, propagandacılar ve taraftarlar gibi. Partisiz adayın problemi, bu çeşitli unsurların parti dışında nasıl bir araya getirilebileceğini kararlaştırmaktan ibarettir. Parti tekelinin mevcut olmaması, adaylık özgürlüğünden herkesin yararlanabileceği değil sadece partilerden başka örgütlerin de (bu alandaki dolaysız rolleri azalmakta olan büyük özel servetlerin de sözü geçen «örgütler» arasında sayılması gerekir) seçim mücadelesine katılabileceklerini ifade eder. Bu örgütlerin, aday seçiminde partilerden daha açık oldukları belli değildir; keza partilerin rolünün sınırlandırılmasının ve tekellerinin ortadan kaldırılmasının, seçmenlerin özgürlüğünü ve bağımsız kişilerin seçime girme olanağını arttıracağı da belli değildir.

Nihayet, partilerin aday seçiminde kullandıkları usuller, onların bu alandaki etkilerinin ölçüsünden daha büyük önem taşır; üstelik bu problem, aday gösterebilecek durumdaki bütün örgütler bakımından söz konusu olur. Burada izlenen usuller, genellikle, parti liderlerinin seçiminde kullanılan usullere çok benzer; bu liderler çoğu zaman parlamento üyesi de olduklarından, iki seçim işlemini birbirinden ayırmak her zaman kolay olmaz. Teorik olarak, iki büyük karşıt sistem mevcuttur: Üyelerin tümünce seçilme ve yönetim kurullarınca atanma. Uygulamada ise, bunlar arasındaki fark, göründüğü kadar büyük değildir; çünkü adayları seçen üyeler topluluğu, liderlerin seçildiği kongrelerdeki manevra ve baskılara aynen sahne olur. Kadro partilerinde aday tesbiti, komiteler tarafından ve gizli oturumlarda yapılır; bunlar, «seçim mutfağı»nın tadına müptelâ olmuşlardır. Amerika'da bu sistem, «caucus» dönemine tekabül etmiştir; «caucus», esasında, parti liderlerinin seçimlerdeki adaylarını tesbit amacıyla yaptıkları bir toplantı nite-

liğindeydi. Bu durumda tek önemli sorun, yöresel komitelerle merkez komiteleri arasındaki rekabettir. Fransa'da yöresel komiteler daha önce gelir; Amerikan caucusları da, aynı şekilde, fazla yöresel bir karakterdeydiler. Kütle partilerinde ise kural, genellikle, adayların üyelerce tesbitidir; ancak bu, dolaylı veya dolaysız şekilde olabilir. Dolaysız aday tesbiti, oldukça nadirdir; buna örnek olarak, Belçika partilerinde işleyen adaylık seçimlerini gösterebiliriz. Görünüşte çok demokratik olan bu sistem, uygulamada ciddî bozukluklara uğrayabilir; nitekim Belçika Hıristiyan Sosyal partisinin 1949'daki aday seçiminin yarattığı eleştiriler, bunu göstermektedir. Aday teklif etme hakkı, Ulusal Komiteye, ilçe komitelerine, üç yöresel ocağın meydana getirdiği bir topluluğa, ya da bir dilekçeyle başvuran 150 parti üyesine tanınmıştı; böylece bazı adaylar, üye toplamı birkaç düzineyi aşmayan üç küçük ocak vasıtasıyla kendilerini teklif ettirmişlerdir. Kesin aday tesbiti ve adaylık sıralarının belirlenmesi, o yıl içinde partiye kayıtlı olan üyelerin katıldığı bir genel seçimle yapılmaktaydı; ancak bazı ilçelerde «üye avına çıkan ve seçim kayıtlarının kapanmasından birkaç gün önce yüzlerce üye kaydettiren adaylar görülmüştür. Hattâ bunlardan bazıları, boş üye kartı karneleri satın almaya bile teşebbüs etmişlerdir[1]" Bu çeşit kötüye kullanmaları önleyebilmek için, bir yıldan fazla zamandır kayıtlı bulunan üyelere, seçimlerde fazladan bir oy hakkı tanınması teklif olunmuştur.

Adaylık seçimleri sistemi, parti topluluğunun aslî temellerinden biri haline gelebilir; bu durumda parti üyeliğinin amacı, seçimlerdeki adayların tesbitine katılabilmekdir. Gerçekte, Amerikan partilerinde görülen tek gerçek üyelik unsuru, Belçika tipi seçimlere benzeyen kapalı ön-seçimlere katılmaktan ibarettir. Fakat bu usul oldukça az kullanılır; aday göstermenin

[1] Genel Sekreter M. Deghilage'ın 26 Kasım 1949 tarihli Kongreye sunduğu yönetsel rapor. *Bulletin d'information de P.S.C.*, Aralık 1949, s. 660.

üyelere bırakılmış olduğu hallerde, bu genellikle dolaylı biçimde olur. Adaylar, ocaklardaki üyelerce seçilen delegelerden kurulu bir kongre veya meclis tarafından seçilirler; örneğin, adaylıkların bir Delegeler Meclisince karara bağlandığı İsviçre partilerinde uygulanan usul, aşağı yukarı böyledir. Sistem, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Amerika Birleşik Devletlerine girmiş ve giderek «caucus» usulünün yerini almıştır; bu tarihten sonra aday gösterme, mahalle toplantılarında seçilen delegelerden kurulu bir «Konvansiyon» *(Convention)* tarafından yapılmıştır. Ancak düzenli bir parti üyeliği sistemi mevcut olmadığından, tabandaki bu toplantılara çağrılacak kişilerin listesi liderlerin kendilerince düzenlenmiş; seçimler, bir sürü manevra ve baskılar arasında yapılmış; böylece Konvansiyon, partinin seçmen ve taraftar kütlesinden çok, parti liderlerinin temsilcisi olmuştur. Demokratik görünüşe rağmen, «caucus» tan pek farklı bir durum yoktur. Üstelik bazı Konvansiyonlar, resmen de, üyelerin delegelerinden değil, yönetim kurullarının delegelerinden meydana gelen topluluklardır; örneğin, Başkan adayını seçen Ulusal Konvansiyon gibi. Gerçekte, Avrupa partilerindeki meclis ve kongrelerin çoğu da pek farklı nitelikte değildir; ocak yönetim kurulları, delegelerin seçiminde hâkim bir rol oynar. Bununla birlikte, şayet bir biçimsel üyelik sistemi mevcutsa, bu sistem, liderlerin oyun ve müdahalelerini bir dereceye kadar sınırlar.

Yüzyılımızın başındanberi Amerika Birleşik Devletlerinde yeni bir aday gösterme sistemi, konvansiyon usulünün yerini almıştır; bu tamamen orijinal ve diğer sistemlere hiç benzemeyen, ön-seçimler *(primaries)* sistemidir. Ön-seçim sistemini Belçika'daki aday seçimlerine benzetmek mümkünse de, onlar Amerika'da mevcut olmayan bir üyelik sistemine dayanmaktadır. Ön-seçimde, adayların parti üyelerince seçilmesinden çok, seçmenler ya da taraftarlarca seçilmesi söz konusudur. Üstelik, her devlet bu alanda kendine özgü bir düzenlemeye sahip bulunduğundan, ön-seçimleri tasvir etmek de çok zordur.

Gerçekte, tek bir ön-seçim sistemi değil, çok çeşitli ve birbirlerinden derin farklarla ayrılan ön-seçim sistemleri mevcuttur. Ön-seçim, esas itibariyle, bir partinin asıl seçimlerdeki adaylarını belirtmeye yarayan, seçim öncesi oylamadır. Ön-seçimde genellikle, sadece siyasal değil, aynı zamanda yönetsel ve yargısal nitelikteki çeşitli mevkiler için de toptan aday seçimi yapılır; çünkü Amerika Birleşik Devletlerinde yöresel yönetim ve yargı görevleri, geniş ölçüde seçim yoluyla doldurulur. Ön-seçimler de, asıl seçimler gibi, kamu makamlarınca resmen örgütlendirilir; genellikle aynı seçim sandıklarında, fakat her parti için ayrı ayrı yapılır. Her seçmen, kendi partisinin adayları arasından, seçimlerde o partinin renklerini savunacak olanı seçer.

Federe devletlere göre, kapalı ve açık ön-seçimler arasında bir ayrım yapılabilir; bunların her ikisinin de birçok çeşitleri vardır. Kapalı ön-seçimlerde, Cumhuriyetçi adayın seçimine sadece Cumhuriyetçi seçmenler, Demokrat adayın seçimine de sadece Demokrat seçmenler katılabilir. Ancak belli bir seçmenin Cumhuriyetçi mi, Demokrat mı olduğu nasıl tayin edilecektir? En yaygın usul kayıt usulüdür. Kayıt, seçmenin seçmen kütüğüne yazılması sırasında yapılabilir; seçmen, ön-seçimine katılmak istediği partiyi bildirir ve bunu, gelecek kütüğe yazılma işlemine kadar değiştiremez. Yahut kayıt, oy sandığının girişinde yapılır ve seçmene, istediği partinin pusulası verilir; seçmen, sonraki ön-seçim için parti bağlantısını değiştirmek istediği takdirde, bundan bir süre önce mahkeme zabıt kâtibinden bir belge alması gerekir; bu süre, devletlere göre, altı ayla on gün arasında değişir. Diğer bazı devletlerde, genellikle «challenge» adı verilen, bir partiye bağlılık testini zorunlu tutarlar. Buna göre seçmen, seçim sandığının girişinde bir parnin oy pusulasını ister. Bu pusula verilmezden önce, kendisinden son seçimlerde parti adaylarını desteklediğini, gelecek seçimlerde de destekliyeceğini bildirmesi istenir. Hatta bazı Güney devletlerinde, ön-seçimde tesbit edilecek parti adayının

desteklenecceğine dair kişisel bir taahhüt de talep edilir; bunun amacı, bağımsızların yenilgisini sağlamaktır. Böylece, kapalı ön-seçimler, seçmenlerin parti tercihlerini açığa vurmalarını gerektirir; burada adaylar, salt seçmenler tarafından değil, taraftarlar tarafından seçilirler. Kayıt ve özellikle bağlılık testi, Avrupa'daki üyelik mekanizmasına çok yaklaşır; ancak bunda ne düzenli bir aidat sistemi mevcuttur, ne de üyelerin parti hayatına, parti hiyerarşisinin kuruluşuna ve parti liderlerinin seçimine katılmaları söz konusudur. Kayıt ve bağlılık testi, ancak ön-seçimler bakımından geçerlidir ve salt seçime ilişkin bir rolleri vardır.

Kayıt ve bağlılık testi, sadece kapalı ön-seçimlerde uygulanır. Açık ön-seçimlerde, herkesin siyasal tercihinin gizliliği mahafaza edilir; hiç bir parti bağlantısı açığa vurulmaz. Seçmenler, seçim sandığının girişinde, herbiri partilerden birine ait olmak üzere, iki oy pusulası alırlar; her pusula, parti adaylarının listesini ihtiva eder; seçmen, tercih ettiklerini bir çarpı ile işaretler; fakat birden fazla oy pusulası kullanma hakkı yoktur. Yahut da seçmen, her parti için ayrı birer sütun taşıyan iki sütunlu tek bir pusula alır ve bu sütunlardan ancak bir tanesini kullanabilir; yoksa oyu geçerli olmaz. Mamafih Washington federe devletinde seçmenler, doldurulacak mevkilere göre, partilerden herhangi birisinin adaylarına oy verebilirler; pusulada adaylar, partilere göre değil, görevlere göre gruplandırılır. Nihayet Minnesota ve Nebraska, federe devlet yasama organı için, «partisiz» ön-seçimleri kabul etmişlerdir; bu sistem daha genel olarak, yargıçların seçiminde kullanılır; bunda, adayların adlarının yanında, bağlı oldukları parti gösterilmez ve asıl seçime bunların içinden sadece en çok oy alan ikisi katılır. Gerçekte, bu artık bir ön-seçim olmaktan çıkıp, İmparatorluk Almanya'sında ve çoğunluk sistemi sırasında Belçika'da mevcut olan sisteme benzer, sınırlı bir iki-turlu seçimin ilk turu niteliğini almaktadır.

Görülüyor ki, ön-seçim genel adı altında, çok değişik usuller ifade olunmaktadır. Kapalı ön-seçimler, aşağı yukarı, bir partinin

adaylarının o partinin taraflarınca; normal tipteki açık ön-seçimler ise, o partinin seçmenlerince tesbitine tekabül eder. Bunların her ikisi de, son aşaması Washington tipi açık ön-seçimler olan, partisiz ön-seçimler yönündeki bir gelişmenin safhalarıdır; bu sonuncular, artık aday tesbitinden çok, gerçek seçimler niteliğindedir. Bütün bu sistem, yirminci yüzyıl başlarında, parti liderlerinin aday seçimindeki etkilerini kırmak amacıyle tedricen kurulmuş, hayli büyük ölçüde de başarı sağlamıştır. Günümüzde «makineler»in gerilemekte olmasını; şüphesiz buna atfetmek, gerekir. Her şeye rağmen, liderlerin müdahalesi, ortadan kalkmış değil, daha çok şekil değiştirmiştir. Yönetim makamlarınca resmen basılıp ön-seçim seçmenlerine dağıtılan parti oy pusulalarına adlarını yazdırabilenler kimlerdir? Genellikle, seçim çevresinin büyüklüğüne göre değişmek üzere, belli sayıda imza toplayan bir parti üyesi... Böylece, bir parti içinde hâkim hizbin adayına karşı bir rakip çıkarmak suretiyle, bu hiziple mücadeleye girişmek mümkündür; ancak bu da, bir örgüt çekirdeğinin varlığını, yani başka bir hizbin kurulmuş olmasını gerektirir. Ön-seçimler sistemi, liderler karşısında adaylık özgürlüğünü teşvik etmekten çok, iç hiziplerin ve lider grupları arasındaki rekabetlerin güçlenmesine yol açar. Ön-seçimlerde seçmenler, bu gibi rekabetler arasında hakemlik yapabilirlerse de, ön-seçimlere katılma oranının düşüklüğü, bu tercihin önemini büyük ölçüde azaltır (Şekil 42); üstelik bu tercih, iki-turlu bir seçim sisteminde Avrupalı seçmenlerin sahip olduğu seçme imkânından daha gerçek gibi de görünmemektedir; çünkü uygulamada, ön-seçimlerdeki adayların kendileri de, Avrupa'da olduğu gibi, lider gruplarınca seçilmektedir. Liderlerin müdahalesi, sadece bir derece öteye itilmiştir; artık bu müdahale, aday gösterilmesinde değil, «adaylık adayları»nın seçiminde olmaktadır. Bugün Amerikan partileri için gerçek problem, *ön-seçimler*, yani parti komitelerinin ön-seçim adaylarını seçmek amacıyle yaptıkları toplantılardır.

Partiler ve Asıl Seçimler. Partiler, seçim işlerinin ilk safhası olan aday gösterilmesinde temel rolü oynamakla birlikte, adaylar

arasında bir seçmeyi içeren ikinci safhadan, yani asıl seçimlerden de eksik kalmazlar. Bir defa bunlar, adayı seçim kampanyasında desteklemek suretiyle, seçimler üzerinde dolaylı ve çok önemli bir ektide bulunurlar. Özel finansmanın üstünlüğünü sürdürdüğü kadro ve komite partileri dışında, bu kampanya giderlerinin büyük kısmını karşılarlar. Bazı ülkeler, para gücünün propagandada fazla ağır basmasını ve aşırı eşitsizlik yaratmasını önlemek amacıyle, kampanya giderlerini sınırlandırmak ve denetlemek için sert tedbirler almışlardır. Ancak kütle partilerinin gelişimi, bu tedbirlerin değerini azaltmıştır; bugün en büyük propaganda giderlerini yapanlar, «malî güçler»ce desteklenen Muhafazakâr partiler değil, fakat aidatlarıyle muazzam bir döner sermaye yaratan bir üye yığınının desteklediği kütle partileridir. Bir parti vergisine dayanan yarı-kamusal finansmanın, büyük teşebbüsleri bağışlarına dayanan özel finansman karşısında üstünlüğünü ilk olarak gösteren, Alman Sosyal Demokrat partisi olmuştur. İngiliz İşçi partisiyle diğer sendika partiledi de, benzer sonuçlar sağlamışlardır. Bugün Fransa'da en büyük giderleri, muhtemelen Komünist parti yapmaktadır. Partilerin kampanyaya müdahalesi, propaganda ve seçim giderleri üzerindeki hukukî kayıtlamalardan kurtulma imkânını da verir. Örneğin, Fransa'da hiç bir adayın, ayrılmış ve sınırlanmış olan resmî yerler dışında afiş asma hakkı yoktur; oysa partiler, kendi afişlerini her yere asar ve böylece adaylarını dolaylı şekilde desteklerler. Modern seçim kampanyası, solo enstrüman ve orkestra için yazılmış bir konçertoya benzetilebilir; burada aday, orkestranın gürültüsü arasında sesi gitgide kaybolan enstrümanı temsil etmektedir.

Bundan başka, adayın seçilebilmek için yaptığı gerçek anlamda seçim propagandası ile; partinin, kendi doktrinini yaymak, nüfuzunu genişletmek ve üye sayısını artırmak amacıyle seçimler sırasında yaptığı propagandayı da birbirinden ayırmak gerekir. Bu konuda, partilerin mahiyet ve rollerindeki değişimi yansıtan ilginç bir gelişmenin vukubulduğu görülmektedir. İlk partiler, başlıca görevleri adaylarının seçilmesini sağlamaktan ibaret olan,

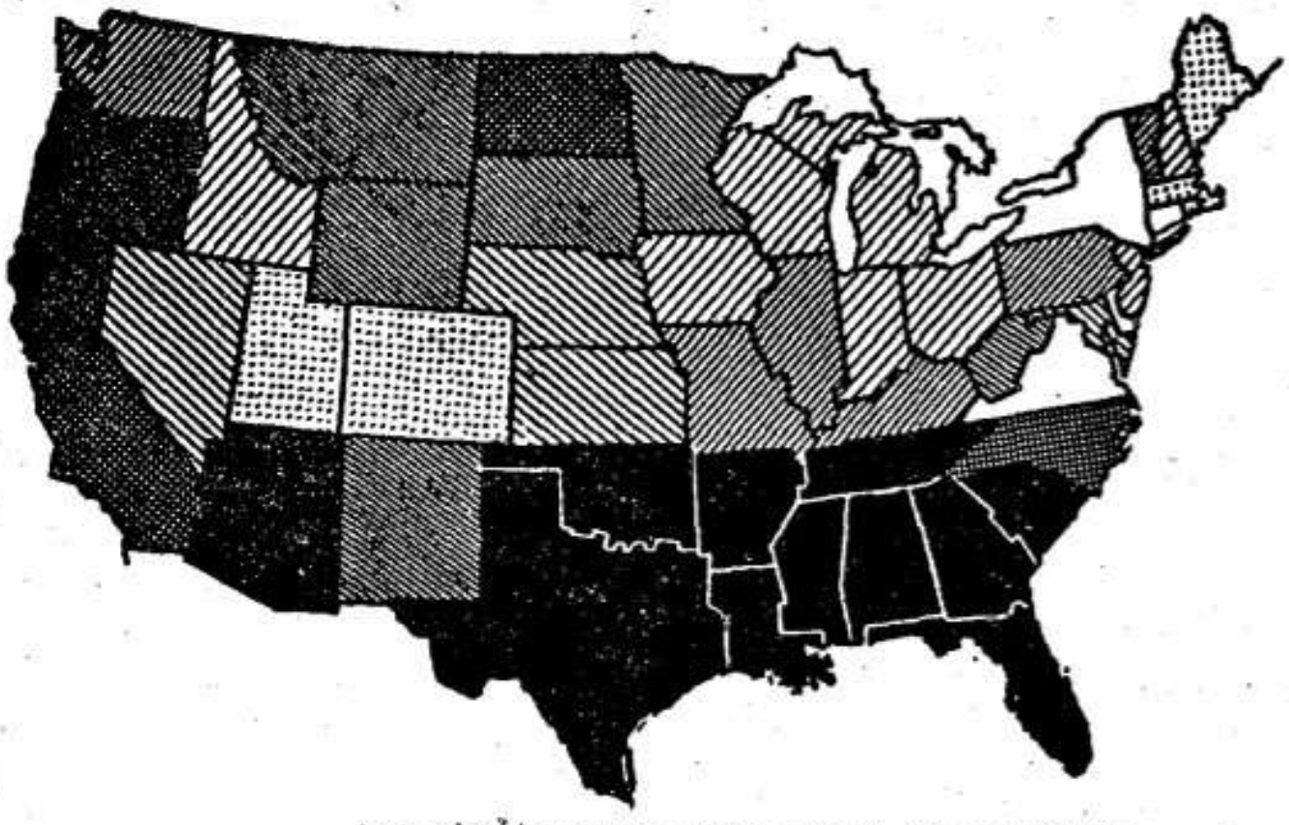

Şekil 42. Amerikan «Ön-seçim»lerinde seçime katılma.

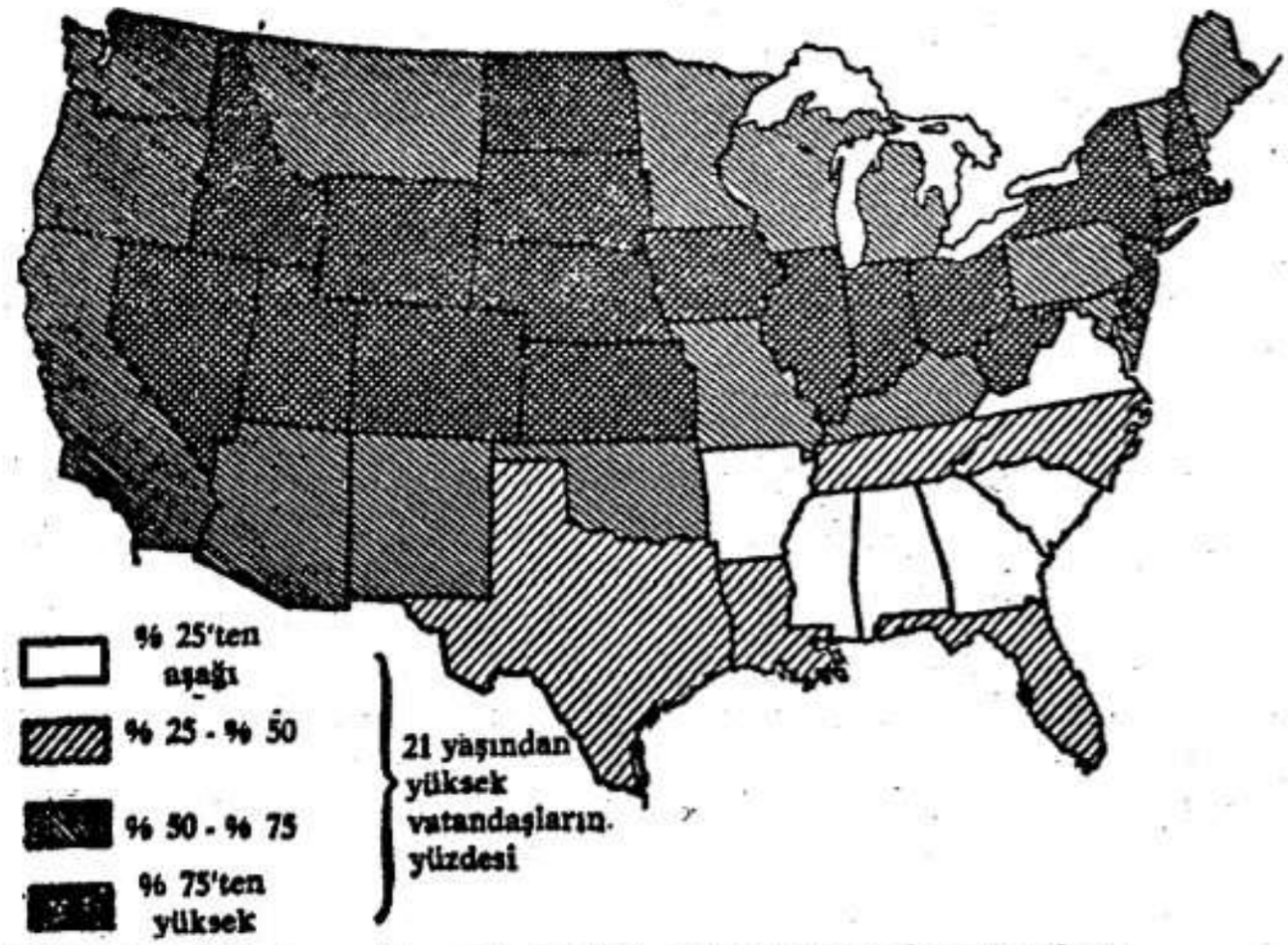

Şekil 43. 1940 Amerikan Başkanlık seçiminde seçime katılma.

salt seçim örgütleriydi; seçim amaç, parti ise araçtı. Sonraları, siyasal hayatı doğrudan doğruya etkileyebilecek bir örgüt olarak partinin kendisine özgü fonksiyonlarının gelişmesi, seçimin parti propagandası hizmetinde kullanılmasına yol açtı. Bir seçim kampanyası, kamuoyunu etkileyebilmek bakımından olağanüstü imkânlar sağlar. Bazı ülkelerde adayların, toplantı salonlarını ücretsiz olarak kullanma, programlarını resmî merciler vasıtasıyle bastırıp dağıtma, ulusal rodyo yayımlarından, afiş yerlerinden, vb., yararlanma hakkı vardır. Öte yandan halk da, siyasal konularda özel bir alış gücü gösterir;ortam, parti mikroplarının gücünü artırmaya hiç bir zaman bu kadar elverişli değildir. Bu bakımdan partiler, adaylarının propagandasını yürütürken, gitgide kendi parti propagandalarını da geliştirmişlerdir. Bunun aşırı ucunda başlangıçtaki durum tersine dönmüştür: Partiler seçimin kazanılmasında kullanılacak yerde, seçimler partinin gelişmesini sağlamakta kullanılmış; parti amaç, seçim araç haline gelmiştir.

Bu evrim, aday sayısının çoğalmasında ve adaylığın mahiyetinin değişmesinde ifadesini bulur. Ondokuzuncu yüzyılda bir parti, hiç kazanma şansı olmayan seçim çevrelerinde aday göstermezdi; zamanımızda ise, bu yaygın bir uygulamadır; Komünist parti, sistemli olarak, daima her yerde aday göstermiştir. Böylece seçim kampanyası bir gösteri niteliği almaktadır; amaç seçilmek değil, partiyi tanıtmaktır. Bu değişim, seçim taktiklerinde de yankılar yaratmıştır. 1924-1932 arasında Fransız Komünist partisinin uyguladığı taktik (yalnızlık ve ikinci turda adaylarını tutma), seçim, kazancı bakımından saçmaydı; Komünist adayların şansını azaltıyor ve seçmenleri onlardan uzaklaştırıyordu. Fakat bu taktik, partiye, propaganda temalarını tam bir güvenlik içinde geliştirme olanağı vermiş, onu her türlü uzlaşma ve tavizden korumuş, iç dayanışmasını güçlendirmiş, nüfuzunu derinleştirmiştir; yani uzun vadede yararlı olmuştur. Genel olarak Komünist ya da Faşist tipte partilerde, partinin kendi propagandası, daima seçim propagandasından önde gelir; bazen seçim propagandası ön plana geçse ve parti her şeyden önce parlamentodaki temsilcilerini ar-

tırmaya çalışsa bile, bu tutum geçici kalır ve belli bir durumda diğerinden daha etkili olacağına inanılan bir taktik mahiyetini taşır. Partinin parlamentodaki durumunu kuvvetlendirmesi ya da seçimlerde başarı sağlaması, sadece parti iktidarını artıracak araçlar olarak düşünülür; temel unsur, gene de bu sonuncusudur. Böylece, seçim partileriyle sürekli kışkırtma partileri arasında bir ayrım yapmak mümkündür; bunlardan ancak ilki, demokratik ve parlamenter bir yönelişe sahiptir; ötekiler ise, mevcut kurumları, onları yıkmak için kullanırlar.

Partilerin propaganda yoluyle seçimler üzerinde yaptıkları dolaylı etki, her zaman görülür. Buna karşılık, partilerin seçmenin tercihine doğrudan doğruya müdahaleleri, ancak bazı siyasal sistemlerde mevcuttur. Seçimin mevcut olmadığı ve seçmenlerin rolünün parti adayını onaylamaktan ibaret bulunduğu tek-parti sistemlerinde bu dolaysız müdahale apaçıktır. Bu durumda adayların tesbiti, gerçek bir seçim niteliğini alır; bu işlem, açık olduğu, rekabet ve tartışmalara imkân verdiği ölçüde, belli bir demokrasi unsuru mevcut demektir. Örneğin, Amerika'nın Güney devletlerinde ön-seçimler büyük önem kazanır; dolayısıyle, ön-seçimlere katılma, asıl seçimlerdeki katılmadan daha yüksektir (kşz. Şekil 42 ve Şekil 43); hizipler ve rakip adaylar arasındaki mücadeleler, bu ön-seçimlerde zaman zaman Demokrat partinin görünüşteki birliğini tamamen sunîleştirmektedir. Aynı şekilde Sovyetler Birliğinde de, seçim sisteminin gerçek ve yaşayan kısmını, yani sendikalarca, gençlik kuruluşlarınca, parti ocaklarınca ve aday gösterme hakkına sahip bütün örgütlerce yapılan seçim hazırlığı toplantılarının mekanizmasını incelemek gerekir; ne yazık ki, bu konuda kesin ve güvenilir bilgilerden yoksunuz. Hâkim partili bir iki-parti sisteminde de, hemen hemen benzer sonuçlarla karşılaşılır; iki parti arasındaki eşitsizlik, bunlardan birinin zaferinden fiilen emin olmasına yetecek derecede büyükse, bu durumda o partinin aday göstermesi, seçimin temel unsuru haline gelir.

Partinin dolaysız etkisi, ikinci bir durumda daha kendini

gösterir. Bu, bloke listeli ve adayların, seçilmeyi tayin eden belli bir düzen içerisinde sıralandıkları bir orantılı temsil sistemidir. Sosyalist partinin geçen seçimlerde üç sandalye kazanmış olduğu bir seçim çevresini ele alalım. İki seçim arasındaki oy değişimleri nisbeten hafif olacağına göre parti, gelecek seçimde en az iki ve en çok dört sandalye kazanacağını tahmin edebilir. Dolayısıyle, listenin başında yer alan aday, kazanacağından emindir; ikincisinin durumu biraz daha az, üçüncüsününki çok daha az garantilidir; dördüncünün ancak zayıf bir ümidi vardır; diğerlerinin ise hemen hemen hiç ümidi yoktur; bunlar, onurlarının okşanması ya da sayının doldurulması için listeye konulmuşlardır; bunların rolü, seçim figüranlığından ibarettir. Böylece, adayların nisbî şansları, parti tarafından belirtilmektedir; birinci aday için bu şans, hemen hemen bir tek-parti sistemindeki kadar kesindir. Burada, seçime doğrudan doğruya bir müdahale vardır; seçim, artık seçmenlerin adaylar arasında yaptığı bir tercih olmaktan çıkmaktadır; seçmenler sadece bir kontenjan tesbit etmekte, partide bu kontenjan içerisinde milletvekili seçme yetkisini kullanmaktadır. Sanki seçmen kütlesi, kontenjanlar seçimden seçime değişmek şartıyle, belli bir partiye milletvekillerinin % 20'sini, bir diğerine % 15'ini, bir üçüncüsüne % 40'ını, vb., seçme hakkını vermiştir. Tek-tip kotalı ve ulusal artıklı saf orantılı temsilde, yukarıdaki tasvir gerçeğe tıpatıp uygun düşer. Daha yaygın olan karışık orantılı temsil sistemlerinde ise, bu şema biraz değişikliğe uğrar. Fakat bloke liste uygulandığı sürece, partilerin milletvekillerini seçme hakkına halel gelmez; sadece kontenjanların belirtilmesi usulü değişir.

Tercihli oya ve karma listeye izin verildiği takdirde, milletvekillerinin seçimi, kısmen tekrar seçmenlere geçer; seçmenlerle partiler arasında bir çeşit işbirliği doğar. Partilerce hiç bir sıranın önerilmediği tam tercihli oy sisteminde, partiler seçime doğrudan doğruya müdahele olanağını kaybederler. Liste sırasındaki değişikliklerin, ancak partiye verilen oyların yarısını aşmak şartıyle geçerli olacağı, sahte tercihli oy sisteminde ise (1946 ve 1951 Fran-

sız Kanunları), partiler ayrıcalıklarını muhafaza ederler; çünkü tecrübeler, değişikliklerin hiç bir zaman bu orana ulaşmadığını göstermektedir. Üstelik bunlar daima aynı yönde olmadıklarından, partinin tesbit ettiği sırayı değiştirmelerine imkân yoktur. Dolayısıyle, bloke listeli bir orantılı temsil sisteminde, adayların sıralarının tayini, adayların seçilmesi kadar önemli bir işlem haline gelir. Normal olarak, bu iki işlemin aynı anda yapılması gerekir; uygulamada ise birçok partiler, üyelerin aday seçimine doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katılmalarına imkân vermekle beraber, fiiliyatta sıranın tesbitini yönetim kurullarına bırakmakta, böylece bu kurallar çok büyük bir nüfuz sağlamaktadır. Değişmez sıralı liste usulü, pek kurnazca birtakım manevraları da mümkün kılar; militanlarca sevilen, fakat liderlerce tutulmayan bir adayın sıranın sonlarına konulması, hem militanları yatıştırır, hem liderleri tatmin eder; aynı şekilde, dönemi sona eren bir milletvekilinin alt sıralara indirilmesi, hem kendisinin seçmenler gözündeki itibarından yararlanılmasına, hemde onun yerine daha uygun bir adayın geçirilmesine imkân verir. Sıra indirme tehdidi, parti liderlerinin elinde milletvekillerini itaate sevkedecek mükemmel bir silâhtır.

Bu yöntemler, milletvekillerinin seçiminde partilerce yapılan müdahalenin genel sonucunu açıklamaktadır; seçim mekanizması köklü bir dönüşüm geçirmiş, seçimle kooptasyon karışımı bir sisteme doğru bir gelişim ortaya çıkmıştır. Tek-parti, bu gelişimin en ileri noktasını temsil etmektedir; bu sistemde seçim, hemen hemen tam bir kooptasyon gerçeğini gözden saklayamayan bir görünüşten ibarettir. Yöneticilerin bir seçilme mekanizması olarak kooptasyon, pek çok araştırmaya konu olmuş bulunan veraset ve seçime oranla, az incelenmiştir. Oysa günümüzde bu yöntem. Roma İmparatorluğu'ndan beri hiç bir zaman sahip olmadığı bir önem kazanmaktadır. Geleneksel olarak bütün diktatörler, iktidarlarının devamını sağlamak amacıyle kooptasyona başvurmuşlarsa da, yirminci yüzyıla gelinceye kadar bunlardan pek azı uygulamada başarı sağlayabilmiştir. Yahut

da kooptasyon, kısa zamanda verasete dönüşmüştür. Günümüzde tek-parti, bu yöntemi yeniden canlandırmakta ve ona şimdiye kadar hiç sahip olmadığı bir düzenlilik vermektedir; artık diktatörün kooptasyonu, parti içerisinde ve partinin yüksek yönetimini sağlayan merkez çekirdek içinde olmaktadır. Almanya'da Hitler, haleflerini, küçük bir arkadaş grubu içinden ve belli bir sırayla şahsen seçmişti; İtalya'da Mussolini'nin halefini. Büyük Faşist Konseyi kendi içinden seçecekti; Sovyet Rusya'da yüksek liderin halefi, uygulamada Komünist parti Prezidyumu içerisinde tayin edilmektedir. Alman sistemi, daha çok, klasik kişisel diktatörlük tipine uygundur; İtalyan ve Rus sistemleri ise, yeni bir kolektif kooptasyon tipi ortaya çıkarmaktadır. Sovyet Rusya'da bu sistem, Lenin'in yerine Stalin'in geçmesinde ve Stalin'in halefinin tayininde iki defa işlemiştir; Trotsky'nin tasfiyesi bile, rejimin bünyesinde ciddî bir kriz yaratmamıştır. Görünüşe göre parti, böylece diktatörlük kavramının kendisini başka bir biçime sokmuştur; bir kişinin hayatına bağlı bulunması bakımından aslında geçici nitelik taşıyan bu rejim, sürekli bir rejim haline gelme yolundadır; çünkü kendisini daima yenileyen bir kuruma, yani partiye dayanmaktadır.

Yüksek lider ya da Merkez Komitesi düzeyinde tek-parti, katışıksız bir kooptasyona yol açar. Milletvekilleri düzeyinde ise, kooptasyona bir seçim unsuru da karışır. Milletvekilleri, parti tarafından seçilmekle birlikte, büyük bir propaganda ve gösterişle halk oyuna sunulurlar. Bu sistem, plebisit yöntemini canlandırmakta ve bir kişi lehindeki kişisel plebisitin yerine, bir kurum lehindeki kolektif plebisiti geçirmektedir. Milletvekilleri parti tarafından seçilirlerse de, halkın mümkün olduğu kadar büyük bir çoğunluğunun onayı büyük önem taşmaya devam eder. Böylece seçim ayinine başvurulması, rejime bir demokratik meşruluk görünümü kazandırır. Kişisel plebisit, Napoleon tarafından, mönarşik restorasyonu Fransız Devriminin resmî ilkeleriyle bağdaştırabilmek amacıyle kullanılmıştı; kolektif plebisit de, aynı anlamı taşımaktadır. Yeni dinler, eski törenlerin yerlerini

değiştirip, bunların hac yerlerini muhafaza ederler. Seçim ayininin gerçek bir pratik önemi de vardır; bu, bütün muhalefet çabalarının boşluğunu ve herkesin itaatını bu kadar mükemmel şekilde sağlayan bir sistemin mutlak kudretini gösterir. Yüzde 99.9'luk çoğunluklar, rejimin etkinliğini ispatlar; gerçi bu çoğunlukların sunî olduğu ortadadır ama, böyle bir sonuca yol açabilen bir mekanizmanın mükemmelliği de aşikârdır. Öte yandan sistem, belki de, eninde sonunda demokrasiye geçilmesini mümkün kılar; bu sunî seçim, her şeye rağmen, hiç seçim yüzü görmemiş olan halkları seçim usulüne alıştırır; biçimsel ayinler, demokrasinin dış davranışlarını öğretir. Eğer Türk halkı, tıpkı bir kimsenin karada bir tabure üzerine yüzükoyun yatıp yüzme hareketlerini öğrenmesi gibi, bu seçim jimnastiğini yirmi yıl süreyle soyut şekilde yapmamış olsaydı, 1950'de ansızın demokrasiye girerken belki de daha büyük güçlüklerle karşılaşacaktı.

Plüralist bir rejimde kooptasyon saflığını kaybeder ve seçim bir gerçeklik kazanır. Ancak bu da artık tam bir seçim değil, seçmenlerin rolünün parti sistemine göre azalıp çoğaldığı bir çeşit yarı kooptasyondur. Şüphesiz kooptasyon, seçim mekanizmasından hiç bir zaman eksik olmamıştır; partilerin kurulmasından önce de ciddî adaylar, genellikte seçmen karşısına bir daha çıkmak niyetinde olmayan, dönemi bitmiş milletvekillerince desteklenmekteydiler. Burada da partiler, bireysel kooptasyonun yerini bir kollektif kooptasyonun almasına yol açmışlardır. Ancak partiler, bir yandan da bu «himaye»nin kapsamını genişletmişlerdir. Çok-partili bir rejimde seçmenlerin rolü, uygulamada, partilerin kooptasyon yoluyla belirttiği adaylar arasında bir seçme yapmaktan ibarettir; kooptasyon, seçim sürecinin ilk işlemi, seçim ise ancak ikinci işlemidir. Amerikan ön-seçim sistemi bu ilk işlemi ortadan kaldırmaz; sadece, ikisi arasına bir ara-işlem sokar. Bloke listeli ve değişmez sıralı orantılı temsil, kooptasyonu pek fazla genişletmez; yalnız onun biçimini değiştirir ve daha açık bir şekle sokar. Bu durumda seçmenin, milletvekilinin şahsını seçmeyip, sadece partiye bir kooptasyon kontenjanı verdiği açık-

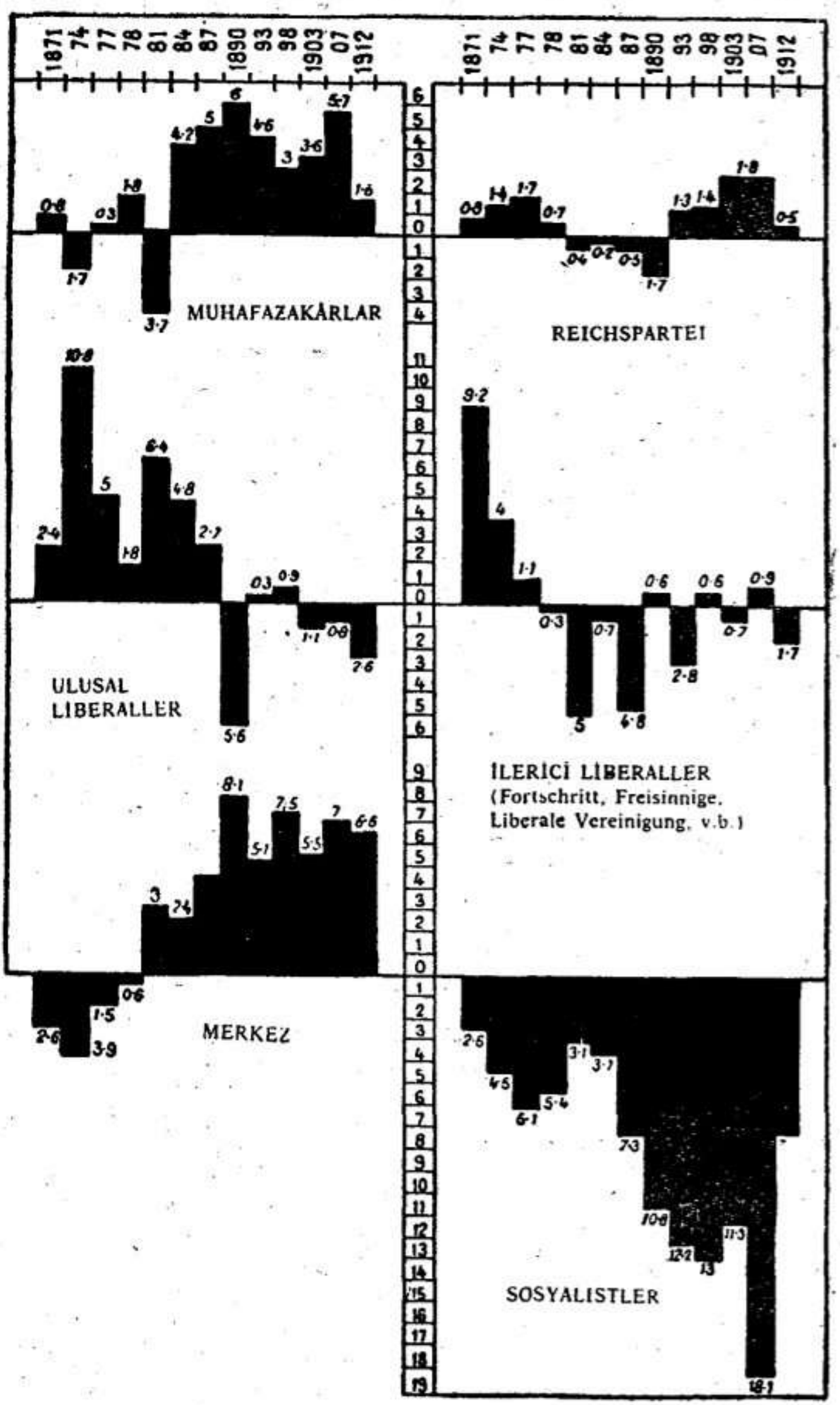

Şekil 44. Almanya'da oylarla sandalyeler arasındaki uyumsuzluk, 1871-1914.

tır; ancak aslında, tek isimli çoğunluk sisteminde de, seçmenin daha geniş bir seçme özgürlüğü yoktur. Seçmen, X ya da Y'nin şahsına oy vermesi bakımından, görünüşte seçme özgürlüğünü muhafaza eder; ancak X ve Y de, tıpkı listede sıraya konulmuş olan adaylar gibi, parti tarafından kooptasyonla seçilmişlerdir. X ve Y'nin yalnız olarak seçime girmeleriyle, sayı dolduran diğer adaylarla birlikte listenin başına konulmaları arasında bir fark yoktur. Aslında, gerçek kişisel seçme özgürlüğü, sadece karma listeli bir çoğunluk sisteminde mevcuttur; burada bile bu özgürlük, listedeki isimlerle sınırlıdır ve bunlar da daima parti tarafından tayin edilirler.

II. PARTİLER VE KAMUOYUNUN TEMSİLİ

«Temsil» deyimini burada hukukî anlamında almamak gerekir. Bu konuda söylenmeye değecek her şey, zaten söyenmiş durumdadır; emredici vekâletle temsil edici vekâlet, bireysel vekâletle kolektif vekâlet, geri alınabilen vekâletle geri alınamayan vekâlet arasındaki klasik karşılaştırmalar, herkesin hatırında olmasa bile, her ders kitabında mevcuttur. Üstelik, bu akdî ilişkide bir üçüncü taraf teşkil eden partinin işe karışması, sözü geçen ilişkinin mahiyetini tamamen değiştirmektedir. Klasik temsil teorisinin bir zamanlar gerçeğe uygun olduğunu ve resmen ilân olunan ulusal egemenliği parlamentó egemenliğine dönüştüren ustaca bir uydurmadan ibaret bulunmadığım kabul etsek bile, bugün artık bu teori, gerçeklerle uyuşmamaktadır. Burada «temsil» kelimesi, hukukî bir ilişki hakkında değil, sosyolojik bir olgu hakkında kullanılmakta ve ulusun siyasal kanaatleriyle parlamentonunkiler arasındaki benzerliği ifade etmektedir. Milletvekilleri, seçmenlerini, bir vekilin müvekkilini temsil edişi gibi değil, bir fotoğrafın bir manzarayı, bir portrenin kendi modelini temsil edişi gibi temsil ederler. Temel problem, temsilin doğruluk derecesini, yani kamuoyu ile onun parlamentodaki ifadesi arasındaki uygunluğun derecesini ölçmektir.

Bu alanda partilerin etkisi büyüktür. Her parti sistemi, kamuoyuna empoze edilen ve bir yandan onu şekillendirirken bir yandan da şeklini bozan bir çerçeve meydana getirir. Bir ülkede ki parti sistemi, genellikle, o ülkedeki kamuoyu yapısının sonucu olarak kabul edilir. Fakat bunun tersi de aynı şekilde doğrudur; kamuoyunun yapısı, tarihsel koşulların, siyasal evrimin ve aralarında seçim sisteminin hâkim rol oynadığı birçok karmaşık etkenin sonucu olduğu kadar, geniş ölçüde parti sisteminin de bir sonucudur. Kamuoyu ile partiler arasındaki ilişkiler tek yönlü değildir; bunlar sıkı sıkıya birbirine geçmiş, karşılıklı etki ve tepkilerden meydana gelen bir doku teşkil ederler.

Kamuoyundaki İki Sapma. Temsilin doğruluk derecesini ölçmek için, genellikle, partilerin ülkede aldıkları oyların yüzdesiyle parlamentodaki sandalyelerinin yüzdesi, yani seçim güçleriyle parlamento güçleri karşılaştırılır. Bu, eksik bir değerlendirmedir. Seçim gücüyle parlamento gücü arasındaki aykırılık, kamuoyundaki sapmanın ancak ikinci aşamasıdır. Bu sapma, daha az farkına varılan, fakat belki de daha büyük önem taşıyan diğer bir sapmaya eklenir; o da, oyların dağılımı ile kamuoyunun gerçek mahiyeti arasındaki aykırılıktır. Çünkü oyların dağılımı, kamuoyunun kendisi değil, onun birçok ifade yollarından bir tanesidir; hem de onu daima az çok saptıran bir tanesi.

Oy yüzdesiyle sandalye yüzdesi arasındaki aykırılık şeklinde tanımlanan ikinci derecedeki sapma, kolayca ölçülebilir. Burada en önemli rolü, seçim sistemi oynar. Orantılı temsil, mahiyeti icabı olarak, en ufak sapmaya meydan verir; gerçekten de bu sistem, partilerin parlamento güçleriyle seçim güçleri arasında tam bir uyum olması düşüncesine dayanır. Bununla birlikte, orantılı temsilin işleyişinde başvurulan pratik değişiklikler, bu uyumu çoğu zaman azaltır. Oranlı temsilin tam olabilmesi için, ülkenin tek bir seçim çevresi teşkil etmesi, ya da artıkların dağıtımının ulusal düzeyde yapılması lâzımdır. Oysa çeşitli siyasal sebepler, genellikle bu metotlardan her ikisinin de reddine ve o kadar saf olmayan yöntemlerin tercihine yol açmaktadır. Bu

durumda da, sandalye oranı ile oy oranı arasında, artıkların dağıtımında kabul edilen sisteme, seçim çevresine, karma ya da ortak listenin mümkün olup olmamasına vd. göre değişen bir aykırılık ortaya çıkmaktadır. Bu aykırılık, bazı ülkelerde oldukça küçük, bazılarında ise hayli büyüktür. Sapmanın yönü, orantılı temsilin şekline bağlıdır. En kuvvetli ortalama yöntemi, artık-temsil edilme eğiliminde olan büyük partilerin yararına ve eksik-temsile mahkûm bulunan küçük partilerin zararına işler; 1946 Fransız seçimlerinde Radikallerle ortakları, kendilerine verilen oyların % 27.2'sini kaybettikleri halde, en kuvvetli iki parti, Komünistler ve M.R.P., sırasıyle ancak % 1.9 ve % 3.2'lik kayıplara uğramışlardır. Buna karşılık en yüksek artık sistemi, küçük partilerin artık-temsiline yol açar. Ortak listeler, bu genel şemada düzensizlikler yaratabilir. Dolayısıyle, orantılı temsil, kamuoyunun, taraflarının ileri sürdüğü kadar aslına uygun bir fotoğrafı değildir.

Bununla birlikte, orantılı temsildeki aykırılıklar, sapmanın en yüksek noktasına ulaştığı tek-turlu çoğunluk sistemine oranla, son derece küçüktür. Bu sistemde, yalnız iki parti mevcut olduğu takdirde kendini gösteren, değişmez bir eğilime değinebiliriz; bu, çoğunluk partisinin artık-temsili, azınlık partisinin ise eksik-temsilidir. Bu olgu, çok ciddî sonuçlar doğurmaz; sadece, yukarıda görmüş olduğumuz gibi, seçmen kütlesinin kanaatlerindeki değişimleri abartır. Fakat çoğunluk sistemi çok-parti sistemiyle bir arada bulunuyorsa, aynı genel çizgiden pek ayrılmamakla birlikte, çok daha keyfî bir temsil ortaya çıkabilir. Şöyle ki, en yakın rakibinden daha çok oy alan parti, genellikle, ona oranla artık-temsil edilir (yani ya daha fazla «artık-temsil» edilir ya da daha az «eksik-temsil» edilir). Ancak oy farkı çok küçükse, temsil tamamen yanlış bir yön alabilir ve daha az oy alan parti, daha çok sandalye kazanabilir. Bu durum, örneğin, İngiltere'de 1910 Ocağında ortaya çıkmış ve Liberaller, oyların % 41.3'ü ile 275, Muhafazakârlar % 47 ile 273 sandalye kazanmışlardır. Aynı durum, 1929 yılında tekrarlanmış ve İşçiler, oyların % 37.5'i

ile 289, Muhafazakârlar % 37.97 ile 262 sandalye elde etmişlerdir. 1948'den sonra seçim çevrelerinin, İşçilere büyük çoğunluklu birçok sandalye, Muhafazakârlara da zayıf çoğunluklu birçok sandalye verecek biçimde yeniden düzenlenmesi, bu anormal durumun tekrarlanması olasılığını daha arttırmıştır. İki parti eşit oy aldıkları takdirde. Muhafazakârlar İşçilerden yaklaşık olarak otuz sandalye fazla kazanacaklardır. Gerçekten, 1951 seçimlerinde Muhafazakârlar, İşçilerin % 48.78 ile kazandıkları 295 sandalyeye karşılık, % 47.96 ile 321 sandalye elde etmişlerdir. Aynı durum, 1948 ve 1953 seçimlerinde Güney Afrika Birliğinde vukubulmuş ve Dr. Malan'm Milliyetçi partisi, rakibi olan Birleşik partiden daha az oy almasına rağmen, parlamentoda sandalyelerin çoğunluğunu kazanmıştır. Dolayısıyle, iki-parti sisteminde bile, seçim çevrelerinin eşit olmayışı yüzünden, böyle aykırılıklar meydana gelebilir. Tek-turlu çoğunluk sistemine karşı olanlar, sistemin saçmalığını ispatlayabilmek için, bu örneklere bol bol baş vurmaktan geri kalmıyorlarsa da, bunların çok istisnî olduğunu belirtmeyi genellikle unutuyorlar. Çok-parti sisteminde çoğunluk sisteminin yol açtığı temsil bozukluğu, şüphesiz çok daha ciddî niteliktedir. Fakat sistemin, mahiyeti icabı olarak, bunu kendi kendine çözme eğiliminde olduğu da unutulmamalıdır; çünkü buradaki artık-temsil ve eksik-temsil olguları, gerçekte, iki-parti sistemine dönüşün başlıca itici gücünü meydana getirmektedir.

İkinci turun, çoğunluk sisteminin kusurlarını azalttığı, genellikle kabul edilmektedir. Salt sayısal yönden bakıldığında, bu kesin değildir. Partilerin ilk turda aldıkları oyların sayısıyla, ikinci turun sonunda elde ettikleri toplam sandalye sayısının karşılaştırılması, önemli aykırılıkları ortaya koyar (Şekil 44). Şüphesiz, bu aykırılıklar, basit çoğunluk sistemininin ara sıra sebep olduğu istisnaî tersliklere oranla, çoğu zaman küçük ölçüde kalır; fakat sistemin ortalama tersliklerinden pek de aşağı kalır gibi görünmez. Hatta bu aykırılıkları, aldıkları yön bakımından, bile, daha ciddî saymak mümkündür; çünkü bir aykırılığın ölçüsü, onun yönü kadar önemli değildir. İki-parti sistemiyle bir arada bulunan

tek-turlu bir sistemde, çoğunluk partisinin artık-temsiliyle azınlık partisinin eksik-temsili ne ölçüde olursa olsun, normal olarak her ikisi de, kanaatlerin genel dağılış şemasını değiştirmez. Oysa, iki-turlu sistemde, bu genel şemada tam bir sapma meydana gelir. Aykırılıkların yönünü belirleyen, rakip partilerden herbirinin aldığı oy sayısı değil, bunların siyasal konumları ve ittifaklarıdır. Genellikle ikinci tur, merkezin yararına, uçların zararınadır; yani merkez artık-temsil edilirken, uçlar eksik-temsil edilir. Üçüncü Fransız Cumhuriyeti siyasal tarihi, izleri hemen hemen bütün iki-turlu sistemlerde (örneğin, Hollanda, Norveç, Almanya, vd.) görülebilecek olan bu olguyu iyi aydınlatmaktadır.

Şüphesiz, kesin sandalye oranıyle, ikinci turda alınan oyların oranı karşılaştırıldığında, aykırılık büyük ölçüde ortadan kalkar; zaten sistemin varlık sebebi de, bundan başka birşey değildir. Dolayısıyle, iki-turlu sistemin, tek-turlu sisteme oranla, temsilin doğruluğunu artırdığı ileri sürülebilir; ancak bu iddia, ciddî bir metot hatasına dayanmaktadır. Çünkü partiler arası oy dağılımının tek-turlu çoğunluk ya da orantılı temsil sistemlerindekiyle kıyaslanabilecek bir tablosunu, ancak, ilk tur vermektedir. İkinci tur, oyların yeniden gruplaşmasını zorunlu kıldığından, bunların gerçek siyasal renklerinin ayırdedilmesine imkân vermez. 1936 Fransız seçimlerinin ikinci turunda, Halk Cephesi listesinin başında oluşu dolayısıyle «Valois» adayına aktarılan Komünist oylarını Radikallere ait saymak, şüphesiz, gerçeğe uymaz. İkinci turda oylar, partilere göre değil, eğilimlere göre gruplaşır. Dolayısıyle burada, partilerin seçim güçleriyle parlamento güçleri arasındaki aykırılıkla ölçülen ikinci aşamadaki sapma değil, oyların dağılımıyle kamuoyunun gerçek niteliği arasındaki aykırılık şeklinde tanımlanan birinci aşamadaki sapma söz konusu olur.

Seçimin, serbest ve gizli olduğu ve sonucu bozacak baskı ve müdahalelerden uzak bulunduğu takdirde, kamuoyunu doğru olarak yansıtacağı kabul edilmektedir. Bu inanç, genel olmakla beraber, sağlam bir temele dayanmamaktadır. Kamuoyunun seçimdeki ifadesi, kamuoyunun kendisiyle çakışmaz ve onu

daima az çok saptırır; bu sapmanın yönü, seçim sistemine ve parti sistemine göre değişir. Seçim reformlarının savunucuları, kendi sistemlerinin sonuçlarını, daima partilerin eski seçim sistemi sırasında kazandıkları oyların dağılışına göre hesaplarlar; örneğin, Hermans'in, Weimar Almanyasında çoğunluk sisteminin orantılı temsilden daha az zararlı olacağını göstermek amacıyle başvurduğu metot, böyledir. Oysa bu hesaplar, zorunlu olarak yanlıştır; çünkü bir seçim reformnunun ilk sonucu, *sadece sandalyelerin dağılımını değil, aynı zamanda oy dağılımını da değiştirmektir.* Seçmenler, çoğunluk sisteminde orantılı temsildeki gibi, iki-turlu sistemde tek-turlu sistemdeki gibi, liste usulünde tek-isim usulündeki gibi oy kullanmazlar. «Kutuplaşma» olayı, seçim sisteminin kamuoyu üzerindeki bu karşı-etkisinin güzel bir örneğidir. Ancak seçim reformları çoğu zaman oy hakkının genişletilmesiyle (genel oy, kadınların oy hakkı, vb.) ya da büyük siyasal olaylarla (1914 Savaşı, 1939 Savaşı, vb.) düşümdeştiği için, bunun derin bir çözümlemesine girişmek güçtür. Bununla birlikte, İsviçre, Danimarka ve Norveç'te, çoğunluk sisteminden vazgeçilip orantılı temsile geçilmesinin etkilerini incelemek mümkündür. Bu üç ülkede, söz konusu değişikliği, kısa aralıklı (iki ya da üç yıl) seçimler izlemiş, oy verme hakkında ise önemli bir değişiklik olmamıştır; üç ülkede de orantılı temsil, değiştirilmiş bir çoğunluk sisteminin (İsviçre ve Norveç'te iki-turlu, Danimarka'da ise bazı orantılı temsil unsurlarını taşıyan bir çoğunluk sistemi) yerine geçmiştir; nihayet, her üç ülke, kamuoyunun genellikle nisbî bir kararlılık gösterdiği, oldukça sakin ülkelerdir, Buralarda seçim reformu, sadece parlamento sandalyelerinin değil, oyların da çeşitli partiler arasındaki dağılışında derin bir değişikliğe ycl açmıştır. Bu değişim, bir dereceye kadar, eskiden seçime katılmayan yeni seçmenlerin siyaset sahnesine girişinin sonucu olmakla beraber bunun hayli ötesine geçmektedir (Şekil 45). Her üç ülkede orantılı temsilin kabulü, merkez partisinin oylarını azaltmış, aşırı partilerin oylarını ise artırmıştır.

Şu halde, işlenmiş kamuoyu ile ham kamuoyu arasında bir

ayrım yapmak gerekir. Bunlardan ilki, ikincisinin parti propagandasıyle yoğrulup, parti sistemi ve seçim sistemi kalıplarına dökülmesinin sonucudur. Partiler, kamuoyunu ifade ettikleri gibi, onu yaratırlar da; kamuoyunun şeklini değiştirmekten çok, ona şekil verirler; burada bir yankı değil, bir diyalog söz konusudur. Partiler olmasaydı, sadece karaktere, öğrenime, âdetlere, sosyal duruma vb. bağlı, birtakım belirsiz içgüdüsel ve değişken eğilimler mevcut olacaktı. Kamuoyunu sosyal sınıfın bir yankısı sayan Marksist teori bile, sınıf bilinci olmadan sınıfın mevcut olmayacağını kabul etmektedir; oysa, kendisini uyandıran ve geliştiren bir parti olmadan da, sınıf bilinci mevcut olamaz. Yukarıda tasvir olunan oligarşik ve hiyerarşik örgütlenme uyarınca partiler içerisinde gruplaşan azınlıklar, kütlelerin kanaatlerine vücut verir. Tabiî, ham kamuoyu dediğimiz temel olmasaydı, bu azınlıkların elinden bir şey gelmezdi; ama parti mayası da olmasaydı, bu hareketsiz hamur hiç bir şey yapamazdı. Partiler, bireysel kanaatlere açıklık verir, onları zenginleştirir ve geliştirir. Bir yandan da onlara güç kazandırır; partilerden önce, kanaatler çoğu zaman kendilerinden pek emin değildir; başkalarınca da paylaşıldıklarının, resmen onaylandıklarının, bir örgütçe benimsendiklerinin görülmesi, bunlara otorite ve kesinlik sağlar. Keza partiler, kanaatleri istikrarlı kılar; partiler olmadığı takdirde kamuoyu, değişken, oynak ve kararsız mahiyet taşır. Demokrasinin yeni kabul edilmiş ve partilerin henüz kuvvetli kökler salmamış olduğu ülkelerde seçimlerin ayırıcı özelliği, bir seçimle diğeri arasında rejimi zayıf düşüren büyük değişimlerin olmasıdır. Partiler, kamuoyunu billurlaştırma eğilimindedir; bu şekilsiz ve peltemsi kütleye bir iskelet verirler. Nihayet partiler, benzer kanaatleri birbiriyle kaynaştırır; bireysel farkları azaltmak ve kişisel özellikleri törpülemek suretiyle, bu kanaatleri birkaç büyük manevî ailede toplar. Bu sentez faaliyeti, küçümsenmiyecek önemdedir; çünkü seçimler ve bir siyasal temsil, ancak bu sayede mevcut olabilir; karmakarışık bir bireysel tutumlar yığını içerisinde bunlara imkân yoktur.

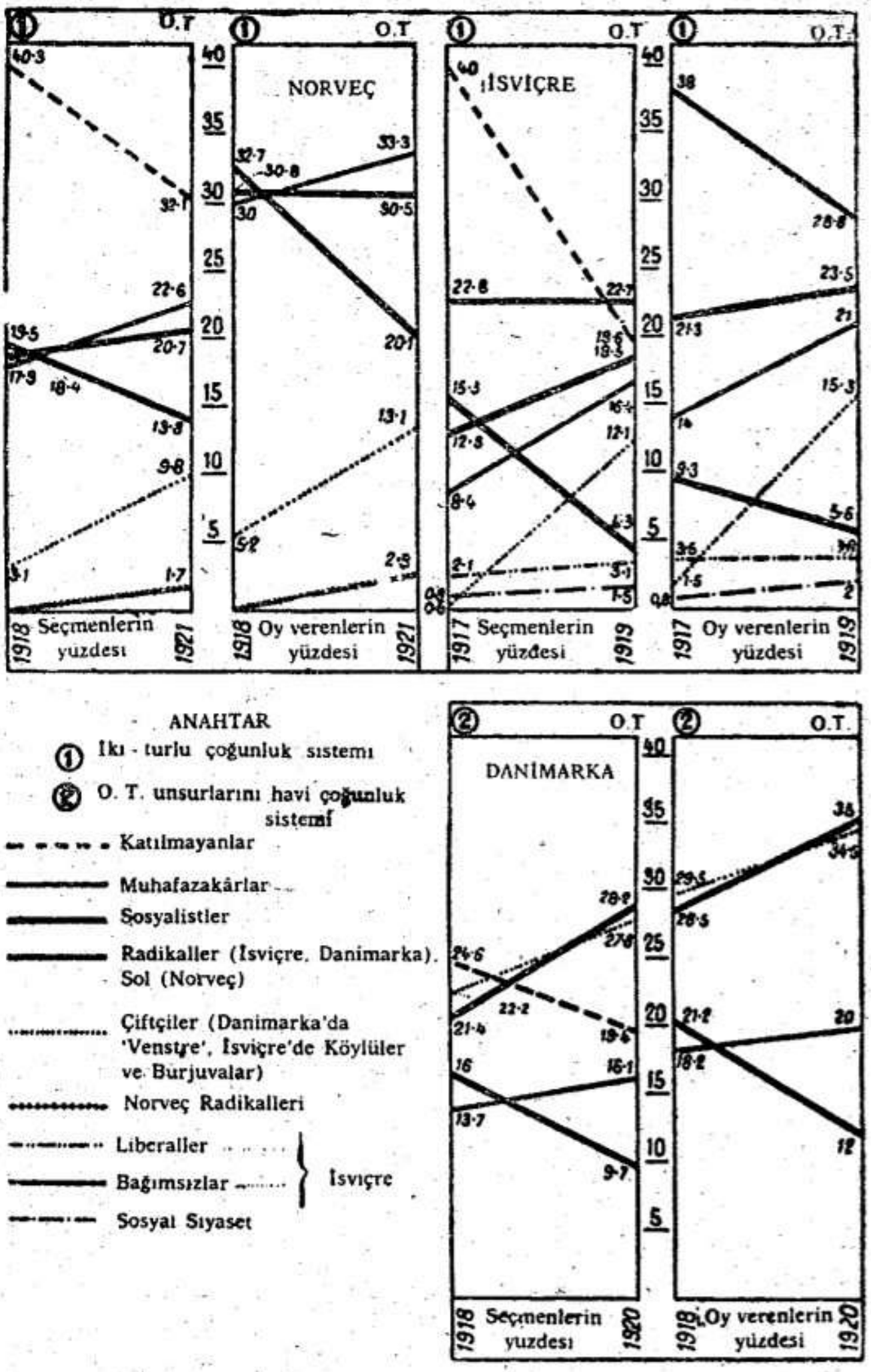

Şekil 45. Seçim reformunun sebep olduğu oy değişimleri.

Partiler, böylece özel kanaatler yığınından ayrılmış bulunan kamuoyuna devamlı şekilde bilgi verir, yol gösterir ve onu bir mecraya sokar. Seçim kampanyası, çıkarlarına uygun özel hedefler göstermek suretiyle azamî sayıda seçmeni kendisine çekebilecek bir «platform» meydana getirmekten başka bir şey değildir. Ancak bu özel hedefler, partinin parlamentodaki ve hükümetteki tutumunu belirleyecek olan genel parti faaliyetinin, soyutlanmış ve çoğu zaman yüzeysel ve ikinci derecede kalan bir yönünden ibarettir. Dolayısıyle bizzat seçim mekanizması da,bazı yardımcı hareketlerde aynen kullanılan bir yöntem uyarınca, kamuoyunu saptırma eğilimindedir; burada söz konusu olan, partinin belli özel hedefleriyle seçmenlerin dilekleri arasındaki uygunluktan yararlanarak, seçmenleri bu özel amaçların çok ötesine taşan genel parti politikasına bağlayabilmektir. Bu konuda Fransız Komünist partisi, çok tipik bir örnek teşkil eder. 1956'da Fransız seçmenlerinin % 25'inden çoğu Komünistlere oy verdiği halde, bu % 25'in ancak pek küçük bir kesimi, partinin genel politikasına gerçekten bağlı bulunuyordu. Çoğunluğu, Komünist doktrine temelden karşı olmakla birlikte, belli bazı sorunlarda partiyle görüş birliğinde olan kişilerden meydana geliyordu: Örneğin, Komünist partisini, kendi sınıf çıkarlarını savunabilecek tek parti olarak kabul eden işçiler; büyük toprak sahiplerine karşı muhalefetlerini göstermek isteyen küçük toprak sahipleri, toprak sahipleriyle mücadelede olan kiracı ve ortakçılar; geleneksel olarak en soldaki partiye oy verme alışkanlığındaki solcular; Direnme Hareketinden ve *Maquis*'lerden kalma hatıralarla etkilenen vatanseverler, vb. Komünistlere oy vermenin sebeplerini bölge bölge inceleyen metotlu ve ayrıntılı bir çözümleme, son derece ilginç olur. Bu çözümleme, kamuoyu ile onun seçimsel iradesi arasındaki ayrılığı doğrulayacaktır; çünkü Komünist partisinin ülkedeki gücünü belirleyen ve parlamentodaki temsiline esas olan, bu % 25 Komünist seçmendir. Komünist partisi örneği özellikle tipik olması bakımından seçilmiştir; yoksa ham kamuoyu ile işlenmiş kamuoyu arasındaki aykırılık, bütün

partiler için mevcuttur. Parti ne kadar merkeziyetçi ve iyi örgütlenmişse, tam ve tutarlı bir doktrine ne kadar kuvvetli şekilde dayanıyorsa, bu aykırılık da o kadar büyüktür; böyle bir durum, partinin, kamuoyunu kaydedecek yerde onu etkilemesini, kütlelerin peşinden gidecek yerde onları örgütlendirmesini mümkün kılar.

Parti sistemini kötüleyenlerin hepsi, bu sapmaya işaret etmekte, fakat bunun kaçınılmazlığını ve burada bir bozmadan çok, bir şekillendirmenin söz konusu olduğunu anlamamaktadırlar. Bunlar, ham kamuoyunun kavranılması imkânsız niteliğini, ancak işlenmiş kamuoyunun kendisini ifade edebileceğini, bu ifade tarzının ise zorunlu olarak onu bir çerçeve içine sokup değiştireceğini görmüyorlar. Belki farklı yaklaşım yöntemleri (örneğin, sondaj, monografi, anket, vb. yöntemler) ham kamuoyuna daha çok yaklaşma olanağı verebilir. Siyasal düzeyde de referandum sistemi, belli bir sorun hakkında daha az saptırılmış bir bilgi sağlayabilir; şunu da belirtmek gerekir ki, salt siyasal konularda bile, referandum sonuçları, çoğu zaman seçim sonuçlarına uymaz. 1949 Belçika seçimleri ve referandumu, bunun tipik bir örneğidir. Ne olursa olsun, her araştırma metodu, kamuoyuna kendi şeklini empoze eder. Her parti sistemi, kamuoyunun ifadelenişinde farklı bir çerçeve meydana getirir ve dolayısıyle farklı bir siyasal temsil tipi doğurur. Kamuoyu, sistemin etkenlerinden biridir; fakat diğer etkenlere, özellikle seçim yöntemine bağlı olan bu sistem de, kamuoyunun etkenlerinden birini teşkil eder. Şu halde, kamuoyu, seçim sistemi ve parti sistemi, yaygın inancın aksine, ilişkileri tek yönlü olmayan, birbirine bağlı üç terim meydana getirir. Çoğu zaman, bunlardan son ikisinin kamuoyu üzerindeki etkileri, birbirinden ayrılamaz. Seçim sistemindeki her değişiklik, parti sisteminde de buna uygun bir değişiklik doğurma eğilimindedir. Parti sistemindeki bu değişiklik de, doğrudan doğruya, kamuoyunun ifadelenişini etkiler. Ancak parti sistemindeki bazı değişiklikler, seçim sisteminden bağımsız durumdadır; dolayısıyle, bunların temsil üzerindeki etkisi, yalnız başına kendini gösterir.

1947'de Fransız üç-parti ittifakının çözülüşü, bunun tipik örneğidir. O tarihe kadar, Komünist partisinin Sosyalistler ve M.R.P. ile yaptığı işbirliği, solcu bir hükümet çoğunluğu sağlamış ve Fransız kamuoyuna ilerici bir yön vermişti; bu ittifak, 1936 Halk Cephesinin bir canlanışıydı; o zaman da Komünistlerin katılması aynı sonuçlara yol açmıştı. 1947'de Komünist bakanların hükümetten atılmasıyle, üç parti arasındaki anlaşma bozuldu ve bir daha da Komünist desteğiyle yenilenmedi; aksine, eski müttefiklerin arası iyice açıldı. O tarihten bu yana, kamuoyu değişik bir ifade biçimi almakta; ortada hiç bir oy kayması, hatta hiç bir seçim olmadığı halde, Komünistlerin etrafındaki bu karantina çemberi, kamuoyunu başkalaştırmaktadır. Komuoyu, merkeze yönelmekte ve sağa kaymaktadır: Sosyalist parti, zorunlu olarak merkez hükümetlerine katılışının sonucu, gitgide ılımlı bir reform siyasetine temayül etmekte; M.R.P., sosyal programını sulandırıp, seçmenlerinin tutuculuğunu militanlarının ilericiliğinden üstün tutmakta; Radikal partiyle ılımlılar, kaybetmiş oldukları nüfuzu yeniden kazanmaktadırlar. Partilerdeki bu değişimler, salt iç olgular olarak kalmamakta ve işlenmiş kamuoyunda (belki, tepki yoluyla, ham kamuoyunda da) paralel değişikliklere yol açmaktadır. Partiler arasındaki basit bir sınır çizgisi, kamuoyunun genel görünümünü değiştirmeye kâfidir. Burada, Gestalt psikolojisinin temeli olan deneylerle ilginç karşılaştırmalar yapılabilir.

Parti Sistemleri ve Kamuoyunun Sapması. Kamuoyunun parlamentodaki ifadesiyle seçimlerdeki ifadesi arasındaki sapmayı ölçmekte kullandığımız metodu, burada uygulamaya imkân yoktur; bunların her ikisi de, açıkça belirli ve ölçülebilir niteliktedir; dolayısıyle, aralarındaki aykırılık, büyük bir kesinlikle saptanabilir. Oysa, ham kamuoyuyla, parti sisteminin oluşturduğu kamuoyu, aynı nitelikleri göstermez; üstelik bu dualizm, gerçek olmaktan çok, biçimseldir. Gerçekte, ham kamuoyu mevcut değildir hiç değilse, bir bilgi konusu olamaz. Biz, ancak işlenmiş kamuoyunun çeşitli tiplerini (bir monografinin, bir Gallup son-

dajının, orantılı temsil ya da çoğunluk sistemiyle yapılan bir seçimin, iki-parti ya da çok-parti sisteminin, vb. oluşturduğu kamuoyu) görebiliriz. Bunlardan bazıları, ham gerçeğe diğerlerinden daha yakın olmakla birlikte, biz bu ham gerçeği bilemeyiz; bu konuda ancak inançlara ya da sezgilere sahip olabiliriz. Parti sistemlerinin, kamuoyunun sapması üzerindeki etkisini değerlendirmemize imkân veren tek metot, her sistemin oluşturduğu kamuoyunu, diğerleriyle karşılaştırmaktan ibarettir; böylece çeşitli sapmaların, sapma derecelerini değilse bile, değişik yönelimlerini belirtmek mümkün olur.

Parti sistemlerinin ve onları doğuran seçim sistemlerinin, kanaatlerin coğrafî bakımdan yöreselleşmesi üzerindeki etkisi, çok belirgindir. Bu işin birçok yönleri vardır. Tek-turlu çoğunluk sisteminde yöresel partilerin varlığını incelerken, bunlardan birine değinmiştik. Bu seçim sisteminin doğurduğu iki-parti eğilimi, özellikle seçim çevreleri içinde kendini gösterdiğinden, ülkenin tümünde çok sayıda parti, bir arada yaşayabilir; yeter ki, bunlar her seçim çevresinde ikişer ikişer mücadele etsinler. Dolayısıyle küçük partiler, belli bölgelerde büyük parti durumunda olduklarından, ulusal düzeyde varlıklarını sürdürebilirler. Bunlar, özerklikçi ya da bölgeci partiler (örneğin, İrlanda milliyetçileri, Çekoslavakya'daki Slovak partisi, vb.), ya da halkın kendilerine özel bir yakınlık gösterdiği bölgelerde gelişmeye başlayan, geleceğin büyük ulusal partileri (örneğin, endüstriyel şehirlerde Sosyalist partiler), yahut da yukarıda tasvir ettiğimiz merhametsiz eleme süreci sonucunda yöresel düzeye itilmiş bulunan, eski büyük ulusal partiler (örneğin, günümüzde İngiliz Liberal partisi) olabilir. Ancak bu sonuçlardan bazı genellemeler çıkarmak mümkündür; çünkü çoğunluk sisteminin mekanizması, bir bölgenin tümünü temsil etme görevinin, rakiplerinden önde gelen adaya hasredilmesine yol açar ve diğerlerinin aldıkları oyları hesaba katmaz; bu durumda azınlıklar, ancak belli seçim çevrelerinde çoğunluğu teşkil ettikleri takdirde, ulusal düzeyde temsil edilebilirler. Sonuç olarak çoğunluk sistemi, kanaatlerin coğrafî ba-

lkımdan yöreselleşmesini teşvik eder; hatta denilebilir ki, ulusal bir kanaati (yani aslında bütün ülkeye yayılmış bir kanaati) bölgesel bir kanaate dönüştürme eğilimi gösterir; çünkü böyle bir kanaatin, ülkede en güçlü olduğu kesimler dışında temsil olunmasına imkân vermez. Bu konuda, Amerika Birleşik Devletleri örneği özellikle ilginç olmakla beraber, herkesçe bilinmesi dolayısıyle, burada üzerinde durulmasına ihtiyaç yoktur.

Buna karşılık orantılı temsil, karşıt yönde etki yapar: Yöresel bakımdan sağlam kökleri olan kanaatler, küçük bir azınlık teşkil ettikleri bölgelerde bile temsil olunabilme olanağı sayesinde, ulusal düzeyde genişleme eğilimi gösterirler. Orantılı temsil sistemi ne kadar tamsa, bu eğilim de o kadar belirgindir; pratikte ülkenin tümünün tek bir seçim çevresi haline gelmesine yol açan bütün sistemler gibi, ulusal artık sistemi de, sözü geçen eğilimi teşvik eder. Nitekim, orantılı temsili çoğunluk sisteminden daha sonra kabul etmiş olan ülkelerde, kanaatlerin ve partilerin bir çeşit tedrici «ulusallaşma» geçirdiği gözlemlenebilir. Hollanda hakkında yukarıda değinmiş bulunduğumuz bu olay, İsviçre'de, Belçika'da, ve diğerlerinde de aynı derecede göze çarpıcı niteliktedir. Bu iki eğilimden (orantılı temsilden doğan ulusallaşma ile çoğunluk sisteminin sonucu olan yöreselleşme) hangisinin kamu oyunu daha doğru olarak yansıttığını söylemek güçtür. Gerçekte her ikisi de, onu karşıt yönlerde saptırır; birincisi, bir kanaatin yöresel özelliklerini zayıflatır, ikincisi ise bu özellikleri güçlendirir. Bu olgunun siyasal önemi açıktır: Orantılı temsil, ulusal birliği (daha doğrusu, ulusal benzerliği) pekiştirme eğilimindedir; çoğunluk sistemi ise, yöresel farkları derinleştirir. Sonuçlar, her ülkenin özel durumuna göre, mutlu ya da mutsuz olabilir. Fransa'da orantılı temsil, merkezîleşme ve benzeşme eğilimini güçlendirmiş gibi görünmektedir ki, bu esefle karşılanacak bir durumdur. Buna karşılık Belçika'da aynı sistem, Flamanlarla Wallonlar arasmda rekabeti hafifletmektedir; oysa, Katolik partinin Flaman karakteriyle Sosyalistlerin Wallon karakterini güçlendirme

ve bunların her ikisini de özerklikçi partiler haline getirme eğiliminde olan çoğunluk sistemine dönülmesi, bu rekabetin kızışmasına yol açabilecektir. Amerika Birleşik Devletlerinde de çoğunluk sistemi, Kuzeyle Güney arasındaki karşıtlığı ve Güneyin kendine özgü örgütlenişini pekiştirmektedir.

Kanaatlerin coğrafî bakımdan yöreselleşmesi sorunu, yukarıdakiyle karıştırılmaması gereken başka bir biçim altında da ortaya çıkar. Vatandaşların siyasal yönelişlerinde her zaman iki çeşit etken rol oynar: Özel ve yöresel etkenlerle genel etkenler. Bunlara, iki ayrımın tam tamına çakışmaktan uzak oluşuna rağmen, kişisel etkenlerle ideolojik etkenler de diyebiliriz. Bu iki kategoriyi birbirinden ayırmak kolay değildir; çünkü bunlar, çoğu zaman, bilinçsiz şekilde sıkıca iç içe geçmişlerdir; bunları ayırabilmek için, gerçek bir sosyal psikanaliz metodu uygulamak gerekir. Her ne hal ise bizim problemimiz, parti sistemleriyle seçim sistemlerinin, bunlardan herbiri üzerindeki etkisini belirtmektir; sözü geçen sistemlerin bir kısmı, ulusal etkenlerin zararına olarak, kamuoyunun yöresel etkenlerinin gelişmesini teşvik eder; diğer bir kısmı ise, bunun tersine yol açar. Problemin pratik önemi açıktır; bir parlamentonun siyaseti, üyelerinin özellikle yöresel nedenler dolayısıyle ya da bellibaşlı ulusal çıkarlar karşısındaki tutumları sebebiyle seçilmiş olmalarına göre, temel farklar gösterir. Buradaki karşıtlık, orantılı temsille çoğunluk sistemi arasında değil, tek-isim usulüyle liste usulü arasındadır; bunlardan tek-isim usulü, orantılı temsille bağdaşabilir (devredilebilir oy sistemi), liste usulü ise çoğu zaman çoğunluk sisteminde de kullanılır. Gerçekten, tek-isim usulü, «yöresel düşünceler»in doğal olarak önde geldiği, küçük bir seçim çevresini gerektirir; oysa liste usulü, yöresel görüşlerin birbirini sınırladığı ve böylece genel sorunların hayli büyük bir önem kazandığı, daha geniş bir çevre içinde uygulanır. Şunu da eklemek gerekir ki, taşıdığı kişisel nitelik dolayısıyle tek-isim usulü, kişisel vaadleri kolaylaştırır ve adayın yöresel bağlarına büyük önem kazandırır; bu bakımdan aday, dikkatini pek tabiî olarak, seçilmesini borçlu bulunduğu o dar çevreye

hasretme eğilimindedir. Öte yandan liste usulü, bu kişisel etkiyi azaltır (bloke listede bu etki, hemen tamamen ortadan kalkar) ve seçmeni, kişilerden çok bir partiye, yani yöresel çıkarların savunucularından çok, ulusal bir örgüte ve bir ideolojiye oy vermeye zorlar.

Gözlemler, bu çözümlemenin sonuçlarını doğrulamaktadır. 1945'te Fransa'da, ilçe çevresinde uygulanan tek-isim usulünün yerini, il çevresinde uygulanan liste usulünün alması, şüphesiz, parlamento ve hükümet üyelerinin siyasal ufuklarının genişlemesine büyük katkıda bulunmuştur; bu erdemin, genellikle sanıldığı gibi, orantılı temsilin kendisinden ileri gelmediğini belirtmek gerekir. Buna karşılık, Amerikan Kongresinin, A.B.D.'nin karşı karşıya bulunduğu dünya çapındaki sorumlulukları çoğu zaman gözden kaybedip, pek yöresel nitelikteki işlerle uğraşması geniş ölçüde, seçim çevrelerinin küçüklüğünün ve buna bağlı olan tek-isim usulünün sonucudur. Bununla birlikte, diğer etkenler (özellikle partilerin merkeziyet dereceleri) de işe karışarak, genel sonuçlarda büyük değişiklikler yaratabilir. İngiltere'nin, tek-isim usulüne ve küçük seçim çevrelerine bağlı olduğu halde, yöreciliğin alışılmış kusurlarını göstermediğini belirtmek gerekir. Şüphesiz, bu özellik, iki parti sistemiyle partilerin merkeziyetçiliğinin bir araya gelmesiyle açıklanabilir: İki-parti sistemi, bir adayın, büyük geleneksel kuruluşlar dışında bağımsız bir asker olarak savaşa girmesini çok güçleştirir; merkeziyetçilik ise, aday seçimini, parti merkez organlarının sıkı kontrolu altına sokar ve bu da, adayın görüş alanını genişletir. Şüphesiz, ikinci etken, birincisinden daha önemlidir; nitekim Amerika'da, iki-parti sisteminin varlığına rağmen, partilerin ademimerkeziyetçiliği, onların yöresel yönelimlerini devam ettirmektedir.

Öyleyse, kanaatlerin coğrafî dağılımı, geniş ölçüde, parti sistemine ve seçim sistemine bağlıdır; bu ikisi, ya birlikte olarak, ya tek başlarına etki gösterirler. Kanaatlerin siyasal dağılımı bakımından da aynı şey söylenebilir. Yukarıda kutuplaşma olayını, partilerin kuvvetindeki değişimleri ve özellikle seçim reform-

larının oy dağılımı üzerindeki etkisini incelerken, kamuoyundaki sapmanın bazı yönlerine değinmiştik. Burada, birkaç tamamlayıcı sözle yetineceğiz. Bunlardan ilki, katılmamayla ilgilidir; % 100'e yakın bir katılma oranının elde edildiği tek-parti diktatörlükleri dışında, katılmayanların sayısı her zaman için önemlidir. Bu sayı, normal olarak seçmen kütlesinin % 10'una, sık sık da % 20'sine ulaşır. Amerika Birleşik Devletlerinde ise çok daha yüksektir; başkanlık seçimlerinde, genellikle, oy verme yaşındaki vatandaşların % 40-50'sini bulur; bazı federe devletlerde ise katılma daha da düşüktür. Birçok Güney devletlerinde katılmama oranının % 80'in üzerine çıktığı olmuş, Güney Carolina'da % 90'ı aşmıştır (Şekil 43). O halde oy dağılımı, hiç bir zaman, kanaatlerin dağılımıyle çakışmaz; bu ikisi arasında, katılmayanların yarattığı bir boşluk kalır. Katılmayanların sayısı ise, parti sistemine göre değişir. Seçimin âdeta otomatik olduğu, hâkim partili iki-parti sisteminde, bu sayının en yüksek noktasına eriştiği görülmektedir; Amerika'nın Güney devletlerindeki düşük katılma da, bununla açıklanabilir. Buna karşılık, partilerin denge halinde bulunduğu bir iki-parti sisteminde, katılmayanların sayısı en düşük noktada gibi görünür; çünkü bu durumda her oy, büyük bir değer kazanır. İki-turlu çoğunluk sisteminden doğan seçim ittifaklarının başkalaştırdığı bir çok-parti sisteminde, ikinci tur sonuçları, aşağı yukarı, tek-turlu bir sistemdekine benzer; ilk turda ise, katılmayanların sayısı genellikle daha yüksektir. Partilerden birinin açık bir üstünlüğü varsa ve seçimi kazanacağı önceden belliyse, oya katılanların oranı, tek-turlu bir sistemde olduğu gibi, çok düşük olur. Bu konuda, 1919'dan önceki İsviçre ile Amerika'nın Güney devletlerini karşılaştırabiliriz. İsviçre'de katılmayanların oranı, 1902'den 1911'e kadar % 43.2 ile % 47.5 arasında oynamış; 1914'te % 53.6'ya kadar çıkmıştır. Orantılı temsilin sonuçları ise, bu ikisi arasında görünmektedir; zaten bu konuda bir yargıya varmak da güçtür; çünkü genellikle orantılı temsilin kabulü, genel oyun ya da kadın oyunun kabulü gibi bir olayla düşümdeşmiştir ki, bu da, aynı ülke içinde yapılacak karşılaştırmaları yanıltıcı

niteliktedir. Böyle bir karşılaştırma, sadece İsviçre, Norveç ve Danimarka için mümkündür (Şekil 45).

Çok daha önemli bir sorun, kamuoyundaki bölünmeler sorunudur. Partilerin sayısı hakkındaki çözümlememiz, bu bölünmelerin sadece vatandaşlar arasındaki doğal farklardan değil, aynı zamanda dış etkenlerden de doğduğunu ve bunların en kuvvetlisini seçim sisteminin teşkil ettiğini göstermiştir. Bu açıdan, siyasal bölünmeler, kamuoyunda mevcut farkların bir yansısı olmaktan çok, kamuoyuna dıştan yüklenen bir çerçeve niteliğini taşırlar. Tek-turlu çoğunluk sisteminden doğan iki-partili rejim, kamuoyundaki tali ayrılıkları ortadan kaldırıcı ve kamuoyunu iki büyük rakip eğilim etrafında birleştirici bir etkiye sahiptir; buna karşılık çok-parti sistemi, kamuoyunun her nüansının ayrı bir partide şekillenmesini mümkün kılmak suretiyle, bunların gelişmesini teşvik eder. Dolayısıyle, genellikle çok-parti sisteminin, aslına daha sadık bir temsil sağladığı sonucuna varılmaktadır. Oysa gerçek, herhalde bu kadar basit sayılamaz. Orantılı temsilin, gerek çoğaltıcı etkisi, gerek partilere verdiği karşılıklı bağımsızlık dolayısıyle ortaya çıkardığı kanaat karmaşıklığının, iki-parti sistemiyle çoğunluk sisteminden doğan basitleşmeye oranla, gerçeğe daha uygun olduğu kesin değildir. Yukarıda değinmiş olduğumuz gibi, kamuoyu, iki büyük rakip bölüme ayrılma yolunda köklü bir eğilime sahip görülmektedir; bu bölümler içerisinde birçok nüanslar mevcut olmakla beraber, bölümlerin oldukça belirgin dış sınırları vardır. Şu halde iki-parti sisteminin sakıncası, her «manevî aile» içerisindeki tali farkları ortadan kaldırma eğiliminde oluşudur; buna karşılık, sistemin başlıca faydası, bu manevî aileler arasındaki genel uzlaşmazlığı doğru olarak yansıtmasıdır. Öte yandan, orantılı temsilin doğurduğu, çok sayıda bağımsız partilerden meydana gelen bir sistem, kamuoyundaki bu temel bölünmeyi tamamen gözden silmek ve ayrıntılara ilişkin bölünmeleri mübalağalı derecede büyütmek, gibi, önemli bir sakınca göstermektedir. Nihayet, iki-turlu çoğunluk sisteminin vücut verdiği, ittifaklarla düzeltilmiş bir çok-par-

ti sistemi, ikinci tur anlaşmalarındaki alışveriş sayesinde, hem temeldeki dualizmin, hem her grup içerisindeki tali uzlaşmazlıkların aynı anda ifadesini mümkün kılmak gibi bir avantaja sahiptir. Şunu da belirtelim ki, partiler, çeşitli hiziplerin doğup, bir arada yaşayabilmelerine imkân verecek esnek bir yapıya sahip oldukları takdirde, iki-parti sistemi de, aynı sonuca yol açar.

Problemin başka bir yönü ise, kanaat ayrılıklarının kapsamıyla ilgilidir; burada da benzer birtakım karışıklıklara rastlanmaktadır. Çok-parti sisteminin, büyük çatışmaları birçok bölümlere ayırmak suretiyle, bu ayrılıkları hafifletme avantajına sahip olduğu; oysa saf iki-parti sisteminin, iki «blok» durumuna yani aşırı derecede bir zıtlaşmaya yol açtığı genellikle ileri sürülür. Bu iddia, parlamentoda temsil bakımından mevcut sayısal farklarla, siyasal ayrılıkların derinliğini birbirine karıştırmaktadır. Gerçekte, çok-parti ve iki-parti sistemlerinin etkileri, bu yaygın kanıya tamamen ters yöndedir. Holcombe, *Encyclopaedia of Social Sciences*'daki makalesinde, iki-parti sisteminde partilerin birbirine benzeme eğiliminde olduklarına, haklı olarak işaret etmiş, fakat bu benzeşmenin etkenlerini belirtmemiştir. Bu etkenler kolayca tayin edilebilir. Açık bir örnek olmak üzere, bugünkü İngiltere'yi ele alalım ve artık bir önemi kalmamış bulunan Liberal partiyi bir yana bırakalım. Seçimi Muhafazakâr partinin mi, yoksa İşçi partisinin mi kazanacağını tayin edecek olan kimdir? Daha sağdaki ya da soldaki bir partiye oy veremeyecekleri için, ne yaparlarsa yapsınlar, tabiatiyle kendi partilerine oy verecek olan fanatik partizanlar değil; siyasal bakımdan merkezde yer alan ve bazen Muhafazakârlara bazen İşçilere oy veren iki ya da üç milyon ılımlı İngiliz... Bunların oyunu kazanabilmek için, partilerden her ikisi de sakin bir tavır ve güven verici bir tutum takınacak, Muhafazakâr parti muhafazakârlığını, İşçi partisi de Sosyalizmini yumuşatmak zorunda kalacaktır. Her iki parti de, açıkça merkeze yönelen ve dolayısıyle aralarında derin bir benzerlik bulunan siyasetler saptama lüzumunu duyacaktır. Burada, seçim sisteminin bir merkez partisinin ku-

ruluşunu önlediği bir ülkede, merkezin bütün parlamenter hayatı etkilemesi gibi paradoksal bir durumla karşılaşıyoruz. Sonuç, siyasal çatışmaların gözle görünür derecede hafiflemesidir. Fransa'da çok yaygın olan «iki blok» efsanesi, gerçeğe uygun değildir. Bununla birlikte, partinin seçim sırasındaki propagandası ile hükümetteki eylemleri arasında belki bir ayrım yapmak gerekebilir. Bunlardan ilki, merkezdeki «yüzen» oyları kazanabilmek için, nisbeten ılımlı niteliktedir; ikincisi ise, daha aşırı olan militanları tatmin edebilmek için, daha az ılımlı nitelik taşır. Burada, partilerin iktidarı kullanırken seçim platformlarmdakinden daha ölçülü davranmaları yolundaki genel eğilimin açık bir istisnası göze çarpmaktadır; yani bir çeşit tersine demagoji söz konusudur; Komünist partilerin propagandalarında bunun başka örneklerine de rastlanmaktadır. Her şeye rağmen, partilerden her ikisinin de çoğunluk yönelimine sahip olması, bunların vaadleriyle eylemleri arasındaki aykırılığı azaltmakta ve yapabilecekleri her çeşit demogojiyi sınırlandırmaktadır.

Orantılı temsilden doğan, çok sayıda bağımsız partilerden kurulu bir sistemde, sonuçlar aksi yöndedir. Burada normal olarak her parti, temsil gücünü ancak en yakın komşusu zararına artırabilir: Örneğin, Fransa'da, Komünistler Sosyalistler zararına; Halkçı Cumhuriyetçiler de Ilımlılar, Radikaller ya da Fransız Halk Topluluğu zararına, vb. Dolayısıyle her parti, en yakın rakipleriyle aralarındaki temel benzerliklere dikkati çekecek yerde, kendisini bunlardan ayıran teferruat farkları üzerinde durur. Sonuç olarak, siyasal bölünmeler derinleşir ve çatışmalar yoğunlaşır. Komşu partiler arasındaki rekabetin böylece kızışmasına paralel olarak, sağdaki partilerin daha sağa, soldaki partilerin de daha sola çekilmeleri suretiyle, kamuoyunda genel bir «aşırılaşma» görülür. Her grup içerisindeki her parti, komşularıyle açık artırmaya girişir. Üçüncü Cumhuriyette bu olay, solda, sağda olduğundan daha belirgin nitelikteydi; çünkü sağ, rejimin eski muhalefetlerinden ve sola kayma olayı sonucunda tutuculuğa doğru itilmiş olan eski solculardan meydana geldiği için,

bir suçluluk duygusu hissediyordu; bütün merkez partilerinin «solda» görünme arzusu, bu bakımdan büyük anlam taşır. Bununla birlikte, «aşırılaşma» sağda da kendini göstermekte ve ılımlılarla dönekler daima kınamalarla karşılaşmaktadır; 1934' ten sonra sağda Faşizmin cazibesi açıkça hissedilmiştir; 1945-1946'da «ekonomik liberalizm» demagojisi, Radikal partide, hatta M.R.P.'nin bir kesiminde ağır basmıştır. Kamuoyunun aşırılaşması diğer ülkelerde bu derece ileri gitmemişe benzemekle beraber, bu yolda genel bir eğilimin mevcut olduğu görülmektedir. Bu eğilim, kamuoyunu, iki-parti sisteminde aldığı yönün tersine yöneltir; kamuoyu, merkezcil bir baskı yerine, merkezkaç bir baskının etkisinde kalır. Gerçi hükümet zorunlulukları, elbette bu merkezkaç itişi sınırlandırır; ama aynı zamanda, iktidara katılmayan aşırı partilerin demagojik ve uzlaşmaz tutumlarını sürdürmelerine de imkân verir; bu ise, seçim tehdidi dolayısıyle, merkez partilerini güç duruma düşürür. Bu bakımdan hükümet, «aşırılaşma» sürecinden daima zarar görür.

İkinci tur ittifakları, çok-parti sisteminin etkisini düzeltmeye yardımcı olsa, bile, bu süreç gene de ortadan kalkmaz; çünkü seçim ittifakları, daima en aşırı partinin hâkimiyetinde olma eğilimindedir. Mamafih merkez partisinin tahtaravalli oyunu, rekabetlerin bir parça hafiflemesine yol açar; iki blok arasındaki genel çatışmayı yumuşatır. Ancak bu yatıştırıcı etki, bazı karışıklıklar da doğurur: Merkez milletvekillerinin bir kısmı sağın desteğiyle, bir kısmı da solun desteğiyle seçilmişlerdir. Merkez partileri, bu yarasa taktiği yüzünden, daima iki karşıt güç arasında kalıp parçalanma eğilimi gösterirler; bu partilerin ayrı görüşlü milletvekillerinin geçirdikleri vicdanî bunalımlar, onları bazen tutucu, bazen ilerici bir siyasete yöneltir. Üçüncü Cumhuriyet döneminde Radikal parti örneği, bu mekanizmayı iyi açıklar. Kısacası, burada rekabetlerin yumuşatılmasından çok, istikrarsızlaştırılması söz konusudur; çatışmalar, kamuoyundaki gerçek bir değişimin sonucu olmayan, değişken bir karakter alır. Karşıt kanaatlerin kesişme noktasında bulunan bu

karma fikirli milletvekillerinin ne gibi bir temsil yeteneği olabilir? Temsilin bu kadar büyük bir sapma göstermemesi için, merkez partisinin çok esnek olması ve kendisine verilen oyların dağılış tarzına uygun düşecek şekilde karşıt hiziplere bölünmüş bulunması gereklidir; aksi halde, bu partinin tutarlığı, seçmenler arasında sunî bir birlik unsuru yaratır ve böylece çatışmalar, hafifletilmiş değil, tersine çevrilmiş olur. Ayrıca, ikinci turun ve ittifakların, komşu partiler arasındaki siyasal farkların derinleşmesine engel olmadığı; bu partilerin, aralarındaki yüzen oyları kendilerine çekebilmek için, ayrılık noktalarını özellikle belirtmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Hatta, en çok oy alan ortağın bütün milletvekillklerini toplamasına imkân veren feragat mekanizması, bu ayrılıkları daha da kârlı kılmaktadır.

Partilerin iç yapılarının da, çatışmaların derinliği üzerinde büyük etkisi vardır. Türdeş, merkeziyetçi ve totaliter partiler, kamuoyunda, gerçek hayatta bulunmayan silinmez bölüntüler yaratırlar. Örneğin, Fransa'da Komünist partisinin mahiyeti, onu bütün diğer partilerden tamamen ayırır; oysa Komünist seçmenler, diğer vatandaşlarından hiç de o kadar farklı değillerdir. Komünizmden «ayrılıkçı» bir hareket olarak söz ederken, partinin kendisiyle, temsil ettiği kamuoyu kesimi arasında bir ayrım yapmak gerekir; terim, bunlardan ilki bakımından doğru olmakla beraber, ikincisi bakımından doğru değildir. Dolayısıyle, partinin yalnızlığı, Fransız kamuoyunun temsilini saptırmaktadır. Gerçekte, Fransız kamuoyunun çoğunluğu, 1936'da olduğu gibi, bugün de sol eğilimlidir. Komünist ve Sosyalist seçmenlerle, Radikal ve Halkçı Cumhuriyetçi seçmenlerin gerçekten ilerici olanları toplandığı takdirde, ülkenin yarısından fazlasına ulaşan bir toplam elde edilmektedir. Fakat Komünist partisinin mahiyeti, onu diğer partilerle işbirliğinde bulunmaktan alıkoymak ve üçparti ittifakında 1947 yılında meydana gelen kopmayı devam ettirmek suretiyle, bu ilerici kamuoyu çoğunluğunun, parlamento

ve hükümet planında ifade bulmasına imkân vermemektedir.[1] Partinin bu niteliği, sol kanat içinde köklü bir ayrılık yaratarak, solu tamamen felce uğratmaktadır. Bu iç «demir perde» sonucunda, bütün Fransız siyaseti sağa kaymakta, bu ise kamuoyuna aykırı düşmektedir. Komünist milletvekillerinin «oyun-dışı» olmaları yüzünden, Komünist partisine verilen sol oylar, sanki hükümsüz kalmaktadır. Bu milletvekilleri, oyunu bozabilmekte, fakat ona katılamamaktadır; dolayısıyle ulusal temsil, tam bir sapmaya uğramaktadır. Üç-parti ittifakının yeniden kurulması ya da yeni bir Halk Cephesinin doğması da, temsilin doğruluk derecesini artıracak değildir; çünkü Komünist partisinin böyle bir ittifak içerisindeki ihtilâlci ve bölücü tutumu, seçmenlerinin reformculuğuna ve rejime bağlılıklarına uygun düşmeyecektir. Kamuoyu, başka bir yönde olmakla beraber, gene de sapmaya uğrayacaktır.

Bu örnek, bizi, demokratik rejimin özü olan temel bir soruna, yani kamuoyuyla hükümet çoğunluğu arasındaki özdeşlik sorununa götürüyor. Burada, zorunlu ve serbest çoğunluklar arasında bir ayrım yapmak gerekir. Partiler arasındaki sandalye dağılışı, çoğunluk hakkında hiç bir şüpheye yer bırakmıyor ve bu çoğunluğu, milletvekillerinin eylemlerinden ve parlamento entrikalarından kurtarıyorsa, zorunlu bir çoğunluk mevcuttur. Buna karşılık, birçok partiler aşağı yukarı eşit sayıda sandalyeye sahipseler ve içlerinden hiç biri tek başına hükümet edecek durumda değilse, çoğunluğun meydana gelmesi, geniş ölçüde, milletvekillerinin ve parti kurmay heyetlerinin iradesine bağlı olur ve kamuoyu, bu işte doğrudan doğruya bir rol oynamaz; bu durumda da «serbest» bir çoğunluk mevcuttur. Geleneksel demokrasi

[1] 1951 seçim sistemi, üç-parti grubunun parlamentodaki çoğunluğuna son vermiş, fakat bu partiler, oyların % 53.3'ü ile, ülke içersindeki çoğunluğu korumuşlardır. 1956 seçimleri sonucunda Sol, ister 1936 Halk Cephesi biçiminde, ister 1945 üç-parti ittifakı biçiminde olsun, bir kez daha Parlamentoda çoğunluğu sağlamıştır. Ancak, Komünist partisinin yalnızlığı nedeniyle, bu çoğunluk, bir hükümet kuramamıştır.

kavramına uygun olan, bunlardan ilkidir; ikincisi ise, demokrasiyle oligarşinin bir karışımına yol açar; bu sistemde halk, oylarıyle sadece, parti kurmay heyetlerinin karşılıklı etki oranlarını belirtmeye çağırılır. Bu alanda parti sistemi, aşağıdaki formülle ifade edilebilecek olan, çok önemli bir rol oynar: İki-parti sistemi, kamuoyunun zorunlu kıldığı bir çoğunluğa; çok ve bağımsız partiler sistemi, serbest bir çoğunluğa; çok ve bağımlı partiler sistemi de yarı-serbest bir çoğunluğa yol açar.

Bir İngiliz seçimini ele alalım. Seçimin ertesi günü, iktidara kimin geleceği bilinir; çoğunluk, kesinlikle belli olur; bir parti hükümeti, diğeri de muhalefeti meydana getirir. Bu mekanizmanın işlemediği dönemler, ancak, seçim sisteminin bizzat ortadan kaldırdığı geçici üç-parti sistemi dolayısıyle 1918-1935 dönemi ve ulusal birlik hükümetleri dolayısıyle savaş dönemleridir ki, her ikisi de istisnaî durumlardır. Normal zamanlarda, çoğunluk sisteminin iki-parti sistemine vücut verdiği bütün ülkelerde, hükümet çoğunluğu, kamuoyu tarafından parlamentoya empoze edilir. Bu sistem, kamuoyunu sunî şekilde büyütmek suretiyle, onu hafifçe saptırır, fakat tersine çevirmez. Parti sistemi, çoğunlukla muhalefet ayrılığını daha açık kılacak bir çeşit büyüteç rolü oynar. Bunu, orantılı temsilden doğan bir bağımsız çok-parti sistemiyle, örneğin 1951'den önceki Fransa'yla karşılaştıralım: Burada her türlü çoğunluk, yahut hemen hemen her türlü çoğunluk mümkündür. 1946-1951 Meclisinde şu çoğunluklar düşünülebilirdi: (1) 6 Mayıs 1947'den bu yana, çeşitli adlar altında fiilen hükümet etmiş bulunan bir merkez çoğunluğu (Sosyalistler, M.R.P., Radikaller ve bazı ılımlılar); (2) 6 Mayıs 1947'ye kadar hükümet etmiş olan, Kurucu Meclislerdekine benzer bir üç-parti çoğunluğu (Komünistler, Sosyalistler, M.R.P.); (3) 1936 Halk Cephesi tipi bir çoğunluk (Komünistler, Sosyalistler ve birkaç tane «ilerici» Radikal ve Halkçı Cumhuriyetçi); (4) Aşırı sağdan Sosyalist partiye kadar uzanan (hatta Ramadier tipi birkaç Sosyalisti de içine alan) ılımlı bir çoğunluk; (5) Komünistler dışında bütün partileri kapsayan, anti-Komünist bir Ulusal Birlik ço-

ğunluğu; (6) Nihayet, bütün Meclisi bir araya getiren, 1914 tipi bir Kutsal Birlik çoğunluğu. Bu altı kombinezondan birinin seçilmesi, seçmen kütlesine değil, salt parlamento oyunlarına bağlı kalıyordu; dolayısıyle halkın rolü, her partiye düşen sandalye oranına göre, bu kombinezonların sayısını ve bunlardan bazılarının olasılık derecelerini belirtmekten ibaretti. Orantılı temsile sahip devletlerin çoğunda, benzer olaylar görülmektedir; yalnız, bir partinin sandalyelerin salt çoğunluğunu elde etmesi gibi istisnaî durumlar bunun dışındadır.

İki-turlu seçimin doğurduğu bir bağımlı çok-parti sisteminde partilerin yapmak zorunda oldukları seçim ittifakları, çoğunluğu daha az serbest kılar. Fakat bu ittifaklar, her zaman hükümet planına yansımaz; hatta doğal ayrılıklar dolayısıyle bunlar, hükümet planında gevşeme eğilimindedir. 1928 ile 1939 arasındaki Fransa örneği, mümkün parlamento kombinezonları sayısının gene de yüksek olduğunu göstermektedir. Gerçi 1914 Savaşından önce iki-turlu sistemi uygulamış bulunan diğer ülkelerin çoğunda, çoğunluklar, genellikle daha istikrarlı ve seçim sonuçlarına daha uygun olmuştur; ama ittifaklar oyunu, gene de büyük ölçüde serbest cereyan etmiş ve bu, seçimin kendisini daima kuvvetle etkilemiştir. Örneğin, Fransız Komünist partisinin, 1936'da yalnızlık siyasetine son verip sol koalisyona girmesi, çoğunluk dengesinde büyük değişiklikler yaratmış; 1947'de üç-parti anlaşmasından atılması da aynı sonucu doğurmuştur. Bu durum, iki-parti sisteminin yarattığı zorunlu çoğunluklar sisteminden çok farklıdır; burada ancak «yarı - serbest» çoğunluklardan söz edilebilir.

III. PARTİLER VE HÜKÜMET YAPISI

Partilerin gelişmesi, Aristo ya da Montesquieu'den esinlenen eski siyasal kategorileri altüst etmiştir. Parlamenter rejim, başkanlık rejimi ve meclis hükümeti sistemi arasındaki klasik karşıtlık, artık modern anayasa hukukunun merkezi olmaktan çık-

mıştır. Kemalist Türkiye, Sovyet Rusya ve Hitler Almanya'sı arasında, tek-parti sistemi bakımından derin bir benzerlik vardı; oysa, bunlardan ilki bir meclis hükümeti sistemini, ikincisi yarı-parlamenter bir rejimi, üçüncüsü de bir yarı-başkanlık rejimini andırıyordu. İki-parti sistemine sahip bulunan Büyük Britanya ve Dominyonları, çok-partili Kıta Avrupası sistemlerinden derin farklarla ayrılmaktadır; oysa bunların hepsi, parlamenter rejime bağlıdır; fakat Kıta Avrupa'sı sistemleri, prezidansiyel mahiyetine rağmen, bazı bakımlardan Amerika Birleşik Devletlerine daha yakındır. Gerçekten, tek-parti, iki-parti ve çok-parti sistemleri ayrımı, çağdaş rejimlerin temel tasnifi haline gelme yolundadır.

Ancak bu ayrımın önemi, bazı karışıklıklara yol açma tehlikesini de göstermektedir. Partilerin sayısı, hükümet yapısında çok önemli bir unsur olmakla beraber, diğer etkenleri de ihmal etmemek gerekir. İngiltere ile Amerika Birleşik Devletlerinin karşılaştırılması, İngiliz merkeziyetçiliği ile Amerikan ademimerkeziyetçiliği arasındaki karşıtlığı açıkça ortaya koymak suretiyle, partilerin iç yapısının rolünü gayet iyi anlatmaktadır. Aynı şekilde, Sovyet Rusya ile 1950-öncesi Türkiye arasındaki salt siyasal nitelikte farklar, esas itibariyle, Komünist partisinin totaliter ve türdeş mahiyetiyle, Cumhuriyet Halk partisinin sınırlı ve türdeş-olmayan mahiyetine dayanmaktadır. Dördüncü Fransız Cumhuriyetinin sert partileriyle, Üçüncü Cumhuriyetin yumuşak partileri arasındaki karşıtlık, tekrara lüzum göstermeyecek derecede bahis konusu olmuştur. Partilerin karşılıklı güçlerinin etkisi de, bundan daha hafif değildir. Hâkim bir partinin varlığı, bazı Amerikan federe devletlerinde ve 1914-öncesi İsviçre'de görüldüğü gibi, bir rejimin mahiyetini başkalaştırabilir. Dahası var: Bazen sadece çoğunluğun-değişmesi bile, aynı sonuçlara yol açabilir. Amerika Birleşik Devletlerinde Kongre çoğunluğu ile Başkanlık aynı partinin elinde olduğu takdirde, resmî «kuvvetler ayrılığı» çok hafifler; ayrı partilere ait olduğu takdirde, çok güçlenir. Partilerin etkisi, bizi hükümet yapısının izafî olduğu ve ülke içerisindeki siyasal güçlerin ilişkilerinde meydana gelecek basit bir değişikliğin,

bu yapıyı da değiştirebileceği sonucuna götürür. Böylece de, klasik anayasal tanımların sertliğinden uzaklaşılmış olur.

Partiler ve Kuvvetler Ayrılığı. Kuvvetler ayrılığının derecesi, anayasa hükümlerinden çok, parti sistemine bağlıdır. Örneğin, anayasa, açık bir ayrılığı öngörmüş olsa bile, tek-parti, çok sıkı bir kuvvetler toplanmasına yol açar; parti, hükümetin çeşitli organlarını sıkıca birbirine bağlar. Partinin plüralist bir sistemdeki rolü de, daha az belirgin olmakla beraber, bundan farklı değildir. Partiler arası rekabet, her partinin parlamentoyla hükümet arasında kurabileceği bağları zayıflatır. Dolayısıyle, anayasal kuvvetler ayrılığı, bir dereceye kadar etkinlik kazanır; buna, her partinin belli bir görevde uzmanlaşmasından doğan bir partiler ayrılığı da eklenebilir. Bu alanda, iki-parti ve çok-parti sistemleri, tamamen farklı sonuçlara yol açar. Partilerin kuvvetler ayrılığı üzerindeki etkisi, bunların sadece sayılarına değil, iç yapılarına, hatta karşılıklı güçlerine de bağlıdır. Genellikle, zayıf ve ademimerkeziyetçi örgüt, bazı istisnalarla, kuvvetler ayrılığını artırır; bazı durumlarda çoğunluğun değişmesi de, bu ayrılığı derinden etkiler. Bu etkenlerden herbiri' parlamenter rejimde, başkanlık rejiminde ve meclis hükümetinde, farklı biçimlerde işler. Dolayısıyle, gerçek kuvvetler ayrılığı, parti sistemiyle anayasal çerçevenin bir bileşkisidir.

İki-parti sistemi, sonuç olarak, kuvvetler toplanmasına yol açar. Tek bir parti, parlamentoda salt çoğunluğa sahip olduğu ve bütün hükümet mevkilerini elinde bulundurduğu için, bu ikisi arasında çok güçlü bir bağ kurar. Resmen, Büyük Britanya bir parlamenter sisteme, yani Kabine ve Parlamentonun belli birer görevde (Kabine için yürütme kuvveti, Parlamento için yasama kuvveti) uzmanlaştıkları, ancak birbirlerini etkileyebilecek karşılıklı etki araçlarına (Parlamento için, soruşturma komisyonları, soru, güvensizlik önergesi ve güvensizlik oyu; hükümet için fesih yetkisi) da sahip bulundukları bir yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemine sahiptir. Oysa, çoğunluğu elde tutan bir hükümet partisinin varlığı, uygulamada bu hukukî şemayı baştan aşağı

değiştirir. Bu parti, yasama ile yürütmenin bellibaşlı ayrıcalıklarını kendinde toplar. Hükümet makamları, parti doktrin ve programını seçim «platform»unda ifade bulan şekilde uygulayan parti liderlerinin elindedir; kanun tasarıları, partinin araştırma bürolarınca hazırlanır, parti adına partili bir millekvekili tarafından meclise sunulur, parti meclis grubunca kabul edilir ve parti hükümeti tarafından uygulanır. Parlamento ile hükümet, aynı motor, yani parti tarafından harekete geçirilen iki makineye benzer. Bu açıdan bakılınca rejim, tek-parti sisteminden pek de farklı değildir. Tek-parti sisteminde yasama ve yürütme, parlamento ve hükümet, anayasal göstermelikler niteliğindedir; gerçek iktidarı sadece parti kullanır. İki-parti sisteminde ise, resmî organlar bu derece sunî değildir; özellikle bir muhalefet partisinin varlığı, parlamento görüşmelerine büyük önem kazandırır. Şüphesiz, bu görüşmelerin sonucu önceden bellidir. Çoğunluk partisi, kendi görüşünün kabulünü istediği taktirde, çoğunluğu sayesinde bunu daima sağlayabilir; fakat muhalefet eleştirilerinin yaylım ateşine göğüs germe zorunluluğu, bu partiyi, düşünmeye ve projelerini yumuşatmaya yöneltebilir; çünkü halkın bilgisine kolayca ulaşan parlamento görüşmeleri, seçimler üzerinde etkili olur. Hükümet ise, daha da sunî niteliktedir. Kabine, aşağı yukarı, galip partinin kurmay heyetinden oluşur; her bakanın ortak kararlar üzerindeki etkisi bile, çoğu zaman, bunların hükümetteki görevlerinin öneminden çok, parti içindeki durumlarıyle belirlenir (tek-parti sistemlerindeki gibi). Tek-parti ve iki-parti sistemleri arasındaki köklü fark, iktidarın sınırlandırılması ve bir muhalefetin varlığı bakımındandır; yoksa, kuvvetler ayrılığı, daha doğrusu kuvvetler toplanması bakımından, bunlar birbirlerine çok yakındır.

Bununla birlikte, bu toplanmanın derecesi, hatta varlığı, anayasal yapıya da geniş ölçüde bağlıdır; burada, parlamenter rejimle başkanlık rejimi arasında açık bir karşıtlık vardır. Parlamenter rejim, resmen, çok yumuşatılmış bir kuvvetler ayrılığı yaratır; başkanlık rejimi ise, aksine, hükümet ve parlamentonun tam ayrılığına, bunlardan her birinin kendi görev alanı içinde kapanıp

kalmasına ve diğeri üzerinde güçlü bir etkide bulunamamasına yol açar. Böylece parlamenter rejim, iki-parti sisteminin doğurduğu kuvvetler toplanmasını bir kat daha artırdığı halde, başkanlık rejimi, sert bir kuvvetler ayrılığı kurmak suretiyle, buna karşıt bir mahiyet taşır. Birinci durumda anayasal sistemle parti sistemi, bir ölçüde birbirlerine yaklaşır; ikincisinde ise, birbirlerinden açıkça uzaklaşır. Dolayısıyle, iki-parti sisteminden doğan toplanma, teşvik edildiği parlamenter rejiminde, frenlendiği başkanlık rejimine oranla, elbette daha fazla olur. Ancak bu şematik çözümleme çok biçimsel, gerçek ise çok daha karmaşıktır. Başkanlık rejiminde kuvvetler arasındaki ilişkiler, parlamento çoğunluğu ile başkanlığın, aynı partinin ya da başka başka partilerin elinde oluşuna göre, tamamen farklıdır. Seçim tarihleriyle görev süreleri birbirine-uyduğu takdirde, bir partinin her ikisine de sahip olması, şüphesiz, daha olağandır; seçmenlerin, aynı anda, parlamento için bir partiye, başkanlık için de rakip partiye oy vermeleri anormal olur. İstisnaî olarak, başkan adayının kişiliği ve kişisel prestiji, özellikle partilerin örgütleri ve doktriner tutarlıkları da kuvvetli değilse, böyle sonuçlara yol açabilir. Amerika Birleşik Devletlerinde seçmenler, bazen devlet yasama meclisleri ve valilikleri için Demokratlara, Kongre ve Başkanlık için Cumhuriyetçilere (ya da tersi) oy vermektedir; dolayısıyle, Kongre ve Başkanlık seçimleri arasında da bir aykırılığın olması imkânsız değildir. Hatta bunun pek kesin mahiyet taşımayan iki örneğine, 1876 ve 1916 yıllarında rastlanabilir. 1876 Temsilciler Meclisi seçimleri, 1874'deki Demokrat çoğunluğu devam ettirmişse de, Başkanlık Cumhuriyetçi Hayes'e geçmiştir; fakat rakibi Tilden'den 250.000 oy az almış olan Hayes, seçilmesini, seçim kanununun bir cilvesine borçluydu; üstelik, Senatoda da Cumhuriyetçiler, çoğunluklarını korumuşlardı. 1916'da ise, Senato çoğunluğu ve Başkanlık Demokratlarda kalmış, fakat Temsilciler Meclisinde Demokratlar çoğunluğu kaybetmişlerdir; bu çoğunluk Cumhuriyetçilere de geçmemiş, küçük partiler dengeyi elde tutmuşlardır. Başkanlıkla Kongre arasındaki aykırılık, çoğu zaman, seçimlerin

farklı tarihlerde yapılmasından doğar. Başkan dört yılda bir, Temsilciler Meclisiyle Senatonun üçte biri her iki yılda bir seçildiğinden, Başkanın görev süresi içinde yapılacak bir ara seçiminde çoğunluk değişebilir. Gerçekten bu durum, Amerika Birleşik Devletleri tarihinde onbir defa ortaya çıkmıştır: 1838, 1846, 1850, 1854, 1874, 1882, 1890, 1910, 1918, 1930 ve 1946.

Bir parti, aynı zamanda hem Başkanlığı hem her iki Meclis çoğunluğunu elinde bulundurduğu takdirde, anayasal kuvvetler ayrılığını hemen hemen tamamen ortadan kaldırır. Parlamenter rejimle başkanlık rejimi arasındaki fark, aralarındaki hukukî ayrılığa rağmen, fiiliyatta silinir. İngiliz sistemine çok benzer bir durum görülür; daha doğrusu, Amerikan partilerinin yumuşak örgütleri, çoğunluk partisinin gerçekleştirdiği kuvvetler toplanmasını hafifletmeseydi, böyle bir durum ortaya çıkacaktı. Buna karşılık, Başkanlıkla Kongre ayrı partilerin elinde bulunduğu takdirde, iki parti arasındaki rekabet, resmî kuvvetler ayrılığını daha da derinleştirir ve ona ikinci bir ayrılık ekler. Burada iki-parti sistemi, kuvvetler bölünmesini hafifletecek yerde, şiddetlendirir; eğer Amerikan partileri de, İngiliz partileri gibi merkeziyetçi ve hiyerarşik olsalardı, bu ayrılık, rejimin hemen hemen tam bir felce uğramasına yol açacak derecede derin olurdu. Partilerin karşılıklı kuvvetlerindeki bir değişiklik de, siyasal rejimin mahiyetini değiştirmeye kâfidir. Amerika Birleşik Devletlerindeki kuvvetler ayrılığından ve bunun kapsamından soyut olarak söz etmek, hiç bir anlam taşımaz. Gerçekte, Kongre sandalyelerinin dağılış tarzına göre, Amerika Birleşik Devletlerinin iki farklı siyasal rejimi vardır: Başkanlıkla Kongre çoğunluğu özdeşse, hayli ileri bir kuvvetler toplanması, değilse açık bir kuvvetler ayrılığı görülür. Ancak partilerin türdeş olmamaları, bu farkı azaltmaktadır. Amerikan partilerinin yapısı, birçok tecrübeli gözlemcilerin dileklerine uygun olarak, daha kuvvetli bir örgüt ve daha ileri bir merkezcilik yönünde değişecek olursa, bu takdirde şüphesiz ki, Kongrenin bölüm bölüm yenilenmesi sistemini değiştirmek ve görev sürelerinin özdeşliğini sağlamak gerekecek-

tir; aksi halde, çok ciddî hükümet buhranlarının doğması mümkün dür.

Parlamenter rejimin mekanizması, onu, çoğunlukla hükümet arasında böyle bir halat oyununa konu olmaktan korur; çünkü bu rejimde hükümet, zorunlu olarak, çoğunluğu yansıtır. Fakat bu mekanizma, başkanlık rejiminde de ortaya çıkabilen başka bir uyumsuzluğu (yani iki meclisteki çoğunlukların birbirine karşı oluşunu) bertaraf etmez. Amerika Birleşik Devletlerinde birçok kereler (örneğin, 1875-1879, 1883-1889, 1891-1893, 1911-1913) vuku bulan bu durum, Avrupa parlamenter rejimlerinde daha da sık görülür. Gerçekten, kökeninde ikinci meclis, birinci meclisin demokratik eğilimini yavaşlatacak bir araç olarak düşünülmüştür. Genel sayılabilecek bir evrim, başlangıçtaki bu karakteri yavaş yavaş silmiş, olmakla beraber, seçim şeklindeki ya da görev süresindeki farklar, gene de çoğu zaman, iki meclis arasında siyasal bir farka yol açar. Bu ise, çoğunluk partisini, ya her iki meclisçe de kabul edilebilecek bir hükümet kurmak üzere rakibiyle anlaşmaya zorlamak, ya da azınlıkta olduğu ikinci meclisin muhalefeti karşısında eylem özgürlüğünün kısılmasına katlanmak suretiyle, bu partinin gerçekleştirdiği kuvvetler toplanmasını zayıflatır. Böylece, sınır çizgisinin parlamento ile hükümet arasından değil, parlamentonun kendi içerisinden geçtiği yeni tip bir kuvvetler ayrılığı kendini gösterir; bu takdirde meclislerden biri, hükümetle birlik olarak, diğer meclise karşı gerçek bir siyasal birim teşkil eder. Bu durumun birçok örnekleri vardır. İskandinavya'da, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında parlamenter rejim yavaş yavaş yerleştikçe, aristokratik meclisle halk meclisi arasında da bir rekabet ortaya çıkmıştır; Büyük Britanya'da 1906-1911 yıllarının büyük çatışması, Avam Kamarasının üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Daha yakın zamanlar bakımından, Fransız Senatosuyla, Milletvekilleri Meclisindeki Halk Cephesi çoğunluğunun 1936-1938 yıllarındaki mücadelesi, çok tipik bir örnektir; Avustralya Senatosuyla Temsilciler Meclisi arasındaki benzer mahiyette bir rekabet, 1951 feshine yol açmıştır. Genellikle,

iki meclis arasındaki bu farktan doğan kuvvetler bölünmesi, başkanla parlamento çoğunluğu arasındaki aykırılıktan doğan kuvvetler bölünmesine oranla, çok daha az önem taşır; çünkü çoğu zaman Anayasa, uyuşmazlığı çözecek hükümler koyar ve bu da büyük çoğunlukla halk meclisinin galibiyetiyle sonuçlanır. Üstelik, parlamenter rejimlerde ikinci meclislerin yetkileri azalma yolundadır; hemen hemen bütün ülkelerde ikinci meclisin yetkisi birinci meclis kararlarını tamamen önlemek değil, sadece geciktirmekten ibarettir. Bununla birlikte, Amerikan başkanlık sisteminde, partilerin ademimerkeziyeti ve türdeşlikten yoksun oluşları iki çoğunluk arasındaki çatışmayı hafifletmeseydi, iki meclis arasındaki uyuşmazlıklar çözülmez bir nitelik alabilirdi.

Şu halde, partilerin iç yapısı, kuvvetlerin ayrılık ya da toplanma derecesini büyük ölçüde etkiler. Parlamenter rejimde çoğunluk partisinin disiplin ve tutarlığı, toplanmayı açıkça artırır. Oy disiplini sıkıysa, parti-içi hizipler de güçsüz ya da itaatkâr kılınmışlarsa, parlamentonun görevi, hükümet kararlarını tescilden ibaret kalır; bu kararlar da, fiiliyatta parti kararlarının aynıdır. Tescil işlemi, azınlık partisinin muhalefetini belirtebileceği özgür tartışmalara yol açarsa da, bu platonik olmaktan öteye geçemez. Buna karşılık, oy disiplini o kadar sıkı değilse, hükümetin çoğunluğu da pek garantili olmaz; iktidar partisi, kendi hizipleri arasındaki mücadeleleri hesaba katmak zorunda kalır; çünkü bunlar, partinin parlamentodaki durumunu tehlikeye düşürebilir; parlamentonun itibarı yükselir ve kuvvetler ayrılığı bir dereceye kadar güç kazanır. Burada da, çoğunluğun değişmesi, rejimin mahiyetini değiştirmeye yetebilir. Örneğin, İngiltere'de disiplin, merkeziyet ve tutarlık, İşçi partisinde Muhafazakâr partidekinden daha ileridir; dolayısıyle, İşçiler çoğunluktayken, daha büyük bir kuvvetler toplanması görülür. Ondokuzuncu yüzyılda, İngiliz partilerinin örgütleri günümüzdeki kadar kuvvetli değilken, iki-parti sistemi, kuvvetler ayrılığını bu derece etkisiz kılmamıştı. İngiliz parlamenter sistemini, yasama ile yürütme arasında bir denge

rejimi, bir «frenler ve dengeler» sistemi olarak nitelendiren klasik tanımları bununla açıklayabiliriz. Partilerin yapısındaki gelişimin anlaşılmamış olması sonucunda, bu görüşler günümüzde bile yaygınlığını devam ettirmektedir.

Başkanlık rejiminde de partilerin iç yapısı, aşağı yukarı benzer bir rol oynar; ancak bunun yapacağı etki, başkanlıkla parlamento çoğunluğunun aynı partinin elinde olmasına ya da başka partilerde bulunmasına göre, büyük ölçüde değişir. Başkanlıkla parlamento çoğunluğu aynı partinin elindeyse, kuvvetli, merkeziyetçi ve disiplinli bir örgüt, muhakkak ki, kuvvetler ayrılığını ortadan kaldırır; yok bunlar başka ellerdeyse, böyle bir örgüt, kuvvetler ayrılığını derinleştirerek, çözülmez uzlaşmazlıklara ve hükümetin felce uğramasına kadar götürür. Buna karşılık, oy disiplininin yokluğu şeklinde kendini gösteren zayıf ve ademimerkeziyetçi örgüt, birinci durumda kuvvetler toplanmasını zayıflatır, ikinci durumda ise kuvvetler ayrılığının tehlikesini azaltır. Amerika Birleşik Devletlerinde, Kongredeki parti çoğunluğuna dayanan bir Başkanın, bir İngiliz Başbakanının serbestliği ile hükümet edebileceğini düşünmek, tamamen yanlış olur. Başkan, daima, kendi partisi içindeki bölünmeleri hesaba katmak zorundadır. Her senatör ve temsilci, kendi parlamento grubuyla olan ilişkilerinde çok serbesttir; Amerikan partilerinde oylar, Üçüncü Cumhuriyet zamanında Fransız Radikal Sosyalist partisinde olduğu kadar çeşitlidir. Bir Demokrat Başkanın karşısında daima birkaç Demokrat milletvekili mevcuttur; aynı şekilde bir Cumhuriyetçi Başkan, hiç bir zaman bütün Cumhuriyetçi Kongre üyeleri tarafından desteklenmez. Aksine, her ikisi de, karşı partinin saflarından destek görebilirler. Şu halde, uygulamada, Başkanla parlamento çoğunluğunun özdeşliği ve aykırılığı arasındaki fark, o kadar kesin değildir. Birinci varsayımda, çoğunluk partisinin ademimerkeziyeti ve türdeşsizliği, Başkanın otoritesini ve kuvvetler toplanmasını zayıflatır; ikinci varsayımda ise, Başkanla Kongre arasındaki rekabeti hafifletir ve hükümet maki-

nesinin felce uğramasını önler. Böylece Amerikan sistemi, kuvvetler ayrılığıyla kuvvetler toplanmasının ortasında yer alır ve Kongreyle Başkanlığın karşı partilerin elinde olduğu istisnaî dönemlerde bunlardan ilkine, normal zamanlarda ise ikincisine yaklaşır; her iki durumda da, Başkanın kişisel prestiji, ayrılık ya da toplanmanın derecesini etkiler.

Başkanlık rejimiyle parlamenter rejimde, fakat özellikle bunlardan ikincisinde, iktidar partisi elindeki çoğunluğun büyüklüğü de, kuvvetler ayrılığı üzerinde etkili olur. Çoğunluk kuvvetliyse, partinin parlamentodaki otoritesi de büyüktür; böyle bir parti, muhalefet karşısında bunalmaz ve ülkenin iradesini temsil ettiğini ileri sürebilir. Buna karşılık, iktidar partisiyle rakibi arasındaki fark çok küçükse (1950 seçimlerinden sonra İşçilerin Avam Kamarasındaki durumu gibi), partinin ne ülke içindeki manevî durumu, ne de meclis içindeki maddî durumu, bu derece güven verici olur; milletvekillerinden birkaçının yokluğu, muhalefetin oylamalarda üstün gelmesine yeter. Dolayısıyle, parlamento önemini yeniden kazanır ve kuvvetler ayrılığı yeniden doğar. 1951 Martında Muhafazakâr partinin İşçi milletvekillerini yormak için ardarda gece oturumları yaptırmak suretiyle uyguladığı tüketme taktiği, bu durumun mükemmel bir örneğidir; böylece İşçiler, sürpriz bir oy korkusuyla, daima mecliste hazır bulunmak zorunda kalmışlardır. Mamafih, bulunmayan üyelerin oylarının kullanılabilmesine imkân veren Fransız *boîtier* usulünün kabülü, zayıf çoğunluklu bir partinin parlamentodaki durumunu güçlendirmeye ve bu partinin yararına olarak kuvvetler birliğini yeniden tesise yeter. Gerçekten, iktidar partisinin yetkileri, ülke içindeki çoğunluğunun darlığı yüzünden bir kısıntıya uğrar görünmemektedir. İşçi partisinin, çeliğin millîleştirilmesini 1950 seçimlerinden sonra başarmış olması, bunun bir delilidir. Her zaman için, parlamentodaki güç, ülke içindeki gerçek güçten daha büyük önem taşır. İşçi partisinin, 1945'te oyların ancak % 48.7'sini almış olması, Avam Kamarasında 390 sandalye kazanmış olması-

nın yanında, önemini tamamen kaybetmiştir; kamu oyunun kendisi de, İşçileri kuvvetli bir çoğunluğa sahip olarak görmüştür.

Çok-parti sisteminin etkileri de, aşağı yukarı simetrik mahiyettedir. Bu sistem, genellikle kuvvetlerin ayrılığına yol açar. Bir defa, anayasal ayrılık, serbestçe işleme olanağı bulur. Parlamenter rejimde hükümet, bir ortak partiler koalisyonuna dayanmak zorundadır; oysa bunların ittifakı, her zaman kolayca bozulabilir; meclis kulislerinde, mevcut kombinezonu bozup, yerine bir başkasını geçirmek için, bitmek bilmez entrikalar tasarlanır. İki-parti sisteminde hemen hiç mevcut olmayan «parlamento oyunu», bu sistemde gelişerek büyük önem kazanır; meclisler, hükümet karşısındaki özgürlüklerini yeniden ele geçirir ve muhalefetin platonik protestoları arasında bir damga basma göreviyle yetinmekten kurtulurlar. İki-parti sisteminde sunî mahiyet taşıyan, parlamentoyla hükümet arasında etkileşme araçları, bu sistemde yeniden etkinlik kazanır. Bir kuvvetler dengesinden, bir frenler ve dengeler sisteminden söz etmek imkânı olur; parlamentoya hükümeti düşürme yetkisi veren güvensizlik oyuyla, hükümete parlamentoyu seçmenleri huzuruna gönderme imkânı sağlayan fesih yetkisi arasındaki simetri, bu dengeyi sembolleştirir. Parti sistemi, bu etki araçlarının bazıları üzerinde doğrudan doğruya etkili olur. İki-partili parlamentolar, hükümetle ilişkilerinde soruyu kullandıkları halde, çok-partili parlamentolar, gensoru yöntemini kullanmayı tercih ederler; aradaki fark, çok anlamlıdır. İki-parti sisteminde güven oyu, hemen hemen otomatik hale gelir ve bütün gerçek anlamını kaybeder; meclis, denetimini yapabilmek için, hiç bir yaptırımı olmayan soru ile yetinmek zorundadır. Çok-partili rejimlerde ise, güven oyu, her an hükümetin varlığını tehlikeye sokabilir; bir oylamayla sonuçlanan gensorunun önemi de, bundan ileri gelmektedir.

Çok-parti sistemi, anayasadan ya da kurumların mahiyetinden doğan kuvvetler ayrılığına, bazen bir ikincisinin eklen-

mesine de yol açar. Klasik kuvvetler ayrılığı, devlet görevlerinin hukukî mahiyetlerine göre ayrılmasına dayanır: Parlamento, genel kapsamlı işlemler olan kanunları yapar; hükümet de, bunları bireysel işlemlerle uygular. Bunun karşısında, devletin maddî görevleri (malî, ekonomik, sosyal, kolluk, yargısal, eğitsel, askerî, diplomatik, vb.) arasındaki ayrıma dayanan bir kuvvetler ayrılığı da düşünülebilir. Çeşitli bakanlıkları türdeş sektörler halinde yeniden gruplandırmak suretiyle, devlet faaliyetlerini yatay bakımdan sınıflandırmak mümkündür. Böylece, ekonomik sektör (endüstri, ticaret, tarım, deniz ticareti, maliye), sosyal sektör (sosyal refahla, ekonomik bakımdan zayıf kimselerle, az gelirli sınıflarla uğraşan «eşitlikçi» sektör), kamu düzeni sektörü (polis ve adalet), ideolojik sektör (öğretim, eğitim, propaganda, sanat ve edebiyat eserlerinin denetimi, vb.), diplomatik sektör (dış işleri ve ordu) ortaya çıkacaktır. Çokpartili bir parlamenter rejimde, bazen bu yatay kuvvetler ayrılığı, geleneksel dikey ayrılığa eklenir. Hükümete ortak olan her parti, kendi seçmen kütlesiyle ilgili olan ya da siyasal stratejisini geliştirmesine imkân veren belli bir faaliyet sektörünü isteme eğilimi gösterir.

Her zaman böyle bir uzmanlaşma mevcut değildir. Bazı hükümet kombinezonları, aksine, tarafsızlaştırma taktiğini uygularlar. Bunda, birbirini tamamlayıcı bakanlıklar rakip partilere verilir ve böylece her bakanın siyasetinin, karşı partiye mensup olan komşusu tarafından yatıştırılması sağlanır; ya da bu bakana, kendisini gözetlemek ve sınırlandırmak üzere, başka partiden bir siyasal müsteşar verilir. Bazen bu uzmanlaşma, ancak bir çekirdek halinde ortaya çıkar. Nitekim Üçüncü Cumhuriyette Radikal parti, genellikle İçişleri, daha seyrek olarak da Millî Eğitimi kendisinde tutmuştur. Mamafih bu işin çok ileri götürülmesi de mümkündür; Fransa'da üç-parti ittifakı sırasında her ortak, ulusal hayatın türdeş bir sektörünü konrolu altında bulundurmuştur. Üstelik, sert parti disiplini ve partilerin seçimlerde yalnız başlarına mücadele etmeleri, par-

ti dayanışmasının, hükümet dayanışması karşısında açık bir üstünlük sağlamasına yol açmıştır. Bu koşullar altında Bakanlar Kurulu, çeşitli partilerin elçilerinin bir uzlaşmaya varmak amacıyla çaba harcadıkları bir Diet'i andırmaktaydı; çoğu zaman, önemli Kabine toplantılarından önce her partinin bakanları, izleyecekleri ortak tutumu kararlaştırmak üzere, ayrı toplantılar yapıyorlardı. Yatay kuvvetler ayrılığının bu kadar ileri götürüldüğü nadirdir. Bunun, geniş ölçüde, ortak partilerin iç yapılarına bağlı olduğu açıktır; ademimerkeziyetçi, yumuşak ve zayıf disiplinli partilerden kurulu bir sistemde milletvekillerinin bireyciliği, bakanlara da yansır ve sektörlere bölünmeyi önler. Sert ve merkeziyetçi partilerden kurulu bir sistem ise, buna daha elverişlidir. Fransa'da 1947'den sonra M.R.P.'de ve Sosyalist partide disiplinin gevşemesi ve çok zayıf bir yapısı olan Radikal partinin çoğunluk blokuna girmesi, yatay ayrılığı adamakıllı azaltmıştır. Ortak partilerin karşılıklı güçlerinin de önemi büyüktür; gerçek bir sektörler ayrılığı, partiler arasında yaklaşık bir denkliği gerektirir. Yatay kuvvetler ayrılığı, çok-parti sistemindeki hükümet koalisyonu çeşitlerinden biridir; ama onun tek şekli değildir; tersine, klasik dikey ayrılığın derinleşmesi olgusuna daha çok rastlanmaktadır.

Başkanlık rejiminde ise, hükümet meclislerdeki bölünmeleri yansıtmadığına göre, ancak bu sonuncu olgunun ortaya çıkabileceği açıktır. Kurumların mahiyetinden doğan mesafeyi kapatarak, Parlamentoyla Yürütme arasında köprü kuracak bir çoğunluk partisi yoktur. Başkanın partisi üzerindeki otoritesi, meclisleri kendi siyasetinden yana çekmeye yetmez; çünkü bu parti azınlıktadır. Mamafih kuvvetler ayrılığı, iki-parti sisteminde başkanlıkla parlamento çoğunluğunun ayrı partilerde oluşu durumuna oranla, daha hafiftir. Çünkü Başkanın karşısında, onun siyasetine muhalif olan türdeş bir parlamento çoğunluğu değil, birçok partilerin meydana getirdiği türdeş olmayan bir çoğunluk mevcuttur ve Başkanın bu çoğunluğu parçalaması mümkündür. İki durum arasındaki fark, kuvvetler ayrılığı yönün-

den çok, hükümet otoritesi yönünden kendini açıkça gösterir.

Partiler ve Hükümet Otoritesi. Tek-parti sisteminin, hükümet otoritesini kuvvetlendirdiği açıktır. Meclisler görüşmelerin yerini düzenli alkışların aldığı bir kuyruk-parlamento haline gelir; tartışmalar, milletvekillerinin, genel hükümet siyasetini hiçbir zaman söz konusu etmeksizin, ayrıntılara ilişkin konularda şu ya da bu bakana yönelttikleri teknik eleştirilerin ötesine geçemez (bu sistem, Sovyet Rusya'da oldukça gelişmiştir). Uygulamada, bir demokrasi ve parlamanterizm görüntüsü, sert bir diktatörlüğü maskeler. Burada, tek-partinin yapısını ve devlet içindeki gerçek yerini de nazara almak gerekir. Totaliter olmayan bir parti, sınırlı bir muhalefetin gelişmesine izin vererek, diktatörlüğe bir derece esneklik getirebilir. Devletle tamamen kaynaşmamış olan bir parti de, bizzat bir muhalif güç teşkil edebilir. Nitekim Faşist tek-partiler, zaman zaman rejimin tutuculuğuna karşı başkaldırmışlar ve sert temizliklerle birçok *capitis diminutio*'lara uğramışlardır. Öte yandan bazı partiler (örneğin, pek az faaliyet gösteren Portekiz Ulusal Birliği) hükümetin dışında ve fiilen iktidardan yoksundur. Bu kayıtlar bir yana bırakılırsa, tek-partinin, kuvvetler dengesine ve iktidarın sınırlandırılmasına dayanan demokratik bir rejimin dış şekillerini muhafaza edip, onun yerine mutlak yetkili bir hükümete sahip otoriter bir rejimi geçirmeye yarayan bir araç olduğu muhakkaktır. Tek-parti, yengeç taktiğinin çağdaş siyaset alanında tecessüm etmiş şeklidir; bu taktik, bir siyasal sistemin bütün gerçeklik ve özünü boşaltıp, onun sadece dışını boş bir kabuk gibi muhafaza etmek ve içinde bambaşka bir sistem kurmak anlamına gelir; nitekim onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda kralla kabinenin yavaş yavaş birbirinden ayrılışı, eski mutlak monarşilerin parlamenter demokrasilere dönüşmelerini mümkün kılmıştır.

İki-parti sistemi de, bu kadar köklü bir değişim yaratmamakla beraber, hükümet otoritesini kuvvetlendirmiş, ancak bunu demokratik çerçeveyi yıkmadan gerçekleştirmiştir. Bu

sistemin, biçimsel kuvvetler ayrılığının yerine kuvvetler birliğini geçirme eğiliminde olduğunu, ancak bu birliğin hükümet yararına ve parlamento zararına işlediğini görmüştük. Parti, hükümetin parlamento üzerindeki üstünlüğünü sağlayacak bir araç haline gelmektedir; çünkü hükümet parti liderlerinin elinde, parlamento çoğunluğunu teşkil eden milletvekilleri ise onlara bağlı durumdadır. Bir bakıma, partinin iç hiyerarşisi devlet kurumlarının yapısına yansır. Hükümet içinde parti dayanışması, kabine dayanışmasını destekler ve pekiştirir; kabine-meclis ilişkilerinde, parti yüksek liderlerinin milletvekilleri üzerindeki otoritesi, parlamentonun hükümete karşı bağımlı olması sonucunu doğurur. Nitekim Liberal bir yazar olan Bay Ramsay Muir, bunu «kabine diktatörlüğü» olarak nitelendirebilmiştir. Hükümetin itibar ve otoritesini artıran araçlar, partinin iç hiyerarşisinden ibaret de değildir: İki-parti sistemi, parlamanter rejimin ayırıcı özelliği olan, kuvvetler arası etkileşme araçlarını da köklü bir değişime uğratır. Parlamentonun hükümeti etkileme araçları, önemlerini ya da kendi öz anlamlarını kaybederler. Teorik olarak parlamentoya hükümeti düşürme yetkisi veren güvensizlik önergesi ya da güvensizlik oyu, çoğunlukla azınlık arasındaki farkın küçük olması halinde görülen ve daima istisnaî nitelik taşıyan sürpriz oylar bir yana bırakılırsa, bunu sağlayabilmekten çıkar. Bu istisna dışında, parlamentonun yetkilerini geri alabilmesi ve kabineyi düşürebilmesi, ancak çoğunluk partisinin disiplininin zayıf olmasına ya da gevşemesine bağlıdır. Şüphesiz, iktidarın kullanılması, daima çoğunluk partisi içinde bölünmeler yaratır, hizip mücadelelerini ve ılımlılarla aşırılar arasındaki çatışmayı şiddetlendirir; ancak bu uzlaşmazlıkların bir parçalanmaya kadar gitmesi nadirdir. En fazla, çoğunluk partisinin bazı milletvekilleri, baştaki hiziple anlaşmazlıklarını göstermek amacıyla, bir güven oyunda çekimser kalır ya da daha seyrek olarak, aleyhte oy verirler; bu da ancak, çoğunlukla azınlık arasındaki farkın, böyle bir öfke gösterisini zararsız kılmaya yetecek derecede büyük

olması halinde görülür. Hükümet, kendi partisi içinde disiplini sağlayacak bir silâh olarak, sık sık güven oyuna başvurur; böylece, iç muhalefete meydan okumak ve ihraçla tehdit etmek suretiyle, onu boyun eğmeye zorlar.

Fesih hakkı, bu silâha büyük etkinlik kazandırır. Eğer hükümet, çoğunluk partisi içindeki bir bölünme sonucunda milletvekillerini seçmenleriyle karşı karşıya bırakırsa, ayrılıkçıların yeni seçimlerde yenilme ihtimalleri büyük olacak; iktidar partisi liderleri, karşılarına sadık adaylar çıkarmak suretiyle, tek-turlu bir sistemde, bunları güç duruma sokacaktır. Böylece, parlamento ile hükümet arasındaki geleneksel etkileşme araçları, hükümetin kendi partisi üzerindeki etki araçlarına dönüşmekte ve şöyle bir yer değiştirme olayı ortaya çıkmaktadır: Çoğunluk partisinin iç hiyerarşisi kamu kurumları arasında bir bağ niteliğini almakta; kamu kurumları arasındaki resmî bağlar da, çoğunluk partisinin iç hiyerarşisini kuvvetlendirmektedir. Ancak bu değişim tek yönlüdür: Parlamentonun hükümeti etkileme araçları, etkinliklerini kaybetmekte ya da asıl amaçlarından tamamen saptırılmaktadır; o kadar ki bunlar, kabinenin, başkaldıran milletvekillerini disipline sokmakta kullandığı silâhlar haline gelmektedir. Oysa hükümetin parlamentoyu etkileme araçlarının işleyiş şekli değişmekte, fakat sonuçları değişmemektedir; bunlar, parlamentoya baskı yapma araçları olmakta devam etmektedir. Fesih yetkisinin, az önce açıklanan şekilde kullanılışı, onun aslî amacına uygundur. Bu amaç, yeni seçimler tehdidiyle hükümet buhranlarını azaltarak hükümetin istikrarını kuvvetlendirmek ve yürütmeyle yasama arasında derin bir anlaşmazlığın olması halinde seçmen kütlesinin hakemliğini sağlamaktır. Güven oyu isterken, hükümet, ister kendi partisi içindeki ayrılıkçıları pişmanlığa sevketmek, ister çeşitli partileri hükümet koalisyonu içinde tutabilmek amacını taşısın, daima aynı düşünceden, yani parlamentodaki durumunu kuvvetlendirme düşüncesinden hareket etmektedir. Parlamentoyu, ister kendi partisinden ihraç

edilen ayrılıkçıları, ister koalisyondan çıkmış olan eski ortakları seçimlerde yenilgiye uğratmak amacıyla feshetmiş olsun, amacı daima hoyratça bir ameliyatta bulunmak, yani hükümetin etkin bir faaliyet göstermesine engel olan bir iltihaba neşter vurmaktır.

Böylece iki-parti sistemi, sadece, hükümete parlamento karşısında, çoğunluk partisinin iç hiyerarşisinden doğan yeni ve çok etkin bir etki aracı kazandırmakla kalmaz; aynı zamanda, parlamentonun hükümet üzerindeki klasik etki araçlarını felce uğratır ya da kabine yararına çevirirken, hükümetin parlamentoyu etkileme araçlarını ufak değişikliklerle muhafaza eder; böylece parlamanter teorinin öngördüğü kuvvetler dengesini altüst eder. Bu tasvir, ancak çoğunluk partisi yeter derecede tutarlı olduğu takdirde geçerlidir. Parti, birbirlerinden nisbeten bağımsız kişilerin meydana getirdiği bir yığından ibaretse, parti liderlerinin milletvekilleri üzerindeki iktidarı, yani bakanların parlamento çoğunluğu üzerindeki iktidarı zayıflar. Çoğunluk partisi içinde oy disiplini uygulandığı takdirde, hükümet sakin bir hayat sürer ve tek endişesi, iç bölünmeleri ve parçalanma tehlikelerini önlemekten ibaret kalır; ama böyle bir disiplin yoksa, anlattığımız mekanizmalar işlemez; parti hiyerarşisi, pratik olmaktan çok, teorik hale gelir ve dolayısıyle hükümete meclis üzerinde gerçek bir otorite sağlayamaz. Mecliste muhalefet, tek tek ayartma yoluyla, çoğunluğu parçalamayı ümid edebilir; saray entrikaları önemine, parlamento da prestijine yeniden kavuşur. Azınlık partisi, hükümetin sağlamlığı nedeniyle erken bir başarı şansından yoksun durumda, sırf gelecek seçimleri gözeten bir propaganda kampanyasıyla yetinmekten kurtulur; bu durumda hükümet o kadar sağlam olmadığından, çoğunluğu değiştirme ümidi bir hayal olmaktan çıkar. Ancak, gerek partilerin genel evrimi, gerek iki-parti sistemine temel teşkil eden çoğunlukçu seçim sisteminin mantığı, gerçekte parti yapılarının ve dolayısıyle hükümet otoritesinin kuvvetlenmesine yol açar görünmektedir.

Hükümetin, çoğunluk partisi militanlarıyla onların iradelerini açıklayan kuruluşlara karşı bağımlı durumda oluşu, hükümet otoritesindeki bu artışı bir dereceye kadar telâfi eder. Bir İşçi kabinesi, Avam Kamarasından çok, İşçi Sendikaları Birliğine (T.U.C.) bağlıdır. İki-parti sisteminde hükümet, fiiliyatta parlamento tarafından düşürülemezsede, bir parti toplantısı tarafından düşürülebilir. Bu olgular gerçek olmakla beraber, çoğu zaman bunlardan mübalağalı sonuçlar çıkarılmaktadır; çünkü, daha önce görmüş olduğumuz gibi, partilerin evrimi, iç demokrasiyi ve militanların eylem özgürlüğünü gittikçe sınırlama yolundadır. Liderler, kongreler üzerinde gitgide daha güçlü etki araçları elde etmekte ve böylece liderliklerini, genellikle fazla bir güçlüğe uğramadan koruyabilmektedirler. Liderler, aynı zamanda hükümette de yer aldıkları takdirde, bu araçların etkinliği, büyük ölçüde artmaktadır; çünkü bu durumda, iktidarın sağladığı prestij, dikbaşlıları ikna etmek için kendilerine dağıtılabilecek menfaatler ve parti çoğunluğunun tehlikeye düşmesi tehdidi söz konusudur. Parti kongresi liderleri benimsemezse, bunlar hükümetten çekilmek zorunda kalacaklardır; böyle bir çekilme, aynı partiye dayanan yeni bir kabinenin kurulmasını oldukça güçleştirecektir; bu güçlük, feshe yol açacaktır; bu gibi koşullar altında başvurulacak bir fesih, çoğunluk partisini, kendi iç bölünmeleri dolayısıyle ülkeyi yönetme yeteneğinden yoksun olduğunu itiraf zorunda bırakacak ve büyük bir ihtimalle onun yenilgisine sebep olacaktır. Bu çok güçlü muhakemenin çeşitli biçimlerde parti liderlerince tekrarlanması, liderlerin parti kongrelerinde çoğunluğu sağlamalarına genellikle yetmektedir. Kongreler, en fazla, hükümetin kısmen yenilenmesiyle son bulmaktadır; iki-parti sisteminde bir hükümetin, bir parti kongresi sonucunda düşmesi, son derece nadirdir. Parti militanlarının eylemlerinin hükümet otoritesini sarstığı doğru olmakla beraber, bu, sınırlı ölçüde kalmaktadır.

Başkanlık rejiminde, başkanlıkla parlamento çoğunluğu

aynı partinin elinde bulunduğu takdirde, yukarıdaki şema bazı değişikliklere uğrar; aksi durumda ise, tamamen tersine döner. Birinci durumda parti, parlamenter rejimde olduğu gibi, hükümetle meclisler arasında bir bağ teşkil eder; başkanın, çoğunluk partisinin lideri oluşu, ona parlamento üzerinde otorite kazandırır; parti hiyerarşisi, hükümet otoritesini pekiştirir. Ancak yasamayla yürütme arasındaki klasik etkileşme araçları bu rejimde mevcut olmadığından, iki-parti sisteminin bunları etkilemesi de imkânsızdır; dolayısıyle, parlamentonun hükümet üzerindeki yetkileri zayıflarken, hükümetin parlamento üzerindeki yetkilerinin devam etmesi olayına rastlanmaz; iki-parti sisteminin etkisi daha sınırlıdır. Parlamento çoğunluğu ile başkanlık ayrı partilerin elinde bulunduğu takdirde, bu etki tamamen ters yöne döner; iki-parti sistemi, türdeş bir parlamento çoğunluğu sağlayarak, meclislerin, başkanın iktidarına karşı etkin bir muhalefet göstermelerini ve bunu önemli ölçüde sınırlamalarını mümkün kılar. Kuvvetler ayrılığına paralel olarak, hükümet yetkilerinin daraldığı görülür. Bu daralmanın derecesi, çoğunluk partisinin tutarlık derecesine ve iç disiplinine bağlıdır; bu etkenlerin her ikisi de, yukarıda belirtilen yöne zıt bir şekilde işler: Çoğunluk partisi ne kadar disiplinliyse, başkana karşı gösterdiği muhalefet o kadar güçlü olur ve hükümet otoritesi o kadar zayıflar. Öte yandan, disiplinsiz ve türdeş olmayan bir çoğunluk partisi, hasmına daha büyük bir manevra özgürlüğü ve entrika olanağı verir; bu durum, Amerika örneğinin gösterdiği gibi, başkanlık karşı partinin elinde olduğu zaman onu kuvvetlendirir, aksi halde zayıflatır.

Böylece, partilerin iç yapılarının zayıf oluşu, iki-parti sistemini çok-parti sistemine yaklaştırır. Çok-parti sisteminin siyasal sonuçları ise, siyasal kurumların mahiyetine göre, çok değişik biçimler alır. Çok-parti sistemi, parlamanter rejimde hükümeti zayıflatırsa da, başkanlık rejiminde genellikle kuvvetlendirir. Fransa ve İngiltere örneklerinin karşılaştırılması, birinci durumu çok iyi açıklar. Fransa'da bir çoğunluk parti-

sinin olmayışı, ya bir koalisyona dayanan ve türdeşlikten yoksun bulunan kabinelerin, ya da komşu partilerin parlamentodaki desteğinden yararlanan azınlık kabinelerinin kurulmasını zorunlu kılar. Koalisyon kabineleri, daima, üyelerinin çelişik eğilimleri arasında zıt yönlere çekiştirilir; çünkü burada parti dayanışması, hükümet dayanışmasını kuvvetlendirecek yerde, onun aleyhine işler. Bölünme, hükümetin kendi kalbindedir; bütün ortak partiler, sadece açık düşmanlarına karşı değil, müttefiklerine karşı da tetikte durmak zorundadır. Üstelik bu müttefikler, daha önce görmüş olduğumuz gibi, onun seçimlerdeki en amansız düşmanlarıdır; çünkü çok-parti sisteminde seçim kampanyası, zorunlu olarak en yakın komşulara yöneltilir. Dolayısıyle, hükümetin faaliyet programı, ancak çok kısa bir süreye, sınırlı amaçlara ve tamamen palyatif nitelikteki tedbirlere inhisar edebilir. Gerçekten, çok-parti sistemi, yarım tedbirlere dayanan bir yönetime ve mütemadiyen günlük işlerle uğraşılmasına yol açar. Azınlık kabinelerinin işleyiş tarzı da pek farklı değildir; gerçi bunlar, türdeşlik yönünden üstündürler ama, parlamento desteğinin o kadar emin olmayışı yönünden de sakıncaları vardır; dolayısıyle bunlara, kural olarak, diğerlerine oranla daha az rastlanır. Müttefikleri hükümet gemisine alarak, iktidarın sorumluluklarına ve uyandırdığı doğal hoşnutsuzluklara ortak etmek, bunların parlamanter destek yoluna sığınmalarına imkân vermekten daha kârlıdır; çünkü parlamanter destek, seçmenlerin gözünde daha az açık ve daha az şüphe uyandırıcı mahiyettedir. İskandinavya'dakiler bir yana bırakılırsa, genellikle azınlık hükümetleri, ittifaklardaki bir değişikliğin yolunu açma ya da böyle bir değişikliğin imkânsızlığını gösterme amacını güden geçiş kabineleridir.

Kendi içinde zayıf olan çok-partili hükümetler, parlamento ile olan ilişkilerinde de zayıftır. Canlanan ve gerçekliğine kavuşan kuvvetler ayrılığından, özellikle parlamento yararlanır; dengenin bozulması, açıkça, parlamento yararına işler. Yasamanın yürütme üzerindeki etki araçları bütün etkinliklerini

yeniden kazandığı halde, hükümetin meclis üzerindeki yetkileri, etkilerini tamamen kaybeder. İki-parti sisteminde istisnaî ve nadir olan kabine düşmeleri, sıklaşır ve normalleşir; çoğu zaman aynı adamların farklı hükümet kombinezonlarında yer alışı da, bu sakıncayı gidermeye yetmez. İki-parti sisteminde yerini daha çok soruya bırakmış olan gensoru, hükümeti denetliyecek, hatta varlığını tehlikeye sokacak başlıca araç haline gelir; gensoru, daima, teknik ve özel olmaktan çok, siyasal ve genel bir mahiyet taşır. Nihayet, herhangi bir önerge üzerindeki oylamada muhalefet, hükümeti düşürmeksizin de azınlıkta bırakmaya çalışır. Parlamento, hükümetin girişimlerini felce uğratır ve isteklerine karşı koyar. İki-parti sisteminde kabine, çoğunluk partisi üzerindeki etkisi sayesinde, bellibaşlı kanunların ve bütçenin kabulünü, fazla güçlük çekmeksizin sağlayabilir; çok-parti sistemlerinde ise, çoğunluk partileri koalisyonu, bu ölçüde bir disipline hemen hiç bir zaman ulaşamaz. Hükümet, iktidarını sürdürse bile, özellikle seçimler yönünden önemli olan konularda, tasarılarının büyük değişikliklere uğramadan kabulünü sağlayabilecek güçte değildir.

Parlamentonun çok ağır baskısı altında olan hükümet, parlamento üzerinde gerçekten etkili olacak hiçbir yetkiye sahip değildir. Hükümetin başlıca silâhı olan fesih hakkı, bütün pratik önemini kaybederek, kartondan bir kılıca dönmektedir. Burada, sık sık yapılan bir karıştırmadan sakınmak gerekir. Bazı gözlemciler, İngiliz kabinelerinin otoritesine karşılık, Fransız hükümetlerinin gerçek iktidarsızlık kaynağını, feshin olmayışında görürler; bunlara göre parlamanter rejim, fesihle güvensizlik oyunun birbirine paralel olduğu bir yürütme-yasama dengesi sistemidir; bunlardan ikincisi dururken, ilkinin ortadan kalkmış olması, dengeyi parlamento lehine bozmuş ve hükümetin zayıflamasına yol açmıştır. Bu çözümleme, fazla biçimsel niteliktedir; çok-parti sisteminde feshin kullanılamaması, hükümetlerin zayıflığının sebebi olmaktan çok, sonucudur. Üçüncü Cumhuriyette fesih hakkı vardı; fakat kabine,

gerekli cesaret ve enerjiden yoksun olduğu için, bunu kullanmamıştı. Weimar Almanya'sında fesih hakkının kullanılması, hükümet otoritesini güçlendirmemiş aksine rejimin iktidarsızlığını ilân etmek suretiyle, onun çöküşünü çabuklaştırmıştır. Fesih, seçmen kütlesinin kanaatini açıkça belirtmesine ve kendi isteklerine uygun olan çoğunluğu göstermesine imkân vermediği için, etkinliğini kaybetmektedir. Orantılı temsilin doğurduğu, çok ve bağımsız partiler sisteminde oy kaymaları, parlamento-içi kuvvetler dengesini hissedilir derecede değiştiremiyecek kadar hafiftir; fesihten önceki hükümet kombinezonları fesihten sonra da mümkün olduğundan, hiç bir sorun çözülmüş olmaz. İki-turlu seçimin doğurduğu bir ittifak sisteminde daha açık sonuçlar alınabilirse de, merkez partisinin tahtaravalli taktiği, ulusal iradenin sesini boğar ve seçimlerin önemini azaltır. Kısacası, fesih hakkı, sadece iki-parti sisteminde gerçekten etkindir; bu sistemde de, parti disiplin ve tutarlığı, parlamentoyla hükümet arasında bir uyuşmazlık çıkması ihtimalini azalttığından, böyle bir uyuşmazlıkta hakemlik etmek için feshe ihtiyaç kalmaz. Gerçekten, iki-parti sisteminde fesih, «son yıl demagojisi»nden kurtulmak ve seçimlerin iktidar partisi için en elverişli görünen anda yapılmasını sağlamak üzere, parlamento dönemini kısaltmaya yarayan bir araç olma yolundadır; böylece çoğunluk partisi, seçim mücadelesinde hükümetle muhalefet arasında mevcut olan doğal handikapı kapatmaya çalışır.

Partilerin yapıları, karşılıklı güçleri ve ittifakları da, hükümetin otoritesini etkiler; ancak bu çeşitli konularda kesin sonçlara varmak güçtür. En belirgin değişimi, hâkim bir partinin varlığı yaratır. Bu durum, hükümeti güçlendirir ve parlamentonun nüfuzunu azaltır; Norveç ve İsveç'te olduğu gibi, hâkim parti, istisnaî olarak salt çoğunluğa sahip bulunursa, iki-parti sistemine çok benzer bir durum ortaya çıkar. Mamafih bu durumun anormal ve istikrarsız niteliği, genellikle iktidar partisini ihtiyatlı davranmaya sevkeder; bu parti, çoğu za-

man, türdeş bir hükümet kurmaktan vazgeçerek, iktidarı müttefikleriyle paylaşmayı tercih eder; bundaki amaç, sadece parlamentodaki desteğini genişletmek ve sorumluluğu paylaşmak değil, aynı zamanda ittifaka normal ve alışılmış bir karakter vermek ve böylece kendisinin de salt çoğunluğu kaybetmesi halinde iktidarda kalmasına imkan hazırlamaktır. Çok-parti sistemine özgü olan koalisyon hükümetleri psikolojisi, böyle bir koalisyonu gereksiz kılan istisnaî durumlarda da etkisini sürdürür. Öte yandan, eğer hâkim parti, bütün rakiplerinin ittifakı sonucunda azınlığa düşürülürse, hükümetin durumu çok zayıflar; çünkü bu takdirde, tutarsız, disiplinsiz ve türdeşlikten yoksun bir çoğunluk, dayanışmalı, güçlü ve birleşmiş bir azınlıkla karşı karşıya kalır. Üstelik, hâkim partinin iktidarda oluşunu «hemen hemen meşru» görmeye başlamış olan halk psikolojisi, daima bu tür koalisyonlardan az çok rahatsız olur ve bu da, hükümetin itibarını bir kat daha düşürür.

Sıkı ve istikrarlı bir ittifaklar sistemi de, yukarıdaki şemaları değiştirerek, çok-parti sistemini iki-parti rejimine yaklaştırabilir; gerçek bir ittifaklar dualizmi kurulabildiği ölçüde, durum iki-parti sistemine benzer. Bununla birlikte, bir ittifak içerisindeki türdeşlik ve disiplin, birleşmiş bir parti içerisindekine oranla daima daha zayıf olduğundan, hükümetin otoritesi daha az kuvvetli, parlamentonun eylem özgürlüğü ise daha geniştir. Müttefiklerden biri, güç ya da yapı farkı dolayısıyle, diğer gruplar üzerinde hâkim bir duruma geçtiği takdirde, ittifakların tutarlığı kuvvetlenebilir ve iki-parti sistemine benzerlik daha belirginleşebilir. Partilerin merkeziyet ve disiplinlerinin etkisi, bu kadar açık değildir. Bu etkenler, bir yandan, hükümet koalisyonlarını daha güç ve daha yüzeysel kılar; çünkü parti bağlarının kuvveti, ayrı partilerden gelen kimselerin, ortak bir görevde etkin bir işbirliğinde bulunmalarına engel olur. Öte yandan da, aynı etkenler, milletvekilleri arasında entrikaların etkisini ve kişisel tutum değiştirmelerini azaltmak suretiyle, bu koalisyonların istikrarını artırır. Hatta denilebilir ki, çok-parti

sisteminde disiplinli ve merkeziyetçi partiler, nisbeten istikrarlı fakat iktidarsız hükümetlere; disiplinsiz ve ademimerkeziyetçi partiler ise, daha güçlü fakat daha az istikrarlı hükümetlere vücut verir. Üçüncü Cumhuriyetle, Dördüncü Cumhuriyetin ilk yıllarının karşılaştırılması, bu karşıtlığı iyi açıklamaktadır. 1939'dan önce partilerin zayıflığı, çeşitli siyasal kuruluşlardan gelen kimselerin, kişisel prestiji dolayısıyle bir ortak liderin (Waldeck-Rousseau. Clemenceau, Poincaré) otoritesini az çok kabullendikleri, nisbeten türdeş kabinelere imkân veriyordu; bazı hükümetler, gerçek bir görüş birliğine ve oldukça büyük bir kudrete sahiptiler; ancak, koalisyon partilerinin disiplinsizliği ve devamlı kişisel entrikalar, bunları büyük bir istikrarsızlığa mahkûm etmişti. Buna karşılık, 1945-1947 döneminde partilerin sert disiplini, hükümette türdeşliğe, hükümet başkanında da gerçek bir otoriteye imkân vermemiş ve kabineleri iktidardan yoksun bırakmıştı; ama aynı disiplin, çoğunluğun tutarlığını sağlayarak, hükümeti istikrarlı kılma eğilimi de göstermişti; bu dönemde bir güvensizlik oyunu düşünmeye imkân yoktu. Bununla birlikte, yukarıdaki formüller, değişken ve belirsiz nitelikteki bir durumu doğru olarak yansıtamıyacak derecede kesin ve mutlaktır.

Başkanlık rejiminde ise, çok-parti sistemi, daha çok, hükümetin otoritesinin kuvvetlenmesine, parlamentonunkinin de zayıflamasına yol açar. Parlamentodaki çoğunluk partisiyle başkanın partisi birbirinden farklıysa, hükümet otoritesi, iki-parti sistemindekine oranla, çok daha açık şekilde artar. Yürütme organı, parlamentoda türdeş ve tutarlı bir çoğunlukla karşılaşacak yerde, bölme ve parçalama manevralarına elverişli, türdeş olmayan bir koalisyonla karşı karşıya gelir. Bu durum, disiplinsiz bir iki-parti durumundan da daha elverişlidir; çünkü ayrı partiler arasındaki rekabetler, aynı partiye mensup bireyler arasındaki rekabetlerden daha derindir (bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletlerinde partiler türdeşlikten o kadar yoksundur ki, arada hissedilir bir fark yoktur). Başkanlıkla

parlamento çoğunluğu aynı partinin elindeyse, o zaman çok-parti sistemi, iki-parti sistemine oranla daha az kuvvetli bir hükümet otoritesi yaratır; çünkü başkan, çoğunluk partisi liderliğinden doğan yetkilerini, meclisleri etkilemek amacıyla kullanamaz. Gene de hükümet, parlamanter rejimdekiyle kıyaslanamıyacak derecede kuvvetlidir. Burada hükümet, parlamanter rejimde çok-parti sisteminin kendisine kaybettirdiği iki özelliği (türdeşlik ve istikrar) muhafaza eder. Parlamento, hükümetin kanun tasarılarına muhalefet edebilir ama, hükümeti düşüremez ya da parçalayamaz; oysa hükümet, canını sıkan parti koalisyonlarını bozmak, bunları kendi isteklerine uygun şekilde yeniden kurmak ve özellikle her belli tasarı için geçici ittifakları teşvik etmek amacıyla, kendisini destekleyen milletvekillerinin de yardımıyla, parlamento entrikalarına girişebilir.

Çok-parti sistemi, aynı zamanda, başkanlık rejiminin yapısında daha derin bir dönüşüme de yol açar; yani onun kişisel karakterini artırır. İki-parti sisteminde partiler, bağımsız bir şahsiyet olmaktan çok, içlerinden birinin lideri görünümünde olan başkanı gölgede bırakabilecek derecede güçlüdürler. Çok-parti sisteminde ise, başkanın heybetli siması, bir yığın parti arasında tek olarak yükselir; başkanın bu partilerden birinde üye oluşu, kendisine bir prestij kazandırmaz, çünkü söz konusu parti, tek başına hükümet edemeyecek bir azınlık partisidir. Başkanın ardındaki halk çoğunluğu, kişisel bir nitelik alır. Hiç bir parti, ulusun temsilcisi olduğunu ileri süremediği halde, yalnız başkan bunu ileri sürebilir. Parlamento çoğunlukları, seçim sonuçları kadar parti kurmaylarının iradelerine de bağlı bulunan, partilerarası ittifakların sonucudur. Oysa başkan, halk çoğunluğunun açıkça kendi kişiliğinde ifade bulduğunu, haklı olarak iddia edebilir. Çok-parti sisteminin doğal güçsüzlüğü, başkanın ayrıcalıklı durumunu daha da açık şekilde ortaya koyar; çünkü etkin ve sürekli bir faaliyette bulunabilen,sadece odur.Çok-partili başkanlık rejimlerinin kişisel iktidara yönelmeleri doğaldır; sistemin ma-

hiyetinin hemen hemen dayanılmaz kıldığı bu eğinime karşı koyabilmek için, başkanların çok kuvvetli bir karaktere sahip olmaları gerekir. «Eğinim» deyimi, kişisel iktidarın kötü bir şey telâkki edildiği izlenimini uyandırmaktaysa da, parti içi iktidarın evrimi, bu görüşün gitigide gerilemekte olduğunu göstermiş bulunmaktadır.

Partiler ve Muhalefet Görevi. Yukarıda, devlet faaliyetlerinin sektörlere ayrılmasına dayanan yatay kuvvetler ayrılığı ile, eski geleneksel yasama-yürütme ayrılığı arasında bir ayrım yapmıştık. Bu ikinci anlamdaki kuvvetler ayrılığı, dikey planda bile, hükümet göreviyle muhalefet görevi arasındaki yeni bir ayrım lehine olarak, gittikçe önemini kaybemetmektedir. Örgütlenmiş bir muhalefetin varlığı «Batı» demokrasisinin, yokluğu ise «Doğu» demokrasisinin başlıca özelliklerindendir. Tarih boyunca, böyle ayrı bir muhalefet örgütünün birçok izlerine rastlanabilir: Roma Cumhuriyetinde, *intercessio* hakkı ile donatılmış *pleb* tribünlerinin kurulması, hiç değilse başlangıçta, bu anlayışa tamamen uygundu; daha sonraları, Ortaçağın feodal hükümdarlarına karşı, Kilise aynı nitelikte bir rol oynamıştır. Onsekizinci yüzyıldan sonra muhalefet görevi, artık ayrı olarak örgütlendirilmemiş; devlet içinde asıl hükümet kurumlarına muhalif, ayrı kurumlar yaratılacak yerde, hükümet kurumları arasında bir rekabet meydana getirilmiştir. «Kuvveti kuvvetle sınırlandırmak», hükümetin dışında bir muhalefet yaratacak yerde, bu muhalefeti onun içinde yaratmak suretiyle, aynı genel amaç izlenmiştir. Yasama ile yürütmenin ayrılması, başlangıçta bu fikrin ürünü olmuş ve kralın yanısıra, onu sınırlayacak bir meclis kurulmuştur. Yasama ve yürütme işlemleri arasındaki ince ayrımın tek amacı, bu ikiliği, teknik bir iş bölümüyle meşrulaştırmaktı; kuvvetler ayrılığı, iş bölümünün bir sonucu olarak görülüyordu. Hükümdar ortadan kalkıp da, Jacobin'lerin deneyi. iktidarların meclis elinde toplanmasının tehlikelerini gösterince, muhalefet görevini gene çeşitli hükümet organları arasındaki bir iç rekabet şeklinde tecessüm ettirecek yeni yollar arandı. İki meclis sistemi, bu düşünceye uygun

düşmektedir. Siyasal partilerin çağımızdaki gelişimi, bir yandan klasik kuvvetler ayrılığını değiştirirken, bir yandan da muhalefet görevinde bir dönüşüme yol açmış ve bunu, bir kez daha, hükümetin dışındaki ayrı bir organda tecessüm ettirmiştir; azınlık partileri, *pleb* tribünlerinin mirasçısıdır.

Bununla birlikte, tek-parti sisteminde dış muhalefet yoktur. Gerçi Fethi Beyin başarısızlığa uğramasından sonra Ankara Millet Meclisinde «bağımsız» miletvekillerine rastlandığı gibi, Moskova Yüksek Sovyet'inde de «partisiz» milletvekilleri gerçekten mevcuttur; ancak bunların her ikisi de, partice tesbit edilmiş ve parti listelerinden seçilmişlerdir. Bir tek-parti sisteminde gerçek muhalefet, partinin kendi içindedir. Bu muhalefet, parti toplantılarında hükümeti az çok serbestçe eleştirebilen ayrılıkçı gruplar ve azınlık eğilimleri biçimini alır ve bazen, Türkiye'de görüldüğü gibi, parlamento planında bile ifade bulabilir. Sovyet Rusya'da örgütlenmiş hizipler, 1934 yıllarına kadar Komünist partisi içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir; Lenin döneminde ve Stalinizmin ilk yıllarında oldukça önemli bir rol oynamışlardır. İtalyan Faşist partisi, daima açık bir sol-sağ-merkez bölünmesi göstermiştir. Almanya'da, 1934'ten önce Nazi partisi içinde hayli ciddî görüş ayrılıkları olmuştur. Günümüzdeki Rus Komünist partisi de, «kendi kendini eleştirme» şeklinde, oldukça orijinal bir iç muhalefet sistemi geliştirmekte; parti üyeleriyle, bütün kademelerdeki parti liderleri, devamlı olarak, kendi eylemlerini eleştirmeye ve kendi yetersizliklerini açıklamaya çağrılmaktadır. Doğrusu aranırsa, bu yöntem, muhalefet görevinden çok, açık itirafı andırmaktadır; bunun amacı, rejime karşı bir direnme yaratmaktan çok, böyle bir direnmeyi alt etmektir. Kendi kendini eleştirme, özellikle, bütün kademelerde ortodoksluğu ve tam itaatı sağlamak amacıyle kullanılır görünmekte, temizlikler ve ihraçlar sistemini tamamlamaktadır. Kendi kendini eleştirme, bir kimsenin, parti liderlerine karşı işlediği kusurları itiraf etmesinden ve parti topluluğu içinde kalabilme hakkını kazanmasından başka bir şey değildir. Şu halde, partilerin muhalefet görevi üze-

rindeki etkilerinin çözümlenmesi, zorunlu olarak, birden çok partiye sahip sistemlerle sınırlı kalacaktır.

Çok-parti ve iki-parti sistemleri, bir birlerinden tamamen farklı yapılar doğurur. İki-parti sistemi, muhalefeti gerçek bir kurum haline getirme eğilimindedir. Bu sistemde, hükümet ve muhalefet arasındaki görev bölümüne paralel olarak, çoğunluk partisiyle azınlık partisi arasında örgütsel alanda da aynı derecede kesin bir ayrılık vardır; bu iki ayrımın birlikte bulunuşu, hukukçuların kullandığı teknik anlamda gerçek bir kuvvetler ayrılığına yol açar. Büyük Britanya'da azınlık partisi liderlerine, «Majestelerinin Hükümetine karşı Muhalefet Lideri» tarzındaki resmî unvanla birlikte, devletçe maaş bağlanması, muhalefete gerçekten bir kamu görevi niteliği vermektedir. Çok-parti sisteminde ise, hükümetle muhalefet arasındaki sınır açık olmadığından, bu kurumsal biçim kaybolur. Bazı hükümetler, değişken çoğunluklarca desteklenir; yani bir kısım tedbirlerinin kabulünü sağlamak için sağa, bir kısmı için de sola dayanır; bu durumda, hükümetle muhalefet arasındaki ayrım, tamamen ortadan kalkar. Hükümetin daha belirli bir çoğunlukça desteklenmesi durumunda bile, bu çoğunluk, iki-parti sistemindeki kadar açık ve istikrarlı değildir; bireyler ya da küçük gruplar, sınır çizgisinin bir yanından öbürüne geçip dururlar; ittifakları değiştirmek ya da yıkmak amacıyle, bitmek bilmez entrikalar çevrilir. Nihayet, muhalefet de, türdeş olmayan unsurlardan meydana gelir, hatta muhalefet, çoğunluktan daha az türdeştir. Bir siyasete karşı *muhalefette* anlaşabilmek, o siyaseti *desteklemekte* anlaşmaktan kolaydır; «uçların buluşması» durumunda olduğu gibi, hiç bir gerçek anlaşma olmaksızın, muhalefette birleşmek bile mümkündür. Bu durumda, muhalefet görevini üstlenen hiç bir gerçek örgüt yoktur.

Ancak, iki-parti sistemindeki birleşik muhalefet, aynı zamanda ılımlı bir muhalefettir. Siyasal mücadelenin, partiler arasında bir yer değiştirmeyi gerektiren koşulları ve bugünkü muhalefetin, bir gün iktidar sorumluluklarını tek başına yüklenmesi olanağı, bu muhalefeti, kendi aleyhine dönebilecek olan aşırı

bir demagojiden korur. Seçim mücadelesinin merkezcil yönelimi de, aynı yönde etki yapar. Buna karşılık, çok-parti sisteminde muhalefet, karşıt bir mekanizmanın etkisiyle, doğal olarak demagojik bir nitelik alma eğilimindedir: Sözlerini yerine getirme zorunda kalmaktan korkusu olmayan muhalefet partileri, sınırsız eleştiri ve vaadlerde bulunabilirler. Seçim mücadelesinin, her partiyi en yakın komşusuyla savaşmaya iten eğilimi, rakipler arasında bir açık artırmayı ve aşırıların hâkimiyetini teşvik eder. Bununla birlikte, bu şiddetli muhalefet, açıklıktan yoksun bir muhalefettir. Mühalefeti meydana getiren partiler arasındaki farklar ve karşılıklı rekabetler, kamuoyuna açık alternatifler sunulmasını ve böylece kamuoyunun iradesini belirtebilmesini engeller. Hükümetle muhalefet arasındaki sınırı çizmenin çoğu zaman güç oluşu ve genellikle aşırı uçlarda yer almış iki muhalefetin varlığı, bu karışıklığı büsbütün artırır. Oysa, iki-parti sistemindeki muhalefet, ılımlılığına rağmen, açıkça belirli niteliktedir; yani kamu oyu, çoğunlukla azınlık arasındaki görüş farklarını oldukça doğru şekilde kavrayabilir ve tercihini bilerek yapabilir. Parlamento görüşmelerinde ve seçim kampanyalarında, şüphesiz basitleştirilmiş ve genelleştirilmiş olmakla beraber, gerek milletvekillerine gerek seçmenlere kesin bir tercih olanağı veren iki büyük çözüm yolu karşı karşıyadır. Muhalefetin bu açıklığı, hem kendi etkinliğinin, hem demokratik rejimin gücünün başlıca etkenlerinden biri görünmektedir.

Çok-parti sisteminde, azınlık partilerinin yürüttüğü dış muhalefetle, çoğunluk partilerinin kendi aralarında mevcut olan iç muhalefetin birbirinden ayırdedilmesi zorunluluğu, karışıklığı artırmaktadır. Hükümet kararları, ortak iktidar partileri arasındaki bir uzlaşmanın sonucudur; ancak bu partilerden herbiri, kendi militanları ve seçmenleri önünde kendi görüşünü savunmak ve dolayısıyle, hükümetçe varılan uzlaşmayı, yetersizliklerinin sorumluluğunu müttefiklerine yıkarak, eleştirmek hakkını saklı tutar; her hükümet ortağı, kendi hükümetine karşı bir muhalefet faaliyeti yürütür. Bu iç muhalefet yöntemi, yakın pratik

zorunluluklarla, parti doktrininde yer alan uzun süreli yapısal reformların birbirinden ayrılmasına dayanır; hükümete katılmayı meşrulaştırmak için bunlardan ilkine, hükümeti eleştirebilmek için de ikincisine başvurulur. Dolayısıyle, partinin doktrini ne kadar tutarlı ve ne kadar gerçekten devrimci nitelikteyse, iç muhalefet de o kadar kolay ve etkili olur ve kamuoyuna, hükümetteki işbirliğini affettirmek üzere uydurulmuş bir bahane gibi görünmez. Komünist partilerin iç muhalefet konusundaki ustalıkları (Fransa, İtalya ve diğer ülkelerdeki 1945 koalisyonlarında bu ustalık, açıkça kendini göstermiştir) böylece açıklanabilir. Bu partilerin örgütleri, liderlikleri ve doktrinleri, bunların «burjuvalaşabilecekleri» ve iktidara katılmanın yakın yararları uğruna asıl amaçlarından vazgeçebilecekleri şüphesini zihinlerden uzaklaştırmıştır. Komünist partiler, «burjuva» ve Sosyal Demokrat hükümetleri içinde âdeta yabancı gibi kalmışlar ve dolayısıyle onlardan kolayca kopabilmişlerdir. Hükümetin dışındaki yardımcı örgütlerin (sendikalar, cepheler, vb.) kullanılması da, iç muhalefetin etkinliğini artırmaktadır.

Muhalefetin mahiyetini ve şeklini etkileyen, sadece partilerin sayısı değildir; ittifaklar, partilerin gücü ve iç yapıları da, bu alanda rol oynar. Çeşitli ve çoğu zaman çelişik mahiyetteki birçok çıkarları bir araya getiren büyük bir partinin muhalefet görevini yerine getiriş tarzı, ele avuca sığmaz tabiattaki birkaç kişiyi ya da belirli birtakım özel çıkarları birleştiren küçük bir partininkine benzemez; ikinci kategori, elbette birincisinden daha demogojik ve daha aşırıdır. Bir partinin sosyal türdeşlikten yoksunluğu, belki de, o partinin gücünden daha önemlidir. Tek ve nisbeten türdeş bir sosyal sınıfı temsil eden bir parti, farklı çıkarlara sahip birçok sınıfları ya da türdeş olmayan bir sınıfı («burjuvazi» ya da «orta sınıflar» gibi) temsil eden bir partiye oranla, daha belirli ve uzlaşmaz bir tutum takınabilir. Bununla birlikte partiler, kendilerini türdeşsizliğin sakıncalarından kurtarabilecek bir yöntem (buna, «bölümlere ayrılmış muhalefet» adı verilebilir) bulmuşlardır. Bunun amacı, her sosyal grubun istek-

lerini, birbirinden mümkün olduğu kadar ayrı tutulan farklılaşmış kampanyalar yoluyla, ayrı ayrı desteklemektir. Örneğin, köylülerin tarımsal fiyatları yükseltme istekleriyle, işçilerin besin maddeleri fiyatlarının düşük tutulması istekleri; tüccar ve sanayicilerin «özel teşebbüs» dilekleriyle, ücretlilerin «güdümlü ekonomi» dilekleri, aynı anda savunulur. Partilerin uzmanlaşmış gazetelerini (işçi, köylü, vd. için) incelemek, bu bölümlere ayrılmış propagandanın gitgide gelişmekte olduğunu gösterecektir.

Hâkim bir partinin varlığı da, muhalefet bakımından bazı sonuçlar doğurur görünmektedir. Hâkimiyet uzun sürdüğü takdirde, muhalefet güçsüz bir duruma düşer. Böyle bir durum, özellikle iki-parti sisteminde ortaya çıkar ve bu sistemi önemli ölçüde değiştirir. Bazen, uzun süre iktidardan uzak kalan muhalefet, daha şiddetli ve daha demagojik bir tutum alır. Özellikle ülke, etkili olmamaları nedeniyle, siyasal mücadelelere ve seçimlere karşı olan ilgilisini gitgide kaybeder. Bu konuda, Amerika'nın Güney devletleriyle, orantılı temsilin kabulünden önceki İsviçre' yi karşılaştırmak çok ilginç olur. İsviçre'de Radikal parti, 1874' ten sonra rakipsiz bir üstünlük sağlamış ve çok-parti sistemine rağmen salt çoğunluğu elinde tutarak, düşme korkusu olmadan tek başına ülkeyi yönetmiştir. Güney devletlerinde de Demokrat parti, İç Savaştan bu yana, hâkim durumdadır (bazı devletlerde Cumhuriyetçi parti o kadar zayıftır ki, bunların bir tek-parti sistemine sahip oldukları bile söylenebilir). Her iki durumda da hâkim bir partinin varlığı, bir iç savaşın sonucudur; ancak İsviçre Radikal partisi, galip tarafın federal düzeyde hâkimiyetini devam ettirmiştir (Amerika'da Cumhuriyetçi partinin, iki kısa devre dışında, 1912'ye kadar hâkimiyetini sürdürmüş olması gibi); oysa, Amerikan Demokrat partisi, yenik devletlerin tepkisini temsil etmektedir (Katolik partinin Sonderbund Kantonlarındaki durumu gibi). Ne olursa olsun, her iki ülkede de, aynı ilgisizlik hali ortaya çıkmıştır: Orantılı temsilden önce İsviçre'de oya katılmayanların sayısı, bütün diğer Avrupa ülkelerindekinden yüksekti ve 1914'te seçmen kütlesinin % 50'sini aşmıştı; bu oran,

Amerika Birleşik Devletlerinin bazı Güney devletlerinde, oy verme yaşındaki vatandaşların % 90'ına kadar yükselmektedir. İsviçre'de referandum ve halk teşebbüsünün gelişmesi, bu sakıncaları bir dereceye kadar hafifletmiş ve muhalefete, uzun süreli hâkimiyet yüzünden kaybettiği etkinliği yeniden kazandırmıştır. Amerika'da, Demokrat parti içerisinde hiziplerin gelişmesini ve iç muhalefetlerin doğuşunu kolaylaştıran ön-seçim sistemi de, aynı yönde etki göstermektedir; ancak Güneydeki ön-seçimlerin pek düzenli olmayışı ve katılma oranının da düşük oluşu nedeniyle, bu etki, çok daha sınırlı ölçüde kalmaktadır.

Sağlam ve türdeş koalisyonlar, çok-partili bir rejime, iki-parti sistemine benzer bir görünüm vererek, muhalefeti daha tutarlı, daha ılımlı ve daha vazıh hale getirebilirler. Buna karşılık, disiplinsiz, ademimerkeziyetçi ve zayıf örgütlü partilerden meydana gelen bir iki-parti sisteminde muhalefetin işleyişi, çoğu zaman, iki-parti sisteminden çok, çok-parti sistemine benzer. Amerika Birleşik Devletlerinde muhalefetin parlamento düzeyindeki çalışması, İngiltere'dekinden çok, Fransa'dakine yakındır. Seçim düzeyinde ise, durum biraz farklıdır; çünkü mücadele, biri hükümeti destekleyen, diğeri eleştiren iki rakiple sınırlı kalır. Başkanlık kampanyası, ılımlı, açık ve demagojiden oldukça uzaktır; çünkü hükümet sorumluluklarının, adaylardan herhangi birine verilmesi mümkündür. Senato ve Temsilciler Meclisi kampanyaları ise, çok farklı niteliktedir.

Nihayet, muhalefetin mahiyeti, partiler çatışmasının genel çerçevesine de sıkı sıkıya bağlıdır. Burada, üç farklı tipi ayırdebiliriz: İlkesiz çatışma, ikinci derecedeki ilkeler üzerinde çatışma, temel ilkeler üzerinde çatışma. Amerika Birleşik Devletleri, birinci kategoriye uyar; burada iki parti, biri iktidarda oturan, diğeri de onu iktidardan uzaklaştırmaya çalışan, rakip takımlardır. «İçeridekiler»le (*ins*) «dışardakiler» (*outs*) arasındaki bu çatışma, hiç bir zaman bağnaz bir nitelik almaz ve ülkede derin bir bölünme yaratmaz. Bu sistemi, muhalefeti bütün gerçek anlamından yoksun bırakması, onun devlet içindeki rolünü azalt-

ması ve seçimlerden, siyasetler arasında bir seçme olma niteliğini kaldırarak demokrasiyi zayıflatması bakımlarından eleştirmek mümkündür. Amerikan seçimleri, kamuoyunu çok kötü şekilde yansıtır; partiler çatışmasının mekanizması, kamuoyunun açık bir biçim almasına ve dünyanın en büyük ulusunun varlık ve geleceğine hâkim olan bellibaşlı sorunlar karşısında bir tutum takınmasına engel olur. Amerikan siyasetinin «yöreciliği», sadece tek isimli küçük seçim çevreleri sisteminin sonucu değildir (her şeye rağmen senatörler, bazen çok büyük seçim çevreleri teşkil eden federe devletlerce seçilir); bu, daha çok, siyasal partilerin doktrin ve ilkeden tamamen yoksun oluşlarının ve çıkarlara birinci planda yer verişlerinin (bunlar arasında, daha yakın ve daha açık olan özel yöresel çıkarlar, tabiatıyle başta gelir) sonucudur. Bu ilkesizlik, başkanlık seçimlerinde, kampanyanın kişisel niteliğini artırır.

Büyük Britanya ile Kuzey Avrupa (Batı Almanya dahil), ikinci kategoriye girmektedir. Bu ülkelerde partiler bölünüşü, doktriner ve sosyal bir bölünmeyle çakışır. Örneğin, Muhafazakâr ve İşçi partileri, servetin üretimi ve dağılımı, gelirlerin dağılımı, elitlerin yapısı ve hareketi konularında farklı görüşlere sahip bulunmakta ve iki karşıt grubu temsil etmektedirler. Partiler bölünüşü, toplumsal tabakalaşmayla aşağı yukarı düşümdeşmektedir. Bununla birlikte, bu partiler, siyasal rejimin temel ilkeleri üzerinde anlaşmış durumdadırlar; demokratik yapıyı, herkesin söz hürriyetini, birden çok partinin varlığını gerektiren serbest ve dürüst seçimleri, bir tartışma konusu haline getirmezler. Her parti, oyunun kurallarını kabul eder ve bu, hepsine yaşama imkânı verir. Doktrinlerdeki ve sosyal alt-yapılardaki fark, bunların yan yana yaşamalarına engel olmaz; muhalefet, Amerika Birleşik Devletlerinde elde edemeyeceği bir sağlamlık ve açıklık kazanır, fakat kendi varlığını da tehlikeye atmaz. Partilerden hiç biri, tek ve totaliter olma özlemini duymaz; rejimin kuvvetini sağlayan da budur.

Fransa ve İtalya'da ise, siyasal mücadele bambaşka bir gö-

rünümdedir. Bu mücadele, ikinci derecedeki ilkeleri değil, doğrudan doğruya devletin temellerini ve rejimin mahiyetini ilgilendirir. Komünist partiler, Batı demokrasisini kabul etmezler; bir tek-partiyle değiştirmek istedikleri partiler plüralizmine yer vermezler; muhalefet hakkını ve bütün düşüncelerin serbestçe ifadesi hakkını tanımazlar. Komünist olmayan partiler ise, tek-parti sistemini, totaliter devlet görüşünü, muhalefetin yok edilmesini ve siyasal özgürlüklerin ortadan kaldırılmasını reddederler. Bu iki grup arasındaki rekabet, iki rakip takım arasındaki bir spor yarışması olmaktan çıkarak, bir ölüm kalım savaşı niteliği alır; ancak bu savaşta öldürücü darbe, tarafların yalnız birinden gelebilir: Komünistlerin iktidarı ele geçirmesi, diğer partilerin ortadan kaldırılmasına yol açacaktır; oysa, diğer partilerin iktidarda oluşu, kendi ilkelerini inkâr etmedikleri sürece, Komünist partisine hoşgörü göstermelerini gerektirecektir. Partiler çatışmasının bu üçüncü tipi, sadece güçlü bir Komünist partisine sahip olan devletlerle sınırlı değildir; bu tip, *Bund* tarzında örgütlenmiş ve belli bir güce ulaşmış bir totaliter partinin bulunduğu bütün devletlerde ortaktır; 1920 İtalya'sı, Komünist partisinin bulunmamasına rağmen, bu kategoriye giriyordu. Temel ilkeler üzerindeki bu çatışma, seçmenlerden çok, partiler bakımından söz konusu olur. Örneğin, Fransa'da Komünist seçmenlerin, söz hürriyetine, muhalefete saygı duygusuna ve demokrasinin siyasal kalıplarına diğer seçmenler kadar bağlı olduklarında şüphe yoktur. İtalya'da Faşizmi iktidara getirmiş olan orta-sınıflar, herhalde bir diktatörlüğü arzulamıyorlardı. Fakat totaliter partilerin mahiyeti ve örgütlenme yöntemleri, iktidara geçtikleri zaman bu iç muhalefeti ihmal edebilmelerini sağlamaktadır. Bu üçüncü tipin çok istikrarsız olduğunu uzun uzun belirtmeye lüzum yoktur; sistem, mahiyeti gereğince, ancak totaliter parti muhalefette kaldığı ya da hükümete çok küçük ölçüde katıldığı takdirde yaşayabilir. Bu parti, tek başına iktidara geldiği taktirde, rakiplerini ortadan kaldırır; hükümete büyük ölçüde

katıldığı takdirde de, yukarıda anlatmış olduğumuz gibi rakiplerini parçalama sürecini başlatır.

Dolayısıyle, böyle bir siyasal rejim, ancak bir çok-parti sistemi içerisinde mümkündür. Partilerden biri totaliter mahiyet aldığı takdirde, iki-parti sistemi düşünülemez; çünkü yer değiştirme olayı, er geç bu partiyi iktidara getirecek ve aynı anda iki-parti sistemini de yıkmış olacaktır. Almanya'da, çoğunluk sistemini kabul eden bir seçim kanunu, bir iki-parti sisteminin kurulmasına yol açabilir; fakat Fransa ya da İtalya'da, iki rakipten biri Komünist partisi olacağı için, bunu düşünmeye imkân yoktur. *Şayet Komünist partisi, oyunun kurallarına uymayı kabul etseydi,* iki-parti mekanizmasının doğurduğu doğal ılımlılaşma eğilimi, şüphesiz, onun totaliter mahiyetini yavaş yavaş ortadan kaldıracak ve *Bund* karakterine son verecekti. Ancak partinin bu mahiyeti ve karakteri, böyle bir ihtimali kesinlikle bertaraf etmektedir; Komünistlerin seçimlerdeki ilk zaferiyle birlikte, iki-parti mekanizması da ortadan kalkmış olacaktır. Oysa, bir çok-parti sisteminde, totaliter bir partinin varlığı, bu parti muhalefette kaldığı ya da hükümete çok küçük ölçüde katıldığı sürece, devam ettirilebilir; sistemin normal işleyişi, onu, salt çoğunluğu sağlamaktan ve iktidarı yalnız başına talep etmekten alıkoyar. Totaliter partinin, yapısı nedeniyle bütün ittifaklarda oynadığı, hâkim ve parçalayıcı rol, diğer partilerce anlaşıldığı takdirde, bu, o partinin yalnız bırakılmasına ve rejime karşı bütün ciddî tehditlerin savuşturulmasına kâfi gelir. Bununla birlikte, böyle bir durumda rejim, çok daha büyük güçlüklerle karşı karşıya kalacaktır; çünkü totaliter partinin yapacağı muhalefet tabiatiyle diğer partilerinkinden daha uzlaşmaz, daha amansız ve daha etkili olacaktır (partinin, teknik üstünlüğünü yukarıda açıkladığımız yapısı dolayısıyle).

Bunun sonucunda ortaya çıkan siyasal durum, karşıt totaliter partilerin doğuşuna elverişlidir; rejim için en büyük tehlike de, buradadır. Komünist partisiyle demokratik rakipleri arasındaki temel eşitsizliklerin istismarı, Faşist propaganda için son de-

rece verimli bir malzeme teşkil eder. Demokratik partilerin ilkeleri, Komünist partisini yıkmalarına engeldir; oysa, Komünist partisi onların yerinde olsa, bunu yapacaktır. Demokratik partilerin daha az gelişmiş olan yapıları, bunları Komünist propagandasının etkisine açık bırakır; oysa, Komünist partisi, onların propagandasından çok daha az etkilenir. Hükümet sorumlulukları, demokratik partileri halkın gözünden düşürür; oysa, Komünist partisinin sürekli muhalefet durumu, ona serbestçe demagoji yapma olanağı verir. İşte bu temaları işleyerek Faşist partiler, Komünizm düşmanlarının doğal korkusunu artırır ve gitgide demokratik partilerin taraftarlarını kendilerine çekerler; demokratik partilerin böylece zayıflaması, Faşist propagandaya büsbütün güç kazandırır ve bu da süreci hızlandırır. İki rakip totaliter parti arasına sıkışan totaliter-olmayan partiler, yıkılma tehlikesiyle karşılaşır. Günümüzde, savaş anıları, bu Faşist diyalektiği frenlemektedir; bunların işgal kuvvetleriyle işbirliğinde bulunmaları ve insanlığa karşı işlenen suçlara katılmaları, 1945'ten önce kurulmuş olan Faşist partilerin yasaklanmasına yol açmıştır; çevrelerindeki kınama duygusu, kamuoyunu, bunların muhtemel taklitçilerinden de uzak tutmaktadır. Ne var ki, zaman, bu engelleri yavaş yavaş yıkıyor. Eğer demokratik rejimler, içlerindeki Komünist partileri, kendi ilkelerine aykırı düşecek polis tedbirleriyla değil, ekonomik ve sosyal alt-yapılarındaki bir dönüşüm yoluyle durdurmayı ve zayıflatmayı başaramazlarsa, Neo-Faşizm karşısında, tıpkı Weimar Almanya'sının Hitlerizm karşısındaki durumu gibi, çaresiz kalacaklardır. Bu rejimler, Faşizmin koşullarının gelişmesine imkân verdikleri takdirde, Faşizmin kendilerine de bulaşmasından uzun süre korunamayacaklardır.

SONUÇ

Bu kitaptaki tasvirlerin geçici ve farazî bir nitelik taşıdığını ve çoğu zaman kesin sonuçlar çıkarmaya imkân vermeyecek kadar sınırlı ve yüzeysel gözlemlere dayandığını okuyucuya bir kere daha hatırlatmak, yararsız değildir. Çoğu zaman, karanlık içerisindeki birkaç ışıklı noktayı hayalî çizgilerle birleştirmek zorunda kaldık; böylece ortaya çıkan şekiller, gerçek hakkında ancak çok yaklaşık bir fikir verebilir. Siyasal partiler biliminin (buna belki de *stasioloji* adı verilebilir) gelişmesi, şüphesiz, çizdiğimiz şemaların birçoğunun yeniden gözden geçirilmesine yol açacaktir. Bununla birlikte, bazı genel olgular, az çok kanıtlanmış gibi görünmekte ve bunlardan birtakım genel sonuçlar çıkarmak mümkün bulunmaktadır.

«Partiler rejimi»ne karşı olanlar, bu kitapta birçok kanıtlar bulacaklardır. Siyasal partilerin örgütleri, muhakkak ki, geleneksel demokrasi kavramlarına uygun değildir. Bunların iç yapıları, esas itibariyle, otokratik ve oligarşiktir; bütün görünüşe rağmen liderler, gerçekte üyeler tarafından seçilmeyip, merkez tarafından kooptasyon ya da atama suretiyle işbaşına getirilirler; liderlerde militanlardan kopmuş bir yönetici sınıf az çok kendi içine kapanmış bir kast meydana getirme eğilimi vardır. Parti liderlerinin seçimle göreve geldiği durumlarda bile, parti oligarşisi genişler,

fakat hiç bir zaman bir demokrasi haline gelmez; çünkü bu seçimi yapanlar, genel seçimlerde partiye oy veren kişilere oranla bir azınlık teşkil eden üyelerdir. Parlamento üyeleri, gitgide iç liderlerin otoritesi altına girmektedir; bu ise, seçmen kütlesine ufak bir üye grubunun, bu gruba da parti yönetim organlarının hâkim olduğu anlamına gelir. Hatta bu uslamlamayı daha da ileri götürmek mümkündür; parlamento üyelerince yönetildikleri varsayılsa bile, partilerin demokratik olduklarını düşünmek bir hayaldir. Çünkü seçimler, kamuoyunu çok kötü yansıtır. Partiler, kamuoyunu temsil ettikleri kadar, onu yaratır, propaganda yoluyle şekillendirir ve hazır bir kalıba sokarlar. Parti sistemi, sadece kamuoyunun bir yansısı değil, aynı zamanda kamuoyuna empoze edilen dış ve teknik etkenlerin (örneğin, seçim sistemi) bir sonucudur. Parti sistemi kamuoyunun bir fotoğrafı olmaktan çok, kamuoyu, parti sisteminin bir izdüşümüdür.

Partilerin genel evrimi, bunların demokratik rejimden sapmakta olduklarını belirtmektedir. Artan merkeziyet, üyelerin liderler üzerindeki etkisini gitgide azaltırken, liderlerin üyeler üzerindeki etkisini güçlendirmektedir. Liderlerin işbasına gelişlerinde seçim usulleri yavaş yavaş rolünü kaybetmekte; bir zamanlar edepli bir şekilde gizlenen kooptasyon ve yukarıdan atama artık parti tüzüklerince kısmen itiraf edilmekte, bazen da bir ilerleme belirtisiymiş gibi yüksek sesle ilân olunmaktadır (Faşist partilerde). Bunun ortaya çıkardığı dikey bağların ve su geçmez bölmelerin gelişmesi, tabanın eylem özgürlüğünü sınırlamakta ve tepenin nüfusunu artırmaktadır. bunlar parti üyelerinin sıkı bir disiplin altına sokulmasını mümkün kılmakta, böylece merkez karşısında her türlü bağımsız hareket önlenebilmekte ve sıkı bir ortodoksluk sürdürülebilmektedir. Üyeler arasında disiplin, hem bu maddi araçlarla, hem ondan da büyük bir propaganda ve ikna çabasiyle pekiştirilmektedir; bu çaba üyeleri, Partiyi ve liderlerini yüceltmeye ve bunların yanılmazlıklarına inanmaya itmekte, eleştirici tutumun yerini bir tapma duygusu almaktadır. Parlâmento üyeleri de, kendilerini parti

liderlerinin emrindeki oy makinelerine dönüştüren bir itaate zorlanmaktadır. böylece ortaya çıkan bu kapalı, disiplin li, mekanikleşmiş organizmaların bu monolitik partilerin yapısı, dıştan bakıldığında bir ordununkini andırmaktadır; ancak partilerin disiplin metotları bedenlerden çok ruhların eğitilmesine dayandığından, ordununkilerinden çok daha esnek ve etkilidir. Partilerin insanlar üzerindeki etkisi güçlenmekte, partiler totaliter nitelik almaktadır. Bunlar, üyelerinden daha yakın bir bağlılık istemekte, tam ve kesin evrensel izah sistemleri teşkil etmektedirler. Bu modern kiliselere, gayret, inanç, coşku ve hoşgörüsüzlük hâkimdir;parti mücadeleleri din savaşlarına dönmektedir.

Fakat partisiz bir sistem daha mı doyurucu olacaktır? İşte asıl sorun budur. Adaylar seçmen kütlesi karşısına birey olarak çıksalar ve seçmen kütlesi bunların eğilimlerini gerçekten bilebilecek durumda olmasa, kamuoyu daha mı iyi temsil edilecektir? Hükümetin karşısında, yalnız, siyasal kuruluşlar halinde birleşmemiş dağınık bireyler olsa, özgürlük daha mı iyi korunacaktır?

Halen onsekizinci yüzyıl filozoflarının görüşlerine dayanarak hukukçuların uydurdukları tamamen gerçek-dışı bir demokrasi anlayışı içinde yaşıyoruz. «Halk tarafından halk hükümeti», «ulusun, temsilcileri tarafından yönetilmesi»... Bunlar coşkunluk uyandıracak ve hitabette işe yarayacak güzel sözlerdir. Hiç bir anlam taşımayan güzel sözler. Bir halkın kendi kendini yönettiği hiç bir zaman görülmemiştir, hiç bir zaman da görülmeyecektir. Bütün hükümetler oligarşiktir; bu da, zorunlu olarak, az sayıda kişinin çokluğa hâkimiyetini içerir. Rousseau, yorumcularının okumayı unuttukları bir cümlesinde, bunu çok iyi görmüştür. «Kelimenin tam anlamında, gerçek demokrasi hiç bir zaman mevcut olmamıştır ve olmayacaktır da. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi, doğal düzene aykırıdır».[1] Halk iradesi, özünde anarşiktir; hoşuna giden her şeyi yapmak ister. Halkta,

[1] *Toplum Sözleşmesi,* Kitap III, Bölüm IV.

hükümetin zorunlu bir kötülük olduğu yolunda örtülü bir kanı, hükümete karşı içgüdüsel bir düşmanlık tavrı vardır. Alain, yöneticilerle yönetilenler arasındaki doğal çatışma hakkında dikkate değer bir çözümlemede bulunmuştur. Her hükümet, disiplini gerektirir. Her türlü disiplin, dışarıdan empoze edilir; «iç disiplin»in kendisi de, gene bir ön dış disiplini içeren eğitim sonucudur ve daima çok sınırlı ölçüdedir. Hükümetle baskı birbirinden ayrılamaz; fakat baskı, mahiyeti icabı olarak, baskı altındaki kişilerin dışındadır. Bir halk, kendi kendini baskı altına almaz, baskı altında tutulur; kendi kendini yönetmez, yönetilir. Yöneticilerle yönetilenlerin, baskı yapanlarla baskı altında tutulanların aynı kişiler olduğunu ileri sürmek, bunlardan ikincisinin ilkine itaat etmesini meşrulaştıracak mükemmel bir yoldur. Fakat bu, tam bir soyutlamadan ve kelime oyunundan ibarettir.

Gerçek demokrasi, başka bir şeydir; daha mütevazi, fakat daha gerçek bir şey. Bu, her şeyden önce, 1793 Kurucu Meclisinin dediği gibi, «halk için ve halkın her kesimi için» özgürlük olarak tanımlanabilir. Sadece doğuş, servet, görev ya da eğitim bakımından ayrıcalıklı olanlar için değil, herkes için gerçek özgürlük; bu da, belli bir yaşama düzeyini, belli bir temel eğitimi, belli bir sosyal eşitliği ve belli bir siyasal dengeyi gerekli kılar. Biçimsel özgürlüklerle gerçek özgürlükler arasındaki Marksist ayrım, ancak kısmen doğrudur; Batı rejimlerce tanınan siyasal özgürlüklerin, yeterli bir yaşama düzeyinin, yeterli bir eğitimin, sosyal eşitliğin ve siyasal dengenin olmayışı yüzünden, halk kütlelerinin büyük bir kesimi için biçimsel kaldığı bir gerçektir. Fakat bunlar, gerçek özgürlükler haline gelebilir; işe bunları yok etmekle başlamanın anlamı yoktur. Çağdaş siyasal olguların gözlemlenmesi, açık bir gerçeği ortaya koymaktadır: Belli bir maddî uygarlık derecesine ve belli bir yaşama düzeyine erişmiş olan ülkelerde (Avrupa, Kuzey Amerika, Büyük Britanya ve beyaz ırka mensup Dominyonlar) partiler rejimiyle özgürlük arasında bir düşümdeşlik vardır. Ekonomik ve malî güçlerin tek başına, basına, haber alma ve propaganda araçlarına ve seçmenleri örgütlendirecek

bir aygıta sahip oldukları ondokuzuncu yüzyılda demokrasi mevcut değildi. Ancak partilerin ve özellikle işçi partilerinin doğuşu bütün halkın siyasal işlerde gerçek ve aktif bir iş birliğinde bulunmasına imkân vermiştir. Hatta, Komünist partisi gibi totaliter partiler bile, bazı ülkelerde demokrasinin varlığına katkıda bulunmaktadır. Fransa ve İtalya'da bu partilerin ortadan kaldırılması, hiç değilse bir zaman için, tutucu unsurları güçlendirme ve «halkın her kesimi»ne asgarî bir özgürlük sağlayan dengeyi bozma tehlikesi taşır. Birden çok partinin varlığı, bu dengenin hem sebebi, hem yansısıdır.

Yaşama düzeyinin ve halk eğitiminin çok daha düşük olduğu ülkelerde (Asya, Afrika, GüneyAmerika) böyle bir düşümdeşlik yoktur. Burada, partiler biçimsel bir karakter alırlar; seçmenleri, istedikleri gibi yoğurdukları yumuşak bir hamur olarak kullanan rakip hizipler, iktidar için mücadele ederler; suistimal alıp yürür ve ayrıcalıklı sınıflar, hâkimiyetlerini sürdürmek için, bu durumdan yararlanırlar. Belli koşullar altında tek-parti, bir ilk kütle örgütü teşkil edebilir ve kütlelerin giderek bir siyasal eğitim kazanmasını sağlayabilir; tek-partinin doğurduğu otoriter rejim, her türlü feodaliteyi ortadan kaldırarak, siyasal özgürlüğün gelecekteki gelişimi için zorunlu olan ekonomik ve sosyal koşulları yaratabilir. Ancak, geçiş rejiminin yapısı, sonraki liberal gelişim ümidini tamamen yok edecek türde olmamalıdır.

Böyle bir sistem, aynı zamanda, eski yönetici sınıfın yerine geçmek üzere, halktan çıkma bir yönetici sınıfın kurulmasını mümkün kılar. Bu noktada, plüralist rejimlerle tek-parti rejimleri birleşirler. Siyasal partilerin en derin anlamı, yeni elitlerin yaratılmasına yönelmiş olmalarıdır; bu ise, temsil kavramına tek ve gerçek anlamını kazandırır. Bütün hükümetler, doğaları gereği, oligarşiktir; fakat oligarkların kökenleri ve yetişme tarzları çok farklı olabilir ve bu, onların eylemlerini belirler. «Halk tarafından halk hükümeti» formülünün yerine, «*halktan çıkma bir elit tarafından* halk hükümeti» formülünü geçirmek gerekir. Partisiz bir rejim, doğum, servet ya da mevki bakamından seçil-

miş yönetici elitlerin sürekliliğini sağlar. Halktan bir adamın, yönetici oligarşiye girebilmek için, başlangıçtaki durumundan çıkmak amacıyle büyük bir çaba göstermesi, bir yandan da burjuva eğitiminin basamaklarım tırmanarak, doğduğu sınıfla olan temasını kesmesi gerekir. Partisiz bir rejim, tutucu bir rejim olmak zorundadır. Böyle bir rejimde, ya oy hakkı mülkiyete dayanır, ya da halka kendi içinden gelmeyen liderler empoze etmek suretiyle genel oyun felce uğratılmasına çalışılır; bu sistem, demokrasiye partiler rejiminden daha uzaktır. Tarihsel bakımdan partiler, halk kütleleri siyasal hayata gerçekten girmeye başladıkları zaman doğmuşlardır; bunlar, kütlelerin kendi elitlerini kendi aralarından devşirmelerine imkân veren zorunlu çerçeveyi meydana getirmişlerdir. Soldaki partiler, daima, sağdakilerden daha çok gelişmişlerdir; çünkü solda partiler, daima, sağda olduğundan daha gereklidir. Partileri yok etmek, sağ için, solu felce uğratmanın mükemmel bir yoludur. Partilerin siyasal hayata müdahalelerine, militanların milletvekilleri üzerindeki hâkimiyetlerine, kongre ve yönetim kurullarının parlamento karşısındaki üstünlüğüne yöneltilen klasik protestolar, bakanların ve parlamentoların biçimsel karakterini kuvvetlendirmiş olan son elli yıllık temelli gelişimleri hesaba katmamaktadır. Bunlar eskiden sırf özel malî ve ekonomik çıkarların aracıyken, şimdi partilerin aracı haline gelmişlerdir; bu partiler arasında da, kütle partilerinin önemi gitgide artmaktadır. Bu dönüşüm, demokrasinin gerilediğini değil, ilerlediğini ifade eder. Bu açıdan bakılınca tek-parti de, bir ilerleme teşkil eder; yeter ki, onu plüralist sistemlerle karşılaştırarak değil, kendi ait olduğu diktatörlük çerçevesi içinde ele alalım. Yeni bir yönetici sınıf yaratmaya yönelmiş, halkçı bir tek-partili diktatörlük, iktidardaki feodal güçleri kuvvetlendiren kişisel ya da askerî tipte partisiz bir diktatörlüğe oranla demokrasiye daha yakındır.

Demokrasiyi tehdit eden, partiler rejimi değil, partilerin iç yapılarındaki çağdaş eğilimlerdir; tehlike, partilerin varlığında değil, zaman zaman aldıkları askerî, dinsel ve totaliter biçimdedir.

Bu konuda, iki önemli noktayı daha belirtmek gerekir. Bütün partiler, aynı çeşit bir yapı kabul etmiş değillerdir. Büyük Britanya'da, Kanada'da, Avustralya'da, Kuzey Avrupa'da, bu eğilimde olanlar, çok küçük ve etkisiz gruplardan ibarettir. Aynı şey, Amerika Birleşik Devletleri bakımından da doğrudur; burada ön-seçimler, parti örgütlerinin kuvvetlenmesinden çok, zayıflamasına yol açmıştır. *Bund* tipindeki kapalı ve totaliter partiler, bütün dünyada hâlâ istisnaî nitelikte kalmaktadır; eğer evrim, partileri bu yöne götürecekse bile, bu evrim daha henüz başlamıştır ve bunu durduracak ya da saptıracak birçok etkenler vardır.

Öte yandan, bu yeni parti yapısının bazı unsurları, siyasal yöneticilere mükemmel bir eğitim verdiği gibi, halk kütleleriyle, yönetici elitler arasında daha sıkı ve gerçeğe daha sadık bir temas da sağlamaktadır; bu unsurlar, tek başlarına ele alındıkları takdirde, partilerin demokratik mahiyetini yok edecek yerde, onu kuvvetlendirebilirler. Demokrasiyi, gelişim süreci içinde kendi bünyesinde sakladığı zehirlere karşı korumanın gerçek yolu, onu, kütleleri örgütlendirecek ve yöneticileri seçip yetiştirecek modern yöntemlerden koparmak değil (böyle bir ameliyat, demokrasiyi boş bir biçim, gerçek dışı bir görüntü haline getirir), bu yöntemleri demokrasi yararına kullanmaktır; çünkü netice itibariyle bunlar, ihtiyar Ezop'un dilleri gibi, hem iyiye hem kötüye kullanılabilecek aletlerden başka bir şey değildir. Bunları kullanmamak, eylemden kaçınmak olur. Demokrasi gerçekten bunlarla bağdaşmaz olsaydı, bu şüphesiz ki. demokrasinin çağdaş koşullarla bağdaşmaz olduğu anlamına gelecekti. Zanaatkârlığın üstünlükleri ve endüstrileşmenin kötülükleri hakkında söylenen bunca söz, zanaatkârm devrinin dolduğu ve halen bir kütle üretimi çağında yaşadığımız olgusunu değiştirmediği gibi, ondokuzuncu yüzyılın bireyci ve ademimerkeziyetçi kadro partileri adına duyulan üzüntü ve günümüzün merkeziyetçi ve disiplinli kütle partilerinin afaroz edilmeleri, bunlardan ancak ikincisinin çağdaş toplumların yapısına uygun olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA NOTU

Partilerle ilgili eserlerin çoğu, esas itibariyle, bunların doktrinlerinin gelişimini ve sosyal bileşimlerini ele almaktadır; içlerinden pek azı, bu incelemenin konusu olan, partilerin iç yapılarına ve siyasal sistem üzerindeki etkilerine değinmektedir. Bu kitap, en çok, birinci derece kaynaklara (çeşitli siyasal partilerin istatistikleri, tüzükleri ve broşürleri, parti sekreterliklerince verilen bilgiler, parti liderleri ve üyeleri arasındaki kişisel soruşturmalar) dayanmaktadır. Asıl bibliyografya, esas itibariyle, aşağıdaki eserlerden meydana gelmektedir:

KİTAP I

PARTİLERİN YAPISI

Bailey, S.D. (ed.), *The British Party System*, London, 1952.

Brayance, A., *Anatomie du Parti Communiste Français*, Paris, 1953.

Bulmer Thomas, I., *The Party System in Great Britain*, London, 1953.

Bryce, J., *Modern Demokracies, revd.*, New York, 1921.

The American Commonwealth, Vol. III, London, 1888.

Duverger, M. (et al.), *Partis politiques et classes sociales*, Paris, 1955.

Einaudi, M. ve Goguel, F., *Chiristian Democracy in Italy and France*, Notre Dame, Indiana, 1952.

Einaudi, M., Domenach, J.M. ve Garosci, A., *Communism in Western Europe*, Ithaca, New York, 1951.

Fauvet, J., *Les forces politiques en France*, Paris, 1951.

Fusilier, R., *Le parti ouvrier social- democrate suédois*, Paris, 1954.

Goguel, F., *La vie politique de la société Française contemporaine* (Cours de L'Institut d'Etudes Politiques de Paris, 1948-9). *La vie politique et les partis en France* (Id., 1950-1).

Hartmann, *Die Politische Partei*, Brünn, 1931.

Hesnard, O., *Les partis politiques en Allemange*, Paris, 1923.

Heydre, F. von Der ve Sacherl, K., *Soziologie der deutschen Parteien*, Müncih, 1955.

Hoffmann, S., *Le Mouvement Poujade*, Paris, 1956.

Lipset, S. M., *Agrarian Socialism (The C. C. F. in Saskatchewan)*, Los Angeles, 1950.

Longuet, J., *Le mouvement socialiste international* (Encyclopédie socialiste, syndicale et coopérative de l'Internationale ouvrière), Paris, 1913.

Louis, P., *Le Parti socialiste en France* (Encyclopédie socialiste, syndicale et coopérative de l'International ouvrière), Paris, 1912.

Lawrence Lowell, A., *Governments and Parties in Continental Europe*, 2 cilt, London, 1896.

Mackenzie, R. T., *British Political Parties*, 1954.

Mchenry, D. E., *The Labour Party in Transition*, London, 1938.

Mendieta Y. Nunez, L., *Los partidos politicos*, Mexico, 1947.

Michels, R., *Political Parties*, (İngilizce çeviri, 1'nci basım) London, 1915 *Zur Soziologie des Parteienwesens in der modernen Demokratie*, 2'nci basım, Leipzig, 1925.

Milhaud, E., *La Démocratie socialiste Allemande*, Paris, 1913.

Monnerot, J., *Sociology of Communism*, London, 1953.

Moss, W., *Political Parties in the Irish Free State*, New York, 1933.

Napolitano, *Il Partito Communista dell' U.R.S.S.*, Rome, 1945.

Ostrogorski, M., *Democracy and the Organization of Political Parties*, 2 cilt, London, 1902.

Overacker, L., *The Australian Party System*, New Haven, 1952.

Pelloux, R., *Le Parti national-socialiste et ses rapports avec l'Etat*, Paris, 1936.

Prélot, M., *L'évolution politique du socialisme Français*, Paris, 1939.

Rezette, R., *Les partis politiques marocains*, Paris, 1954.

Rossi, A., *Physiologie du Parti communiste Français*, Paris, 1948.

Seurin, J.L., *La structure interme des partis politiques Américains*, Paris, 1953.

Walter, G., *Histoire du Parti Communiste Français*, Paris, 1948.

Amerikan partilerini tasvir eden birçok Amerikan yayınlarını da, bun lara ekleyebiliriz; özellikle:

Bone. H. A., *American Politics and the Party System,* New York, 1949.

Cousens, T, W., *Politics amd Political Organization in America,* New York, 1948.

Herring, P., *The Politics of Democracy,* New York, 1940.

Holcombe, A. N., *Political Parties of Today,* New York, 1924.

Key, V. O., *Politics, Parties and Pressure Groups,* New York, 1950. *Southern Politics,* New York, 1950.

Merriam, C. E. ve Gosnell, H. F., *The American Party System,* 4' ncü basım, New York, 1949.

Overacker, L., *Money in Elections,* New York, 1932.

Parties and Politics (Annals of the Academy of Political and Social Science, September 1948).

Pollock, J. K., *Money and Politics Abroad,* New York, 1932.

Ranney, A., *The Doctrine of Responsible Party Government, Urbana,*1954.

Sait, E. M., *American Parties and Elections,* 3'ncü basım, New York, 1942 (bibliyografya).

Schattschneider, E. E., *Party Government,* New York, 1942 (bibliyografya).

Towards a More Responsible Two-party System. Report of the Committee on Political Parties of Amerikan Political Science Association (*American Political Science Review,* Eylül 1950 sayısına ek).

KİTAP II

PARTİ SİSTEMLERİ

Association Française De Science Politique, *Les élections du 2 janvier* 1956. Paris 1957.

Arrighi, P., *Le statut des partis politiques,* Paris, 1948.

Butler, D. E., *The British General Election,* London, 1952.

Cadart, J., *Régime électoral et régime parlementaire en Angleterre,* Paris, 1948.

Durant, H. W., *Political Opinion,* London, 1948.

Duverger, M., *L'influence des systèmes électoraux sur la vie politique* (F, Goguel, J. Cadart, G. de loys, S. Mastellone, A. Soulier, A. Vlachos'la birlikte), Paris, 1950.

Goguel, F., *La politique des partis sous la Troisième République,* Paris, 1946
Gosnell, H. F., *Why Europe Votes, Chicago,* 1930.
Guérin, D., *Fascisme et grand capital,* 2'nci basım, Paris, 1945.
Hammer, *Regierung, Parlament, politische Partei und ihre Wechselbeziehungen,* 1929.
Hermens, F. A., *Democracy or Anarchy?,* 1941.
Hogan, J., *Election and Representation,* Oxford, 1945.
Koellreutter, O., *Die politischen Parteien im modernen Staat,* Breslau, 1926.
——— *Der Deutsche Staat als Bundesstaat und als Parteienstaat,* 1927.
Lachenal, F., *Le parti politique, sa fonction en droit puplic,* Bâle, 1944.
Lavau, G, E., *Partis politiques et réalités sociales,* Paris, 1953.
Linares Quintana, S., *Los partidos politicos, instrumentos de gobierno,* Buenos Aires, 1945.
Manoilesco, M., *Le Parti unique,* Paris, 1936.
Mabileau, A., *Le parti libéral dans le système constitutionnel britannique,* Paris, 1953.
Mccallum, R. B. ve Readman, A., *The British General Election of* 1945, London, 1947.
Nawiasky, H., *Die Zukunft der politischen Parteien,* 1924.
Nicholas. H. G., *The British General Election of* 1950, London, 1951.
Prélot, M., *L'Empire fasciste,* Paris, 1936.
Rohden, P. R., ed., *Demokratie und partei,* Vienna, 1932.
Ross, J. F. S., *Parliamentary Respresentation.* 2'nci basım, London, 1948.
Schreiber, W., *Die geltenden Wahlrechtsgründsâtze und die Frage der Splitter partein,* 1931.
Siegried, A., *L'évolution politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République,* Paris, 1913.
Tableau des partis en France, Paris, 1931.
Géographie électorale du départmenet de l'Ardèche, Paris, 1950.
Soulier, A., *L'instabilité ministérielle sous la Troisième République* (1871-1938). Paris, 1939.
Stelling Michaud, J., *Les partis politiques et la guerre,* Geneva, 1945.
Tingsten, H., *Majoritetsval och proportionalism* (Riksdagen protokoll bihange)· Stockholm, 1932.
Political Behaviour, London, 1937.
Triepel, H., *Die Staatsverfassung und die politischen Parteien,* Berlin, 1927.
Vedel, G., *Les démocraties marxistes* (Cours de l'Institut d'Etudes Politiques de Paris, 1950-1).
Virga, P., *Il partito nell' ordinamento giuridico,* Milan, 1948.
Waline, M., *Les partis contre la République,* Paris 1948.

Siyasal partiler hakkında genel bir bibliyografya, henüz mevcut değildir. *Encyclopaedia of Social Sciences*'daki «Siyasal Partiler» maddesine (Cilt II, s. 636 ve son.) eklenen bir ilk liste, ülkelere göre sınıflandırılan 400 kadar başlığı ihtiva etmektedir. Ancak bu liste, 1933'te sona ermekte ve çok eksik mahiyet taşımaktadır; bunda, dergi makalelerinden pek azı mevcut, partilerce yayınlanan broşür ve belgelerin ise hemen hiçbiri mevcut değildir. Bildiğime göre, pek büyük önem taşıyan bu broşür ve belgelerin hiçbir yerde tam bir listesi yoktur. (G.D.H. Cole, *History of the Labour Party from* 1914, London, 1948, s. 488-500, adlı eserinde İngiliz İşçi Partisi için 1914'ten 1947'ye kadar gelen bir liste vermektedir).

S. Neumann'ın yönetiminde yayınlanan araştırmalardan mürekkep bir eserde de, yakın zamanlara ait temel bir bibliyografya bulunmaktadır: *Modern Political Parties*, Chicago, 1956, s. 425-46.